

767.

N. Inv. 767.

Comment. super lib. Ethicorum

Sicut dicit philosophus in principio methaphysice, sapientis est ordinare. Cuius ratio est quia sapientia est perfectio rationis, cuius proprium est cognoscere ordinem. Nam etsi vires sensitive cognoscant res aliquas absolute, ordinem tamen unius rei ad aliam cognoscere est solius intellectus aut rationis. Invenitur autem duplex ordo in rebus. Unus quidem partium alicuius totius seu alicuius multitudinis adinvicem, sicut partes domus adinvicem ordinantur. Alius est ordo rerum in finem. Et hic ordo est principalior quam primus. Nam, ut philosophus dicit in XI methaphysice, ordo partium exercitus adinvicem est propter ordinem totius exercitus ad ducem. Ordo autem quadrupliciter ad rationem comparatur. Est enim quidam ordo quem ratio non facit sed solum considerat, sicut est ordo rerum naturalium. Alius est ordo quem ratio considerando facit in proprio actu, puta cum ordinat conceptus suos adinvicem, et signa conceptuum, que sunt voces significative. Tertius est ordo quem ratio considerando facit in operationibus voluntatis. Quartus autem est ordo quem ratio considerando facit in exterioribus rebus quarum ipsa est causa, sicut in archa et domo. Et quia consideratio rationis per habitum scientie perficitur, secundum hos diversos ordines quos proprie ratio considerat sunt diverse scientie. Nam ad philosophiam naturalem pertinet considerare ordinem rerum quem ratio humana considerat sed non facit, ita quod sub naturali philosophia comprehendamus et mathematicam et methaphysicam. Ordo autem quem ratio considerando facit in proprio actu pertinet ad rationalem philosophiam, cuius est considerare ordinem partium orationis adinvicem et ordinem principiorum in conclusiones. Ordo autem actionum voluntariarum pertinet ad considerationem moralis philosophie. Ordo autem quem ratio considerando facit in rebus exterioribus constitutis per rationem humanam pertinet ad artes mechanicas. Sic igitur moralis philosophie, circa quam versatur presens intentio, proprium est considerare operationes humanas, secundum quod sunt ordinate adinvicem et ad finem. Dico autem operationes humanas que procedunt a voluntate hominis secundum ordinem rationis. Nam si que operationes in homine inveniuntur que non subiacent voluntati et rationi, non dicuntur proprie humane sed naturales, sicut patet de operationibus anime vegetabilis, que nullo modo cadunt sub consideratione moralis philosophie. Sicut igitur subiectum philosophie naturalis est motus vel res mobilis, ita etiam subiectum moralis philosophie est operatio humana ordinata in finem, vel etiam homo prout est voluntarie agens propter finem. Sciendum est autem quod quia homo naturaliter est animal sociale, utpote qui indiget ad suam vitam multis que sibi ipse solus preparare non potest, consequens est quod homo naturaliter sit pars alicuius multitudinis per quam prestetur sibi auxilium ad bene vivendum. Quo quidem auxilio indiget ad duo. Primo quidem ad ea que sunt vite necessaria, sine quibus presens vita transigi non potest, et ad hoc auxiliatur homini domestica multitudo cuius est pars. Nam quilibet homo a parentibus habet generationem et nutrimentum et disciplinam. Et similiter singuli qui sunt partes domestice familie se invicem iuvant ad necessaria vite. Alio modo iuvatur homo a multitudine cuius est pars ad vite sufficientiam perfectam, scilicet ut homo non solum vivat sed et bene vivat, habens omnia que sibi sufficiunt ad vitam. Et sic homini auxiliatur multitudo civilis cuius ipse est pars, non solum quantum ad corporalia, prout scilicet in civitate sunt multa artificia ad que una domus sufficere non potest, sed etiam quantum ad moralia, inquantum scilicet per publicam potestatem coercentur insolentes iuvenes metu pene, quos paterna monitio corrigere non valet. Sciendum est autem quod hoc totum quod est civilis multitudo vel domestica familia habet solam ordinis unitatem, secundum quam non est aliquid simpliciter unum. Et ideo pars huius totius potest habere operationem que non est operatio totius, sicut miles in exercitu habet operationem que non est totius exercitus. Habet nichilominus et ipsum totum aliquam operationem que non est propria alicuius partium sed totius, puta conflictus totius exercitus. Et tractus navis est operatio multitudinis trahentium navem. Est autem aliud totum quod habet unitatem non solum ordine, sed compositione aut colligatione vel etiam continuitate, secundum quam unitatem est aliquid unum simpliciter. Et ideo nulla est operatio partis que non sit totius. In continuis enim idem est motus totius et partis. Et similiter in compositis vel colligatis operatio partis principaliter est totius. Et ideo oportet ad eandem scientiam pertinere considerationem talis totius et partis eius. Non autem ad eandem scientiam pertinet considerare totum quod habet solam ordinis unitatem et partes ipsius. Et inde est quod moralis philosophia in tres partes dividitur. Quarum prima considerat operationes unius hominis ordinatas ad finem, que vocatur monastica. Secunda autem considerat operationes multitudinis domestice, que vocatur yconomica. Tertia autem considerat operationes multitudinis civilis, que vocatur politica.

Incipiens igitur Aristoteles tradere moralem philosophiam a prima parte, in hoc libro qui dicitur ethicorum, id est moralium, premittit prohemium, in quo tria facit. Primo namque ostendit de quo est intentio. Secundo modum tractandi, ibi, dicetur autem utique sufficienter. Tertio qualis debeat esse auditor huius scientie, ibi, unusquisque autem bene iudicat et cetera. Circa primum duo facit. Primo premittit quedam que sunt necessaria ad propositum ostendendum. Secundo manifestat propositum, ibi, si utique est aliquis finis. Circa primum duo facit. Primo enim ostendit quod omnia humana ordinantur ad finem. Secundo ostendit quod fines diversificantur, ibi, differentia autem quedam finium. Circa primum duo facit. Primo ponit propositum. Secundo manifestat propositum, ibi, ideo bene enunciaverunt et cetera. Circa primum considerandum est quod duo sunt principia humanorum actuum, scilicet intellectus seu ratio et appetitus, que sunt principia moventia, ut dicitur in tertio de anima. In intellectu autem vel ratione consideratur speculativum et practicum. In appetitu autem rationali consideratur electio et executio. Omnia autem ista ordinantur ad aliquod bonum sicut in finem, nam verum est finis speculationis. Quantum igitur ad intellectum speculativum ponit doctrinam, per quam transfunditur scientia a magistro in discipulum. Quantum vero ad intellectum practicum ponit artem, que est recta ratio factibilium, ut habetur in VI huius. Quantum vero ad actum intellectus appetitivi ponitur electio. Quantum vero ad executionem ponitur actus. Non facit autem mentionem de prudentia, que est in ratione practica sicut et ars, quia per prudentiam proprie dirigitur electio. Dicit ergo quod singula horum manifeste appetunt quoddam bonum tamquam finem. Deinde cum dicit, ideo bene enunciaverunt et cetera, manifestat propositum per diffinitionem boni. Circa quod considerandum quod bonum numeratur inter prima, adeo quod secundum platonicos bonum est prius ente. Sed secundum rei veritatem bonum cum ente convertitur. Prima autem non possunt notificari

Incipit sententia ethicorum fratris thome

per aliqua principia priora, sed notificantur per posteriora, sicut causae per proprios effectus. Cum autem bonum proprie sit motivum appetitus, describitur bonum per motum appetitus, sicut solet manifestari vis motiva per motum. Et ideo dicit quod philosophi bene enunciaverunt bonum esse id quod omnia appetunt. Nec est instantia de quibusdam qui appetunt malum, quia non appetunt malum nisi sub ratione boni, inquantum scilicet aestimant illud esse bonum, et sic intentio eorum per se fertur ad bonum, sed per accidens cadit supra malum. Quod autem dicit quod omnia appetunt, non est intelligendum solum de habentibus cognitionem, quae apprehendunt bonum, sed etiam de rebus carentibus cognitione, quae naturali appetitu tendunt in bonum, non quasi cognoscant bonum, sed quia ab aliquo cognoscente moventur ad bonum, scilicet ex ordinatione divini intellectus, ad modum quo sagitta tendit ad signum ex directione sagittantis. Ipsum autem tendere in bonum est appetere bonum. Unde et actum dixit appetere bonum, inquantum tendit in bonum. Non autem est unum bonum in quod omnia tendunt, ut infra dicetur. Et ideo non describitur hic aliquod unum bonum, sed bonum communiter sumptum. Quia autem nihil est bonum nisi inquantum est quaedam similitudo et participatio summi boni, ipsum summum bonum quodammodo appetitur in quolibet bono. Et sic potest dici quod unum bonum est quod omnia appetunt.

Deinde cum dicit: Differentia vero quaedam, ostendit differentiam finium. Est autem considerandum quod finale bonum in quod tendit appetitus uniuscuiusque est ultima perfectio eius. Prima autem perfectio se habet per modum formae, secunda per modum operationis. Et ideo oportet hanc esse differentiam finium, quod quidam fines sint ipsae operationes, quidam vero sint ipsa opera, id est opera quaedam praeter operationes.

Ad huius autem evidentiam considerandum est quod duplex est operatio, ut dicitur in IX Metaphysicae. Una est quae manet in ipso operante, sicut videre, velle et intelligere, et haec operatio proprie dicitur actio. Alia autem est operatio transiens in exteriorem materiam, quae proprie dicitur factio, et haec est duplex. Quandoque enim aliquis exteriorem materiam assumit solum ad usum, sicut equum ad equitandum et cytharam ad cytharizandum. Quandoque autem assumit materiam exteriorem ut mutet eam in aliquam formam, sicut cum artifex facit lectum aut domum. Prima ergo et secunda harum operationum non habent aliquod operatum quod sit finis, sed utraque earum est finis; prima tamen nobilior quam secunda, inquantum manet in ipso operante. Tertia vero operatio est sicut generatio quaedam, cuius finis est res generata. Et ideo in operationibus tertii generis ipsa operata sunt fines.

Deinde cum dicit: Quorum autem sunt fines etc., ponit tertium, dicens quod in quibuscumque opera quae sunt praeter operationes sunt fines, oportet in illis operata esse meliora operationibus, sicut res generata melior est generatione. Nam finis est potior his quae sunt ad finem. Nam ea quae sunt ad finem habent rationem boni ex ordine in finem.

Deinde cum dicit: Multis autem operationibus etc., agit de comparatione habituum et actuum ad fines, et circa hoc quattuor facit. Primo manifestat quod diversa ordinantur ad diversos fines, et dicit quod cum multae sint operationes et artes et doctrinae, necesse est quod earum sint diversi fines, quia fines et ea quae sunt ad finem sunt proportionalia. Quod quidem manifestat per hoc quod artis medicinalis finis est sanitas, navifactivae navigatio, militaris autem victoria, yconomicae vero, id est dispensativae domus, divitiae; quod quidem dicit secundum multorum opinionem. Ipse autem probat in I Politicorum quod divitiae non sunt finis yconomicae sed instrumenta. Secundo ibi: Quaecumque autem sunt talium etc., ponit ordinem finium adinvicem. Contingit enim unum habitum operativum, quem vocat virtutem, sub alio esse, sicut ars quae facit frena est sub arte equitandi, quia ille qui debet equitare praecipit artifici qualiter faciat frenum, et sic est architector, id est principalis artifex respectu ipsius. Et eadem ratio est de aliis artibus quae faciunt alia instrumenta necessaria ad equitandum, puta sellas vel aliquid huiusmodi. Equestris autem ulterius ordinatur sub militari; milites enim antiquitus dicebantur non solum equites sed quicumque pugnatores ad vincendum. Unde sub militari non solum continetur equestris, sed omnis ars vel virtus ordinata ad bellicam operationem, sicut sagittaria, fundibularia vel quaecumque alia huiusmodi. Et per eundem modum aliae artes sub aliis.

Tertio ibi: In omnibus utique etc., ponit ordinem finium secundum ordinem habituum, et dicit quod in omnibus artibus vel virtutibus hoc communiter est verum, quod fines architectonicarum sunt simpliciter, quae ad omnes, magis eligibiles quam fines artium vel virtutum quae sunt sub principalibus. Et probat per hoc quod homines prosequuntur, id est quaerunt, illa, id est fines inferiorum artium vel virtutum, gratia horum, id est propter fines superiorum. Littera autem suspensiva est, et sic legenda: quaecumque sunt talium sub una quadam virtute, in omnibus utique architectonicarum virtutum fines etc. Quarto ostendit non differre quantum ad ordinem finium utrum finis sit opus vel operatio. Et dicit quod nihil differt quantum ad ordinem praedictum, quod fines earum sint operationes aut aliquid operatum praeter operationes, sicut apparet in praedictis doctrinis. Nam frenifactivae finis est operatum, frenum; equestris vero, quae est principalior, finis est operatio, scilicet equitatio. E converso autem se habet in medicinali et exercitativa. Nam medicinalis finis est aliquid operatum, id est sanitas; exercitativae vero, quae sub ea continetur, finis est operatio, id est exercitium.

Si itaque est aliquis finis operabilium etc. Postquam philosophus praemisit quae sunt necessaria ad propositum ostendendum, hic accedit philosophus ad manifestandum propositum, scilicet ad ostendendum ad quid principaliter respiciat huius scientiae intentio. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit ex praemissis esse aliquem finem optimum in rebus humanis. Secundo ostendit quod necessarium est habere cognitionem de ipso, ibi: Et ergo ad vitam etc. Tertio ostendit ad quam scientiam pertineat eius cognitio, ibi: Videbitur autem utique principalissimae. Circa primum utitur tribus rationibus, quarum principalis talis est. Quicumque finis est talis quod alia volumus propter illum et ipsum volumus propter seipsum et non propter aliquid aliud, iste finis non solum est bonus, sed est optimus. Et hoc apparet ex hoc quod semper finis cuius gratia alii fines quaeruntur est principalior. Sed necesse est aliquem talem finem esse in rebus humanis.

necesse est

est aliquis finis bonus et optimus. Hoc autem probat tribus rationibus ducentibus ad impossibile, que talis est. Manifestum est ex premissis quod unus finis propter alium desideratur. Aut ergo est devenire ad aliquem finem qui non desideratur propter alium, aut non. Si sic, habetur propositum. Si autem non est invenire aliquem talem finem, sequitur quod omnis finis desideretur propter alium finem, et sic oportet procedere in infinitum. Sed hoc est impossibile in finibus quod in infinitum procedatur. Ergo necesse est esse aliquem finem qui non sit propter alium finem desideratus. Quod autem sit impossibile in finibus procedere in infinitum probat secunda ratione que est etiam ducens ad impossibile hoc modo. Si procederetur in infinitum in desiderio finium, ut scilicet semper unus finis desideretur propter alium in infinitum, nunquam erit devenire ad hoc quod homo consequatur fines desideratos. Sed frustra et vane aliquis desiderat id quod non potest assequi. Ergo desiderium finis esset frustra et vanum. Sed hoc desiderium est naturale. Dictum est enim supra quod bonum est quod naturaliter omnia desiderant. Ergo sequeretur quod illud desiderium naturale sit inane et vacuum. Sed hoc est impossibile, quia naturale desiderium nichil aliud est quam inclinatio inherens rebus ex ordinatione primi moventis, que non potest esse supervacua. Ergo impossibile est quod in finibus procedatur in infinitum. Et sic necesse est esse aliquem ultimum finem propter quem omnia alia desiderantur, et ipse non desideratur propter alia. Et ita necesse est esse aliquem optimum finem rerum humanarum.

Deinde cum dicit: Ergo ad vitam etc., ostendit quod huius finis cognitio est homini necessaria. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quod necessarium est homini cognoscere talem finem. Secundo ostendit quid de eo cognoscere oporteat, ibi: Si autem sic temptandum est etc. Concludit ergo primo ex dictis quod ex quo est aliquis optimus finis rerum humanarum, cognitio eius habet magnum momentum ad vitam, idest multum auxilium confert ad vitam humanam. Quod quidem apparet tali ratione: nichil quod in aliud dirigitur potest recte assequi illud nisi cognoscat illud ad quod dirigendum est. Et hoc apparet per exemplum sagittatoris, qui directe emittit sagittam attendens ad signum ad quod eam dirigit. Sed tota humana vita oportet quod ordinetur in optimum finem et ultimum humane vite. Ergo necesse est habere cognitionem de ultimo et optimo fine humane vite. Et ratio huius est, quia semper ratio eorum que sunt ad finem sumenda est ab ipso fine, ut in secundo physicorum probatur.

Deinde cum dicit: Si autem sic etc., ostendit quid circa istum finem sit cognoscendum. Et dicit quod ex quo sic est quod cognitio optimi finis necessaria est ad vitam humanam, oportet accipere quis sit iste optimus finis et ad quam scientiam speculativam vel practicam pertineat eius consideratio. Per disciplinas enim intelligit scientias speculativas, per facultates autem scientias practicas, que sunt aliquorum operum principia. Dicit autem quod temptandum est de hoc determinare, ad insinuandum difficultatem que est in accipiendo ultimum finem in humana vita, sicut et in considerando omnes causas altissimas. Dicit autem quod oportet accipere figuraliter, idest verisimiliter, quia talis modus accipiendi convenit rebus humanis, ut infra dicetur.

Horum autem duorum primum, scilicet quid sit, pertinet ad determinationem huius scientie; talis enim consideratio est de materia huius scientie. Secundum autem pertinet ad prohemium, in quo manifestatur intentio huius doctrine. Et ideo statim secundum cum dicit: Videbitur autem utique etc., ostendit ad quam scientiam pertineat huiusmodi finis consideratio. Et circa hoc duo facit. Primo ponit rationem ad propositum ostendendum. Secundo probat quoddam quod supposuerat, ibi: Qualis autem esse est debitum etc. Primo ergo ponit rationem ad propositum, que talis est. Optimus finis pertinet ad principalissimam scientiam et maxime architectonicam. Et hoc patet ex his que supra premissa sunt. Dictum est enim quod sub scientia vel arte que est de fine continentur ille que sunt de eis que sunt ad finem. Et sic oportet quod ultimus finis pertineat ad scientiam principalissimam tamquam de principalissimo fine existentem, et maxime architectonicam tamquam precipientem aliis quid oporteat facere. Sed civilis scientia videtur esse talis, scilicet principalissima et maxime architectonica. Ergo ad eam pertinet considerare optimum finem.

Deinde cum dicit: Qualis enim esse etc., probat quod supposuerat, scilicet quod civilis sit talis. Et primo probat quod sit maxime architectonica. Secundo quod sit principalissima, ibi: Si enim idem est etc. Circa primum duo facit. Primo attribuit politice sive civili ea que pertinent ad scientiam architectonicam. Secundo ex his concludit propositum, ibi: Utente autem hac etc. Duo autem pertinent ad scientiam architectonicam, quorum unum est quod ipsa precipit scientie vel arti que est sub ipsa quid debeat operari, sicut equestris precipit frenorum factive. Aliud autem est quod utitur ea ad suum finem. Primum autem horum convenit politice vel civili tam respectu speculativarum scientiarum quam respectu practicarum. Utrique enim scientie precipit politica, et quantum ad usum eius, ut scilicet operetur vel non operetur, et quantum ad determinationem actus. Precipit enim fabro non solum quod utatur sua arte, sed etiam quod sic utatur, talia cultellos faciendo. Utrumque enim ordinatur ad finem humane vite. Sed scientie speculative precipit civilis solum quantum ad usum, non autem quantum ad determinationem operis. Ordinat enim politica quod aliqui doceant vel addiscant geometriam. Huiusmodi enim actus inquantum sunt voluntarii pertinent ad materiam moralem et sunt ordinabiles ad finem humane vite. Non autem precipit politicus geometre quid de triangulo concludat; hoc enim non subiacet humane voluntati, nec est ordinabile humane vite, sed dependet ex ipsa rerum ratione. Et ideo dicit quod politica preordinat quas disciplinarum debitum est esse in civitatibus, scilicet tam speculativarum quam practicarum, et quas unumquemque debeat addiscere, et usque ad quod tempus. Aliud autem pertinens architectonice, scilicet uti scientiis inferioribus, pertinet ad politicam solum respectu practicarum scientiarum. Unde subdit quod preciosissimas, idest nobilissimas virtutum, idest artium operativarum, videmus esse sub politica, scilicet militarem et yconomicam et rethoricam, quibus omnibus utitur politica ad suum finem, scilicet ad bonum civitatis.

Deinde cum dicit: Utente autem hac etc., ex premissis duobus concludit propositum. Et dicit quod cum politica que practica est utatur reliquis practicis disciplinis, sicut supra dictum est, sequitur quod finis huius tamquam architectonice complectitur, idest sub se continet, fines aliarum scientiarum practicarum. Unde concludit quod scilicet finis politice est humanum bonum, idest optimum in rebus humanis. Deinde cum dicit: Si enim et idem etc.

ostenditur ad rectitudinem humane vite

et cum ipsa ponat legem quid oporteat operari et a quibus abstinere ut post dicetur

ostendit quod polytica sit principalissima ex propria ratione principalis finis. Manifestum est enim quod vnaqueque causa tanto potior est quanto ad plura effectus eius se extendit. Vnde et bonum quod habet rationem cause finalis tanto potius est quanto ad plura se extendit. Et ideo si idem est bonum vnius hominis et totius ciuitatis, multo autem maius et perfectius suscipere id est procurare et saluare id est conseruare id quod est bonum totius ciuitatis quam id quod est bonum vnius hominis. Pertinet quidem enim ad amorem qui debet esse inter homines quod homo querat et conseruet bonum etiam vni soli homini. Sed multo melius est et diuinius est quod hoc exhibeatur ~~vni soli ciuitati~~ toti genti continenti plures ciuitates. Vel aliter quidem amabile est quod hoc exhibeatur vni soli ciuitati. Sed multo diuinius est quod hoc exhibeatur toti genti in qua multe ciuitates continentur. Dicit autem hoc esse diuinius eo quod magis pertinet ad dei similitudinem qui est vniuersalis causa omnium bonorum. Hoc autem bonum scilicet quod est commune vni uel ciuitatibus pluribus intendit methodus quedam id est ars que vocatur ciuilis. Vnde ad ipsam maxime pertinet considerare vltimum finem humane vite tamquam ad principalissimam. Sciendum est autem quod polyticam dicit esse principalissimam non simpliciter sed in genere actiuarum scientiarum que sunt circa res humanas, quarum vltimum finem polytica considerat. Nam vltimum finem totius vniuersi considerat scientia diuina que est respectu omnium principalissima. Dicit autem ad polyticam pertinere consideracionem vltimi finis humane vite de quo tamen in hoc libro determinat quia doctrina huius libri continet prima elementa scientie polytice.

Dicetur autem vtique sufficienter etc. Postquam philosophus ostendit quid sit bonum quod principaliter intenditur in hac scientia determinat modum huic scientie conuenientem. Et primo ex parte doctoris. Secundo ex parte auditoris ibi: Vnumquodque autem. Circa primum ponit talem rationem: modus manifestandi ueritatem in qualibet scientia debet esse conueniens ei quod subicitur sicut materia in illa scientia, quod quidem manifestatur ex hoc quod certitudo non potest inueniri nec est querenda similiter in omnibus sermonibus quibus de aliqua re ratiocinamur. Sicut nec in omnibus conditis id est hiis que ~~fiunt~~ fiunt per artem ~~...~~ non est similis modus operandi in omnibus. Sed vnusquisque artifex operatur ex materia secundum modum ei conuenientem, aliter quidem ex terra, aliter ex luto, aliter ex ferro. Materia autem moralis talis est quod non est ei conueniens perfecta certitudo. Et hoc manifestat per duo genera rerum que videntur ad materiam moralem pertinere. Primo namque et principaliter ad materiam moralem pertinent opera uirtuosa que vocantur iusta, de quibus principaliter intendit ciuilis scientia, circa que non habetur certa sententia hominis. Sed magna differentia est in hoc quod homines de hiis iudicant, et in hiis multiplex error contingit. Nam quedam sunt que a quibusdam reputantur iusta et honesta, a quibusdam autem iniusta et inhonesta secundum differentiam temporum et locorum et personarum. Aliquid enim reputatur uiciosum vno tempore aut in vna regione quod in alio tempore aut in alia regione non reputatur uiciosum. Et ex ista differentia contingit quod quidam opinantur quod nichil esset naturaliter iustum et honestum sed solum secundum legis positionem. Et quia quidam opinione ... agere ... Secundo autem ad materiam moralem pertinent bona exteriora, quibus homo vtitur ad finem. Et circa ista bona contingit inueniri predictam errorem quia non semper eodem modo se habent in omnibus. Quidam enim per ea iuuantur, quibusdam vero ex eis proueniunt detrimenta. Multi enim homines occasione diuitiarum perierunt, vt puta a latronibus interfecti. Quidam vero occasione fortitudinis corporalis, ex qua audacia incaute se periculis exposuerunt. Et sic manifestum est quod materia moralis est varia ~~et deformis~~ difformis, non habens omnimodam certitudinem. Et quia secundum artem demonstratiuam scientie oportet principia esse conformia conclusionibus, amabile est et optabile de talibus id est tam variabilibus tractantes et ex similibus procedentes ostendere ueritatem primo quidem grosse id est applicando vniuersalia principia et simplicia ad singularia et composita in quibus est actus. Necesse est enim in qualibet operatiua scientia ut procedatur modo compositiuo, econtrario autem in scientia speculatiua necesse est ut procedatur modo resolutiuo, resoluendo composita in principia simplicia. Deinde oportet ostendere ueritatem figuraliter id est uerisimiliter, et hoc est procedere ex propriis principiis huius scientie. Nam scientia moralis est de actibus voluntariis. Voluntatis autem motiuum est ~~non solum~~ non solum bonum sed apparens bonum. Tertio oportet quod cum dicturi sumus de hiis que ut frequentius accidunt id est de actibus voluntariis quos voluntas non ex necessitate producit sed potius inclinata magis ad vnum quam ad aliud, ut sic etiam et conclusiones sint tales sicut et principia. Deinde cum dicit: Eodem utique modo, ostendit quod auditorem oportet acceptare ea que determinantur in hac scientia. Et dicit quod oportet quod vnusquisque recipiat vnumquodque eorum que ab alio dicuntur eodem modo id est sicut conuenit materie. Quia ad hominem disciplinatum id est bene instructum pertinet ut tantum certitudinem querat in vnaquaque materia quantam natura rei patitur. Non enim potest esse tanta certitudo in materia variabili et contingenti sicut in materia necessaria semper eodem modo se habente. Et ideo auditor bene disciplinatus non debet maiorem certitudinem requirere nec minorem esse contentus quam sit conueniens rei de qua agitur. Videtur enim esse par peccatum si aliquis acceptet a mathematico persuasionibus rhetoricis utentem, et si expectet a rhetore demonstrationes certas quales debet proferre mathematicus. Vtrumque enim contingit ex hoc quod non consideratur modus conueniens materie. Nam mathematica est circa materiam in qua inuenitur omnimoda certitudo. Rhetorica autem negotiatur circa materiam ciuilem in qua multiplex variatio contingit.

Deinde cum dicit: Vnusquisque autem iudicat bene etc. ostendit qualis debeat esse auditor huius scientie. Et primo ostendit quis sit sufficiens auditor. Secundo quis sit inutilis, ibi: Amplius autem passionum etc. Tertio ostendit quis sit auditor conueniens, ibi: Sermonem autem etc. Circa primum duo facit. Primo premittit quedam que sunt necessaria ad propositum ostendendum. Et dicit quod vnusquisque non potest bonum iudicium dare nisi de hiis que cognoscit. Et sic ille qui est instructus circa aliquod genus potest bene iudicare de hiis que pertinent ad illud genus. Sed ille qui est bene instructus

te omnia, potest simpliciter bene iudicare de omnibus. Deinde cum dicit: Ideirco politice etc., concludit propositum, scilicet quod iuvenis non est conveniens auditor politice et totius moralis scientie, que sub politica comprehenditur, quia sicut dictum est nullus potest bene iudicare nisi ea que novit. Omnis autem auditor oportet quod bene iudicet de hiis que audit, ut scilicet bene dicta recipiat, non autem ea que male dicuntur. Ergo oportet quod nullus sit auditor conveniens nisi habeat aliquam notitiam eorum que debet audire. Sed iuvenis non habet notitiam eorum que pertinent ad scientiam moralem, que maxime cognoscuntur per experientiam. Iuvenis autem est inexpertus operationum humane vite propter temporis brevitatem, et tamen rationes moralis scientie procedunt ex hiis que pertinent ad actus humane vite et etiam sunt de hiis. Sicut si dicatur quod liberalis minora sibi reservat et maiora aliis tribuit, hoc iuvenis propter inexperientiam forte non iudicabit esse verum, et idem est in aliis similibus. Unde manifestum est quod iuvenis non est conveniens auditor politice.

Deinde cum dicit: Amplius autem passionum etc., ostendit quis sit inutilis auditor huius scientie. Ubi considerandum est quod scientia moralis docet homines sequi rationem et discedere ab hiis in que passiones anime inclinant, que sunt concupiscentia, ira et similia, in que quidem aliqui tendunt dupliciter: uno modo ex electione, puta cum aliquis hoc proponit ut concupiscentie sue satisfaciat, et hos vocat sectatores passionum; alio modo cum aliquis proponit quidem a noxiis delectationibus abstinere, vincitur tamen interdum impetu passionis, ut secundum hunc impetum passionis operatur, et tales vocantur incontinentes. Dicit ergo quod ille qui est sectator passionum inaniter, id est sine aliqua efficacia, audiet hanc scientiam et inutiliter, id est absque consecutione debiti finis. Finis enim huius scientie non est sola cognitio, ad quam forte pervenire possent passionum sectatores, sed finis huius scientie est actus humanus, sicut et omnium scientiarum practicarum. Ad actus autem virtuosos non perveniunt qui passiones sectantur. Et sic non differt quantum ad hoc utrum aliquis abauditor huius scientie sit iuvenis etate vel iuvenis moribus, id est passionum sectator, quia sicut iuvenis etate deficit a fine huius scientie, qui est cognitio, ita ille qui est iuvenis moribus deficit a fine, qui est actio. Non enim est defectus eius propter tempus, sed propter hoc quod vivit secundum passiones et sequitur singula ad que passiones inclinant. Talibus autem fit inutilis cognitio huius scientie, sicut et incontinentibus, qui non sequuntur scientiam quam de moralibus habent. Deinde cum dicit: Secundum rationem autem etc., ostendit quis sit conveniens auditor huius scientie, et dicit quod multum utile est scire de moralibus illis qui secundum ordinem rationis implent omnia desideria sua et exercent operationes. Prohemio autem epilogat que dicta sunt in hoc prohemio, dicens quod tanta sunt dicta prohemialiter de auditore et qualiter oporteat accipere et quis sit modus demonstrandi, que est materia, et quid propositum nostrum, scilicet quid sit illud de quo ista scientia principaliter intendit.

Dicamus autem resumentes etc. Premisso prohemio hic accedit ad tractatum huius scientie et dividitur in partes tres. In prima determinat de felicitate, que est summum inter humana bona; secundo procedit ad considerationem felicitatis, que est operatio secundum virtutem, ibi: Si autem felicitas est operatio quedam secundum virtutem. In tertia complet suum tractatum de felicitate, ostendens qualis virtutis operatio sit felicitas, et hoc in X libro, ibi: Post hec autem de delectatione etc. Circa primum duo facit: primo dicit de quo est intentio; secundo exequitur propositum, ibi: Nomine quidem etc. Dicit ergo primo resumendo quod, postquam dictum est quod omnis cognitio et electio desiderat aliquod bonum, dicendum est quid sit illud bonum ad quod ordinatur civilis scientia, quod scilicet est summum omnium operatorum, id est inter omnia ad que operatione humana pervenitur. Supra enim duo supra dicta sunt consideranda de ultimo fine humanorum bonorum, scilicet quod sit, et quod ad hanc scientiam pertineat; quid autem sit in proximo tractatum est. Deinde cum dicit: Nomine quidem etc., determinat de felicitate, et circa hoc duo facit: primo prosequitur opiniones aliorum de felicitate; secundo determinat de ea secundum propriam sententiam, ibi: Rursus autem redeamus ad quesitum bonum. Circa primum duo facit: primo ponit opiniones aliorum de felicitate; secundo inquirit de eis, ibi: Nos autem dicamus unde discessimus. Circa primum duo facit: primo ponit opiniones de ultimo fine humanorum; secundo determinat qualiter de hiis opinionibus sit inquirendum, ibi: Omnes quidem igitur pertractare etc. Circa primum duo facit: primo ostendit in quo omnes conveniunt; secundo in quo differunt, ibi: De felicitate autem quid est etc. Ponit ergo primo duo in quibus omnes conveniunt circa ultimum finem: primo quidem in nomine, quia tam multi, id est plures, quam excellentes, id est sapientes, nominant summum humanorum bonum felicitatem; secundo quantum ad rationem nominis, quia omnes existimant bene vivere et bene operari idem esse quod esse felicem. Deinde cum dicit: De felicitate autem etc., ostendit in quo differunt opiniones hominum circa felicitatem. Et dicit quod de felicitate quid sit in speciali ambigunt, id est dubitant homines, et hoc triplici diversitate, quarum prima accipitur secundum quod multi, id est plures, non similiter in hoc sentiunt cum sapientibus. Nam plures existimant felicitatem esse aliquid eorum que sunt in aperto et manifesto, ut sunt illa que sensibilibus considerantur, que soli manifesta sunt multitudini, et ideo aperta quia non indigent expositione, sicut sunt voluptas, divitie et honor et alia huiusmodi. Quid autem sapientes de hoc sentiant, infra ponetur. Secunda autem diversitas est plurium ad invicem, quorum alii aliud sensibile existimant esse felicitatem, sicut avari divitias, intemperati voluptates, ambitiosi honores. Tertia autem diversitas est eiusdem ad seipsum. Est enim commune vitium ut sibi maxime desiderabile videatur illud quo maxime indiget; homo existimat esse felicitatem. Indigentia enim alicuius boni facit eius desiderium. Unde eger, qui indiget sanitate, dicit sanitatem summum bonum, et pauper divitias, mendicus et alii. Et similiter illi qui recognoscunt suam ignorantiam admirantur eos quasi felices qui proferunt aliquid magnum et super eorum intellectum existens. Et omnia ista pertinent ad opinionem multitudinis. Sed quidam sapientes, scilicet Platonici, posuerunt quod preter hec multa bona sensibilia existimaverunt esse unum bonum quod est per se ipsum, id est quod est ipsa essentia bonitatis separata; sicut enim formam separatam hominis dicebant per se hominem, et quod omnibus bonis est causa quod sint bona, inquantum scilicet participant illud summum bonum.

Deinde cum dicit: Omnes quidem igitur etc., ostendit qualiter oporteat inquirere de predictis opinionibus, et circa hoc tria facit.

primo ostendit de quibus harum opinionum oportet inquirere. Secundo quo ordine, ibi: Non lateat autem nos etc. Tertio qualiter oporteat auditorem dispositum esse ad hoc quod utiliter capiat ea quae dicuntur, ibi: Propter quod oportet consuetudinibus etc. Dicit ergo primo quod perscrutari omnes opiniones quas aliqui habuerunt de felicitate esset ad magis vanum quam deceat philosophum. Quaedam enim sunt omnino irrationabiles. Sed sufficit illas opiniones perscrutari quae in superficie habent aliquam rationem vel quae apparentiam aliquam vel saltem propter opinionem illorum hoc existimantium. Deinde cum dicit: Non lateat autem nos, ostendit quo ordine procedendum sit de istis opinionibus et simpliciter in tota morali, et assignat diversitatem processuum docendi. Nam quidam processus sunt qui procedunt a principiis, id est a causis, in effectus, sicut sunt in demonstrationibus propter quid; quidam autem econverso ab effectibus ad causas sive principia, quae non demonstrant propter quid sed solum quia. Et ita et hoc Plato prius dubitavit, inquirens utrum oporteat procedere a principiis vel ad principia, et ponit exemplum de cursu stadiorum. Erant enim quidam athlothetae, id est praepositi athletis currentibus in stadio, qui quidem athlothetae stabant in principio stadiorum, quibus quidem athletae incipiebant currere ab athlothetis et procedebant usque ad terminum, quandoque autem econverso. Et similiter est duplex ordo in processu doctrinae, ut dictum est. Et ut accipiatur quo ordine oporteat procedere in qualibet re, considerandum est quod procedendum [illegible] incipere a notioribus. Per notiora enim devenimus ad ignota. Sunt autem aliqua notiora dupliciter: quaedam quidem quo ad nos, sicut composita et sensibilia; quaedam autem simpliciter et quo ad naturam, scilicet simplicia et intelligibilia. Et quia nos docendo notitiam acquirimus, oportet quod procedamus ab his quae sunt magis nota nobis. Et si quidem eadem sunt magis nobis nota et simpliciter, tunc procedetur a principiis sicut in mathematicis. Si autem sunt alia magis nota simpliciter et alia quo ad nos, tunc oportet econverso procedere sicut in naturalibus et moralibus. Deinde cum dicit: Propter quod oportet etc., ostendit qualem oportet esse dispositum talium auditorem. Et dicit quod quia in moralibus oportet incipere ab his quae sunt magis nota quo ad nos, id est a quibusdam effectibus posterioribus, scilicet actibus humanis, oportet illum qui vult esse moralis scientiae sufficiens auditor quod sit bene manuductus et exercitatus in consuetudinibus humanae vitae, id est de bonis operationibus, et iustis, id est de legibus virtutum, et aliis documentis talibus, sicut sunt leges et ordines politicarum et siqua alia sunt talia. Quia oportet in moralibus accipere ut principium quia ita est, quod quidem accipitur per experientiam et consuetudinem, puta quod concupiscentiae refrenantur per abstinentiam. Et si hoc sit ei manifestum, non multum necessarium est ei ad operandum cognoscere propter quid, sicut medico sufficit ad sanandum scire quod haec herba curat talem aegritudinem. Cognoscere autem propter quid requiritur ad sciendum, quod principaliter intenditur in scientiis speculativis. Talis autem qui scilicet est expertus in rebus humanis vel per se ipsum habet principia operabilium, quasi per se ea considerans, vel de facili suscipit ea ab alio. Illi vero cui neutrum horum convenit audiat sententiam Hesiodi poetae qui

[illegible marginal note]

dixit quod ille est optimus qui scilicet per se ipsum potest intelligere. Et ille etiam est bonus qui bene recipit quae ab alio dicuntur. Ille autem qui neque per se ipsum potest intelligere neque alium audiens potest in animo reponere est inutilis quantum scilicet ad acquisitionem huius scientiae.

Nos autem dicamus unde digressi sumus etc. Postquam philosophus recitavit opiniones aliorum diversas de felicitate, hic inquirit veritatem de praedictis opinionibus. Et primo in[quirit de opinione ...]. Et primo inquirit de opinione loquentium de felicitate morali quae scilicet ponebant in aliquo bonorum huius vitae felicitatem. Secundo inquirit de opinione loquentium de felicitate non morali, ponentium scilicet felicitatem in quodam bono separato, ibi: Optimum autem universale etc. Circa primum duo facit. Primo proponit id quod est commune omnibus istis opinionibus. Secundo inquirit de diversitate opinionum, ibi: Et magis videtur. Philosophus digressionem fecisse a principali proposito dum modum procedendi determinavit, redit ad principale propositum unde digressus est, id est ad opiniones de felicitate. Et dicit quod non irrationabiliter aliqui videntur existimare quod finale bonum quod felicitas dicitur sit aliquid ex his quae pertinent ad hanc vitam, scilicet humanam. Est enim finis omnium operum vitae. Ea vero quae sunt ad finem proportionantur fini. Unde probabile est quod felicitas sit aliquid de numero bonorum pertinentium ad hanc vitam. Sed de hoc inferius discutietur quid verum sit. Deinde cum dicit: Multi quidem fere etc., inquirit veritatem de eis in quibus dubitant. Et circa hoc duo facit. Primo inquirit de opinionibus quae magis videntur habere rationalitatem. In secunda de opinione perdente magis veritatem, ibi: Pecuniosa autem violenta quaedam etc. Circa primum tria facit. Primo inquirit de opinione ponente felicitatem in his quae pertinent ad vitam voluptuosam. Secundo de opinionibus ponentium felicitatem in his quae pertinent ad vitam civilem, ibi: Videntur autem excellentes et operativi etc. Tertio facit mentionem de vita contemplativa, ibi: Tertia autem est contemplativa etc. Circa primum tria facit. Primo proponit opinionem. Secundo distinguit vitas, ibi: Tres enim sunt maxime etc. Tertio inquirit de veritate praedictae opinionis, ibi: Multa quidem etc. Dicit ergo primo quod inter bona huius vitae quidam eligunt voluptatem, in ea felicitatem ponentes, et hi quidem sunt non solum multi, id est populares homines qui se omnes ad voluptatem declinant, sed et quidam qui sunt gravissimi vel per auctoritatem scientiae et doctrinae vel etiam per vitae honestatem. Nam Epicurei qui voluptatem summum bonum aestimabant diligenter colebant virtutes. Sed tamen propter voluptatem, ne scilicet per contraria vitia eorum voluptas impediretur. Gula enim per immoderantiam cibi corporis dolores generat; propter furtum aliquis carceri mancipatur. Et ita diversa vitia diversimode voluptatem impediunt. Et quia ultimus finis est maxime diligibilis, ideo illi qui ponunt voluptatem summum bonum maxime diligunt vitam voluptuosam. Deinde cum dicit: Tres enim sunt maxime etc., distinguit triplicem vitam, scilicet voluptuosam

que iam dicta est, et civilis, et contemplativa, et has dicit esse maxime excellentes ad quarum evidentiam sciendum est quod sicut infra in x dicetur unumquodque id ad quod maxime afficitur reputat vitam suam, sicut philosophus philosophari venator venari et sic de aliis. Et quia homo maxime afficitur ad ultimum finem necesse est quod vite diversificentur secundum diversificationem ultimi finis. Finis autem habet rationem boni. Bonum autem in tria dividitur, scilicet in utile, delectabile et honestum, quorum duorum scilicet delectabilis et honesti habent rationem finis, quia utrumque est appetibile propter seipsum. Honestum autem dicitur quod est bonum secundum rationem, quod quidem habet aliquam delectationem annexam. Unde delectabile quod contra honestum dividitur est delectabile secundum sensum. Ratio autem est et speculativa et practica. Vita igitur voluptuosa dicitur que finem constituit in voluptate sensus. Vita vero civilis que finem constituit in bono practice rationis puta in exercitio virtuosorum operum. Vita autem contemplativa que constituit finem in bono rationis speculative scilicet in contemplatione veritatis.

Deinde cum dicit Multi quidem etc. inquirit de predicta opinione. Et circa hoc duo facit. Primo ponit eam. Secundo inducit rationem inducentem ad ipsam, ibi Adipiscuntur autem etc. Circa primum considerandum est quod vita voluptuosa que ponit finem in delectatione sensus necesse habet ponere finem in maximis delectationibus que sequuntur naturales operationes quibus scilicet natura conservatur secundum individuum per cibum et potum et secundum speciem per commixtionem sexuum. Hee autem delectationes sunt communes hominibus et bestiis. Unde multitudo hominum ponentium finem in istis voluptatibus videtur esse omnino bestialis, qui eligerunt talem vitam que optima est in qua pecudes nobiliores existunt. Si enim in istis felicitas hominis consisteret pari ratione et bestie felices essent fruentes delectatione cibi et coitus. Sic igitur felicitas est quoddam bonum hominis proprium, impossibile est quod in istis consistat felicitas.

Deinde cum dicit Adipiscuntur autem ponit rationem inducentem ad hanc opinionem et dicit quod illi qui ponunt finem in predictis acceperunt rationem ex hoc quod multi illorum qui sunt in maximis potestatibus constituti sicut reges et principes qui apud vulgus felicissimi reputantur similia patiuntur cuidam regi Assiriorum nomine Sardanapalo qui fuit totaliter voluptatibus deditus et ex hoc reputant voluptatem esse optimum utpote quam ab optimatibus maxime diligitur.

Deinde cum dicit Qui autem excellentes etc. inquirit de opinionibus principalibus ad vitam activam sive civilem. Et primo quantum ad honorem. Secundo quantum ad virtutem ibi Forsitan autem et magis etc. Et hoc rationabile. Nam vita civilis sive activa intendit bonum honestum. Dicitur autem honestum quasi honoris status. Unde adhuc parantur modo ... honorem ... que est honestas. Et circa primum duo facit. Primo ponit opinionem et dicit quod illi qui sunt excellentes, idest virtuosi et operativi, idest dediti vite active, ponunt felicitatem in honore. Secundo ibi Civilis vite etc. inducit ad hoc rationem quia finis civilis vite finis videtur esse honor qui redditur bene operantibus in vita civili, quia tamquam premium redditur civibus causa virtutis. Et ideo felicitas in honore consistere videtur. Deinde ibi Videtur autem magis etc. improbat hanc opinionem duabus rationibus quarum prima

ponitur dicens quod ad assignatam iam rationem felicitatis divinamus, idest animo divinamus, felicitatem esse quoddam bonum quod est proprium ipsi felici utpote ad ipsum maxime pertinens et quod difficile ab eo auferatur. Hoc autem non competit honori, quia honor magis videtur consistere in actu quidem honorantis et in eius potestate quam ipsius qui honoratur. Ergo honor est quiddam magis extrinsecum et superficiale quam bonum quod queritur, scilicet felicitas. Secundam rationem ponit ibi Amplius autem videntur etc. que talis est. Felicitas est quoddam optimum quod non queritur propter aliud. Sed honore est aliquid melius propter quod queritur. Ad hoc enim homines videntur honorem querere ut ipsi firmam opinionem accipiant de seipsis quod sunt boni et ex aliis ... et ideo querunt homines honorari a prudentibus qui sunt recti iudicii et apud eos a quibus cognoscuntur qui melius possunt de eis iudicare, et querunt honorari de virtute propter quam aliquis est bonus, ut ipsi dicunt. Et sic virtus est aliquid melius honore propter quam honor queritur. Non ergo in honore consistit felicitas.

Deinde cum dicit Forsitan autem etc. inquirit de opinione ponentium felicitatem in virtute. Et circa hoc duo facit. Primo ponit opinionem et dicit quod forsitan aliquis existimaverit magis esse finem civilis vite virtutem quam honorem ratione predicta. Secundo ibi Videtur autem imperfectior improbat eam duplici ratione quarum prima talis est. Felicitas videtur esse quiddam perfectissimum bonum. Sed virtus non est talis. Inveniuntur enim aliqui habentes virtutem qui non operantur secundum eam, ut patet in illis qui dormiunt habentes virtutes et in illis qui habent virtutem et in tota vita sua non occurrit eis facultas operandi secundum illam virtutem, ut maxime patet in magnanimitate et in magnificentia. Quia scilicet pauper habet virtutem magnificentie qui tamen nunquam potest magnifica facere. Ergo virtus non est idem quod felicitas. Secundam rationem ponit ibi Et est insuper mala pati etc. que talis est. Contingit aliquem habentem virtutem mala pati et infortunatum esse. Sed nullus dicit talem esse felicem nisi aliquis velit pertinaciter ponere sicut defendere contra ... manifesta. Igitur felicitas non est idem quod virtus. Et dicit ad positionem satis esse. Sed est potius sufficienter dictum est in encycliis, idest in circularibus carminibus de felicitate appositis.

Deinde cum dicit Tertia autem etc. facit mentionem de vita contemplativa et dicit quod de tertia vita, scilicet speculativa, perscrutabitur inferius, scilicet in x.

Deinde cum dicit Pecuniativa autem etc. inquirit de quadam alia opinione minus rationabili que ponit felicitatem in aliquo exteriori bono, scilicet in pecunia. Et hoc repugnat rationi ultimi finis. Nam utile dicitur aliquid ex eo quod ordinatur ad finem. Et tamen pecunia habet inter alia maximam utilitatem et omnium bonorum temporalium pecunia est quidam ... Hanc opinionem que pecuniam ponit felicitatem improbat autem eam duplici ratione quarum prima talis est. Pecunia per violentiam acquiritur et per violentiam perditur. Sed hoc non convenit felicitati que est finis voluntarie

operationum ergo felicitas non consistit in pecuniis. Secundam rationem ponit ibi: Et divitie non sunt etc. que talis est: non querimus felicitatem tamquam quoddam bonum quod non queritur propter aliud, sed pecunia queritur propter aliud, quia habet rationem boni utilis ut dictum est; ergo in pecunia non consistit felicitas. Concludit tandem ultimus quod illa que supradicta sunt, scilicet voluptas, honor et virtus possunt existimari ultimi fines quam pecunia, quia propter se desiderantur ut dictum est, et tamen nec illa sunt ultimus finis ut ostensum est, quamvis ad illa sit multa sermo exposita ad ostendendum felicitatem in predictis bonis consistere. Sed iste opiniones sunt decetero relinquende.

Quod autem melius etc. Postquam philosophus reprobavit opiniones ponentium felicitatem in aliquo manifestorum bonorum, hic reprobat opinionem ponentium felicitatem in quodam bono separato, et circa hoc duo facit: primo ostendit necessarium esse inquirere de hac opinione; secundo incipit eam reprobare ibi: Ferentes autem opinionem hanc etc. Circa primum duo facit: primo ponit utilitatem huius inquisitionis; secundo ostendit quid videatur huic inquisitioni repugnare ibi: Et si obviam tali questioni fit etc. Circa primum dicit quod illud non debeat relinqui ab inquisitione huius, ideo videbitur autem utique melius etc. Circa primum considerandum est quod illud bonum separatum in quo platonici ponebant hominis felicitatem consistere dicebant esse universale bonum per cuius participationem omnia bona dicuntur. Dicit ergo quod perscrutari de hoc universali bono an sit et inquirere qualiter esse ponatur fortassis est melius quam inquirere de premissis opinionibus. Cum enim speculatio magis est perfecta et potest magis pertinere ad speculationem, bonum universale sicut ultimum finis quam premissi. Si ipse opiniones sunt de accidentibus, sunt quod pertinet ad politicam inquirere de premissis opinionibus magis videtur subsequentes exposita, et non dicit fortassis quod est aliquid dubitandi. Deinde cum dicit: Et si obviam etc. ponit quid possit eum retrahere ab inquisitione talis opinionis, et dicit quod talis inquisitio est contraria sue voluntati propter hoc quod erat introducta a suis amicis, scilicet a platonicis; Plato enim ipse fuit preceptor (?) discipulus. In ista autem eius opinione videbatur eius honori derogare. Ideo autem ponit hoc. Hic dicit quod in malis libris inveniunt opinionem platonis implicat quod reprobare opinionem amici non contra veritatem que queritur principaliter in speculativis sunt, autem bonos mores de quibus principaliter agitur in hoc libro. Et ideo cum dicit: Videbitur autem utique etc. Ostendit quod hoc eum non debet retrahere quod videtur melius esse, id est magis honestum et ad bonos mores pertinens, et etiam omnino oportere ut homo non vereatur impugnare familiares suos pro salute veritatis. Est enim hoc actus necessarius ad bonos mores ut scilicet homo virtutem ... non possit. Sicut enim homo veritatem familiaribus preferret, manifestum est quod homo falsa iudicia et falsa testimonia proferret pro defensione amicorum, quod est contra virtutem. Consequenter alia ratione pertinente ad omnes homines veritas sit preferenda amicis, specialiter tamen hoc oportet facere philosophos qui sunt professores sapientie que est cognitio veritatis. Cum autem amicitia vel veritas sint amici, magis oportet ei qui est magis amicus magis

est deferendum. Sicut autem amicitiam habemus ad ambo, scilicet ad homines et ad veritatem, magis debemus veritatem amare quam homines, quia homines precipue debemus amare propter veritatem et propter virtutem ut in VIII huius dicetur. Veritas autem est amicus superexcellens cui debetur reverentia honoris. Est etiam veritas quoddam divinum. Invenitur enim primo et principaliter in deo. Et ideo concludit quod sanctum est prehonorare veritatem omnibus amicis. Dicit enim Andronicus peripateticus quod sanctitas est que facit fideles et servantes ea que ad deum iusta sunt. Et simile Plato dicit reprobans opinionem magistri sui Socratis, dicens quod oportet de veritate magis curare quam de aliquo alio, et alibi dicit: Amicus quidem Socrates sed magis amica veritas. Et alibi: de Socrate quidem parum est curandum, de veritate autem multum. Deinde cum dicit: Ferentes autem hanc opinionem etc. Incipit reprobare ponentes platonicos dicentes quod felicitas hominis consistit in quadam communi ydea boni, et circa hoc duo facit: primo ostendit quod non est una communis ydea boni; secundo ostendit quod etiam si esset non consistet in ea humana felicitas ibi: Sed forte hoc quidem relinquendum est nunc etc. Circa primum duo facit: primo ostendit quod non sit una communis ydea boni; secundo inquirit de modo loquendi quo platonici hanc ydeam nominabant ibi: Queret autem utique aliquis etc. Circa primum considerandum est quod auctores non intendunt reprobare opinionem platonis quantum ad hoc quod ponebant unum bonum separatum a quo dependeret omnia bona. Nam et ipse Aristoteles in XII metaphysice ponit quoddam bonum separatum a toto universo ad quod totum universum ordinatur sicut exercitus ad bonum ducis. Improbat autem opinionem platonis quantum ad hoc quod ponebat illud bonum separatum esse quamdam ydealem rationem omnium bonorum. Ad quod quidem improbandum inducit triplicem rationem. Circa quarum primam est considerandum quod platonici non faciebant aliquam ydeam in illis generibus in quibus invenitur prius et posterius, sicut patet in numeris; nam binarius naturaliter prior est ternario, et ideo non dicebant platonici quod numerus communis esset quedam ydea separata; ponebant autem singulos ydeales numeros separatos, puta binarium, ternarium et alia huiusmodi. Cuius ratio est quia ea in quibus invenitur prius et posterius non videntur esse unius ordinis et per consequens nec convenienter unam ydeam participare. Sed in bonis invenitur prius et posterius, quod manifestatur ex hoc quod bonum invenitur in eo quod quid est, id est in substantia, et similiter in qualitate et etiam in aliis generibus. Manifestum est autem quod illud quod est ens per se ipsum, scilicet substantia, est naturaliter prius omnibus hiis que non habent esse nisi in comparatione ad substantiam, sicut est quantitas que est mensura substantie et qualitas que est dispositio substantie et ad aliquid quod est habitudo substantie, et idem est in aliis generibus que omnia assimilantur propagini entis, scilicet substantie, que est principale ens a qua propaginantur et derivantur omnia alia genera que etiam vocantur accidentia substantie. Et ex hoc concludit quod non potest esse quedam communis ydea boni. Secundam rationem ponit ibi: Amplius quoniam bonum etc. Ad cuius evidentiam considerandum est quod plato ponebat ydeam esse rationem cognitionis omnium eorum que ydeam participant. Ex aliquo scilicet quod eorum quorum non est una ratio communis non potest esse ydea una; sed diversorum predicamentorum non est una ratio communis. Dicitur enim unumquodque de hiis predicatur bonum. Bonum autem sicut et ens, cum quo convertitur, invenitur in quolibet predicamento

si aut ordinem

no

no

Sic ing. est

sicut in eo quod est idest in illa bonum dicitur deus in quo non
cadit malitia et intellectus qui semper est verus. In quali-
tate autem virtus quae bonum facit habentem. In quantitate autem quod
commensuratum quod est bonum in quolibet quod reddit mensuram.
In ad aliquid autem bonum est utile quod est relatum in de-
bitum finem. In quando autem scilicet tempus opportunum et in ubi locus
congruus ad ambulandum sicut dieta. Et idem patet in
aliis generibus. Manifestum est ergo quod non est aliqua una bonitas
communis quae scilicet sit idea vel ratio communis omnium bonorum alioquin
oporteret quod bonum non inveniretur in omnibus praedicamentis
sed in uno solo. Tertiam rationem ponit ibi: Amplius
autem quia eorum quae sunt. Ad cuius evidentiam sciendum est quod si-
cut Plato ponebat quod res existentes extra animam [illegible]
[illegible] formam generis vel speciei per hoc quod participabant ideam
Ita anima formatur per scientiam ex hoc quod participat
ideam lapidis. Ita quod anima cognoscat lapidem non quod
participat ideam lapidis ex qua sequitur quod omnium eorum quorum
habet unam ideam est una scientia. Si igitur omnium bono-
rum esset una idea sequeretur quod omnia bona pertinerent
ad considerationem unius scientiae. hoc autem videmus esse falsum
etiam quantum ad bona quae sunt in uno praedicamento. quia etiam
cadit [illegible] distinctiones scientiarum attribuere diver-
sitati praedicamentorum. videmus enim quod est ex opportunitate
considerat quid medicus vel [illegible] militaris in exercitu
[illegible] in medicinalibus in laboribus exercitii. Re-
linquitur ergo quod non est una communis idea bonorum.

Q uaeret autem utique aliquis etc. Ostendit supra Philosophus
quod non est una idea communis omnium bonorum. Sed
quia Platonici illud bonum separatum non solum nominabant
ideam boni sed etiam per se bonum. hic intendit inquirere
an vere hoc conveniat dicere. Et circa hoc duo facit.
primo ostendit quod illud bonum separatum non convenienter
nominatur per se bonum. Secundo ostendit quod ponere bonum
separatum esse per se bonum repugnat ei quod dicitur ponere
esse unam ideam omnium bonorum ibi: Hic autem quae dicta
sunt etc. Circa primum tria facit. Primo ostendit quod illud
bonum separatum non convenienter dicitur per se bonum. Secundo excludit
quandam evasionem ibi: Sed neque in perpetuum esse etc.
Tertio comparat hanc opinionem Pythagoricorum ibi: Pro-
babilius autem videntur etc. Primo considerandum est quod illud bonum
separatum quod est causa omnium bonorum debet poni in altiori
gradu bonitatis quam ea quae apud nos sunt eo quod
est ultimus finis omnium. Per hoc autem [illegible]
[illegible] gradus bonitatis quam alia bona. et hoc
[illegible] per hoc quod [illegible] separatorum nominabat
Plato per se sicut ideam hominis nominabat per se homi-
nem et ideam equi per se equum. Manifestum est autem quod una et eadem
non est hominis qui est apud nos et per se hominis idest
separati. Et hoc manifestat per hoc quod homo separatus
et homo qui est in materia non differunt sicut
homo. differunt autem secundum quaedam alia puta per hoc
quod ille homo est in materia et ille est [illegible]. Sicut
[illegible] homo non differunt in ratione [illegible]. Sed di-
[illegible] quod homo addit rationale [illegible]. Ita
[illegible] quod in ratione hominis non differt homo se-
paratus ab hoc homine. Si hic homo addit in materia

eadem ergo ratione illud separatum bonum quod vocant per se
bonum non erit aliquod bonum in bonitate quam hoc
particulare bonum. Poterit autem esse differentia quantum ad alia
quae sunt praeter rationem boni. Deinde cum dicit: Sed neque
in perpetuum esse etc. Excludit quandam evasionem. Posset
enim aliquis dicere quod illud per se bonum est melius quia
perpetuum. haec autem bona sunt corruptibilia. Quod autem est diu-
turnum videtur esse melius et magis eligendum. Sed ad hoc
excludendum dicit quod ex hoc quod est perpetuum esse non facit
illud per se bonum esse magis bonum [illegible]
[illegible] duratione. Distinctio autem durationis aliquid
vero est praeter rationem speciei. Sicut patet quod albus
dies et [illegible] quae est diuturna non differunt ratione [illegible]
sed solum differunt in duratione. Sic ergo si accipiatur
bonum quod una species durationis [illegible]
Et ita ex hoc quod est aliquid diuturnius non differt
secundum rationem boni quam melius [illegible] unius
diei [illegible]. Sed si ponamus bonum esse unam speciem
vel ideam boni ut Platonici posuerunt. Sed quod bonum
dicitur sicut [illegible] in omnibus generibus [illegible] dura-
turus est bonum [illegible] addet ad bonitatem
sic quod est diuturnius est melius. Sed hoc non procedit
Si bonum sit una species per se et ita sequitur quod non
sit melius ex hoc quod est perpetuum. Deinde cum dicit
Probabilius autem videntur etc. Comparat praedictam positionem Plato-
nicorum positioni Pythagoricorum. Et quod considerandum est quod
secundum Platonicos eadem erat ratio boni et unius et ideo
ponebant idem esse per se unum et per se bonum ex
quo necesse erat quod ponerent unum tantum per se bonum
quod quidem Pythagorici non faciebant. Sed unum po-
nebant aliquid eorum quae [illegible] in coordinatione boni
[illegible] quo ponebant lumen unum quietem masculum
dextrum finitum imparem rectum quadratum. Ex alio autem
[illegible] malo ponebant tenebras multitudinem motum
feminam sinistrum infinitum parem numerum curvum altera
parte longius. Dicit ergo quod quantum ad hoc probabilius dixe-
runt Pythagorici quam Platonici quod non cogebantur po-
nere unum solum bonum. Et ideo Speusippus qui fuit nepos
Platonis filius sororis eius et successor eius in scholis
non fuit secutus Platonem sed magis Pythagoricos
Dicit autem quod de his dicendum est in alio loco scilicet in metaphysica.
Deinde cum dicit: Hic autem quae dicta sunt etc. ostendit
quod dicere illud bonum separatum esse per se bonum re-
pugnat ei quod est unam esse ideam omnium bo-
norum. Circa hoc tria facit primo ostendit quod per se bonum
non potest esse communis idea omnium bonorum. Secundo quod non
potest communis idea esse omnium quae dicuntur per se bona ibi:
Dividentes igitur etc. Tertio [illegible] ibi:
Sed qualiter utique etc. Dicit ergo primo quod sermones qui dicti
sunt a Platonicis [illegible] quaedam dubitatio per hoc
quod [illegible] de illo per se bono non videntur de omni bo-
no sermones dicti [illegible] appetenda bo-
norum et si quantum ad convenientia eorum [illegible] id quod
dicitur secundum speciem vel rationem bonorum [illegible]
una specie vel ratione bona illa quae secundum se ipsa
sunt persequenda idest quaesita vel de [illegible] et dulcia idest amata

Et secundum aliam rationem dicuntur bona illa quae sunt alicuius factiva vel conservativa illorum quae sunt secundum se bona. Et secundum rationem dicuntur aliqua bona quia sunt prohibitiva contrariorum. Sic igitur manifestum est quod bonum dicitur dupliciter. Quaedam enim sunt bona secundum se ipsa, scilicet prima de quibus dictum est quod propter se quaeruntur; utraque vero alia, scilicet factiva vel conservativa et prohibitiva contrariorum, dicuntur bona propter illa quae sunt secundum se bona. Et sic manifestum est quod ratio propria boni non potest aptari omnibus bonis.

Deinde cum dicit Dividentes igitur etc., ostendit quod una ratio propria boni non potest competere omnibus propriis bonis. Et primo dicit de quo est intentio. Quia scilicet dicendum est quod factiva vel conservativa secundum se bonorum et prohibitiva contrariorum dicuntur bona sicut utilia, quia sic manifestum est quod talibus non aptatur ratio propria boni. Separemus ergo ab eis illa quae sunt secundum se bona et videamus si possunt dici bona secundum unam ideam, quam dicunt propriae boni. Secundo ibi Secundum se ipsa autem, ad hoc investigandum proponit quandam quaestionem, qualia scilicet sint ponenda secundum se bona. Et hanc quaestionem determinat per duo membra, quorum primum est utrum dicenda sint secundum se bona quaecumque quaeruntur solitaria, id est etsi sola essent, ut scilicet nulla alia utilitas ex eis sequeretur, sicut sapere, videre et voluptates quaedam et honores. Haec enim, quamvis quaerantur propter aliud, ad quod sunt utilia, tamen si ad nihil aliud valerent, secundum se essent bona et desiderabilia.

Secundum autem membrum quaestionis est utrum aliquid sit proprie bonum nisi sola idea. Deinde cum dicit Quare vanum erit, deducit secundum membrum immediate praemissum et concludit quod si nihil aliud sit proprie bonum nisi idea, erit idea inanis, id est sine efficacia. Ponitur enim idea quasi exemplar quoddam et aliquid sit aliud in specie. Exemplar autem est frustra vel vacuum si nihil ei assimilaretur. Unde sequitur quod idea sit inanis si nihil aliud sit secundum se bonum.

Secundo ibi Si autem et haec, deducit primum membrum, et dicit quod si omnia praedicta sint secundum se bona, oportebit quod ratio boni appareat eadem in omnibus, sicut in nive et cerussa est eadem ratio albedinis, quia participant unam formam. Sed hoc non apparet esse verum in praedictis: honor enim et prudentia et voluptas habent diversas rationes non solum secundum quod sunt talia, scilicet ratio honoris inquantum est honor diversa a ratione prudentiae inquantum est prudentia, sed etiam inquantum sunt bona. Non enim est una ratio bonitatis in omnibus his, nec secundum eandem rationem sunt appetibilia. Unde relinquitur quod id quod dicitur proprie bonum non est aliquod commune secundum unam ideam sive rationem omnibus bonis.

Deinde cum dicit Sed qualiter utique etc., quaerit quomodo praedicta dicantur bona secundum diversas rationes. Et hoc quidem locum habet cum aliquid dicitur de multis secundum diversas rationes. Contingit autem dupliciter: uno modo secundum rationes omnino diversas, non habentes respectum ad aliquid unum, et ista dicuntur aequivoca casu, quia scilicet casu accidit quod unum nomen unus homo imposuit uni rei et alius alii rei, ut praecipue patet in diversis hominibus eodem nomine nominatis. Alio modo unum nomen dicitur de multis secundum rationes diversas non totaliter, sed in aliquo uno convenientes: quandoque quidem in hoc quod referuntur ad unum principium, sicut res aliqua dicitur militaris vel quia est instrumentum militis sicut gladius, vel quia est tegumentum eius sicut lorica, vel quia est vehiculum eius sicut equus; quandoque vero in hoc quod referuntur ad unum finem, sicut medicina dicitur sana eo quod est factiva sanitatis, dieta vero eo quod est conservativa sanitatis, urina vero eo quod est sanitatis significativa; quandoque secundum proportiones diversas ad idem subiectum, sicut qualitas dicitur esse ens quia est dispositio per se entis, id est substantiae, quantitas vero eo quod est mensura eiusdem, et sic de aliis; vel secundum unam proportionem ad diversa subiecta, eandem enim habent proportionem visus ad corpus et intellectus ad animam; unde sicut visus est potentia organi corporalis, ita etiam intellectus est potentia animae absque participatione corporis. Sic ergo dicit quod bonum dicitur de multis non secundum rationes penitus differentes, sicut accidit in his quae sunt casu aequivoca, sed inquantum omnia bona dependent ab uno primo bonitatis principio, vel inquantum ordinantur ad unum finem. Non enim voluit Aristoteles quod illud bonum separatum sit idea et ratio omnium bonorum, sed principium et finis. Vel etiam dicuntur omnia bona magis secundum analogiam, id est proportionem eandem, sicut visus est bonum corporis et intellectus est bonum animae. Ideo autem hunc tertium modum praefert, quia accipitur secundum bonitatem inhaerentem rebus; primi autem duo modi secundum bonitatem separatam, a qua non ita proprie aliquid denominatur.

Et forte haec quidem etc. Postquam philosophus ostendit quod non est una communis idea boni, hic ostendit quod si etiam esset, non pertineret ad propositum, ut scilicet secundum ipsam consisteret felicitas. Et circa hoc tria facit. Primo excusat se a prosecutione praedicti ponens quandam excusationem ibi Sed forte haec quidem nunc dimittendum. Certitudinem de his determinare pertinet magis ad aliam philosophiam, scilicet ad metaphysicam. Et similiter et disputatio de idea boni non est praesentis intentionis. Et huius rationem assignat quia si est unum bonum univoce dictum de omnibus praedicatum vel separatum existens per se ipsum, manifestum est quod non erit tale aliquid quod sit operatum vel possessum ab homine. Nunc autem tale quaeritur, scilicet felicitas quae est finis humanorum actuum. Finis autem hominis vel est ipsa operatio eius vel est aliqua res exterior, quae quidem potest esse finis hominis vel quia est operata, sicut domus est finis aedificationis, vel quia est possessa, sicut ager est finis emptionis. Manifestum est autem quod illud bonum commune vel separatum non potest esse ipsa operatio hominis, nec etiam est aliquid per hominem operatum, nec possidetur ab homine sicut possidentur res quae veniunt in usum humanae vitae. Manifestum est

quia illud bonum commune vel separatum non est bonum humanum quod nunc querimus. Deinde cum dicit Fortassis autem alicui videbitur etc. ponit quandam rationem possibilem, id est ad dicendum quod illud bonum separatum quamvis non sit operatum vel possessum ab homine, est tamen cognoscere omnium operatorum et possessorum bonorum expediens, cum in manu (?) cognoscere ei qui vult pervenire ad exemplata; et ideo videtur expedire quod ipsum bonum separatum cognoscatur. Bona possessa et operata et habentes illud bonum separatum sicut quoddam exemplar magis poterimus cognoscere et per consequens melius adipisci ea que sunt nobis bona, sicut inspiciens ad hominem aliquem magis poterit depingere eius effigiem.

Deinde cum dicit Probabilitatem quidem igitur etc. excludit premissam rationem duabus rationibus, quarum prima sumitur ex eo quod experimento obviat. Et dicit quod sermo predictus videtur esse probabilis, sed tamen videtur dissonare ab eo quod observatur in omnibus scientiis. Omnes enim scientie et artes appetunt quoddam bonum, ut supra dictum est, et unaquaeque inquirit illud quod est necessarium sibi ad suum finem. Et tamen nulla earum utitur cognitione illius boni separati, quod esset conveniens si ex hoc esset aliquod auxilium. Preterea stultum est aliquos artifices [illegible] perfecta bona cognitione illius boni separati. Secundam ponit ibi Inutile autem etc., que sumitur ab ipsa re, et dicit quod illud bonum consideratum est omnino inutile ad scientias et artes, et quantum ad earum operationem, quia textor et faber in nullo iuvatur ad operationem sue artis ex cognitione illius boni separati, et quantum ad acquisitionem sue artis; nullus enim efficitur magis medicus vel magis miles per hoc quod contemplatur ideam separatam boni. Cuius rationem assignat quia eo (?) exemplari necesse est inspicere quod conforme operato. Artifex per (?) non operatur ad bonum quod est abstractum sed concretum et in singulari. Medicus enim non intendit sanitatem in abstracto sed in concreto, scilicet que est hominis in singulari, scilicet que est huius hominis, quia medicatur non hominem universalem sed singularem. Unde relinquitur quod cognitio boni universalis et separati non sit necessaria neque ad acquisitionem scientiarum neque quantum ad exercitium earum. Videtur autem dictum (?) [illegible] concludendo circa bonum esse de quo dubitatur felicitas.

Rursus autem iterum etc.

Postquam philosophus pertractavit opiniones aliorum de felicitate, hic determinat de ea secundum propriam opinionem. Et dividitur in partes duas. In prima ostendit quid sit felicitas. In secunda determinat de quadam proprietate felicitatis, ibi: Determinatis autem his scrutemur de felicitate etc. Prima pars dividitur in partes duas. In prima ostendit quid sit felicitas. In secunda removet quandam dubitationem, ibi: Multe autem transmutationes fiunt etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit quid sit felicitas. Secundo ostendit quod premisse sententie concordant omnia que dicuntur de felicitate, ibi: Scrutandum igitur de ipsa etc. Circa primum duo facit. Primo ponit quasdam conditiones felicitatis que sunt omnibus manifeste. Secundo inquirit felicitatis essentiam, ibi: Sed forte felicitatem quidem etc. Circa primum duo facit. Primo ponit felicitatem esse ultimum finem. Secundo ponit conditiones que competunt ultimo fini, ibi: Hoc autem adhuc magis explanare oportet etc. Dicit ergo primo quod recedentes hiis que pertinent ad opiniones aliorum, rursus

oportet redire ad bonum quod queritur, ut inquiratur quid sit, scilicet ad felicitatem, ut inveniamus quid sit. Circa quod primo considerandum est quod in diversis operationibus et artibus videmus aliud et aliud esse bonum intentum. Sicut in medicinali arte bonum intentum est sanitas, et in militari victoria, et in aliis artibus aliud bonum. Et si queratur quid sit bonum intentum in unaquaque arte vel in unoquoque negotio, sciendum est quod hoc est cuius gratia alia fiunt in illa arte vel illo negotio. Sicut in medicinali omnia fiunt propter sanitatem. In militari omnia fiunt propter victoriam, et in edificativa omnia fiunt propter domum edificandam, et similiter in quolibet alio negotio aliquid est bonum intentum cuius gratia omnia alia fiunt. Hoc autem bonum intentum in unaquaque operatione vel electione dicitur finis, quia finis nihil est aliud quam id cuius gratia alia fiunt. Si igitur occurrat statim aliquis finis ad quem ordinentur omnia que operantur omnes artes et operationes humane, talis finis erit operatum bonum simpliciter, id est quod intenditur ex omnibus operibus humanis. Si autem ad hoc occurrant plura bona ad que ordinentur diversi fines diversarum artium, oportet quod inquisitio rationis nostre transcendat ad aliquid unum; necesse est enim unum esse ultimum finem hominis inquantum est homo, propter unitatem humane nature, sicut est unus finis medici inquantum est medicus propter unitatem medicinalis artis. Et iste ultimus finis hominis dicitur humanum bonum, quod est felicitas.

Deinde cum dicit Hoc autem adhuc magis explanare oportet, ponit duas conditiones ultimi finis. Primo quidem quod sit perfectum. Secundo quod sit per se sufficiens, ibi: Videtur autem et per se sufficientia etc. Ultimus enim finis est ultimus terminus motus naturalis desiderii. Duo requiruntur. Primo quidem quod sit terminus (?) [illegible] ad perfectum, non autem via ad perfectum. Sicut generatio ignis non terminatur ad dispositionem forme sed ad ipsam formam. Quod autem forma habet esse perfectum; quod autem est dispositum ad formam est imperfectum. Unde oportet quod bonum quod est ultimus finis sit bonum perfectum. Secundo autem requiritur quod id quod est terminus motus illius sit integrum, quia non quiescit in necessariis. Unde finis generationis humane non est homo diminutus in aliquo, sed homo integer. Et ideo ultimus finis qui est terminus desiderii naturalis oportet quod sit per se sufficiens, id est integrum bonum. Circa perfectionem autem finalis boni considerandum est quod sicut agens movet ad finem, ita finis movet desiderium agentis. Unde oportet gradus finium proportionari gradibus agentium. Est autem triplex agens. Unum quidem imperfectissimum, quod non agit per propriam formam, sed solum inquantum est motum ab alio, sicut martellus agit cultellum. Unde effectus secundum formam assimilatur non agenti, sed ei a quo movetur. Aliud autem est agens perfectum, quod agit quidem secundum suam formam, unde assimilatur ei effectus, sicut ignis calefacit, sed tamen indiget moveri ab aliquo principaliori agente. Unde quantum ad hoc sapit aliquid imperfectionis, quasi participans (?) conditionem instrumenti. Tertium autem agens est perfectissimum, quod agit quidem secundum suam formam propriam et ab alio non movetur. Et similiter est in finibus. Est enim aliquid quod appetitur non propter se, sed propter aliud, sicut [illegible]

ista pluralitas finium [illegible]
ad hoc primum

ad hoc autem quod ad [illegible]
[illegible]

in corpore sed solum medicina est utile ad aliquid sicut medicina amara est. Et aliquid quod est quodammodo appetibile propter se quod est medium et hoc appetitur propter aliud sicut medicina saporosa que est bonum. Perfectius bonum autem perfectissimum est quod ita appetitur propter se quod nunquam appetitur propter aliud. Hos igitur tres gradus bonorum distinguit hic philosophus et dicit quod hoc quod dictum est de ultimo fine necesse est adhuc magis explanare inquirendo scilicet conditiones que requiruntur ad ultimum finem. Videtur autem esse plures gradus finium quorum quosdam eligimus solum propter aliud sicut divitias que non appetuntur nisi propter hoc quod ministrant utilitatem ad vitam hominis et fistulas quibus cantatur et universaliter omnia organa que non queruntur nisi propter usum eorum. Unde manifestum est quod omnes isti fines sunt imperfecti. Optimum autem finem qui est ultimus oportet quod sit perfectus. Unde si unum solum sit tale oportet hoc esse ultimum finem quem querimus. Si autem sint multi perfecti fines oportet quod perfectissimus horum sit optimus et ultimus. Manifestum est autem quod sicut id quod est per se appetibile est magis perfectum eo quod est appetibile propter alterum, ita illud quod nunquam appetitur propter aliud est perfectius his que et si per se appetantur tamen appetuntur propter aliud. Et ita simpliciter perfectum est quod est semper per se eligibile et nunquam propter aliud. Talis autem videtur esse felicitas quam nunquam eligimus propter aliud sed semper propter seipsam. Honorem vero et voluptatem et intelligentiam et virtutem eligimus quidem propter seipsa. Eligeremus enim vel appeteremus ea etiam si nihil aliud ex eis nobis eveniret. Et tamen eligimus ea propter felicitatem inquantum per ea credimus nos futuros felices. Felicitatem autem nullus eligit propter ista nec propter aliquid aliud. Unde relinquitur quod felicitas sit perfectissimum bonorum et per consequens optimus et ultimus finis.

Deinde cum dicit *videtur autem et ex per se sufficientia etc.* agit de per se sufficientia felicitatis. Et primo quantum ad id quod pertinet ad rationem sufficientie. Secundo quantum ad id quod addit per se, ibi: *amplius autem omnium etc.* Dicit ergo primo quod ad idem videtur sequi ex per se sufficientia sicut et ex perfectione, scilicet quod felicitas sit optimus finis et ultimus. Hec enim duo se consequuntur, scilicet bonum perfectum et esse per se sufficiens. Si enim aliquid ad id non sufficit, iam non videtur perfectum, quia desiderium non quietatur et ita non erit perfectum bonum. Dicimus autem per se sufficiens esse bonum non quod sit sufficiens soli uni homini viventi vitam solitariam sed et parentibus et filiis et uxori et amicis et civibus, ut scilicet sufficiat eis et in temporalibus providendo necessaria auxilia et in spiritualibus instruendo vel consiliando. Et hoc ideo quia homo est animal civile et ideo non sufficit sibi quod provideat sibi sed etiam quod possit aliis providere. Sed hoc oportet intelligere usque ad aliquem terminum. Si enim aliquis velit hoc extendere non solum ad consanguineos et amicos proprios sed etiam ad amicos amicorum procedet hoc in infinitum et ita nullus posset esse felix si felicitas hanc infinitam sufficientiam requireret. Loquitur enim in hoc libro philosophus de felicitate qualis in hac vita potest haberi. Nam felicitas alterius vite omnem investigationem rationis excedit. Terminus autem usque ad quem oporteat felicem esse sufficientem perscrutandum erit alibi, scilicet in yconomica vel politica. Et quia exposuit cui debeat esse sufficiens bonum, exponit quid sit per se sufficiens. Et dicit quod per se sufficiens dicimus id quod et si solum habeatur facit vitam eligibilem et nullo extrinseco indigentem. Et hoc maxime convenit felicitati, alioquin non terminaret motum desiderii si extra ipsam remaneret aliquid quo indigeret. Omnis enim indigens desiderat adipisci id quo indiget. Unde manifestum est quod felicitas est bonum per se sufficiens.

Deinde cum dicit *amplius autem omnium* exponit quod dixerat per se. Quod enim dicitur per se sufficiens, ex eo quod seorsum ab aliis acceptum sufficiens est, aliquis posset dupliciter intelligere. Uno modo sic, quod illud bonum perfectum quod dicitur per se sufficiens non possit recipere augmentum bonitatis ex alio bono addito. Et hoc quidem convenit ei quod est totale bonum, scilicet Deo. Sicut enim pars connumerata toti non est maius quam totum quia ipsa pars includitur in toto, ita etiam quodcumque bonum connumeratum Deo non facit aliquod augmentum bonitatis, quia nihil est bonum nisi per hoc quod participat bonitatem divinam. Aliquid autem dicitur per se sufficiens in solitario vel nullo alio connumerato esse sufficiens, nisi quia continet omne illud quo indiget homo ex necessitate. Et sic felicitas de qua nunc loquimur habet per se sufficientiam, quia scilicet in se continet omne illud quod est homini necessarium, non autem omne illud quod potest homini advenire. Unde potest melior fieri aliquo alio addito. Non tamen remanet desiderium hominis inquietum, quia desiderium ratione regulatum quale oportet esse felicis non habet inquietudinem de his que non sunt necessaria licet sint possibilia adipisci. Hoc est ergo quod dicit quod maxime inter omnia convenit felicitati, quod ipsa etiam non connumerata aliis sit eligibilis. Sed tamen si connumeretur alicui alteri etiam minimo bonorum manifestum est quod erit eligibilior. Cuius ratio est quia per appositionem fit superabundantia vel augmentum bonitatis. Quanto autem aliquid est magis bonum tanto est magis eligibile.

Ultimo autem concludit epilogando quod dictum est, scilicet quod felicitas cum sit finis operationum est ultimus finis, est perfectum bonum et per se sufficiens.

Sed forte felicitatem quidem etc. Postquam philosophus posuit quasdam conditiones felicitatis, hic investigat diffinitionem eius. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit necessitatem huius inquisitionis. Secundo venatur diffinitionem felicitatis, ibi: *forte utique fiet hoc etc.* Tertio ostendit quod premissa diffinitio non est sufficiens, ibi: *consideranda autem.* Dicit ergo primo quod omnes confitentur felicitatem esse aliquid optimum, adeo quod pertinet ad felicitatem quod sit ultimus finis et perfectum bonum et per se sufficiens. Sed adhuc manifestius oportet aliquid de felicitate dicere ut sciatur quid ipsa sit in speciali.

Deinde cum dicit *forte utique fiet etc.* investigat diffinitionem felicitatis. Et circa hoc duo facit. Primo inquirit genus eius. Secundo differentiam eius, ibi: *sed quid est apud hominem etc.* Circa primum tria facit. Primo ostendit quod felicitas est operatio hominis. Secundo ostendit quod hominis sit aliqua operatio propria, ibi: *utrum igitur textoris quidem etc.* Tertio ostendit que sit illa propria operatio hominis, ibi: *vivere quidem etc.* Dicit ergo primo quod felicitas potest manifesta esse si sumatur operatio hominis. Singulis enim re-

aut est ad ad quod per suam operationem

bonus propriam operationem bonum suum et hoc quod bene est ei consistit in eius operatione et similiter eius qui facit statuam et celebrantis artificis ut dictum est quod bonum finale cuiuslibet rei est ultima perfectio eius forma autem est perfectio prima sed operatio est perfectio secunda. Si autem aliqua res exterior dicatur esse finis hoc non erit nisi mediante operatione propria scilicet homo ad rem illam attingit vel faciendo sicut edificator domum aut utendo seu fruendo ea et sic relinquitur quod finale bonum cuiuslibet rei in eius operatione sit requirendum. Si igitur hominis aliqua sit operatio propria necesse est quod in eius operatione propria consistat finale bonum ipsius quod est felicitas et ita genus felicitatis est propria operatio hominis. Si autem dicatur felicitas alio felicitatem consistere aut hoc erit aliquid quo homo redditur ydoneus ad hanc operationem attingendam sicut deus dicitur esse beatitudo hominis. Deinde cum dicit "Utrum igitur textoris" probat quod sit aliqua propria operatio hominis et hoc dupliciter primo quidem per ea que accidunt homini, accidit namque homini quod sit textor vel coriarius aut gramaticus vel musicus sive aliquid huiusmodi. Sed nichil istorum est quod non habeat propriam operationem. Inconveniens igitur esset quod in operatione ordinata fruitur homini adveniret ordinatio nisi in quantum movetur quod sic ordinatur perfectum id quod est secundum quod est ordinatum ratione divina quam id quod est finis quod est ordinatum ratione humana. Cum igitur homo sit aliquid existens secundum naturam impossibile est quod sit ociosus quasi non habens propriam operationem. Est igitur aliqua operatio hominis propria sicut eorum que ei accidunt. Cuius causa est quia unumquodque vel naturale vel artificiale est propter suam formam que est alicuius operationis principium unde sicut unaqueque res habet proprium esse per formam ita etiam et propriam operationem. Secundo ibi "vel quemadmodum oculi" ostendit idem per hominis partes. Eadem namque ratio est de toto et partibus ut dicitur secundo de anima et sicut anima est actus totius corporis ita partes anime quedam sunt actus quarundam partium corporis ut visus oculi. Sed quelibet pars hominis habet propriam operationem sicut oculi operatio est videre manus palpare pedis ambulare et sic de aliis particulis. Relinquitur igitur quod et totius hominis sit aliqua propria operatio. Deinde cum dicit "Quid igitur utique" inquirit que sit propria operatio hominis. Manifestum est autem quod propria operatio unicuiusque rei est que competit ei secundum suam formam. Forma autem hominis est anima cuius actus dicitur vivere non quidem secundum quod vivere est esse viventis sed secundum quod vivere dicitur aliquod opus vite puta intelligere vel sentire. Unde manifestum est quod in aliquo opere vite consistit felicitas hominis. Non autem potest dici quod secundum quodcumque vivere attendatur in homine felicitas quia vivere est commune et plantis. Sed felicitas queritur sicut proprium hominis bonum. Dicitur enim bonum humanum. Separari autem oportet et similiter vitam que dicitur nutritiva vel augmentativa separata est a felicitate quia hec etiam communis sunt plantis. Et ex hoc accipi potest quod felicitas non consistit neque in sanitate neque in pulchritudine neque in fortitudine neque in magnitudine corporis omnia enim hec acquiruntur per operationes huius vite. Post has autem nutritivam et augmentativam sequitur vita sensitiva que etiam non est propria homini sed convenit etiam equo et bovi et cuilibet animali unde nec in hac vita consistit felicitas. Et ex hoc accipi potest quod humana felicitas non consistit in aliqua sensibili cognitione seu delectatione. Post has autem nutritivam et sensitivam relinquitur illa vita que est operativa secundum rationem que quidem vita propria est homini. Non ideo spe forte

ex hoc convenit rationale sed rationale est duplex. Unum quidem participative inquantum scilicet persuadetur et regulatur a ratione. Aliud non est rationale essentialiter quod scilicet habet ex se ipso ratiocinari et intelligere. Et hoc quidem potius principaliter rationale dicitur. Nam illud quod dicitur per se semper est principalius eo quod est per aliud. Quia igitur felicitas est principalissimum bonum hominis consequens est ut magis consistat in eo quod proprium est ad id quod est rationale per participationem. Ex quo potest accipi quod felicitas principalius consistat in vita contemplativa quam in activa et in actu rationis vel intellectus quam in actu appetitus ratione regulati. Deinde cum dicit "Si autem opus hominis" investigat diffinitionem felicitatis et dividitur in partes duas secundum duas diffinitiones quas investigat. Secunda pars incipit ibi "Amplius autem in vita". Primo igitur accipit ex premissis quod proprium opus hominis sit operatio anime que est secundum rationem vel non sine ratione. Quod dicit propter operationem appetitus regulatam ratione. Hoc autem in omnibus communiter invenitur quod idem est opus alicuius rei in genere accepte et opus eius rei si sit bona nisi quod oportet apponere excessum operationis id quod pertinet ad virtutem sicut opus citharizatoris est bene citharizare. Et similiter est in omnibus aliis. Si igitur opus hominis consistit in aliqua vita prout scilicet homo operatur secundum rationem sequitur quod boni hominis sit bene operari secundum rationem et optimi hominis scilicet felicis optime hoc facere. Sed hoc pertinet ad rationem virtutis quod unusquisque habens virtutem secundum eam bene operetur sicut virtus equi est secundum quam bene currit. Si igitur operatio optimi hominis scilicet felicis est ut bene et optime operetur secundum rationem sequitur quod humanum bonum scilicet felicitas sit operatio secundum virtutem ita scilicet quod si est una tantum virtus hominis operatio que est secundum illam virtutem erit felicitas. Si autem sunt plures virtutes hominis erit felicitas operatio que est secundum optimam illarum quia felicitas non solum est bonum hominis sed optimum. Deinde cum dicit "Amplius autem in vita perfecta" investigat aliam diffinitionem felicitatis. Requiritur enim ad felicitatem continuitas et perpetuitas quantum possibile est. Hoc enim naturaliter appetit habens intellectum desiderium, quia apprehendit non solum esse ut nunc sicut sensus sed et esse simpliciter. Cum autem esse sit secundum se ipsum appetibile consequens est quod sicut animal per sensum apprehendens esse ut nunc appetit nunc esse ita et homo per intellectum apprehendens esse simpliciter appetit esse simpliciter et semper et non solum ut nunc. Et ideo de ratione perfecte felicitatis est continuitas et perpetuitas. Quam tamen presens vita non patitur unde in presenti vita non potest esse perfecta felicitas. Oportet tamen quod felicitas qualis possibile est esse presentis vite sit in vita perfecta id est per totam hominis vitam. Sicut enim una yrundo veniens non demonstrat ver nec unus dies tepidus ita etiam si una operatio sola bona facit hominem felicem sed quando homo per totam vitam continuat bonam operationem. Sic igitur patet quod felicitas est operatio propria hominis secundum virtutem in vita perfecta.

Circumscribatur quidem igitur bonum hec. Postquam philosophus investigavit diffinitionem felicitatis nunc ostendit quid post hoc agendum relinquatur. Et circa hoc duo facit primo ostendit quid restat agendum. Secundo quomodo id agere oporteat ibi "Meminisse autem et predictorum". Dicit ergo primo quod primum tamquam

citharizare eius autem bene citharizare

primo ponit quod dictum est et quid debet agendum et dicit quod scilicet ita sicut supra dictum est circumscribatur bonum finale hominis quod est felicitas, et vocatur circumscriptio notificativa alicuius rei per aliqua communia quae ambiunt quidem ipsam rem, non tamen adhuc per ea specialiter declaratur natura illius rei. Quia ut ipse subdit oportet quod aliquis primo describat figuraliter, id est secundum quamdam similitudinariam et extrinsecam quodammodo descriptionem. Et deinde oportet ut manifestatis quibusdam aliis resumatur illud quod fuit prius figuraliter designatum et sic iterum plenius describatur. Unde et ipse philosophus in fine libri de felicitate tractatum complebit. Secundo ibi: videbitur utique autem etc., assignat rationem eius quod dictum est [illegible]. Nam cuilibet homini pertinere videtur ut ea quae bene continent descriptionem alicuius rei perducat, scilicet ad perfectum, ad perfectam particularium dispositionem, primo scilicet unam partem et postea aliam investigando. Ad hominem enim pertinet ratione uti ad veritatis cognitionem; ratiocinari autem proprium est ab uno in aliud procedere. Intellectus autem proprium est statim apprehendere veritatem. Et ideo ad hominem pertinet ut paulatim in cognitione veritatis proficiat. Unde et non separatae substantiae intellectuales dicuntur, quia statim ab ingressione notitiam veritatis habent. Secundo ibi: et tempus utique etc., ostendit quid parvum homo ad perfectionem invenit. Et dicit quod eorum quae bene se habent ad aliquid circumscribendum tempus esse quasi adinventor vel bonus cooperator, non quidem quod tempus per se ad hoc aliquid operetur, sed secundum ea quae in tempore aguntur. Si enim aliquis tempore procedente det se studio investigandae veritatis, iuvatur ex tempore ad veritatem inveniendam, et quantum ad unum et eundem hominem, qui postea videbit quod prius non viderat, et etiam quantum ad diversos, utpote cum aliquis intuetur ea quae sunt a praedecessoribus adinventa et aliquid superaddit. Et per hunc modum facta sunt additamenta in artibus, quarum a principio aliquid modicum fuit adinventum, et postmodum per diversos paulatim profecit in magnam quantitatem, quia ad quemlibet pertinet superaddere id quod deficit in consideratione praedecessorum. Si autem e contrario exercitium studii praetermittatur, tempus est magis causa oblivionis, ut dicitur in IIII physicorum, et quantum ad unum hominem, qui si se negligentiae dederit obliviscitur quae scivit, et quantum ad diversos; unde videmus multas scientias vel artes quae apud antiquos viguerunt paulatim cessantibus studiis in oblivionem abiisse.

Tertio ibi: memorari autem et prius dictorum etc., ostendit quomodo sit consequendum id quod restat. Et primo ponit hoc in generali. Reducit ad memoriam ea quae supra in prohemio dicta sunt, quod scilicet non oportet similiter exquirere certitudinem in omnibus, sed in singulis secundum convenientiam materiae, id est quantum est proprium illi doctrinae quae circa illam materiam versatur. Secundo ibi: et enim tector et geometer, manifestat quod dixerat in speciali. Et primo quantum ad id quod dissimode inducitur certitudo in omnibus. Secundo quantum ad id quod non in omnibus obiicienda est causa, ibi: requirere autem etc. Circa primum ponit duplicem diversitatem, quarum prima est secundum operativam et speculativam. Unde dicit quod tector, id est artifex operativus, et geometra, qui est speculativus, differenter inquirunt de linea recta. Artifex quidem operativus, utpote carpentarius, inquirit de linea recta quantum est utilis ad opus, ut puta ad secandum ligna vel ad aliud aliquid huiusmodi faciendum. Sed geometer inquirit quid est linea recta et quale quid sit, considerando proprietates et passiones ipsius, quia geometer intendit solam speculationem veritatis. Et secundum hunc modum faciendum est in aliis scientiis operativis, ut non sequatur hoc inconveniens, ut in scientia operativa fiant plures sermones ad opera non pertinentes illis sermonibus qui sunt circa opera, puta si in hac scientia morali aliquis vellet pertractare omnia quae pertinent ad rectitudinem et alias virtutes, oporteret plura dicere quam de ipsis operibus. Est enim in quolibet quaerenda scientia intentum, ut homo non multum immoretur in hiis quae sunt extra scientiam. Aliam autem diversitatem tangit ibi: non requirendum autem etc., quae attenditur secundum diversitatem principiorum et eorum quae sunt ex principiis. Et dicit quod non est in omnibus eodem modo causa inquirenda, alioquin procederetur in infinitum in demonstrationibus. Sed in quibusdam sufficit quod bene demonstretur, id est manifestetur, quia ita est, sicut in hiis quae accipiuntur in aliqua scientia ut principia. Quia principium oportet esse primum, unde non potest resolvi in aliquid prius. Ipsa autem principia non eodem modo manifestantur, sed quaedam considerantur inductione, quae est ex particularibus imaginatis, sicut in mathematicis, puta quod omnis numerus est par aut impar. Quaedam vero accipiuntur sensu, sicut in naturalibus, puta quod omne quod vivit indiget nutrimento. Quaedam vero consuetudine, sicut in moralibus, utpote quod concupiscentiae diminuuntur si eis non obediamus. Et alia etiam principia aliter manifestantur, sicut in artibus operativis accipiuntur principia per experientiam quandam.

Deinde cum dicit: persequi autem oportet etc., determinat modum quantum ad id quod est commune observandum in omnibus. Et dicit quod homo debet insistere ad hoc quod singula principia persequatur, scilicet eorum notitiam accipiendo, et eis intendendo secundum quod nata sunt cognosci, et studendum est ut determinentur in nostra cognitione, ut scilicet sciat distinguere principia ab invicem et ab aliis. Cognitio enim principiorum multum adiuvat ad sequentia cognoscenda. Principium enim videtur plus esse quam dimidium totius, quia scilicet omnia alia quae restant continentur virtute in principiis. Et inde est quod subdit quod per unum principium bene intellectum et consideratum multa fiunt manifesta eorum quae quaeruntur in scientia.

Scrutandum autem de ipso etc. Postquam philosophus ostendit in generali quid sit felicitas, hic intendit confirmare sententiam suam quam de felicitate posuit per ea quae de felicitate dicuntur. Et circa hoc duo facit. Primo dicit de quo est intentio. Secundo exequitur propositum ibi: Divisis utique etc. Dicit ergo primo quod principium maxime est bene determinare principium. Principium autem in operativis est ultimus finis, ideo diligentius de eo considerandum est. Scrutandum est de hoc non solum considerando conclusiones et principia ex quibus ratiocinantes procedunt, sed etiam ex his quae dicuntur de ipso, scilicet de ultimo fine sive de felicitate. Et huius ratio

sicut dicit honores et amici et alia huiusmodi quae non sunt interiora

fol

assignat quod omnia consonant uero et [illegible] est quod verum dicitur
in vi [illegible] omne est bonum intelle[ctus] bonum autem [illegible]
semper uno modo scilicet secundum omnibus quae pertinent ad
[illegible] malum autem semper multipliciter scilicet [illegible]
[illegible] deficiunt [illegible] autem [illegible] aliquis malum
in qua totaliter sit bonum corruptum ut dicitur [illegible]
et ideo omnia concordant bono in [illegible] bona sed non mala
[illegible] quod retinet de bono et sic omnia [illegible]
[illegible] magis retinet de felicitate [illegible]
[illegible] est possibile quod [illegible] opinantes aliquis [illegible] totaliter
[illegible] intentione [illegible] statim [illegible]
[illegible] ab eo deficientes [illegible] est quod [illegible]
[illegible] dissonat [illegible] sicut ab obliquo dissonat rectum
Deinde cum dicit consonantes quidem bonum etc. prosequitur
[illegible] ad ea quae ab aliis de felicitate dicuntur
secundo quantum ad ea quae supra ab aliquo de felicitate dicuntur [illegible]
[illegible] autem [illegible] etc. circa primum duo facit
primo ostendit quod praedicte sine de felicitate conveniunt [illegible]
[illegible] ab aliis dicuntur secundo quod conveniunt etiam in quibus alii
discordant ibi videtur autem et quaesita etc. circa primum duo facit
primo ostendit quod descriptioni felicitatis concordant ea quae
[illegible] dicuntur secundo ostendit eandem [illegible]
dicuntur [illegible] consonat autem [illegible] etc. primo ostendit du-
plicem primo quia [illegible] bona humana [illegible] quorum
quaedam sunt exteriora [illegible] dicuntur [illegible]
quod quaedam pertinent ad corpus sicut robur corporis [illegible]
et sanitas quaedam vero pertinent ad animam sicut scientia virtus
et alia [illegible] bona principalissima [illegible]
ea quae pertinent ad animam [illegible] exteriores [illegible] ho-
mine corpus autem [illegible] sicut [illegible] et [illegible]
[illegible] principale [illegible] omnium philosophorum scilicet quod
bona animae sunt principalissima [illegible] alia bona di-
[illegible] stoyci et peripatetici [illegible] stoyci posuerunt
alia bona non esse hominis bona eo quod [illegible] sit homo
bonus peripatetici autem scilicet sectatores [illegible] bona
quaedam exteriora esse minima bona [illegible]
[illegible] bona principalissima ponebant bona animae [illegible]
homo sit bonus alia vero [illegible] bona in quantum
[illegible] principalibus [illegible] et sic felici-
tas cum sit principalissimum bonum [illegible]
[illegible] est operationes animae ad animae bona pertinet
[illegible] est quod [illegible] felicitatem in operatione animae rationalis
ut supra diximus conveniens est secundum hanc opinionem
antiquam et [illegible] omnibus philosophis quod scilicet principalissima
bonorum sunt ea quae sunt circa animam secundo ibi recte
[illegible] alio modo [illegible] duplex [illegible]
operationum [illegible] quaedam [illegible]
sicut [illegible] et [illegible] operationes [illegible] fines
[illegible] scilicet [illegible] domus [illegible]
[illegible] operationes [illegible] manentes [illegible]
intelligere et velle [illegible] operationes [illegible] finis [illegible] scilicet
[illegible] felicitatem esse operationem et non ad [illegible]
Sic enim felicitas ponitur aliquid bonorum [illegible]
et [illegible] quae sunt exterius operatio enim manens
[illegible] est perfectio et bonum agentis
in operationibus autem [illegible] exterius perfectio et bonum

in exterioribus effectibus invenitur [illegible] praemissa
[illegible] opinioni philosophorum ponentium bona animae
esse principalissima [illegible] quod felicitatem posuerunt esse opera-
tionem animae [illegible] operationem [illegible]
[illegible] Deinde cum dicit consonat autem etc.
ostendit quod praemisse sine [illegible] in quo
omnes de felicitate conveniunt [illegible]
[illegible] omnis ei quod est felicem
esse [illegible] felicitatem [illegible]
assignatam [illegible] aliud nisi esse bona vita [illegible]
[illegible] qualis [illegible] felicitas [illegible]
[illegible] ad operandum Deinde
cum dicit videtur autem et quaesita etc. ostendit quod praemisse
sine conveniunt et ea in quibus alii dissenserunt [illegible]
[illegible] ponit ea in quibus homines dissentiunt
de felicitate secundo ostendit quod singula eorum [illegible]
[illegible] conveniunt ibi dicentibus quidem etc. circa
[illegible] quaedam [illegible] solvit [illegible]
[illegible] etc. circa primum [illegible] facit [illegible] in
[illegible] scilicet quod omnia quae sunt ad diversas [illegible]
felicitatis quaesita videntur [illegible] scilicet salvari [illegible]
opinione secundo ibi hi quidem etc. ponit diversas
opiniones de felicitate quarum prima est quod felicitas sit
[illegible] ponit [illegible]
posuerunt [illegible] sit felicitas [illegible]
moralis quae est perfectio [illegible]
[illegible] quod felicitas [illegible]
practicae virtutis [illegible] quod felicitas sit sapientia
[illegible] perfectio speculativae virtutis [illegible]
[illegible] felicitas [illegible]
voluptate [illegible]
sunt [illegible] cum voluptate [illegible] felicitatem
[illegible] felicitas est [illegible] non sine
voluptate [illegible] ad felicitatem tertia opinio
est quod [illegible] ad [illegible] felicitatis
[illegible] exteriorum bonorum puta divitiarum honorum et
aliorum huiusmodi tertio ibi horum autem haec quidem etc. assi-
gnat [illegible] praedicta et dicens quaedam
[illegible] scilicet quod voluptas et [illegible] requiruntur ad
felicitatem dixerunt multi id est vulgares homines
et antiqui viri [illegible] erant [illegible]
Alia vero scilicet quod in bonis animae [illegible] felicitas dixerunt
pauci et gloriosi viri id est in scientia famosi [illegible]
[illegible] quod aliquem eorum [illegible] errare [illegible]
[illegible] in uno vel in pluribus recte sentire Deinde
cum dicit dicentibus quidem etc. ostendit quod praedictae
opiniones conveniunt cum praemissa assignatione fe-
licitatis et primo ostendit [illegible] opinione quae posuit vir-
tutem esse felicitatem secundo de [illegible]
[illegible] ibi est autem [illegible] etc. tertio de [illegible]
quae addidit exteriora bona ibi [illegible] etc.
circa primum duo facit primo ostendit quod prima opinio con-
venit cum [illegible] secundo ostendit in quo [illegible]
[illegible] melior sit dicens quod illis autem dicunt felicitatem
esse virtutem [illegible] vel aliquam [illegible] felicitatis
[illegible] quod scilicet [illegible] operatio secundum virtutem [illegible]

id est operatio secundum virtutem est aliquid virtutis. Deinde cum dicit: differt autem etc., ostendit quod sua definitio melior sit; et primo probat per rationem; secundo per humanam consuetudinem, ibi: quemadmodum autem etc. Dicit ergo primo quod sicut non parum differt in exterioribus rebus utrum optimum ponatur in possessione alicuius rei vel in usu eius, qui est manifeste melior tamquam finis possessionis, ita etiam hic differt ponere felicitatem in habitu virtutis vel in operatione, quia habitus potest existere in aliquo qui nullum bonum facit, sicut in dormiente vel in eo qui qualitercumque est otiosus. Sed de operatione non est hoc possibile: ex necessitate enim sequitur quod ille operetur cui inest operatio, et quod bene operetur si inest ei operatio secundum virtutem. Unde operatio secundum virtutem est perfectior quam ipsa virtus. Deinde cum dicit: quemadmodum autem etc., manifestat idem per consuetudinem humanam. Circa quod sciendum est quod in Macedonia est quidam mons altissimus qui vocatur Olympus, in quo fiebant quidam ludi ad exercitium pugnae qui vocabantur Olympiades, in quibus non coronabantur aliqui ex hoc quod essent fortissimi pugnatores et optimi, sed solum illi qui agonizabant, quorum aliqui vincebant; qui autem non pugnabant, non poterant vincere. Ita etiam de his qui sunt boni et optimi in vita virtuosi, illi soli fiunt illustres et felices qui recte operantur. Unde melius dicitur quod operatio secundum virtutem sit felicitas quam ipsa virtus.

Est autem et vita ipsorum etc. Postquam philosophus ostendit de prima opinione quae posuit felicitatem esse virtutem, in quo conveniat cum definitione supra posita et in quo ab ea deficiat, ostendit idem circa eam opinionem quae posuit felicitatem esse virtutem cum delectatione. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit in quo conveniat haec positio cum sua sententia. Secundo ostendit in quo deficiat, ibi: nihil autem indiget voluptate etc. Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit. Secundo manifestat propositum, ibi: delectari quidem etc. Dicit ergo primo quod vita eorum qui operantur secundum virtutem est secundum se delectabilis, propter quod felicitati quam ponimus in operatione virtutis non deest delectatio, quam quidam ad felicitatem requirunt. Deinde cum dicit: delectari quidem etc., probat propositum. Et primo ostendit quod in operatione virtutis est delectatio. Secundo ostendit quod haec delectatio est potior aliis, ibi: multis quidem igitur etc. Dicit ergo primo quod delectari est proprium animae; quamvis enim appetitum aliquem etiam attribuamus rebus inanimatis, tamen delectationem non attribuimus nisi cognoscentibus. Ex quo datur intelligi quod delectatio proprie pertinet ad operationes animae, in quibus ponitur felicitas. Unicuique autem delectabile est id cuius dicitur esse amicus. Sicut enim amator desiderat rem amatam si sit absens, ita delectatur in ea si sit praesens. Sicut equus est delectabilis amatori equi, et spectaculum amatori spectaculi. Manifestum est autem quod unusquisque virtuosus amat operationem propriae virtutis utpote sibi convenientem. Unde iusto, inquantum amat iustitiam, delectabile est operari iusta, et universaliter operationes quae sunt secundum virtutem sunt delectabiles virtuosis virtutem amantibus. Deinde cum dicit: multis quidem igitur etc., ostendit hanc delectationem esse potiorem aliis; et

proponit quod ea quae sunt delectabilia multitudini vulgarium hominum sunt contraria adinvicem, sicut prodigus delectatur in effusione, illiberalis in pecunia retinenda. Et hoc ideo est quia delectationes tales non sunt secundum naturam hominis quae est omnibus communis, sed sunt secundum corruptionem appetitus a ratione deficientis. Sed illis qui amant bonum virtutis sunt delectabilia ea quae sunt secundum naturam delectabilia, quia sunt homini secundum rationem quae est propria natura ipsius; et talis est operatio virtutis, inquantum delectant tales. Actiones autem quae sunt secundum virtutem sunt delectabiles homini eo quod sunt secundum rationem rectam. Unde non solum sunt delectabiles quo ad ipsos homines, sed etiam sunt delectabiles secundum se ipsas. Operationes autem vitiosae sunt delectabiles quo ad ipsos homines quibus sunt conformes propter habitus corruptos quos habent. Cum igitur id quod est secundum se et simpliciter tale sit potius, consequens est delectationem quae est secundum operationem virtutis esse delectabiliorem. Deinde cum dicit: nihil autem indiget etc., ostendit in quo praedicta positio deficiat. Et circa hoc duo facit. Primo proponit quod intendit. Secundo manifestat propositum, ibi: cum dictis enim etc. Est ergo primo considerandum quod dicentes virtutem cum voluptate esse felicitatem videbantur tenere quod virtus ad complementum felicitatis indigeat extrinseca voluptate. Sed ipse hoc excludit dicens quod vita eorum qui operantur secundum virtutem non indiget voluptate quasi aliquo extrinseco adiuncto, sed habet voluptatem in se ipsa. Deinde cum dicit: cum dictis enim etc., manifestat quod dixerat. Et circa hoc tria facit. Primo probat quod vita virtuosa habet delectationem in se ipsa. Secundo ostendit quod insuper habet pulchritudinem et bonitatem secundum excellentiam, ibi: at vero et bona et pulchra etc. Tertio excludit circa hoc quandam opinionem falsam, ibi: et non divisa sunt etc. Dicit ergo primo quod cum dictis rationibus quibus ostensum est operationes secundum virtutem esse simpliciter delectabiles, etiam addendum est hoc quod delectatio pertinet ad rationem virtutis et pertinet ad rationem ipsius. Nullus enim est bonus vel virtuosus qui non gaudet de hoc quod operatur virtuose. Cum ergo cuilibet virtuoso operatio propriae virtutis est ei conveniens secundum proprium habitum et per consequens sit ei delectabilis, ex quo patet quod operationes secundum virtutem sunt secundum se ipsas delectabiles, et sic non requirunt exteriorem delectationem. Deinde cum dicit: at vero et bona etc., ostendit quod operationes secundum virtutem non solum sunt delectabiles, sed etiam pulchrae et bonae. Bonae quidem sunt in ordine ad operantem, cum sint secundum rationem rectam; pulchrae autem sunt secundum ordinem debitum circumstantiarum, quasi quarundam partium; nam in debita commensuratione partium pulchritudo consistit. Bonae autem sunt per ordinem ad finem. Haec autem tria unicuique horum maxime conveniunt, ut probat per iudicium studiosi, qui cum habeat rectum sensum circa operabilia humana, unde habet iudicare de eis, sicut ille qui habet gustum sanum habet iudicare de saporibus. Sed studiosus iudicat operationes secundum virtutem esse maxime delectabiles et pulchras et bonas, utpote praeponens eas omnibus delectabilibus et pulchris et bonis. Cum igitur in operationibus virtutum consistat felicitas, consequens est quod felicitas sit optimum et pulcherrimum et delectabilissimum. Deinde cum dicit: et non divisa sunt haec etc., excludit quandam opinionem, ad cuius evidentiam

quod apud Delos vel Delphos in templo Apollinis erat scriptum quod optimum est id quod est iustissimum, desiderabilissimum autem est sanum esse, delectabilissimum autem id quo quis potitur sive amat. Sed philosophus dicit quod ista tria non sunt divisa sed omnia sunt in operationibus quae sunt secundum virtutem, in quibus vel in meliori earum consistit felicitas. Unde unum et idem est scilicet felicitas quod est optimum et desiderabilissimum et pulcherrimum et delectabilissimum. Deinde cum dicit: *videtur tamen et exteriorum* etc. accedit ad tertiam opinionem quae ponebat quod ad felicitatem requiruntur exteriora bona. Et circa hoc tria facit. Primo proponit in quo haec opinio veritatem contineat. Secundo manifestat propositum, ibi: *Impossibile enim* etc. Tertio inducit rationem contrariae opinionis, ibi: *Unde in idem* etc. Dicit ergo primo quod tertia opinio supra posita quantum ad hoc videtur vera esse quod felicitas indiget exterioribus bonis, ut supra dictum est. Deinde cum dicit: *Impossibile enim* etc. manifestat propositum. Et quia duplex est exteriorum bonorum quibus indiget felicitas: sicut instrumentis quibus indigemus ad exercendum opera virtutis in quibus consistit felicitas, et quantum ad hoc dicit quod est impossibile vel difficile quod homo qui non habet divitias ex quibus possit donare perficiat opera quaedam virtuosa. Multa enim operantur virtuosorum fiunt per amicos et per divitias et per civilem potentiam, puta per hoc quod aliquis est rex vel potestas. Quaedam vero exteriorum bonorum sunt quae faciunt ad quandam pulchritudinem felicitatis inquantum scilicet reddunt hominem placidum in oculis aliorum, quod pertinet ad rationem pulchritudinis, et quantum ad hoc dicit quod denudati quibusdam exteriorum bonorum coinquinant beatitudinem inquantum scilicet reddunt hominem aliqualiter contemptibilem in oculis aliorum, sicut patet de eo qui caret nobilitate vel bona prole aut pulchritudine corporis. Non enim est omnino felix qui est turpis specie, quia ex hoc redditur in oculis aliorum contemptibilis et despectus. Et eadem ratio est de eo qui est ignobilis vel qui caret bona prole. Et adhuc minus videtur competere felicitati, eo quod ipse omnia ista homo contempnit, et multo minus est felix si habeat pessimos filios vel amicos, quia per eos impeditur ab operatione virtutis. Et similiter si repugnat felicitati si aliquis habuit bonos et mortui sunt, quia ex hoc aliqua tristitia remanet in corde eius. Sic igitur videtur quod felicitas indigeat exteriori prosperitate. Deinde cum dicit: *Unde in idem* etc., quia enim felicitas principaliter consistit in operatione virtutis, indiget tamen aliqualiter exterioribus bonis quae dicuntur bona fortunae, quia nonnumquam fortuito conveniunt homini vel recedunt. Hinc est quod quidam posuerunt esse bonam fortunam et felicitatem idem. Dicimus autem esse felicitatem per virtutem, ut supra dictum est.

Unde et quaeritur etc. Postquam philosophus ostendit quid dixerunt opiniones antiquae de ratione felicitatis, hic super ponit inquirit circa principium felicitatis, scilicet, causam eius. Secundo determinat eam ibi: *Siquidem igitur* etc. Circa primum considerandum est quod quaecumque est felicitatis principium: aut est causa per se et determinata, vel causa per accidens et indeterminata, quae est fortuna. Si autem causa determinata per se, aut est causa humana aut causa divina. Causa autem humana

sit aliquid in nobis, explicat uno modo addiscendo sicut scientia, alio modo assuescendo sicut virtus moralis, tertio modo exercitando sicut militaris industria et alia huiusmodi. Quarto secundum convenientem cursum membrorum quorum pertinet ad causam humanam, et hoc est quod quaerit utrum felicitas sit aliquid discibile sicut scientia vel assuetabile sicut virtus moralis vel aliqualiter exercitabile sicut industria artificialium. Quod secundum vero pertinet ad causam divinam, et hoc est quod quaerit utrum felicitas sit in nobis secundum quandam divinam particulam, idest secundum qualemcumque providentiam aliquam divinorum vel hominum. Tertium autem membrum pertinet ad causam per accidens et indeterminatam, et hoc est quod quaerit utrum felicitas adveniat homini per fortunam. Deinde cum dicit: *Siquidem igitur* etc. determinat praedictam quaestionem, et primo quantum ad divisionem, considerando singula membra quaestionis. Secundo iterum resumit quaestionem ex diffinitione felicitatis, ibi: *Quaeritur autem et ex ratione* etc. Circa primum tria facit. Primo ostendit quod maxime rationabile est quod felicitas sit ex causa divina. Secundo ostendit quod possibile est quod sit ex causa humana, ibi: *Videtur autem* etc. Tertio ostendit quod inconveniens est quod sit ex causa fortuita, ibi: *Si autem est ita* etc. Dicit ergo primo quod si aliquid aliud ex dono deorum, idest substantiarum separatarum quas antiqui deos nominabant, datur hominibus, rationabile est quod felicitas sit donum dei supremi, quia ipsa est optimum inter bona humana. Manifestum est enim quod ad aliquem finem ordinatur ab inferiori virtute, sic ad altiorem finem producit ars militaris quam frenifactiva. Unde rationabile est quod ultimus finis qui est felicitas proveniat homini ex suprema omnium virtute, scilicet dei summi. Et non est aliud quod Albertus sequitur aliquibus convenientibus hominibus: evidens sit ex parte convenientiae hominum ad illas substantias secundum intellectualem naturam. Sicut enim corpora inferiora percipiunt suas perfectiones a corporibus superioribus, ita intellectus inferiores ab intellectibus superioribus. Sed hoc aliud non diminuitur nec dicit esse magis propriae alterius perscrutationis, scilicet metaphysicae. Deinde cum dicit: *Videtur autem* etc. ostendit possibile esse quod felicitas sit ex causa humana, quia etsi sit ab aliqua principaliori causa, adiutorium homo ad cooperatur. Unde ostendit duplex quod etiamsi causa humana non removetur, id quod est proprium felicitatis, scilicet quod sit aliquid optimum et divinum. Et dicit quod si felicitas non sit homini ab immediate deo sed adveniat homini per virtutem sicut ad assuetabile vel per aliquam disciplinam sicut ad discibile vel per aliquam exercitationem sicut ad exercitabile, nihilominus felicitas esse aliquid divinissimum, quia cum sit praemium et finis virtutis sequitur quod sit optimum et divinum aliquid et beatum. Illud enim dicimus divinum quod causa est aliquid et dignum est quod assimilat per excellentiam bonitatis. Secundo ibi: *Erit autem* etc. ostendit idem per hoc quod si per virtutem acquiritur felicitas, id quod pertinet ad finem alicuius scilicet sit autem aliquid multis communicabile. Illam enim non debet aliquis quod intendit in paucioribus, et ideo si felicitas est finis humanae naturae, quod possit esse communis omnibus vel pluribus habentibus humanam naturam, et illud salvatur si sit ex causa humana, quia sic per quandam disciplinam

et studium poterit convenire omnibus non inhabilibus ad
impedimentum ad operandum opera virtutis per defectum nature
sicut qui sunt naturaliter stulti vel per malam consuetudinem
quasi in naturam versam. Ex quo patet quod felicitas de qua philosophus
loquitur non consistit in nulla cognitione ad intelligentiam se-
paratarum postquam homo intelligat omnia ut quidam po-
suerunt. Hoc enim si conveniret multis immo nulli conveniret
vita. ¶ Deinde cum dicit Si autem est ita etc. ostendit
inconveniens esse quod felicitas sit fortuna et hoc
duabus rationibus quarum prima talis est. Ea que sunt secundum naturam
optime se habent sicut apta nata sunt et idem est de
omnibus que sunt secundum artem vel secundum quamcumque causam et
maxime secundum optimam causam a qua videtur felicitas
dependere cum sit quoddam optimum. Hoc autem ideo est quia quanto
causa est potior tanto agens agit propter bonum. Unde quanto unum-
quodque agentis optime disponit id quod agit quanto
melius potest et perfectius. Sed ut dictum est de eo quod est totius
nature. Et ideo ea que sunt secundum naturam optime se habent
quanto melius nata sunt esse. Sed inconveniens est quod fe-
licitas sit ex aliqua causa perfecta vel divina vel humana
scilicet a fortuna que est causa peccatis [illegible]
per accidens est eo quod est parvulus. Non ergo felicitas
est a fortuna. Secundam rationem ponit ibi Maximum
autem et optimum etc. Que talis est. Felicitas est maximum
omnium bonorum humanorum quia omnia alia ad ipsam or-
dinantur sicut ad finem. Esset quia permittere maxime
si hoc a fortuna dependeret quia multo magis alia
humana bona essent fortuita et ita cessaret hu-
manum studium circa humana bona exquirenda quod
esset periculosissimum. Non ergo felicitas est a fortuna.
¶ Deinde cum dicit Manifestum autem est solvit predictam
questionem ex diffinitione felicitatis supra posita. Dicit manifestum
esse ex diffinitione felicitatis quid sit verum circa id quod quesitum
in questione premissa. Dictum est enim supra quod felicitas est
operatio anime rationalis secundum virtutem. Id autem quod est secundum vir-
tutem est secundum rationem moralem ab aliqua causa divina. Id
autem est secundum fortunam est preter rationem. Felicitas ergo non
est a fortuna sed ab aliqua causa humana principa-
liter autem divina principaliter et primo. Concurrunt autem
ad felicitatem quedam alia bona in quibus fortuna
ad operatur in eis cum non pertinet de [illegible] felicitas.
Sed eorum quedam necessarium est existere ad decorem
quemdam felicitatis quedam vero instrumentaliter cooperantur
ad felicitatem ut supra dictum est. Unde propter ista bona
fortuna non ob felicitatem fortune attribuere. ¶ De-
inde cum dicit Consonat autem et inquisitioni etc. ostendit quod
predicta felicitatis diffinitio non solum consonat opinionibus
aliorum de felicitate sed etiam aliis que sunt circa
opinionem. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quod
consonat hiis que dicta sunt supra de felicitate. Sunt dicta
secundo concludit quod secundum hanc singularem rectio dixit. Sic
Decenter igitur bonum. Dicit ergo primo quod hoc scilicet feli-
citatem esse operationem secundum virtutem consonat
scilicet consona hiis que in prohemio diximus posuimus
scilicet ubi optimum humanorum bonorum scilicet felicitas
sit finis politice cuius maxime est operatio

sint virtutes politica scilicet ad hoc principaliter adhibet solici-
tudinem leges et premia et penas adhibendo ut faciat
cives bonos et operationes bonorum que est operatio secundum
virtutem. ¶ Deinde cum dicit Decenter igitur etc. ostendit
ex premissa ratione a quibus felicitas sit subtrahenda
secundum ea que dicta sunt. Et primo dicit quod nullum aliorum animalium
dicitur esse felix. Et hoc convenienter quia nullum eorum potest communicare
in operatione virtutis que est secundum rationem que diximus esse
felicitatem. Secundo ibi propter hanc autem causam etc. excludit
a felicitate pueros et dicit quod propter eandem causam neque puer
potest dici felix quia propter defectum etatis non dum potest plenum
usum rationis ut possit esse operator virtuosarum ope-
rationum. Et si aliqui dicuntur beati hoc est propter spem futuri
profectus que ex aliquibus indiciis de eis accipimus. Id
autem in presenti non sunt felices quia felicitas ut supra
dictum est indiget et virtute perfecta ad hoc quod sit
talis bona et optima operatio et vita perfecta ad hoc
quod sit bona operatio continua et diuturna.
¶ Multas autem transmutationes etc. Postquam philosophus
ostendit quid est felicitas hic movet quandam
dubitationem de felicitate utrum scilicet in hac vita possit aliquis
dici felix. Et circa hoc duo facit. Primo ponit dubitationem
movetur. Secundo ponit dubitationem ibi Utrum igitur et alium ho-
minem etc. Circa primum ponit rationem ibi ut fortunas quidem
sequi etc. Dicit ergo primo quod multe sunt transmu-
tationes fortune varia enim et inequalis stabilis
est et hec transmutationes fiunt omnibus modis
puta de bono in malum et de malo in bonum quandoque quidem
secundum aliquid parvum aliquando autem secundum magnum quandoque autem secundum
ad mediocre secundum mediocris. Hec autem mutationes sunt possibile
secundum totam hominis vitam scilicet puta in adolescentia iuven-
tute vel senectute contingunt. Enim quandoque quod ille qui per
totam vitam suam habuit maximam habundantiam exteriorum
bonorum in senectute incidat in maximas calamitates
sicut de Priamo narratur homines in Troianis erroribus.
Nullus autem eum dicit esse felicem qui talibus usus
est bonis fortune et per ea finem miserabilem. Quare
hic ad [illegible] inutile [illegible] vel quod ille de magna
prosperitate in magna miseria devenerat. ¶ Deinde
cum dicit Utrum igitur nullum etc. movet dubitationem in-
certam et propter hoc contrario sumit ad eam du-
Si autem utique etc. Tercio excludit quandam rationem
ibi Si autem fit dicimus etc. Circa primum quod de opinione
Solonis qui fuit unus de vii sapientibus et dedit
Atheniensibus leges qui attendens humanam vitam for-
tune mutationibus esse obnoxiam dixit quod nullus est dicendus
felix quamdiu vivit sed tamen in fine vite sue.
Est ergo quod videtur propter id quod accidit circa Priamum nullus alius
homo sic dicendus beatus quamdiu vivit. Sed secundum sententiam
Solonis oportet est expectare finem vite scilicet felicitas
provenit usque in finem ut sic aliquis felix dicatur
vel non oportet hoc observare. ¶ Deinde cum dicit
Si autem utique etc. obviat ad questionem predictam in sententia
dicta Solonis. Si enim aliquis ita ponat sicut Solon dixit
tercium quod homo sit felix cum moritur. Sed hoc videtur inconveniens
et propter alias rationes ut puta quod mors est maxima actus

al felicitas sit summa perfectio et ultimus finis q supius dixit
q felicitas est opatio quedam. Oportet aut quod vite hr
opationē aliquā sicut g possimus dicere felicē licet non
q iste non loquit hic de felicitate future vite sed de felicitate
presentis vite vel accidit possit homini dum vivitur ul
solum in morte Deinde cum dicit Si aut non dicimus
mortuū felicē etc. excludit quandā exstimationē per duas
rationes quarum primam ponit ibi. Sed recitando adhuc ilud
etc. Circa primam duo facit primo proponit exstimationē et improbat eā
secundo excludit movet quandam questionē ibi. Dubitat aut et hec etc.
etc. Dicit ergo primo q manifestum est q perfectus aut non intendebat q
aliquis non est felix in morte perfecte aut ut dicit
mortuū esse felicē. Per solon si dicere voluit q tunc aliquis
cum moriatur sit felix. Si voluit dicere q ad tunc est homo
mortuus perfecte firmā quandam datā certo q fuit beatus
q non est extra pericula malorum et infortuniorum. ut decet
non possit dubitari de felicitate ipsius. Sed hanc exstimationē
excludit dicens q hoc non quandam dubitationē mortuus n.
animo dicitur in hoc q caret sensu. Sicut aut q homini
viventi proveniat aliqā bonum vel malum et si illud non co
gnoscat puta sicut eo ignorante inhonoratur aut filius eius occi
ditur aut divitie eius dispergantur. Sic ratione videtur q
mortuo possit bonum vel malum accidere minus ut secundum
rationē de bono vel malo vite eius utpote post ipsius
dicentis. puta honores et inhonorationes qui. s. perve
tunt aliquid honores exhibentur dum laudantur et
memorie eorum celebrantur. Et simile sunt etiam quedam consti
tutiones puta cum contumilantur et eorum ossa spargunt et
contra alios bona vel mala eius possunt accidere sicut prosperi
tates et infortunia filiorum et nepotum. Sic ergo videtur q
in mortuum adhuc sunt et mala et infortunia vita
in morte posset dici q essent felices. Deinde cum dicit
Questionē aut et hec habuit etc. Inponit quandā questionē occasione
premissorum. Et dicit q ista scilicet prosperitates et infortunia
filiorum et nepotum sit affirmant quoniam Contingit n. aliquē
q aliquis feliciter vivat usque ad senectutem et moriatur
feliciter secundum rationē felicitatis assignatā. Et tamen post ea sunt multe
transmutationes et filios eius quorum quidam sunt boni et vi
vunt secundum dignitatē patris. Secundum contrario se habet. Manifestum
est n. q secundum omnem modum contingit diversificari filios a
parentibus ut puta q bonorum parentum mali sunt filii et
divitum pauperes. Hec aut ponens falsa movet questionē
que potest sequi videtur. Inconveniens est si simul mortuus tri
stitiam et infortunia. ut qui aliquā fuit felix
rursum fiat miser et e contra. Ex altera parte inconveniens videtur si
ad parentes in aliquo tempore pertinent illa que contingunt filiis
et illo pertineat adversitates et impediant mortuos
ut hoc eorum felicitas impediatur. Deinde cum dicit
Sed recitando etc. Ponit secundam rationē ad excludendum exti
stimationem premissam et dicit q prius illa questionē re
vertendum est ad primā questionē Ex cuius solutione inde po
terit videri secundum questionis. Et aut quid dictum est. non scitur
esse Sed n. oportet respicere ad finem vite. bene et tunc
debemus aliquem felicem non q tunc sit beatus sed q prius
beatus erat. Sed inconveniens esse in ipsi si q ipse dicitur est felix.
non ut dicatur q sit felix. sed post ille dicitur dicto q sit

sunt felix. Dicitur aut contra hoc quod duo dependet ex illis
premissis de felicitate. Sed n. ad diem etc. Si sic q diem supe
esse. Sed aliqui volebant hominem esse felicem quia
propter transmutationes presentis vite etc. et q non consummabitur
felicitatē esse quamdam permanentē et non defectibilē consummatam
alioquin non quietaret desiderium et sic si quidem n. vivus
aliquis. sed firmiter permanet in bono. quia sic secundum fortune
multotiens circulationē volubilis circa eosdem. ut s.
de bonis deveniant in mala et e contra. Et sic manifestum
est q si in iudicando de felicitate sequamur considerationes
fortune et dicamus utique ita de aliquo q sit felix
multotiens de uno et eodem dicemus q sit felix et rursus
q sit miser. Et sic annunciabimus aliquē esse felicē
admodum camaleontis qui scilicet caret naturali colore
sed colores diversorum corporum apparentium et annunciabi
mus felicē esse debilis firmitatis q est contra rationē
felicitatis
Vel fortunas quidem sequi etc. Premissa du
bitatione hic per istam dubitationē solvit et primo ponit princi
palem dubitationē secundariam ibi. Quiescunt aut fortune
etc. Circa primum duo facit primo ponit quandam q est neces
saria ad questionē solon. Secundo applicat ad solutionē premisse
questionis ibi. Testatur autem etc. Circa primum dicit
q non est q felicitas consistit principaliter in operatione virtutis
bona aut exteriora que subiacent fortune pertinent secundario
et quasi instrumentaliter ad felicitatē et ideo dicit q non decet
homines sequi fortunē in iudicando aliquē esse miserum
vel felicē quia bonum vel malum hominis q accidit secundum
fortunam non consistat principaliter in ipsis. Sed humana vita
indiget ipsis instrumentaliter sicut dictum est. Sed opera
tiones secundum virtutem sunt principales et domine ut
in q est aliquē esse felicē ut scilicet homo dicatur ab
principali felix q operatur secundum virtutem et contraria opera
tiones scilicet viciose sunt principaliter domine in contrario
scilicet in miseria ut scilicet ille ut sit miser qui viciosis
operationibus insistit. Deinde cum dicit Testatur aut
et hoc etc. Adaptat q dictum est ad solutionē questionis
Et primo ostendit q operationes secundum virtutem maxime in
veniunt permanentes inter omnes res humanas. Secundo
ostendit q secundum predicta potest felicitas posset felicitas
permanere per totam vitam ibi. Existet aut utique etc.
Tertio ostendit q secundum predicta eveniunt omnia convenienter
ibi. Multe aut sunt operationes diverse etc. Dicit
ergo primo q huic sermoni quo scilicet dicimus operationes
secundum virtutem esse principales in felicitate attestatur id
quod nunc fuit quesitum est de permanentia felicitatis. Nichil
enim humanorum invenitur esse ita constanter permanens
sicut operationes secundum virtutem. Manifestum est enim q exteriora
bona et mutatoria adeo permanentia tamen sunt ille
cotidiane pro obiecta sunt inquisitioni. Laudabiles que
ad animam pertinent solum passibiles sunt in variabiles
mutationem. Ex quo ideo q scientia humana pertinet quedam
pure pertinet ad intellectum sicut scientie. Quecumque vero ad
operationes vite sicut virtutes que quidem sunt
permanentiores in ipsis disciplinis. Scilicet demonstrative
q quod intelligendo est non cognitum ad minimum scientia dicitur

strativae sunt circa incontingentia quae impossibile est aliter se habere. Sed est intelligendum quantum ad exercitium actus. Scientiae enim non sunt nobis ita continuae in exercitio speculationis sicut operationes secundum virtutem, eo quod continue occurrunt nobis ea in quibus oportet nos agere secundum virtutem vel contra virtutem, sicut usus ciborum et conversatio mulierum, collocutiones hominum ad invicem et alia huiusmodi in quibus continue versatur vita humana. Unde manifestum est quod habitus virtutis magis per assuetudinem firmantur in homine quam habitus scientiae. Et inter ipsas virtutes illae quae sunt honorabilissimae videntur esse permanentiores, tum quia magis intense, tum quia magis continue operantur. Ad hoc enim secundum eas vivunt. Et tales sunt operationes virtutum in quibus consistit felicitas, quae sunt perfectissimae, ut dictum est. Et ideo videtur causa quare homo non obliviscitur esse virtuosus, quia semper in eis homo exercitatur. Est et alia causa, quia scilicet virtus consistit principaliter in electione appetitus, quae per oblivionem non tollitur. Deinde cum dicit: Existet utique etc. Ostendit quod secundum praedicta felicitas potest per totam vitam durare. Et dicit quod cum operationes secundum virtutem sint permanentissimae, ut dictum est, et in eis principaliter ponatur felicitas, ut diximus, sequitur quod felix inveniet id quod quaeritur, id est quod erit talis per totam vitam suam. Et hoc primo probat per operationes eius, ibi: Semper enim etc. Ille enim qui habet habitum perfectum semper operatur secundum illum habitum vel maxime continue inter omnes. Sed felix habet perfectam virtutem, ut supra habitum est. Ergo ipse semper vel maxime poterit operari activa quae sunt secundum virtutem et speculativa contemplari. Secundo ibi: Et fortunas feret. Ostendit idem ex bonis fortunae quae sunt [illegible], et dicit quod felix feret optime omnes fortunas et in omnibus se habebit omnino prudenter, ut potest qui est vere bonus non secundum apparentiam solam, et est tetragonus sine vituperio, id est perfectus in quattuor virtutibus cardinalibus, ut quidam exponunt. Sed hoc non videtur esse de intentione Aristotelis, qui numquam invenitur talem enumerationem facere. Sed tetragonum nominat perfectum in virtute ad similitudinem corporis cubici, quod habet sex superficies quadratas, propter quod stat aequaliter super quamlibet superficiem. Et similiter virtuosus in quibuslibet fortunae vicibus se habet [illegible] sustinet omnes fortunae [illegible] propter nullam fortunae mutationem desistat felix ab operatione virtutis [illegible] Et dicit quod cum multa bona et mala secundum fortunam eveniant, quae differunt magnitudine et parvitate, manifestum est quod parvae prosperitates et similiter parva infortunia non inclinant vitam de felicitate in miseriam vel e converso. Si autem fiant multa et magna, aut erunt bona aut mala. Si bona, conferent ad hoc quod vita hominis sit beatior, quia sicut supra dictum est felicitas indiget exterioribus bonis vel ad decorem vel instrumentaliter ad operationem secundum virtutem. Et quantum ad primum dicit quod nata sunt decorare vitam felicis. Quantum autem ad secundum dicit quod usus exteriorum bonorum est bonus et virtuosus, inquantum scilicet virtus utitur eis quasi quibusdam instrumentis ad bene agendum. Si autem accidant e converso, scilicet sint multa

et magna mala, infringunt quidem felicitatem [illegible] exterius et contristationem interius [illegible] infringunt etiam [illegible] impediunt multas bonas operationes [illegible] operatio virtutis [illegible] virtus [illegible] et sic refulget in eis bonum virtutis [illegible] aliquis [illegible] multa et magna infortunia non propter hoc quod non sentiat dolorem seu tristitiam, sicut Stoici ponebant, sed quia tamen virilis et magnanimus existens est, non succumbit. Sciendum enim quod dissensio fuit inter Stoicos et Peripateticos, quorum principes fuerunt Aristoteles; Stoici posuerunt tristitiam nullo modo cadere in virtuosum [illegible] corporalibus et exterioribus rebus nullum bonum hominis esse ponebant. Peripatetici autem ponebant in homine virtuoso tristitiam, sed moderatam. [illegible] ponebant, quia in corporalibus et exterioribus rebus aliquod bonum hominis consistit, non quidem magnum, sed minimum, inquantum scilicet adiuvat et decorat virtutem. Et tamen aliquis [illegible] virtuosa posset accidere quod omnino amittat eius felicitatem impediendo totaliter operationem virtutis, puta si per aegritudinem in amentiam vel furiam seu aliquam aliam [illegible] incurrat. Sed cum felicitas non quaeratur nisi in vita humana, quae est secundum rationem, deficiente usu rationis deficit talis vita. Unde status amentiae [illegible] est quantum ad vitam humanam sicut status mortis. Et ideo non videtur esse [illegible] de eo qui permansit in operatione virtutis usque ad amentiam, sicut si permansisset usque ad mortem. Deinde cum dicit: Si autem sunt operationes etc. excludit inconvenientia quae sequi videbantur. Et dicit quod si operationes virtuosae habent dominium in felicitate, ut dictum est, non sequitur quod beatus fiat miser propter infortunia, propter quae non operabitur aliqua odibilia et mala, scilicet vitiorum contraria. Sed possumus existimare de eo, probabiliter quidem, quod virtutem perfectam qui habet, quasi tamquam vere bonus et sapiens omnes fortunas feret decenter, quia est secundum virtutem operari in qualibet fortuna. Et si non easdem operationes faciet in qualibet, tamen ex ea quae contingit, scilicet prospera vel adversa, semper operabitur optime. Quia utetur tamquam eis quae adest fortuna, sicut quibusdam datis per ut scilicet per bonum ducem, qui utitur exercitu dato in acie valde bellicose secundum exercitus conditionem. Aliam tamen faciet si habeat inexpertos milites, aliam si habeat exercitum tironum. Et similiter ad incisorem coriorum pertinet coriis quae ex datis coriis optimum calciamentum faciat. Meliora tamen calciamenta faciet ex uno corio quam ex alio. Et eadem ratio est in omnibus aliis artificibus. Et si ita est, numquam miser erit aliquis perfecte felicitatis efficacia felix, quia illis, scilicet qui male vivunt et operantur vitiose, semper miseri remanebunt. Et similiter ille qui est felix non mutatur a fortuna, propter hoc quod prudenter ea utetur. Secundo quia si contingunt ex infortunio, optime ea feret, ut dictum est. Et ita non faciliter transmutabitur a felicitate ad miseriam, vel propter quaecumque infortunia, sed propter multa et magna, quae eum ab operatione virtutis abducunt, [illegible] felix.

non vult defunctum esse felicem

sed in multo tempore in quo scilicet adipiscatur magnorum bonorum
et perfectorum virtuosi actus et non propter occasionem ex-
teriorum fortune. Deinde cum dicit quid igitur prohibet etc., con-
cludit suam sententiam de felicitate. Et dicit quod nichil prohibet
dicere illum esse felicem qui operatur secundum virtutem perfectam
et habet exteriora bona sufficientia ad operationem virtutis,
non quidem in aliquo parvo tempore sed in vita perfecta, id est lon-
ga tempore. Et hoc quidem sufficit ad hoc quod aliquis possit
dici felix in hac vita. Sed si volumus attribuere felicitati
omnia que sunt optima esse, oportet quod sit apponendum est ad rationem fe-
licitatis quod sic vivat, sicut dictum est, per totam vitam et sic
moriatur, id est moriatur secundum quod convenit rationi. Ratio autem
quare ista adiectio apponenda est quia futurum ignotum est
nobis. Ad rationem autem felicitatis cum sit finis ultimus videtur
pertinere omne illud quod est perfectum et optimum. Et hoc modo
loquebatur Solon de felicitate. Et si ita est, ut dictum
est, illos dicemus in hac vita quibus ex-
istunt et existent ea que dicta sunt. Sed quia
ista vita non videtur attingere ad conditiones supradictas de
felicitate, propter hoc subdit quod tales dicimus beatos
sicut homines qui in hac vita mutabili subiecta
non possunt perfectam beatitudinem habere. Et quia non est in-
ane nature desiderium, recte estimari potest quod reservatur
homini perfecta beatitudo post hanc vitam. Ultimo epi-
logat dicens quod de hiis in tantum dictum est.

Pronepotum autem fortunas etc. Postquam philosophus
solvit precedentem dubitationem que erat de
transmutatione fortune circa felicem, hic determinat du-
bitationem supra inductam, scilicet de mutatione fortune circa
amicos. Et circa hoc duo facit. Primo agit de fortuna et in-
fortunia circa amicos contingentia hiis que contingunt
circa ipsum hominem. Secundo agit de ea que contingunt circa mor-
tuum hiis que contingunt circa vivum, ibi: Differt autem passio-
num etc. Circa primum duo facit. Primo proponit quod ea que circa
amicos contingunt redundant in ipsum hominem. Secundo
ostendit quod inequalia, ibi: Multis autem et omnimodas
etc. Dicit ergo primo quod si aliquis vellet dicere quod fortune
bone vel male nepotum vel quorumcumque posterorum et
omnium amicorum nequaquam pertinent ad felicitatem hominis
viventis seu mortui, videtur hoc esse inamicum
duplici ratione. Primo quidem quia hoc est contra rationem a-
micitie que est quedam unio amicorum, ita quod unus
eorum reputat ea que sunt alterius quasi sua. Secundo
quia hoc est contrarium opinioni omnium. Et non potest
talem esse sententia. Deinde cum dicit Multis autem etc.,
quod inequalia amicorum accidentia pertinent ad felicitatem a-
mici. Et dicit quod cum ea que accidunt secundum fortunam
bona vel mala sint multa et multis modis differen-
tia, puta secundum speciem, secundum quantitatem, secundum tempus et secundum
alia huiusmodi, quorum quedam magis pertinent, quedam
minus. Si aliquis vellet omnia singillatim determinare quomodo
se redundent in eum cui sunt, videtur non esse valde
longum immo potius infinitum. Et ideo difficultas infinitatis
non sinit, sed sufficit determinare universaliter et typo,
figuraliter, id est superficialiter vel similitudinarie. Sicut enim dictum est
quod infortunia que sunt circa ipsum hominem, quedam scilicet

magne habent aliquod pondus, id est vim in mutando conditionem
vite humane et pertinent aliquando ad vitam felicis. Alia quo-
dam autem sunt leviora, ex quibus non multum immutatur
vita hominis, ita etiam contingit in hiis que eveniunt circa quos-
cumque amicos. Ita tamen quod magis redundant ea que
accidunt circa propinquiores, qui sunt maiora magnitudine.
Deinde cum dicit Differt autem passionum etc. Ostendit
quomodo accidentia amicorum redundant ad hominem. Et hoc magis
manifestum quantum ad hominem dum vivit qualiter etiam hoc
se habeat erga mortuum. Et circa hoc duo facit. Primo
ostendit quomodo differenter se habeat ad hoc circa vivos et mor-
tuos. Secundo inquirit utrum accidentia amicorum redundant
ad mortuos, cum manifestum sit quod redundant ad vi-
vos, ibi: Magis autem fortassis etc. Circa primum considerandum
est quod mortui possunt esse quod ad vitam perfectionem
sive felicitatem. Et hoc inquirere intendit, vel ex primis
potest attingere autem mortuum hanc vitam solum secundum quod rema-
net in memoria hominum viventium. Et ideo hoc quod habent
mortui ad viventes secundum considerationem huius vite, sicut se
habent ea que nunc actu contingunt ad ea que olim fuerunt
prius recitantur, puta bella Troiana vel aliquid huiusmodi. Dicit
ergo quod hoc quod circa passiones, id est accidentalia fortuitorum,
contingat circa vivos vel circa mortuos multo magis
differt quam quod aliqua iniusta, puta homicidia vel rapi-
ne vel mala, id est infortunia, que proveniunt in tragediis, — cū
id est apertas representationes ut olim consuetum vel que in-
fiant quam in primo fuisse. Ratio enim est quia fortuna circa
conditionem extra personarum quarum quedam sunt actu in
rebus humanis, quedam autem solum sunt in memoria. In ipso
autem quod accipiunt rationem ex parte personarum que sunt actu in
rebus humanis, sed accidentia differunt ex parte fortunarum circa
tantum quorum quedam sunt actu in rebus humanis, quedam
autem solum secundum commemorationem recitationis. Et quia feli-
citas ad personas pertinet magis quam ad res extrinsecus
contingentes, ideo philosophus dicit quod prima differentia amplius pertinet
ad propositum, scilicet ad mutationem felicitatis, maior est quam
secunda. Et ex isto sillogismo inducto de differentia conveniens dicit
esse sillogizandum differentiam inquirendo, manifestum est enim
quod predicta mala recitata et si quando pertinent ad homi-
nes audientes qui aliquo modo ad ea afficiuntur, non tamen
ita quod in mutent conditionem mortui. Et hoc quidem in- — ꝑ'
ducit philosophus quasi solvens rationem supra positam que concluditur
hac quod si aliquid redundat ad vivos, non sequitur
quod redundet et ad mortuos. Deinde cum dicit Magis
autem fortassis etc. Inquirit ulterius utrum aliquid ita re-
dundet ad mortuos que contingunt circa amicos. Et primo
inquirit propositum. Secundo ostendit principaliter intentum, ibi:
Videtur quidem ergo etc. Dicit ergo primo quod magis videtur esse
querendum circa eos qui mortui sunt si aliquo modo communicent
in bonis vel malis que accidunt in hac vita, quia si non
inveniunt exercere aliquid in nullam vel contrarium videtur
esse manifestum quod si aliquid eorum que hic aguntur ad
eos redundat sive bonum sive malum, erit aliquid
exiguum et parvum vel simpliciter vel quantum ad ipsos. Si autem ita
est, non erit tantum et tale ut faciat felices eos qui non
sunt vel hiis qui sunt auferat beatitudinem. Deinde cum dicit Videntur.

quod prima acta non excitant immutationem mortui. Si ergo exhibe(n)tur que aguntur circa amicos, redundant ad mortuos. Ergo per hoc eorum condicio erit felicior vel miserior.

¶ Deinde cum dicit Consideranti quidem etc. Solvit questionem dicens quod bona amicorum que aguntur vel que eis accidunt sive mala ad mortuos et similiter infortunia eorum redundare tali modo et tanta quantitate ut eos felices faciant non felices, vel non felices faciant felices, vel aliud transmutabant eos sicut ad talium putans sapientem et virtuosum vel ad hoc pertinet autem esse protectio suspensiva ab illo loco. Sciendum tamen est quod hec solutio est et est gratia condicionalis erit. Consone quidem igitur etc. Ex hoc dabit illativa questio vel autem secundum intentionem eius ea que hic dicuntur esse intelligenda de mortuis non secundum quod sunt in seipsis sed secundum quod vivunt in memoria hominum. Sic enim videntur redundare in eos que aliqua eorum contingunt post mortem quia per hoc redditur eorum memoria et gloria magis celebris vel magis obscura. Et hoc quod dicit fragile quidem quia nichil est fragilius eo quod in sola opinione hominum consistit. Dicit ergo primum quidem et magis quia ad ipsos quia non pervenit ad eos nisi secundum quod sunt in memoria hominum. Excedere autem habet post mortem aliquis vivendo secundum animam et vero cognoscat ea que hic aguntur aut sic exhibuit aliqua in futura tur non pertinet ad propositum cum philosophus hic agat de felicitate presentis vite sicut ex supradictis patet et quia hec in genere non longa discussione indigent. Ideo pretermittit de se ne intuitus sed quietem operativa plures sententias eius que circa fiant quod causa philosophus explicavit. Alibi autem hec plenius discussimus.

Determinatis autem hiis etc. Postquam philosophus ostendit quid est felicitas, hic inquirit de quadam proprietate felicitatis, et primo movet questionem, secundo determinat veritatem, ibi: Videtur autem omne laudabile etc. Dicit ergo quod post determinationem predictorum necesse est perscrutari utrum felicitas sit de numero bonorum honorabilium vel quod necesse sit felicitatem esse sub alio genere bonorum. Honor probatur per hoc quod felicitas non est de genere potentiarum. Non enim laudatur aliquis vel honoratur ex eo solo quod habet potentiam ad bonum sed ex eo quod aliqualiter est ad bonum dispositus. Ad huius autem questionis evidentiam considerandum quod honor et laus dupliciter differunt. Primo quidem ex parte eius in quo consistit honor vel laus. Sic enim honor in plus se habet quam laus. Honor enim importat quoddam testimonium manifestans excellentiam alicuius, sive hoc fiat verbo sive per facta, ut puta cum alicui genu flectitur vel assurgitur ei. Sed laus consistit solum in verbis. Secundo differt quantum ad id cui exhibetur laus vel honor. Honor enim exhibetur alicui excellentie. Est autem duplex excellentia: una quidem absoluta, et sic debetur ei honor; alia autem est excellentia in ordine ad aliquem finem, et sic debetur ei laus.

laudabilium vel magis de numero bonorum

¶ Deinde cum dicit Videtur autem omne laudabile etc. Determinat veritatem questionis. Et primo ostendit felicitatem esse bonorum honorabilium ex hoc quod est quoddam perfectum et optimum. Secundo ex hoc quod est primum principium, ibi: Videtur autem et iure etc. Prima duo facit. Primo ostendit qualium sit laus. Secundo concludit quod optimorum non est laus sed aliquid melius, ibi: Prima duo facit. Primo proponit quod intendit. Secundo manifestat propositum, ibi: Manifestum enim. Primo ergo dicit quod omne quod laudatur videtur esse laudabile ex duobus, scilicet ex hoc quod habet aliqualem dispositionem et ex hoc quod habet aliqualem habitudinem ad aliquid aliud.

¶ Deinde cum dicit Manifestum enim et iustum etc. Manifestat propositum primo ex laudibus humanis, secundo ex laudibus divinis, ibi: Manifestum autem est et ex hiis etc. Circa primum considerandum est quod homo laudatur et propter virtutem anime et propter virtutem corporis. Secundum virtutem autem anime laudatur homo iustus et fortis, puta iustus et virilis et communiter bonus propter operationes virtutis, et quia laudatur propter virtutem et hoc propter aliquid aliud, scilicet propter opera et actus. Ex hoc enim laudatur virtuosus quia virtus eius ordinatur ad exequendum opus virtutis. Secundum vero virtutem corporis laudatur aliquis quia est fortis ad pugnandum et agilis ad currendum et ex aliis talibus, ex hoc quod homo aliqualiter ordinatur ad aliquid quod bonum et studiosum, id est studio dignum. Et est attendenda differentia inter virtutes anime et corporis, nam ad laudem virtutis anime sufficit quod aliquis bene se habeat ad exercendum actum virtutis, quia bonus homo consistit in ipso actu virtutis. Sed in virtutibus corporalibus non sufficit quod aliquis bene se habeat ad actum illius virtutis, puta ad currendum vel luctandum. Talis enim non dicitur bonus homo; potest enim aliquis currere vel luctari et pugnare et propter bonum et propter malum. Et ideo loquens de laude virtutum anime dixit quod laudatur propter opera et actus. Sed loquens de virtutibus corporalibus determinavit quod laudantur in ordine ad aliquid bonum et studiosum.

¶ Deinde cum dicit Manifestum autem et ex hiis etc. Manifestat quod dixerat per laudes divinas. Si enim aliquid esset laudabile absolute et non secundum habitudinem ad aliquid aliud, sequeretur quod idem in omnibus esset laudabile. Hoc autem manifeste falsum apparet. Si quis enim considerat laudes quibus laudantur illas substantias quas deos nominant: si quis enim laudes eorum referret ad ea que in hominibus laudantur, derisibile videretur, puta si quis laudaret deum de hoc quod non mutat aequitatem seu timore, et hoc ideo contingit quia laudes fiunt per relationem ad aliud, ut dictum est.

¶ Deinde cum dicit Si autem est laus talium etc. Ex premissis concludit propositum. Et primo ponit conclusionem, dicens quod quia laus est eorum quorum bonitas consideratur in ordine ad aliquid aliud, si optima non ordinantur ad aliquid aliud, immo alia ordinantur in ipsa, sequitur quod optimorum non est laus sed aliquid melius laude. Sicut etiam in speculabilibus principiorum non est scientia sed aliquid scientia altius, scilicet intellectus. Scientia vero est conclusionum que cognoscuntur per principia. Et similiter laus est eorum quorum bonitas est propter alia. Honor vero, quiddam melius est laude, eorum ad que alia ordinantur.

¶ Secundo ibi Etenim deos etc. Manifestat conclusionem propositam per ea que communiter dicuntur. Et primo quantum ad ea quorum est aliquid melius laude.

Secundo ostendit ad ea quorum est laus ibi: Laus quidem etc. Circa primum duo facit primo inducit ad propositum manifestandum id quod supra dixit. Videtur. Secundo id quod inducit manifestat per Eudoxum ibi: Videtur autem et Eudoxus etc. Dicit ergo quod optimorum esse ad melius laude videtur, quae omnibus quod melius est ex hoc quod dicitur aliquid melius laude. Attribuuntur dicimus eos beatos et felices et sic optimos virorum in quibus apparet quaedam divina similitudo propter eorum excellentiam et sicut optimis personarum attribuimus ad melius laude ita et operibus dignis bonorum sicut felicitati nullus enim laudat felicitatem per modum quo laudat hominem iustum vel virtuosum sed attribuit ei ad maius quod dicimus eam esse beatitudinem. Deinde cum dicit: Videtur autem et Eudoxus etc. inducit ad idem dictum Eudoxi qui in voluptate ponebat summum bonum et per hoc demonstrabat principatum bonorum ponens voluptatem esse summum bonum et hoc demonstrabat quod cum sit de primo bonorum non laudatur voluptas eo quod est ad melius laudabilibus talis est deus et animus quod est spiritus hominum quae ad ipsa quae sunt per se bona et alia referuntur quorum bonitas laudatur in hoc quod sunt ad aliquid ordinata ad ea quae sunt per se bona. Deinde cum dicit: Laus quidem etc. manifestat quae dicat quod ad ea quorum est laus et dicit quod laus est virtutis propter hunc enim operantur bonum laudatur et id de operibus corporis vel animae ut si dicatur esse fortis est sed diligere ei dederis attribuunt homines laudant magis pertinet ad rectores quorum studium insudat esse laudes per cuius enim hoc ad declarandum quod gaudent quae enim de eis quae cadunt sub adicitione rectorum ut patet per primum in rectorem et postulum in rectorem talia sed quam ad nos manifeste apparet ex positis quod felicitas est de numero honorabilium eo quod est quoddam bonum perfectum. Deinde cum dicit: Videtur autem ita habere etc. Et ut ostendit ex ratione principii illud quod est principium et causa bonorum ponimus honorabile et quoddam divinum sicut deus est primum principium omnis boni et felicitas est principium omnium bonorum humanorum quia propter ipsam omnes homines operantur omnia quae operantur finis autem in operabilibus et appetibilibus est principium quia ex fine sumitur ratio eorum quae sunt ad finem unde relinquitur quod felicitas sit quoddam bonum honorabile et divinum. Unde est felicitas etc.

Postquam philosophus determinavit de felicitate hic incipit determinare de virtute et primo continuat quaedam quae praeexiguntur ad considerationem virtutis. Secundo incipit determinare de virtute in principio secundi libri ibi: Duplici autem virtute existente etc. Circa primum tria facit primo ostendit quod ad hanc scientiam pertinet de virtute considerare. Secundo assumit quaedam quae necessaria sunt de partibus animae ibi: De anima autem quaedam etc. Tertio ponit divisionem virtutis ibi: Determinatur autem virtus etc. Circa primum ostendit duplicem quod quidem ratione assumpta ex parte felicitatis. Dicit enim quod felicitas est operatio quaedam secundum virtutem perfectam et sic per cognitionem virtutis melius poterimus de felicitate considerare unde in

x libro determinato de omnibus virtutibus complet tractatum de felicitate. Circa quod hoc sciendum principaliter quaerit bonum humanum propter felicitatem unde est quod ad hanc scientiam pertinet de virtute speculari. Secundo ibi: Videtur autem et vere etc. probat propositum ex parte rationis quia dicit vere politicus idest scientia civilis videtur intendere maxime circa virtutem intendit enim cives bonos facere et legibus obedientes sicut patet per legislatores Cretensium et Lacedaemoniorum qui et ipsi curaverunt optime ordinare vel si qui alii consimiles leges posuerunt ad faciendum homines virtuosos. Ex consideratione praedicta patet quod ad politicam pertinet quod in hac scientia traditur per quae politica vel magis est quod de virtute sicut ei congruit huic scientiae idest quod superius elegimus politicam per omnibus aliis disciplinis inquirentem ultimum finem humanorum. Deinde cum dicit: De virtute autem etc. Assumit quaedam de partibus animae necessaria ad cognitionem virtutis. Et circa hoc duo facit primo ostendit quod necessarium est haec assumi in hac scientia. Secundo assumit ea ibi: Dicuntur autem de hac etc. Circa primum duo facit primo ostendit quod necesse est huic scientiae considerare quaedam de partibus animae. Secundo ostendit qualiter debeat ea considerare ibi: Contemplandum autem etc. Dicit ergo primo quod nos intendimus considerare virtutem intelligimus hoc de virtute humana. Deinde est enim quod querimus in hac scientia bonum humanum et felicitatem humanam et id est virtutem quam dicimus pertinere ad felicitatem nunc est quod virtutem humanam dicimus non corporis autem quae est propter humana vero sed tamen quod est corporis inquantum corpori conveniunt et alias tibi est ea quo est anima quae est propria sibi felicitas est operatio animae. Ex his patet quod oportet politicam aliquid considerare de anima quae virtutem. Sicut et medicus ad curandum oculum et sanitatem inquirit ut in intellectu ergo politicus aliquid de anima considerare ea quae pertinet ad politicam sicut medicus qui curat oculos. Et toto corpore. Et tanto magis hoc pertinet ad politicam ut considerare quanto est melior ipsa scientia mediante ut ex superioribus patet. Et ideo ex consideratione sit magis completa ut quod est eorum excellentior medicam multa tenetur considerare et sine inquirere ea quod solum sit inquirendae operationes videtur et pulcre aliis partibus considerare de anima. Deinde cum dicit: Contemplandum autem etc. ostendit qualiter de his debeat considerare et dicit quod in hac scientia contemplandum est de anima gratia horum idest virtutum quae sunt in ea quae est de operabilibus et in sufficienti intentio et id est in tantum considerandum est de anima quantum sufficit ad ea quae principaliter queruntur. Sed autem quod sufficiat ad ea quae hic dicit sufficiat ad nostrum vel plus certificare de anima quam hic hoc maius opus quam ea quae in proposito queruntur. Et ita est in omnibus aliis quae queruntur propter finem quod eorum quantitas est assumenda secundum quod expetit finis. Deinde cum dicit: Dicuntur autem de hac etc. assumit ea quae sunt hic consideranda de partibus animae et primo ostendit quod est ratione et irrationale. Secundo subdividit irrationale ibi: Irrationabilis autem etc. Tertio subdividit rationale ibi: Si autem oportet et hoc etc. Circa primum

duo facit. Primo ponit divisionem. Secundo dicit pertinere quandam dubitationem, ibi: haec autem utrum etc. Dicit ergo primo quod de anima sufficienter quaedam sunt dicta multotiens de anima quae vocat exteriores sermones, id est per scripturam libros illos quos edidit ad aliquos longe existentes. Libri enim quos solebat voce suos auditores instruebat, auditi dicuntur, sicut liber physicorum dicitur de physico auditu. Vel melius exteriores sermones vocat quae sunt extra propositum scientiam huius, quae ibi dicta sunt. Unde est utendum, puta quod quaedam pars animae est rationalis, quaedam irrationalis, ut dicitur in tertio de anima. Deinde cum dicit: haec autem utrum determinata sunt etc., movet quandam dubitationem quam dicit esse in proposito impertinentem, scilicet utrum hae duae partes animae rationale et irrationale sint distincta ab invicem subiecto, loco et situ, sicut particulae corporis vel cuiuslibet alterius continui divisibilis, sicut Plato posuit rationale esse in cerebro, concupiscibile in corde et nutritivum in epate; vel potius hae duae partes non distant secundum subiectum, sed solum secundum rationem, sicut in circumferentia circuli convexum et concavum non dividuntur subiecto sed solum ratione. Et dicit quod quantum pertinet ad propositum non differt quid horum dicatur, et ideo praetermittit hanc quaestionem utpote ad propositum non pertinentem.

Irrationabilis autem etc. Postquam philosophus distinxit partes animae per rationale et irrationale, hic subdividit partem irrationalem. Et primo ponit unum membrum divisionis; secundo ponit aliud, ibi: videtur utique et alia quaedam etc. Circa primum duo facit. Primo proponit quandam partem animae irrationalem. Secundo ostendit quod illa pars animae non est proprie humana, ibi: hoc quidem igitur etc. Dicit ergo primo quod inter irrationales partes animae una est quae assimilatur animae plantarum, quae est communis omnibus viventibus, scilicet illa quae est causa nutrimenti et augmenti in hominibus. Et talis pars animae ponitur in omnibus quae nutriuntur, non solum in animalibus sed in plantis. In animalibus autem invenitur non solum iam natis sed etiam adhuc in generatione existentibus, id est in embrionibus, qui manifeste nutriuntur et crescunt. Et invenitur haec pars animae in animalibus non solum perfectis, id est habentibus omnes sensus et motum progressivum, sed etiam in animalibus imperfectis, quae habent solum sensum tactus et manent immobilia in eodem loco, sicut sunt conchilia. Unde manifestum est quod omnia quae nutriuntur habent aliquam partem animae. Rationabilius autem est in eis omnibus ponere hanc partem animae quam quamcumque aliam, quia opera huius partis manifestius in eis apparent. Deinde cum dicit: hoc quidem igitur etc., ostendit quod praedicta pars animae non est humana. Et primo concludit hoc ex praedictis; huiusmodi enim dicimus quod est communis virtus. Cum igitur haec pars animae maxime est communis, manifestum est quod non sit humana. Secundo ibi: videtur enim etc., addit manifestationem ex quodam evidenti signo, scilicet quia pars animae efficacissime invenitur operari in somnis, quo durante, scilicet calore intus ad interiora revocato, digestio melius celebratur. Id autem quod est proprium hominis secundum quod homo dicitur bonus vel malus, minime operatur in somno; unde in somno non est manifestum quis sit bonus vel malus. Unde et Philosophus dicit quod felices non differunt a miseris secundum dimidium vitae, id est secundum tempus

somni, quo ligatur iudicium rationis et sopiuntur exteriores sensus; operatur autem phantasia et vis nutritiva. Quantum ergo ad tempus somni non differt bonus a malo, felix a misero, quia in somno quiescit actio operationis illius partis animae secundum quam homo dicitur bonus et malus. Contingit tamen quod bonus et malus in somno distinguuntur, in quantum distinctio operum quae sunt in dormiendo sequitur distinctionem quae fuit in vigilando, in quantum scilicet quidam motus vigilantium paulatim pertranseunt ad dormientes, puta secundum quod aliquis vidit vel audivit vel cogitavit vigilando, perveniunt phantasiae dormientis. Et propter hoc in dormiendo fiunt meliora phantasmata virtuosorum, quorum cogitationes circa honesta se occupant in vigilando, quam quorumcumque aliorum, qui vanis et inhonestis vigilantes se occupant. Et de his sufficiat quod dictum est. Relinquitur autem ex praemissis quod pars animae nutritiva non est nata esse particeps humanae virtutis. Deinde cum dicit: videtur utique etc., ponit aliud membrum divisionis. Et primo ponit quod intendit. Secundo probat propositum, ibi: incontinentis enim etc. Dicit ergo primo quod praeter nutritivam partem videtur esse quaedam alia pars animae irrationalis, quae licet sit irrationalis tamen aliqualiter participat rationem, in quo differt a nutritiva, quae omnino est expers humanae virtutis, ut dictum est. Deinde cum dicit: incontinentis enim etc., probat propositum. Et primo quod sit quaedam alia pars animae irrationalis. Secundo quod participet rationem, ibi: ratione autem etc. Primum autem probat ratione sumpta ex parte continentis et incontinentis, in quibus laudamus partem animae quae habet rationem, eo quod recte deliberat et ad optima inducit, scilicet deprecando vel persuadendo, utrique enim ipsorum eligit abstinere ab illicitis voluptatibus. Sed invenitur in eorum utroque esse aliquid aliud innatum praeter rationem, quod contrariatur rationi et obviat ei, id est impedit ipsam in executione suae electionis. Unde patet quod est quaedam irrationale, cum sit rationi contrarium. Et haec est appetitus sensitivus, qui appetit id quod est delectabile secundum sensum, quod interdum contrariatur ei quod ratio iudicat esse bonum simpliciter. Sed aliud in eo qui est continens vincitur a ratione; continens enim habet quidem concupiscentias pravas, sed non eas prosequitur. In incontinente autem vincit rationem et deducit ad prosequendum concupiscentias pravas. Et hoc ostendit exemplo, quia sicut quaedam membra corporis paralysim passa sunt dissoluta, quia scilicet non obediunt animae, cum anima intendit movere ea ad dexteram, moventur in contrarium ad sinistram, quando homines eligunt moveri in dextrum, ita etiam est circa animam incontinentium, qui moventur ad contraria eorum quae ratio eligit. Sed hoc non ita apparet in passionibus animae sicut in passionibus corporis, quia in passionibus corporis manifeste videmus quomodo inordinate moventur, in passionibus autem animae non ita manifeste hoc videmus. Nihilominus tamen existimandum est quod aliquid sit in anima quod contrariatur et obviat rationi. Sed qualiter hoc sit alterum a ratione, utrum scilicet subiecto vel solum ratione, nihil differt ad propositum. Deinde cum dicit: rationale autem etc., ostendit quod hoc irrationale participat rationem. Et primo manifestat hoc ex his quae interius in homine aguntur. Secundo ex his quae aguntur exterius, ibi: ...

[illegible] autem suadet etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit quod irrationale participat ratione. Secundo concludit divisionem huius irrationalis partis ad eam quae supra posita est, ibi: videtur utique et irrationabile duplex etc. Dicit ergo primo quod hoc irrationale de quo nunc dictum est videtur aliqualiter participare ratione sicut supra dictum est. Et hoc manifestum est in homine continente, cuius appetitus sensitivus obedit rationi. Quamvis enim habeat concupiscentias pravas, non tamen sequitur eas, sed rationem. Et multo amplius subditur rationi in homine sobrio, id est temperato, qui iam habet appetitum sensitivum edomitum, propter quod non sunt in eo concupiscentiae pravae vehementes. Et eadem ratio est de forti et de aliis habentibus virtutes morales, quia in talibus sensitivus omnino consonat rationi, id est non solum exterioribus actibus sed etiam interioribus concupiscentiis. Deinde cum dicit: videtur utique etc., concludit ex praemissis divisionem utriusque, irrationalis et rationalis. Et dicit quod ex praemissis apparet duplex esse irrationale. Nam nutritivum quod invenitur in plantis in nullo communicat cum ratione, quia non obedit imperio rationis. Sed concupiscibilis et omnis vis appetitiva, sicut irascibilis et voluntas, participat aliqualiter ratione, secundum quod exaudiunt rationem monentem et obediunt ei. Et ita rationem dicimus habere, scilicet in loco patris imperantis et amicorum admonentium, et non sicut habentes rationem speculativam, sicut ratio mathematicorum. Tali enim rationi haec pars animae irrationalis in nullo participat. Deinde cum dicit: Manifestat autem suadet(?) etc., ostendit quod irrationale participet ratione per ea quae exterius aguntur. Signum est per hoc utique, dicit, et suasio quae est admonitio et increpatio quae est [illegible] ad hoc quod homo suas concupiscentias non sequatur; sicut supra dictum est, haec pars animae irrationalis participare possit ratione. Et ex hoc apparet quod non [illegible] dicitur motus passionum appetitus sensitivi, sed per eos [illegible] [illegible] [illegible] ratione. Et eadem ratione [illegible] [illegible] [illegible]. Deinde cum dicit: Si autem oportet etc., concludit divisionem membri dividentis, scilicet rationalis. Et dicit quod si oportet illam partem animae quae participat rationem aliqualiter rationale dicere, duplex erit rationale: unum quidem sicut principaliter et in seipso rationem habens, quod est essentialiter rationale; aliud autem est natum obedire rationi, sicut patri, et hoc dicitur rationale per participationem. Secundum hoc igitur medium continetur sub rationali et irrationali. Est enim ad irrationale quidem comparatum quoddam rationale, ad rationale autem quiddam irrationale. Deinde cum dicit: Determinatur autem virtus etc., dividit virtutem secundum praedictam divisionem partium animae. Et dicit quod virtus determinatur, id est dividitur, secundum praedictam differentiam. Cum enim virtus humana sit per quam bene perficitur opus hominis, opus autem hominis est secundum rationem, necesse est quod virtus humana sit aliqualiter rationalis. Unde cum rationale sit duplex, scilicet per essentiam et per participationem, convenit quod sit duplex humana virtus, quarum quaedam sunt in eo quod est rationale per ipsum, quae nominantur intellectuales; alia autem sunt in eo quod est rationale per participationem, id est in appetitiva, quae vocantur morales. Et ideo dicit quod virtutum quasdam dicimus esse intellectuales, quasdam vero morales. Sapientia enim et intellectus et prudentia dicuntur esse intellectuales virtutes; liberalitas et sobrietas morales. Et hoc patet quia cum volumus aliquem de moralibus laudare, non dicimus quod sit sapiens et intelligens, sed quod sit sobrius et mitis. Nec solum laudamus aliquem de moribus, sed laudamus aliquem propter intellectum, scilicet sapientem. Habitus autem laudabiles dicimus virtutes. Patet ergo quod virtutum quaedam morales sunt, aliae intellectuales, sicut sapientia et intellectus et alia huiusmodi. Et sic terminatur primus liber.

Duplici autem virtute existente etc. Postquam philosophus determinavit ea quae sunt praeambula ad virtutem, hic incipit de virtutibus determinare. Et dividitur in partes duas. In prima determinat de ipsis virtutibus. In secunda de quibusdam quae consequuntur ad virtutes vel concomitantur eas, in VII libro, ibi: Post haec autem dicendum aliud facientes principium etc. Prima autem pars dividitur in partes duas. In prima determinat de virtutibus moralibus. In secunda de intellectualibus, in VI libro, ibi: Quoniam autem prius dicentes etc. Et ratio ordinis est quia virtutes morales sunt magis notae, et per eas disponimur ad intellectuales. Prima autem pars dividitur in partes duas. In prima determinat ea quae pertinent ad virtutes morales in communi. In secunda determinat de virtutibus moralibus in speciali, et hoc ibi: Quod quidem igitur medietas est etc. Prima autem pars dividitur in duas. In prima determinat de virtute morali in communi. In secunda determinat de quibusdam principiis moralium actuum, in tertio libro, ibi: Virtute utique circa passiones etc. Prima autem pars dividitur in tres. In prima inquirit de causa virtutis moralis. In secunda inquirit quid sit virtus moralis, ibi: Post haec autem quid sit virtus etc. In tertia ostendit quomodo aliquis possit fieri virtuosus, ibi: Quoniam quidem igitur est virtus moralis etc. Circa primum tria facit. Primo ostendit quod virtus moralis causatur in nobis ex operibus. Secundo ostendit ex qualibus operibus causetur in nobis, ibi: Quoniam igitur praesens negotium etc. Tertio [illegible] [illegible] conditione(?) et tristitia(?), ibi: Signum autem oportet etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit quae sit causa generationis virtutis. Secundo quae sit causa corruptionis ipsius, ibi: Adhuc ex eisdem etc. Circa primum tria facit. Primo proponit quod virtus moralis sit in nobis ex assuetudine. Secundo quod non est in nobis a natura, ibi: Ex quo et manifestum etc. Tertio [illegible] concludit propositum, ibi: Neque ergo natura etc. Dicit ergo primo quod cum duplex sit virtus, scilicet intellectualis et moralis, intellectualis virtus secundum plurimum et generatur et augetur ex doctrina. Cuius ratio est quia virtus intellectualis ordinatur ad cognitionem, quam quidem acquirimus magis ex doctrina quam ex inventione. Plures enim sunt qui possunt cognoscere veritatem ab aliis addiscendo quam qui possunt per seipsos invenire. Unusquisque autem plura invenit ab alio addiscendo quam per se inveniat. Sed quia in addiscendo non proceditur in infinitum, oportet quod multa cognoscat homo inveniendo. Et quia omnis cognitio nostra ortum habet a sensu, [illegible]

Margin: plurimum — i. inveniendo

multotiens. Similiter autem et sic experimentum. Ideo conveniens est quod intellectualis virtus indigeat experimento longi temporis. Sed moralis virtus fit ex more, id est ex consuetudine. Virtutes enim morales sunt in parte appetitiva; unde important quandam inclinationem in appetitum ad aliquid. Quae quidem inclinatio vel est a natura, quae inclinat in id quod est sibi conveniens, vel est ex consuetudine, quae vertitur in naturam. Et inde est quod nomen virtutis moralis sumitur a consuetudine, parum declinans [illegible] ethos [illegible] unde secundum [illegible] moralem virtutem ethicam [illegible] graece [illegible] elongatur [illegible] consuetudine

et unde

sic est apud nos in moribus quantum

sicut consuetudine

quantum autem ad id quod pertinet ad vitium vel virtutem. Deinde cum dicit: Ex quo et manifestum est, concludit ex praemissis quod virtus moralis non sit a natura. Et ponit rationem quae talis est: nullum eorum quae sunt a natura variatur per consuetudinem. Et hoc manifestat per exemplum: quia cum lapis naturaliter moveatur deorsum, quantumcumque iteretur sursum, nullo modo consuescet sursum moveri. Et eadem ratio est de igne et de aliis eorum quae naturaliter moventur. Et huius ratio est quia ea quae naturaliter agunt, aut agunt tantum, aut agunt et patiuntur. Si agunt tantum, ex hoc non immutatur in eis principium actionis, et ideo manet eadem causa quare remanet inclinatio ad eundem effectum. Si autem sic agant quod patiantur, si non sit talis passio quae removeat principium actionis, non tollet inclinationem [illegible] quae inherebat. Si vero sit talis passio quae auferat principium actionis, iam non erit eadem natura [illegible], et non erit talis [illegible] quod faciat [illegible] et ideo patet quod illud ad agit non immutatur [illegible] actionem naturalem, etiam si moveatur contra naturam, nisi forte sit talis motio quae naturam corrumpat. Si vero ille principium actionis maneat, semper erit eadem actio. Et ideo in iustis quae sunt secundum naturam, in iustis quae sunt contra naturam consuetudo ad faciendum [illegible] autem quae pertinet ad virtutes consuetudo aliquid facit. Et ratio est quia virtus moralis pertinet ad appetitum, qui operatur secundum quod movetur a bono apprehenso, et ideo sicut cum multotiens operatur, ex hoc quod multotiens movetur a suo obiecto, et ex hoc relinquitur quaedam inclinatio ad modum naturae, sicut multae guttae cadentes lapidem cavant. Deinde concludit quod virtutes morales non fiunt in nobis a natura, neque fiunt in nobis contra naturam, sed in nobis est naturalis aptitudo ad suscipiendum eas, inquantum scilicet vis appetitiva in nobis nata est obedire rationi. Perficiuntur autem in nobis per assuetudinem, inquantum scilicet ex eo quod multotiens agimus secundum rationem, imprimitur forma rationis in appetitu, quae quidem impressio nihil aliud est quam virtus moralis. Deinde ponit rationem dicens: Adhuc quaecumque quidem natura, id est quaecumque talia sunt in omnibus illis quae nobis insunt a natura, prius inest nobis potentia quam operatio, et patet in sensibus. Non enim ex hoc quod multotiens videmus vel audivimus accepimus sensum visus vel auditus, sed e converso ex hoc quod habemus, usi sumus eis; non autem quia usi fuimus, habemus. Sed operando secundum virtutem accepimus virtutes, sicut etiam contingit in artibus operativis in quibus homines faciendo addiscunt ea quae oportet eos facere postquam didicerunt, sicut aedificando fiunt aedificatores et citharizando citharistae, et similiter operando iusta aut temperata aut fortia fiunt homines iusti aut temperati aut fortes. Ergo virtutes non fiunt in nobis a natura. Deinde cum dicit: Testatur autem et quod [illegible] manifestat quod dixerat per signum. Dicit quod dictum est hoc quod fit in civitatibus, quia legislatores assuefaciendo homines per praecepta, praemia et poenas ad opera virtutum faciunt eos virtuosos, et ad hoc dirigitur intentio cuiuslibet legislatoris. Illi vero qui hoc non bene faciunt peccant, unde legislatio et politia virtuosa distinguitur a prava civilitate secundum doctrinam boni et mali. Deinde cum dicit: Adhuc ex eisdem et cetera, ostendit quod ex operibus corrumpitur virtus. Et primo ostendit propositum secundum inductionem, declaravit ex eadem id est [illegible] quod ex eisdem et cetera. Dicit ergo primo quod ex eadem sunt principiis et causis dissimilimode acceptis fit et corrumpitur virtus. Et similiter est de artibus, et manifestat hoc primo in artibus quia ex hoc quod citharizant aliqui homines fiunt et boni et mali citharistae. Et proportionaliter accipiatur et eadem ratio est de aedificatoribus et de omnibus aliis artificibus, quia ex hoc quod homines bene aedificant fiunt boni aedificatores, et ex male aedificando mali. Quod si hoc non esset, non indigerent homines ad addiscendum has artes aliquo docente qui dirigeret eorum actiones, sed omnes statim nascerentur sive boni sive mali artifices. Et sicut est in artibus, sic etiam in virtutibus, aliqui enim in commutationibus quae sunt ad homines bene operantes fiunt iusti, alii autem male, iniusti. Et similiter quidam operantes in periculis et assuefacti timere vel confidere, sic hoc bene faciunt [illegible] fiunt fortes, si autem male, timidi. Et ita etiam est de concupiscentia et mansuetudine, quidam scilicet fiunt temperati et mansueti, alii intemperati et iracundi. Et uno sermone dicitur quod ex similibus operationibus fiunt similes habitus. Deinde cum dicit: Propter quod oportet et cetera, concludit ex praemissis quod oportet studium adhibere quales operationes fiant, quia secundum earum differentias sequuntur diversi habitus. Et ideo ulterius concludit quod non parum differt quod aliquis statim a iuventute assuescat vel bene vel male operari, sed maxime differt, quia in hoc totum dependet, quia ea quae a pueritia consuevimus firmius retinemus.

Quoniam igitur praesens negotium et cetera. Postquam ostendit quod virtutes causantur in nobis ex operationibus, hic inquirit quomodo hoc fiat. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quales sint operationes ex quibus virtutes causantur in nobis. Secundo ostendit quod sic exigitur utrumque [illegible] causantur in nobis virtutes: Signum autem oportet facere et cetera. Circa primum duo facit. Primo ostendit necessitatem praesentis inquisitionis. Secundo determinat modum inquirendi: Illud autem prius confessum sit et cetera. Circa primum duo facit. Primo ostendit ex quibus operationibus causantur virtutes, et circa hoc duo facit. Primo ostendit necessitatem praesentis inquisitionis. Secundo ostendit quid oporteat hic supponere, ibi: Secundum rectam quidem et cetera. Primo igitur considerandum est quod in speculativis scientiis in quibus non quaeritur nisi cognitio veritatis, sufficit cognoscere quae sit causa talis effectus. Sed in scientiis operativis, quarum finis est operatio, oportet cognoscere qualibus motibus seu operationibus talis effectus a tali causa sequatur. Dicit ergo quod praesens negotium, id est moralis philosophia, non est propter contemplationem veritatis sicut alia negotia scientiarum speculativarum, sed est propter operationem. Non enim in hac scientia scrutamur quid est virtus ad hoc solum quod sciamus huius rei veritatem, sed ad hoc quod acquirentes

virtute boni efficiamur. Et hec [illegible] assignat causam quia si
inquisitio huius scientie esset ad solam scientiam [illegible] tunc
esset utilis solum non magnum [illegible] [illegible] [illegible]
ad perfectionem intellectus quod aliquis cognoscat variabile in-
tute contingens variabilis et que est virtus [illegible]
ita est includit quod virtus est perfectiva et operationes
[illegible] quales sunt [illegible] [illegible] sicut supra dictum
est operationes habitus virtutis [illegible] [illegible]
[illegible] bona vel mala. Deinde cum dicit Secun-
dum rectam quidem etc. ostendit quod operatur iusta inqui-
sitione supponendo et dicit quod hoc debet supponi [illegible]
quam ante de qualitate operationum [illegible] virtutis
quod scilicet sint secundum rationem rectam cuius ratio est quia bonum cuius-
que est in hoc quod sua operatio sit conveniens sue forme propria
autem forma hominis est secundum quod est anima rationalis [illegible] ad
operatio hominis sit bona ex hoc quod est secundum rationem rectam
[illegible] [illegible] repugnat [illegible] [illegible] autem de
[illegible] scilicet in vi libro quid sit recta ratio [illegible]
net ad virtutes intellectuales. Et qualiter se habeat ad
alias virtutes scilicet ad morales. Deinde cum dicit Illud
autem [illegible] sit etc. determinat modum inquirendi de talibus
et dicit illud quod primo supponit quod omnis sermo qui est
de operabilibus sicut est iste debet tradi typo id est exemplariter
vel similitudinarie et non secundum certitudinem sicut dictum est
in prohemio huius libri et hoc ideo quia sermones sunt ex-
quirendi secundum conditionem materie ut dictum est. Videmus autem
quod ea que sunt in operationibus moralibus et alia que sunt
ad [illegible] scilicet bona exteriora non habent in se [illegible] ad
[illegible] [illegible] sed omnia sunt contingentia et va-
riabilia sicut et accidit in operationibus medicinalibus [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] sanandi [illegible] [illegible]
[illegible] ad sanandum [illegible] variantur. Et cum sermo
[illegible] [illegible] sit incertus [illegible] adhuc magis
incertus est sermo [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] de singularibus [illegible] [illegible] [illegible]
in [illegible] narratione [illegible] singularium operabi-
lium [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]. Et hoc est quod subdit
quod et ipsos operantes oportet prudentia intendere ad
ea que [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
particularibus [illegible] sicut et medici [illegible]
in medicando et gubernatores in regimine navis
[illegible] autem hic sermo sit talis scilicet in [illegible]
[illegible] [illegible] debemus [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]. Deinde cum dicit Primum igitur hoc speculandum
etc. ostendit quales operationes sint causative virtutis
et de hoc duo facit primo ostendit exemplis [illegible]
[illegible] secundo ostendit quod [illegible] [illegible]
[illegible] ibi Sed non solum generationes etc. Dicit
[illegible] esse considerandum quod virtutes sive operationes [illegible]
[illegible] virtutis nate sunt corrumpi [illegible]
[illegible]. Et ad manifestandum hoc sumit [illegible] man-
festiora signa [illegible] id est ea que accidunt circa
virtutes [illegible] que sunt manifestiores quam virtutes [illegible]
videmus enim quod fortitudo corporis corrumpitur [illegible]

. [illegible]
[illegible] id est [illegible] quibus [illegible] quibus aliqui
[illegible] [illegible] eo quod [illegible] debita
[illegible] [illegible] similiter [illegible] [illegible]
corrumpit fortitudinem corporis quia [illegible] [illegible]
remanet [illegible] [illegible] ad laborandum. Et similiter
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] minus de
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] debita [illegible] [illegible]
[illegible] fortitudo corporis [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] in virtutibus [illegible]
fortitudinis et temperantie et aliis virtutibus. Ille enim qui
omnia timet et fugit et non sustinet terribilia [illegible]
[illegible]. Et similiter qui nichil timet sed ad omnia pericula
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
temperantie ille enim qui [illegible] [illegible] voluptate et
nulla [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
sicut homines agrestes [illegible] [illegible] [illegible]
insensibilis [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] ab omni delectatione [illegible] [illegible]
[illegible] non abstinet ab omnibus delectationibus [illegible]
[illegible] delectationibus abstinet secundum rationem rectam [illegible]
[illegible] non est [illegible] quod aliqui [illegible] abstinent
ab omnibus delectationibus [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] corrumpit [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] que quidem medietas non accipitur
secundum quantitatem sed secundum rationem rectam. Deinde cum dicit
Sed non solum generationes etc. ostendit [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] et corruptiones [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] operationes virtutum [illegible] in eisdem [illegible]
[illegible] [illegible] manifestiora sicut
fortitudo corporis causatur ex hoc quod [illegible] multum cibi
sumit et multos labores sustinet [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] a voluptatibus
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] a voluptatibus. Et similiter [illegible]
virtute fortitudinis [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] terribilia [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]

Signum autem oportet facere etc.

Postquam philosophus ostendit quales debeant esse
[illegible] operationes quibus causantur virtutes
hic ostendit quid sit signum virtutis iam generate
et de hoc duo facit primo proponit quod intendit [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] voluptate quidem enim etc.
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
operationibus [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] operationum [illegible] [illegible]
virtutes [illegible] [illegible] virtutis [illegible] homo sibi
[illegible] [illegible] ad operandum [illegible]
operationes [illegible] aliquam [illegible] [illegible]
virtutis [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

quod habitus inest per modum cuiusdam naturae. Et propter hoc autem est aliquid
delectabile quod convenit alicui secundum naturam. Utitur autem hoc
esse signum habituum iam generatorum vel bonorum vel malorum.
Accipitur autem ex delectatione vel tristitia quae superveniunt
operationibus. Et hoc manifestat per exempla. Ille enim
qui in hoc gaudet quod recedit a voluptatibus corporalibus
est temperatus. Ille vero autem qui in hoc tristatur est intemperatus,
quia contristatur de eo quod est contrarium suo habitui. Et similiter
ille qui sustinet pericula delectabiliter vel ad minus sine
tristitia est fortis, quantum scilicet ad actum fortitudinis
sufficit non tristari, ut infra dicetur in tertio. Ille autem
qui cum tristitia pericula sustinet timidus est. Causam autem
quare delectatio est signum assignat ex hoc quod omnis moralis virtus
est circa voluptates et tristitias. Licet enim circa operationes ipsam
operationem, scilicet unius virtutis moralis est id circa
quod modus rationis imponitur, sicut iustitia circa operatio-
nes quae sunt ad alterum, fortitudo circa timores et au-
dacias, temperantia est circa quasdam delectationes et tristi-
tias. Sed sicut dicetur in VII, delectatio est principalis
finis omnium virtutum moralium. Hoc enim requiritur
in omni virtute morali ut aliquis delectetur et
tristetur in quibus oportet. Et secundum hoc tota intentio mo-
ralis virtutis est ad hoc quod aliquis recte se habeat
in delectando et tristando. Deinde cum dicit:
propter voluptatem quidem enim etc. probat propositum et primo
rationibus sumptis ex his quae pertinent ad virtutem.
Secundo ex parte ipsius hominis virtuosi ibi: Fiet autem
utique nobis etc. Circa primum ponit quinque rationes quarum
prima sumitur ex studio hominum tendentium in
virtutem. Ostensum est enim supra quod ex eisdem quo-
modo facta virtus generatur et corrumpitur. Videmus autem
quod propter voluptatem et tristitiam virtus corrumpitur, quia propter con-
cupiscentiam delectationum operamur mala, propter tristiti-
am autem quam timemus in laboribus honestatis recedimus
a bonis, id est virtuosis operibus. Et ideo sicut Plato dixit
opus est quod tendentes ad virtutem statim a iuventute
aliqualiter manuducantur ut gaudeant et tristentur
de quibus oportet. Haec est enim recta disciplina iuvenum
ut assuescant delectari in bonis operibus et tristari
de malis. Et ideo instructores iuvenum cum bene fa-
ciunt applaudunt eis, cum autem male agunt increpant
eos. Secundam rationem ponit ibi: Adhuc autem si
virtutes etc. quae sumitur ex materia virtutis
moralis. Manifestum est enim quod omnis virtus moralis est
circa actus sicut iustitia quae est circa emptiones et
venditiones et alia huiusmodi vel circa passiones sicut man-
suetudo quae est circa iras et sic de aliis. Ad omnem autem
passionem sequitur delectatio vel tristitia quia passio nihil
est aliud quam motus appetitivae virtutis in prosecu-
tione boni vel in fuga mali. Cum ergo pervenitur ad bo-
num in quod appetitus tendit vel evitatur malum quod
refugiebat sequitur delectatio. Cum autem est e converso sequitur tristitia.
Sicut iratus cum vindictam consequitur laetatur. Et si-
militer timidus quando evadit pericula. Cum autem e contrario
se habet tristatur. Relinquitur ergo quod omnis virtus mo-
ralis sit circa delectationes et tristitias sicut circa
quaedam finalia. Tertiam rationem ponit ibi: Demon-
strant autem et poenae etc. Et sumitur ex medicina vir-
tutis. Sicut enim mediante ad sanitatem restituendam
sunt quaedam amarae potiones exhibitae, ita et correctio-
nes vel correctiones poenae sunt quaedam medicinae
ad reparandam virtutem quae quidem fiunt per subtractionem
aliquarum delectationum vel adhibitionem aliquarum tristitiarum.
Medicinae autem natae sunt fieri per contrarium. Sicut quando super-
abundat calor, medici adhibent frigida. Ergo virtus
moralis est circa aliquas delectationes et tristitias.
Quartam rationem ponit ibi: Adhuc autem sicut praediximus etc.,
quae sumitur ex eo quod est contrarium et corruptivum vir-
tutis. Et dicit quod omnis habitus naturam habet ad hoc quod
circa ea operetur a quibus fit deterior et melior, id est a quibus
augetur vel minuitur, scilicet si sit habitus bonus vel au-
getur in malitia si sit habitus malus. Vel potest intelligi
a quibus innatus est fieri deterior vel melior, id est a quibus natus
est generari vel augeri quod est fieri meliorem, sive corrumpi
sive diminui quod est fieri deteriorem. Videmus autem quod homines fiunt
pravi per corruptionem virtutis ex eo quod sectantur voluptates
et fugiunt tristitias vel quas non oportet vel quando non oportet vel
qualiter aliter definit aliquis a ratione recta. Et
ex hac occasione moti sunt Stoici ut dicerent quod
virtutes sunt quaedam impassibilitates et quietes,
quia scilicet videbant quod homines fiunt mali per delectatio-
nes et tristitias. Unde existimaverunt quod virtus in hoc con-
sistat quod omnino exspoliantur passiones. Sed
in hoc non recte dixerunt quod totaliter virtuosos volunt
excludere a passionibus. Pertinet enim ad bonum rationis
ut regulet etiam appetitum sensitivum cuius motus
sunt passiones. Unde ad virtutem non pertinet quod exclu-
dat omnes passiones sed solum inordinatas, quae scilicet
sunt ut non oportet et quando non oportet et quaecumque alia addunt per-
tinentia ad alias circumstantias. Ex his ergo concludit
supponendum esse quod circa voluptates et tristitias virtus optima
operatur, malitia autem quae est habitus virtuti contrarius mala.
Quintam rationem ponit ibi: Fiet autem utique nobis etc. Inducit
ad propositum aliam rationem sumptam ex parte eorum
ex quibus inest virtus et delectatio et tristitia quasi
sive excellentia delectationis. Dicit quod tria sunt quae ca-
dunt sub electione humana, scilicet bonum, id est honestum, conferens,
id est utile, et delectabile, quibus tria contrariantur, scilicet malum, id est turpe,
quod opponitur honesto, nocivum quod opponitur utili, triste
quod opponitur delectabili. Circa omnia autem haec bonus recte se habet,
malus autem homo peccat et praecipue circa delectationem quae
est communis inter praedicta duplici ratione. Primo quidem quia
... ad ea quae delectant. Delectatio enim invenitur communiter
animalibus. Conferens autem solum est secundum partem intellectivam. Haec autem est secundum
sensitivam. Sed utile et honestum pertinent ad solam partem
intellectivam. Nam honestum est quod sic secundum rationem. Utile
autem importat ordinationem alicuius in aliud. Ordinare autem
est proprium rationis. Alia autem ratio est ex parte quia communis
delectatio consequitur ad omnia quae cadunt sub electione.
Honestum enim est delectabile homini secundum quod est conveniens rationi.

utile autem est delectabile propter eorum finem, non autem e converso,
quia omne delectabile simpliciter vel honestum utrumque est de-
lectabilibus secundum [illegible]. Secundam rationem ponit ibi: Adhuc
autem ex puero etc., quae sumitur ex radicatione delectationis.
Simul enim cum omnibus hominibus nutritur a pueritia ipsa
delectatio, quia puer mox natus delectatur in lacte; et ideo diffi-
cile est quod homo possit expurgare hanc passionem quasi
coloratam vitae, id est quae incepit cum homine a pri-
mo; et ideo est delectatio materia circa quam est virtus moralis.
Tertiam rationem ponit ibi: Regulamus autem etc., quae
sumitur ex humano studio; omnes enim homines regulant
operationes suas delectatione et tristitia, id est delectatio-
nibus intendentes in quibus delectantur et ab illis abstinen-
tes de quibus tristantur; et ideo necesse est quod circa delecta-
tiones et tristitias sit totum negotium moralis virtutis,
quae scilicet ordinatur ad bene operandum. Non enim parum pertinet
ad operationes quod aliquis bene vel male gaudeat vel tristetur,
id est gaudens de bonis operibus, [illegible] autem de malis
malis. Quartam rationem ponit ibi: Adhuc autem diffi-
cilius etc., quae sumitur ex operatione virtutis circa quam
videtur consistere; difficilius est pugnare contra volup-
tatem quam contra iram [illegible] pugnare contra iram [illegible] [illegible]
difficillimum [illegible] eius impetum [illegible] turpia delectatio
[illegible] est [illegible] et magis durat [illegible] autem [illegible]
[illegible] est circa difficilius, in quo magis requiritur quod
aliquis bene operetur ad quod ordinatur ars et virtus [illegible]
difficilibus quibus [illegible] bene operari; et bene operari in diffi-
cilibus est solum [illegible] virtutis et artis. Non [illegible] est
[illegible] totum negotium virtutis et politicae, id est ci-
vilis, consideratio circa delectationes et tristitias,
quibus qui bene utitur bonus erit, qui autem male utitur
erit malus. Deinde cum dicit: Quod quidem igitur etc., epi-
logat quae dicta sunt, scilicet quod virtus est circa delectationes
et tristitias, et quod eadem sunt ex quibus virtus augetur
et generatur [illegible] ex quibus corrumpitur [illegible] modo [illegible]
et quod eadem sunt ex quibus generatur virtus et quae
operatur virtus iam generata.

Dubitabit autem utique aliquis etc. Postquam philosophus
ostendit quod virtutes causantur ex operibus, hic
movet quandam dubitationem circa hoc. Et circa hoc facit duo: primo
movet dubitationem; secundo solvit eam ibi: Vel neque in artibus
etc. Circa primum considerandum est quod in determinatione generis virtutis
principaliter intendit ibi: Post haec autem etc. Et secundum dubitationem
quam primo movet talis est: sic se habet in virtutibus
sicut in artibus; sed in artibus ita se habet quod aliquis
operatur opus artis, si habet artem, sicut nullus facit
opera grammaticalia nisi grammaticus existens, neque opera mu-
sicalia nisi musicus existens; ergo et ita se habet in virtutibus,
quod quicumque facit opera iusta est iam iustus, et
quicumque facit opera temperata est iam temperatus; non
ergo videtur esse verum quod homines fiant iusti
faciendo iusta et temperati faciendo temperata. Deinde
cum dicit: Vel neque in artibus etc., solvit dubitationem
praedictam. Et primo inducendo ad hoc quod assumebatur de artibus;
secundo inducendo similitudinem quae concludebatur inter
virtutes et artes ibi: Adhuc autem neque simile etc. Dicit

ergo primo quod in artibus non ita est sicut assumebatur,
scilicet quod quicumque facit grammaticalia sit grammaticus.
Contingit enim quod aliquis facit opus grammaticale sive
casu, sicut quando aliquis casu profert aliquam vocem
a casu grammatice congruam locutionem, vel a
alio suggerente, ad cuius scilicet exemplar operatur, puta
si aliquis indoctus recitet locutionem congruam, scilicet
aliquis grammaticus proferat. Tunc autem est vere
dicitur grammaticus quando facit opus grammaticale et gram-
maticaliter, id est secundum scientiam grammaticae quae est in ipso. Deinde
cum dicit: Adhuc autem neque simile etc., ponit secundam solu-
tionem. Circa quod duo facit: primo inducit dissimilitudinem ar-
tis et virtutis; secundo solvit rationem ibi: Virtutes
quidem igitur etc. Dicit ergo primo quod non est simile
in artibus et virtutibus, quia opera quae fiunt ab arti-
bus habent in se ipsis quod bene sit; ad bene esse artis enim
est quod ars est [illegible] [illegible] [illegible] vero [illegible]
[illegible] facit ars est operatio transiens in exteriorem materiam;
talis autem actio est perfectio facti et non facientis;
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] et ideo [illegible] [illegible] actus
sunt quod ea quae fiunt ab arte se habeant. Sed virtutes
sunt principia actionum quae non transeunt in exteriorem materiam
sed manent in ipsis agentibus; unde tales actiones sunt
perfectiones agentium; et ideo bonitas harum actionum in ipsis
agentibus consistit; unde dicit quod ad hoc quod aliquid fi-
at iuste vel temperate non sufficit quod opera quae fiunt
bene se habeant, sed requiritur quod operans debito modo
operetur, in quo quidem modo tria dicit esse attendenda,
quorum primum pertinet ad intellectum sive ad cognitionem,
scilicet ille qui facit opus virtutis non operetur ex ig-
norantia vel casu, sed faciat quod facit sciens.
Secundum accipitur ex parte virtutis appetitivae, in quo duo
attenduntur, quorum unum est ut non operetur ex pas-
sione subita, sicut quando aliquis facit ex timore aliquod opus
virtuosum, sed operetur ex electione; aliud autem est ut
electio operis virtuosi non sit propter aliud, sicut
cum quis operatur opus virtutis propter lucrum vel propter in-
anem gloriam; sed sit propter hoc, id est propter ipsum opus virtu-
osum, quod placet ei qui habet habitum virtutis tamquam
sibi conveniens. Tertium autem accipitur ibi: Tertium vero
est, scilicet aliquis firmiter et stabiliter, quantum ad se, quod
immobiliter; et talis est ratio ad hoc retinendum
quod habet electionem virtuosam et operatur secundum eam ad
artes non requiruntur nisi primum horum, quod est sci-
entia; aliquis enim bonus artifex est si maxime eli-
gat operari secundum artem vel sinistre [illegible] in suo ope-
re [illegible] [illegible] vel nullam virtutem habet ad hoc quod ho-
mo virtuosus sit, [illegible] malus [illegible] [illegible]
ad virtutem vero quod [illegible] operatione virtuosa [illegible]
[illegible] non sufficit scientia, [illegible] aliquis eligat ea
quae sunt illius virtutis et immobiliter in eis persistat.
Deinde cum dicit: Virtutes quidem igitur etc., solvit rationem
praedictae dubitationis, et dicit quod res quae fiunt dicuntur iustae et
temperatae cum sunt talia qualia iustus et temperatus
operatur; sed non est quod quicumque ista operatur sit iustus et
temperatus, sed ille qui sic ea operatur sicut operantur

iusta et temperata secundum perfecta. Sic ergo homines primo operantur iusta et temperata non eodem modo quo iusti et temperati virtutem habentes, et ex talibus operationibus causatur habitus. Si autem quaeratur quomodo hoc est possibile cum nihil reducat seipsum de potentia in actum, dicendum quod perfectio virtutis moralis de qua nunc loquimur consistit in hoc quod appetitus regulatur secundum rationem. Prima autem rationis principia sunt naturaliter nobis indita tam in operativis quam in speculativis. Et ideo sicut per principia praecognita facit aliquis se actu scientem inveniendo, ita agendo secundum principia rationis practicae facit aliquis se actu virtuosum.

Deinde cum dicit bene igitur dicitur etc. concludit conclusionem principaliter intentam. Et primo concludit propositum; secundo arguit quorundam errorem ibi: Sed multi haec quidem etc. Dicit ergo primo concludendo ex supradictis quod bene dictum est quod homo fit iustus ex eo quod iusta operatur et temperatus ex eo quod temperata operatur. Ex hoc autem quod non operatur nullus studium apponit ad hoc quod fiat bonus.

Deinde cum dicit sed multi haec quidem etc. arguit quorundam errorem qui non operantur opera virtutis sed confugiendo ad rationem de virtutibus existimant se fieri bonos philosophando. Et dicit eos esse similes infirmis qui sollicite audiunt ea quae dicuntur sibi a medicis sed nihil faciunt eorum quae sibi praecipiuntur. Ita enim se habet philosophia ad curationem animae sicut medicina ad curationem corporis. Unde sicut illi qui audiunt praecepta medicorum et nihil faciunt nunquam erunt bene dispositi secundum corpus, ita etiam illi qui audiunt doctrinam moralem philosophorum et nihil faciunt ea nunquam habebunt animam bene dispositam.

Postquam autem quid est virtus etc. Postquam philosophus determinavit de acquisitione virtutis, hic incipit inquirere quid sit virtus. Et dividitur in partes duas. In prima ostendit quid sit virtus. In secunda determinat de oppositione virtutum adinvicem ibi: Tribus autem dispositionibus etc. Prima autem dividitur in partes duas. In prima determinat quid est virtus in generali. In secunda manifestat definitionem assignatam in singulis virtutibus ibi: Oportet autem non solum universaliter dici etc. Prima autem dividitur in partes duas. In prima investigat definitionem virtutis. In secunda concludit definitionem ibi: Est igitur virtus habitus etc. Circa primum duo facit. Primo investigat genus virtutis. Secundo differentiam ibi: Oportet autem non solum etc. Investigat autem genus virtutis per viam divisionis. Unde circa hoc tria facit. Primo ponit divisionem. Secundo exponit membra eius ibi: Dico autem passiones etc. Tertio ex divisione posita argumentatur ibi: Passiones quidem igitur etc. Dicit ergo primo quod ad perscrutandum quid est virtus oportet tria assumere quae sunt in anima, scilicet passiones, potentias et habitus, quorum aliquid necesse est esse virtutem. Dixit enim supra quod virtus est principium quorundam operum animae. Nihil autem est in anima quod sit principium alicuius horum trium. Homo enim aliquando agit ex passione, puta ex ira; quandoque ex habitu sicut ille qui operatur ex arte; quandoque vero ex nuda potentia sicut cum homo primo incipit operari. Ex quo patet quod haec divisio non comprehendit absolute aliqua omnia quae sunt in anima, sicut operatio

intellectus, hoc est operatio intelligendi. Sed solum hic tanguntur illa quae sunt principia aliorum actionum.

Deinde cum dicit dico autem passiones etc. manifestat membra praemissae divisionis. Et primo manifestat quae sunt passiones; secundo quae sunt potentiae; tertio quae sunt habitus ibi: habitus autem secundum quos etc. Circa primum considerandum est quod secundum vegetabilem animam non dicuntur passiones animae, quia licet vires huius partis animae sint activae et passivae, non tamen sunt apprehensivae et appetitivae. Sed passiones tam in parte sensitiva quam in parte intellectiva, praeter intellectum agentem. Et quamvis sentire et intelligere sit pati quoddam, non tamen dicuntur passiones animae secundum apprehensionem sensus vel intellectus, sed solum secundum appetitum. Quia operatio potentiae apprehensivae est secundum quod res apprehensa est in apprehendente per modum apprehendentis, et sic res apprehensa quodammodo trahitur ad apprehendentem. Operatio autem potentiae appetitivae est secundum quod appetens inclinatur ad appetibile. Et quia de ratione patientis est quod trahatur ab agente, inde est quod operationes potentiarum apprehensivarum non dicuntur animae passiones, sed solum operationes potentiarum appetitivarum. Inter quas tamen operatio appetitus sensitivi magis dicitur passio, tum quia non est sine transmutatione organi corporalis quae requiritur ad rationem passionis proprie dictae, tum quia secundum appetitum intellectivum qui est voluntas homo non agitur tamquam patiens, sed potius ipse agit tamquam dominus sui actus. Relinquitur ergo quod passiones animae dicantur operationes appetitus sensitivi quae sunt cum transmutatione organi corporalis et quibus homo quodammodo ducitur.

Appetitus autem sensitivus dividitur in duas vires, scilicet in concupiscibilem quae respicit absolute bonum sensibile, quod scilicet est delectabile secundum sensum, et malum contrarium, et irascibilem quae respicit bonum sub ratione cuiusdam altitudinis, sicut victoria dicitur esse quoddam bonum quamvis non sit cum delectatione sensus. Sic ergo quaecumque passiones respiciunt bonum vel malum absolute sunt in concupiscibili; quae quidem respectu boni sunt tres, scilicet amor qui importat quandam connaturalitatem appetitus ad bonum amatum, et desiderium quod importat motum appetitus in bonum amatum, et delectatio quae importat quietem appetitus in bono amato. Quibus tria opponuntur in ordine ad malum, scilicet odium amori, aversio sive fuga desiderio, et tristitia delectationi. Illae vero passiones quae respiciunt bonum vel malum sub ratione cuiusdam ardui pertinent ad irascibilem, sicut timor et audacia respectu mali, spes et desperatio respectu boni. Quinta est ira quae est passio composita, unde nec habet contrarium.

Enumerando ergo passiones dicit quod passiones sunt concupiscentia quae pertinet ad desiderium, et ira et timor et audacia et invidia quae continetur sub tristitia, et gaudium quod pertinet ad delectationem. Est enim delectatio non solum corporalis sed in interiori apprehensione consistens; et amicitia et odium et desiderium, quod differt a concupiscentia quia concupiscentia est delectationis corporalis, desiderium autem est cuiusque alicuius delectabilis. Addit et zelum et misericordiam quae sub specie

contristatur. non enim omnis est tristitia de malis alienis, zelus est tristitia de hoc quod bona desunt alicui quae alii habent. Addit autem quod ulterius ad omnia praedicta sequitur delectatio vel tristitia, quia omnia alia important motum quemdam in bonum et malum, ex quorum consecutione causatur delectatio vel tristitia. unde omnes aliae passiones terminantur ad delectationem et tristitiam. Deinde cum dicit potentias autem etc., manifestat quae sint potentiae. non quidem naturales, sed considerationem moralem ad passiones. Dicit enim quod potentiae dicuntur secundum quas dicimur passibiles praedictarum passionum, id est potentes pati passiones praedictas, puta potentia irascibilis est secundum quam possumus irasci, potentia autem concupiscibilis est secundum quam possumus contristari vel misereri. Deinde cum dicit habitus autem etc., manifestat quid sit habitus, non in generali sed in morali per comparationem ad passiones. Et dicit quod habitus dicuntur secundum quos nos habemus ad passiones bene vel male. Habitus enim est dispositio quaedam determinans potentiam per comparationem ad aliquid. Et quidem determinatio si sit secundum convenientiam rei, erit habitus bonus disponens ad hoc quod actus fiat bene; alioquin erit habitus malus secundum quem potentia fit ad male operandum. Et exemplificat quod secundum aliquem habitum habemus nos ad hoc ut vel irascamur vel male, si hoc fiat vehementer vel remisse, id est secundum superabundantiam aut defectum; vel bene, si hoc fiat medio modo. Deinde cum dicit passiones quidem igitur etc., argumentatur ex divisione praemissa. Et primo ostendit quod virtutes non sunt passiones. Secundo quod non sunt potentiae, ibi: propter haec autem neque potentiae etc. Tertio concludit quod sunt habitus, ibi: si igitur neque passiones etc. Circa primum ponit tres rationes, quarum prima talis est. Secundum virtutes dicimur boni, et secundum malitias, id est vitia, mali, opposita dicuntur. Sed secundum passiones absolute consideratas non dicimur boni vel mali. ergo passiones neque sunt virtutes neque malitiae. Secundam rationem ponit ibi: et quoniam secundum passiones etc., quae accipitur ex laude vel vituperio, quae sunt testimonia quaedam bonitatis et malitiae. Dicit ergo quod secundum virtutes laudamur, secundum autem malitias vituperamur. Sed secundum passiones absolute consideratas neque laudamur neque vituperamur. Non enim aliquis laudatur neque vituperatur ex hoc quod absolute timet vel irascitur, sed solum ex hoc quod aliqualiter timet vel irascitur, id est secundum rationem vel praeter rationem. et idem est intellectus in aliis passionibus. ergo passiones neque sunt virtutes neque malitiae. Tertiam rationem ponit ibi: adhuc irascimur etc., quae sumitur ex modo agendi. secundum virtutem enim virtuosi sunt electivi vel non sine electione, et sic si accipiamus principales actus virtutum, qui sunt interiores, virtus est electio. Si autem exteriores, virtus non est sine electione, quia exteriores actus virtutum ab interiori electione procedunt. Si autem accipiatur virtus pro ipso habitu virtutis, sic etiam virtus non est sine electione, sed causa electionis. passiones autem adveniunt nobis sine electione, quia inducuntur praeter deliberationem rationis, quae ad electionem requiritur. et hoc est quod dicit quod irascimur et timemus non praeeligentes, id est non ex arbitrio rationis. ergo passiones non sunt virtutes. Deinde

[...] Adhuc autem secundum passiones etc., quae sumitur secundum quamdam differentiam virtutis et passionis. Secundum enim passiones dicimur moveri, secundum virtutes autem et malitias non dicimur moveri sed aliqualiter, id est bene vel male disponi. Et ex hoc concluditur quod passiones non sunt virtutes neque malitiae. Deinde cum dicit propter hoc autem etc., ostendit quod virtutes non sunt potentiae duabus rationibus, quarum prima sumitur ex ratione boni et mali, sicut et supra sumebatur de passionibus. Non enim dicitur aliquis bonus vel malus, nec laudatur vel vituperatur ex hoc quod potest pati simpliciter aliquam passionem, puta ex hoc quod potest irasci vel timere. Sed secundum virtutes et malitias dicimur boni vel mali, laudamur vel vituperamur. ergo virtutes et malitiae non sunt potentiae. Secundam rationem ponit ibi: et adhuc potentes sumus etc., quae sumitur ex causa. Et est talis: potentiae insunt nobis a natura, quia sunt tales proprietates animae. Sed virtutes et malitiae secundum quas dicimur boni vel mali non sunt nobis a natura, ut supra probatum est. ergo virtutes et malitiae non sunt potentiae. Deinde cum dicit si igitur neque passiones etc., concludit propositum: quod si virtutes non sunt passiones neque potentiae, relinquitur quod sint habitus secundum praemissam divisionem. Et sic concludit quod manifestum est quid sit genus virtutis, quod scilicet est in genere habitus.

Oportet autem non solum etc. Postquam philosophus ostendit quid sit genus virtutis, hic inquirit quae sit differentia eius. Et primo proponit quod intendit, et dicit quod ad hoc quod sciatur quid est virtus, oportet non solum dicere quod sit habitus, per quod manifestatur genus eius, sed et qualis habitus sit, per quod manifestatur differentia ipsius. Secundo ibi: dicendum igitur etc., manifestat propositum. Et hoc duo facit. Primo manifestat quamdam conditionem virtutis. Secundo ex illa conditione virtutis manifestat propriam differentiam eius, ibi: qualiter autem hoc erit etc. Dicit ergo primo quod omnis virtus cuiuslibet rei facit bene habens et opus eius reddit bene se habens. Sicut virtus oculi est per quam oculus est bonus, et per quam bene videmus, quod est proprium opus oculi. Similiter etiam virtus equi est quae facit equum bonum, et per quam equus bene operatur opus suum, quod est velociter currere et ferre sessorem et audacter expectare bellatores. Ratio autem est quia virtus alicuius rei attenditur secundum ultimum id quod potest, sicut patet in eo qui potest ferre centum libras, virtus eius non determinatur ex hoc quod fert quinquaginta, sed ex hoc quod fert centum, ut dicitur in primo de caelo. ultimum autem ad quod potentia alicuius rei se extendit est bonum opus. Et quia perfectio operationis non procedit nisi ab agente perfecto, sequitur quod secundum propriam virtutem unaquaeque res et bona sit et bene operetur. Et si hoc est verum in omnibus aliis, ut per exempla iam patuit, sequitur quod virtus hominis erit habitus quidam ex quo homo fit bonus, non sicut bonus formaliter loquendo, sicut albedine fit aliquid album, et per quem aliquis bene operatur. Deinde cum dicit qualiter autem hoc erit etc., secundum praemissam conditionem virtutis inquirit differentiam propriam virtutis.

quia ad virtutem cuiuslibet rei pertinet quod reddat bonum opus

et hoc concludit primo quid sit [illegible] operationem sed
secundum naturam virtutis ibi Adhuc autem et hoc erit manifestum
etc. Secundo secundum quantitatem boni vel mali ibi Adhuc perficere
quidem etc. Dicit ergo primo quod quaelibet humana [illegible]
et qualiter bene operatur tam secundum [illegible] Deinde cum
secundum [illegible] et operationes que sunt in medio [illegible]
ni secundum unamquamque virtutem et eius bonum opus [illegible]
operationes [illegible] ergo si virtus est que facit habentem
bonum et bene operantem quod sit in medio. Deinde cum dicit
Adhuc autem etc. concludit idem per naturam virtutis et circa hoc
tria facit primo premittit quedam que sunt necessaria ad
propositum ostendendum secundo concludit propositum ibi Si utique omnis
etc. tertio manifestat secundum ibi Dico autem moralem
etc. Circa primum duo facit primo premittit ea que sunt
necessaria ad propositum ostendendum secundo manifestat quod dixit ibi In omni
continuo etc. Dicit ergo primo quod adhuc magis manifestum
erit qualiter efficiamur boni et bene operantes si consideremus
qualis sit ipsa virtus quod autem evidentiam ostendit [illegible] tria
quedam scilicet plus minus et equale contingit accipere
tam in continuis quam in discretis et in quolibet alio divisibili
sic dividitur secundum rationem sicut omnia dicta sive partes
puta per intensionem et remissionem qualitatis in illo [illegible]
tria ita se habent quod equale est medium inter plus quod
pertinet ad superabundantiam et minus quod pertinet ad defectum
et hoc quod dictum est dupliciter accipi uno modo secundum unam
absolutam quantitatem rei alio modo secundum proportionem
eius ad nos. Deinde cum dicit Dico utique etc. manifestat
quod dixit de duplici secundum rem et quo ad nos [illegible]
propositum. Secundo per exempla ibi puta si decem etc. Dicit
ergo primo quod medium secundum rem est quod equaliter distat
ab utroque extremorum et quod consideratur secundum absolutam quantitatem
rei et est idem quo ad omnes. Sed medium quo ad nos est
quod nec superabundat nec deficit attributa proportione ad
nos et propter hoc illud medium non est idem quo ad omnes
sicut si accipiamus in calceo medium quo ad nos quod
nec excedit mensuram pedis nec deficit et quia non omnes
habent eandem quantitatem pedis quod hoc medium non est
idem quo ad omnes. Deinde cum dicit puta si decem etc.
manifestat quod dixit per exempla et primo de medio rei
quod equaliter distat ab extremis sicut sex media accipi-
untur inter decem que sunt multa et duo que sunt
pauca quia equaliter sex excedunt a decem et excedunt
duo scilicet in quatuor. Medium autem quod sic accipitur in numeris
secundum equidistantiam ad utraque extrema dicitur esse secundum arith-
meticam proportionem que consideratur secundum [illegible] quantitatem.
Medium autem quod accipitur secundum equalitatem proportionis dicitur
esse secundum geometricam proportionem ut infra patebit in
quinto. Secundo ibi Quod autem ad nos etc. exemplificat
de medio quo ad nos et dicit quod medium quod accipitur in compar-
atione ad nos non est ita sumendum scilicet secundum equidistan-
tiam ab extremis et hoc satis apparet in exemplo posito
quanto de calceo. Si enim calceus cuius longitudo est
xx digitorum superabundans est ille autem qui est iiii diminutus est
propter hoc non oportet quod ille qui est xii digitorum
medio modo se habeat. Si enim fuerit habens maio-
rem [illegible] ad pedes [illegible] et deficiet in proportione ad pedes alicuius

et hoc non ipse exemplificat in cibis si enim comedere
x mnas id est x mensuras est comedere multum et comedere
duas est paucum propter hoc magister qui debet ordinare de cibo
alicuius preparat ei quod comedat sex quod hoc non est multum
in comparatione ad unum vel paucum in comparatione ad al-
terum scilicet paucum ad quendam qui vocabatur milo
de quo solinus narrat quod comedebat unum bovem in
die. Sed hoc est multum de cibo gymnasiorum id est ei qui
debebat inire ludum gymnasiorum in quibus homines
nudi luctabantur et oportebat eos modicum cibum sume-
re ut essent agiliores. Et similis est de cursu qui erit
in stadio et cursus qui ludum in palestra que erat quidam
ludus exercitatorius apud grecos. Et ita non est secundum omnem
operationem [illegible] quod fugit superabundantiam et defectum
et querit et inquirit quod est medium non quidem secundum rem
sed in comparatione ad nos. Deinde cum dicit Si utique omnis
scientia etc. Ex premissis argumentatur in hunc modum omnis
scientia operativa bene perficit opus suum ex hoc quod secundum in-
tentionem respicit ad medium et secundum operationem opus suum
ponit ad medium et ideo consuetum est dici de hiis que homines
qui aliquod opus bene fecerunt nihil est addendum
nec minuendum dantes per hoc intelligere quod superabundan-
tia et defectus corrumpit bonitatem operis que salvatur
in medietate unde et boni artifices sicut dictum est
operantur respicientes ad medium. Sed virtus est
certior omni arte et etiam melior sicut et natura virtus
id est moralis agit inclinando determinate ad unum sicut
et natura. Unde in naturam vertitur. Operatio autem artis est per
rationem quo se habet ad diversa unde certius operatur virtus
quam ars. Similiter etiam virtus est melior quam
ars quia per artem est homo potens facere bonum opus non
tamen ex arte est ei quod faciat bonum opus potest enim artifex
opus agere quia ars non inclinat ad bonum usum artis
sicut grammaticus potest incongrue loqui. Sed per virtutem
fit aliquis non solum potens bene operari sed etiam bene operans
quia virtus inclinat ad bonam operationem sicut natura
Ratio autem facit solam potentiam bene operandi
unde relinquitur [illegible] quod virtus que est melior arte
sit coniectatrix medii. Deinde cum dicit Dico autem etc.
exponit conclusionem inductam et dicit quod hoc quod
dictum est debet intelligi de virtute morali que est
circa passiones et operationes in quibus est accipere su-
perabundantiam defectum et medium et exemplificat primo
in passionibus dicit enim quod contingit timere et audere concu-
piscere irasci id est fugere aliquid vel miserari
et universaliter delectari et tristari magis et minus quorum
utrumque non bene fit. Sed si aliquis ita timeat et audeat
et sic de aliis quando oportet et in quibus oportet et ad quos oportet et pro-
pter quod oportet et eodem modo quo oportet hoc erit medium in
passionibus et in hoc consistit optimum medium virtu-
tis et similiter etiam circa operationes est superabundantia et de-
fectus et medium. Virtus autem moralis est circa passiones
et operationes sicut circa materiam propriam. In quibus est
superabundantia vitiosa et defectus vituperabilis. Sed medium
laudatur et recte se habet. Haec autem duo ad virtutem pertinent
scilicet rectitudo que opponitur utrique vitio et laus que

opponuntur turpitudo que consistit ex pluribus duobus et sic concludit quod virtus moralis et inquantum considerata est quedam medietas et est quod medium coniectatur inquantum scilicet respicit ad medium et medium operatur.

[A]dhuc peccare quidem etc. Premissis dualibus rationibus hic ponit tertiam etiam que sumitur ex ratione boni et mali. Et dicit quod multipliciter contingit peccare quia malum ut assimilabant in ratione peccati pertinet ad infinitum, bonum autem positum est in ratione finiti; quod vero recte agere contingit solum uno modo. Hoc autem ratio accipitur per ea que Dyonisius dicit iiii c. de divinis nominibus quod bonum contingit ex una et integra causa, malum autem ex singularibus defectibus, sicut patet in bono et malo corporali. Turpitudo enim que est malum corporis fit contingit quocumque membrorum indecenter se habente, sed pulcritudo non contingit nisi omnia membra sint bene proportionata et colorata. Similiter egritudo que est malum complexionis corporis provenit ex singulari deordinatione cuiuscumque humoris; sed sanitas esse non potest nisi ex debita proportione omnium humorum. Et similiter peccatum in actione humana fit ex quocumque circumstantiarum inordinate se habente qualitercumque vel in superabundantia vel secundum defectum, sed rectitudo eius esse non potest nisi omnibus circumstantiis debito modo ordinatis. Et ideo sicut sanitas vel pulcritudo contingit uno modo, egritudo autem vel turpitudo multis, immo infinitis modis, ita rectitudo operationis uno solo modo contingit, peccatum autem in actione contingit infinitis modis; et inde est quod peccare est facile quia multipliciter hoc contingit, sed recte agere est difficile quia non contingit nisi uno modo. Et ponit exemplum quod facile est dimittere actum signi, id est puncti, sicut iacientes sagittas sive iacula vel aliqua similia declinare signum quia hoc contingit infinitis modis; sed tangere signum est difficile quia contingit uno modo solo. Quia ergo et superabundantia et defectus multipliciter contingunt, sed medietas uno modo, inde manifestum est quod superabundantia et defectus pertinent ad maliciam, medietas autem ad virtutem. Quia boni sunt aliqui simpliciter id est uno modo, sed mali fiunt multipharie id est multipliciter ut dictum est. [D]einde cum dicit: Est igitur virtus habitus etc. concludit ex premissis diffinitionem virtutis; et primo ponit ipsam diffinitionem, secundo manifestat eam ibi: Medietas autem duarum etc., tertio excludit errorem ibi: Non autem suscipit omnis etc. In diffinitione autem virtutis ponit quattuor: primum est genus quod tangit cum dicit quod virtus est habitus ut supra ostensum est. Secundum est actus virtutis moralis qui scilicet habitus dicitur factivus; et hoc tangit cum dicit electivus, id est secundum electionem operativus. Principale enim virtutis est electio ut infra dicetur. Et quia actum determinari oportet per obiectum, secundo tertio ponit obiectum sive terminum actionis in hoc quod dicit existens in medietate quo ad nos. Ostensum est enim supra quod virtus inquirit et operatur medium non rei sed quo ad nos. Dictum est enim supra quod virtus moralis est in appetitu qui participat rationem; unde oportet quartam particulam apponi que tangit causam bonitatis in virtute cum dicit determinata autem ratione, scilicet inquirere medium est bonum et inquantum est

secundum rationem determinatum. Cum enim contingit rationem esse rectam et erroneam, oportet virtutem secundum rationem rectam operari ut supra suppositum est. Et ad hoc explanandum subdit et ut utique sapiens determinabit, id est medium sapientis. Hic dicitur ille qui est sapiens simpliciter quia cognoscit altissimam causam totius universi; sed prudens qui est sapiens rerum humanarum ut dicitur in vi, dicetur sicut in quarta consiliatoria determinat quid bonum sit, sicut secundum medium sapientis in arte illa, quod idem est in omnibus aliis artibus. Deinde cum dicit: Medietas autem etc. manifestat predictam diffinitionem quantum ad hoc quod dixit virtutem in medietate consistere. Et circa hoc tria facit: primo ostendit quorum sit medietas, secundo quomodo attendatur ista medietas ibi: Adhuc autem etc., tertio concludit quoddam correlarium ibi: Propter quod secundum substantiam etc. Dicit ergo primo quod virtus ipsa est quedam medietas inter duas malicias, id est inter duos habitus vitiosos, scilicet quorum unus est secundum superabundantiam et alius qui est secundum defectum. Sicut liberalitas est medietas inter prodigalitatem que vergit in superabundantiam et illiberalitatem que vergit in defectum. [D]einde cum dicit: Et adhuc etc. ostendit qualiter attendatur superabundantia et defectus et medium. Et dicit adhuc considerandum quod quedam malicie transgressione, id est aliquid deficiunt, alie vero scilicet superabundant tam in passionibus quam in operationibus ab eo scilicet quod oportet, a quo quedam deficiunt et quedam superabundant. Sed virtus inquantum fiat eo quod est medium et invenit proprium et eligit principaliter. Et sic patet quod virtus et ipsa est medietas et circa medium operatur: medietas quidem est inter duos habitus, sed medium operatur in actionibus et passionibus. [D]einde cum dicit: Propter quod secundum substantiam etc. infert quoddam correlarium ex dictis, scilicet quod virtus secundum suam substantiam et secundum rationem diffinitivam est medietas; sed inquantum habet rationem optimi intelligitur et boni quantum ad dispositionem extremitas. Ad cuius evidentiam sciendum est quod sicut dictum est, tota bonitas virtutis moralis dependet ex rectitudine rationis. Unde bonum convenit virtuti morali secundum quod sequitur rationem rectam. Malum autem convenit utrique vitio tam superabundantie quam defectui inquantum recedunt a ratione recta. Unde secundum rationem bonitatis et malicie ambo vitia sunt in uno extremo scilicet in malo, quod accipitur secundum recessum a ratione. Virtus autem est in alio extremo scilicet in bono, quod attenditur secundum sequelam rationis. Non tamen ex hoc virtus et opposita vitia requirunt speciem quam diffinitio significat, quia in eo recta ratio se habet ad appetitum rectum sicut mensura et regula extrinseca; ipse enim actus passionis secundum quod non intendit rationem deficit sed preter intentionem hoc ei accidit. Ipse autem intendit et in medio se habeat vel deficiat vel accedat pertinet ad conditionem eius particularis. Ideo autem quod est extrinsecum et accidens non attenditur species; sed species virtutis sumitur secundum obiectum inquantum per se tendit. Secundum quod autem medium operatur virtus, extrema autem vitia. Unde patet quod secundum rationem boni virtus est in extremo, et secundum substantiam speciei est in medio. [D]einde cum dicit: Non autem omnis suscipit etc. excludit quendam errorem possibilem, scilicet aliquis crederet quod in operationibus et pas-

actionibus virtutis tenet medium, vitia autem tenent extrema, quod hoc conveniret omnibus operationibus et passionibus. Sed ipse hoc excludit dicens quod non omnis operatio vel passio animae suscipit medietatem, quamvis ad virtutem pertineat. Et hoc manifestat ibi: Non autem omnis etc. Et primo proponit quod quaedam tam passiones quam actiones ipso suo nomine implicant malitiam, sicut in passionibus gaudium de malo et inverecundia et invidia, in operationibus autem adulterium, furtum, homicidium. Omnia enim ista et similia secundum se sunt mala, et non solum superabundantia ipsorum vel defectus. Unde circa haec non contingit aliquem recte se habere qualitercumque haec operetur, sed semper haec faciens peccat. Et ad hoc exponendum subdit quod bene vel non bene non contingit in talibus ex eo quod aliquis faciat ad hoc, puta adulterium, sicut oportet vel quando oportet, vel ut sic fiat bene, vel male autem secundum quod non oportet; sed simpliciter qualitercumque ad hoc fiat est peccatum. Sunt enim quaedam quibus hoc importat aliquid repugnans ad id quod oportet. Secundo ibi: Simile igitur etc. manifestat idem per exempla contraria. Et dicit quod aestimare quod ista quae secundum se malitiam important habeant medium et extrema, sicut si aliquis attribuerit medietatem, superabundantiam et defectum circa hoc quod est iniusta facere et timidum vel intemperatum esse. Quod quidem esset inconveniens. Cum enim ista important superabundantiam et defectum, sequeretur quod superabundantia et defectus essent medietates, quod est oppositum in directo, et quod superabundantiae esset superabundantia et defectui esset defectus, quod esset in infinitum abire. Tertio ibi: Quemadmodum autem temperantiae etc. manifestat idem per simile in virtutibus. Manifestum est enim quod temperantia et fortitudo de se important medium. Non est in eis accipere superabundantiam et defectum, cum aliquid sit superabundans vel deficiens temperatum aut fortis. Medium enim non potest esse extremum. Et sicut illa quae de se important extrema non possunt esse illorum medietas nec superabundantia et defectus, sed qualitercumque operatum est unum praedictorum, malum est. Ultimo concludit quod nullius superabundantiae vel defectus potest esse medietas, aut superabundantia aut defectus.

Oportet autem non solum etc. Postquam philosophus ostendit quid est virtus in generali, hic manifestat quod supra dictum est in speciali per singulas virtutes. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit hoc esse necessarium. Secundo exequitur intentum, ibi: Circa timores quidem etc. Dicit ergo primo quod oportet non solum dicere universaliter quid est virtus, sed etiam adaptare in speciali ad singula. Et rationem huius assignat quia in sermonibus qui sunt circa operationes universales sunt magis inanes, particulares vero magis veri. Et huius rationem assignat quia operationes sunt circa singularia, et ideo oportet quod sermones universales qui sunt de operabilibus concordent cum particularibus. Si enim dicantur sermones operationum solum in universali, erunt inanes, tum quia non attingunt finem suum qui est directio particularium operationum, tum etiam quia non possunt universales sermones in talibus verum, qui non deficiant in aliquo particularium propter varietatem eorum, ut supra dictum est. Sed particulares sermones sunt et existimationes utpote apti ad dirigendum operationes, et sunt etiam veriores quia attingunt secundum id in quo universales sermones verificantur. Et ideo illud quod dictum est universaliter de virtute sumendum est ex descriptione circa singulas virtutes. Deinde cum dicit: Circa timores quidem etc., exequitur intentum ostendens per singula quod medium est laudabile, extrema vero vituperabilia. Et primo ostendit hoc in virtutibus. Secundo in passionibus, ibi: Sunt autem et in passionibus etc. Circa primum considerandum est quod virtutes duplicem aliquam distinctionem recipiunt. Quidam enim accipiunt distinctionem earum secundum quosdam generales modos virtutum, qui sunt quattuor. Nam radix virtutis consistit in ipsa rectitudine rationis, secundum quam omnes actiones et passiones diriguntur. Aliae vero dirigunt vel actiones vel passiones. Nam actiones quantum est de se non habent aliquam resistentiam ad rationem, sicut emptio et venditio et alia huiusmodi. Et ideo circa eas non requiritur nisi quod ratio quandam aequalitatem rectitudinis statuat. Sed passiones important inclinationem quandam quae potest repugnare rationi dupliciter. Uno modo ex eo quod rationem trahit ad aliud, sicut patet de omnibus passionibus quae pertinent ad prosecutionem appetitus, sicut concupiscentiae, spes, ira et alia huiusmodi. Et circa has passiones oportet quod ratio rectitudinem statuat reprimendo et refrenando eas. Alio modo ex eo quod passio retrahit ab eo quod est secundum rationem, ut patet in omnibus passionibus quae important fugam appetitus, sicut timor, odium et similia. Et in huiusmodi passionibus oportet quod ratio rectitudinem statuat firmando animum in eo quod est secundum rationem. Et secundum haec inveniuntur virtutes quae a quibusdam principales dicuntur. Nam ad prudentiam pertinet ipsa rectitudo rationis, ad iustitiam ista aequalitas in operationibus statuta, ad fortitudinem autem firmitas animi, ad temperantiam vero refrenatio vel repressio passionum, sicut ipsa nomina sonant. Quidam igitur istas virtutes generaliter accipientes, ut omnis cognitio veritatis ad prudentiam pertineat, omnis aequalitas actionum ad iustitiam, omnis firmitas animi ad fortitudinem, omnis refrenatio vel repressio ad temperantiam. Et sic locuti sunt de his virtutibus Tullius et Seneca et alii quidam. Unde posuerunt has virtutes esse quasi generales et dixerunt omnes virtutes esse earum species. Sed ista virtutum distinctio non videtur esse conveniens. Primo quidem quia praedicta quattuor sunt talia sine quibus nulla virtus esse potest, unde per hoc non possunt species virtutum diversificari. Secundo quia species virtutum et vitiorum non accipiuntur ex his quae per accidens sunt, sed ex per se obiectis, ut supra dictum est. Et ideo convenientius virtutes distinguuntur secundum obiecta sive secundum materias, et secundum hoc praedictae virtutes quattuor non dicuntur principales quasi sint generales, sed quia species earum accipiuntur secundum quaedam principalia. Sicut prudentia est non circa omnem cognitionem veri, sed specialiter circa actum rationis, qui est praecipere. Iustitia autem est non circa omnem aequalitatem actionum, sed solum in actionibus quae sunt ad alterum, in quibus melius est aequalitatem statuere.

Et similiter fortitudo est non circa qualeslibet timores sed solum
in timoribus periculorum mortis. Temperantia autem non est circa quas-
libet delectationes sed solum circa delectationes
tactus. Aliae vero virtutes sunt circa quasdam materias quae
possunt reduci ad praedictas non sicut species ad genera
sed sicut partes ad principales. Huius ergo principalis
scilicet est et de iustitia et prudentia. Et post non agit
sed infra in v et in vi. Agit autem de temperantia et for-
titudine et quibusdam aliis secundariis virtutibus quae sunt
circa aliquas passiones. Sed omnes passiones aut
respiciunt aliquod obiectum quod pertinet vel ad ipsam ho-
minis corporalem vitam vel ad exteriora bona vel ad huma-
nos actus. Primo igitur facit mentionem de virtutibus quae
sunt circa passiones quae pertinent ad corporalem
vitam. Secundo de illis quae pertinent ad exteriora bona,
ibi: circa dationem autem pecuniarum etc. Tertio de illis quae respi-
ciunt exteriores actus, ibi: Sunt autem et aliae etc. Circa
primum duo facit. Primo loquitur de fortitudine quae respi-
cit pericula inferentia mortem. Secundo de temperantia quae
respicit ea quae sunt utilia ad conservandam vitam,
scilicet cibos quibus conservatur vita in individuo et venerea
quibus conservatur in specie, ibi: circa delectationes autem etc.
Dicit ergo primo quod fortitudo est medietas circa timores
et audacias inquantum scilicet respiciunt pericula mortis. Sed
eorum qui superabundant ille qui superabundat in hoc quod est
esse intimidus, qui scilicet deficit in timendo, est innomi-
natus quia raro hoc accidit. Et multa similiter sunt
innominata propter hoc quod homines ea non attendunt communiter
ut eis possint nomina imponere. Ille vero qui superabundat
in audendo vocatur audax, et differt ab intimido,
quia ille dicitur secundum defectum timoris, audax autem secundum ex-
cessum audaciae. Ille vero qui superabundat in timendo
et deficit in audendo vocatur timidus. Deinde
cum dicit: circa delectationes autem etc., prosequitur de temperan-
tia. Et dicit quod temperantia est medietas non circa
omnes delectationes et tristitias, sed circa eas quae sunt tactus
pertinentes ad cibos et venerea. Minus autem est circa tri-
stitias quam circa delectationes. Nam ipsae tristitiae causantur
ex sola absentia delectationum. Superabundantia autem in
talibus vocatur intemperantia. Sed defectus non multum
fit propter hoc quod omnes naturaliter appetunt delectationem. Et
inde est quod iste defectus est innominatus. Sed ipse impo-
nit nomen et vocat tales insensibiles eo quod huiusmodi de-
lectationes sensus percipiunt. Unde ille qui refugit
huiusmodi delectationes praeter rationem rectam quasi convenienter vo-
catur insensibilis. Deinde cum dicit: circa datio-
nem autem etc., introducit de virtutibus quae respi-
ciunt exteriora. Et primo de his quae sunt circa usum
exteriorum bonorum. Secundo de virtute quae respicit ex-
teriora mala, ibi: Est autem et circa iram etc. Exteri-
ora autem bona sunt divitiae et honores. Primo igitur
introducit de virtutibus quae respiciunt divi-
tias. Secundo de his quae respiciunt honores, ibi: circa
honorem autem etc. Circa primum duo facit. Primo introducit medium
liberalitatis quae est circa mediocres divitias.
Secundo de magnificentia quae est circa magnas, ibi: circa

pecunias autem etc. Dicit ergo primo quod liberalitas est me-
dietas circa dationem et acceptionem pecuniarum. Sed prodigalitas et
illiberalitas se habent secundum superabundantiam et defectum contrario modo.
Nam prodigus superabundat in datione et deficit in ac-
ceptione. Illiberalis autem e converso superabundat in acceptione
et deficit in datione. Haec autem nunc dicuntur typo, id est exempla-
riter, et in capitulo, id est summarie. Sed postea de his certius
determinabitur. Deinde cum dicit: circa pecunias autem etc.,
introducit de magnificentia et dicit quod praeter praedictas di-
spositiones, scilicet liberalitatem et opposita vitia, sunt et quaedam
aliae circa pecunias circa quas et magnificentia est me-
dietas quaedam. Sed differt magnificus a liberali in hoc
quod magnificus est circa magna, sed liberalis est circa parva.
Superabundantia vero magnificentiae vocatur apyrocalia
ab a quod est sine, et pyros quod est experientia, et calon quod
est bonum, quasi sine experientia boni, quia scilicet multa expen-
dentes non curant qualiter bene expendant. Vocatur etiam
haec superabundantia banausia a banausis quod est fornax,
quia scilicet ad modum fornacis omnia consumit. Sed defectus vocatur
parvificentia. Et haec a circumstantiis differunt ab his quae
circa liberalitatem. Quomodo autem differant dicetur in posterioribus.

Deinde cum dicit: circa honorem autem etc.,
postquam de virtutibus quae respiciunt divitias, hic
ponit virtutes quae respiciunt honores. Et primo ponit
virtutem quae respicit magnos honores. Secundo vir-
tutem quae respicit mediocres, ibi: Sicut autem diximus etc.
Dicit ergo primo quod magnanimitas est medietas circa
honorem et inhonorationem. Superabundantia autem in ipsis
quantum ad ea quae pertinent ad magnum honorem est quaedam
dispositio quae dicitur chaunotes ex eo quod attollit animus quae
pertinet ad appetitum honoris. Nam chaunia inflationem
dicit. Sed et chaunos in graeco idem est quod fumus, propter quod ille
similiter et chaunotes dicitur quasi fumositas. Consueverunt enim
eos qui nimis anhelant ad ascendendum ad aliqua
magna vocare ventosos vel fumosos. Sed defectus
oppositus magnanimitati vocatur pusillanimitas. Deinde
cum dicit: Sicut autem diximus etc., ponit aliam virtutem
quae est circa mediocres honores. Et dicit quod sicut dictum est
quod liberalitas differt a magnificentia in eo quod liberalitas
est circa parva, magnificentia vero circa magna, ita et mag-
nanimitas quae est circa magnum honorem se habet ad quandam
virtutem quae est circa honorem qui excedit parvos. Et quod circa hoc
contingat esse aliquam virtutem in medio existentem mani-
festat per hoc quod sicut contingit in mediocrem honorem
appetere sicut oportet, quod pertinet ad medium virtutis, et magis
quam oportet, quod pertinet ad superabundantiam, et minus quam oportet, quod pertinet
ad defectum. Ille autem qui superabundat in desiderio honoris vo-
catur philotimus, id est amator honoris. Ille autem qui de-
ficit in appetitu honoris vocatur aphilotimus, id est sine
amore honoris. Ille autem qui medio modo se habet est
innominatus. Et similiter et dispositiones, id est habitus vitiorum et
virtutis mediae, sunt innominatae. Possunt tamen nominari sic quod
vocetur dispositio qua quis est philotimus philo-
timia. Et similiter dispositio qua quis dicitur aphilotimus praedicta
aphilotimia. Sed illud medium non est nominatum. Ideo
illi qui sunt in extremo contendunt de media regione

ad magnanimitatem

dum s. vterq3 se debet dicit esse in medio et loquitur
ad similitudinem duorum contrariorum inter quas solet esse
contentio de medio sinibus quod non est eius limes propter
fugus dum vterque dicit extremorum medium ad se per
tinere Et quia hoc fere est in omnibus vitiis quod
vterque extremorum reputat se esse in medio et vir
tuosum in alio extremo sicut timidus reputat fortem
audacem audax reputat timidum et sequitur post
quia est quandoque in hac re quod non solum vitiosi attribuunt
sibi hoc nomen virtutis sed et virtuosi propter hoc quod
medium virtutis est innominatum / vtimur nomine vitii
quandoque nomine virtutis et hoc est quod subdit quia et nos
rationabiliter loquentes quandoque illum qui est in medio vo
camus phylotimum quandoque vocamus eum aphilotimum
quandoque .n. laudamus hominem ex eo quod est phylotimus
Consilium .n. dicit aliquos laudantes quod est homo cu
riosus de honore suo et sic ipsum virtuosum vocamus
phylotimum aliquando .n. laudamus aphilotimum Sicut
cum volumus aliquem dicimus quod non curat de honoribus
hominum sed de virtute et sic aphylotimum vocamus vir
tuosum Quare autem hoc accidat dicetur in sequentibus s.
in quarto Sed nunc oportet nos prosequi de reliquis medietatibus
secundum predictum modum s. exemplariter ¶ Deinde cum dicit
Est autem circa iram etc. Ponit virtutem que respicit
exteriora mala ex quibus homo provocatur ad iram
et dicit quod circa iram est superhabundantia defectus et me
dium vt communius ista omnia sint vt plurimum innominata
medium tamen consueuimus nominare mansuetum et medietatem
mansuetudinem Illum autem qui superhabundat in ira vocamus
iracundum et dispositionem iracundiam Illum autem qui de
ficit vocamus inirascibilem et defectum inirascibilitatem
¶ Deinde cum dicit Sunt autem et alie tres etc. Ponit vir
tutes que respiciunt humanos actus et primo ostendit
earum distinctionem sed exemplificat de ipsis ibi circa verum
quidem igitur etc. Dicit ergo primo quod sunt tres alie me
dietates que quodammodo ad aliquid conueniunt et quodam ad aliud
differunt conueniunt quidem quantum ad hoc quod omnes sunt circa
verba et opera quibus homines adinuicem colloquuntur Di
fferunt autem quantum ad hoc quod vna earum est circa veritatem
talium verborum et factorum alie autem circa delectationem ipsorum Ita
tamen quod vna earum respicit delectationem eorum que diun
tur sicut in ludo alia vero in hiis que pertinent ad
communem vitam s. in serosis Debemus igitur dicere etiam
magis appareat quod in omnibus medietas est laudabi
lis Extrema autem non sunt laudabilia sed vituperabi
lia plura autem horum sunt innominata Sed sicut in aliis
fecimus temptabimus propter nomina vt fiat mani
festum quod dicitur et propter bonum quod inconsequitur etc. finis huius
scientie non est manifestatio veritatis sed bonum opus Sed
circa verum quidem igitur etc. Exemplificat de predictis virtu
tibus et primo de ea que est circa verum et dicit quod circa
verum medius est ille qui dicitur verus et medietas dicitur
veritas Sed fictio illa que est in plus quando s. aliquis
fingit maiora de se quam sint vocatur iactantia et
talis fictor vocatur iactator sed fictio que est
ad minus scilicet quando aliquis fingit de se quedam vilia

vocatur yronia quasi irrisio et talis fictor vocatur
yron .i. irrisor ¶ Secundo ibi circa delectabile autem etc. Exem
plificat de virtute que est circa ludos et dicit quod circa
delectationem que est in ludis in ludis ille qui medius est
nec vocatur eutrapelus qui bene se vertens ad omnia
et dispositio vocatur eutrapelia ille autem qui superhabundat vo
camus bomolochus a bomos quod est altare et lochos quod est raptor
et dicitur ad similitudinem milui qui semper volabat circa aras
idolorum in quibus alia immolabantur ut ad rapere et
similiter ille qui excedit in ludo semper insistit ad hoc
quod rapiat verbum vel factum alicuius ut in ludum convertat di
spositio autem vocatur bomolochia Ille autem qui deficit
vocatur agroicos .i. agrestis et dispositio vocatur agroykia
Tercio ibi circa reliquum autem etc. Exemplificat de ter
tia virtute et dicit quod circa reliquum delectabile quod est
in vita quantum ad ea que seriose aguntur medius vocatur
amicus non ab affectu amandi sed a decenti conuersatione
quam nos possumus affabilem dicere et ipsa medietas vo
catur amicitia vel affabilitas ille autem qui superhabun
dat in hoc si non faciat hoc nisi causa delectandi vo
catur placidus Si autem faciat hoc propter aliquam propriam
vtilitatem puta propter lucrum vocatur blanditor vel adu
lator Ille autem in hoc deficit et non vult placere eis
cum quibus viuit vocatur litigiosus et discolus
¶ Deinde cum dicit Sunt autem et in passionibus etc. Ponit
ea de quibusdam passionibus laudabilibus et primo de
verecundia et dicit quod in passionibus et hiis que pa
ssionibus adueniunt sunt quedam medietates verecundia
enim non est virtus ut in iiii ostendetur Sed vere
cundus laudatur eo quod in talibus est medium atque
ille autem qui superhabundat ut de omnibus verecundetur vo
catur plex .i. stupidus ille autem qui deficit vel nichil ve
recundatur vocatur inverecundus ¶ Secundo ibi nemesis
autem etc. Agit de alia passione que vocatur neme
sis .i. reprehensio et medietas inuidie et epica
charchie epicharchia .n. dicitur gaudens chathos malum
epi super ac si dicatur gaudium de malo Sunt autem hee di
spositiones circa delectationem et tristiciam de hiis que eueniunt
proximis nemesetica .n. .i. reprehensor contristatur si aliqui
mali prosperantur in sua malitia Inuidus autem superhabundat ut
tristetur de omnibus qui prosperantur siue bonus siue
malus Sed ille qui dicitur epicaicharchos in tantum deficit
in contristando ut etiam gaudeat de malis qui in sua malitia
prosperantur Sed de hiis alibi dicetur s. in scilicet rethorice
Optimo autem quia circa iusticiam non dicitur simpliciter sed inequalis
non similiter accipitur medium de iusticia post dicetur in
v et qualiter vtraque earum sint in medio et similiter postea
dicetur in vi de virtutibus rationalibus .i. intellectua
libus

Cum virtutum autem dispositionibus existentibus etc. Postquam philosophus
ostendit in generali quid est virtus et diffinitionem eius appli
cuit ad speciales virtutes hic determinat de oppositione virtutum
et viciorum et circa hoc tria facit primo ostendit triplicem
contrarietatem vnam quidem viciorum adinuicem
aliam autem viciorum ad virtutem Secundo ostendit quod maior
est contrarietas viciorum adinuicem quam ad virtutem ibi

+ ...ucitudo · medius autem verecundus

oppositis

Sic autem oppositis ad invicem etc. Primo ostendit quomodo unum vitiorum magis opponitur virtuti quam reliquum ibi Adhuc autem etc. Circa primum tria facit. Primo proponit principale. Secundo manifestat propositum ibi Quemadmodum enim etc. Tertio infert quoddam correlarium ex dictis ibi Propter quod expellunt. Dicit ergo primo quod cum sint tres dispositiones quarum duae sunt vitiosae, una secundum superabundantiam, alia vero secundum defectum, una vero est secundum virtutem quae est in medio, istae tres aliqualiter opponuntur cuilibet, quia extremae dispositiones et ad invicem sunt contrariae et etiam contrariantur medio ipso. Deinde cum dicit Quemadmodum enim aequale etc. manifestat quod dixerat. Non enim videtur necesse probare quod duo vitia quae se habent secundum superabundantiam et defectum sint contraria, quia maxime distant. Sed hoc videtur esse dubium quod medium est virtuti contraria vitiis, quia cum virtus sit in medio vitiorum non distat maxime ab utroque horum, cum contrarietas sit maxima distantia ut dicitur in x metaphysicae. Et ideo hoc specialiter hic philosophus ostendit quod virtus contrariatur utrique vitiorum. Et est considerandum quod cum medium participet aliqualiter utrumque extremum, in quantum comparatur uni eorum contrariatur alteri. Sicut aequale quod est medium inter magnum et parvum est maius in comparatione ad minus, in comparatione ad maius est minus. Et ideo aequale magno opponitur secundum rationem parvi, parvo vero secundum rationem magni. Et per hoc est motus a contrario in medium sicut a contrario ut dicitur in v physicorum. Et eodem modo habitus medii tam in passionibus quam in operationibus se habent ut superabundantes ad eum qui est in defectu, et se habent ut deficientes ad eum qui superabundat. Sicut fortis in comparatione ad timidum est audax, in comparatione autem ad audacem est timidus. Et similiter temperatus in comparatione ad insensibilem est intemperatus, in comparatione ad intemperatum est insensibilis. Et ita etiam est de liberali, qui est prodigus in comparatione ad illiberalem, illiberalis autem in comparatione ad prodigum. Et sic patet quod virtus contrariatur utrique extremorum. Deinde cum dicit Propter quod expellunt etc. infert quoddam correlarium ex dictis. Et est quod quia medium se habet in comparatione ad unum extremum in ratione alterius, inde est quod extremus quilibet medium attribuit alteri extremo, id est vitiosus extremus existimat medium quasi alterum extremum sibi oppositum, sicut timidus fortem vocat audacem, et audax vocat eum timidum. Quod etiam signum est quod dictum est, scilicet quod virtus contrariatur utrique extremorum. Deinde cum dicit Sic autem oppositis etc. ostendit maiorem esse oppositionem vitiorum ad invicem quam ad virtutem. Et hoc duabus rationibus, quarum prima est quod quanto magis aliqua distant tanto magis sunt contraria, quia contrarietas est quaedam distantia. Magis autem distant extrema ab invicem quam a medio, sicut magnum et parvum magis distant ab invicem quam ab aequali quod est medium inter ea. Ergo vitia magis opponuntur ad invicem quam ad virtutem. Est autem attendendum quod loquitur hic de oppositione virtutis ad vitia non secundum rationem boni et mali, quia sic ex parte ambo vitia contrariantur uni extremo, sed loquitur prout virtus secundum rationem speciei est in medio duorum vitiorum. Secundam rationem ponit ibi Adhuc ad medium quidem etc. quae talis est. Virtutis ad unum extremorum est aliqua

similitudo sicut ad alterum extremorum, ut fortitudinis ad audaciam et liberalitatis ad prodigalitatem. Sed inter duo vitia extrema est omnimoda dissimilitudo. Quae autem maxime distant ad invicem contraria esse [illegible] maxima distantia ut dictum est. Deinde cum dicit Ad medium autem [illegible] quod virtuti unum extremorum magis contrariatur quam aliud extremum. Et circa hoc duo facit. Primo proponit quod intendit. Secundo rationem assignat ibi Propter duas autem causas etc. Dicit ergo quod in quibusdam magis contrariatur medio virtutis vitium quod est in defectu, in quibusdam autem magis vitium quod est in superabundantia. Sicut fortitudini non maxime contrariatur audacia quae pertinet ad superabundantiam, sed timiditas quae pertinet ad defectum. Temperantiae autem non maxime contrariatur insensibilitas quae pertinet ad indigentiam et defectum, sed intemperantia quae pertinet ad superabundantiam. Deinde cum dicit Propter duas autem causas etc. assignat duas rationes eius quod dixerat, quarum una sumitur ex parte ipsius rei, id est ex parte ipsarum virtutum et vitiorum, quae est secundum quandam similitudinem alicuius extremi ad medium virtutis. Ex hoc enim quod unum extremorum est propinquius et similius medio virtutis, aliud sequitur quod non ipsum sed illud quod ei opponitur sit magis contrarium virtuti. Sicut si audacia est similior fortitudini et propinquior, sequitur quod timiditas sit dissimilior et per consequens magis contraria, quia illa quae sunt magis distantia a medio videntur esse magis contraria. Haec autem ratio accipitur ab ipsa natura passionum [illegible] in virtutibus moralibus quae sunt circa passiones, ad quas pertinet [illegible] bonum rationis [illegible] passio autem [illegible] bonum rationis uno modo vehementia sui motus impellendo ad aliquid [illegible] in [illegible] delectationum. Et aliis passionibus quae pertinent ad prosecutionem appetitus, unde virtus quae est circa passiones maxime intendit passiones tales reprimere. Et propter hoc vitium quod est in defectu magis [illegible] est insensibilitas, magis ei contrariatur, sicut patet de temperantia. [illegible] passiones [illegible] bonum rationis retrahendo [illegible] sicut patet de timore et aliis passionibus ad fugam pertinentibus, unde virtus quae est circa passiones maxime intendit firmare. Unde in bono rationis contra defectum, et propter hoc vitium quod est in defectu magis ei contrariatur sicut patet de fortitudine. Aliam autem rationem assignat ex parte nostra ibi Secundum autem etc. Ad virtutem pertinet repellere vitia in medio virtutis. Unde magis est ad illa vitia potius repellenda ad quae magis inclinati sumus. Et ideo illa vitia ad quae sumus naturaliter magis nati, ipsa sunt magis contraria virtuti, sicut magis sumus parati ad prosequendum delectationes quam ad fugiendum eas. Propter hoc facilius movemur ad intemperantiam quae importat excessum delectationum. Sic illa vitia magis dicimus esse contraria virtuti quae magis nata sunt esse in nobis, propter hoc quod ad ea inclinamur. Et ideo intemperantia quae pertinet ad superabundantiam delectationum magis est contraria temperantiae.

Ad medium

i. defectum

timiditas

minor

cum insensibilitas, ut supra dictum est.

Quoniam quidem igitur etc. Postquam philosophus determinavit de virtute quid sit, hic ostendit quomodo aliquis possit virtutem acquirere; quia sicut supra dictum est, finis huius operis non est cognitio veritatis sed ut boni efficiamur. Circa hoc autem duo facit. Primo ostendit quod difficile est hominem fieri virtuosum. Secundo ostendit qualiter ad hoc possit perveniri, ibi: Propter quod oportet coniecturantem medium etc. Circa primum duo facit. Primo resumit ea quae dicta sunt, et dicit quod sufficienter supra dictum est quod virtus moralis est medietas, et qualiter sit medietas, quia scilicet non secundum rem sed quo ad nos, et quorum sit medietas, quia scilicet est medietas duarum maliciarum, quarum una secundum superabundantiam, alia vero secundum defectum. Dictum est etiam qualiter virtus sit medietas, quia scilicet est coniecturativa medii in operando, scilicet et electiva medii tam in passionibus quam in actionibus. Secundo ibi: Ideo et difficile est etc., concludit ex praemissis quod difficile est esse studiosum, id est virtuosum. Quia in omnibus hoc videmus quod accipere medium est difficile, declinare autem a medio est facile, sicut accipere medium in circulo non est cuiuslibet sed scientis, scilicet geometrae; declinare autem a centro quilibet potest et de facili. Similiter dare pecuniam et consumere eam hoc quilibet potest; sed quod aliquis det cui oportet dare et quantum oportet dare et quando oportet et cuius gratia oportet et qualiter oportet, propter quod in hoc consistit bene dare, non est cuiuslibet nec est facile. Sed propter istam difficultatem est rarum et est laudabile et virtuosum magis quam sit bonum. Deinde cum dicit: Propter quod oportet etc., ostendit modos quibus aliquis potest pertingere ad hoc quod fiat virtuosus. Et circa hoc duo facit. Primo docet qualiter aliquis possit ad medium inveniendum pervenire. Secundo agit de ipsa inventione medii, ibi: Difficile autem forsitan. Circa primum ponit tria documenta, quorum primum sumitur ex parte rationis, et dicit quod quia esse virtuosum et accipere medium est difficile, propter hoc oportet eum qui coniectat medium, qui scilicet intendit ad medium pervenire, principaliter ad hoc intendere ut recedat ab extremo quod magis contrariatur virtuti; sicut si aliquis vult pervenire ad medium fortitudinis, debet principale studium adhibere ad hoc quod recedat a timiditate, quae magis opponitur fortitudini quam audacia, ut dictum est. Et ponit exemplum cuiusdam nautae vel poetae qui admonebat navigantes ut principaliter caveant maiora maris pericula, quae sunt valde subvertentes navim, et fumositates nebularum impedientes aspectum nautarum. Et hoc est quod dicit: Extra fumum et undam custodi navem, quasi dicat: Ita custodias navem ut ne [illegible] fumositates et undas. Et rationem praedicti documenti assignat dicens quod unum extremorum maiorum illud scilicet quod est magis contrarium virtuti est maius peccatum, illud autem extremum quod est virtuti similius est peccatum minus; et ideo quia valde difficile est attingere medium virtutis, ideo oportet hominem ut saltem maiora pericula vitet, quae scilicet magis sunt virtuti contraria, sicut navigare secundo navigantes dicunt, quod post primam navigationem, in qua homo [illegible] periculi [illegible], secunda navigatio est ut homo sumat minima periculorum. Et similiter accidit ei qui inveniendo eo modo quo dictum est, ut scilicet homo maxime vitet mala quae magis contrariantur virtuti. Secundum documentum ponit ibi: Intendere autem oportet etc., quod sumitur ex parte nostra, scilicet ad ea quae sunt propria unicuique; et dicit quod oportet eum qui vult fieri virtuosus attendere quid sit illud ad quod magis appetitus eius natus est moveri. Diversi enim ad diversa magis inclinantur; ad quod autem naturaliter unusquisque inclinetur cognoscere potest ex delectatione et tristitia quae consequitur, quia illud unicuique est delectabile id quod est sibi conveniens secundum naturam. Unde si aliquis in aliqua actione vel passione multum delectatur, signum est quod illud inclinetur multum. Homines autem vehementer tendunt ad ea ad quae naturaliter inclinantur. Et ideo de facili excedit homo et transcendit medium. Et propter hoc oportet quod in contrarium nos attrahamus quantum possumus, quia per hoc quod damus studium ad hoc quod multum recedamus a peccato ad quod proni sumus, sic tandem vix pervenimus ad medium. Et ponit exemplum de illis qui dirigunt ligna distorta, qui cum volunt ea dirigere, flectunt in aliam partem et sic tandem reducuntur ad medium. Et est sciendum quod haec via acquirendi virtutem est efficacissima, ut scilicet homo vitet ad quod magis inclinatur vel ex natura vel ex consuetudine. Via tamen quam Stoyci posuerunt est facilior, ut scilicet homo paulatim recedat ab his in quae inclinatur, ut Tullius narrat in libro de Tusculanis quaestionibus. Via autem quam hic Aristoteles ponit competit his qui vehementer desiderant recedere a malis et ad virtutem pervenire; sed via Stoycorum magis competit his qui sunt debilis et tepidae voluntatis. Tertium documentum ponit ibi: In omni autem maxime etc., et hoc documentum sumitur ex parte obiecti, non quod sit id quod est proprium unicuique, ut dictum est de secundo documento, sed sumitur id quod est commune omnibus; omnes enim similiter inclinantur ad delectationes. Et ideo dicit quod ubi maxime debemus tenentes virtutem cavere a delectabili et delectationibus, propter hoc scilicet quod homo maxime inclinatur in delectationes; delectabilia apprehendentes facile possumus diiudicare delectationem in moderato [illegible] qui appetit accipiat [illegible] scilicet [illegible]; et ideo illud quod senior es plebis Troianae patiebantur ad Helenam [illegible], scilicet eam esse abiciendam, hoc oportet nos pati ad delectationem; et in omnibus propter delectationes dicere vocem illorum, ut scilicet abiciamus a nobis delectationes, et sic abicientes delectationem minus peccabimus, quia [illegible] delectationum [illegible] homines in [illegible] peccata [illegible] concludit quod faciendo ea quae in capitulo scilicet praemissa dicta sunt maxime poterimus adipisci medium virtutis. Deinde cum dicit: Difficile autem forsitan etc., ostendit qualiter sit determinandum medium virtutis. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit

de facili movet appetitum et ideo dicit quod non de facili possumus diiudicare ut b

vel difficultatem. Secundo ostendit quid sit sufficiens ad medii
determinationem ibi Sed qui quidem parum etc. Tertio inducit
circa quartum ibi. Hic autem usquequo etc. Dicit ergo
primo quod scilicet invenire medium est difficile pro-
maxime considerando singulas circumstantias in singu-
lis operabilibus quod non est facile determinare sicut
quomodo et sic faciendum et quibus et in qualibus et quo-
usque quod sic determinandum propter difficultatem huius
ostendit quod illos qui deficiunt circa iram [illegible]
laudamus et dicimus mansuetos et quosdam laudamus illos
qui magis quam oportet puniunt vel resistunt vira-
les viriles. Secundo cum dicit Sed qui quidem etc.
ostendit quid sufficiat ad medium virtutis et dicit
quod ille qui parum transgreditur ab eo quod bene fit secundum me-
dium virtutis non dicitur quod ille vituperatur neque si decli-
net ad magis neque si declinet ad minus quod modice
recessus a medio virtutis latet propter difficultatem
medii. Sed ille qui multum recedit vituperatur quod non
latet. Tertio cum dicit Hic autem usquequo etc. inducit
circa quartum possibilis [illegible] quantum
recessus a medio vituperetur et quantum non, sed ipse
[illegible] dicit quod non potest de facili determinari aliquo
sermone usque ad quantum [illegible] et quantum recedens
a medio vituperetur sicut nec [illegible] sensibilium
que magis sensu discernuntur quam ratione determinari
possunt. Talia autem que ad operationes virtutum perti-
nent in singularibus consistunt et propter hoc eorum iudicium
consistit in sensu et non in certitudine [illegible]
[illegible] aliquis bene [illegible] de singularibus [illegible]
[illegible] medium prudentie ut infra dicetur
in vi. Sed hoc tamen hic sufficit ut ostendatur quod
medius habitus in omnibus est laudabilis, sed quandoque
oportet declinare ad superabundantiam, quandoque autem ad defectum vel
propter ipsam naturam virtutis vel propter inclinationem [illegible]
ut ex superdictis patet et per hunc modum facile adipiscetur
medium [illegible] aliquid bene et in hoc terminatur
secundus liber

Virtute itaque etc. Postquam philosophus determinavit
de virtute in communi hic determinat de quibusdam
principiis actuum virtutum. Dicit enim [illegible]
finem virtutis quod virtus est habitus electivus eo scilicet quod
virtus per electionem operatur et ideo necesse de electione de-
terminat et de voluntario et involuntario. Horum tamen vo-
luntarium quod est [illegible] voluntarium dicitur omne quod sponte
fit. Electio autem est eorum que sunt ad finem. Sed vo-
luntas respicit ipsum finem. Dividitur ergo presentia in du-
as partes. In prima determinat de tribus predictis principiis
virtuosorum actuum. In secunda [illegible] principia ad
actus virtutum ibi Existente utique voluntabili etc.
Circa primum tria facit. Primo determinat de voluntario
et involuntario. Secundo determinat de electione ibi Deter-
minatis autem etc. Tertio determinat de voluntate ibi
Voluntas autem quod quidem finis etc. Circa primum duo
facit. Primo ostendit quod ad presentem doctrinam pertinet
considerare de voluntario et involuntario. Secundo determi-
nat de eis ibi Videntur autem involuntaria etc. Circa primum ponit

duas rationes quarum prima sumitur ex eo quod est pre-
sentis considerationis que est de virtutibus. Et concludit
ex premissis quod virtus moralis est circa [illegible] agit circa
passiones et operationes. Sed [illegible] quod illarum que
sunt voluntarie circa passiones et operationes fiunt
laudes cum aliquis operatur secundum virtutem et vituperia
cum aliquis operatur contra virtutem. Quando autem aliquis invo-
luntarie operatur siquid id quod est secundum virtutem
non meretur laudem. Si autem contra virtutem meretur
veniam. Et ideo quod involuntarie agit vel non [illegible] vi-
tuperatur quia non meretur [illegible] totaliter
a vituperio reddatur immunis vel possunt distingui
venia et [illegible] ut dicatur venia quod diminuit [illegible]
totaliter dimittitur vituperium [illegible] pena ex indulto
[illegible] quod hoc fit ex passione [illegible] autem
et vituperium [illegible] debentur virtuti et vicio. Et ideo vo-
luntarium et involuntarium [illegible] que diffiniunt de
laude et vituperio debent determinare [illegible] qui in-
tendunt de virtute considerare. Secundam rationem po-
nit ibi Utile autem et legis latoribus etc. que sumitur
ex consideratione politica ad quam presens consideratio ordi-
natur. Et dicit quod utile est legis latoribus considerare
voluntarium et involuntarium ad hoc quod statuant ho-
nores bene agentibus vel penas peccantibus. [illegible]
[illegible] voluntarium et involuntarium
diffinire. Secundo cum dicit Videntur autem involuntaria
etc. determinat de voluntario et involuntario et primo
de involuntario secundo de voluntario ibi Ente autem
[illegible] voluntario etc. Et ideo [illegible] quod involuntarium
ex simplici [illegible] procedit [illegible] ex sola ignorantia vel
ex sola violentia. Sed ad voluntarium [illegible] concurrit
circa primum tria facit. Primo dividit involuntarium. Secundo
determinat de uno membro divisionis ibi Violentum autem
est etc. Tertio determinat de alio ibi Quod autem per ignorantiam
etc. Dicit ergo primo quod involuntarie videntur aliqua esse
dupliciter scilicet vel illa que fiunt per violentiam vel illa que
fiunt per ignorantiam. Et ratio huius divisionis est quia in-
voluntarium est privatio voluntarii. Voluntarium autem im-
portat motum appetitus [illegible] que presupponit
cognitionem apprehensione [illegible] [illegible] apprehen-
sum movet appetitum [illegible]. Dupliciter ergo aliquid
est involuntarium. Primo modo per hoc quod excluditur
ipse motus appetitus [illegible] et hoc est involuntarium
per violentiam. Alio modo quod excluditur cognitio vir-
tutis apprehensive et hoc est involuntarium per igno-
rantiam. Secundo cum dicit Violentum autem est etc. de-
terminat de involuntario per violentiam et circa hoc
duo facit. Primo ostendit quid sit violentum. Secundo ex-
cludit circa hoc errorem ibi Si quis autem delectabilia
etc. Circa primum [illegible] facit. Primo ostendit quid sit sim-
pliciter violentum. Secundo quid sit violentum secundum quid ibi Quecumque
autem propter timorem etc. Tertio epilogat ibi Qualia utique
etc. Dicit ergo primo quod violentum est cuius principium
est extra. [illegible] quod violentia excludit motum
appetitivum. Voluntas autem appetitus sit principium intrinsecum
[illegible] est quod violentum sit a principio extrinseco. Sed

Quia tamen ipse appetitus moveri potest ab aliquo extrinseco, non tamen eius principium est quod est violentum, sed solum quod ita est a principio extrinseco quod appetitus interior non concurrit in idem. Et hoc est quod dicit quod oportet tale esse violentum in quo nihil confert vim patiens, id est appetitus hominis, et quia dicit operans, magis facit aliquid quam patiatur, pro patiente magis violentum patitur. Et ponit exempla: puta si spiritus, id est ventus, per suam violentiam impulerit navem aliquam ad aliquem locum, vel si homines domini et potentes captivaverint aliquem contra suam voluntatem. Deinde cum dicit: Quaecumque autem etc. ostendit quid sit violentum simpliciter et secundum quid. Et circa hoc tria facit. Primo movet dubitationem. Secundo solvit, ibi: Mixtae quidem igitur. Tertio solutionem manifestat, ibi: In operationibus autem etc. Dicit ergo primo quod quaedam sunt quae aliquis operatur propter timorem maiorum malorum quae quis timet incurrere vel propter bonum quod quis timet amittere; puta si aliquis tyrannus habens in suo dominio et potestate parentes et filios alicuius praecipiat ei quod aliquid turpe operetur, tali conditione ut si quidem ipse operetur illud turpe, salventur filii et parentes eius, si autem non operetur, occidantur. Est ergo dubium utrum illa quae ex tali timore fiunt sint dicenda voluntaria vel potius involuntaria. Et ponit aliud exemplum de his qui in tempestatibus maritimis eiciunt res suas in mare. Quia enim quod simpliciter loquendo nullus facit voluntarie, sed ad hoc quod ipse et alii qui in eo sunt salventur, facit hoc omnis qui habet intellectum vel discretionem. Deinde cum dicit: Mixtae quidem etc. solvit praemissam dubitationem. Et concludens ex eo quod dictum est, dicit quod praedictae operationes quae ex timore fiunt sunt mixtae, id est habentes aliquid de utroque: de involuntario quidem, inquantum nullus vult res suas in mare proicere; de voluntario autem, inquantum quilibet sapiens hoc vult pro salute sua et aliorum. Sed tamen magis accedunt ad voluntarias operationes quam ad involuntarias. Cuius ratio est quia hoc quod est proicere res in mare vel quodcumque est aliud huiusmodi potest dupliciter considerari: uno modo absolute et in universali, et sic est involuntarium; alio modo secundum particulares circumstantias quae occurrunt in tempore in quo est hoc agendum, et secundum hoc est voluntarium. Et quia actus sunt circa singularia, magis est iudicandum de actibus secundum considerationes singularium quam secundum considerationem universalem. Et hoc est quod dicit quod praedictae operationes ex timore factae sunt voluntariae tunc quando sunt operandae, id est consideratis omnibus illis singularibus circumstantiis quae pro tempore illo occurrunt. Et secundum hoc singulare tempus est finis et complementum operationis. Et ideo est ipse aliquid voluntarium et involuntarium secundum considerationem temporis quo aliquis operatur. Manifestum est autem quod tunc operatur volens, quia et hoc quod in talibus operationibus principium movendi organicas partes, id est applicandi membra corporis ad operandum, est in ipso homine. Aliter autem esset si ipsemet non moveret membra sua, sed ab alio potentiori moveretur. Ea autem quae habent principium in intrinseco sunt in potestate hominis ut ea operetur vel non operetur, quod pertinet ad rationem voluntarii. Unde

manifestum est quod tales operationes quae sunt huiusmodi sunt voluntariae; sed tamen simpliciter, id est in universali considerando eas, sunt involuntariae, quia nullus unquam esset volens eligere operari aliquid tale nisi propter timorem, ut dictum est.

In operationibus autem etc. Postquam philosophus solvit dubitationem motam, hic manifestat ea quae sunt praedicta, ostendens huiusmodi operationes magis esse voluntarias. Hic solutio manifestatur per hoc quod laus et vituperium, honor et poena debentur in huiusmodi operationibus voluntariis. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit qualiter in operationibus debeatur laus vituperium honor vel poena. Secundo manifestat difficultatem circa hoc imminentem, ibi: Est autem difficile etc. Circa primum ponit tres gradus talium operationum quae fiunt per metum. Quorum primus pertinet ad hoc quod merentur laudem vel vituperium. Et quantum ad primum dicit quod in talibus operationibus quas dixit esse mixtas ex voluntario et involuntario quandoque aliqui laudantur ex eo quod sustinent aliquid turpe, non quidem peccatum, sed ignominiam aliquam vel tristitiam aliquam, id est aliquam afflictionem, propter hoc quod praeveniunt in aliquibus magnis bonis, puta in aliquibus virtuosis actibus. Si vero contrarie contingit, vituperantur. Pessimum enim pravi hominis videtur esse ut sustineat turpissima, id est aliquas magnas confusiones, pro nullo vel modico bono. Sicut si aliquis sustineret aliquid malum pro adquisitione alicuius boni nihil vel modicum praeponderantis in ratione sui illis bonis quibus opponuntur mala quae sustinet. Pertinet autem ad inordinationem appetitus quod aliquis parva bona praeeligat magnis, quod est pro magnis malis. Et ideo hoc dicit esse pravi hominis qui habet appetitum inordinatum. Secundum gradum ponit ibi: In aliquibus autem etc. Et dicit quod in quibusdam operationibus quae fiunt per metum non meretur aliquis laudem, sed solum consequitur veniam, ut scilicet exinde non multum vituperetur. Hoc scilicet quando aliquis operatur quaedam quae non oportet, puta aliqua non decentia ad statum suum, cum tamen non sint multum gravia, propter timorem aliquorum malorum quae superexcedunt humanam virtutem et quae nullus posset sustinere, sicut propter hoc puta si aliquis timet ne sustineat ignis adustionem, si credat alicui iocosa mendacia vel faciat aliqua vilia et abiecta opera scilicet quae non decent eius dignitatem. Tertium gradum ponit ibi: Quaedam autem forsitan etc. Et dicit quod quaedam operationes sunt adeo malae quod ad eas faciendas nulla sufficiens coactio adhiberi potest, sed magis debet homo sustinere mortem patiendo quaecumque tormenta quam talia operari. Sicut Laurentius sustinuit adustionem craticulae ne idolis immolaret. Et hoc ideo philosophus dicit vel quia meretur propter virtutem bonum, vel quia fortitudo per se in bonum virtutis est tale bonum ut excogitari non possit [illegible] quod homo merito pati debeat. Et inducit Alcmeona, id est carmina de Alcmeone facta a quodam poeta, ridiculum esse ... narratur quod Alcmeon coactus fuit matrem occidere ex praecepto patris sui, qui hoc sibi praecepit in bello Thebano moriens, ad quod iverat ex uxoris consilio. Deinde cum dicit: Est autem difficile etc. ponit duas difficultates

que inducunt ad faciendum operationes quarum principium est exterius ad iudicium rationis. Deinde cum dicit quod autem difficile est iudicare quid sit eligendum pro hoc quod aliquis evitet ad malum et quid mali sit sustinendum pro eo quod aliquis non deficiat ab aliquo bono. Secunda difficultas pertinet ad immutabilitatem affectus quam ponit ibi difficilius autem etc. Et dicit quod adhuc difficilius est in iudicato permanere multi enim qui non cognoscunt pro quo bonum quod recte iudicare et assignat rationem difficultatis dicens quod sicut plurimum contingit illa que expectantur id est que timentur sunt tristia id est afflictiva vel dolorosa, illa autem ad que homines coguntur propter horum timorem sunt turpia. Difficile est autem quod aliquis velit et timore doloris non moveatur. Et tamen quia illa ad que aliquis per timorem cogitur sunt turpia inde est quod eos qui coguntur ad ista turpia agenda per timorem tristium fiunt vituperia, eos autem qui ad hoc cogi non possunt fiunt laudes. Deinde cum dicit qualia utique etc. Epylogat que dicta sunt. Et quia quedam contingunt, primo resumit conclusionem principalem, scilicet que sunt dicta violenta. Secundo resumit conclusionem secundariam quia sunt absolute violenta. Et dicit quod simpliciter id est absolute violenta sunt quorum causa sunt exterius, ita quod ille qui patitur per violentiam nichil adhoc confert. Deinde resumit de operationibus mixtis. Et dicit quod illa que sunt secundum se id est absolute [illegible] sunt involuntaria [illegible] tunc [illegible] sunt voluntaria [illegible] secundum se sunt involuntaria [illegible] et in [illegible] sunt voluntaria. Et hoc [illegible] et sic patet quod magis assimilantur voluntariis quam involuntariis quia sunt voluntaria secundum singularibus in quibus operationes consistunt. Consequenter resumit quod dixit de difficultate in talibus contingente. Et dicit quod non est facile tradere qualia pro qualibus eligere et quomodo [illegible] multe differentie sunt in singularibus et iudicium de eis non potest sub arte cadere sed committitur existimationi prudentis. Deinde cum dicit si quis autem delectabilia etc. Excludit errorem quorundam dicentium que per violentiam fiunt, scilicet homo est id quod est secundum rationem, unde illud dicitur homo per se [illegible] voluntarie facere quod facit secundum rationem. Contingit autem quod homo facit contra rationem propter concupiscentiam alicuius delectationis vel propter cupiditatem alicuius exterioris boni et ideo dicebant quod delectabilia et exteriora bona puta divitie sunt violenta [illegible] cum sint quedam exteriora cogunt hominem ad agendum contra rationem. Sed hoc improbat quinque rationibus. Quarum prima talis est. Si exteriora [illegible] sunt delectabilia et universaliter bona violenta inducunt sequitur quod omnia que nos agimus sunt violenta et nichil in rebus humanis sit voluntarium. Quia omnes homines quecumque operantur operantur gratia horum id est propter aliquod delectabile vel propter aliquod quocumque modo bonum. Hoc autem est inconveniens et per consequens [illegible]. Secundam rationem ponit ibi et hii quidem etc. que talis est. Omnes qui operantur per violentiam et involuntarie operantur cum tristitia ut dicitur in v. metaphysice. Dicit quod nullus est

est [illegible] et contrarius voluntati. Sed illi qui operantur propter aliquod bonum seu propter aliquod delectabile ad concupiscentiam operantur cum delectatione non ergo qui operantur propter violentiam sunt violenti. Tertiam rationem ponit ibi ridiculum autem etc. Et dicit quod ridiculum est causare id est incusare exteriora bona et non incusare se ipsum ex eo quod reddit se venabilem id est capturam se superari a talibus appetibilibus [illegible] per eis intendere vel non intendere eo quod medium est. Sic bonum [illegible] vel [illegible] bona sicut felicitas quod omnes communiter volunt. Quartam rationem ponit ibi et bonorum quidem se ipsum etc. Et dicit quod ridiculum est quod aliquis dicat se ipsum esse causam bonorum id est virtuosorum operum, et quod delectabilia sint causa turpium operationum inquantum allicit hominem [illegible] se autem hoc dicat esse ridiculum quod contrarie operationes reducantur in causam propriam rationalem, sic [illegible] et [illegible] quod sicut ratio secundum se operatur opera est causa virtuose operationis ita et similiter vitiose operationis sequendo passiones. Quintam rationem ponit ibi videtur utique violentum etc. Et dicit quod violentum est cuius principium exterius ita quod ille qui patitur nichil confert adiutorium. Sed ille qui agit propter bonum exterius confert aliquid ad actionem quia est principium mediante eius voluntate sic ergo non est eius operatio est violenta. Et simpliciter quod aliquid confert ad operationem in passione [illegible] unde quod non reputatur aliquis simpliciter voluntarium. Sed ideo ibi operatur homo cum tristitia hic autem cum delectatione ut dictum est.

Non voluntarium autem etc. Postquam philosophus determinavit de involuntario per violentiam hic determinat de involuntario per ignorantiam. Et circa hoc duo facit primo ostendit quomodo sit aliquid involuntarium per ignorantiam. Secundo manifestat quedam que dixerat ibi. Forte igitur non malum etc. Circa primum ponit tres differentias ignorantiam quarum prima attenditur ad ignorantiam sic se habet ad voluntatem. Quod quandoque est voluntati contrarium et tunc proprie dicitur involuntarium. Quandoque autem non est contrarium voluntati sed est preter voluntatem quia est ignoratum et tunc non dicitur involuntarium sed non voluntarium. Dicit ergo quod id quod fit per ignorantiam fit [illegible] quod ignorantia si ipsa causa operis est non voluntarium et hoc id est quod actus voluntatis non fertur in illud non tamen per actum voluntatis fertur in id quod est per ignorantiam. Sed involuntarium sic proprie dicitur si est solum id quod ex ignorantia causat et [illegible] voluntatem [illegible] autem [illegible] cognoscere inducit tristitiam et penitudinem [illegible] quod fecerit. Et hoc ideo est quia est contrarium voluntati contrarium ut dicitur in v. metaphysice. Ille ergo qui per ignorantiam operatur ad [illegible] eius [illegible] postea cognoscit [illegible] aliquis [illegible] si [illegible] se [illegible] non potest dici quod volens [illegible] cui non cognoscit illud esse [illegible] nec potest dici quod volens id est cum voluntate [illegible] tristatur de eo [illegible] per ignorantiam fecit sicut si aliquis [illegible]

quia ille qui non penitet alius est ab illo qui penitet qui dicitur nolens, vocetur ille non volens, qui non duxit dolentem sive penitentem; melius est quod habeat proprium et distinctum. Secundam differentiam ponit ibi: Alterum videtur et cetera, quequidem accipitur secundum differentiam eius quod fit ad ignorantiam, quia scilicet est causa eius quia vel precedit vel alia causa. Dicit ergo quod alterum videtur esse quod aliquis operetur per ignorantiam ab eo quod aliquis ignorans operetur, sed non per ignorantiam, sicut ebrius et iratus non operatur per ignorantiam, sed per ebrietatem vel iram; non tamen operatur sciens, sed ignorans. Quod ergo ebrietas et ira causatur ignorantia simul est cum tali operatione, ita ignorantia se habet ut concomitans operationem non sicut causa eius. Ex hoc autem concludit quod sicut ebrius operatur ignorans, non autem per ignorantiam, sic per istum modum omnis malus operatur, non quidem per ignorantiam, sed ignorans in particulari que bona oportet facere et a quibus malis oportet fugere, inquantum scilicet estimat hoc malum sibi non esse faciendum vel ab hoc bono sibi non esse cessandum. Et propter hoc peccatum quod operantur que non ex ignorantia, omnes vel fiunt iniusti quo ad alios et mali quo ad se ipsos. Et quia propter hoc quod aliquis operatur ignorans et non per ignorantiam non causatur involuntarium, quia nullus per id quod involuntarie facit est iniustus vel malus. Tertiam differentiam ponit ibi: Involuntarium autem vult dici et cetera, que quidem sumitur ex parte eius quod ignoratur. Ubi considerandum est quod duobus modis potest esse ignorantia: uno modo quod aliquis ignorat quid oporteat facere vel vitare, et hec ignorantia dicitur esse electionis, quia operatur ex electione. Talis autem ignorantia non causat involuntarium, quia ignorantia ista non potest omnino inesse talibus qui veniunt in eam ex negligentia, quia quilibet tenetur adhibere sollicitudinem ad sciendum quid oporteat eum facere vel vitare. Unde si ipsa ignorantia reputatur voluntaria, dum homo eam non vult vitare sicut tenetur, manifestum est quod nec ad id quod provenit ex ignorantia sit involuntarium iudicandum. Et hoc est quod dicit quod involuntarium vult dici non si aliquis ignorat quod confert, id est quod est expediens ad operandum. Hoc autem potest aliquis ignorare dupliciter: uno modo in aliquo particulari eligibili, puta cum aliquis ex concupiscentia estimat sibi nunc esse fornicandum; alio modo in universali, ut patet in errore eius qui opinatur omnem fornicationem esse licitam. Utraque autem ignorantia est eius quod confert, unde neutra involuntarium causat. Et hoc est quod subdit quod illa ignorantia que est in electione, per quam scilicet aliquis estimat hoc malum sibi nunc esse faciendum, non est causa involuntarii, sed magis est causa malicie, id est peccati; nec etiam ignorantia que in universali est causa involuntarii, quia propter istam ignorantiam aliquis vituperatur; sed ignorantia aliquis per involuntarium ut supra dictum est. Illa autem ignorantia singularium conditionum, puta quod ista mulier sit uxor, vel quod iste vir sit pater, vel quod iste locus sit sacer, ista sunt circa que et in quibus

vror

est operatio humana, per quorum ignorantiam actus meretur misericordiam et veniam, eo quod ille qui ignorat aliquid horum operatur involuntarie. Unde patet quod ignorantia talium singularium circumstantiarum causat involuntarium. Sed autem ignorantia est quod precedit. Deinde cum dicit: Forte igitur non malum et cetera, manifestat quod dixerat, scilicet que sunt iste circumstantie quarum ignorantia causat involuntarium. Et circa hoc tria facit: primo proponit quod sunt iste circumstantie; secundo qualiter ignorantur, ibi: Omnia quidem igitur et cetera; tertio qualiter earum ignorantia involuntarium causat, ibi: Circa omnia utique igitur et cetera. Dicit primo quod circumstantie nihil aliud sunt quam quedam singulares conditiones humani actus, que quidem possunt accipi vel ex parte causarum actus vel ex parte ipsius actus. Causa autem actus est efficiens vel finis. Efficiens autem vel agens principale vel instrumentale. Ex parte autem actus tria accipi possunt, scilicet ipsum genus actus, et obiectum ipsius, et modus agendi. Et secundum hoc philosophus ponit hic sex circumstantias, et dicit quod non est malum, immo optimum determinare que et quot sint ista singularia quorum ignorantia involuntarium facit, et quidem absque dubio dubitandum hic et in multis aliis locis libro primo mentionem moralem ... Tullius ... hec singularia: dicit quis, quod pertinet ad personam principalis agentis, et quid scilicet agat, quod pertinet ad genus actus, et circa quid, quod pertinet ad obiectum vel materiam. Apponit autem et circa hoc id quod pertinet ad mensuram actus, aut alicui, id est locum vel tempus, cum dicit vel in quo aliquando, quia omnes res exteriores habent aliquem ordinem ad actum humanum. Tullius autem hoc quod dicit quid comprehendit sub hoc quod dicit quid; illud autem quod dicit in quo dividit in duas circumstantias, scilicet in quando et ubi. Circa autem agens instrumentale subdit quibus autem et quo, puta instrumento. Non enim omnis actio fit per instrumentum, puta intelligere et velle. Loco autem huius ponit Tullius quibus auxiliis. Sed ille cui prebetur auxilium utitur auxilio sicut instrumento. Circa autem ad finem dicit et cuius gratia, puta cum medicus vult curare salutem. Circa autem ad modum agendi dicit et qualiter, puta quiete, id est leniter, vel vehementer, id est fortiter. Deinde cum dicit: Omnia quidem igitur et cetera, ostendit qualiter predicte circumstantie ignorentur. Et dicit quod nullus est qui omnes predictas circumstantias ignoret, nisi sit totaliter insanus. Et inter circumstantias manifestum est quod non potest ignorare quis sit operans, quia sic ignoraret se ipsum, quod est impossibile. Potest autem ignorare aliquid quod ipse operatur, sicut illi qui dicunt aliqua que non erant dicenda, dicunt excidisse se propter quod excidit a memoria eorum, vel quod nesciverunt quod talia erant manifestanda, id est quod talia non erant dicenda, sicut revelata sunt mysteria, id est secreta, hayscar, id est eandem poete qui talia loquens ignorabat se facere contra, nesciens esse revelationem secretorum. Et ponit aliud exemplum quod secundum

hayscoli

sicut sagittator qui vult monstrare discipulo suo qualiter sit sagittandum, et mittit ad aliquem telum. Talis enim scit quid facit, quia nescit se dimittere telum. Decimo ponit exemplum de ignorantia eius circa quod, sicut si aliquis filium suum credat esse hostem qui impugnet domum eius et interficiat eum, sicut quaedam mulier dicta Meropes interfecit filium suum. Et sic patet quod in tali scit homo quid facit, quia scit se interficere, sed nescit circa quid, quia nescit se interficere filium. Undecimo ponit exemplum de ignorantia instrumenti, sicut si aliquis in hastiludio utatur hasta lanceata quam putat esse rotundatam, id est per amotionem ferri, vel si quis existimet lapidem quo utitur esse pumicem. Ultimo autem ponit exemplum de ignorantia finis, et dicit quod si aliquis medicus vel minutor percutiat hominem propter salutem corporalem vel magister propter salutem spiritualem, occidat, iste ignorabat finem, non quidem eum quem intendebat, sed eum qui ex opere consequitur; ignorabat enim quod opus eius ad talem finem perveniret. Ultimo autem ponit exemplum de ignorantia modi actionis, puta cum aliquis estimat se leviter ducere manum ad ostendendum alicui qualiter sit percutiendum, sicut faciunt pugiles, ut scilicet non percutiat; talis enim ignorans fortiter percutit.

Deinde cum dicit: de omnibus utique etc., ostendit quomodo praedicta ignorantia involuntarium causat. Et primo dicit quod cum ignorantia possit esse circa quamlibet praedictarum circumstantiarum quae concurrunt ad operationem, ille videtur nolens sive involuntarius operari qui ignorat aliquam praedictarum; non tamen aequaliter quantum ad omnia, sed praecipue si sit ignorantia in principalissimis circumstantiis. Secundo ibi: principalissima autem etc., ostendit quae sunt principalissimae circumstantiae. Secundo ibi: principalissima autem etc. Et dicit quod principalissimae circumstantiae esse videntur in quibus est operatio, id est obiectum sive materia actus, et cuius gratia. Tertio ibi: secundum talem utique etc., ostendit quod ignorantia non sufficit ad involuntarium, et dicit quod cum involuntarium dicatur secundum praedictam ignorantiam, ad hoc requiritur ad involuntarium quod operatio sit cum tristitia et poenitudine, ut supra dictum est.

Existente autem involuntario. Postquam philosophus determinavit de involuntario, hic determinat de voluntario. Et primo ostendit quid sit voluntarium. Secundo excludit circa hoc quemdam errorem, ibi: forsitan enim non bene dicitur etc. Circa primum considerandum quod cum involuntarium dicatur secundum remotionem voluntarii, tamen si ad causas respiciamus, voluntarium dicitur ad privationem eorum quae causant involuntarium, scilicet violentiae et ignorantiae. Et quia primum quod agnoscatur per causas, ideo describens voluntarium tradit remotionem eorum quae causant involuntarium. Et dicit quod cum involuntarium sit quod fit per vim et propter ignorantiam, videtur quod voluntarium videtur esse cuius principium est in ipso operante, et sic excludit violentiam, ita tamen quod ipse operans sciat singulares circumstantias quae concurrunt ad operationem, et per hoc excludit ignorantiam

quae causat involuntarium. Deinde cum dicit: forsitan enim etc., excludit quemdam errorem. Et primo ponit ipsum, qui est ut id quod fit per iram vel concupiscentiam dicatur involuntarium. Ratio potest sumi ex illo principio quod est intrinsecum: non est appetitus rationalis qui dicitur voluntas, a qua denominatur voluntarium, sed aliqua passio appetitus sensitivi, puta ira vel concupiscentia vel aliquid huiusmodi, quod philosophus dicit non esse bene dictum. Et est notandum quod passiones appetitus sensitivi excitantur a rebus exterioribus; propter hoc iste error videtur rationis esse vel cum eo quod supra removit sententiam quorumdam dicentium quod res exteriores inferunt violentiam. Sed illud fuit ibi quia ubi agebatur de violento, cuius principium est extra; hoc autem est hic agendum ubi agitur de voluntario, cuius principium est intra; passiones autem interius non sunt. Secundo ibi: primo quidem enim etc., improbat praedictam opinionem quinque rationibus. Quarum prima talis est: aliqua animalia operantur, scilicet bruta alia et etiam pueri operantur secundum passionem appetitus sensitivi; solum autem secundum appetitum intellectivum, quo carent usu rationis. Si igitur quae fiunt per iram et concupiscentiam et alias passiones appetitus sensitivi sunt simpliciter involuntaria, sequeretur quod neque bruta alia neque pueri voluntarie aliqua operarentur. Dicuntur autem voluntarie operari, non quia operentur ex voluntate, sed quia proprio motu sponte agunt, ita quod a nullo exteriori moventur. Hoc enim dicimus esse voluntarium quod quis sponte et proprio motu operatur. Et sic ea quae fiunt propter iram vel concupiscentiam sunt voluntaria.

Secundam rationem ponit ibi: deinde utrum nihil etc., quae talis est: si ea quae fiunt propter iram vel concupiscentiam non sunt voluntaria, aut hoc est verum utrimque, hoc est tam in malis quam in bonis, vel scilicet bona quae quis facit ex passione voluntarie faciat, mala autem non voluntarie, ut forte sic diceretur quod bona concordant rationi, mala autem rationi repugnant; voluntas autem in ratione est. Sed primum videtur esse ridiculosum, cum sit causa omnium quae homo facit, sive sint bona sive mala, scilicet voluntas; solo enim consentientibus ira vel concupiscentia inclinat homo, quia recipit ad agendum si adveniat consensus rationalis appetitus. Similiter etiam inconveniens videtur primum, scilicet quod aliquis dicat non voluntaria bona quae debet appetere secundum passionem. Quaedam enim sunt quae oportet appetere, nam passionibus inducantur; oportet autem irasci quibusdam, puta adherentibus peccato. Et similiter oportet concupiscere quaedam, puta sanitatem vel disciplinam. Relinquitur igitur quod etiam quae sunt propter passionem non sint involuntaria. Tertiam rationem ponit ibi: videtur autem involuntarium etc., quae talis est: involuntarium videtur esse cum tristitia, sed illa quae fiunt secundum concupiscentiam fiunt cum delectatione; non igitur sunt involuntaria. Quartam rationem ponit ibi: adhuc autem quid differunt etc., quae talis est: sicut sunt peccata quae fiunt voluntarie, sunt vituperabilia et fugienda, quae non possunt dici de involuntariis, quia non potest homo ea fugere neque propter ea vituperatur. Sed sicut peccata quae fiunt secundum cogitationem, id est per deliberationem, sunt fugienda et vituperabilia, ita et peccata quae

fiunt propter iram vel aliam passionem, puta si homo per voluntatem patiatur vel si propter passionem aliquid turpe operatur vituperatur. Secundo quod distinguit ea que fiunt ex passione ab hiis que fiunt ex deliberatione quantum ad hoc quod sint voluntaria. Ultimam tamen rationem ponit ibi: Videntur autem etc., que talis est: passiones irrationabiles, id est appetitus sensitivi, videntur esse humane, inquantum scilicet appetitus sensitivus potest obedire rationi, ut supra dictum est. Ergo operationes que fiunt ab ira et concupiscentia et aliis passionibus sunt humane. Sed nulla operatio involuntaria est humana, nec attribuitur homini qui operatur involuntarie nec ad laudem nec ad vituperium. Inconveniens est ergo dicere ea que fiunt ex passione sint involuntaria.

Determinatis autem voluntario etc.

Postquam philosophus determinavit de voluntario et involuntario, hic determinat de electione. Secundo de consilio ex inductione electionis, post ibi: Consiliantur autem utrum de omnibus etc. Circa primum duo facit: primo ostendit quod ad presentem doctrinam pertinet considerare de electione. Secundo inquirit quid sit electio, ibi: Electio utique voluntarium etc. Dicit ergo primo quod postquam determinatum est de voluntario et involuntario, consequens est ut prosequamur de electione determinare aliqua, sicut superius premittit ea que sunt necessaria ad cognoscendum de electione. Aliam autem ad hanc doctrinam pertinet pertinet de electione considerare, probat per hoc quod electio maxime videtur esse propria virtuti, de qua ad presens principaliter intendimus. Et hoc manifestat per hoc quod electio [illegible] virtutis precedat, et interior electio quam exterior operatio, mores virtuosi vel vitiosi magis considerantes ex electione quam ex operationibus exterioribus. Virtuosus enim virtuosus eligit bonum, sed quandoque non operatur propter aliquod extrinsecum impedimentum. Et vitiosus quandoque operatur opus virtutis, non tamen ex electione virtuosa, sed ex timore vel propter aliquem inconvenientem finem, puta propter inanem gloriam vel propter aliud. Ideo hic videtur patet quod ad presentem intentionem pertinet considerare de electione. Deinde cum dicit: Electio utique etc., inquirit quid sit electio, et primo inquirit genus eius. Secundo differentiam eius, ibi: Dicentes autem ipsam etc. Tertio diffinitionem eius, ibi: Quid utique vel quale quid etc. Genus autem electionis est voluntarium, quod predicatur de electione et est in plus. Unde dicit primo quod omnis electio est quoddam voluntarium. Non autem omnino idem est electio et voluntarium, sed voluntarium est in plus, quod probat duplici ratione, quarum prima ponitur ibi: Voluntario quidem etc., que talis est: pueri et alia animalia communicant ipso voluntario, inquantum scilicet proprio motu aliquid sponte operantur, ut supra dictum est. Non autem communicant electione, quia non operantur ex deliberatione, que requiritur ad electionem. Ergo voluntarium est in plus quam electio. Secundam rationem ponit ibi: Et repentina etc., que talis est: ea que repente facimus dicimus voluntaria, quia scilicet principium eorum in nobis est; non autem dicuntur esse secundum electionem, quia scilicet non fiunt ex deliberatione. Ergo voluntarium est in plus quam electio. Deinde cum dicit: Dicentes autem ipsam etc., investigat differentiam electionis comparando scilicet eam differre ab hiis cum quibus videtur convenire. Et circa hoc duo facit: primo ponit quod intendit. Secundo probat propositum, ibi: Non enim communis etc. Dicit ergo primo quod quidam dixerunt electionem esse concupiscentiam et iram, quia scilicet utrumque apportat motum appetitus in bonum quoddam. Alii autem posuerunt electionem esse voluntatem, forte propter hoc quod voluntas est quidam actus rationis, id est vitatur ratione, inquantum iudicat iniuriam illatam esse dignam vindicta. Aliqui vero considerantes quod electio est sine passione attribuerunt electionem parti rationali: vel quantum ad appetitum, dicentes eam esse voluntatem; vel quantum ad apprehensionem, dicentes eam esse quandam opinionem. Et simpliciter in hiis quatuor comprehenduntur omnia principia humanorum actuum, que sunt ratio ad quam pertinet opinio, appetitus rationalis qui est voluntas, appetitus sensitivus qui dividitur in irascibilem ad quam pertinet ira et concupiscibilem ad quam pertinet concupiscentia. Dicit autem philosophus quod non videntur recte dicere qui dicunt electionem esse aliquod horum. Deinde cum dicit: Non enim communis etc., probat propositum, et primo ostendit quod electio non sit concupiscentia. Secundo quod non sit ira, ibi: Ira autem etc. Tertio quod non sit voluntas, ibi: Sed neque voluntas etc. Quarto quod non sit opinio, ibi: Sed neque opinio etc. Circa primum ponit quatuor rationes, quarum prima sumitur ex comparatione concupiscentie et ire, et est talis: concupiscentia et ira communiter inveniuntur in hominibus et in aliis irrationabilibus, sed in irrationabilibus non invenitur electio, ut dictum est. Ergo electio non est neque concupiscentia neque ira. Secundam rationem ponit ibi: Et incontinens etc., que talis est: si electio esset concupiscentia, quicumque operatur eligens operaretur concupiscens. Hoc autem est falsum, quia incontinens operatur secundum concupiscentiam, non autem secundum electionem, quia non continet se contra electionem propter concupiscentiam. Continens autem econverso operatur ex electione, non autem ex concupiscentia, cum rebellione, sicut infra in vii patebit. Ergo electio non est idem concupiscentie. Tertiam rationem ponit ibi: Et electioni quidem etc., que talis est: concupiscentia contrariatur electioni, in eo scilicet quod continens vel incontinens contrarium, id est eligit utrumque secundum rationem et quod concupiscit secundum appetitum sensitivum. Concupiscentie autem concupiscentia non contrariatur, quia tota concupiscentia utraque ad idem tendit, scilicet ad delectabile. Secundum hoc autem intelligendum quod nulla concupiscentia contrariatur alii concupiscentie inquantum sunt concupiscentie, puta cum unus concupiscit moveri et alius quiescere. Ergo patet quod electio non sit idem concupiscentie. Quartam rationem ponit ibi: Et concupiscentia quidem etc., que talis est: concupiscentia semper est cum delectatione, scilicet propter presentiam rei concupite, vel cum tristitia propter eius absentiam, ad omnem enim passionem sequitur delectatio et tristitia, ut infra dictum est. Sed electio non semper est cum delectatione vel tristitia; potest enim esse absque omni passione ex solo iudicio rationis. Ergo electio non est concupiscentia. Deinde cum dicit: Ira autem etc., ostendit quod electio non sit idem ire, et dicit quod adhuc electio minus est ira quam concupiscentia, quia ea que facta sunt propter iram non videntur esse facta secundum electionem, eo quod propter velocitatem motus ire fiunt ea que fiunt circa materiam maxime repentina, quando scilicet iniuria sit illata in suo vel [illegible], id est ratio incipit audire rationem [illegible] quod

iniuria debet vindicari non tamen perfecte audit rationem de-
terminantem modum et ordinem vindicte. Similiter ira magis ex-
cludit deliberationem que requiritur ad electionem. Concu-
piscentia autem non ita repente operatur. Unde ea que fiunt
secundum concupiscentiam non videntur esse repentina ab electione sed
ea que fiunt per iram. Deinde cum dicit: Sed neque vo-
luntas etc. ostendit differentiam electionis ad voluntatem. Et
primo proponit quod intendit, secundo probat propositum ibi: Electio
quidem igitur etc., tertio assignat radicem differentie voluntatis
et electionis ibi: Videtur autem etc. Dicit ergo primo quod neque electio
est voluntas quamvis videatur esse propinqua voluntati.
Utraque enim pertinet ad unam potentiam scilicet ad appetitum rationalem
qui voluntas dicitur. Sed voluntas nominat actum eius prout sim-
pliciter fertur in bonum absolute, electio autem nominat actum eiusdem
prout relatum in bonum secundum quod pertinet ad nostram operationem
per quam in aliquod bonum ordinamur. Deinde cum dicit: Electio
quidem etc. probat propositum tribus rationibus quarum prima talis
est. Electio scilicet quia refertur ad nostram operationem non est
impossibilium. Et si quis diceret se eligere aliquod impossi-
bile videretur esse stultus. Sed voluntas quia respicit
bonum absolute potest esse cuiuscumque boni et sic impossibilis,
sicut potest quis velle esse immortalis quod impossibile est secundum
statum huius corruptibilis vite. Ergo electio et voluntas non sunt
idem. Secundam rationem ponit ibi: Et voluntas quidem etc.,
que talis est. Voluntas aliquorum potest esse etiam que
non fiunt per ipsum, sicut ille qui certamen spectat duelli potest
velle quod vincat aliquis ypocrita id est simulator certantis,
puta qui ingreditur campum pro pugile cum non sit
pugil, vel etiam quod vincat ille qui est athleta. Sed
nullus eligit talia que fiunt per alium sed solum illa que
existimat posse fieri per ipsum. Ergo electio differt a voluntate.
Tertiam rationem ponit ibi: Adhuc autem voluntas etc. Dicit
quod voluntas magis est finis quam eius quod est ad finem,
quia ea que sunt ad finem volumus propter finem, propter quod autem
unumquodque et illud magis. Sed electio est solum eorum que sunt
ad finem, non autem ipsius finis, qui supponitur ut iam
predeterminatus. Ea enim que sunt ad finem requiruntur ut
a nobis disponenda in finem, sicut sanitatem que est finis
medicationis volumus principaliter, sed eligimus medicinalia
per que sanemur. Et similiter volumus esse felices quod est
ultimus finis, et hoc dicimus nos velle. Sed non congruit
dicere quod eligimus nos esse felices. Ergo electio non est idem
voluntati. Deinde cum dicit: Videtur autem etc., ponit ra-
dicem predicte differentie. Ad cuius intellectum considerandum quod ratio
dictat quod electio videtur esse circa ea que sunt in potestate nostra.
Et hec est causa quare nec est impossibilium neque eorum que
per alios fiunt, neque finis qui ut plurimum prestatur nobis
a natura.

Deinde cum opinio neque etc. postquam philosophus
ostendit quod electio non est idem neque sensibili neque ire que
pertinent ad appetitum sensitivum neque voluntati que
pertinet ad appetitum rationalem, hic ostendit quod non est idem
opinioni que pertinet ad partem rationis. Et circa hoc tria
facit. Primo ostendit quod electio non est idem cuilibet opinioni. Secundo
quod non est idem speciali opinioni que est de operan-
dis a nobis ibi: Sed neque cuidam etc. Tertio movet questionem
[illegible] dubitationem quam involutam relinquit dicens: Sed quis vel
qualis etc. Dicit ergo primo quod ex supradictis apparet quod electio non est
idem quod opinio vel simpliciter, et hoc probat duabus ra-
tionibus, quarum prima talis est. Opinio potest esse de omnibus,
et non minus de eternis et impossibilibus quam de his que
sunt in potestate nostra. Sed electio est solum de his que
sunt in potestate nostra, ut dictum est. Ergo electio non
est idem opinioni. Secundam rationem ponit ibi: Et opinio
quidem etc., que talis est. Ea que distinguuntur differentiis di-
visivis differunt, nec sunt idem. Sed opinio dividitur
non vero et falso, que pertinent ad vim cognitivam, cuius obiectum est verum.
Electio autem dividitur bono et malo, quibus dividitur electio
que pertinet ad vim appetitivam, cuius obiectum est bonum.
Et ex hoc concludit quod electio non est idem opinioni universaliter
accepte, et hoc est adeo manifestum quod nullus sequitur
dicit. Deinde cum dicit: Sed neque cuidam etc. ostendit quod
electio non est idem cuidam opinioni que scilicet est de his
que cadunt sub nostra operatione. Et hoc ostendit tribus
rationibus, quarum prima talis est. Ex hoc quod eligimus
bona vel mala dicimur quales quidam, scilicet boni vel
mali, non autem ex hoc quod opinamur bona vel mala,
sive illa sive etiam dicimur boni vel mali. Ergo electio
non est eadem opinioni que est de eligibilibus. Huius
autem differentie ratio est quia bonus vel malus dicitur non
secundum potentiam sed secundum actum, ut habetur in nono metaphysice, id est
non ex hoc quod est potens bene operari, sed ex hoc
quod bene operatur. Ex hoc autem quod homo est perfectus secundum
intellectum fit homo potens bene operari, non autem bene
operans, sicut ille qui habet scientiam grammatice est
potens loqui congrue, sed ex hoc quod congrue loquatur ex
quadam (?) ex hoc quod vult, quia habitus est quo quis agit
cum voluerit, ut dicit Averroes in tertio de anima. Unde
patet quod bona voluntas facit hominem bene operari secundum
quamlibet potentiam vel habitum rationi obedientem. Et ideo aliquis
dicitur simpliciter bonus homo ex hoc quod habet bonam voluntatem.
Ex hoc autem quod habet bonum intellectum non dicitur bonus homo
simpliciter, sed secundum quid, puta bonus grammaticus vel bonus
musicus. Et ideo quia electio pertinet ad voluntatem, opinio autem
ad intellectum, ex electione dicimur boni vel mali, non autem
ex opinione. Secundam rationem ponit ibi: Et eligimus
quidem etc., que talis est. Electio principaliter respicit actiones
nostras, eligimus enim quod accipiamus hoc vel fugiamus
vel quodcumque est aliud quod ad actiones nostras pertinet.
Sed opinio principaliter respicit res, opinamur enim quid
est hoc, puta quod est panis, vel ad quid confert,
vel qualiter. Sed hec negatio ... opinio principaliter re-
spicit res, opinamur enim quid est hoc, principaliter
de operationibus nostris, puta quod opinemur nos accipere
aliquid vel fugere, quia actiones nostre sunt quedam
singularia contingentia, et circa talia magis versamur secundum
cognitionem vel opinionem immediate propter veritatem que est
in eis. Sed solum propter opus. Ergo electio non est idem opinioni.
Tertiam rationem ponit ibi: Et electio quidem laudatur etc.,
que talis est. Bonum electionis in quantum recta est
consistit pre(?) scilicet appetere recte ordinatum aliquid in
finem. Et inde est quod dicitur quod electio magis laudatur

melior quam est eius contrarium. Sed electio laudatur in hoc quod recte. Sed opinio laudatur in hoc quod vera est aliqua. Et sic bonum et verum. Praeterea opinamur etiam illa quae sunt dulcia, et ipsa sunt dulcia. Et electio non est idem opinioni. Quartam rationem ponit ibi et eligimus quidem etc. Quae talis est. Electio est cum quadam certitudine: illa scilicet eligimus quae maxime scimus esse bona. Sed opinio est sine certitudine: opinamur enim illa quae non multum scimus esse vera. Et non sunt idem. Quintam rationem ponit ibi videntur autem etc. Et dicit quod non videntur idem illi qui eligunt optima et illi qui habent optimam opinionem; quidam enim opinantur melius quid sit melius, sed propter malitiam non eligunt quod melius est. Ex quo relinquitur quod electio et opinio non sunt idem. Deinde cum dicit Si autem praeexistit etc. movet quandam dubitationem, utrum scilicet opinio praecedat electionem vel sequatur, et dicit quod hoc nihil differt ad propositum, quia non intendimus determinare ordinem eorum, sed solum utrum electio sit idem alicui opinioni. Dicendum tamen quod opinio, cum pertineat ad vim cognitivam, per se loquendo praecedit electionem, quae pertinet ad vim appetitivam, quae movetur a cognitiva. Per accidens tamen contingit quod opinio sequitur electionem, puta cum aliquis ex affectu eorum quae eligit mutat opinionem quam prius habebat. Deinde cum dicit quid igitur etc. ostendit quid sit electio. Et dicit quod cum non sit aliquid istorum, oportet considerare quid sit secundum genus, vel quale quid est secundum differentiam. Et quantum ad genus dicit quod sit voluntarium. Non tamen omne voluntarium est eligibile, ut supra dictum est. Sed voluntarium praeconsiliatum, per quod differentia sit addenda in electione. Et hoc quod consilium est actus rationis, et ipsa electio est cum aliquo rationis vel intellectus. Et hoc etiam nomen designare, scilicet occulte significare, ipsum nomen electionis, quia electio est quod ante alia eligitur.

Consiliantur autem utrum de omnibus etc. Postquam philosophus determinavit de electione, hic determinat de consilio. Et primo de consilio secundum se; secundo per comparationem ad electionem, ibi consiliabile autem etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit de quibus debeat esse consilium; secundo determinat de modo et ordine consiliandi, ibi consiliamur autem non de finibus etc. Circa primum duo facit. Primo dicit de quo est intentio; secundo exequitur propositum, ibi de aeternis autem etc. Circa primum proponit quaestionem quam determinare intendit, utrum scilicet homines consilientur de omnibus, puta utrum quodlibet sit consiliabile, aut de quibusdam non est consilium. Secundo ibi dicendum autem forsitan etc. exponit propositam quaestionem, et dicit quod non dicitur illud consiliabile de quo consiliatur aliquis insipiens, puta furiosus vel insanus, qui totaliter usu rationis caret. Sed illud dicitur consiliabile de quo consiliantur homines habentes intellectum recte dispositum. Tales enim non consiliantur nisi de rebus quae in natura sua talia sunt ut de eis consilium haberi debeat. Quaerere autem de consiliabilibus secundum insipientes, qui consiliantur etiam de his quae in se non sunt talia ut de eis consilium haberi non debeat. Deinde cum dicit de aeternis autem etc. ostendit de quibus sit consilium. Et primo distinguit per remotionem; secundo ...

... quia nullus consiliatur de aeternis, id est de his quae semper et sine motu sunt, sicut illa quae sunt in mathematicis ... sicut sunt mathematica, quae secundum esse sunt in materia mobili, cum secundum rationem abstrahantur. Sicut de diametro quadrati et costa, id est latere eius, de quibus nullus consiliatur an sint commensurabiles. Secundo ibi sed neque de his etc. dicit quod nullus consiliatur de his quae etsi moveantur, tamen motus eorum semper est uniformis, sive uniformitas motus eorum sit ex necessitate ... sicut ea quae sunt necessaria, sive hoc sit ... mobilium, sive hoc sit ... qui ponuntur ibi ... caelestes, de quibus hic loquitur, unde exemplificat de conversionibus, id est de circularibus motibus solis et ... Tertio ibi neque de his quae aliquando etc. dicit quod non est consilium de his quae in motu sunt ... Quarto ibi neque de his quae a fortuna etc. dicit quod non est consilium de his quae sunt a casu, sicut de inventione thesauri ... a fortuna non possunt esse ex nostra praemeditatione ... Quinto ibi sed neque de humanis etc. dicit quod non solum homines non consiliantur de necessariis vel de casualibus vel fortuitis, sed nec etiam de omnibus humanis. Sicut Lacedaemonii non consiliantur qualiter Scythae qui sunt absentes vel valde remoti optime debeant conversari ... Deinde cum dicit consiliamur autem etc. dicit de quibus sit consilium, et dicit quod consiliamur de operabilibus quae in nobis, id est quae in nostra potestate ... ad operationem ordinatur. Deinde cum dicit haec autem sunt etc. ostendit hoc sequi ex praemissis ... praemissa de quibus dictum est quod non est consilium, ista sola sunt reliqua, scilicet ea quae sunt in nobis de quibus dicimus esse consilium ... quae est necessitas naturalis ... sunt ... quae est causa ... modo sunt sine natura vel fortuna ...

est ea quae aguntur praeter intentionem. Sed quia consilium dicitur eorum quae per se fiunt a nobis, adhuc est eorum multitudo quorum est aliud quod conducit ad operationem, sicut nobilitas et scientia et alia huiusmodi. Principium autem eorum est diversitas. Sicut diversi homines sunt et singuli homines consiliantur de his operabilibus quae possunt per ipsos contingere de his quae pertinent ad eos, sicut consilium non est de necessariis. Deinde cum dicit et circa quasdam etc. ostendit de quibus possit esse consilium secundum diversas artes operativas, secundum quas operamur ea quae a nobis fiunt. Dicit ergo primo quod circa quasdam artes certas consilium non est, quae quasi non conducunt, quod tota operativas disciplinas quae habent certos modos operandi et sunt per se sufficientes, id est quae effectus operis earum non dependet ex effectibus aliarum exercitium, et huiusmodi sunt artes non est consilium, sicut de litteris scribendis, quia non est quod non consiliamur in indubiis. Non est autem dubium qualiter debeat scribi, quia certus est modus scribendi et non dependet effectus scripturae nisi ex arte et manu scribentis. Sed de his est consilium quae fiunt per nos, id est in quibus ea quae per nos determinata qualiter fiant, quia non sunt omnia certa et determinata. Secundo ibi non similiter autem etc. ostendit quod de rebus non eodem modo est consilium, sed de quibusdam magis et de quibusdam minus. Et primo ostendit hanc diversitatem inter artes operativas ad inquirendum, et dicit quod non semper de his quae per nos determinantur simili et aequali dubitatione consiliamur, sed de quibusdam magis quae sunt minus determinata et in quibus plura occurrunt considerare, sicut in arte medicinali, in qua est attendendum ad virtutem naturae quae sanat, et in negotiativa, in qua est attendendum ad necessitatem hominum et abundantiam rerum venalium, et in gubernativa, in qua est attendendum ad flatus ventorum; et in his magis consiliamur quam in arte gymnastica, id est luctativa vel exercitativa, quae magis habet certos et determinatos motus, quibus huiusmodi artes sunt in certe, et similiter est in aliis artibus. Secundo ibi et magis etc. ostendit eandem diversitatem quantum ad necessitatem consilii inter artes operativas et scientias speculativas, et dicit quod magis necesse habemus consiliari circa artes, scilicet operativas, quam circa disciplinas, scilicet speculativas, in quibus non est consilium quantum ad ea de quibus sunt, quia sunt ex necessitate vel ex natura, scilicet quantum ad usum earum, utputa quomodo vel quo ordine sit inveniendum, in quo tamen minus est necesse consiliari, quia in illis pertinet, et quia magis dubitamus propter magnam varietatem quae in his artibus accidit. Deinde cum dicit consilium autem etc. ostendit de quibus debeat esse consilium, considerando conditiones rerum de quibus est consilium, et dicit quod est consiliari de his quae ut in pluribus accidunt, tamen possunt aliter evenire, in quibus est qualiter contingent eventus, id est nullo modo consilium ducere ea quae rarissime accidunt, puta si ponis lapidem [illegible] cum lapis est cadat [illegible] et in quibus etc. Dicit quod est consiliari de illis in quibus non est determinatum qualiter oporteat agere, ut iudex

non consiliatur qualiter debeat iudicare in his quae sunt lege statuta, sed forte in casibus in quibus non est aliquid lege determinatum. Tertio ibi consiliarios autem etc. dicit quod assumimus nobis alios ad consiliandum in rebus magnis, quando non credimus nobis ut simus sufficientes ad discernendum quod oporteat nos facere. Et sic patet quod consilium non debet esse de minimis quibusque, sed de rebus magnis.

Consiliamur autem non de finibus etc. Postquam philosophus ostendit de quibus sit consilium, hic determinat de modo et ordine consiliandi. Et quia consilium est quaedam inquisitio, circa hoc tria facit. Primo ostendit modum consiliativae inquisitionis. Secundo ostendit terminum eius, ibi et si quidem impossibile etc. Tertio ostendit terminum inquisitionis, ibi quemadmodum etc. Circa primum duo facit. Primo proponit modum consiliandi. Secundo manifestat quoddam quod dixerat, ibi videtur autem consiliari etc. Est autem consilium sicut quaedam inquisitio pertinens de operabilibus. Notandum est quod sicut in inquisitione speculativa supponuntur principia et quaedam alia inquiruntur, ita in consilio. Et ideo primo ostendit quid supponatur in consilio, secundo quid in consilio quaeratur, ibi sed ponentes finem etc. Est autem considerandum quod in operabilibus finis est sicut principium, quia ex fine dependet necessitas operabilium, ut dicitur in II Physicorum, et ideo in consilio oportet finem supponere. Et hoc est quod dicit, quod non consiliamur de finibus, sed de his quae sunt ad fines, sicut in speculativis non inquirimus de principiis, sed de conclusionibus. Hoc autem quod dicit manifestat per exempla, scilicet medicus non consiliatur an debeat sanare infirmum, sed hoc supponit quasi finem. Neque rhetor consiliatur si debeat persuadere, sed hoc intendit quasi finem. Neque politicus, id est rector civitatis, consiliatur an debeat facere pacem, quae se habet ad civitatem sicut sanitas ad corpus hominis, quae consistit in concordia humorum, sicut pax in concordia politicarum. Et sic etiam nullus aliorum consiliatur de fine. Deinde cum dicit sed ponentes finem etc. ostendit de quibus proprie sit inquisitio consilii, et quod circa primum quaerendum est quia supposito aliquo fine, prima intentio consiliantis est [illegible] quo motu vel actione possit perveniri ad illum finem per quae [illegible] vel agere ad finem, puta [illegible] intentio est [illegible] ad finem aliquem per plura perveniri potest, scilicet per media sive actiones per quas facilius et melius perveniatur. Et hoc pertinet ad iudicium, in quo quis aliquid [illegible] per huiusmodi inventionem viarum ad finem. Tertio autem intentio est, si contingat per unum solum instrumentum vel motum vel per unum operationem pervenire ad finem, ut quaeratur qualiter per hoc ad finem perveniatur, ad quod requiritur attentio et sollicitudo; et si illud per quod est perveniendum ad finem indigeat instrumento, quaeritur iterum per quid possit. Et similiter quousque perveniatur ad primam quae occurrit in operando, quae est ultima in inventione.

consilii. Deinde cum dicit: Videtur enim non consiliatur etc., manifestat quod dixerat per similitudinem inquisitionis speculativae. Et dicit quod id quod est primum in operatione est ultimum in inventione, quia ille qui praedicto modo resolutionis videtur quadam consiliatur vel inquirere sicut dictum est per modum resolutionis, quemadmodum diagrama, id est descriptio geometrica. Inquirit enim qui vult probare aliquam conclusionem ex eo quod resolvat conclusionem in principia quousque perveniat ad principia prima indemonstrabilia. Omne autem consilium est quaedam, id est inquisitio quaedam, sed non omnis quaestio, id est inquisitio, sit consilium, sicut inquisitio mathematica. Sola enim inquisitio de operabilibus est consilium. Et quia consilians resolutive inquirit, patet quod est inquisitio procedens usque ad id quod est primum in operatione, et illud quod est ultimum in resolutione est primum in generatione sive in operatione. Deinde cum dicit: Et si quidem etc., ostendit terminum consilii. Et primo ostendit propositum. Secundo manifestat quaedam quae dicta sunt, ibi: Possibilia autem quae etc. Dicit ergo primo quod postquam inquisitio consilii pervenit ad id quod oportet primum operari, si inveniunt consiliantes illud esse impossibile, desistunt, id est dimittunt totum illud negotium quasi desperantes, puta si ad negotium aliquod perficiendum indiget homo pecuniis ad dandum aliis et non possit eas dare, ex hoc dimittit negotium. Si autem appareat quod sit possibile illud quod inventum est per consilium, statim incipiunt operari, quia ut dictum est hoc est primum esse in operatione, id ad quod terminatur resolutiva inquisitio consilii. Possibile autem dicitur aliquid operanti non solum secundum propriam potentiam, sed etiam secundum potentiam aliorum. Unde dicit quod possibilia sunt quae fiunt per nos, sub quibus comprehenduntur ea quae fiunt per amicos; aliqualiter fiunt per nos, inquantum scilicet principium horum est in nobis, prout ipsi amici intuitu nostro hoc faciunt. Deinde cum dicit: Quaeruntur autem etc., manifestat quod dixerat de quibus quae fiunt illa inquisita quae quandoque inveniuntur impossibilia quandoque non. Et dicit quod quandoque inquiruntur per consilium instrumenta, puta equus aut gladius, quandoque autem necessitas, id est opportunitas eorum, id est qualiter oporteat eis uti. Et idem est in reliquis artibus quod quandoque quaeritur per quid aliquid fiat, quandoque autem qualiter vel per quid quale pertinet ad necessitatem praedictam. Deinde cum dicit: Videtur autem quemadmodum etc., ostendit quid sit terminus vel status in inquisitione consilii. Et hoc quidem secundum tria. Primo quidem ex parte ipsius operantis. Unde dicit quod sicut supradictum est, homo est principium operationum. Consilium autem unicuique hominis est de his quae sunt operabilia ab ipso. Et ideo cum inquisitio consilii pervenit ad id quod homo habet in sua potestate ut faciat, ibi terminatur consilium. Secundo ibi: Operationes autem etc., ostendit quod consilium habet terminum vel statum ex parte finis. Et dicit quod operationes omnes sunt aliorum gratia, id est finium. Unde de ipso fine non est consilium, sed de his quae sunt ad finem. Et sic patet quod status est in inquisitione consilii et ex parte finis et ex parte agentis, sicut in demonstrationibus et in (?) et processu quam ex parte utriusque extremi. Tertio ibi: Neque utique singularia etc., ostendit quod est status in inquisitione consilii ex parte singularium inferius, quibus utimur in operibus sicut quibusdam mediis ad perveniendum in finem. Et dicit quod neque etiam consilium est de ipsis singularibus, qualia sunt ista: si hoc quod proponitur sit panis vel si est digestum, id est coctum vel affectum sicut oportet. Haec enim discernuntur sensu. Quod autem semper in consilio sit status sicut in dictis duobus probat per impossibile, quia si aliquis semper consiliaretur, deveniretur hoc in infinitum, quod sub ratione non cadit. Et propter hoc nec sub consilio, quod est quaedam rationativa inquisitio, sicut dictum est.

Consiliabile autem et eligibile etc.

Postquam philosophus determinavit de consilio absolute, hic determinat de consilio per comparationem ad electionem. Et circa hoc duo facit: primo concludit quid sit electio, ibi: Existente autem eligibili etc. Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit. Secundo probat propositum, ibi: Determinatum enim consilio etc. Comparat ergo primo consilium ad electionem dupliciter: uno quidem modo quantum ad obiectum sive materiam, in qua utrumque convenit, et quantum ad hoc dicit quod idem est consiliabile et eligibile, quia utrumque tam consilium quam electio est de his quae operamur propter finem. Alio autem modo quantum ad ordinem utriusque, et quantum ad hoc dicit quod quando iam determinatum est aliquid per consilium, tunc primo eligitur, quasi consilio praecedente electionem. Deinde cum dicit: Determinatum enim consilio etc., manifestat quod dixerat. Et primo quid proponit sumptum ex his quae supra dicta sunt de consilio. Et dicit quod ideo determinatio consilii praecedit electionem, ex eo quod post inquisitionem consilii sequitur iudicium de consiliatis, et tunc primo eligitur id quod prius est iudicatum. Secundo ibi: Quiescit enim etc., inquisitionem consilii manifestat per hoc quod unusquisque qui inquirit consiliando qualiter debeat operari desistit a consiliando cum inquisitionem suam resolvendo reducit ad id quod ipse potest operari, et a parte quadam possit operari quam reducit in animam, id est illud quod a primo operandum occurrit, et hoc est quod eligit, id est quod primo operandum occurrit. Unde relinquitur quod electio praesupponit determinationem consilii. Secundo ibi: Manifestum autem hoc etc., probat quod dixerat per exemplum. Et dicit quod hoc, scilicet quod electio sequitur determinationem consilii, patet ex antiquis politiis, id est ex aliquibus antiquis civitatibus, in quibus reges non habebant dominativam potestatem in multitudinem, ut fuerunt omnia pro arbitrio, sed erant rectores multitudinis ad quam pertinebat eligere ea quae a principibus consilio determinata erant. Et ideo dicit quod antiqui reges annuntiabant plebi ea quae ipsi eligebant per determinationem sui consilii, ut si plebs eligeret quod ab eis determinatum erat. Et hoc fecit sicut adhuc inducunt principes gentium ea quae in consilio determinaverunt plebi annuntiantes. Deinde cum dicit: Existente autem etc., ostendit ex praemissis quid sit electio. Et dicit quod cum eligibile nihil aliud sit quam quoddam de numero eorum quae sunt in nostra potestate quod ex consilio desideratur, manifestum est quod electio nihil aliud sit quam desiderium eorum quae sunt in nostra potestate ex consilio proveniens. Est enim electio actus appetitus rationalis, qui dicitur voluntas. Ideo autem dicit electionem esse desiderium consiliabile, quia ex hoc

q' homo consiliat[us] peruenit ad iudicandum ea q[ue] sunt p[ar]ti-
bus inuenta q' q[ui]d[e]m desideratum est elect[i]o[n]e. Ultimo aut[em] ostend[it]
q[ua]lis sit p[re]dicta diffinitio de electione data. Et dicit
q' nunc est diffinita electio typo .i. figuraliter non s[ecundu]m
q' est sufficient[er] alia determinare id q' est s[ecundu]m ipsum p[ro]p[ri]e
n[on] .i. s[ecundu]m diffinit[i]o[n]em eius singule p[ar]tes inuestigant[ur]
s[ed] ubi tradita est diffinitio electionis et dictum est de q[uo]
sit .s. de ea que sunt in nobis ut supra dictum est
q' est eorum que sunt ad fines de quib[us] est consiliu[m].

Voluntas aut[em] q[uo]n[ia]m quid[em] finis [et]c.

Postq[uam] ph[ilosoph]us determinauit de uoluntario [et]
electione hic determinat de uoluntate. Et circa hoc tria facit.
Primo ponit q[uo]d manifestu[m] est de uolu[n]tate. S[ecund]o in-
ducit q[ua]ndam dubitatione[m] ibi: Vid[etur] aut[em] his quide[m] [et]c.
Tertio soluit ibi: Si aut[em] neq[ue] [et]c. Dicit [er]go primo q[uo]d
dictu[m] est supra q' uoluntas sit p[ro]p[ri]e finis et loq[uitur]
de uolu[n]tate s[ecundu]m q' nominat actu[m] po[tentie] uoluntatis
cu[m] .n. po[tentie] actus denominat[ur] aliq[uan]do po[tentia] respicit
id q[uo]d po[tentia] primo [et] p[er] se respicit sicut uisio d[icitu]r act[us]
po[tentie] uisiue in ordine ad uisibilia [et] p[er] hunc modu[m]
intellectus d[icitu]r [esse] principior[um] principior[um] ad que p[ri]mo [et] p[er] se
[con]uenit intellectiua po[tentia] uti. [Et] uoluntas d[icitu]r [esse] p[ro]p[ri]e fi-
niu[m] quos sicut principia quedam p[ri]mo [et] p[er] se respicit
po[tentia] uolunt[ati]s. Deinde cu[m] dicit: Vid[etur] aut[em] [et]c. Inducit
q[ua]nda[m] dubitatione[m]. Et circa hoc tria facit. P[ri]mo .n. [pro]ponit
contrarias opiniones de volu[n]tate et dicit q' quib[us]da[m]
v[idetur] q' uoluntas sit eius q' est p[er] se bonu[m]. Aliis aut[em] v[idetur]
q' sit eius q' est apparens bonu[m]. S[ecund]o ibi: Contingit aut[em] [et]c.
[im]probat p[ri]ma[m] positione[m] et dicit q' illi qui dicunt q' in[tellectum] [est]
uolu[n]tabile .i. [quod] [sub]iacet uoluntati nisi id q' est
p[er] se bonu[m] seq[ui]t[ur] q' n[on] sit uolitu[m] q' uult ille q[ui] n[on] recte
uult. [Et] s[ecundu]m eor[um] positione[m] sequitur si est uolibile q' est
bonu[m]. Contingit aut[em] q' est malu[m]. Non [er]go s[ecundu]m uoluntate[m]
est p[er] se boni. Tertio ibi: Rursus aut[em] [et]c. Improbat s[ecund]am
positione[m] et dicit q' illis qui dicunt q' uolu[n]tate sit apparens boni
seq[ui]t[ur] q' nichil sit s[ecundu]m natura[m] uolibile s[ed] unicuiq[ue] sit
uolibile id q' sibi v[idetur]. Diu[er]sis aut[em] diu[er]sa v[identur] uolibilia
[et] [quan]d[oque] contraria sicut si n[on] est [con]similis calor si id q'
v[idetur] calor seq[ui]t[ur] q' nichil esse [naturaliter] uisibile. Hoc aut[em]
in[con]ueniens q' cuilibet po[tentie] [naturalis] est aliq[uod] obiectu[m] [naturaliter]
determinatu[m]. Non [er]go v[idetur] esse q' uoluntas sit apparentis
boni. Deinde cu[m] dicit: Si aut[em] neq[ue] h[ec] [et]c. Soluit
p[re]dicta[m] dubitatione[m] [et] p[ri]mo ponit solutione[m] p[er] q[ua]nda[m]
distinctione[m] [et] dicit q' si dicta in [con]uenientia q' seq[ui]t[ur]
[con]tra ad ambas p[re]dictas opiniones n[on] acceptant[ur] d[icendu]m [est]
distingue[ndo] q' simpl[icite]r [et] s[ecundu]m ueritate[m] uolu[n]tate est p[er] se bonu[m].
S[ed] q[ui]d .i. q[uo]d respectu[m] ad hunc uel ad illu[m] [est] uolu[n]tate
id q[uo]d ei v[idetur] bonu[m]. S[ecund]o ibi: Studioso quid[em] [et]c.
Ostendit cu[m] [con]ueniat utraq[ue] p[re]dictar[um] p[ar]tiu[m] distinctio-
nis. Et dicit q' studioso [et] uirtuoso e[st] uolu[n]tate id q'
est uolu[n]tate s[ecundu]m ueritate[m] .i. simplic[ite]r bonu[m]. S[ed] p[ra]uo .i. [vi]-
tioso bonu[m] est uolu[n]tate q' o[ccurrit] .i. quicq[ui]d sibi ille [i]nde
[con]tingat q' sibi v[idetur] bonu[m]. Et adhibet e[xemplu]m in corporib[us] vi-
de[licet] .n. q' homi[ni]b[us] quor[um] corp[or]a sunt b[e]n[e] disposita
sunt sana illa que s[ecundu]m ueritate[m] sunt talia. S[ed] infir-
mis sunt sana q[ue]dam a[lia] q[ue] .s. sunt [con]traria malicie

cibi[s] -

[illegible]

[com]plexionis eor[um]. Similit[er] et amara [et] dulcia [et] calida
[et] [con]traria illis qui h[abe]nt gustu[m] b[e]n[e] disposit[um] [et] calida h[abe]nt q[ue]
[con]trariant b[e]n[e] disposit[um] [con]gruunt b[e]n[e] iudicare. Illi q[ui]
h[abe]nt uirtute[m] similiter b[e]n[e] dispositi. Deinde .n. cum sunt
debiles [et] leuia v[identur] grauia. Tertio ibi: Studiosus [et]c.
Manifestat q' dixerat [et] p[ri]mo q[uantu]m ad uirtuosos [et] dicit
q' uirtuosus singula que p[er]tinent ad [o]perationes
humanas recte diiudicat [et] in singulis v[idetur] esse bonu[m]
id q[uo]d u[er]e est bonu[m]. [Et] h[oc] ideo q' unicuiq[ue] habitui v[identur]
bona [et] delectabilia ea q[ue] sunt ei [pro]pria .i. que ei [con]ueniunt.
Habitui aut[em] uirtutis [con]ueniunt ea que sunt s[ecundu]m ueritate[m]
bona. q' habitus uirtutis in actus diffinit[ur] s[ecundu]m hoc
q' est s[ecundu]m ratione[m] recta[m] [et] ideo ea que sunt s[ecundu]m ratione[m]
que sunt simpl[icite]r bona v[identur] ei bona. Et in hoc
plurimu[m] differt studiosus ab aliis q' in singulis [con]ue-
nit ubi v[idetur] q' v[idetur] sit bonu[m] q[uo]d u[er]e est [et] p[er] [con]sequens om[n]i[bus]
[con]uenit q' .s. [ideo] iudicans est aliq[uo]d bonu[m] ut mensura
[et] regula s[ecundu]m q' ei v[idetur]. S[ecund]o ibi: Multis aut[em] [et]c. Manifes-
tat q' dixerat q[uantu]m ad prauos [et] dicit q' multis .s. p[ra]uis
deceptio in discretione boni [et] mali accidit p[ro]pter
delectatione[m] q[ue] q[ui]a [con]uenit q[uo]d delectabile q[ua]ndo est
bonu[m] desiderant tamq[uam] bonu[m] [et] aliq[ua] delectabile q[uo]d
q' n[on] est bonu[m] fugiunt tamq[uam] malu[m] q' .s. n[on]
sequitur rat[ione]m s[ed] appetitu[m] sensitiuu[m].

Existentie itaq[ue] [et]c. Postq[uam] ph[ilosoph]us determinauit
de uoluntario electione [et] [con]silio [et] uolu[n]tate
que sunt principia humanor[um] actuum hic applicat
ea que dicta sunt ad uicia [et] uirtutes. Et circa hoc tria
facit. P[ri]mo determinat ueritate[m]. S[ecund]o excludit errore[m]
ibi: Dicere aut[em] q' nullus uolens [et]c. Tertio epilogat
que dicta sunt de uirtutibus ibi: Sic uniuersaliter [et]c. Circa
p[ri]mu[m] tria facit. Primo s[ecundu]m ea que dicta sunt ostend[it]
uirtute[m] esse in nob[is] .i. in potestate n[ost]ra. S[ecund]o ostendit [i]d[e]m
de malicia ibi: Similiter aut[em] [et]c. Tertio ostendit [quod]
q' [con]uenit ibi: Si aut[em] in nobis [et]c. Dicit [er]go p[ri]mo q'
cu[m] uoluntas sit de fine [con]silia aut[em] [et] electio de his que
sunt ad fine[m] [con]sequit[ur] q' o[per]ationes que sunt [circa] hec [scilicet]
circa ea que sunt ad fine[m] sint s[ecundu]m electione[m] [et] p[er] [con]s[equens]
q' sint uoluntarie. q' electio uoluntariu[m] q[ui]dam est ut su-
p[r]a dictu[m] est. S[ed] o[per]ationes uirtutu[m] sunt circa p[re]dicta
q' sunt uoluntarie. [Et] p[er] [con]s[equens] [er]go q' in ipsa uirtute sit uo-
luntario [et] in nob[is] .i. in potestate n[ost]ra. Deinde
cu[m] dicit: Similiter aut[em] [et]c. Ostendit id[e]m de malicia
.i. de uitio uirtuti opposito. Et dicit q' simili ratione
[et] malicia est uoluntaria [et] in nobis existe[n]s q' [o]p[er]atio-
nes eius sunt tales. [Et] hoc p[ro]bat sic q' si o[per]ari
est in potestate n[ost]ra [et] n[on] q' n[on] o[per]ari sit in potestate
n[ost]ra. Si .n. n[on] o[per]ari n[on] esset in potestate n[ost]ra impossibile
esset nos n[on] o[per]ari [et] nec[essari]o esset nos o[per]ari [et] sic o[per]-
ari n[on] esset in nobis s[ed] ex necessitate. Et similiter dicit
q' in quib[us] rebus n[on] o[per]ari est in potestate n[ost]ra [et]
est q' [et] o[per]ari sit in potestate n[ost]ra. Si .n. n[on] o[per]ari esset
in potestate n[ost]ra impossibile esset nos o[per]ari [et] nec[essari]o esset
nos n[on] o[per]ari [et] sic n[on] o[per]ari n[on] esset ex nobis s[ed] ex
necessitate. Sic [er]go p[ate]t q' in quibuscumq[ue] rebus affir-
matio est in nobis [et] negatio [et] [con]uersione ad inuicem

et vitiorum distant per affirmationem et negationem pu-
ta si honorare parentes est bonum et actus virtutis
non honorare parentes est malum et ad vitium per-
tinens Et si non [illegible] pertinet ad virtutem hono-
rare pertinet ad vitium unde manifestum est quod si operatio vir-
tutis est in nobis ut probatum est quod et operatio vitii
sit in nobis et ita per consequens virtus et vitium erit in nobis
id est in potestate nostra. Deinde cum dicit Si autem talibus etc.
assignat rationem predicte conclusionis scilicet quod si operationes sunt
in nobis quod et habitus sunt in nobis et dicit quod si in
potestate nostra est operari vel non operari bona vel mala
ut iam ostensum est et propter hoc homo operatur vel non
operatur bonum vel malum fiat bonus vel malus
ut infra ostensum est consequens est quod in potestate nostra sit
esse decentes id est bonos secundum habitum virtutis et pravos
per habitum vitii. Deinde cum dicit Dicere autem quod nullus
etc. excludit errorem contra predicta et primo excludit
ipsum errorem secundo iudicium eius ibi Sed forsitan tal-
etc. Circa primum tria facit primo ponit erroris
exclusionem secundo movet dubitationem ibi vel invitum
dicere etc. tertio determinat veritatem ibi Si autem hec
vere etc. Circa primum considerandum est quod quidam dixerunt
quod nullus malus est volens neque aliquis est beatus vel
bonus nolens quod ideo dicebant quia voluntas pre-
tendit in bonum. Planum bonum est quod omnia appetunt
et per consequens voluntas refugit malum. Dictorum
autem horum dissimile apparet esse in veritate
id est quod nullus sit malus volens quia malicia est
quid voluntarium. Alterum autem verum esse videtur scilicet quod nullus
sit vel malus volens quia malicia est quid voluntari-
um est beatus vel bonus nolens. Deinde cum dicit
Vel invitum dicere etc. movet contra predicta dubitationem
Si enim verum est quod actiones virtutum et vitiorum sunt
voluntarie et per consequens virtus et malicia planum est
verum esse quod nunc dictum est. Sed neque est aliquis
qui dicit esse dubitandum de predictis ita quod dicat
hominem non esse principium suarum operationum neque generato-
rem per modum quo pater est principium filiorum [illegible]
[illegible] est si hoc aliquis dicat. Deinde cum dicit
Si autem hec vere etc. affirmat veritatem et primo
per signum secundo per signa ibi Huius autem videtur etc.
Dicit ergo primo quod si hoc scilicet consilium et electionem voluntariam
que sunt in potestate nostra videntur esse principium opera-
tionum nostrarum et per non possumus reducere operationes nostras
mala principia nisi in ea que sunt in potestate nostra
scilicet consilium et electionem consequens est quod operationes nostre
bone vel male sunt in potestate nostra et sunt volun-
taria. Deinde cum dicit Huius autem videtur etc. ma-
nifestat propositum per signa et primo in hiis que
manifeste sunt voluntaria secundo in hiis que videntur
aliquid de involuntario habere ibi Et enim in ipso
ignorare etc. Dicit ergo primo quod huius quod dictum est
scilicet quod operationes virtutum et vitiorum sunt in nobis
videntur attestari ea que fiunt a singulis priva-
tis personis quibus scilicet patres familias puniunt fi-
lios vel servos male [illegible] agentes et alii

attestantur ea que fiunt a legislatoribus qui habent
curam rei publice ipsi enim puniunt et [illegible]
[illegible] eos qui operantur mala dum tamen non faciant
per violentiam vel per ignorantiam cuius scilicet ignorantie ipsi
non sunt causa [illegible] per vim aut ignorantiam operantes
non essent eorum opera voluntaria ut ex supradictis patet unde
manifestum est quod puniunt eos tamquam voluntarie ope-
rantes et similiter honorant operantes bona voluntarie quia
per honores provocant bonos ad bona et per penas
prohibent malos a malis. Nullus autem provocat aliquem
ad operandum ea que non sunt in potestate nostra neque voluntaria
[illegible] quia inutilis
suasio autem opus est omnino inutilis sicut si aliquis
suadet alicui ut in estate non calefiat vel [illegible]
non doleat vel [illegible] non esuriat vel si ad
aliquid est tale quod non sit in potestate nostra quia nichilominus [illegible]
[illegible] patiemur. Sic ergo non provocamur
ad ea que non sunt in nobis provocamur autem ad facien-
dum bona et vitandum mala consequens est quod ista sunt in nobis.
Deinde cum dicit Et enim in ipso ignorare etc.
manifestat idem in hiis que videntur habere aliquid de in-
voluntario [illegible] autem involuntarium [illegible] ut
supra dictum est. Si tamen vos sunt ignorantie causa [illegible]
[illegible] et [illegible] et propter ea puniuntur etc.
aliquis [illegible] ignorantia duplex uno modo dum dicitur
aliquid agendo sicut patet de hiis qui [illegible] inebriantur
et [illegible] ignorantes quia [illegible] sunt [illegible]
[illegible] primo quidem quia se inebriaverunt [illegible]
[illegible] aliquid peccatum faciunt [illegible] ebrietas est in
potestate ipsius hominis quia homo est dominus [illegible]
non inebrietur id est in potestate sua hoc habet ebrietas
autem est causa ignorantie et sic patet homo est
ignorantie causa. Alio autem modo est homo causa ig-
norantie indirecte per hoc quod non agit illud
quod agere debet et propter hoc ignorantia eorum que scire
tenetur reputatur voluntaria et propter ea homines
puniuntur. Et hoc est quod dicit quod legislatores pu-
niunt ignorantes ea que sunt lege statuta que
omnes scire oportet. Sicut quod non est furandum et non sunt
difficilia sicut subtilitates iuris quas non tenentur
omnes scire neque possunt. Et idem etiam est in aliis
quibus homines videntur ignorare propter negligentiam quia
in potestate eorum erat ut non ignorarent. Sunt enim domini
id est in potestate sua habent ut sint diligentes et non
negligentes.

[illegible] Sed forsitan talis aliquis etc. Postquam philosophus
excludit errorem dicentium quod nullus est
voluntarie malus hic excludit radicem huius erro-
ris. Et primo quidem [illegible] admixtionem [illegible] [illegible]
aliquis se inclinari ad malum [illegible] [illegible]
[illegible] ad [illegible] apprehensionem [illegible] aliquid [illegible]
num vel malum ibi Si autem aliquis dicat etc. Circa primum
duo facit primo ponit id [illegible] [illegible] ad [illegible]
ad [illegible] errorem predictum. Secundo hoc improbat ibi
Sed enim quod est tales fieri etc. Dicit autem [illegible] philosophus
quod in homine [illegible] quod aliquis sit diligens vel

negligens est aliquis. Sed hoc posset aliquis negare dicens
quod aliquis naturaliter talis est ut non sit diligens sicut
videmus phlegmaticos naturaliter esse pigros, cholericos autem
iracundos, melancolicos tristes et sanguineos hila-
res. Et secundum hoc sequitur quod non sit in potestate hominis quod sit
diligens. Deinde cum dicit: Sed et quod est tales etc.,
respondet. Ad quod dicendum est ad evidentiam eiusdem considerandum est quod
aliquis potest dici aliqualis dupliciter: uno modo per dispositionem
corporalem, sicut scilicet dicitur per complexionem sive naturalem impressionem
caelestium corporum, et ex tali dispositione non potest in necessitate in-
clinari intellectus vel voluntas quae sunt potentiae incor-
poreae non utentes organo corporeo, ut probatur in III De anima,
et ideo per talem corporis dispositionem solum aliqua dispositio inclina-
tio ex parte appetitus sensitivi qui utitur corporeo organo, cuius
motus sunt quaedam passiones, et sic hoc ex tali dispositione
nihil amplius movet ratio et voluntas quae sunt principia
humanorum actuum quam ex passionibus quae de quibus supra
in primo dictum est quod sunt similiter voluntariae. Alio autem
modo dicitur ex parte animae quae quidem est habitus ex quo in-
clinatur voluntas vel ratio in operatione. Et ideo philosophus prae-
missis dispositionibus vel qualitatibus corporalibus agit de sola dis-
positione habituum. Et hoc quo duo facit: primo ostendit
quod habitus autem secundum quos aliquis est negligens vel iniustus
sunt voluntarii. Secundo quod per hoc eos aliquis incipit. Se-
cundo ostendit quod neque corporis qui sunt incorporabiles sunt
voluntarii, ibi: Non solum autem animae malitiae etc. Primum
duo facit: primo ostendit quod habitus animae sunt voluntarii
quantum ad eorum generationem. Secundo ostendit quod non sunt voluntarii
postquam generatio eorum est completa, et circa primum duo facit: primo
ostendit propositum, secundo probat propositum ibi: Amplius irrationabile est
iniustum etc. Est autem considerandum quod habitus mali differunt se-
cundum quod mali acquiruntur, sunt enim mali sicut ex eo quod re-
trahunt animum ab agendo. Et ideo dicit quod
ipsi homines sibi ipsis sunt causa ut fiant tales, id est non di-
ligentes. Et hoc vivendo remisse et per hoc quod nimis remisse
et absque conatu ad bonas operationes. Alii autem sicut
mali sunt per hoc quod aliquis inclinatur ad male agendum
sive hoc sit per nocumentum aliorum sive in ipsum delec-
tationem. Quantum ad hoc dicit quod homines sibi ipsis sunt
causa quod sint iniusti in quantum mala faciunt aliis, vel incontinen-
tes in quantum vitam suam ducunt in potibus et
in aliis talibus quae ad delectabilia tactus pertinent. Deinde
cum dicit: Operationes enim circa singula etc., probat propositum,
et primo per similitudinem; in aliis videmus enim quod in singulis
vel operationes faciunt tales, id est dispositiones ad similes opera-
tiones. Et hoc manifestum est ex illis qui studiunt ad aliquam
artem ad exercendum exercitum puta ludere vel militare,
aut quamcumque operationem, ex hoc enim quod operantur multo
tempore fiunt tales ut possint similia operari. Et ideo
per hoc incipit contingere in omnibus. Sed ut de ipsis qui
semper carentes et ignorantes ex operationibus habitus
generantur. Secundo ibi: Adhuc autem irrationabile etc. ostendit
idem ratione sumpta ex ordine actus ad habitum. Et
primo enim aliquis vult aliquam causam, ex qua sequitur ta-
lem effectum, manifestum est quod vult illum effectum et quamvis for-
te non velit illum effectum per se, per accidens tamen vult illum effectum
esse. Quamvis enim non sic sicut si aliquis velit per se ambu-
lare in estu, placeret ei sudare, manifestum est quod velit
sudare, quamvis, id est quamvis per se non velit. Quod multum, id est posset
sudare patet, quia si abstinet, abstinet, id est quia prohibet,
aliquid non esse. Et in tali voluntarium quod tamen est volun-
tarium per aliud. Sicut potio amara per sanitatem.
Alia autem est causa si homo nesciret quod talis effectus sequeretur
ex tali causa, puta si aliquis ambulans in via incideret
in latrones, non sequitur hoc voluntarium, quia non fuit praevisum.
Manifestum est autem quod homines iniusta facientes fiunt iniusti
et stupra committentes fiunt incontinentes, et irrationabile
est quod aliquis velit iniusta facere et non velit esse
iniustus, aut velit stupra committere et non velit esse in-
continens. Et manifestum est quod si non ignorans operatur volun-
tarie illa ex quibus sequitur quod sit iniustus, voluntarie erit
iniustus. Deinde cum dicit: Non tamen si velit etc. ostendit
quod habitus mali non subiacent voluntati, postquam perfecti
sunt generati, et dicit quod non ideo quod voluntarie fit aliquis
iniustus quandocumque volet desinet esse iniustus et fiet
iustus, et hoc probat per simile in dispositionibus corporalibus. Si-
cut enim sic aliquis qui est sanus esset, volens infirmatur
incidit per hoc quod vivit incontinenter, utendo scilicet immo-
derato cibo et potu, et non obediendo medicis, a principio vo-
luntatis erat in eius potestate non aegrotare, sed postquam semel e-
misit actionem, sumpto scilicet superfluo aut nocivo cibo,
non adhuc est in potestate eius ut non aegrotet. Sicut
ille qui proiecit lapidem postea non potest revocare, et tamen in potestate
eius erat quod deponat quod proiceret, et tamen operatur quod
quod emitteret vel proiceret lapidem sic hoc in hominis potestate
quod sic a principio erat. Sicut enim est de habitibus malorum
quod a principio in potestate hominis est quod non fiat iniustus
vel incontinens. Unde dicimus quod homines volentes se
iniusti et incontinentes constituunt, postquam facti sunt ta-
les, non adhuc sit hoc in eorum potestate ut scilicet statim
desinant esse iniusti vel incontinentes. Sed ad hoc
requiritur magnum studium et exercitium. Deinde
cum dicit: Non solum autem etc. ostendit similitudinem
corporalium defectuum quod etiam illi vitiosi sint voluntarii et
dicit quod non solum malitiae animae sunt voluntariae,
sed in quibusdam defectus corporales. Et tales homines mul-
tum increpamus; nullus enim iuste increpat eos qui sunt
turpes naturaliter, sed solum eos qui sunt turpes propter
quamdam negligentiam debiti cultus. Et similiter se habet
de debilitate aut de cecitate; nullus enim iuste
improperabit ei qui est caecus a nativitate vel ex
infirmitate vel ex aliqua plaga, sed propter hoc magis condo-
lerent, sed magis omnes homines increpant eum qui
est caecus ex malitia. Sic ergo defectuum corporalium illi incre-
pantur qui sunt in potestate nostra, non autem illi qui
non sunt in nostra potestate. Unde manifestum est quod et
malitiae, id est vitia, quae ad animam pertinent, malitiae
id est vitia, increpantur, in nostra potestate
existunt.

Si autem quis dicat etc. Postquam philosophus exclu-
sit rationes ponentium malitiam non esse volunta-
riam ex parte dispositionis inclinantis appetitum, hic

excludit aliam radicem ex parte virtutis cognoscitive et circa hoc duo facit primo ponit dictam radicem secundo excludit eam ibi Si quis ergo dicet. Circa primum considerandum quod bonum movet appetitum in quantum est apprehensum sicut enim appetitus seu inclinatio [illegible] sequitur formam illi inherentem ita appetitus animalis sequitur formam illi inherentem apprehensam ad hoc ergo quod aliquid appetatur requiritur quod apprehendatur ut bonum et inde est quod unusquisque desiderat id quod apparet sibi esse bonum propter quod aliquis dicet quod hoc non est in potestate nostra quod hoc videatur vel appareat nobis bonum quia non sumus domini fantasie id est apparitionis vel visionis sed qualis est unusquisque talis finis videtur id est tale aliquid ei videtur appetendum quasi bonum et finis secundum enim diversam formam est aliquid unicuique conveniens sicut ignem tendere sursum terre autem ad medium et sic etiam videtur in aliis quod unusquisque appetit aliquid tamquam bonum et finem secundum dispositionem sue nature unde dulcia alia [illegible] dulces actus et operationes communes omnia alia [illegible] habent similes mores et operationes [illegible] humana invenitur [illegible] dulces motus et operationes [illegible] existimantur aliquid quod hoc est propter dulcem talem dispositionem propter quam quidam habent hoc bonum aliud autem ita quod hoc non [illegible] [illegible] sive peccati.

Deinde cum dicit Si quis ergo sibi vere excludit radicem predictam. Et circa hoc tria facit primo ponit rationem removentem quod dictum est secundo [illegible] subdit solutionem [illegible] ibi Sicut autem [illegible] sibi causa vere tertio probat [illegible] ibi Si utique hec sunt non vere. Circa primum considerandum est quod aliquid potest alicui bonum apparere dupliciter uno modo in universali speculativa quadam consideratione prout iudicatur de bono non considerata aliquam dispositionem particularem sed in universali vel bonis syllogizantis in operabilibus sicut in hiis que sunt alia sed quia operabilia sunt contingentia non cogitur ad assentiendum huic vel illi sicut accidit in demonstrativis sed in potestate hominis est quod assentiat uni vel alii [illegible] sicut accidit in omnibus operabilibus contingentibus circa operabilia in quibus [illegible] attendunt [illegible] [illegible] aliquid potest iudicari bonum vel non bonum. Alio modo potest aliquid apparere bonum alicui quasi per actam cognitionem [illegible] ad opus [illegible] iudicio nunc [illegible] [illegible] quod videtur potest [illegible] aliquo [illegible] quod sic bonum dupliciter uno modo quod aliquis iudicat aliquid simpliciter et secundum se bonum et hoc vere bonum secundum [illegible] Alio autem modo ut iudicetur ad aliquid bonum non simpliciter sed secundum [illegible] ut nunc cum autem appetitus inclinetur in aliquid dupliciter uno modo secundum [illegible] passionem alio modo secundum habitum ex passione contingit quod aliquid iudicetur bonum ut nunc sicut illi qui timet submersionem propter passionem timoris videtur bonum ut nunc quod [illegible] in mare [illegible] [illegible] concupiscentiam quod fornicetur sed iudicium [illegible] iudicat aliquid esse bonum ut secundum se et simpliciter provenit ex inclinatione habitus et de hoc [illegible] agitur [illegible] dicit quod cum homo aliqualiter sit causa sui habitus mali propter consuetudinem peccandi ut dictum est consequens est quod ipse [illegible] sit causa sue fantasie quantum ad talem [illegible] id est

apparitionis qua sibi videtur hoc esse secundum se bonum. Deinde cum dicit Si autem nullus vere ponit rationem adducentium [illegible] inconveniens quod dictum est et dicit quod si forte aliquis ponat quod nullus est causa sibi quod male faciat sed hoc facit unusquisque propter ignorantiam finis in quantum scilicet existimat optimum aliquid consequi per id quod male operatur quod autem aliquis desiderat debitum finem non provenit homini ex propria electione sed oportet quod ex sua nativitate hoc ei conveniat ut scilicet sicut homo visum exteriorem quo homo bene iudicat colores habet ex sua nativitate ita et ex sua nativitate habeat bonam dispositionem interioris visus quo bene iudicet et eligat id quod est secundum veritatem bonum et sic ille dicetur esse bona nativitate [illegible] cui potentia iudicandi bene inditum est ex sua nativitate illi enim videtur esse perfecta et de bona naturalitate [illegible] homini bene et optime [illegible] illud quod est maximum et optimum et quod non potest homo ab aliquo auxilio vel disciplina accipere sed oportet quod talem habeat quale iudicium est sibi innatum ergo quod homo hoc bene habeat ex sua nativitate duplici de causa reddit nativitatem laudabilem uno modo propter excellentiam huius boni alio modo propter impossibilitatem aliter acquirendi. Sed est autem quod [illegible] esse per quorundam mathematicorum positionem quod homo in sua nativitate disponitur ex virtute celestium corporum ut hoc vel illud agat quam quidam posuerunt in [illegible] [illegible] attribuit his quam non ponebant differentiam inter sensum et intellectum. Si enim aliquis dicat sicut ibi dicitur talis est voluntas in hominibus qualem in die ducit pater virorum deorumque id est celum vel sol [illegible] esset quod voluntas [illegible] [illegible] est voluntas sit ad corpus sicut est [illegible] [illegible] est [illegible] ad id quod nunc est incorporeum a corpore moveatur [illegible] intellectus et voluntas habent organum corporale et in nullo differrent a sensitivo appetitu sensitivo unde secundum [illegible] ponit [illegible] [illegible] et unusquisque [illegible] indigat [illegible] dicendum quod ex celestibus corporibus potest aliqua duplici causalitate in corpore humano [illegible] inclinatio appetitus sensitivi cuius motus est passio [illegible] vel ex inclinatione celestium corporum non habet homo inclinationem ad hoc quod iudicet aliquid esse bonum simpliciter et secundum se sicut contingit ex habitu virtutis et malitie sed ad iudicandum aliquid esse bonum ut nunc sicut fit per passionem et idem est dicendum de inclinatione que accidit ex complexione corporis sunt autem [illegible] de iudicio quo iudicat aliquid bonum ex passione quod voluntas potest hoc non consequi ut dictum est sed de iudicio quo iudicat aliquid esse bonum [illegible] vel illa ratio non excludit [illegible]

Deinde cum dicit Si utique hec non vere excludit predictam responsionem ex suppositione eorum que adducuntur [illegible] Supponebatur enim ab adversariis quod virtus esset voluntaria quod de malitia negabant et id removere ea que predicta sunt [illegible] hic suspenderunt. Dicit quod si ista sunt vera que [illegible] dicta sunt scilicet quod debitum finem [illegible] homini [illegible] nulla est ratio quare magis virtus quam malitia sit voluntarium. Similiter enim [illegible] est [illegible] [illegible] et virtuoso et malicioso [illegible] finis [illegible] vel qualitercumque

Si autem velit ... a. ea que sunt ad finem

aliter et intellectus quantum ad apprehensionem et ad intellectum quantum
ad appetitum et communis operatio virtutis et vitii non
solum sit circa finem sed etiam circa ea que sunt ad finem quod
omnes operantur respectu ad finem non tamen contingit
eius esse ... sine quod dicatur quod finis non est volun-
tarius esse talis autem sed apud ipsum est id est in potestate
eius ut inhereat tali vel tali fini sive non finis sit
similis et in reliquis operando homo fiat voluntarie
virtuosus virtus tamen erit voluntaria et similiter ma-
litia et similiter eorum qui operatur ea que sunt propter finem
in operantibus sicut virtuoso quoniam et aliter se
habent in fine Dicit igitur sicut supra dictum est virtutes
sunt voluntarie ex eo quod nos sumus cause habitum ex
quibus disponimur ad hoc quod talem finem nobis ponamus
sequitur quod et malitie sint voluntarie quia similis ratio est
de vitiis ¶ Deinde cum dicit communiter quidem etc. epilogat
ea que superdicta sunt et primo ostendit quid iam
tamen sit de virtutibus secundo quid restat ibi Dicat igitur
primo quod dictum est de virtutibus moralibus et earum genere
id est figuraliter et ostendit Deinde dictum est quod sunt medie
quod pertinet ad genus propinquum et quod sunt habitus quod pertinet
ad genus remotum scilicet quia et dicentur vitia Deinde
est quod virtutes causant eorum operationes quarum
ex quibus causantur Deinde est et quod sunt in potestate nostra
et quod sequuntur rectam rationem et quod alias sunt voluntarie
operationes enim habitus quia nos sumus domini operationum a principio
usque ad finem dummodo sciamus singulares circumstan-
tias sed domini habitus non sumus nisi a principio postmodum
autem nobis ignorantibus fit singulas operationes additio ad
augmentationem habitus sicut et accidit in egritudinibus corporis
consuetudinarius accidit ut supra dictum est Sed quia a principio
erat apud nos ut sic vel non sic ageremus propter hoc
ideo habitus dicuntur voluntarii ¶ Deinde cum dicit Re-
sumentes utique etc. ostendit quid restat dicendum et dicit
quod iterato resumere considerationem de virtutibus ut di-
camus de unaquaque virtute que sit et circa
materiam et qualiter operatur et sic manifestum erit
quot sunt virtutes et primo dicetur de fortitudine

Quod quidem igitur medietas etc.
Postquam philosophus determinavit de virtutibus
moralibus in communi hic incipit determinare de singulis in
speciali et primo determinavit de virtutibus que sunt
circa passiones interiores secundo de iustitia que est
circa operationes exteriores in quinto libro ibi De iustitia autem
et iniustitia etc. prima pars dividitur in partes duas in prima
determinat de virtutibus moralibus que sunt circa prin-
cipales passiones respicientes propriam hominis vitam
secundo determinat de virtutibus moralibus que sunt circa
quasdam secundarias passiones respicientes exteriora hominis
bona in quarto libro ibi Dicamus autem deinceps etc. circa
primum duo facit primo determinat de fortitudine que
est circa passiones respicientes corruptiva vite humane
secundo determinat de temperantia que est circa passiones
respicientes ea quibus humana vita conservatur scilicet ci-
bos et venerea ibi Post hanc de temperantia etc. circa primum
tamen facit primo investigat materiam fortitudinis

secundo determinat modum operationis ipsius ibi Terribile autem
in omnibus quidem etc. tertio determinat quasdam imper-
fectas virtutes fortitudini appropriatas ibi Est autem et alias etc.
etc. circa primum duo facit primo ostendit quod fortitudo est
proximius circa passiones sic
secundo inquirit obiecta illarum passionum circa que est
fortitudo ibi Timemus autem etc. Dicit igitur quod iam supradictum
est superius quod fortitudo est quedam medietas circa timo-
res et audacias interpretatur fortitudo quandam animi fir-
mitatem per quam animus stat immobilis contra impulsus
timoris ¶ Deinde cum dicit Timemus autem etc. in-
vestigat obiecta passionum predictarum circa quas est fortitudo
et specialiter circa timorem circa quem principaliter
est fortitudo ut infra dicetur eadem autem sunt obiecta
timoris et audacie nam illud idem quod per timorem aliquis
refugit per audaciam aggreditur et hoc igitur tria facit primo
ostendit que sunt obiecta timoris secundo ostendit circa quem
horum sit fortitudo quia circa timorem mortis ibi Non nunc
circa omnia etc. tertio ostendit in quali circa cuius mortis ti-
morem sit fortitudo ibi Utique autem utique etc. Dicit
igitur primo quod terribilia sunt que timentur quia timoris
obiecta autem sunt ut vulgariter dicitur quecunque mala
unde et philosophi diffiniunt timorem dicentes quod est ex-
pectatio mali et sumitur hic expectatio communiter pro quolibet
motu appetitus in aliquid futurum cum tamen expectatio
proprie loquendo non sit nisi boni sicut nec spes quod est
etc. quoniam timemus aliqua mala sicut malam
opinionem id est infamiam que contrariatur opinioni
honestatis inopiam id est paupertatem que contrariatur
bonis fortune exterioris egritudinem inimicitiam
et mortem que contrariantur bonis ... ¶ Deinde cum dicit
Non nunc circa omnia etc. ostendit circa quorum malorum timorem
sit fortitudo et primo ostendit circa que non sit secundo circa
dicit circa quid sit ibi circa qualia utique terribilia etc.
circa primum duo facit primo ponit quod intendit scilicet quod
fortitudo non videtur esse circa timorem omnium malorum secundo
ibi Quedam enim etc. probat propositum et primo quod fortitudo
non sit circa timorem infamie fortis enim laudatur ex eo
quod non timet sed quedam sunt que oportet timere ad vir-
tuosum et bonum est ea timere sicut infamiam scilicet ipse timet
non solum necessarius est ad honestatem et virtutem
sed et ipse timor est quoddam honestum et autem alius
non timeat ista mala et est quoddam malum inhonestum
utpote de infamia quia qui timet laudatur quod de-
censs et aptus in moribus et verecundus ille autem qui
tale malum non timet vituperatur quasi inverecundus igitur patet
quod fortitudo non est circa timorem talium malorum quamvis
tamen ille qui non timet infamiam a quibusdam meta-
phorice nominatur fortis quia assimulatur forti in quantum
est impavidus secundo ibi inopia autem etc. dicit quod
fortitudo non est circa timorem paupertatis et dicit quod
paupertatem non oportet timere sicut dicebatur de infamia
sicut nec egritudinem nec aliquid eorum quorum non pro-
venit ad malitiam hominis cum ipse est causa eorum
id est homo timet illa que putat non potest hoc igitur
debet homo circa talia timere ne ex propria malitia

aliquot timor est

in aliquod horum incidat quia sic timore utitur ad
ista vitanda. Qui autem aliter neque etiam omnino ista
non curat timere ille qui circa hec est impavidus
dicitur fortis non tamen fortis secundum similitudinem quia non
timere paupertatem pertinet ad aliam virtutem scilicet
ad liberalitatem ex cuius actu aliqui lau-
dantur in quantum audacter expendunt pecunias ex-
pendere qui tamen in maioribus periculis scilicet bellicis
sunt timidi. Dicitur similiter quod circa timorem iniurie
est fortitudo. Et hoc est ibi neque utique siquis etc. Ostendit
quod fortitudo non est circa quoscumque timores ma-
lorum. Philosophus dicit quod homo non dicitur timidus ex eo
quod timet ne aliquis iniurietur vel invideat
aut filiis aut uxori vel quodcumque ad hoc. Neque etiam
dicitur fortis ex eo quod non timet flagellari sed au-
dacter flagella sustinet quia ista non sunt maxime
terribilia. Dicitur autem aliquis fortis simpliciter ex eo quod est
fortis circa maxime terribilia. ~~Dicitur autem aliquis fortis~~
~~simpliciter ex eo quod est fortis circa maxime terribilia~~ qui
in aliquibus aliis est intrepidus non dicitur fortis simpliciter
sed in genere illo. Deinde cum dicit circa qualia igitur
etc. ostendit circa quorum malorum timorem sit fortitudo et
dicit quod aliquis dicitur simpliciter fortis ex eo quod intrepidus est
circa ea que sunt maxime terribilia. Virtus enim de-
terminatur secundum ultimum potentie ut dicitur in primo de celo
et ideo oportet quod virtus fortitudinis sit circa ea que sunt
maxime terribilia ita quod nullus magis sustineat
pericula quam fortis. Inter omnia autem maxime terribi-
le est mors. Et huius ratio est quia est terminus huius
presentis vite nec videtur post mortem aliquid esse homini vel
bonum vel malum de his que pertinent ad presente-
m vitam que nobis sunt nota. Ea enim que pertinent
ad statum animarum post mortem non sunt visibilia nobis.
Unde autem terribile est id quod adimit homini omnia
bona que cognoscit. Unde videtur quod fortitudo proprie sit
circa timorem periculorum mortis. Deinde cum dicit
videtur autem utique etc. ostendit circa timorem cuius mortis
sit fortitudo. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit circa
quam mortem sit fortitudo. Secundo ostendit quo ordine
se habeat fortitudo circa omnia genera mortis ibi principaliter autem
etc. Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit.
Secundo probat propositum ibi in maximo enim etc. Dicit ergo primo
quod non omnis fortitudo est circa mortem quam quis sustinet
in quocumque casu vel negotio sicut in mari vel in egri-
tudine sed circa mortem quam quis sustinet pro optimis
rebus sicut contingit cum aliquis moritur in bello
propter patrie defensionem. Et eadem ratio est de quacumque
alia morte quam quis sustinet propter bonum virtutis.
Sed specialem facit mentionem de morte in bello quia
in tali negotio frequentius homines moriuntur
propter bonum. Deinde cum dicit in maximo enim etc. probat
duplici ratione. Primo quidem quia mors que est in bello
est in maximo periculo quia de facili ibi moritur homo.
Est etiam in optimo periculo quia huiusmodi pericula sustinet homo
propter bonum commune quod est optimum ut in principio dictum est.
Virtus autem est circa maximum et optimum. Ergo virtus
fortitudinis maxime est circa mortem que est in bello.
Secundo ibi consonant autem etc. probat idem ex hoc
quod morientibus tali morte vel qui fortiter se expo-
nunt periculis huiusmodi exhibent honores tam in
civitatibus que vivunt in communitate quam etiam apud monar-
chas id est apud reges qui soli dominantur quod fortibus in
bello dimicantibus et iniuste post mortem aliquos
honores exhibeant. Honor autem est premium virtutis.
Ergo circa huiusmodi mortem consistit virtus fortitudinis. Deinde
cum dicit principaliter autem etc. ostendit quo ordine
se habeat fortitudo circa omnia genera mortis. Et primo quomodo
se habeat in timendo mortem. Secundo quomodo se habeat in
audacia que sit circa huiusmodi pericula ibi similiter autem et virilitatem
agunt etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit circa quam
mortem principaliter sit fortitudo et dicit quod principaliter dicitur aliquis
fortis ex eo quod impavidus se habet circa bonam mortem
sicut et omnis virtus ordinatur ad bonum et circa pericula
illativa mortis precipue si sint repentina immi-
nentia id est que ex repente apparent. Ostenditur quod maxime aliquis
ex habitu operatur. In aliis autem potest aliquis ex premedita-
tione operari. Similia huius que fiunt ex habitu magis
autem sunt talia scilicet ad bonum pertinentia et repentina
pericula bellica. Unde circa ista principaliter est intimidus
fortis. Deinde cum dicit sed adhuc in mari etc.
ostendit quomodo impavide fortis circa alias mortes
et dicit quod et in mari et in egritudinibus fortis est
intimidus quia videlicet non stupescit neque turbatur
propter timorem talium. Aliter tamen sunt intimidi fortes
in mari quam marinarii. Nam fortes quidem non sperant
salvari tamen non timent contemnentes huiusmodi mortem;
non enim pro eis curant ut inordinate movean-
tur. Sed marinarii sunt intimidi in periculis
maris inquantum sperant se bene posse evadere propter experien-
tiam. Deinde cum dicit similiter autem etc. ostendit quod non solum
fortitudo est principaliter circa timorem mortis
bellice sed etiam circa audacias talium periculorum et dicit
quod similiter etiam fortes viriliter agunt aggrediendo pericula
in illis rebus in quibus laudabilis est fortitudo vel
in quibus bonum est mori sicut est in rebus bellicis.
Bonum est enim quod homo vitam suam exponat pro bono
communi. Sed in huiusmodi corruptionibus scilicet in morte que est
in mari vel egritudine neutrum horum fortitudo laudabilis
quia ex morte aliquid boni consequitur. Unde audacter aggredi
talia pericula non pertinet ad virtutem fortitudinis.

Terribile autem non omnibus etc.

Postquam philosophus inquisivit materiam fortitudinis
hic determinat de actu ipsius. Et primo distinguit actum
eius ab actibus vitiorum oppositorum. Secundo determinat de quibus-
dam que videntur actus similes fortitudini ibi dicuntur autem
et alio etc. Circa primum duo facit. Primo determinat quomodo
actus diversificari possunt circa materiam supradictam.
Secundo ostendit quis sit proprius actus fortitudinis per com-
parationem ad actus oppositorum vitiorum ibi: [illegible]
quae etc. Circa primum duo facit. Primo assignat rationem
diversificandi actus circa predictam materiam. Secundo ostendit
quomodo diversificantur ibi fortis autem imperterritus etc.

vel stupefacti

Dicit ergo primo quod non est idem terribile quo ad omnes
cum timor sit in irascibili cuius obiectum est arduum, non
est timor nisi alicuius mali quod est aliqualiter eleva-
tum supra facultatem timentis. Unde considerandum est terribile
primo quoddam non est terribile viro secundum se. Est autem aliquid mi-
nus quod excedit facultatem humanam, puta ea quibus resisti non
potest, sicut terremotus, inundationes maris et alia
huiusmodi. Unde huiusmodi est terribile cuilibet homini sapienti
qui habet rectum iudicium intellectus. Illud autem terribile quod est
secundum hominem quod non excedat facultatem ipsius, admit-
tit differentias duplices: uno modo secundum quantitatem magni-
tudinis, puta magis terribile est si immineant mala
nociva multa quam si pauca; alio modo secundum magis et minus,
puta quod magis et minus accedunt vel magis et minus
appropinquant. Et quod dictum est de terribilibus, est etiam intelli-
gendum de ausibilibus, quia circa eadem sunt timor et au-
dacia, ut supra dictum est. Fortis autem imperturbabilis etc.
Ostendit secundum praedictam differentiam quomodo disponatur. Actus
enim praedicta praedicta ... dicit quod cum dicitur quod fortis non ob-
stupescit propter timorem, intelligendum est secundum quod convenit
homini qui scilicet intellectum habet. Timebit enim ea quae sunt
supra hominem, unde et fortis talia timebit. Sed cum in causa
necessitatis vel utilitatis sustinebit talia sicut oportet et sicut
iudicabit recta ratio, quia hoc ipsum est bonum virtutis, scilicet quod
propter timorem talium non discedat a iudicio rationis
et sustinebit etiam terribilia quae sunt magna propter bonum
quod est finis virtutis. Contingit autem quandoque quod aliquis
magis vel minus timet terribilia quae sunt secundum hominem
vel supra hominem magis vel minus quam ratio iudicet, et
etiam quod plus est contingit quod ea quae non sunt
terribilia timet quasi terribilia. Et in hoc consistit peccatum
hominis, quod est praeter rationem rectam. Et sicut contingit
in corpore propter inordinationem cuiusque humoris, ita in peccato
contra rationem contingit in actu ex inordinatione circumstan-
tiarum. Unde dicit quod timoris quidam peccatum ex hoc
quod aliquis timet quod non oportet timere, et eodem modo est de
aliis circumstantiis supra positis. Et quod dictum est de ter-
ribilibus intelligendum est etiam de ausibilibus. Similiter
est etiam de ceteris, sicut dictum est. Idem autem et
circa quid etc. Ostendit quis sit actus fortitudinis
per comparationem ad vitia opposita. Et circa hoc duo facit:
primo ponit actus virtutis et vitiorum; secundo comparat
virtutem ad vitia, ibi: quae autem similia sunt etc. Circa
primum tria facit: primo
determinat actum virtutis et vitiorum quantum ad timorem
et audaciam; secundo quantum ad spem et desperationem, ibi: De-
sperans namque quis etc.; tertio epilogat, ibi: Circa eadem
igitur etc. Circa primum duo facit: primo determinat actum
virtutis; secundo actus vitiorum, ibi: Superabundantium
etc. Circa primum duo facit: primo proponit quod intendit;
secundo manifestat quoddam quod dixerat, ibi: Finis autem omnis
etc. Dicit ergo primo quod ille qui sustinet quae oportet
et fugit propter timorem ea quae oportet vitare,
et facit hoc cuius gratia et eo modo quo oportet
et quando oportet, vocatur fortis, et similiter audet
quae oportet et cuius gratia etc., et huiusmodi omnia assignat dicens

quoniam vero ex hoc quod ... habet ... debet

qui fortis commensurat passiones secundum dignitatem et secundum rationem, patitur et operatur
sicut rectae rationi videtur. Operatur enim ... secundum dignitatem est et secundum quod recta ratio di-
ctat. Communis virtus moralis est secundum rationem recta
ut supra dictum est. Finis autem
omnis etc. Manifestat quoddam quod dixerat, scilicet cuius
gratia operatur fortis, et dicit quod finis
cuiuslibet operationis virtuosae est secundum convenientiam ha-
bitus moventis, nam habitus ex actibus causantur per modum
naturae, eo quod assuetudo est sicut quaedam natura; sed de nulla
re movente finis alius est quam inducere similitudinem agentis in illud quod patitur.
Unde bonum nostrum quod est bonum perfectum. Sed finis proximus
est ut similitudinem suam in illo imprimat. Sicut
finis calidi est ut calefaciat, quod est calorem suam facit
similitudinem agentis, et finis virtutis operantis ultimus
unde quod est felicitas, quae est bonum perfectum, ut
in primo habitum est. Sed finis proximus operantis est ut
similitudinem habitus exercitat in actu, et hoc est quod dicit
quod bonum quod intendit fortis fortitudo, non quod
habitus fortitudinis est cum perficitur. Et similiter quod
in actu, et hoc est quod finis cuiuslibet operis quod est proprie
finis determinatur in propria ratione. Sed propter finem ultimum
finis sive ratio eorum quae sunt ad finem, et ideo finis
fortitudinis est aliquid ad tenorem fortitudinis pertinens.
Et ideo fortis sustinet et operatur gratia boni, et hoc
est quod intendit operari ea quae sunt secundum fortitudinem.
Superabundantium autem etc. Determinat actus vitiorum, et primo eius qui deficit in
timendo; secundo eius qui superabundat in audendo, ibi: Qui
autem in audendo etc.; tertio eius qui superabundat timendo, ibi:
Qui autem in timendo etc. Dicit ergo primo quod inter vitia
ad superabundantiam pertinentia ille est innominatus qui superabun-
dat per impavidum, quod scilicet nihil timet. Supra autem dictum est
quod multa sunt innominata, et hoc propter hoc contingit in
his quae raro accidunt. Talis autem impaviditas
raro accidit, non enim contingit nisi in aliquo insano
qui non sentit dolorem, quod scilicet nihil timeat, puta
nec terrae motum nec inundationes maris, et ad talem sic
se habere dicimus sicut celtae, quod est
nomen gentis. Hoc autem dicit esse sine sensu doloris
quod patiuntur si ea quae timentur fugiant, de quibus constat
quod sunt passiones dolorosae. Qui autem in audendo
etc. Agit de eo qui superabundat
in audendo, et dicit quod ille qui circa terribilia superabundat
in audendo, ut scilicet audeat terribilia aggredi illa
quae non oportet, vocatur audax. Est autem aliquis qui
non est vere audax, sed ostentator, scilicet superbus qui fingit
se esse fortem sicut fortis vel audax se
habet circa terribilia. Ita superbus quaerit apparere.
Sed quia hoc non potest sine periculo, imitatur opera fortis
vel audacis. Unde multi eorum qui dicuntur fortes
vel audaces sunt timidi, quia cum audacter se ha-
beant in his quae non sunt periculosa, quando ea quae sunt
vere terribilia superveniunt non sustinent. Qui
autem qui dicitur excedit in timendo etc. Determinat
de eo qui superabundat in timendo, et dicit quod talis vocatur timidus
quia timet ea quae non oportet timere et eo modo quo non oportet.

Et similiter secundum alias circumstantias. Et iste idem qui superhabundat in timendo deficit in audendo. Sed illa .i. est quod aliquis non aggrediatur aliqua terribilia ad destruendum ipsa nisi propter timorem. Sed defectus timoris potest esse absque audacia aggrediendi, non .i. secundum quod quidam non fugit sicut oportet in invadat plusquam oportet. Sed quicumque deficit ab invadendo quod oportet non facit hoc nisi propter timorem. Et ideo defectum timoris separavit a superhabundantia audacie, sed superhabundantiam timoris coniungit defectui audacie. Et ita timidus superhabundat in timendo et deficiat in audendo, magis tamen est manifestum ex hoc quod superhabundat in timore terribilium quam ex hoc quod deficit in audendo, quia defectus non ita percipitur sicut superhabundantia. Deinde cum dicit Desperans utique etc. ostendit quomodo predicta se habeant ad spem et desperationem, ad quas etiam extenditur consideratio fortitudinis. Audacie et timoris obiectum est malum; spei autem et desperationis obiectum est bonum. In bonum autem per se appetitus tendit, sed per accidens refugit ipsum ratione alicuius mali adiuncti. Similiter et malum per se refugit, appetit autem per accidens. Et ita patet quod id quod per se est causa eius est per accidens, et ideo spes causa est tendens in bonum, est causa audacie que tendit in malum quod aggreditur, et causa eadem timor qui refugit malum est causa desperationis que recedit a bono. Et ideo dicit quod timidus est desperans, quia omnia timet. Fortis autem econtrario, quia audet, ostenditur esse bone spei. Deinde cum dicit Circa eadem quidem igitur etc. epilogat que dicta sunt concludens ex predictis quod circa predictas passiones sunt timidus et audax et fortis, sed diversimode se habent ad eas. Nam audax et timidus superhabundant et deficiunt in audendo et timendo, sed fortis medio modo se habet in his sicut oportet, id est secundum rationem rectam. Deinde cum dicit Et audaces quidem etc. comparat fortitudinem ad quedam sibi similia. Et primo ostendit distantiam fortis ad audacem. Secundo ad eum qui mortem sustinet propter vitandas aliquas molestias, ibi Mori autem etc. Timida autem in nullo videt ea fortibus convenire, et ideo non curavit inter eos differentiam assignare. Dicit ergo primo quod audaces antequam pericula sint precipitantes et volentes, id est velociter et ardenter ad ea irruentes, quia moventur ex impetu passionis preter rationem. Quando autem sunt in ipsis periculis discedunt, quia impetus passionis precedens vincitur a difficultate imminente. Sed fortes autem sunt in ipsis operibus difficilibus acuti, quia iudicium rationis ex quo agunt non vincitur ab aliqua difficultate. Sed priusquam ad pericula veniant sunt quieti, quia non agunt ex impetu passionis sed ex deliberatione rationis. Deinde cum dicit Mori autem etc. ostendit distantiam fortis ad eum qui sustinet mortem ut vitet molestias. Et dicit quod sicut dictum est, fortitudo est medietas circa audibilia et terribilia que sunt talia et in quibus dictum est, scilicet in periculis mortis. Et ideo eligit operari virtuose et sustinet talia pericula ut eveniat aliquod bonum, scilicet honestatis, vel ut fugiat aliquod turpe, scilicet inhonestatis. Sed quod aliquis moriatur sibi ipsi manus iniciens vel ab alio mortem illatam libenter patiens ad fugiendum inopiam vel cupidinem

aliquam vel quicquid non potest esse vel quicquid est aliud quod ingerit tristitiam non pertinet ad fortem sed magis ad timidum duplici ratione. Primo quidem quia videtur esse quedam mollities animi contraria fortitudini quod aliquis non possit sustinere laboriosa et tristia. Secundo quia non sustinet mortem propter bonum honestum sicut fortis, sed fugiendo malum contristabile. Ultimo autem concludit ex predictis patere quid sit fortitudo.

Dicuntur autem et alie fortitudines secundum quinque modos etc. Postquam philosophus determinavit quis sit actus virtutis fortitudinis et oppositorum vitiorum, hic determinat de quibusdam que imitantur actum similem fortitudini sed deficiunt a ratione fortitudinis. Ad quod considerandum est quod quinque modis contingit ab actu fortitudinis deficere. Cum enim fortitudo sit virtus moralis, ad quam requiritur quod aliquis operetur sciens et eligens propter quod aliquis exercens actum fortitudinis potest a ratione fortitudinis deficere. Uno modo quia non operatur sciens, et sic est unus modus non vere fortitudinis, secundum quem dicitur aliquis fortis per ignorantiam. Alio modo quia aliquis non operatur ex electione sed ex passione, sive sit passio impellens ad pericula, sicut ira, sive sit passio quietans animum, sicut est spes, et secundum hoc sumuntur duo modi fortitudinis. Tertio modo deficit aliquis a vera fortitudine ex eo quod ex electione quidem operatur, sed non eligit id quod eligit fortis, scilicet pericula sustinere, tamen propter artem pericula reputat se non esse periculosa in bello committere, sicut apparet in militibus. Aliquis autem eligit pericula sustinere sed non propter illum finem propter quem eligit fortis, sed propter honores vel penas vel pericula que a rectoribus civitatum proponuntur. Secundum hunc ordinem dividitur ista lectio in quinque partes. In prima parte determinat de fortitudine politica sive civili. In secunda de fortitudine militari, ibi Videtur autem et experientia etc. In tertia parte de fortitudine que est per iram, ibi Et furorem autem ad fortitudinem etc. In quarta parte de fortitudine que est per spem, ibi Neque utique bone spei etc. In quinta de fortitudine que est per ignorantiam, ibi Fortes autem videntur et ignorantes etc. Circa primum ponit tres gradus politice fortitudinis, quorum primus est eorum qui sustinent pericula propter honorem. Secundus eorum qui sustinent propter timorem penarum, ibi Ponet autem utique etc. Tertius eorum qui aggrediuntur et sustinent pericula propter preceptum ducis, ibi Et qui precipiunt etc. Circa primum tria facit. Primo ponit hunc gradum fortitudinis et dicit quod cum preter veram fortitudinem dicantur quedam alie fortitudines secundum quinque modos, primum locum inter eas tenet fortitudo politica, id est civilis, quia talis fortitudo maxime assimulatur vere. Sustinent enim cives pericula ut vitent improperia et supplicia que sunt statuta legibus civilium infligenda timidis, et ut acquirant honores qui secundum easdem leges fortibus exhibentur. Unde est quod apud illas civitates in quibus timidi inveniuntur inhonorati, fortes autem honorati, inveniuntur plurimi fortissimi secundum hanc fortitudinem. Secundo ibi Tales autem etc. inducit exempla. Homerus enim in descriptione troiani belli inducit tales

fortes .i. ...

fortes scilicet propter honores vel vituperia puta Diomedem ex parte Graecorum et Hectorem ex parte Troianorum inducit enim Hectorem ex parte Troianorum. Inducit enim Hectorem dicentem haec verba Polydamas id est quidam dux Troianorum primus reprehensionem imponet michi id est primo iste me redarguet si fortiter non egero. Et Diomedes dicebat se ipsum exhortans ad fortiter agendum Hector concionando apud Troianos dicet ut laudans se et me vituperans Tydides id est Diomedes qui sic qui sic nominatur ex patre suo scilicet fugatus vel victus est a me. Deinde cum dicit assimilatur autem etc. manifestat quod dixerat scilicet quod ista fortitudo maxime assimilatur vere et dicit quod politica fortitudo maxime assimilatur ei de qua supra dictum est quia sit propter virtutem. Nam politicus fortis sic propter verecundiam quae est timor de turpi sustinet scilicet aliquis fugiens opprobrium et sic propter boni vel honesti desiderium, nam ista fortitudo desiderat honorem qui est testimonium honestatis. Et Commentator exponens hoc dicit quod ista fortitudo sit propter honorem et propter fugam opprobrii quia turpe similiter quod honor propinquius aliquid est bono honesto et vituperium turpi inhonesto. Unde est quod ista fortitudo propinqua est vere fortitudini quae intendit honestum et fugit inhonestum. Deinde cum dicit ponet autem aliquis etc. ponit secundum gradum fortitudinis politicae qui est propter timorem poenae et dicit quod ad eundem modum politicae fortitudinis possunt reduci illi qui sunt fortes propter hoc quod timore poenae coguntur a principibus. Sunt tamen deteriores praemissis inquantum non agunt fortia propter verecundiam sed propter timorem poenae et hoc est quod subdit quod non fugiunt turpe id est inhonestum sed contristabile id est dolorosum vel damnosum. Et exemplo aliquis utitur propter hoc domini cogunt suos subditos fortiter pugnare sicut secundum Homerum Hector Troianus comminabatur dicens quemcumque ego intelligam fugientem sine bello id est sine hoc quod fortiter pugnet ita male tractabo eum quod non erit sufficiens ad fugiendum canes. Deinde cum dicit et praeordinantes etc. ponit tertium gradum politicae fortitudinis prout scilicet aliqui coguntur a principibus principaliter propter timorem futurarum poenarum et hoc est quod dicit quod idem operantur illi principes qui praeordinant milites ut non fugiant a pluribus lateribus ... qui retrocedentes percutiunt et similiter illi qui ante pugnatores ne fugere possint statuunt fossas et alia huiusmodi impedimenta fugae. Omnes enim principes talia facientes cogunt subditos ad pugnandum sed illi qui sic coguntur non sunt vere fortes quia oportet esse fortem non propter necessitatem quae patitur sed propter bonum virtutis. Deinde cum dicit videtur autem et experientia etc. determinat de fortitudine militari et circa hoc duo facit primo ostendit quod milites ad fortiter agendum secundo comparat militarem fortitudinem ad politicam ibi milites autem timidi fiunt. Dicit ergo primo quod in singulis experientia videtur quaedam fortitudo inquantum audacter et sine timore operatur ille qui est expertus.

Unde Socrates de re militari existimavit fortitudinem esse scientiam quandam quae per experientiam acquiritur. Et sicut in omnibus aliis virtutibus est ita etiam de his in re agitur. Sic ergo cum quidam alii sunt fortes per experientiam in quibusdam aliis rebus in rebus bellicis milites sunt fortes per experientiam in singularibus aliis rebus bellicis. Et quia quidem sicut multa sunt inania quae scilicet inexpertis terrorem inferunt quamvis per se vel in periculo habeant sicut fragor armorum strepitus equorum et alia huiusmodi quae quidem milites magis aspiciunt per experientiam non esse terribilia. Unde videntur fortes cum talibus cum talibus sine timore se ingerunt quae alii scilicet inexperti periculosa putant ex ignorantia qualia sint. Secundo consequuntur ex experientia quod possunt facere et gravare adversarios, ipsi autem non gravari ab eis custodientes se ab ictibus et percutiendo alios magis habent peritiam ad utendum armis et alia huiusmodi habent quae sunt efficacia ad hoc quod ipsi possint laedere alios ita quod non laedantur vel ab illis ut ipsi pugnant cum aliis sicut armati cum inermibus ... quia armis non potest uti ... sic simile est de athletis id est pugilibus exercitatis cum idiotis id est rudibus inexpertis quia scilicet in talibus agonibus scilicet athletarum non illi qui plus possunt pugnare sunt fortissimi sed illi qui sunt potentes secundum virtutem corporis et optime habent corpus dispositum. Deinde cum dicit milites autem timidi fiunt etc. comparat militarem fortitudinem ad politicam et dicit quod milites tamen quandoque fiunt timidi quando scilicet periculum excedit praeparationem quam habent et quando deficiunt multitudine seu in armis vel aliis praeparationibus bellicis tunc enim timidi et primi fugiunt. Sed illi qui sunt civiliter fortes permanentes moriuntur sicut accidit in quodam loco ... in quo militibus fugientibus cives remanserunt. Cives enim reputabant fugere turpe et magis eligebant mortem quam salvari per fugam. Sed milites a principio exponebant se periculis putantes se esse potentiores sed postquam cognoverunt adversarios esse potentiores fugiunt magis timentes mortem quam turpem fugam. Non est autem ita de fortibus qui magis timent turpitudinem quam mortem.

Et furorem autem ad fortitudinem etc. Postquam Philosophus determinavit de tribus modis fortitudinis hic determinat de quarto modo qui scilicet est per furorem in per se aggreditur ad fortitudinem. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quod furiosi videntur esse fortes. Secundo ostendit quomodo a vera fortitudine differunt ibi fortes quidem igitur etc. Dicit ergo primo quod homines furiosos id est furore commotos aliqui attribuunt fortitudini quia propter furorem fiunt quidam fortes sicut et bestiae quae irruunt in homines contra eos qui eas vulneraverunt; et hoc videtur quia quidam furiosi fortes sunt ... furor enim maxime impetuosus est ad pericula ... unde et Homerus dicit virtutem immisit furori et quidam dicunt virtutem immisit furori ... et ...

per virtutem animi regulatur et virtutem exigit et sustinet ... ut sic per iram virtus a priori actu reddatur. Et alibi dicit de quibusdam quod per singulas nares emittebant acutam virtutem, id est furorem, eo quod per inflammationem cordis fiat cum magno impetu respiratio. Item quod alibi dicit: impetu vero ebullit sanguis. Et iterum dicit: fervebat. Quae omnia videntur significare quod furor excitat et impetum facit ad actum fortitudinis. Deinde cum dicit: fortes quidem igitur etc., ostendit differentiam huius fortitudinis ad veram fortitudinem. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit quid conveniat vere fortitudini. Secundo quid conveniat furori bestiarum, ibi: ferae autem propter tristitiam etc. Tertio quid conveniat furori in homine, ibi: et homines utique irati etc. Dicit ergo primo quod fortes non impelluntur ad opera fortitudinis per aggredienda ex impetu furoris, sed ex intentione boni. Sed furor cooperatur eis admodum quo(?) ... Deinde cum dicit: ferae autem propter tristitiam etc., ostendit quomodo se habeat ad actum fortitudinis, et dicit quod bestiae aggrediuntur pericula propter tristitiam, id est propter dolorem quem actu patiuntur, puta cum vulnerantur, vel propter timorem eorum quae timent se passuras, puta si timeant venatores. Propter hoc enim incitantur ad invadendum homines, quod si essent in silva vel in palude, non vulnerarentur neque timerent vulnerari, et ita non venirent ad homines invadendos. Unde patet quod non est vera fortitudo quod exponuntur ad pericula solum dolore et furore, cum non praevideant pericula, sicut illi qui ex electione fortia operantur. Alioquin et bestiae quae ex passione agunt fortes essent, puta et asini fortes essent qui propter esuriem etiam verberati non desinunt a pascuis quae comedunt. Et similiter moechi propter concupiscentiam multa audibilia aggrediuntur. Non tamen in his est vera fortitudo, quia non operantur ex electione boni, sed propter passionem. Et sic patet quod neque alia quae propter dolorem impelluntur ad pericula habent veram fortitudinem. Et sic posita hic similitudine de concupiscentia et furore, inter omnes tamen passiones illa fortitudo quae est per furorem videtur esse similior verae fortitudini quam est per furorem inquantum si accipiat electionem et debitum finem, erit vera fortitudo, et significat quod accipiens quod inter omnes fortitudines furor dicitur sequi electionem rationis non potest. Deinde cum dicit: et homines utique irati etc., ostendit quid conveniat fortitudini quae est circa iram in hominibus, qui quidem vindictae cupidi aggrediuntur aliqua sine intentione boni, propter passionem et contra quam irascuntur. Unde dicit quod homines dum sunt irati dolent propter iniuriam illatam et non dum vindicatam. Sed qui ex ira pugnant delectantur ut postea sint vindicati. Impetuosi talium fortes appareant pugnantes, quod dicitur pugnaces, sed non fortes quia non operantur bonum in ductu rationis, sed propter passionem quia vindictam appetunt. Habent tamen aliquid simile verae fortitudini ut praedictum est. Deinde cum dicit: neque utique bene sperantes etc., ponit quartum modum fortitudinis, secundum quod aliqui fortes dicuntur propter spem. Et circa hoc tria facit. Primo ponit hunc modum fortitudinis. Secundo comparat hunc modum ad veram fortitudinem, ibi: consimiles autem etc. Tertio infert quoddam corollarium ex dictis, ibi: propter quod et fortioris etc. Dicit ergo primo quod sicut illi qui propter iram fortia agunt non sunt vere fortes, ita neque illi qui propter solam spem victoriae vere fortitudinis dicuntur esse. Tamen in eis aliqua permanentia per quam distinguuntur ab aliis, quia propter hoc quod multotiens vicerunt in periculis existentes, confidunt nunc se victoriam obtinere, non propter aliquam peritiam quam experientia sunt adepti, hoc enim pertinet ad secundum modum fortitudinis, sed propter solam fiduciam quam ex frequentibus victoriis acceperunt. Deinde cum dicit: consimiles autem etc., comparat hunc modum fortitudinis ad veram fortitudinem. Et dicit quod isti qui sic sunt bene sperantes sunt consimiles vere fortibus, quia ambo sunt audaces, id est pericula audacter aggredientes. Ipsi autem sunt quia audaces ... sed differunt quia fortes audacter aggrediuntur propter praedicta, scilicet electionem et propter bonum. Sed illi qui sunt bonae spei aggrediuntur audacter propter hoc quod existimant se esse meliores in pugna et nihil se passuros contrarium ab aliis. Et est simile de inebriatis qui per multiplicationem potuum efficiuntur bonae spei. Sed quando talibus non accidunt ea quae sperant, non sustinent, sed fugiunt. Sed proprium est fortis ut sustineat propter bonum vel ad vitandum turpitudinem inhonesti ea quae sunt homini terribilia secundum veritatem, et non solum secundum apparentiam. Deinde cum dicit: propter quod et fortioris etc., infert quoddam corollarium ex dictis, scilicet quod ad fortem pertinet secundum inclinationem habitus terribilia sustinere. Magis videtur esse fortis qui in repentinis terroribus non timet neque perturbatur, quam si hoc accidat in his quae sunt praecognita, quia quae non sunt prius manifesta magis videntur esse ad habitum inclinantis quam ex eo quod praeparavit se ad talia sustinenda. Illa enim quae sunt manifesta potest aliquis eligere per rationem et deliberationem etiam praeter inclinationem habitus vel passionis. Nulla enim est tam vehemens inclinatio habitus vel passionis cui ratio non possit resistere, dum modo remaneat homini usus rationis qualiter se habet ad opposita. Sed in repentinis homo non potest deliberare. Unde videtur operari ex interiori inclinatione quae est secundum habitum. Deinde cum dicit: fortes autem videntur etc., ponit quintum modum fortitudinis, et dicit quod et illi qui ignorant pericula videntur esse fortes, dum scilicet audacter aggrediuntur ea quae sunt periculosa, quia ea non videntur. Et non longe distant ab his qui sunt fortes propter bonam spem. Utrique enim existimant non imminere eis pericula. Sed in hoc distant, quia ignorantes non existimant ea quae ipsi aggrediuntur esse simpliciter et in se ipsis pericula. Illi autem qui sunt bonae spei cognoscunt qualia sint in se ipsis ea quae aggrediuntur, sed tamen non reputant ea esse sibi periculosa. Unde illi qui sunt ignorantes tanto sunt deteriores illis qui sunt bonae spei, quanto nullam dignitatem habent, sed ex solo defectu sunt ad pericula

Secundo quomodo fortis se habeat ad tristicias in sustinendo virtutes 3o quomodo se habeat ad delectationem ... infra

cuncti illi qui sunt bone spei bellicaliter digni...
magis propter consuetudinem vincendi vel de se presumunt
illi qui sunt bone spei non propter cognoscentiam periculi
permanent per aliquod tempus donec scilicet magnitudo periculi superet
eorum spem. Sed illi qui propter ignorantiam sunt fortes statim
cum cognoscunt aliud esse quam suspicarentur fugiunt sicut passi
sunt Argivi qui erant cives Grecie et dum putarent
contra Sicionios pugnare qui erant aliis civibus eis in-
firmiores inciderunt in quosdam alios fortiores. Ultimo
autem concludit quod hii de quibus dictum est dicuntur fortes propter
aliquam similitudinem non quod vere sint fortes

Circa audacias et timores etc. Postquam philosophus
determinavit de actu fortitudinis hic de-
terminat quasdam proprietates fortitudinis scilicet quomodo fortitudo se
habet ad delectationem et tristitiam et circa hoc duo facit primo
ponit proprietates fortitudinis secundo excludit eas a militari
fortitudine ibi Milites autem magis etc. Circa primum
tria facit primo ostendit quomodo se habet fortitudo ad timorem
et audaciam secundo quomodo se habeat ad delectationem fortitudo
se habeat ad tristitiam ibi In sustinendo utique etc. tertio quomodo
se habeat ad delectationem ibi Sed adhuc utique videbitur etc.
Dicit ergo primo quod cum fortitudo sit circa audacias et ti-
mores non equaliter est circa utraque sed magis laudabilis
virtutis est in hoc quod aliquis bene se habeat circa ter-
ribilia. Ille enim qui in terribilibus non perturbatur sed circa ea
se habet sicut oportet magis commendatur quod sit fortis quam
ille qui bene se habet circa audacias. Et huius ratio est quia timor
imminet homini ab aliquo fortiori contra ipsum insur-
gente. Audacia autem consurgit ex hoc quod aliquis estimat
eum quem invadit sibi non excedere potentiam. Difficilius
autem est stare contra fortiorem quam insurgere in equalem vel mi-
norem. Deinde cum dicit In sustinendo utique etc. ostendit
qualiter fortitudo se habet circa tristitias. Ad cuius evidentiam
considerandum est quod idem est obiectum timoris et tristitie sed in-
vicem differunt secundum differentiam presentis et futuri. Malum enim futurum
est terribile malum autem presentialiter imminens est contristans.
Ad fortem autem pertinet non solum stare contra timores futu-
rorum periculorum sed etiam in ipsis periculis existere sicut prius
dictum est. Et ideo dicit quod aliqui principaliter dicuntur fortes
ex eo quod bene sustinent tristia idest presentialiter imminentia
puta percussiones et vulnera. Et inde est quod fortitudo habet tristi-
tiam adiunctam. Et ex hoc iuste laudatur quod non rece-
dit a bono virtutis ad hoc quod fugiat tristitiam contristabi-
lem. Durius autem est hoc. Fortitudo est maxime laudabilis quia
laus virtutis maxime consistit in hoc quod aliquis bene operetur
circa difficilia. Difficilius autem est quod aliquis sustineat tristia
quod pertinet ad fortitudinem quam quod abstineat a delectabilibus
quod pertinet ad temperantiam. Unde laudabilior est fortitudo quam tempe-
rantia. Deinde cum dicit Sed adhuc utique videbitur etc. ostendit
quomodo fortitudo se habeat ad delectationem et circa hoc tria
facit primo ostendit propositum secundo excludit errorem ibi
Et igitur utique etc. tertio infert quoddam corollarium
ostendens ibi Non utique in omnibus etc. Dicit ergo primo
quod cum fortitudo sit in sustinendo tristia videtur quod finis fortis
non habeat aliquam delectationem ex consuetudine finis propter quem
fortis agit sed ista delectatio evanescit vel debilitatur

sentitur propter circumstantes tristitias. Sicut accidit in
agonibus gymnasticis in quibus pugiles nudi
pugnant. Delectantur enim pugiles in fine ad quem pu-
gnant scilicet quod coronantur et honorantur. Sed sustinere per-
cussiones est eis dolorosum et hoc negare est ne-
gare eos esse carnales. Quia sicut habent carnem sen-
sibilem ita etiam tristitia infert eis dolorem
et similiter omnis labor quem sustinent in pugnando est
eis contristabilis. Et quia multa sunt hec contristabilia et dolorosa
que sustinent et bonum quod habent pro fine est parvum
non videntur aliquam delectationem sentire quia delectatio
absorbetur a maiori tristitia. Et ita est etiam in actu
fortitudinis quia mors et vulnera sunt dolorosa et tristia
forti. Quibus fortis ea sustinet volens propter asse-
cutionem boni virtutis et propter vitandum turpitudinem
vel [illegible] qui quidem finis est parvum quod pugi-
les vel magis removet eos a delectatione finis.
Deinde cum dicit Et igitur utique etc. excludit
errorem stoicorum qui ponebant quod virtuosus
nullam tristitiam habet. Circa hoc autem duo facit primo
quod forti imminet maxima tristitia secundo quod per hoc non mi-
nuitur eius fortitudo sed augetur ibi Fortis autem etc. Dicit
autem primo quod ex eo quod supponebant stoici scilicet quod mors
esset bonum hominis non vita et ideo dicebant virtuo-
sum non tristari quia in ipso bono non patitur aliquid contrari-
um. Sed contra philosophus dicit quod quanto aliquis est magis perfectus
in virtute et magis beatus sive felicitate presentis vite
tanto magis imminet ei tristitia in morte propter subtracti-
onem bonorum presentis vite. Duo enim sunt que augent
tristitiam alicuius hominis de amissione alicuius boni
primo quidem quod persona cui est dignum erat se
propter magnitudinem boni quo privatur. Utrumque autem accidit in
virtuoso quia virtuoso maxime dignum est quod vivat propter
quod in virtuosus facit maxime bonus scilicet operari virtute
sua propter virtutibus quas exercet quamdiu ad usum presentis
vite et hoc infert ei tristitiam. Et tamen quod non
imminent ei tristitias quorumcumque aliorum malorum
quo tollantur talia vita. Secundo cum quod aliquibus in-
virtuosis propter spem future vite sit mors deside-
rabilis. Sed nec stoici sic loquuntur nec ad philosophum per- plim
tinet dicere que ad statum future vite pertinent
in presenti opere loqui. Deinde cum dicit Sed nichil minus
etc. dicit quod propter tristitias non minuitur fortitudo
sed ex hoc dicitur aliquis magis fortis ex eo quod bonum for-
titudinis quod est in bello eligit propter bonum quod in morte
amittat magis apparet enim magnum bonum fortitudinis
quam multa magna bona pravare sicut infra ...
dicitur. Deinde cum dicit Non utique autem etc. con-
cludit ex premissis quoddam corollarium scilicet quod non sic est
quod operationes virtutum sint delectabiles in omnibus
virtutibus existit ipsa delectabilis nisi in quantum attingit
finem et hoc dicit propter fortitudinem ut dictum est.
Deinde cum dicit Milites autem etc. excludit predictas
proprietates a militari fortitudine et dicit quod nichil prohibet
aliquos esse optimos milites qui non sint tales
quales descripsimus esse fortes sed forte illi qui

sunt minus fortes sunt milites meliores et nulla alia ad bonum attendunt sicut nec fortitudinis. Sunt enim parati ad pericula non propter bonum virtutis sed vitam suam quam exponunt discrimini quasi commutant ad parva lucra propter carentiam superiorum ut patet. Deinde cum dicit De fortitudine quidem igitur etc. epilogat quae dicta sunt et dicit quod tantum dictum est de fortitudine et ex his quae dicta sunt potest figuraliter accipi quid sit fortitudo, ut dicamus quod fortitudo est virtus medio modo se habens circa timores et audacias propter bonum.

Post hec de temperantia dicamus etc. Postquam philosophus determinavit de fortitudine quae respicit terribilia quae sunt corruptiva humanae vitae, hic agit de temperantia quae respicit delectabilia quibus humana vita conservatur, scilicet cibos et venerea. Et circa hoc duo facit. Primo dicit de quo est intentio. Secundo exequitur propositum ibi Circa quales quidem etc. Dicit ergo primo quod post ea quae dicta sunt de fortitudine dicendum est de temperantia. Et rationem continuationis assignat ex hoc quod istae duae virtutes videntur esse irrationabilium partium. Irrationabilis pars autem dicitur quae nata est rationi obedire, ut in primo habitum est. Hic autem est appetitus sensitivus ad quem pertinent passiones. Unde in appetitu sensitivo sunt omnes virtutes quae sunt circa passiones. Est autem fortitudo circa passiones timoris et audaciae quae sunt in irascibili, temperantia autem circa delectationes et tristitias quae sunt in concupiscibili. Unde fortitudo est in irascibili, temperantia in concupiscibili. Considerandum tamen est quod delectationes circa quas est temperantia sunt communes nobis et brutis, scilicet delectationes ciborum et venereorum, et similiter timores circa quos est fortitudo sunt communes nobis et brutis, scilicet timores mortis. Et ideo specialiter dicit quod istae duae virtutes sunt irrationabilium partium, quia ad irrationabiles partes pertinent non solum quantum ad ipsas passiones sed etiam quantum ad passionum obiecta. Sunt enim aliquae passiones ex quarum obiectis bruta animalia non participant, sicut divitiae honores et alia huiusmodi. Deinde cum dicit Circa quales quidem etc. incipit determinare de temperantia. Et primo inquirit quae sit materia temperantiae. Secundo determinat actus ipsius et oppositorum vitiorum ibi Concupiscentiarum autem etc. Circa primum duo facit. Primo resumit in generali materiam temperantiae. Secundo investigat materiam specialem ibi Circa quales autem etc. Circa primum resumit ea quae supra in secundo dicta sunt, quorum primum est quod temperantia est medietas circa delectationes. Secundum est quod ipsa est circa tristitias, et hoc minus et aliter, quae sunt ex absentia delectabilium. Unde intemperantia est circa tristitias quia circa delectationes, quia intemperatus aliquid agit propter praesentiam delectabilium, quia propter absentiam tristatur. Ad quod autem intemperantia est similiter circa delectationes et tristitias, eo quod contraria sunt circa idem. Deinde cum dicit Circa quales autem etc. inquirit specialem materiam temperantiae. Et circa hoc tria facit. Primo dicit de quo est intentio. Secundo distinguit delectationes ibi Dividantur autem etc. Tertio ostendit circa quales delectationes sit temperantia ibi Circa alias autem etc. Dicit ergo primo quod ex quo dictum est circa delectationes esse temperantiam nunc determinandum est circa quales delectationes sit, ut sic in speciali materia temperantiae cognoscatur.

Deinde cum dicit Dividantur autem etc. distinguit delectationes. Et dicit quod earum quaedam sunt animales, quaedam corporales. Corporales quidem delectationes sunt quae consummantur in aliqua corporali passione exteriorum sensuum. Animales autem delectationes sunt quae consummantur ex sola apprehensione interiori. Et exemplificat de delectationibus illarum incipiens a delectatione quae est amoris. Unusquisque enim delectatur ex hoc quod habet id quod amat. Inveniuntur autem in quibusdam amor honoris et in quibusdam amor disciplinae, quae non apprehenduntur exteriori sensu sed interiori apprehensione animae. Unusquisque horum, scilicet et ille qui est amator honoris et ille qui est amator disciplinae, gaudet propter id quod amat, scilicet hic honorem ille disciplinam, et hoc gaudium non fit per aliquam corporis passionem sed per solam apprehensionem mentis. Deinde cum dicit Circa eos qui tales etc. ostendit quod circa tales delectationes non est temperantia. Et designat tria genera harum delectationum. Quaedam enim sunt delectabilia quae important quandam speciem honestatis, sicut honor et disciplina, sicut praemissum est. Et ideo dicit quod circa huiusmodi delectationes non dicuntur aliqui neque temperati neque intemperati, quia temperantia et intemperantia videtur respicere aliquas delectationes corporales turpes. Sunt tamen circa delectationes honoris et disciplinae quaedam aliae medietates et extrema pertinentia ad alias virtutes, ut patebit in quarto. Secundo autem ibi Similiter autem neque ponit quasdam alias delectationes animales quae consistunt in verbis vel factis hominum, et dicit quod sicut temperantia non est circa delectationes honoris et disciplinae, ita etiam non est circa alias delectationes quae non sunt corporales, illos enim qui amant audire fabulas et narrare et totum diem expendunt in quibuslibet contingentibus dictis vel factis et non utilibus, dicimus esse garrulos sed non dicimus eos esse intemperatos quia intemperantia non est circa huiusmodi vanitates sed circa quandam turpitudinem. Tertio ibi Neque contristatos in pecuniis etc. ponit tertium genus aliarum delectationum quae sunt de rebus exterioribus sicut sunt pecuniae et amici. Unde dicit quod illi qui moderate contristantur in amissione pecuniarum et amicorum non dicuntur intemperati, sed possunt dici forte aliquid aliud vitiosum quia tales tristitiae non habent turpitudinem sed solam inordinationem appetitus. Et ex his concludit quod ex quo temperantia non est ad genus animalium delectationum, quod sit circa corporales delectationes.

Deinde cum dicit Circa omnes autem etc. ostendit quod temperantia non sit circa omnes delectationes corporalium sensuum, quae per extrinsecum medium sentiuntur. Secundo ostendit quod sit circa delectationes duorum sensuum qui sentiunt per medium coniunctum ibi Videtur utique etc. Circa primum tria facit. Primo ostendit quod temperantia non sit circa delectationes trium sensuum praedictorum. Secundo ostendit quod in his delectationibus non conveniunt alia bruta ibi Non est autem neque in aliis etc. Tertio infert quandam conclusionem ex dictis ibi Circa tales quidem etc. Circa primum tria facit. Primo manifestat quod temperantia non sit circa delectationes visus, et dicit quod temperantia non est

corporales sed circa aliquas et propter hoc quod temperantia non est circa omnes delectationes

circa omnes delectationes corporales que sunt per exteriores sensus. Illi enim qui delectantur in visibilibus non dicuntur ex hoc temperati neque intemperati. Et exemplificat de tribus generibus visibilium quorum quedam sunt sensibilia propria visus sicut colores, quedam autem sunt sensibilia communia que etiam per visum maxime cognoscuntur sicut figure, quedam autem sunt sensibilia per accidens sicut scriptura cum aliquis delectatur in eo quod per scripturam significatur. Et tamen dicit quod in talibus possibile est esse virtuosum et vitiosum. Contingit enim quod in talibus aliquis delectatur sicut oportet vel medio modo et secundum superabundantiam et defectum, que pertinent ad curiositatem, non autem ad intemperantiam que est circa delectationes vehementiores. Secundo ibi: Similiter autem etc. ostendit quod temperantia non est circa delectationes auditus, et dicit quod similiter se habet et in delectationibus que sunt circa auditum, quia scilicet circa eas est temperantia vel intemperantia. Si enim aliquis in melodiis, id est in consonantiis humanarum vocum, et in ypocrisi, id est simulatione humane vocis que fit per musica instrumenta, aliquis gaudeat vel superabundanter vel secundum quod oportet, non ex hoc dicitur temperatus vel intemperatus, quia non habent sic multam vehementiam delectationes predicte ut trahant ad aliam virtutem vel vitium. Tertio ibi: Neque circa etc. ostendit quod temperantia non sit circa delectationes olfactus. Et considerandum est quod sicut in libro De anima dicitur, de speciebus odorum dupliciter distinguitur: uno modo secundum se, alio modo per comparationem ad species saporum. Dicit ergo quod non illi dicuntur temperati vel intemperati qui delectantur in odoribus ut oportet vel plus quam oportet, sed solum secundum accidens, id est secundum quod conveniunt odores cum delectationibus gustus et tactus. Illos enim qui gaudent odore pomorum vel rosarum vel thimiamatum, qui sunt secundum se odores, non dicimus intemperatos, sed illos qui delectantur in odoribus pulmentorum vel unguentorum quibus meretrices unguntur. Intemperati enim delectantur in odoratu propter memoriam quorundam aliorum que concupiscunt. Et hoc manifestat per exemplum aliorum qui esuriunt, qui gaudent odoribus ciborum, in quibus non delectantur cum sunt repleti. Et sic patet quod non delectantur in odoribus secundum se sed per accidens. Et enim gaudere odoribus pertinet ad intemperatum cui sunt concupiscibilia ea que per odores representantur. Deinde cum dicit: Est autem neque in aliis etc. ostendit quod delectationes predictorum sensuum non conveniunt aliis animalibus nisi secundum tactum, et dicit quod in aliis animalibus non fit delectatio per predictos tres sensus nisi per accidens, id est in ordine ad gustum vel tactum. Et hoc manifestat primo in sensu olfactus, quia canes non delectantur in odore leporum propter ipsum odorem sed propter cibum quem sperant quem sentiunt per odorem accipiunt. Secundo ostendit idem in sensu auditus, et dicit quod leo non delectatur in voce bovis sed in comestione quam appropinquare cognoscit per vocem. Unde videtur gaudere voce bovis, sed hoc est per accidens. Tertio manifestat idem in visu, et dicit quod leo non delectatur in aspectu cervi vel capri quem vocat agrestem capream quam invenit [illegible], sed delectatur inquantum habet cibum. Horum autem ratio est quia appetitus aliorum animalium movetur solo

instinctu nature et ideo non delectantur nisi in hiis que pertinent ad sustentationem nature. Sensus etiam dantur aliis animalibus sed hominibus dantur etiam propter cognitionem sensibilium ex quibus procedit ad veritatis cognitionem, que movet hominis appetitum, et inde est quod homo delectatur in pulchritudine sensibilium secundum se consideratorum etiam si non ordinentur ad sustentationem nature. Deinde cum dicit: Circa tales autem etc. concludit ex premissis quod temperantia est circa tales passiones seu delectationes in quibus reliqua alia communicant cum homine, et similiter intemperantia. Unde et tales delectationes videntur esse serviles et bestiales, quia in eis communicant cum bestiis; et in illis servitutem [illegible] libertatem. Sunt autem delectationes tactus et gustus, qui sunt duo sensus preter tres predictos.

Videntur utique et gustu etc. Postquam philosophus ostendit quod temperantia et intemperantia non sunt circa delectationes trium sensuum, scilicet gustus et tactus, hic ostendit qualiter sit circa delectationes utriusque. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit quod perfecte temperantia non est circa delectationes gustus sed circa delectationes tactus. Secundo manifestat quod dixerat ibi: Quapropter oravit etc. Tertio inducit conclusionem ex dictis ibi: Communissimus autem etc. Dicit ergo primo quod temperantia et intemperantia parum vel nichil videntur uti eo quod proprie pertinet ad gustum, quia scilicet ad gustum pertinet iudicare de saporibus. Sic autem utuntur gustu illi qui probant vina vel qui condiunt pulmenta et experiuntur utrum conveniant sapore pulmenta. Hoc autem non multum delectantur intemperati, vel saltem non est multe delectationis si sapores ciborum non bene discernant. Sed tota eorum delectatio consistit in usu quarundam rerum delectabilium, puta in sumptione ciborum et potuum et in usu venereorum, qui omnis usus fit per tactum. Unde manifestum est quod delectatio intemperati directe est circa tactum; circa gustum autem non est nisi secundum quod sapores faciunt delectabiliorem usum ciborum. Et ideo dicitur supra quod intemperati utuntur gustu, scilicet secundum id quod ordinatur ad tactum, vel nichil quantum ad id quod secundum se convenit gustui. Deinde cum dicit: Quapropter oravit etc. manifestat quod dixerat per exemplum cuiusdam, scilicet Philoxeni nomine, [illegible] propria, qui orabat cum esset in convivio plurimum de ciborum desiderabat quod guttur eius fieret longius gutture gruis, ut scilicet diu cibus eius in gutture remaneret. Ex quo patet quod non delectabatur gustu, cum non vigeat in gutture sed in lingua, sed delectabatur solo tactu. Deinde cum dicit: Communissimus autem etc. infert quandam conclusionem ex dictis. Sensus enim tactus circa quem est intemperantia est communissimus inter omnes sensus, quia in hoc sensu conveniunt omnia alia animalia. Et ideo intemperantia videtur iuste esse exprobrabilis, quia inest nobis non inquantum secundum id quod est proprium hominis, sed secundum id in quo communicat cum aliis animalibus. Delectari autem in talibus et ea diligere tamquam maxima bona videtur esse maxime bestiale. Et inde est quod vitia intemperantie maximam turpitudinem habent, quia per ea homo bestiis assimilatur. Et inde est quod ex his vitiis redditur homo maxime infamis et vituperabilis. Et quia posset aliquis dicere quod in hiis que ad tactum pertinent est aliquid proprium hominis quod non est bestiale, ideo ad hanc obviationem excludendam subdit quod temperantie subtrahuntur ille delectationes tactus que sunt maxime liberales, utpote habite per exercitium et

ta corporis etc. Sicut sunt delectationes que fiunt in gymna-
siis idest exercitiis ludorum per fricationem et calefactionem cum
aliqui ad invicem luctantur aut aliter exercitantur non per-
veniunt ad concupiscentias ciborum vel venereorum delectationem. Non enim tactus
quem intemperatus querit non est circa totum corpus sed circa
quasdam corporis partes. Deinde cum dicit concupiscentiarum
autem etc. ostendit qualis sit actus temperantie circa pre-
dictam materiam et oppositorum viciorum et circa hoc duo facit
primo ostendit propositum. Secundo comparat vicia intemperantie
ad quedam alia vicia ibi voluntario autem magis assimilatur
etc. Circa primum tria facit. Primo determinat de intem-
perantia quantum ad actus circa predictam materiam.
Secundo determinat de insensibilitate ibi deficientes autem etc.
Tertio de temperantia ibi temperatus autem medie etc. Circa
primum duo facit primo ostendit quomodo intemperantia se habe-
at circa delectationes ibi circa concupiscentias autem etc.
Secundo quomodo se habeat circa tristitias ibi circa tristitias autem etc.
Sicut autem supradictum est quod ad idem ordinantur timor
et tristitia quia tristitia est presentium malorum sed timor
futurorum ita et in idem ordinantur concupiscentia que est
futurorum bonorum et delectatio que est presentium unde intem-
perantia est eadem ratione circa concupiscentias et delectationes.
Primo ergo ponit quandam divisionem concupiscentiarum. Secundo
manifestat eam ibi puta quod cibi etc. Tertio ostendit quo-
modo intemperantia sit circa utrasque concupiscentias ibi in na-
turalibus autem etc. Dicit ergo primo quod quedam concupiscentie sunt
communes et quedam sunt proprie que scilicet sunt appositae
quibusdam ad communes. Deinde cum dicit puta quod cibi etc.
manifestat divisionem propositam et primo manifesta-
tat que sint concupiscentie communes et dicit quod concupiscentia ci-
bi in communi est naturalis utpote omnis tota natura
corporalis quia communis est quod omnis homo adhuc
manens indigentie requirit necessaria alimenta quod sunt
vel humida quod est potus et aliis utrisque sicut et
omnis dicit quod omnis homo tam iuvenis quam
crescens idest adolescens concupiscit amplexus in quo vege-
tat. Secundo autem ibi talem autem etc. ostendit que sint proprie
delectationes et dicit quod non omnes homines concupiscunt
talem vel talem lectum puta stratum plumis aut
preciosis vestimentis. Similiter et non omnes desiderant ta-
lem vel talem cibum puta preciosum aut delicate pa-
ratum nec et omnes eadem concupiscunt sed quidam talibus
concupiscunt hoc quidam aliud. Unde huiusmodi concupiscentia vi-
detur esse nostra quia scilicet ad ea non inclinamur
ex natura sed potius ex nostra adinventione. Nichilominus tamen
habet aliquid esse ad naturale quasi pertinens ad naturam
in diversis si non pertineat ad naturam generis vel speciei
ut videmus enim quod diversa sunt delectabilia secundum diver-
sas complexiones eorum et quibusdam quedam sunt delecta-
bilia quam alia indigent propter naturalem complexionem eorum.
Deinde cum dicit in naturalibus quidem etc. ostendit
qualiter sit intemperantia circa concupiscentias predictas et dicit
quod in concupiscentiis naturalibus que sunt communes pauci
peccant et non est peccatum in hoc nisi uno modo
scilicet quod plus aliquis quam natura requirat contingit enim
quod aliquis comedit vel bibit quidquid ei detur sed tamen hoc

faciat usque ad superfluam repletionem in quo est super-
habundantia vel multitudinis cibi vel potus quantum ad naturam
natura enim non concupiscit nisi quod suppleatur indigentia
vel quod aliquis assumat ultra indigentiam est excessus
supra naturam. Et ideo tales dicuntur gastrimargi idest furor
ventris et marges quod est furor vel insania quasi furor
vel insania ventris quia scilicet implent naturam preter indigen-
tiam et tales sunt illi qui sunt nimis bestiales quia so-
lum ad hoc solum adhibent curam ut ventrem repleant
absque discretione sicut et bestie. Secundo ibi circa proprias autem
delectationes etc. ostendit qualiter se habeat intemperantia
circa proprias concupiscentias sive delectationes et dicit quod circa eas
multi et multipliciter peccant. Scilicet secundum omnes circumstantias
illi enim qui sunt amatores talium delectationum peccant
eo quod gaudent in hiis quibus non oportet puta in immundo
cibo vel inconveniente eis vel quia peccant quia magis
gaudent quam quibus oportet puta siquis nimis delectetur
in sumptione convenientis cibi vel quia in hiis delectantur
absque discretione sicut vulgus multitudo vel quia non ser-
vant debitum modum ut delectentur sicut oportet. In omnibus enim
hiis superhabundant intemperati quia gaudent de quibusdam
de quibus non oportet gaudere quia sunt detestanda et secundum
sua ipsam odibilia. Et si aliquibus quidam talium oportet
gaudere gaudent magis quam oportet et absque discretione
sicut multi gaudent et sic ulterius concludit quod
intemperantia sit superhabundantia circa delectationes que
est vituperabilis sicut et alie superhabundantie ut supra
visum est.

Circa tristitias autem non quemadmodum etc. Postquam
philosophus determinavit qualis temperantia sit circa
delectationes hic ostendit quomodo sit circa tristitias et circa
hoc duo facit. Primo ostendit quomodo dissimiliter se habeat
circa tristitias fortis temperatus et intemperatus. Secundo manife-
stat quod dixerat ibi intemperatus quidem etc. Dicit
ergo primo quod non similiter se habent circa tristitias fortis
temperatus et intemperatus. Fortis enim patitur quidem
magnas tristitias sed laudatur in hoc quod bene sustinet
eas ut supra dictum est. Sed temperatus non laudatur ex eo
quod sustineat tristitias neque intemperatus vituperatur in hoc
quod non sustineat eas sicut vituperatur timidus
sed intemperatus vituperatur de hoc quod magis tristatur
quam oportet et est eius tristitia non ex aliquo sensibili nocu-
mento sicut est tristitia timidi sed tristatur de hoc
quod non adipiscitur delectabilia que concupiscit et sic delecta-
tio per suam absentiam causat in eo tristitiam. Temperatus autem
laudatur in hoc quod non tristatur in hoc quod
abstinet a delectabilibus sed neque etiam a delectabilibus
[illegible] quod non concupiscit. Est autem potior effectus qui
consequitur ex presentia cause sicut quod convenit ex
absentia et ideo fortitudo principalius est circa tristitias
que consequuntur ex presentia nocivorum temperantia autem est
[illegible] circa tristitias que consequuntur ex absentia delectabili-
um principalius autem circa delectationes que ex delectabi-
lium presentia consequuntur. Deinde cum dicit intemperatus
quidem etc. manifestat quod dixerat scilicet quod intemperato
delectatio tristitiam faciat hoc enim accidit quia intemperatus

concupiscit delectabilia omnia vel appetit in delectatione propter se ipsam. Et ideo appetit omnia quae delectationem faciunt vel appetit ea quae maxime sunt delectabilia in tantum quod propter ea alia delectabilia dimittit curare, et ita est quod cuius electio non regitur ratione sed ducitur concupiscentia, ut eligat delectabilia et praeponat quae maxime sunt talia super alia bona quae sunt utilia vel honesta, quae praeponuntur. Intemperati utile et honestum ut delectabile consequitur. Et ideo intemperatus tristatur cum non adipiscitur delectationem quam concupiscit; concupiscentia enim quae non adipiscitur verum concupitum est cum tristitia. Videtur autem inconveniens esse secundum communem existimationem quod aliquis propter delectationem tristetur, sed verum est intemperatum propter delectationem tristari, scilicet non tristatur nisi propter eius absentiam, sicut et natura patet propter privationis absentiam. Deinde cum dicit deficientes autem etc. Determinat de vitio intemperantiae opposito quod deficit circa delectationes, et dicit quod non multum contingit quod aliqui deficiant circa delectationes ita ut minus gaudeant quam oportet, id est quam requiritur ad sanitatem et bonam habitudinem corporis et ad decentem conversationem cum aliis, in quo consistit vitiosus defectus, quia supra ipso modo notavit insensibilitatem quia non convenit humanae naturae, quia etiam reliqua animalia discernunt cibos in quorum quibusdam delectantur, in aliis autem non. Et si sic acceptare aliquas delectationes ut praeferre ad communem naturam vel si aliquis sit cui nihil sit delectabile, iste videtur esse longe a natura humana; et quia hoc raro contingit, ille qui sic deficit non habet aliquod nomen, sed quia sic vocatur autem insensibilis. Sed autem ad hanc insensibilitatem pertinet quod aliqui a delectationibus abstineant propter aliquem finem utilem vel honestum, sicut negotiatores propter lucra, et milites propter victoriam. Hoc enim non sit praeter id quod oportet, quod pertinet ad vitium defectus.

Deinde cum dicit temperatus autem etc. ostendit qualiter temperatus se habeat circa praedicta. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit a quibus temperatus abstineat. Secundo quibus utatur, ibi: quaecumque autem ad sanitatem etc. Dicit ergo primo quod temperatus medio modo se habet circa praedicta, scilicet circa delectationes tactus et concupiscentias earum. Primo quidem quantum ad delectationes non delectatur in illis turpibus in quibus maxime delectatur intemperatus, sed magis tristatur si aliquid quando tale occurrerit. Et universaliter non delectatur in quibus non oportet, neque vehementer delectatur quibuscumque talibus, neque secundum aliquam aliam circumstantiam. Secundo autem quantum ad tristitias non tristatur in absentia delectabilium. Tertio autem quantum ad concupiscentiam non concupiscit delectabilia absentia, quia non multum curat de eis, vel concupiscit ea cum debita mensura, quia non excedit neque concupiscens magis quam oportet, neque concupiscens quando non oportet, neque secundum aliquam aliam circumstantiam quae sit contra rationem excedit. Deinde cum dicit quaecumque autem etc. ostendit quibus et qualiter utatur temperatus. Et dicit quod quaecumque delectabilia expediunt ad sanitatem corporis vel ad bonam habitudinem, ut scilicet sint non impeditiva ad ea quae sunt facienda, his temperatus appetit tamen secundum debitam mensuram et sicut oportet. Similiter autem utitur alia delectabilia quae non sunt necessaria ad duo praedicta; appetit ea temperatus triplici tamen conditione observata. Primo quidem quod non sint impeditiva sanitatis et bonae habitudinis, sicut est superfluus cibus vel potus. Secundo ut non sint praeter bonum, id est praeter honestatem, sicut est delectatio adulterii. Tertio ut non sint supra substantiam, id est ut non excedat facultatem hominis, sicut si pauper velit uti cibariis nimis sumptuosis. Ille enim qui sic se habet ut appetat delectationes impeditivas sanitatis et bonae habitudinis vel contrarias honestati vel excedentes divitias suas, magis amat delectationes quam dignum sit, quod non convenit temperato, qui amat eas secundum rectam rationem.

Voluntario autem magis assimilatur etc. Postquam philosophus determinavit de actu temperantiae et oppositorum vitiorum, hic comparat peccatum intemperantiae ad alia peccata. Et circa hoc duo facit. Primo comparat intemperantiam ad vitium timiditatis. Secundo ad vitia puerorum, ibi: nomen autem intemperantiae etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit quod intemperantia plus habeat de voluntario quam timiditas. Secundo ostendit quod alio ordine invenitur voluntarium in utroque vitio, ibi: videbitur autem utique etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit quod intemperantia plus habeat de voluntario quam timiditas. Secundo infert quamdam conclusionem ex dictis, ibi: propter quod et exprobrabilius etc. Dicit ergo primo quod intemperantia magis assimilatur voluntario quam timor, id est plus habet de voluntario. Et hoc probat duabus rationibus, quarum prima sumitur ex eo quod comparatur ad voluntarium et involuntarium unumquodque, scilicet delectatio in eo quod voluntarie agit, tristitia autem in eo quod est involuntarium. Manifestum est autem quod intemperatus agit propter delectationem quam concupiscit, timidus autem agit propter tristitiam quam fugit. Horum autem duorum delectatio est delectabilis, et ideo voluntarie delectatur ille qui delectatione actualiter fruitur, sed et ille qui delectationem quaerit propter spem delectationis consequendae. Tristitia autem est fugienda, et sic fit involuntaria. Et sic manifestum est quod intemperantiam movet id quod est magis voluntarium, timiditatem autem movet id quod est fugiendum et involuntarium. Unde plus accedit ad voluntarium intemperantia quam timiditas. Secundam rationem ponit ibi: et tristitia quidem etc., quae sumitur ex ignorantia quae causat involuntarium, ut supra dictum est, quod contingit ex passione alienante et nocivum, quia tristitia stupefacit et corrumpit naturam eius qui habet tristitiam, et ita est quod facit hominem extra se a propria dispositione. Sed delectatio talia non facit, quia non corrumpit naturam, unde delectatio non stupefacit neque corrumpit scientiam eius qui delectatur. Et ideo magis voluntarie operantur intemperati, quae operantur propter delectationem plus habent de voluntario quam timor, qui movetur propter tristitiam. Deinde cum dicit propter quod et exprobrabilius etc. concludit ex praemissis quod, quia voluntarium debet laudari in bonis et vituperari in malis, consequens est quod intemperantia sit exprobrabilior quam vitium timiditatis, quod habet minus de voluntario. Ad quod et addit aliam rationem ex eo quod tanto aliquod vitium est magis exprobrabile quanto facilius vitatur. Vitari autem potest intemperantia per assuetudinem ad contrarium. Facile autem est assuescere bene operari in his circa quae est temperantia, dum vitae

primo quia ea quae delectabilia ciborum et potuum et aliorum huiusmodi multotiens occurrunt in vita humana; unde decet hominem non occasio assuescendi bene operari circa talia. Secundo quia in talibus non habet periculum, quod non est magnum periculum si aliquis abstineat aliquando ab aliquo delectabilium tactus. Sed in vitio timiditatis est contrarium, quia et raro occurrunt bellica pericula et in his aggredi periculosum est. Unde manifestum est quod exprobrabilius est vitium intemperantiae quam timiditatis.

Deinde cum dicit: videtur autem utique etc., ostendit quod non eodem ordine voluntarium invenitur in utroque vitio. Et primo ostendit quo ordine inveniatur in timiditate. Secundo quo ordine inveniatur in intemperantia, ibi: intemperato autem etc. Dicit ergo primo quod timiditas non videtur similiter voluntarium habere in universali et in singularibus. In universali autem videtur esse sine tristitia, puta quod aliquis vadat ad pugnam et invadat hostes. Sed singularia quae occurrunt, puta quod aliquis vulneretur et repellatur, et alia huiusmodi, ita contristant ut homines propter hoc stupefacti timidi proiciant arma et alia huiusmodi turpia faciant. Unde quae in universali sunt voluntaria et in singulari involuntaria redduntur videri esse violenta, propter magnam tristitiam, id est abiectam; propter quam homo inducitur ad hoc quod deserat quod prius volebat.

Deinde cum dicit: intemperato autem etc., ostendit quid sit ordo circa intemperantiam. Et dicit quod ibi est ordo contrarius, quia singularia sunt maxime voluntaria, quia proveniunt ex eo quod homo concupiscit et appetit. Sed totum in universali consideratum est minus voluntarium, puta quod aliquis adulterium faciat; nullus enim concupiscit esse intemperatus in universali. Et singularia quibus homo fit intemperatus sunt delectabilia. Huius autem differentiae ratio est ex hoc quod tristitia quae movet timorem pertinet ad involuntarium, sicut delectatio quae movet intemperantiam pertinet ad voluntarium. Omnis autem affectus circa singularia vehementior est, et ideo circa singularia timiditas plus habet de involuntario et temperantia vel intemperantia plus de voluntario; et ideo in vitio intemperantiae magis notum est immorari cogitatione vel sensu ad singularia descendendo quae alliciunt voluntatem.

Deinde cum dicit: nomen autem intemperantiae etc., comparat nomen intemperantiae ad peccata puerorum. Et primo ponit convenientiam quantum ad nomen. Secundo rationem convenientiae assignat, ibi: non male autem videtur etc. Dicit ergo primo quod nomen intemperantiae transfertur ad peccata puerorum, quod quidem in lingua nostra magis apparet ex parte virtutis quam ex parte vitii. Dicimus enim castitatem temperantiae speciem, sicut et pueros disciplinatos dicimus castigatos. Et e converso qui sunt indisciplinati possumus dicere incastigatos, sicut et ille qui non est castus dicitur incestuosus. Et ideo est translationis ratio, quia habent quamdam similitudinem huiusmodi peccata ad invicem. Sed quod horum nominetur ab alio prius vel posterius, ad propositum nihil refert; manifestum tamen est quod id cui posterius est nomen impositum a priori nominatur.

Deinde cum dicit: non male autem videtur etc., assignat rationem praedictae translationis nominis secundum similitudinem peccati intemperantiae ad peccata puerorum. Et primo quantum ad necessitatem castigationis sive refrenationis. Secundo quantum ad modum castigandi et refrenandi, ibi: propter quod oportet etc. Dicit ergo primo quod non male videtur esse facta translatio huius nominis ab uno peccato ad aliud propter similitudinem, secundum quod castigationes sunt opportunae: oportet enim castigari, id est refrenari, eum qui prava appetit, et cuius malus appetitus multum augetur. In quo autem conveniunt videtur esse concupiscentia et pueri. Pueri enim maxime vivunt secundum concupiscentiam, quia ipsi maxime appetunt delectationem, quae pertinet ad rationem concupiscentiae. Causa autem quare appetant delectationem dicetur in septimo. Et ideo si puer et concupiscentia non bene rationi persuadeantur, pervenient ad grandem, id est ad magnum augmentum. Ad multum enim augmentum venit, id est quod desiderium delectationis appetitus qui est concupiscentia. Cuius ratio est quia appetitus delectationis est insatiabilis, quinimmo quanto plus gustatur plus concupiscitur, eo quod est secundum appetitum; et iterum est quod se habet sicut insipiens. Insipienti enim concupiscentiae propria operatio auget connatum, id est hoc quod est sibi simile: sicut enim puer est insipiens, dum ei indulgetur, magis in eo insipientia crescit, sic ideo concupiscentia facilius fit et magis concupiscentia crescit in homine et dominatur. Et praecipue si concupiscentiae vel delectationes sint magnae ex parte subiecti, id est ex parte delectabilium, et vehementes ex parte eius qui concupiscit et delectatur, quia multum ex eis afficitur; et tantum quod impediant hominis cogitationem seu rationem; quae quanto magis remanet, tanto concupiscentia minus potest dominari.

Deinde cum dicit: propter quod oportet etc., ostendit similitudinem utrorumque peccatorum quantum ad modum castigandi. Et dicit quod concupiscentia et delectatio, si sint vehementes, faciunt augmentum. Ideo oportet quod sint moderatae, id est non excedentes in magnitudine, et paucae in numero, et quod non contrarientur rationi quantum ad speciem concupiscentiae seu delectationis quo utuntur ex parte obiecti. Et illud quod ita se habet in concupiscentiis et delectationibus dicimus esse persuasum et compositum, id est castigatum a ratione. Sicut enim puer oportet quod vivat secundum praeceptum paedagogi, sic oportet quod concupiscibile conveniat rationi, id est consonet rationi. Et paedagogus est ad bonum et ita se habet concupiscibile in homine temperato, qui concupiscit quae oportet et sicut oportet et quando oportet, prout ordinat ratio. Ultimo autem concludit epilogando, quia dicta sunt a nobis de temperantia. Et in hoc finitur tertius liber.

Liber quartus Ethicorum

Dicamus autem deinceps de liberalitate etc. Postquam philosophus determinavit de fortitudine et temperantia, quae respiciunt ea quae sunt necessaria ad conservandam ipsam humanam vitam, hic incipit agere de aliis mediocritatibus, quae respiciunt quaedam secundaria bona vel mala. Et primo determinat de mediocritatibus laudabilibus, quae sunt virtutes. Secundo de his quae non sunt virtutes sed passiones, ibi: verecundia autem etc. Circa primum duo facit. Primo determinat de virtutibus respicientibus res exteriores pertinentes ad vitam humanam. Secundo de virtutibus quae respiciunt humanos actus, ibi: in colloquiis autem etc. Circa primum duo facit. Primo determinat de virtutibus quae respiciunt exteriora bona. Secundo de virtute mansuetudinis, quae respicit exteriora mala, ibi: mansuetudo autem est quaedam medietas. Circa primum duo facit. Primo determinat de virtutibus quae respiciunt divitias. Secundo de his quae respiciunt honores, ibi: magnanimitas autem etc.

[Marginal notes: "circa talia"; "non"; "aliquando" (interlinear); "et variis"; "peccata"; "castigandi et refrenandi"; "respiciunt divitias"]

Incipit lib. iiii

Circa primam duo facit primo determinat de liberalitate secundo de magnificentia ibi videtur autem utique et de etc. Circa primam duo facit primo manifestat materiam liberalitatis et oppositorum vitiorum secundo determinat de eis circa primam inquit dicens dicamus autem deinceps de liberalitate etc. Circa primam duo facit primo ostendit quod liberalitas est circa pecunias secundo ostendit quod circa eandem materiam sunt opposita vitia ibi est autem et prodigalitas etc. Circa primum tria facit primo dicit de quo est intentio secundo ostendit materiam liberalitatis ibi videtur enim esse etc. tertio exponit quid sint ipse pecunie. Dicit ergo primo quod post temperantiam dicendum est de liberalitate et hoc propter convenientiam liberalitatis ad temperantiam. Sicut enim temperantia moderatur concupiscentias delectationum tactus ita liberalitas moderatur cupiditatem acquirendi vel possidendi res exteriores. Deinde cum dicit videtur enim esse etc. ostendit quae sit materia liberalitatis et dicit quod est medietas quedam circa pecunias sicut manifeste apparet ex hoc quod liberalis laudatur non in rebus bellicis circa quas est fortitudo neque in delectationibus tactus circa quas est temperantia et iudiciis circa quas est iustitia sed laudatur in datione et sumptione id est acceptione pecuniarum magis tamen in acceptione et datione quam in acceptione ut infra ostendetur. Est tamen considerandum quod aliquid potest dici materia virtutis moralis dupliciter uno modo sicut materia proxima et hoc modo passiones sunt materia plurimarum virtutum moralium. Alio modo sicut materia remota et hoc modo obiecta passionum ponuntur materie. Sicut fortitudinis materia proxima est timor et audacia materia autem remota pericula mortis. Temperantie autem materia proxima concupiscentie et delectationes materia autem remota cibi et actus venerei. Sic et liberalitatis materia quidem proxima est cupiditas vel amor pecunie materia autem remota ipsa pecunia. Deinde cum dicit pecunias autem etc. exponit quid nomine pecunie intelligatur et dicit quod nomine pecunie significantur omnia illa quorum dignitas pretium per numisma mensuratur sicut equi vestes domus et quecumque divitie exteriores possunt quod idem est dare vel accipere pecunias.

Deinde cum dicit est autem et prodigalitas etc. ostendit quod circa pecuniam materiam sunt et vitia liberalitati opposita et circa hoc tria facit primo proponit intentum et dicit quod circa pecunias est invenire superabundantiam et defectum prodigalitatis et illiberalitatis contrariorum. Nam extrema et ea sunt vitia scilicet prodigalitas et illiberalitas sunt extrema liberalitatis ut dictum est quod et ipsa sunt circa pecunias secundo ibi illiberalitatem quidem etc. ostendit qualiter de illiberalitate quod semper copulamus eam id est attribuimus illis qui studiosius quam liceat circa pecunias acquirendas vel conservandas magis quam oportet. Tertio ibi prodigalitatem autem etc. ostendit quomodo prodigalitas se habeat circa pecunias et dicit quod nomen prodigalitatis quandoque extendimus attribuentes ipsum inquinatis hominibus vocamus enim quandoque prodigos illos qui incontinenter vivunt et consumunt divitias suas in ludis sive ciborum sive venereorum et tales videntur esse pessimi in hoc quod simul habent multa vitia id est prodigalitatem et intemperantiam quorum tales qui vocantur prodigi non tamen nomine prodigalitatis proprie conveniens quod nomen prodigi impositum est ad significandum unum malum consistit in debita corruptione vel consumptione substantie id est exteriorum divitiarum et hoc convenit ex

ipso nomine prodigalitatis. Nam prodigus dicitur quasi perditus. Inquantum scilicet homo corrumpit propriam divitias per quas unusquisque debet vivere sua esse deperditus quod per divitias conservatur. Sed apparet quod hoc convenit ei propter se ipsum quod a vinculis ipsis superfluitatis expenditurum et tenacitatem ab eo quod convenit ei propter se ipsum qui prodigus cum propter hoc convenit quod consumat suas divitias quas non habet causa debitam convenientem qui [illegible] propter aliquid aliud ut puta propter inquinatum non propter se est consumptio divitiarum sed propter est incontinentia. Contingit enim quosdam quod et homines cupidi et tenaces propter vitium contrarium bona sua consumunt. Sic igitur non dicitur prodigalitas quando propter scilicet aliquis consumit proprias divitias suas per se et non propter aliud.

Deinde cum dicit quorum autem est aliquis usus etc. dicit qualis liberalitas et opposita vitia circa predictam materiam conveniunt et circa hoc tria facit primo determinat de liberalitate secundo de prodigalitate ibi per autem superabundantia etc. tertio de illiberalitate illiberalitas autem etc. Circa primum duo facit primo determinat de actu liberalitatis secundo ponit quasdam proprietates ipsius ibi liberalis autem esse non habere etc. Circa primum duo facit primo ostendit quis sit principalis actus liberalitatis secundo ostendit qualis esse debeat ibi dicit autem sic virtutes etc. Circa primum tria facit primo ostendit quod actus liberalitatis est bonus usus pecunie circa hoc quod convenit sicut ad alias virtutes pertinet bonus usus ut multi sic dicit quorum tamen est ad utilitatem pertinet eis vel bene vel male. Sed si pertinet aliquibus rebus bene uti bonus usus illarum rerum pertinet ad virtutem que est circa illas res. Sic igitur bene uti pecuniis pertinet ad liberalitatem que est circa pecunias ut supra ostensum est. Secundo ibi usus autem etc. ostendit quis sit usus pecunie et dicit quod usus pecunie consistit in emissione et quod fit per sumptus expensarum et per acceptiones. Sed accipere vel custodire pecunias non est usus pecunie sed est possessio eius. Sicut enim per acceptionem pecunie acquiritur eius possessio per custodiam autem conservatur. Acceptio enim est sicut quedam generatio custodia autem sicut quedam habitus retentio. Usus autem non ponit in custodiendo vel habendo sed actu. Tertio ibi propter quod etc. infert quandam conclusionem ex dictis et primo ponit eam conclusionem et ponit quod magis pertinet liberalis dare pecuniam cui oportet. Est bonum uti quam accipere unde oportet et scilicet pertinet ad virtutem non debita et non accipere unde non oportet quod pertinet ad remotionem contrarium. Secundo ibi virtus enim magis etc. probat inducta ratione quarum prima talis est. Magis pertinet ad virtutem benefacere quam bene pati quod pati est. Quod est melius et difficilius. Sed et magis pertinet ad virtutem bene operari quam abstinere a turpi actione quod operatio actio est principalis immo et ultima et turpis operari quod bonum assimilatur. Secunda ratio est quod per motum cuius est autem actio cum aliquis dat beneficit et bene operatur. Ad sumptionem autem id est receptionem pertinet bene pati magis id est aliquis recipit unde oportet vel non turpe accipere magis scilicet quam recipit unde non oportet. Sic autem est quod ad virtutem liberalitatis magis pertinet bene dare quam bene accipere vel abstinere a mala acceptione. Secunda ratio ponitur ibi et gratia datori etc.

quia talis est operationi virtutis debetur laus et gratia actio secundum virtutem honorum magis debet dantem quam accipientem bene vel non male accipere ergo virtus liberalitatis magis consistit in dando quam in accipiendo. Tertiam rationem ponit et facilius autem et cetera que talis est virtus est circa difficile sed facilius est quod aliquis non accipiat aliena quam det proprium quia cum aliquis dat id quod est sibi proprium quasi abicit a se id quod est sibi [illegible] ergo virtus liberalitatis magis est circa dationem quam circa acceptionem. Quartam rationem ponit ibi sed et liberales dicuntur et cetera que sumitur ex communi modo loquendi dicuntur enim maxime liberales illi qui dant illi vero qui non accipiunt [illegible] non multum laudantur de liberalitate sed magis de iustitia illi vero qui accipiunt non multum laudantur ergo liberalitas magis est circa dationes. Quintam rationem ponit ibi amantur autem maxime et cetera que talis est inter omnes virtuosos maxime amantur liberales non quidem amicitia honesti quasi liberalitas sit maior virtus sed amicitia utilis in quantum scilicet sunt aliis utiles sunt autem utiles per hoc quod dant ergo liberalitas magis consistit circa dationes

[Q]ue autem secundum virtutem et propter bonum et cetera. Postquam philosophus ostendit quid sit principalis actus liberalitatis hic ostendit qualis debeat esse et primo ostendit qualis sit principalis actus eius secundo quales sint actus contrarii ibi neque accipiet et cetera. Circa primum duo facit primo ostendit qualis debeat esse liberalitatis datio que est principalis actus eius secundo ostendit quod alie dationes non pertinent ad liberalitatem ibi qui autem dat quibus non oportet et cetera. Circa primum duo facit primo ostendit quod datio liberalis debeat debitas circumstantias [illegible] quia scilicet omnes operationes que sunt secundum virtutem debent esse bone et rectificate a ratione secundum debitas circumstantias et [illegible] ordinate per intentionem ad bonum finem cum ergo datio sit principalis actus liberalitatis oportet quod liberalis det propter bonum finem et quod recte id est secundum regulam rationis in quantum scilicet dat quibus oportet et quantum oportet et quecumque alie debite circumstantie concurrunt ad rectam dationem secundo ibi et hic delectabiliter et cetera ostendit quod datio liberalis debet esse delectabilis et hoc est quod dicit quod liberalis dat delectabiliter vel saltem sine tristitia sicut enim est in omni virtute ut ex superioribus patet quod actus virtuosi vel est delectabilis vel saltem est sine tristitia vel si oporteat aliquam tristitiam admisceri minimum habet [illegible] ad alios homines sicut supra dictum est de fortitudine si non multum delectatur in suo actu tamen non contristatur vel saltem minus tristatur inter omnes qui hec pericula subeunt. [D]einde cum dicit qui autem dat quibus non oportet et cetera ostendit quod alie dationes non pertinent ad liberalitatem et primo de dationibus quibus deest debita circumstantia et dicit quod ille qui dat quibus non oportet vel non propter honestatem sed propter aliquam aliam causam vel illicitam non dicitur liberalis sed alio nomine nominatur secundum diversam [illegible] propter quam dat [illegible] nominatur secundo ibi neque qui tristatur et cetera agit etiam de dationibus que sunt cum tristitia et dicit quod neque illi qui cum tristitia dant sunt liberales quia [illegible] quod tristantur in dando vel quod magis eligunt pecunias quam

operationem virtuosam honestam dationis quod non pertinet ad liberalem. [D]einde cum dicit neque accipiet et cetera ostendit quales sunt operationes liberalis circa acceptionem et cetera et circa hoc duo facit primo ostendit quid vitet liberalis in accipiendo secundo ostendit quid observet ibi unde autem oportet et cetera. Circa primum duo facit quorum primum est quod liberalis non accipit unde non oportet [illegible] accipere unde non oportet [illegible] qui non appretiat pecunias [illegible] consimiliter non est promptus ad petendum sicut enim in naturalibus quod est multum activum est parum passivum ut ignis ita et in moralibus liberalis qui est promptus ad beneficiandum donando non de facili vult beneficiari ab alio recipere quod est bene pati. [D]einde cum dicit unde autem oportet et cetera ostendit quid observet liberalis in accipiendo vel retinendo et ponit tria quorum primum est quod liberalis accipit unde oportet scilicet a propriis possessionibus [illegible] non quia querit pecuniam quasi per se bonum sed quasi necessariam ad dandum secundum est quod liberalis non negligit conservationem bonorum propriorum quia vult per hec [illegible] ad dandum tertium est quod liberalis non dat quibuscumque sed retinet ad hoc quod possit dare quibus oportet et quando et ubi debito. [D]einde cum dicit liberalis autem et cetera ponit conditiones comparatas liberalitatis quarum prima est quod ad liberalem pertinet ut vehementer superhabundet in datione [illegible] quod sit quod superhabundet a ratione recta sed ita quod dando [illegible] superhabundet retentioni quia minus sibi relinquit quam aliis det paucas enim [illegible] attendere est [illegible] multas quidem quia plurimis largiatur solo enim pertinet ad liberalem quod sibi non intendat secundam comparationem ponit ibi secundum substantiam autem et cetera et dicit quod liberalitas attenditur secundum proportionem scilicet divitiarum solo enim dicendo iudicatur liberalis ex multitudine donorum sed ex habitu id est ex facultate et voluntate dantis qui dat secundum modum suarum divitiarum unde nichil prohibet quod aliquis qui minora dat liberalior videatur si [illegible] tertiam comparationem ponit ibi liberaliores autem et cetera et dicit quod qui susceperunt divitias a parentibus sunt magis liberales quam illi qui ipsi [illegible] eas acquisierunt et assignat duas rationes quarum prima est quia illi qui susceperunt divitias a parentibus numquam sunt experti indigentiam unde non timent eam et propter hoc non timent expendere sicut illi qui [illegible] experti sunt paupertatem secunda ratio est quia naturale est quod omnis diligat sua opera sicut parentes diligunt suos filios et poete sua poemata illi autem qui acquirunt proprio labore divitias [illegible] eas quasi sua opera unde magis nolunt eas [illegible] ponit ibi ditari autem non facile et cetera et contra hoc tamen [illegible] comparationem et dicit quod non est facile quod [illegible] liberalis cum non de facili accipiat neque multum custodiat divitias sed magis [illegible] emittat eas dando et expendendo et non appretiatur divitias propter ipsas sed solum propter dationem. Secundo ibi propter quod et cetera manifestat [illegible] signum quia cum liberales non [illegible] sine divitiis homines vulgares accusant fortunam cui attribuunt divitias quod non sunt divites illi qui maxime essent digni scilicet liberales quam alius

largus. Sed ipse dicit quod hoc non irrationabiliter accidit quia non est possibile quod homo habeat pecunias qui nullam curam inde habet sicut et non est possibile quod aliquis apponatur de quo homo non curat. Deinde cum dicit tamen dabit etc. excludit falsam opinionem quia non hoc dicendum est quod non curet divitias quia dat quibus non oportet vel quando non oportet vel in accidit aliquam circumstantiam talem quia tali dacio non esset liberalis sed quia per hoc impediretur a largitione liberali circa inutiliter consumere et habere quod oportet consumere sicut enim dictum est liberalis dat qui expendit secundum proportionem sue substancie et in ea que oportet.

Qui autem excedat etc. postquam philosophus determinavit de liberali hic determinat de prodigo et primo determinat de eo qui est totaliter prodigus secundo de eo qui est partim prodigus et partim illiberalis ibi Sed multi prodigorum etc. et primum duo facit primo determinat de prodigo absolute secundo comparat prodigum illiberali ibi Deinde est et amplius etc. circa primum duo facit primo ostendit rationem cuius prodigus superabundet secundo ostendit qualis sit prodigus actus ibi liberalitatem utique etc. Dicit ergo primo quod cum dicatur aliquis liberalis ex hoc quod expendit secundum proportionem sue substancie prodigus dicitur qui excedat proportionem sue substancie expendendo vel dando et ex hoc excludit quod tyrannum qui habet inde facultatem divitiarum habundanciam ut possit omnia que sunt aliorum usurpare non dicimus prodigum quia multitudine eorum que possidet non videtur facile quod in dando et expendendo excedat proportionem suarum divitiarum. Deinde cum dicit liberalitatem utique etc. manifestat qualis sit actus prodigi et quia opposita circa idem manifestantur primo resumit ea que dicta sunt de actu liberalis secundo ostendit qualis sit actus prodigi ibi prodigus autem etc. circa primum duo facit primo resumit qualiter liberalis se habeat circa ea que principaliter ad eum pertinent scilicet circa dationem et delectationem divitiarum secundo qualiter se habeat in illis circa que secundario liberalitas ibi et accipiet unde oportet etc. Dicit ergo primo quod cum liberalitas sit quedam medietas circa dationem et acceptionem pecuniarum liberalis tribuit pecunias dando et expendendo et hoc secundum rectam rationem in quibus oportet et in quantum oportet observare quod dicitur liberalis proportionem et hoc facit tam in parvis quam in magnis per quod differt liberalis a magnifico qui est tantum circa magna ut infra dicetur et hoc facit delectabiliter per quod differt ab illiberali qui emissione pecuniarum contristatur. Deinde cum dicit et accipiet unde oportet etc. resumit quomodo liberalis se habeat circa ea que secundario ad liberalitatem pertinent et primo quomodo se habeat circa acceptionem secundo quomodo se habeat circa tristitiam ibi Si autem preter optimum etc. Dicit ergo primo quod liberalis accipit unde oportet et quantum oportet quia in acceptione oportet ut cum liberalitas utriusque modum teneat circa utrumque scilicet acceptionem et dationem liberalis utrumque faciet sicut oportet quia ad decentem dationem sequitur quod sit decens acceptio sed si acceptio non sit decens contraria est decenti dationi quia contrarius causis procedunt. Decens enim datio procedit ex hoc quod homo propter bonum honestum cupidit pecuniam sed indecens acceptio provenit ex hoc quod homo cupidit pecuniam propter bonum honestum et quia ea que se invicem consequuntur simul fiunt in eodem que vero sunt contraria sibi non possunt in eodem quod decens datio et decens acceptio que se invicem consequuntur simul adveniunt in liberali sed indecens acceptio non simul invenitur in eo cum decenti acceptione cum contrariatur. Deinde cum dicit Si autem preter optimum etc. ostendit quomodo se habeat liberalis circa tristitiam quae est de amissione pecunie et circa hoc tria facit primo ostendit quomodo tristetur de inordinata datione et dicit quod si contingat ipsum dare de suis divitiis consumere preter ordinem ad finem optimum et preter hoc quod bonum se habeat in dando secundum debitas circumstantias de hoc contristatur sicut et qualibet virtuosus tristatur si contingat ipsum aliquid facere quod sit contra virtutem et tamen circa hujusmodi tristitiam modum debitum observat ut scilicet tristitia sit modica et secundum quod oportet quia ad virtutem pertinet ut aliquis delectetur et tristetur in quibus oportet et secundum quod oportet secundo ibi Et bene communicativus etc. ostendit quomodo tristetur circa ablationem pecuniarum et dicit quod liberalis est bene communicativus pecunialis id est communis ad hoc quod pecunias suas communicet cum aliis habere potest enim aliquis tristitiam sustinere quod aliquis ei de pecuniis injuriatur eo quod non multum pecunias appreciatur. Deinde cum dicit et magis contristatur etc. ostendit qualiter tristetur circa indebitam retentionem pecunie et dicit quod magis gravatur et contristatur si non consumat dando vel expendendo quod tristatur si consumat aliquid quod non oportebat consumere et hoc ideo quia magis pertinet ad ipsum dare quam accipere vel conservare et in hoc non placet Symonidi id est cuidam poete qui contrarium oppositum dicebat. Deinde cum dicit prodigus autem etc. ostendit ex premissis qualis sit actus prodigi et dicit quod in omnibus predictis prodigus peccat id est non solum in dando et accipiendo sed etiam in delectando et tristando quia non delectatur nec tristatur in quibus oportet et secundum quod oportet et hoc erit magis manifestum in sequentibus. Deinde cum dicit Deinde est autem amplius etc. comparat prodigalitatem illiberalitati et primo quantum ad oppositionem secundo quantum ad gravitatem peccati ibi Quia quidem igitur etc. Dicit ergo primo quod dictum est supra quod prodigalitas et illiberalitas se habent secundum superabundantiam et defectum in duobus scilicet in datione et acceptione et hoc ideo quia expensa que pertinet ad liberalitatem pertinet sub datione comprehendit. Sic autem in his superabundat et deficit prodigus et illiberalis prodigus enim superabundat in dando et in hoc quod non accipiat illiberalis autem e contrario deficit in dando et superabundat in accipiendo nisi forte in parvis quod illiberalis dat et non curat accipere.

Quia quidem igitur prodigalitatis etc. postquam philosophus ostendit oppositionem prodigalitatis ad illiberalitatem hic ostendit quod illiberalitas excedit in gravitate peccati et hoc tribus rationibus quarum prima sumitur ex mutabilitate prodigalitatis que non de facili augetur sed de facili removetur unde dicit quod ea que pertinent ad prodigalitatem non multum possunt augeri sic ut quis aliquis nihil aliunde accipiat et tribuat omnibus dare eo quod sibi id est divitie velociter deficient eos qui dant indiscrete cum quidam privati existunt tales enim esse prodigi quia vitium quod multum augetur et de facili movetur minus est grave [illegible] est et [illegible] est quod prodigus

non modicum est. melior .i. minus malus illiberali prodigus enim de facili sanabilis est. Alio modo ex duobus. uno quidem scilicet ab etate quia quanto aliquis magis accedit ad senectutem fit magis pronus ad retinendum et ad non dandum quia enim divitie appetuntur ut per eas homines defectibus subveniant magis autem contingit ut quando aliquis maiores sentit defectus tanto promptior fit ad retinendum et ad non dandum. Secundo per paupertatem que consequitur ex superflua prodigi datione paupertas autem impedit prodigalitatem cum sit impossibile dando tantum. Et per experientiam defectus secundum rationem potest duci et ad medium pervenire quod est que scilicet est ex similitudine ad liberalitatem. Unde dicit quod prodigus de facili potest reduci ad medium virtutis. Et sic consequenter habebit ea que sunt liberalis. Dabit enim prodigus ea que oportet scilicet libere dat et non de facili accipit. Dicit autem aliquis quod neuter horum facit simpliciter bene secundum rectam rationem. Et ideo si perducatur ad hoc quod fiat secundum rationem sive per assuefactionem sive per quemcumque alium casum puta etatis vel fortune erit liberalis ut scilicet det quibus oportet non accipiat unde non oportet. Et ex hoc concludit quod prodigus non videtur esse pravus simpliciter quia ad pravitatem moralem que respicit directe appetitum pertinet. Non enim pertinet ad malum sive corruptionem appetitus nec defectus virtutis. Qui aliquis superhabundat in dando et in non accipiendo. Sed hoc videtur pertinere ad insipientiam quandam. Et sic videtur quod prodigalitas magis pertineat ad malitiam moralem que respicit primitus appetitum ad malum quam secundum rationem [margin: animi] defectum. Deinde cum dicit: Qui autem modo etc. ponit secundam rationem [margin: defectio] quod scilicet ex defectu prodigalitatis unde dicit prodigalem esse multo meliorem illiberali. Et totum apparet per predictas duas rationes. Sed et propter hanc rationem quia prodigus multos iuvat per suam rationem dationis. Sed liber nocet in ordinate dando. Sed illiberalis nulli prodest in quo deficit in dando neque prodest sibi ipsi in quo deficit in expendendo. Deinde cum [margin: C] dicit: Sed multi prodigorum etc. determinat de eo quod est mixtum ex prodigo et illiberali. Et circa hoc tria facit. primo ostendit quomodo aliqui prodigi aliquid illiberalitatis habent. Secundo [margin: quod deficiunt in dando et in accipiendo] ostendit quasdam actiones eorum ibi: Propter quod intemperati etc. Circa primum duo facit. in primo ostendit quomodo quidam prodigi male se habent in accipiendo. Secundo quomodo male se habent in dando ibi: Propter quod et non liberales etc. Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit et dicit quod multi qui sunt prodigi per superflua dationum sunt et ad illiberales magis accipiunt unde non oportet. Secundo ibi: Acceptivi autem etc. assignat duas rationes quarum prima est quia tales prompti sunt ad accipiendum propter hoc quod volunt consumere sua superflue dando et expendendo et de facili consumunt ea que habent. Ergo eos deficit. Unde ad hoc quod adimplere possint voluntatem suam de superfluis dationibus et expensis coguntur aliunde inordinate accipere que non habent. Secunda ratio est quia magis dant cedunt propria dando quam ex ratione etiam quia non attendunt ad bonum unde volunt quocumque dare sed qualiter autem unde dent nichil apud eos differt et ideo quia nullam curam habent de bono in propter bonum in modo debito habent sed quia divites

qui parum expendunt, et tenaces aliqui dicuntur qui multum retinentes, aliqui dicuntur duri et kyminibiles qui venditores cymini aliquid sic excessum tenacitatis quod scilicet nec minimum aliquid darent absque recompensatione. Et tamen isti subhabundant in accipiendo, quia nec aliena appetunt nec oblata multum curant accipere. Et hoc propter duas rationes, quarum prima est quia scilicet hoc dimittunt propter morem modestiam et propter timorem turpitudinis vitande, nam propter hoc custodire sua et hoc dicunt ideo fieri ne sua dent cogantur aliquid propter penuriam ad agere. Et iste est qui nolunt recipere aliena turpe existimantes, ut quia dubitant ne alias in casu que eis daret inducant ad aliquid indecens. Et de horum numero videtur esse kymbilis, id est cymini venditor, qui sic nominatur propter hoc quod nimis superhabundat in hoc quod nulli dare vult. Et causam eius est decentia illius. Secunda ratio est quia aliqui abstinent ab accipiendo aliena propter hoc quod timent ne oporteat eos dare, quia non est facile ut ipse ea que sunt aliorum accipiat et alii accipiunt ea que sunt eius, et ideo placet eis quod nec dent nec accipiant.

Deinde cum dicit: *alii autem rursus* etc., ponit modos illiberalitatis quantum ad superhabundantiam in accipiendo. Et primo quantum ad eos qui turpiter accipiunt. Secundo quantum ad eos qui accipiunt iniuste, ibi: *aleator quidem* etc. Dicit ergo primo quod quidam illiberales superhabundant in acceptione, non curantes unde vel quid accipiant, sed lucrantur undecumque. Quidam lucrantur de vilibus et servilibus operibus. Quidam vero lucrantur de turpibus et illicitis, puta de meretricio vel de aliquo alio, sicut lenones. Quidam vero lucrantur per singulam exactionem, sicut usurarii et qui talem aliquid parum volunt lucrari in aliquo multo quod dant. Omnes enim propter quaestum accipiunt unde non oportet, scilicet de turpibus, et unde etiam non oportet, sicut usurarii qui accipiunt ultra sortem. Quibus omnibus commune est quod turpiter lucrantur, magis scilicet sustinent ut obprobrium habeant propter aliquod lucrum et hoc parvum. Quia illi qui magna lucrantur accipiunt unde non oportet vel que non oportet, sicut tyranni qui depredantur civitates et templa, non dicuntur illiberales, sed magis dicuntur pravi et inhonesti et iniusti.

Deinde cum dicit: *aleator quidem* etc., ponit illiberales qui accipiunt iniuste, sicut aleator qui lucratur ex ludo taxillorum, et ille qui spoliat mortuos quos antiqui cum magno cultu sepeliebant, et latro qui spoliat vivos. Omnes enim isti turpiter lucrantur, magis propter lucrum negotia quedam faciunt unde sunt opprobriosi. Sed iniustum est aliquam spoliare. Secundo hoc, scilicet spoliare mortuos, et latro exponunt se magnis periculis propter lucrum; aleatores volunt lucrari ab amicis cum quibus ludunt, cum tamen magis oporteat amicis aliquid dare. Et ideo omnes predicte sumptiones et acceptiones sunt illiberales.

Deinde cum dicit: *convenienter autem* etc., determinat de illiberalitate per comparationem ad oppositum vitium. Et dicit quod illiberalitas convenienter denominatur ab opposito liberalitatis, quia est peius vitium magis quam prodigalitas, ut supra ostensum est; unde relinquitur quod magis opponatur liberalitati. Secunda ratio est quia homines magis peccant per vitium quod dicitur illiberalitas quam per vitium quod dicitur prodigalitas. Et propter hoc

vel quia utique volunt lucrari unde non oportet, scilicet turpes lucratores.

nominatur a privatione liberalitatis, quia plures peccant per vitium corruptive liberalitatis. Ultimo autem epilogat que dicta sunt, dicens tanta dicta esse de liberalitate et de oppositis vitiis.

Videbitur autem consequens esse etc.

Postquam philosophus determinavit de liberalitate, hic determinat de magnificentia. Et dividitur in partes duas. In prima inquirit naturam magnificentie et oppositorum vitiorum. In secunda ostendit qualis sit magnificus et opposita vitia, ibi: *magnificus autem scienti assimilatur* etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit quid sit magnificentia. Secundo que sint vitia ei opposita, ibi: *talis autem habitus* etc. Circa primum tria facit. Primo comparat magnificentiam liberalitati. Secundo ostendit differentiam inter utramque, ibi: *non quemadmodum autem liberalitas* etc. Tertio concludit propositum, ibi: *illum autem imparvis* etc. Dicit ergo primo quod post liberalitatem videtur esse consequens quod tractetur de magnificentia, et hoc conveniens est quia magnificentia videtur esse quedam virtus circa pecunias sicut et liberalitas.

Deinde cum dicit: *non quemadmodum* etc., ostendit differentiam quantum ad materiam inter liberalitatem et magnificentiam. Et circa hoc duo facit. Primo ponit differentiam. Secundo manifestat quod dixerat, ibi: *magnitudo autem* etc. Circa primum ponit duas differentias, quarum prima est quod liberalitas se extendit ad omnes operationes que sunt circa pecunias, scilicet ad acceptiones, dationes et expensas; sed magnificentia est solum circa sumptus, id est expensas. Secunda differentia est quia in sumptibus sive in expensis magnificentia excedit liberalitatem magnitudine expensarum. Magnificentia enim est solum circa magnas expensas, sicut ipsum nomen demonstrat; liberalitas autem potest esse et circa moderatas. Ut enim nomen ipsum indicat, est decens in magnitudine sumptus, ita quod magnificus, ita magnos sumptus faciat quod excedat. Id quod oportet secundum rationem. Sed sumptus magnifici tamen est cum magnitudine, quod cum homo est decens decet in quantum persona facientis et opus in quo sunt expense, ut infra dicetur.

Deinde cum dicit: *magnitudo autem* etc., exponit quod dixerat, scilicet qualiter magnitudo sumptus attendatur magnifico. Et dicit quod magnitudo dicitur relative. Non enim idem dicitur esse magnus sumptus accipiens respectum ad aliquid aliud, puta ad id in quo sunt expense vel ad personam expendentis. Non enim idem sumptus dicitur esse magnus per comparationem ad trierarchum, id est principem galearum (que habent tres ordines remorum, unde et trieres vocantur), et architectorum, id est principem speculationis, puta si sunt per fabricationem templi vel navium operis. Sumptum esse decentem per comparationem ad ipsum qui expendit et per comparationem ad id in quo expendit, et circa que illud fiat, puta si sunt expense in edificatione domus, oportet considerare cui domus illa edificetur, utrum scilicet principi vel private persone, et secundum hoc diversi sumptus requiruntur.

Deinde cum dicit: *illum autem imparvis* etc., concludit quod dixit, scilicet quod ad magnificentiam pertinet magnitudo sumptuum, quia ille qui expendit in rebus parvis vel moderatis secundum quod dignum est non dicitur magnificus, puta si multotiens dando expendat in multis parvis rebus, ita quod omnes ille expense congregate sufficerent ad unum, quantum ad illud quod expendit magnifice in uno.

tricraedi

expendio

magnificus non dicetur. Et sic patet quod liberalis illi-
quia expenderet quod omnis magnificus est liberalis, non tamen
sequitur quod omnis liberalis sit magnificus. Deinde cum dicit
Talis autem habitus etc. ostendit que sunt vicia opposita
magnificencie et dicit quod vicium oppositum habitui ma-
gnificencie per modum defectus vocatur parvificencia, sed vicium
quod opponitur ei per modum superhabundancie vocatur banausia
a banos quod est fornax quia tales sicut in fornace omnia
sua consumunt. vocatur apyrocalia quasi sine experiencia
boni quia scilicet inexperti sunt qualiter oporteat bonum operari
et si que non sunt alie tales nominaciones. Aliquando quidem in-
[illegible] superhabundancie non quia excedant magnificum in mag-
nitudine expensarum circa que debet expendere sed super-
habundant in hoc quod excedunt racionem rectam in hoc quod fa-
ciunt magnos sumptus circa quedam parva in quibus
non oportet et sicut non oportet. Ex quo patet quod medium et extrema
in virtutibus moralibus non accipiuntur secundum quantitatem
absolutam sed per respectum ad racionem rectam. Sed de istis [illegible]
de istis magis posterius dicetur in hoc eodem capitulo. Deinde
cum dicit Magnificus autem etc. ostendit quomodo mag-
nificus et opposita vicia se habeant [illegible] se habeant
et primo determinat de magnifico, secundo de viciis
oppositis ibi Superhabundans autem et banausus etc. Circa primum
duo facit primo ponit quasdam proprietates magni-
ficencie pertinentes ad modum expendendi. secundo ostendit in quibus
magnificus expendat ibi Est autem sumptuum etc.
Circa primum ponit vi. proprietates magnifici quarum prima
est quod magnificus assimilatur scienti quia scilicet sicut ad
scientem artificem pertinet considerare proporcionem operis
ad aliud ita et ad magnificum pertinet considerare propor-
cionem expensarum ad id in quo fiunt expense. Secunda
magnificus ex virtute habitus sui considerare quid
deceat expendere et sic faciet magnas expensas
prudenter quod requiritur ad omnem virtutem moralem
ut scilicet prudenter operetur. Hoc autem quod dictum est contin-
gebat per hoc quod supra dictum est in secundo quod habitus
huiusmodi determinantur per operaciones et per obiecta quorum est hic
quia scilicet determinati habitus sunt determinatarum operacionum
obiectorum. Tercia quod operaciones magnificencie sunt expense et ob-
iecta operacionum sunt ea in quibus fiunt expense
magne. Sed sic est quod ad magnificum pertinet considerare
et facere magnos sumptus et decentes quod non potest
sine prudencia operis. Et quod opus id est operata sunt talia id est
magna et decencia. Et primo ii. modo expense erunt
magne et decentes operi operato puta domui edifi-
cande vel alii huiusmodi. Sic quod oportet quod opus in quo fiunt
expense sit tale quod sit dignum huiusmodi sumptu id est ex-
pensa. Sumptum autem id est expensam oportet esse ut pre-
[illegible] operi vel ex [illegible] quod [illegible] difficile est
medium attingere. Si contingat a medio declinare
[illegible] quod virtus declinat in id quod minus habet de malo sic
fortis in minus timendo et liberalis dando et sic magnifi-
cus in plus expendendo. Sextam proprietatem ponit ibi
Consumet autem etc. que sumitur ex parte finis et dicit quod
magnificus consumet scilicet expendendo talia magna
et decencia propter bonum honestum sicut propter finem. Operari

autem propter bonum est commune in omnibus virtutibus. Ter-
ciam proprietatem ponit ibi Et adhuc delectabiliter etc. et
dicit quod ad magnificum pertinet delectabiliter
magna expendere et emissive id est leviter et sine
difficultate emittendo quia quod aliquis sit multum diligens
in racione id est computacione expensarum pertinet
ad parvificenciam. Quartam proprietatem ponit ibi Et
qualiter optimum etc. et dicit quod magnificus intendit
quomodo opus faciat optimum et decentissimum quam
quantum minime possit expendere ad opus intentum
faciendum. Quintam proprietatem ponit ibi Necessarium quidem etc.
dicit quod necessarium est quod magnificus sit liberalis
quia ad liberalem pertinet expendere ea que oportet et
sicut oportet et hoc etiam magnificus expendit non tamen
magna et decencia opera ut dictum est et hoc facit
delectabiliter et emissive propter bonum. Sed ad magni-
ficum pertinet quod aliquid magnum est hoc fa-
ciat ac si magnificencia nichil aliud sit quam quedam
magnitudo liberalitatis circa predicta. Ultimam proprietatem ponit
ibi Ab equali sumptu etc. et dicit quod dives magni-
ficus in aliquo magno opere faciat magnas expen-
sas, conveniens opus magis magnificum [illegible]
expensarum quia non idem pertinet virtuti ultimum
et optimum in possessione divitiarum et in opere quo
divicie expenduntur quia virtus id est maximum et op-
timum in possessionibus est illud quod est plurimo precio dig-
num et quod homines magis honorant id est appreciantur
Sed virtus operis est quod sit magnum et bonum quia con-
sideracio talis operis inducit admiracionem et tale est
opus magnificencie ut scilicet sit admirabile. Et sic
patet quod virtus operis id est optima excellencia est
propria magnificencie cum magnitudine expensarum.

Est autem sumptuum etc.

Postquam philosophus ostendit qualiter magnificus
se habeat in expendendo hic ostendit in quibus magni-
ficus expendat et circa hoc duo facit primo ostendit
in quibus expendit magnificus. secundo ostendit quo-
modo faciat proporcionem sumptuum ad ea in quibus
expendit ibi Et in singulis decens etc. Circa primum
duo facit primo ostendit in quibus principaliter mag-
nificus expendat. secundo in quibus expendat secundario
ibi Eorum autem etc. Circa primum tria facit primo dicit que
sunt principalia in quibus magnificus expendit.
secundo ostendit ad quos pertineat in talibus expendere
ibi Quemadmodum dictum est etc. Tercio epilogat quod
dictum est ibi Maxime quidem etc. Dicit ergo primo
quod magnificus facit sumptus circa ea que sunt maxime
honorabilia. Huiusmodi autem sunt duorum generum. Primum genus
est eorum que pertinent ad res divinas puta cum
aliqua donaria reponuntur in templis deorum et in
preparaciones puta templorum edificia vel aliquid aliud
huiusmodi. Et etiam sacrificia ad deos pertinencia. Gentiles enim
non solum colebant deos id est quasdam substancias separatas
sed etiam colebant demones quos dicebant esse medios
inter deos et homines. Et ideo subdit quod ad hoc etiam per-
tinet quecumque expense circa cultum circa demones.

unde predicans s[anctus] … [illegible] … dulce … primum …
…, deo libent[er] offerendum credito

a … [illegible] … que spectat et decet ad eos etc.
b … [illegible] … non solum ad ea in quibus expendunt / et eos qui expendunt

Et loquitur hic philosophus de convenientibus [illegible] quod non magnificentia … est abrogata … si aliquis … [illegible] … ad expendere non esset magnificus … sed … [illegible] … honorabilium sumptuum sunt ea que magnificus facit … ad bonum publicum putas quod aliquis … [illegible] … largiatur … puta quod sit … [illegible] … magnos sumptus … sicut … erat … ut … Deinde cum dicit … [illegible] … ostendit quibus spectat tales sumptus facere et … ostendit quibus spectat tales sumptus facere … secundo concludit … quibus non spectat … Dicit ergo primo quod in omnibus que expenduntur … est qui expendit … sit princeps vel privata persona / nobilis aut ignobilis … [illegible] … magnas … expensas esse dignas … proportionatas …

[illegible] … Deinde cum dicit … [illegible] … concludit …

studeant ad … [illegible] … et hoc faciet magnos sumptus … magnificus … [illegible] … principes vel reges vel si oporteat … magna … vel si oporteat … [illegible] … impensas in omnibus … magnos sumptus faciet magnificus. Magnificus … est sumptuosus … ut … multum expendat … [illegible] … faciet magnos sumptus … [illegible] … magnifice aliquibus … [illegible] … Deinde cum dicit … [illegible] … magnificum pertinet … domum … [illegible] … ad hominem ornatum … magnifice facere sumptus … [illegible] … columpnas marmoreas … fenestras vitreas … [illegible] … magnificus … expendit … [illegible] … publicas … Deinde … ostendit quomodo magnificus … sumptuum … expendit … [illegible] … magnificus … [illegible] … magnum sumptum facit … [illegible] … Deinde cum dicit … [illegible] … magnificus … [illegible] … Deinde … [illegible] … magnus … sumptus … [illegible] … multa … sumptus facere …

v. t. … [illegible]
… [illegible]
superexcellens … [illegible]

methaforice

melodiam id est precedere debentem concordiam et fabulose si mathe-
matice deinde est parva quod facit nuptialia convivia hyrrotomibus
et comedis id est representatoribus multa tribuit et vias deco-
rat purpura sicut faciunt megarenses qui erant quidam
cives grecie et omnia haec et similia facit non propter ad bonum
sed causa ostendendi divitias et propter hoc existimat quod admira-
tione habetur et cum ubique superflue expendit sed
quia deest quod ubi oportet multa expendere ibi expendit pauca
et ubi oportet pauca expendere ibi expendit multa quod non in-
tendit ad bonum sed ad vanitatem. Deinde cum dicit
parvificus autem etc. Determinat de vitio defectus et dicit
quod parvificus est qui circa omnia deficit et ponit v proprietates
eius quarum prima est quod cum faciat magnas expensas
pro modico perdit quod non bene facit. secunda proprietas est quod
quicquid facit instanter facit cum quadam tarditate
tertia est quod semper intendit qualiter possit minimum ex-
pendere. quarta vero est quod expendit cum tristitia. quinta est quod
omnia reputat se maiora facere quam oporteat vel id est ei
quod oportet cum nimis expendere. Deinde cum dicit Aut
quidem igitur etc. Determinat contra de utroque vitio et dicit
ex predictis quod predicti duo habitus sunt quidem malitie propter
hoc quod contrariantur virtuti vel recedunt a medio non tamen
sunt opprobriosi quia non inferunt ad nocumentum proximo nec
sunt multum turpes eo quod difficile est in magnis sumptibus
non recedere a medio

Magnanimitas autem circa magna quidem etc. Postquam
philosophus determinavit de virtutibus que sunt circa pecu-
nias hic determinat de virtutibus que sunt circa honores
et primo de magnanimitate que est circa magnos honores
secundo de quadam virtute innominata que est circa mediocres
honores ibi Videtur autem et circa haec esse virtus quedam etc.
circa primum duo facit primo investigat materiam magna-
nimitatis magnanimi et oppositorum vitiorum secundo determinat
actus et proprietates eorum ibi Maxime quidem igitur etc. circa primum
duo facit primo proponit quod intendit secundo manife-
stat propositum ibi Videtur magnanimus esse etc. dicit ergo
primo quod ex ipso nomine magnanimitatis apparet quod magnanimitas
est circa magna. Sed autem primo accipere circa qualia magna
sit et determinet de modo considerationis quod nichil differt
utrum loquamur de ipso habitu magnanimitatis vel de eo qui
disponitur per habitum id est de magnanimo. Deinde cum
dicit Videtur autem magnanimus esse etc. manifestat pro-
positum et circa hoc duo facit primo manifestat materiam
magnanimitatis in generali secundo in speciali ibi Si autem utique magnis
etc. circa primum tria facit primo ostendit quod magnanimitas
est circa magna secundo ostendit quomodo circa eadem sunt vitia
opposita ibi Illum autem magnis seipsum dignificantem etc.
tertio ostendit quomodo virtus in medio consistit ibi Est
autem magnanimus etc. circa primum tria facit primo proponit
quod intendit dicens quod ille videtur esse magnanimus qui
dignum se ipsum estimat magnis id est ut magna faciat
et magna ei fiant cum tamen sit dignus secundo ibi Qui
enim non secundum dignitatem etc. ostendit quod ad magnanimi-
tatem requiritur quod sit dignus magnis ille enim qui
magnis se dignificat non secundum dignitatem id est quamvis non

est dignus est insipiens. Sapientis enim est moribus
debitum addere. Quare stultus autem virtuosus est insipiens
vel stultus quia virtuosus operatur secundum rationem rectam ut in pro-
hemio est. Sic igitur patet quod magnanimus est ille qui dignus est
et vere dignus est magnis quibus se ipsum dignificat. Secundo
ibi Qui enim parvis dignus etc. ostendit quod magnanimus
dignificat se ipsum magnis. Ille enim qui est dignus parvis
et parvis se ipsum dignificat potest dici temperatus et virtuosus
secundum quamcumque moderationem non tamen potest dici quod magnanimus
quod magnanimitas consistit in perfecta magnitudine
sicut et pulchritudo consistit in corpore magno. Unde illi qui
sunt parvi possunt dici formosi propter decentiam coloris
et commensurationem propter debitam commensurationem membrorum non tamen
possunt dici pulchri propter magnitudinis defectum. Deinde cum dicit
Vanus autem magnis etc. ostendit quomodo circa magna se ha-
beant opposita vitia et primo quomodo se habeat circa magna
vitium quod est in excessu secundo quomodo ad hoc se habet vitium
quod est in defectu ibi Ille autem minoribus quam dignus etc. dicit
ergo primo quod ille qui estimat se ipsum dignum magnis
cum sit indignus vocatur chaymus id est fumosus quod possu-
mus dicere ventosum vel presumptuosum. Sed ille qui est
dignus magnis et adhuc maioribus se dignum estimat
non semper vocatur chaymus eo quod difficile est mensuram etiam
attingere ut scilicet non maioribus vel minoribus semper dignum
estimet. Deinde cum dicit Ille autem minoribus quam dignus
etc. ostendit quomodo se habeat ad magna vitium quod est in
defectu et dicit quod ille qui estimat se ipsum dignum mino-
ribus quam sit dignus vocatur pusillanimus et hoc
sive sit dignus magnis sive mediocribus sive parvis
dummodo ad huc minoribus se ipsum dignificet maxime
tamen vocatur pusillanimus ille qui est dignus mag-
nis in tantum retulit et intendat aliquibus minoribus
nemo enim magis adyna (?) se deicit quam ille magnis
dignus. Deinde cum dicit Est autem magnanimus etc. ostendit
quomodo magnanimitas sit in medio vel enim si est circa ma-
gna quod sit in extremo quantum cum equale medium sit inter
magnum et parvum magnum habet rationem extremi unde dicitur
magnanimus quod est quantum ad magna quibus se ipsum dig-
nificat in extremo consistit sed inquantum hoc facit secundum quod
consistit in medio quia scilicet se ipsum dignificat magnis
secundum suam dignitatem in medio enim virtutis non attenditur
secundum quantitatem rei sed secundum rationem rectam unde quantumcumque
sit opus quod homo faciat dummodo non recedat a ratione
recta non propter hoc exit medium virtutis sed vitia
opposita se habent et deficiunt ab eo quod est. Deinde
cum dicit Si autem utique magnis etc. manifestat materiam
magnanimitatis in speciali et circa hoc tria facit primo ostendit quod
magnanimitas est circa honores secundo ostendit quomodo circa hoc
se habent vitia opposita ibi Pusillanimitas autem etc.
tertio ostendit quomodo magnanimitas se habeat ad alias
virtutes ibi Magnanimus autem siquidem etc. primo autem
ostendit duplicem quod Primo dicens quod si magnanimus
dignificat se ipsum magnis tamen eis dignus est cons-
equens est quod maxime dignificet se ipsum maximis et ulterius
quod magnanimitas sit precipue circa unum quod id quod

et primum ad dignitatem magnanimi qui videlicet dignificat seipsum minoribus quam magnanimus sit dignus. Sed chaunus id est presumptuosus superhabundat quantum ad extremum primum ad se quia se magnificat seipsum maioribus quam sit dignus

excellentia. Deo vero attribuitur cum autem dicimus aliquem esse
aliquibus dignum talis dignitas refertur ad bona
exteriora que homini competunt. Primo, deinde illud autem oportet po-
nere maximum quod deo attribuitur et quod maxime desiderant
illi qui sunt in dignitate et quod est premium optimorum
actuum. Tale autem est honor. Honorem enim dicimus deo exhibere.
Honor etiam est quem requirunt illi qui sunt in dignitate.
Honor etiam est premium virtuosi actus. Unde manifestum est
quod honor est optimum inter omnia exteriora bona et ideo
sequitur quod magnanimus maxime attenditur circa honores
et opposita [illegible] magnanimus se habet sicut oportet circa talia
ibi Et sine ratione autem etc. Manifestat propositum per
experimentum dicens quod etiam sine ratione apparet quod magnanimitas
maxime est circa honorem et hoc quod experimento videmus
quod magnanimi maxime dignificant se ipsos honore secundum
dignum suum dignitate. Deinde cum dicit Pusillanimus
autem etc. ostendit quomodo opposita vitia se habent circa predictam
materiam. Et dicit quod pusillanimus deficit et per respectum ad seipsum
quia scilicet magnificat seipsum minoribus quam sit dignus et non ad
[illegible] magnanimi quia scilicet non dignificat seipsum mino-
ribus quam magnanimus sit dignus. Deinde cum dicit Magnanimus
autem etc. determinat de magnanimitate per comparationem ad alias virtutes
et circa hoc duo facit. Primo ostendit quod magnanimitas non est sine
aliis virtutibus. Secundo inserit quasdam actiones eius ibi
Videtur utique etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit per
rationem [illegible] quod magnanimitas non est sine aliis virtutibus.
Secundo ostendit idem per ea que in singulis que in singulis
apparent ibi Secundum singula autem etc. Circa primum tria facit. Primo
ostendit quod magnanimitas non est sine aliis virtutibus.
Secundo dicit quid facit magnanimitatem esse specialem virtutem
ibi Videtur autem etc. Tertio excludit quendam errorem ibi Et neque
utique congruit etc. Dicit ergo primo quod cum magnanimus dig-
nificet se ipsum maximis bonis et est dignus existens
oportet quod optimus sit. Maiori enim bono semper melior
est dignus et per consequens ille qui est maximis dignus
oportet quod sit optimus. Ergo oportet quod magnanimus vere sit bonus
alioquin non esset dignus maximis honoribus. Deinde
cum dicit Esse magnanimum etc. ostendit per quid magna-
nimitas sit specialis virtus cum connectitur aliis
virtutibus. Et dicit quod ad magnanimitatem videtur pertinere id
quod est magnum in unaquaque virtute. Et hoc quia non est
dignus magno honore qui non operatur magnum
virtutis actum. Sed quia circa actum alicuius alterius virtutis
operatur illa virtus attendens id quod est proprium sibi
puta fortitudo intendit fortiter agere sed magnanimitas
intendit magnum operari in fortiter agendo et quia moralia
speciem habent ex fine quem intendunt manifestum est quod
magnanimitas et fortitudo specie differunt licet circa eandem operentur
quia scilicet non ad eandem rationem motivam attendit utraque
virtus. Deinde cum dicit Et neque utique congruit etc.
excludit quendam errorem videlicet quorundam qui ad mag-
nanimum pertinet ut suo sensu se immittat et nullius
admonitionem sequatur et non dubitet [illegible] iniqui-
tatem facere. Sed philosophus dicit hoc esse contra [?] quia nullus [?]
operatur aliquid indecens nisi propter appetitum alicuius. Sed
magnanimus non tantum appetit [illegible] exteriore ut propter eum

aliquid turpe operari velit. Deinde cum dicit Per singula
autem etc. manifestat quod dictum est per ea que in singulis
apparent. Et dicit quod si aliquis velit ad singularia
intendere omnino videbitur derisibilis ille qui reputat
se magnanimum et non sit bonus quia si sit malus non erit dignus
honore. Nam honor est premium virtutis. Unde magnanimus
dignificat se ipsum magnis honoribus. Unde non potest
esse quod aliquis malus sit magnanimus. Deinde cum dicit
Videtur utique etc. inserit duas actiones eius [illegible] et primo est
quod magnanimitas videtur esse quasi ornatus quidam omnium virtutum
et per magnanimitatem omnes virtutes efficiuntur maiores eo quod
ad magnanimitatem pertinet operari magnum in omnibus virtutibus
et ex hoc crescunt virtutes. Et iterum magnanimitas non fit
sine aliis virtutibus et sic videtur superaddi aliis tanquam
ornatus earum. Secundo infert quod difficile est esse vere magnanimum
quia magnanimitas non potest esse sine bonitate virtutis et
sine magna virtute cui debeatur magnus honor. Hoc
autem consequi est difficile. Unde difficile est hominem esse
magnanimum.

Maxime quidem igitur circa honores etc. Postquam philosophus
[illegible] magnanimitatem et oppositas [illegible]
[illegible] de actibus [illegible] et primo determinat
de magnanimitate secundo de oppositis vitiis ibi Deficiens autem pusilla-
nimus etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit qualiter
magnanimus operatur circa propriam materiam. Secundo determinat
proprietates magnanimi ibi Videtur autem et benefactivus etc.
Circa primum duo facit. Primo ostendit quomodo se habet circa honores
que sunt principalis materia magnanimitatis. Secundo quomodo se habeat circa alia
ibi Adhuc autem et circa divitias etc. Circa primum duo facit. Primo
resumit quod supra dictum est de materia magnanimitatis. Et dicit quod
ex supradictis patet maxime et principaliter dicitur aliquis esse
magnanimus eo quod bene se habet circa honores et opposita
scilicet inhonorationes. Eadem virtus est circa opposita sicut
fortitudo circa timores et audacias. Secundo ibi Et in magnis
et studiosis ostendit qualiter se habeat circa utrumque. Et primo
ostendit qualiter se habeat circa magnos honores dicens quod si
magnanimo exhibeantur magni et boni honores et a
bonis, actibus moderate in eis delectabitur. Contingit enim quod
aliquis immoderate de aliquibus adeptis delectetur
ex eo quod ex insperato sibi advenerunt et admiratur ea quasi
quedam maxima supra se ipsum existentia. Sed cum magnanimus
reputet maximos honores [illegible] sicut quedam bona
propria et condigna et adhuc minora quam ei debeantur. Ostendit
enim quod nullus honor exterior ab hominibus exhibitus est condi-
gnum premium virtutis quia bonum rationis ex quo laudatur
virtus excedit omnia exteriora bona. Ut tamen propter hoc in-
dignetur quod sibi minora exhibent quam debeantur sed accep-
tat [illegible] considerans quod homines non habent aliqua ma-
iora que ei retribuant. Secundo ibi Eum autem qui contingenter
ostendit quomodo se habeat circa parvos honores. Et dicit quod
si exhibeantur ei honores a contingentibus id est si honoretur
a quibuscumque aliis rebus preter virtutem puta si hono-
retur propter divitias vel propter aliquid huiusmodi vel si honoretur in
aliquibus parvis honoribus tales honores contemnet
quia reputat se non esse talibus honoribus dignum. Ille
enim sufficit virtuoso ut honoretur [illegible]

Similiter autem et cetera. Ostendit quomodo se habeat circa inhonorationes
et dicit quod etiam circa hoc se habet moderate. Sicut enim non ex-
tollitur magnis honoribus, ita etiam animus eius non deicitur
per contumelias quas videt iniuste eas sibi inferri. Sic ergo
manifestum est quod magnanimus maxime laudatur circa hono-
res. ¶ Deinde cum dicit Sed adhuc circa divitias et cetera
ostendit quomodo se habeat magnanimitas circa quasdam exteriores
materias, puta circa divitias et circa alia huiusmodi. Et circa hoc
duo facit: primo ostendit quomodo magnanimus circa ta-
lia operetur; secundo ostendit quomodo talia conferunt ad magnanimitatem,
ibi Videntur autem et bona fortunae et cetera. Dicit ergo primo quod quamvis
magnanimus principaliter sit circa honores, est tamen
hic [illegible] circa divitias et potentatus et omnia quae
pertinent ad bonam fortunam [illegible] honorem
et etiam circa ista quae circa infortunia magnanimus mo-
derate se habebit qualitercumque sibi accidat, ita scilicet quod
neque cum sit in bonis fortunae superflue gaudebit neque in
infortuniis patiatur superflue tristitiam. Quod probat per hoc
quod supra dictum est, quod etiam moderate se habet circa hono-
rem, qui tamen est maximum aliquid inter omnia exteriora
bona. Quod patet ex hoc quod etiam potentatus et divitiae de-
siderantur propter honorem, quia scilicet homines habentes talia
volunt honorari propter ipsa. Si ergo magnanimus ipsum hono-
rem parvum existimat, ut non superflue propter ipsum gaudeat,
multo magis et alia reputabit parva, ita quod non su-
perflue gaudebit propter ea. Et inde est quod aliqui eum iudi-
cant esse despectores, quia eo quod exteriora bona contem-
nunt et sola interiora bona virtutis appretiantur. ¶ De-
inde cum dicit Videntur autem et bona fortunae et cetera. Ostendit quomodo
exteriora bona fortunae conferunt ad magnanimitatem.
Et primo ostendit quomodo conferunt ad magnanimitatem augendam
eam quae sit cum virtute; secundo ostendit quod sine virtute
non possunt magnanimum facere, ibi Sine autem
virtute et cetera. Dicit ergo primo quod omnia exteriora bona
fortunae videntur ad conferre ad magnanimitatem, in quantum scilicet
propter ea aliqui reputantur digni honore, puta nobi-
les et potentes vel divites. Omnia enim ista consistunt in
quadam superexcellentia, in quantum scilicet nobiles excedunt igno-
biles et sic de aliis. Omne autem illud quod superexcedit in
bono est magis honorabile. Honor enim est exhibitio
reverentiae quae debetur excellenti bono. Et propter hoc magna-
nimus est dignus honore. Unde est quod talia faciunt
homines magis magnanimos, in quantum scilicet honorantur a
quibusdam vulgaribus hominibus qui sola ista bona cogno-
scunt. Sed secundum rei veritatem solus bonus, id est virtuosus,
est honorandus, quia scilicet honor est praemium virtutis.
Si aliquis habeat ambo simul, scilicet virtutem et bona
fortunae, fiet magis dignus honore, in quantum scilicet utroque
modo est honorabilis et per opinionem, quia bona
fortunae organice deserviunt ad opera virtutum.
¶ Deinde cum dicit Sine autem virtute et cetera
ostendit quod bona fortunae non possunt facere magna-
nimum. Et dicit quod illi qui habent talia bona sine
virtute non possunt iuste reputare se dignos
magnis honoribus. Unde non recte magnanimi dicuntur,
quia quod aliquis sit dignus magnis honoribus et quod sit

magnanimus non potest contingere sine virtute perfecta, ut
dictum est. Sed tales qui virtute carent propter excellentiam
exteriorum rerum despiciunt alios et iniuriantur eis et talia
mala inferunt; et quia non est facile quod aliquis moderate
ferat bona fortunae sine virtute. Hoc enim est magis
opus virtutis, ut aliquis moderate se habeat in
bonis fortunae. Unde cum illi qui carent virtute non po-
ssunt bene ferre fortunas, dum existimant quod simpliciter
excellant alios quos in exterioribus excellunt, contemnunt
eos, et quia non reputant aliquem excellentiorem esse secundum oper-
ationem virtutis, eo quod ipsi non curant aliquod bonum operari secun-
dum virtutem. Sed operantur quaecumque veniunt eis ad cor. Volunt
enim imitari magnanimum, cum tamen non sint ei similes.
Imitantur quantum eis [illegible] possunt, non quidem in hoc
quod operentur secundum virtutem, quod maxime facit magnanimus,
sed in hoc quod contemnunt alios, non tamen eodem modo
sicut magnanimi, quia magnanimus iuste contemnit,
scilicet malos, et honorat vel glorificat, scilicet bonos. Sed multi, scilicet qui
carent virtute, contemnunt et glorificant indifferenter
utrosque contemnendo, scilicet interdum, scilicet bonos, et glo-
rificando malos.
¶ Non autem est microkyndinos et cetera. Postquam
philosophus ostendit qualiter magnanimus operetur circa
propriam materiam, hic determinat proprietates magnanimi.
Et circa hoc duo facit: primo ponit proprietates magnani-
mi quae attribuuntur ei per comparationem ad materiam virtutis; secundo po-
nit proprietates quae attribuuntur ei secundum dispositionem ipsius magnanimi,
quae attenduntur per comparationem ad res exteriores; secundo per comparationem
ad humanos actus, ibi [illegible] et cetera. Circa primum
duo facit: primo ponit proprietates magnanimi quae attri-
buuntur ei per comparationem ad res exteriores; secundo per comparationem ad hu-
manos actus, ibi Et otiosum esse et tardum et cetera.
Circa primum tria facit: primo ponit proprietatem magnanimi
per comparationem ad exteriora pericula quae sunt in fortitudine;
secundo per comparationem ad exteriora beneficia quae pertinent ad li-
beralitatem, ibi Et potens benefacere et cetera; tertio per comparationem ad
honores qui proprie pertinent ad magnanimitatem, ibi Ad eos quidem
qui in dignitate et cetera. Praemittit autem de materia communi
quod non habet de illa [illegible] magnanimitatem. Et est circa ea quae sunt
et brevia [illegible] ut in V dictum est. Magnanimitatis autem est
operari magnum in omnibus virtutibus, ut supra dictum est.
Circa primum ponit duas proprietates, quarum prima est quod ma-
gnanimus non est microkyndinus, id est pro parvis periclitans,
neque est philokyndinos, id est amator periculorum, qui propter
et de facili se ad pericula exponeret. Et hoc ideo quia nullus
exponit se periculo nisi propter aliquid quod multum appretiatur.
Ad magnanimum autem pertinet pauca multum appretiari. Quare
eius se velle periculis exponere. Unde non de facili neque pro
paucis rebus pericula subibit. Est autem magnanimus me-
galokyndinus, id est pro magnis periclitans; exponit se peri-
culis etiam periculis pro magnis rebus, puta pro salute
communi, pro iustitia, pro cultu divino et aliis huiusmodi. Secundam proprietatem
ponit ibi Et cum periclitatur et cetera. Et dicit quod magnanimus,
quando periculis se exponit, hoc facit vehementer, ita ut non
parcat vitae suae, quasi non sit dignum conservari velle vitam
quia magna bona per mortem acquiruntur. ¶ Deinde cum dicit

et potens beneficare ponit vi^a proprietatem magnanimi que
accipiuntur per comparationem ad beneficia que sunt quasi illorum
quarum prima est quod magnanimi est potens beneficare id est prompte
ad beneficia largienda set verecundatur in aliis beneficia acci-
pere nam beneficia dare est excellentis, beneficia autem re-
cipere est eius qui excedit. Magnanimus autem sic intendit
ad hoc quod semper excedat in bono. Secundam proprietatem ponit ibi
retribuit etc. Dicit quod si magnanimus beneficia ac-
cipiat semper studet ut retribuat maiora. Sic enim ille cui
incepit beneficia conferre erit magis debitor proprius id est bene-
ficia recipiens magis quia accepit quam dedit. Terciam proprietatem
ponit ibi videntur autem et in memoria etc. Sed quod proprie-
tas non est ex electione magnanimi set potius ex dispositio-
ne ipsius. Scia enim est dispositio magnanimi ut debe-
at beneficia datorum autem recipere. Ea ipso quod nos
delectant frequenter cogitamus et per consequens in memoria habemus,
eadem quia non sunt nobis delectabilia raro cogitamus
et per consequens non multum in memoria tenemus. Et inde est quod
non est quod magnanimus videtur in memoria habere ea quibus
dant beneficia non autem eos a quibus receperunt. Hic enim re-
ceptus est voluntarie quia secundum quod vult sed excellere in bono.
Ille autem qui beneficia recipit beneficia est minor
eo qui beneficia dat. Et ideo autem magnanimus non
obliviscitur beneficiorum set tendit ad hoc quod maiora
recompenset. Sicut patet de avaritia. Quartam proprietatem ponit
ibi et hoc quidem etc. Et dicit quod magnanimus de-
lectabiliter audit beneficia que ipse contulit non autem de-
lectabiliter audit beneficia que recepit. Delectatur autem
aliquis per inamorem eius qui beneficia tribuit. Set
de hoc quod ipse beneficia recepit non delectatur etc.
Hic ponit duo exempla quorum primum sumitur ex deo omnium
qui inducit Thetim quam dicebat esse deam aquarum at-
tendentem ad Iovem quem dicebant esse regem omnium deorum
et tenet non dixit Iovi beneficia que ipsa Iovi contulit quia
hoc non erat ei acceptum. Set potius beneficia que ipsa ac-
cepit ab eo quod Iupiter libentius audiebat. Aliud autem
exemplum inducit ex historia quorum in qua narratur quod quidam
cives scilicet La-cones athenienses auxilium implorantes
non dixerunt eis beneficia que fecerunt set que receperunt.
v^{am} proprietatem ponit ibi magnanimi autem etc. et dicit
quod magnanimi proprium est exhibere se tamquam nullo
indigentem vel non de facili indigentem scilicet non petat ad
recipiendum set quod sit promptus. Ad hoc quod aliis benefaciat.
Deinde cum dicit et ad eos qui in dignitate etc.
ponit quartam decimam proprietatem magnanimi per comparationem ad honores et
etc. hoc tria facit. Primo ponit proprietatem et dicit quod ad
magnanimum pertinet ut se magnum et honorabilem
exhibeat ad illos qui sunt in dignitate et excellentia
honorum fortune set ad mediocres moderatum se
exhibet non utendo magnitudine sue. Ad eos
secundo ibi hos quidem enim etc. inducit rationem et dicit
quod quia est quod omnis virtus nititur ad id quod est difficile
et honorabile quod autem aliquis excellat in bono magis
nos viros est difficile et venerabile set quod aliquis
excedat mediocres viros facile est set vero est quod
quod ad inter magnos viros exhibeat se venerandum

ad quandam autem vilitatem set qui ad ille magna re-
verentia sibi exhibere ab infirmis gloriosus est eorum quod
sunt aliis honores ... ibi incidentem ad imbecilles etc.
ponit tertiam et dicit quod alio modo set quod dictum est
inutile sicut et quod aliquis exhibeat se fortem contra
imbecilles et quod non aggreditur difficilia que sunt hono-
rabilia et in quibus alii precellunt. Deinde cum dicit
et ociosum esse etc. ponit quintam decimam proprietatem magnanimi per acci-
dens et primo quantum ad se ipsum secundo per respectum ad
alios ibi secundum autem manifestum etc. Dicit ergo primo quod
ad magnanimum pertinet quod sit ociosus circa scilicet quod non
multis negociis se ingerat et quod sit tardus id est non
de facili se ingerat negociis set solum illis actibus in-
sistat qui pertinent ad aliquem magnum honorem vel
ad aliquod magnum opus faciendum et sic magnanimus est opera-
tivus paucorum set operatur magna que sunt digna
nomine magno. Deinde cum dicit necessarium autem etc.
ponit proprietatem magnanimi quantum ad actus humanos qui sunt
per comparationem ad alios et primo quantum ad visionem secundo quantum ad
delectationem ... requirit in quantum ad alios
ut ipsum dicet ... ibi et ad alium non posse vivere etc.
Circa primum ponit iiii^{or} proprietates quarum prima re-
spicit interiorem affectum et dicit quod necessarium est quod magna-
nimus manifestus sit amicus et manifestus inimicus
quod quod aliquis latenter amet vel odiat provenit ex
aliquo timore. Timor autem magnanimus repugnat.
Secundam proprietatem ponit ibi et curare etc. et dicit quod
ad magnanimum pertinet quod magis curet de veritate
quam de opinione hominum. Set non propter hoc magnanimus operatur
recedit ab eo quod facere debet. Tertiam proprietatem
ponit ibi et dicit et operari etc. et dicit quod ad magna-
nimum pertinet quod manifeste loquatur et operetur
quia quod ipse est contemptiv aliorum et in quod ipse libere
propalat sua dicta et facta quod enim aliquis occulte teneat
que facit vel dicit provenit ex hoc quod timet
alios. Nullus autem timet eos quos contempnit vel
vita duo, contemnit ad invicem ut scilicet [illegible]
propalatur et contemptus non autem de magnanimo est
contemptus quod despiciat alios quod putans eos
debita vigilen... set quod non appreciatur eos ultra quam
debeat. Quartam proprietatem ponit ibi et vere etc.
et dicit quod magnanimus in verbis suis sectatur
veritatem et ... aliqua yronice loquitur excluso
vitio scilicet yronia in societate multorum. Deinde
cum dicit et ad alium non posse vivere etc. ponit
quartam proprietatem magnanimi circa delectationem que est in
convictu et dicit quod ad magnanimum pertinet ut ... pro-
prie sic ad convivendum cum aliis nisi sit amicus
quod enim ... ingerat se familiaritatibus omnium est
servile aut vilis et inde blanditores qui volunt
omnibus indifferenter placere sunt obsequiosi id est ad
servitium parati et omnes humiles qui scilicet sunt abiecti
sunt blanditores. Deinde cum dicit set ad immirari
ponit proprietatem magnanimi que accipitur per dispositionem
ipsius et primo ponit quandam que consistit in
in corde secundo quandam que consistit in locutione

Margin notes: [illegible] — convictu — Hic — verid[ic]us — [illegible] — ironie

illi, scilicet nec multiloquus etc. Tercio ponit illas proprietates
que pertinent in exteriori conversatione illi et possessiones
possidere etc. Circa primum ponit duas proprietates quarum
prima est quod magnanimus non est promptus ad ad-
mirandum quia admiratio est de rebus magnis sed
magnanimo non est aliquid magnum eorum que exterius
occurrere possunt quia tota intentio sua versatur circa in-
teriora bona que sunt vere magna. Secundam proprietatem ponit
ibi scilicet nec memor mali etc. et dicit quod magnanimus
non multum recordatur malorum que passus est et
ad hoc inducit duas rationes quarum una est quod non
convenit magnanimo multa recordari [illegible]
[illegible] non multi solent recordari que ex aliquo
magna acceperunt. Alia vero est quod ad magnanimum
pertinet parvipendere oblivisci malorum que passus est
quia ea despicit [illegible] non po-
tuit. Unde de Julio Cesare Tullius dicit quod nullius
oblivisci solitus erat nisi iniuriarum. Deinde cum
dicit scilicet nec multiloquus etc. ponit duas proprietates ma-
gnanimi circa locutiones, quarum prima est quod non
multum loquitur de hominibus quia particulares homines
non multum appreciatur sed tota eius intentio est circa
bona communia et divina. Unde nec de seipso multum
loquitur nec de aliis, scilicet non est sibi cure quod ipse lau-
detur nec quod alii vituperentur. Unde nec ipse multum
laudat alios nec etiam male loquitur de aliis nec etiam de
inimicis nisi propter iniuriam sibi illatam illatam repellen-
dam. Secundam proprietatem ponit ibi et de necessariis etc.
et dicit quod de necessariis et utilibus humanis vel quibus-
cumque aliis indigentiis [illegible] plangens, scilicet deprecando
[illegible] ut ei exhibe-
antur. Hoc enim pertinet ad illum qui studet [illegible]
acquirendi [illegible] magna quod est contrarium mag-
nanimitati. Deinde cum dicit et potens possidere etc.
ponit proprietates magnanimitatis per comparationem ad exteriora
et primo quantum ad exteriores possessiones et dicit quod ma-
gnanimus est promptus magis ad possidendum quedam
bona et honorabilia quamvis infructuosa, id est que
non sunt lucrosa, quam aliqua que sunt lucrosa et
utilia, que magis pertinent ad hominem sibi sufficientem
quod non indigeat aliunde lucrari. Secundo ibi et motus
lenis etc. ponit proprietatem magnanimitatis quantum ad motus
corporales et dicit quod motus magnanimi videtur esse
lentus et vox eius videtur esse gravis et locutio eius
videtur esse stabilis, id est tarda, et horum rationem assignans
dicit quod non potest motus magnanimi esse festinus cum
ipse ad pauca operanda se intromittat, similiter
magnanimus non est contentiosus eo quod nullum exteriorum ma-
gnum existimat. Nullus autem contendit de aliquo
magno. Velocitas autem vocis et incitatio locutio-
nis accidit propter contentionem [illegible] magnanimitas
requirit gravitatem vocis et tarditatem
locutionis et motus. Dicit autem philosophus in predicamentis quod
si aliquis naturaliter inclinatur ad aliquam passionem, pu-
ta ad verecundiam, oportet quod habeat talem colorem

qui spectat secundum decentiam. Unde et ideo hic illam apponit
ad magnanimitatem [illegible] illarum dispositionum
ad hoc. Et ultimo concludit epilogando quod
magnanimus talis est qualis dictus est.

Deficiens autem etc. Postquam philosophus determinavit
de magnanimitate hic determinat de vitiis oppo-
sitis. Et circa hoc tria facit. Primo designat id quod est
commune utrique vitio. Secundo determinat de utroque. Secundum ibi pu-
sillanimus quidem etc. Tercio comparat unum alteri ibi opponitur
magnanimitati etc. Dicit ergo primo quod ille qui deficit a me-
dio magnanimitatis vocatur pusillanimus. Ille autem qui
excedit vocatur chaymnus id est fumosus quem nos dicimus infla-
tum id est presumptuosum, scilicet non videntur esse mali quantum ad hoc
quod [illegible] sint malefactores scilicet nulli alicui nocumentum inferunt
nec faciunt ad turpe sed tamen peccant in hoc quod rece-
dunt a medio rationis. Deinde cum dicit pusillanimus quidem
etc. determinat de utroque vitio. Et primo
de vitio quod est secundum defectum. Secundo de vitio quod est secundum ex-
cessum ibi chaymni autem etc. Circa primum tria facit. Primo
ponit proprietatem actus pusillanimi et dicit quod pusillanimus
cum sit dignus bonis privat se ipsum illis quibus dignus
est, scilicet non operatur, conatur adipisci vel acquirere
ea que sibi competerent. Secundo ibi et videbitur malum habere etc.
ostendit causam pusillanimitatis in quantum ea consequentia
sunt per ordinem, quod non dicit se privare bonis quibus dignus est
primo quidem contingit ex hoc quod non cognoscit seipsum
se dignum talibus bonis cum tamen sit dignus. Hoc autem contingit
ex hoc quod ignorat suam conditionem. Cum enim proprium bonum sit
cuilibet appetibile, si se ipsum agnosceret pusillanimus
appeteret illa quibus est dignus cum sint convenientia bona
de se appetibilia. Hec autem ignorantia non contingit ex in-
sipientia quia insipientes non sunt digni magnis sed
magis contingit ex quadam pigritia per quam contingit quod timent
magnis se ingerere secundum suam dignitatem. Et hoc est
[illegible] alia duo [illegible]. Tercio ibi talis autem opinio etc.
ponit effectum pusillanimitatis et dicit quod talis opinio facit ali-
quem videri quod homo non sit dignus bonis quibus est dignus.
Videntur homines facere deteriores. Singuli enim homines appe-
tunt illa que conveniunt eis secundum propriam dignitatem. Et ideo qui
nesciunt suam dignitatem duplex detrimentum patiuntur sive ho-
mines. Primo quidem quod recedunt ab ipsis operibus vir-
tutum et adinventionibus speculabilium virtutum [illegible]
[illegible]. Ex hoc autem quod magna
bona pretermittunt efficiuntur peiores quia magnorum bonorum
exercitio fiunt homines meliores. Secundo quia per predictam opi-
nionem recedunt aliqui exterioribus bonis quibus sunt
digni que instrumentaliter ad operationes virtutum dese-
rviunt. Deinde cum dicit chaymni autem etc. determinat de
vitio quod est per excessum. Et circa hoc duo facit. Primo
ponit causam huius vitii et dicit quod chaymni id est presumptuosi
[illegible] sunt insipientes et ignorant suam conditionem, non
quidem propter pigritiam sicut pusillanimes sed propter insipientiam.
Et hoc apparet manifeste quia ipsi conantur aggredi
vel assumere aliqua honorabilia ad que eorum dignitas
non se extendit [illegible] affectatione

deficiunt manifeste et aliquid apparere. Secundo ibi et [illegible]
omnium etc. ponit aliud signum eius qui consistit in quadam exteriori
magnificatione eius scilicet magnificant se ipsos. Primo quidem
exterius signis, scilicet ornatus vestium
et insigniis ornantes se pomposi incedentes et alia
huiusmodi faciunt ad manifestandum excellentiam suam in exterioribus
bonis fortunae. Secundo quantum ad verba manifestant quod prosperantur
volentes ex eis honorari. Deinde cum dicit opponitur autem etc.
comparat praedicta vitia ad invicem. Et dicit quod pusillanimitas
magis opponitur magnanimitati quam chaymotis id est praesumptio. Et
huius assignat duas rationes quarum prima est quia sicut
supra dictum est vitium quod magis accedit per naturae inclina-
tionem humanae [illegible] magis opponitur virtuti quae
ad hoc praecipue ordinatur ut reprimat humanae inclina-
tiones ad malum. Naturalius est autem quod plures agant aliquos esse
pusillanimes qui scilicet omittunt facere bona quae possent
quam quod se extendant ad facienda bona quae non possunt. Unde
pusillanimitas magis opponitur virtuti. Alia ratio est quia pu-
sillanimitas deterior est ut potest facere homines deteriores
ut supra dictum est. Quod autem est peius magis virtuti opponitur
et sic patet pusillanimitatem magis opponi virtuti. Ultimo
concludit epilogando quod magnanimitas est circa magnos hono-
res ut dictum est.

Videtur autem et circa hunc etc. Postquam philosophus determinavit
de magnanimitate quae est circa magnos honores
hic determinat de quadam alia virtute innominata quae est circa me-
diocres honores. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit
esse aliquam talem virtutem. Secundo probat quod dixerat ibi Sicut
autem in acceptione etc. Tertio ostendit quomodo circa
medium et extrema innatae virtute ibi In innominata autem
existente etc. Dicit ergo primo quod sicut prius in quarto dictum est
quaedam virtus videtur esse circa honores quae ita se habet
ad magnanimitatem sicut liberalitas ad magnificentiam. Ambae
enim istae virtutes scilicet liberalitas et illa de qua nunc loquimur
distant ab illis duabus scilicet magnificentia et magnanimitate sicut
aliquid a magno quia scilicet magnanimitas est circa magnos ho-
nores, magnificentia autem est circa magnos sumptus. Sed duae
virtutes scilicet liberalitas et illa de qua nunc agimus disponunt
nos circa parva et modica vel honores vel divitias. Deinde
cum dicit Sicut autem etc. probat quod dixerat et primo per
rationem a simili sumptam. Secundo per consuetudinem loquendi ibi
philotimum autem etc. Dicit ergo primo quod sicut in acceptione
et datione pecuniarum scilicet parvarum et mediocrium est me-
dietas et superabundantia et defectus ut supra dictum est, ita
etiam et in appetitu honoris. Contingit enim mediocritatem excedere
aliquem se habere plus quam oportet et minus quam oportet quantum ad modum (?)
ne appetere et non unde non oportet, magis scilicet vel ex maiori-
bus vel minoribus cupit honorari quam oportet et alius
ex parvitate vel minoribus. Contingit etiam quod aliquis appetit
honorari sicut oportet quantum ad omnia, et sic patet quod circa parvos
vel mediocres honores est accipere medium virtuosum
et extrema vitiosa sicut et circa mediocritatem pecuniae. Deinde
cum dicit philotimum etc. manifestat propositum per
modum loquendi. Secundo ex eo argumentatur ad propositum
ibi Manifestum autem etc. Dicit ergo primo quod quandoque vituperamus philotimum
id est amatorem honoris quia appetit honorem magis quam oportet

et unde non oportet. Et similiter quandoque vituperamus eum qui non est
amatorem honoris quia non vult bona operari ex quibus
honoretur. E contrario autem quandoque laudamus eum qui est a-
mator honoris quia est virilis/magni animi tamquam habens
et quia audierit amatorem boni scilicet virtuosi, cui
debetur honor. Similiter quandoque laudamus eum qui non est
amator honoris quia moderatus et temperatus sicut ut non
excedat suam condicionem sicut in primo dictum est. Deinde cum
dicit manifestum autem etc. argumentatur ex praedicto multiloquio
et dicit quod quia quandoque laudamus amatorem honoris quandoque autem
vituperamus manifestum est quod multipliciter dicitur amator honoris et
ideo non adducimus eodem laudem et vituperium. Sed laudamus ama-
torem honoris prout magis studet ad ea quae sunt honoris
quam vulgaris multitudo. Vituperamus autem inquantum magis
cupit honores quam oportet. Et eadem ratio est de non amatore
honoris. Unde sequitur quod medium circa hoc est laudabile
prout scilicet homo et appetit et contemnit sicut oportet. Extrema
autem sunt vituperabilia inquantum scilicet appetit honorem plus vel
minus quam oportet. Deinde cum dicit In innominata autem existente etc.
determinat de medio et extremis circa hanc virtutem.
Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quod dubietas quae circa
hoc contingit. Secundo ostendit quod ex illa dubietate sequatur ibi
Opponi autem etc. circa primum tria facit. Primo proponit dubietatem
et dicit quod quia medietas circa appetitum honoris est in-
nominata ideo videtur esse quasi deserta quantum ad hoc quod extrema vindicant in
aliquo modo. Unde est quod extrema videntur esse dubia magis
quia laudantur quam vituperantur. Secundo ibi In quibus autem etc.
ostendit qualiter intelligendum sit circa dubietatem circa medium
et extrema et dicit quod in quibuscumque invenitur superabun-
dantia et defectus ibi necesse est esse medium. Et ideo cum aliqui
qui appetunt plus quam oportet honorem et magis quam oportet appetat
minus et aliqui appetant sicut oportet quod sit in ratione
medii. Tertio ibi laudatur etc. ostendit rationem praedictae
dubietatis quia scilicet est tunc medium accipere circa honores
sicut medium laudatur. Et quia est innominatum nominatur
nominibus extremorum et magis comparatum ad unum extremum
videtur habere similitudinem cum alio extremo sicut scilicet medii
comparatum ad scilicet quod amator honoris videtur esse despector
honoris, comparatum autem ad contemptorem honoris videtur
esse amator honoris et per comparationem ad utrumque videtur esse
utrumque aliqualiter. Et hoc accidit in aliis virtutibus
sicut fortis per comparationem ad timidum videtur esse audax, per comparationem
autem ad audacem videtur esse timidus. Deinde ibi In proposito extrema
vituperantur scilicet medium laudatur autem scilicet quod in vituperatur
medio. Deinde cum dicit opponi autem etc. ostendit quid ex
praedicta dubietate sequatur quia extrema videntur solum ad invicem
luctari et opponi non autem ad medium virtutis propter hoc
quod est innominatum.

Mansuetudo autem circa iras etc. Postquam philosophus determinavit
de virtutibus respicientibus bona exteriora scilicet divitias
et honores hic determinat de mansuetudine quae respicit
exteriora mala ex quibus aliquis provocatur ad iram. Et circa
hoc duo facit. Primo determinat de mansuetudine et
vitiis oppositis. Secundo ostendit quomodo debent ibi Quoniam autem in
plerisque dictum est etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit quod
circa iram inveniuntur medium et extrema. Secundo determinat

ibi passio quidem igitur etc. Dicit ergo primo quod mansuetudo
est quedam medietas circa iras. in qua tamen non inve-
nitur proprie acceptum et innominatum et fere etiam extrema que
non expressis nominibus distinguuntur. nomen autem mansuetudi-
nis trahitur ad significandum medium cum tamen ex vi nominis magis
declinet ad defectum ire. Dicitur enim mansuetus ex eo
quod non irascatur quasi manu assuetus ad similitudinem
bestiarum que iracundiam deponunt manibus hominum assuete.
Superexcessus autem inordinate ire est innominatus. Dicitur enim
aliquis mansuetus qui scilicet non irascitur. superabundan-
tia male autem superhabundantia vocatur iracundia. Deinde
dicit passio quidem etc. Determinat de mansuetudine
et vitiis oppositis et primo de mansuetudine. secundo de vitiis
oppositis ibi defectum autem etc. Circa primum duo facit. primo
ostendit quid conveniat mansuetudini. secundo propter quid virtus solo
quod conveniat eius nomine nominatur ibi peccare
vero etc. Dicit ergo primo quod iracundia ponitur in superex-
cessu quantum ad excessum ire. que est passio
quedam que excitatur ex diversis rebus sicut et ira
secundum hoc diversificatur circa iram attenditur medium et
extrema. Ille ergo qui irascitur in quibus rebus oportet et in
quibus oportet et insuper modo in debito tempore in
secundum quod irascitur sicut oportet et quantum oportet et quanto tempore
talis homo laudatur. et iste est mansuetus
si tamen mansuetudo in laude accipiatur. hoc enim ad
hoc disponitur mansuetus ut primo quidem imperturbatus
dicatur scilicet ut non perturbetur ab ira. secundum ut in
actione non ducatur ab ira sed secundum ordinationem ratio-
nis et in rebus et in tanto tempore irascatur.
Deinde cum dicit peccare autem etc. ostendit quid perti-
neat ad mansuetudinem secundum nominis proprietatem et dicit
quod hoc videtur magis peccare in hoc quod pertinet
ad defectum. cum enim aliquis mansuetus dicitur non
sit punitivus sed magis remittat et condonet penas
quod pertinet ad defectum ire. nam ira est appetitus
vindicte que fit per penam. Deinde cum dicit defectus
autem etc. Determinat de vitiis oppositis et primo de
vitio defectus. secundo de vitio superhabundantie ibi superhabundan-
tia autem etc. Circa primum duo facit. primo ponit
ibi mansuetudinis autem magis etc. Dicit ergo primo quod
defectus a medio in ira sive vocetur inirascibilitas
propter oppositionem ad iracundiam sive quocumque alio nomine
est. quod stoici dicebant omnem iram esse vituperabilem
ideo secundo ostendit quod defectus ire quantum est vituperabilis
triplici ratione. quarum primam ponit ibi stolidi irasci
etc. et est talis ratio. quod pertinet ad insipientiam est
vituperabile. quod laus virtutis est in hoc quod operatur
secundum rectam rationem prudentie. sed ad insipientiam vi-
detur pertinere quod aliquis non irascatur in quibus oportet irasci
et quibus oportet irasci. non est enim quod ira causatur
ex tristicia. tristicia autem est de nocumentis. Si quis ergo
non irascatur in quibus oportet irasci signum est quod non do-
leat de eis. et ita quod non sentiat [illegible]
quod pertinet ad insipientiam. patet ergo quod defectus ire
est vituperabilis. Secundam rationem ponit ibi et non
irascens etc. ira enim est appetitus vindicte qui ergo non

irascatur in quibus oportet irasci sequitur quod non vindicet se.
quod autem non vindicare quod est vituperabile non est autem hoc
nisi ex debilitate quia non potest aliquam vindictam facere ex
iudicio rationis sine ira. Sed quod motus ire excitat
ex iudicio rationis facit promptiorem ad recte vindi-
candum. Non enim appetitus sensitivus adiuvat ad
exequendum iudicium rationis. Servilia esse in tali quidem
Tertiam rationem ponit ibi insipientiam autem etc. et
dicit quod ad servilem animum pertinet quod aliquis despiciat
familiares suos et quod sustineat iniurias sibi
illatas. scilicet quod non repellat iniurias debito modo. si
autem consueverit defectum ire quod propter hoc reddit homo
pigrum et remissum ad repellendum iniurias. unde patet
quod defectus ire est vituperabilis. Deinde cum dicit
superhabundantia autem etc. Determinat de superhabundantia
ire et primo ostendit quod hoc vitium multipliciter contingit. secundo
determinat de speciebus ipsius ibi quidem quod iracundi etc.
Dicit ergo primo quod superhabundantia ire potest fieri secundum omnes cir-
cumstantias. ut puta contingit quod aliquis irascatur quibus
non oportet et in quibus rebus non oportet et magis quam oportet
et velocius quam oportet ad iram et plus tempore durat
ira quam oportet. Non tamen omnes isti excessus inveniuntur in
uno homine. tum propter malitiam quia ipsa excessus non in
patet tamen quod aliis molestus esset et inter homines
vivere non posset. et ita est quod in ulteriori loquitur de ma-
lo quod si esset integrum seipsum destrueret secundum iii
predicabile tollendo totum a quo portari debet si sit
in uno est non posse dici malum cum malum privatio sit
quedam autem eius in quo est quod est bonum unde patet quod malum
non aufert totum bonum sed aliquam partem bonum cui est privatio
sicut cecitas aufert visum non autem aufert aliquid
in illo in quo est cecitas. Ex quo patet quod malum non
potest esse integrum quia sic auferret totum bonum auferret
et seipsum. Deinde cum dicit acuti quidem iracundi etc.
ponit tres species superhabundantie in ira. et quarum primi
dicit quod illi qui dicuntur iracundi id est prompti ad iram velociter
irascuntur et in quibus personis non oportet et in quibus rebus non
oportet et vehementius quam oportet non tamen multo tempore durat eorum
ira sed velociter quiescit et hoc est optimum
in eis quod accipiunt quia retinent iram in cordibus interius sed statim
ut turpiter exeunt quia vel retribuunt statim vindictam vel
qualitercumque manifestant iram suam per aliqua signa
propter velocitatem motus ire. Et sic ira exeunte eorum
requiescunt sicut ignis calor inclusus magis augetur
evaporans autem exterius evanescit. Habent autem specialiter
maxime hanc dispositionem colerici propter velocitatem et subtili-
tatem colere. Iudice autem velocitate superhabundantie op-
ponitur acrolia id est extrema in ira. Acrolios quod est ex-
tremum et cholos quod est ira qui sunt acuti ad irascen-
dum irascuntur circa omnia omnibus et in omnibus. Secundam speciem
ponit ibi amari autem etc. et dicit quod amari vocan-
tur quorum ira difficile solvitur et diu irascuntur quia
retinent iram interius. tunc autem eorum ira quiescit quando
retribuunt vindictam quia in vindicta illata per punitionem
facit quiescere impetum ire dum loco tristitie precedentis
inducit delectationem in animo scilicet aliquis delectatur in vindicta

i servit (?)

Sed si hoc non fiat quod puniat sive vindictam exequatur intus, quia non manifestant iram suam, tales fuisse per spatium temporis oportet iram mitigare quam ignorant. Et cum ad hoc quod eorum ira digeratur necessarium est longum tempus per quod paulatim tepescat et extinguatur accensio ire. Tales autem qui sic iram retinent diuturnam sunt sibi ipsis molesti maxime et precipue amicis cum quibus delectabiliter non possunt convivere, et propter hoc vocantur amari. Adiungit autem speciem superabundantie maxime [illegible] dispositionem melancolici in quibus impressiones suscepte diu permanent [illegible]. Tertiam speciem ponit ibi Difficiles autem etc. et dicit quod illos dicimus difficiles sive graves qui irascuntur in quibus non oportet et magis quam oportet et pluri tempore quam oportet et non commutantur absque [illegible] sive hoc quod vindicant vel puniunt eos quibus irascuntur. Non enim est in eis diminutio ire ex sola retentione ire ut possit tempore diminui sed ex punitione firmata ad punitionem dicit. Deinde cum dicit Mansuetudini autem etc. comparat predicta ad invicem et dicit quod superabundantie ire magis opponitur mansuetudini quam defectus, quod probat duplici ratione. Primo quidem quia in pluribus accidit, homo enim magis inclinatur naturaliter ad puniendum quam ad iniuriam sibi illatam [illegible] quod non est in [illegible] inclinetur homo ad mansuetudinem. Secundo quia illi qui superabundant in ira magis sunt difficiles ad convivendum et ideo sunt deteriores vitio et magis contrariantur mansuetudini.

Deinde cum dicit Quod autem et in prioribus etc. ostendit tacite quomodo scilicet in quibus et qualiter homo debeat irasci. Et circa hoc duo facit: primo ostendit quod hoc non possit determinari per certitudinem; secundo quid sit in hoc manifestum ibi Sed quod quidem talis etc. Dicit ergo primo quod sicut dictum est in secundo, manifestatum non est facile determinare qualiter sit irascendum et in quibus et qualibus rebus et quanto tempore et usque ad quem terminum recte facit qui irascitur et usque ad quem terminum peccat. Ille enim qui parum recedit a medio vel in maius vel in minus non vituperatur. Sed [illegible] quandoque eos qui deficiunt in ira laudamus et vocamus eos mansuetos, illos autem qui parum excedunt vocamus viriles quasi potentes et aptos ad principandum propter magnitudinem ad vindictam que competit principibus. Sed [illegible] et quantum excessit a medio aliquis ut vituperetur vel non vituperetur non est facile per rationem determinare, quia tale medium consistit in singularibus et in sensu non rationis exterioris sed interiori estimatione. Deinde cum dicit Sed quod quidem tale etc. ostendit quid sit in talibus manifestum et dicit manifestum esse quod laudabilis est medius habitus secundum quem irascimur quibus oportet et in quibus rebus oportet et sicut oportet et similiter de aliis circumstantiis. Et quod superabundantie et defectus sunt vituperabiles, ita tamen quod si in parvo fiant tollerabile est, si autem plus fiant magis vituperabile est, si autem multum fiat valde vituperabile est. Unde semper debet se aliquis ad medium trahere. Ultimo autem epilogat quod dictum est de habitibus qui sunt circa iram.

In colloquiis autem et convivere etc. Postquam philosophus determinavit de virtutibus que respiciunt exteriores [illegible] determinat de virtutibus que respiciunt actiones humanas, et primo in seriis, secundo in ludicris ibi Existente autem requie etc. In actibus autem [illegible] duo considerare scilicet delectationem et veritatem. Primo ergo determinat de virtute que est circa delectationes et tristitias in [illegible] actibus humanis; secundo de virtute que est circa veritatem ibi Circa eadem autem fere est etc. Circa primum duo facit: primo ostendit circa delectationes et tristitias humanas actuum esse medium et extrema; secundo determinat de eis ibi Nomen autem non reddidit etc. Circa primum tria facit: primo ponit vitium pertinens ad superabundantiam delectationis et dicit quod circa colloquia humana per que maxime homines ad invicem convivunt et communicant sive in rebus et verbis [illegible] quidam videntur qui sunt placidi quod omnes sibi invicem [illegible] in sermonibus et in factis quia volunt esse placidi omnibus hominibus placere intendentes omnia laudant que ab aliis dicuntur et fiunt ad hoc quod delectabiles se eis exhibeant et nullo contradicunt eis quibus convivunt ne eos contristent, estimantes quod oportet omnibus convivere sine tristitia. Secundo ibi Qui autem contrario hiis etc. ponit vitium quod pertinet ad defectum in talibus et dicit quod illi qui contrario modo se habent ad placidos propter contrariari omnibus que dicuntur vel fiunt quasi [illegible] curantes alios contristare et nichil curantes penitus ne alios contristent, et isti vocantur discoli et litigiosi. Tertio ibi Manifestum quidem igitur etc. concludit esse quendam medium habitum laudabilem. Et dicit quod predicti habitus qui sunt in extremo sunt vituperabiles. Manifestum est quod medius habitus est laudabilis secundum quem aliquis acceptat ea que ab aliis dicuntur vel fiunt vel quandoque despiciat et sic dicat sicut oportet. Deinde cum dicit Nomen autem non reddidit etc. determinat de predictis et primo de medio, secundo de extremis ibi Condelectantium autem etc. Circa primum duo facit: primo [illegible] medium habitum [illegible] determinat de nomine ipsius dicit sicut, secundo de eius conditionibus ibi Est autem quidem etc. Circa primum tria facit: primo ostendit medium habitum tamen esse innominatum; secundo nominat ipsum per similitudinem amicitie ibi Assimilatur autem etc. Et dicit quod illa virtus maxime assimilatur amicitie quia consistit circa [illegible] in actu exteriori maxime [illegible] qui est delectabiliter convivere ad amicos. Ille enim qui est dispositus secundum medium habitum huius virtutis talis se habet in delectabili convictu ad alios sicut decet se habere amico. Unde scilicet amicitia nominatur [illegible] quod pertinet ad amicitiam honestam [illegible] amicabilitas est enim virtus ut infra dicetur. Et si ita esset quod ille qui habet istam virtutem assumeret affectum dilectionis ad eos quibus convivit esset omnino talis qualis esset amicus [illegible]. Tertio ibi Differt autem ab amicitia etc. ostendit differentiam virtutis ad veram amicitiam. Et circa hoc duo facit: primo ponit differentiam; secundo excludit quandam [illegible] ibi Similiter et insignes (?) etc. Dicit ergo primo quod habitus differt ab amicitia quia ista virtus est sine amore qui est passio appetitus [illegible] et sine dilectione. dilectione

tantum (?)

in mansue[illegible]

et vera (?)

ad eos quibus colloquitur que pertinet ad appetitum intellectivum, sicut enim [illegible] attendit singula ab aliis dicta vel facta sicut oportet quod afficiatur ad eos dicto vel amore. Et quia est ibi dispositio similis amicitie et huius signum est quod hoc observat non solum ad amicos sed etiam ad omnes ignotos et notos consuetos et est similis dicte virtutis amicitie. Amicus enim [illegible] amicus per amorem virtutis aut non ex eo quod amat sed ex eo quod est talis ut facile commitat peccatum.

Deinde cum dicit Dictum est in singulis etc. excludit falsum intellectum predictorum quod enim dixerat quod iste debet se habere ad ignotos et notos potest aliquis intelligere similitudinem [illegible] quantum ad omnia est autem intelligenda predicta similitudo quantum ad hoc autem quod est delectabile omnibus commune, est autem dicta quantum ad quales modos convenit quod in singulis faciat sicut et congruit non autem convenit quod similiter [illegible] aut contristet consuetos et extraneos.

Deinde cum dicit Universaliter quidem etc. ponit [illegible] huius virtutis quantum ad principalem [illegible] modum colloquendi et dicit quod sicut dictum est in [illegible] omnibus colloquitur sicut oportet. Sed ponit ibi Referens autem etc. que sumitur ex parte finis et dicit quod [illegible] ad hoc quod sine tristitia vel in cum delectatione aliis conveniat et hoc refert ad bonum honestum et ad conferens id est utile quod est contra delectationes et tristitias que sunt in colloquiis in quibus principaliter [illegible] consistit convictus humanus. Hoc enim est [illegible] simul [illegible] vel aliis [illegible] etiam [illegible] ponit ibi Horum autem etc. que sumitur [illegible] ad tristitiam et dicit quod quia huius habens virtutem debet fugere delectare alium [illegible] eligat contristare [illegible] et hoc dupliciter uno quidem [illegible] puta si non sit sibi honestum ut cum aliis loquitur dicta turpia vel si non sit [illegible] nocivum puta cum aliis loquitur [illegible] detrimentum eius. Alio modo ex parte illius cum quo convivit puta si dicat vel faciat [illegible] ad contrarium sui ipsius magna inhonestatem pertinet vel non sit ei multum nocivum et propter hoc [illegible] parva tristitia. Sic enim non acceptabit virtuosus quod aliis dicitur vel fit sed magis reprehendet.

Quartam differentiam ponit ibi Differenter autem colloquitur etc. que sumitur ex [illegible] et dicit quod huius virtuosus [illegible] colloquitur et conversatur cum hiis qui sunt in dignitatibus constituti et cum quibuscumque [illegible] et similiter [illegible] cum magis vel minus notis et secundum alias diversitates personarum singulis autem attribuit quod est conveniens.

Quintam differentiam ponit ibi Et per se quidem etc. que sumitur [illegible] comparationem delectationis ad tristitiam et dicit quod per se quidem intendit delectare et refugit contristare [illegible] consequens futura si excedent per [illegible] quantum ad honestatem et utilitatem vel etiam quantum ad futuram delectationem magnam [illegible] contristat per [illegible]. Addit autem quod talis est medius habitus cum non sit nominatus sed apud nos potest affabilitas

nominari. Deinde cum dicit Ei autem qui delectationi autem etc. determinat de opposito vitio. Et circa hoc tria facit. [Primo] determinat de vitio quod pertinet ad superhabundantiam delectationis et dicit quod ille qui superhabundat in delectando si hoc non faciat propter aliud vocatur placidus. Si autem hoc faciat vel propter acquirendam pecuniam vel aliquid quod ad pecuniam ordinatur vocatur blandus sive adulator. Secundo ibi Qui autem omnia contristat etc. determinat de opposito vitio et dicit quod ille qui omnia contristat vocatur litigiosus et discolus ut dictum est. Tertio ibi Opponi autem videntur etc. comparat predicta duo vitia ad invicem et dicit quod extrema videntur opponi sibi invicem non autem virtuti quod medium virtutis est innominatum.

Circa eadem autem est fere etc.

Postquam philosophus determinavit de virtute que tenet medium in humanis actibus quantum ad delectationem hic determinat de virtute que tenet medium in eisdem humanis actibus quantum ad veritatem. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit de quo est intentio. Secundo determinat propositum ibi Verax utique iactator etc. Circa primum tria facit. Primo proponit quandam virtutem mediam esse oppositam iactantie. Secundo ostendit quod de huius virtute est tractandum ibi Non malum autem etc. Tertio ostendit differentiam huius virtutis ad precedentem ibi In convivendo utique etc. Dicit ergo primo quod medietas opposita iactantie est fere circa eadem cum predicta virtute quod est circa actus humanos sed non secundum idem quod non secundum delectationem sed secundum aliquid aliud ut postea dicetur et est ista medietas etiam innominata sicut et predicta virtus.

Deinde cum dicit Non malum autem etc. ostendit quare necessarium est determinare de hac virtute et ponit ad hoc duas rationes. Circa quarum primam dicit quod non est malum immo utile ad scientiam moralem pertransire tractando de huiusmodi virtutibus quod per hoc magis sciemus ea que pertinent ad mores si pertractaverimus ea que pertinent ad singulos mores [illegible] particularia cognoscuntur. Secundam rationem ponit ibi Et medietates etc. et dicit quod considerando in singulis ita se habere magis credibimus [illegible] virtutes sicut medietates quasdam.

Deinde cum dicit In convivere utique etc. determinat differentiam huius virtutis ad precedentem et dicit quod de illis qui aliqualiter se habent ad delectationem vel tristitiam in convictu et collocutione dictum est. Restat autem dicere de illis qui sunt veraces et ficti se habent in sermonibus et operibus secundum veritatem vel secundum fictionem.

Deinde cum dicit Videtur utique etc. determinat de virtutibus et vitiis. Et primo ponit virtutem et vitia contraria. Secundo determinat de eis ibi De utroque autem dicemus etc. Circa primum tria facit. Primo ostendit quid pertineat ad medium et ad extrema. Secundo ostendit qualiter ea que dicta sunt pertineant ad medium virtutis et extremos ibi Est autem unusquisque etc. Tertio ostendit medium virtutis esse laudabile, extremos vero esse vituperabiles ibi Per se autem etc. Dicit ergo primo quod iactator videtur pertinere superhabundantie simulat aliqua gloriosa et hoc dupliciter uno modo quod simulat sibi inesse aliqua gloriosa

[Margin notes: affabilis; convivet [illegible]; verba]

r ij iu6

que non includit

que non insunt. Alio modo quod simulat ea que insunt
maiora esse quam sint. Ille autem qui preter predicta
videtur esse yron et hoc dupliciter. Uno modo quod negat
sibi inesse gloriosa que insunt. Alio modo quod dicit
ea esse minora quam sint. Ille vero qui tenet medium
dicitur autopraptos [illegible] id est per se admira-
bilis quia [illegible] non querit magis in admiratione esse
quam sibi sit se [illegible] vel dicitur autopraptos id est per se
manifestus quia talem se manifestat qualis
est in veritate magis de se [illegible] et hoc
non solum sermone sed in vita [illegible]
[illegible] est sue conditioni sicut et sua locutio.
Deinde cum dicit Est autem horum singula etc. ostendit
qualiter predicta pertineant ad tres [illegible] et dicit
quod unusquisque predictorum actum [illegible] duplex [illegible] uno
modo propter aliud puta cum aliquis negat se esse
talem qualis est propter timorem. Alio modo non propter aliud
aliud sed propter hoc quod in tali actu delectatur et hoc proprie perti-
net ad habitum quia unusquisque secundum qualitatem sui habitus
loquitur et operatur et vitam ducit [illegible] alie operantur
propter aliquid aliud extrinsecus. Deinde cum dicit Per se
autem mendacium etc. ostendit quid unumquodque [illegible]
sit laudabile et vituperabile et dicit quod mendacium [illegible]
est pravum et fugiendum. Verum autem est bonum et lau-
dabile [illegible] signa [illegible]
[illegible] si aliquis verum [illegible] verum [illegible]
[illegible] inordinate agit et vituperabilis [illegible]
autem verum dicit ordinate agit et virtuose [illegible]
quod ille verum dicit medium tenet [illegible] significat rem [illegible]
quod est [illegible] in [illegible] medium
[illegible] mendax est [illegible]
[illegible] plus dicit quam sit vel [illegible]
[illegible] minus dicit quam sit [illegible] ambo sunt
vituperabiles sed magis iactator qui excedit [illegible]
plus recedit a [illegible] inequali [illegible]
[illegible] Deinde cum dicit Deinceps autem etc.
determinat [illegible] primo de virtute
sed de vitiis oppositis ibi Maiora autem etc.
Circa primum tria facit primo determinat de quo [illegible] sit
agendum [illegible] ostendit quid [illegible] pertineat
ibi Videtur utique talis etc. Tertio ostendit [illegible] ma-
gis declinet ibi In minus autem etc. Dicit ergo primo quod [illegible]
[illegible] dictum est [illegible] sed [illegible]
[illegible] de eo qui [illegible] loquitur in [illegible]
puta cum aliquis interrogatus [illegible] [illegible]
[illegible] de eo qui verum dicit [illegible]
iustitiam vel iniustitiam hoc enim pertinet ad aliam virtu-
tem scilicet ad iustitiam. Sed de illo [illegible] qui verum
dicit in vita et sermone [illegible] que non [illegible]
iustitie et iniustitie [illegible] verum dicit [illegible]
[illegible] de virtute [illegible]
[illegible] veritatem [illegible] iustitiam [illegible] non
aptitudinem [illegible] ad verum dicendum. Deinde cum dicit
Videbitur utique etc. ostendit quid maxime pertineat ad
[illegible] intendit et dicit quod talis [illegible]

[illegible] moderationem [illegible] intendo [illegible] et determi-
nat [illegible] veritatem [illegible] Dicit [illegible] in illis in quibus non
multum refert ad nocumentum vel [illegible] et multo magis
in illis in quibus [illegible] vel [illegible] aliquid [illegible]
ad nocumentum vel [illegible] multo magis [illegible]
[illegible] et hoc ideo quia [illegible] mendacium [illegible]
se tamquam quoddam turpe et non solum [illegible] cedit in
nocumentum alterius talem autem dicit esse laudabilem.
Deinde cum dicit In minus autem etc. ostendit quod verax ma-
gis declinat et dicit quod si aliquid [illegible] sit [illegible] ad
[illegible] dicere veritatem magis [illegible] declinare ad minus quam
ad maius hoc enim videtur magis ad prudentiam pertinere eo
quod homines [illegible] de se quasi loquentes excellentia
[illegible] quia per hoc videntur alios se velle [illegible]. De-
inde cum dicit Maiora autem etc. determinat de vitiis oppo-
sitis et circa hoc tria facit primo determinat de vitio quod pertinet
ad [illegible] sed de vitio quod pertinet ad defectum
ibi Yrones autem etc. Tertio determinat oppositionem vitiorum
ad invicem ibi Opponi autem videtur etc. Circa primum tria facit
primo ostendit quod modis contingit [illegible] iactantia quod
cedit in plus. Secundo ostendit [illegible] precipue [illegible] iacta-
tor attendit ibi Non multum autem etc. Tertio ostendit [illegible]
[illegible] iactantie precipue [illegible] ibi Qui autem [illegible]
[illegible] iactant etc. Dicit ergo primo quod [illegible] aliquis
iactat de se que non sunt vel maiora quam sint [illegible]
propter aliquam finem sed quia in hoc delectatur et talis
dicitur [illegible] malitiam [illegible] aliquin non gau-
deret de mendacio [illegible] ex inordinate [illegible]
non [illegible] malus quia non intendit aliquid
malitia sed est vanus magis delectatur in re que
se non est bona nec utilis. Secundo [illegible] quod aliquis
iactat se propter appetitum glorie vel honoris et tale dicit
esse multum vituperabilem magis [illegible]
[illegible] propter quas aliquis laudetur
et honoretur [illegible] aliquis se iactat cum argento
vel [illegible] quod argento [illegible] et tales
dicit magis esse deformes et propter [illegible]
Deinde cum dicit Non multum autem etc. ostendit [illegible]
precipue attendit iactantia et dicit quod non [illegible]
iactator [illegible] aliquid vel [illegible] sit
iactator [illegible] Dicit [illegible] aliquis iacta-
tor [illegible] sicut [illegible]
mendacii [illegible] mendacio [illegible]
propter appetitum glorie vel lucri. Deinde cum dicit [illegible]
etc. ostendit de quibus precipue aliquis se iactant
[illegible] autem de [illegible] iactantia [illegible]
[illegible] de quibus [illegible] iactant [illegible] iactat
[illegible] fingunt talia que videntur esse [illegible]
[illegible] sicut sunt virtuosa opera vel que pertinent ad
scientiam sicut nobilitas divitie [illegible]
qui iactat se [illegible] fingunt talia [illegible]
[illegible] et [illegible]
[illegible] talia illa de quibus se iactant que si non
sint [illegible] hoc [illegible] quod [illegible] non de-
[illegible] et ponit [illegible] de duobus [illegible] pertinet

cavenda (?) [margin, illegible]
vel in nocumentum alterius [margin]
[margin, illegible]

ad medicinam quia omnes desiderant sanitatem non autem possunt a quibuslibet deprehendi vel etiam in medicando errores. Alia autem sunt que pertinent ad divinationes futurorum de quibus illustres homines delectantur et etiam que non de facili in aliquo deprehenduntur. Et ideo illi qui iactant se propter lucrum precipue fingunt se esse medicos vel sapientes in divinando. Quantum ad hoc quod dicit sapientem passim vel ad hoc quod tales se iactent de cognitione divinorum que est delectabilis et latet. Deinde cum dicit yrones autem etc. determinat de vitio quod pertinet ad defectum. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quale sit vitium iactantie. Secundo ostendit diversitatem huius vitii ibi maxime autem et isti etc. Dicit ergo primo quod yrones qui minus de se ipsis dicunt quam sit videntur habere mores magis gratiosos quam iactatores quia non videntur talia dicere gratia lucri sed quasi fugientes tumorem superbie. Deinde cum dicit maxime autem et isti etc. ostendit quomodo diversimode hoc vitium contingat et dicit quod quidam sunt qui maxime de se negant ea que videntur ad magnam gloriam pertinere sicut Socrates qui negabat se esse sapientem. Quidam vero sunt qui in quibusdam parvis et honestis manifestis volunt ostendere quod non fingant de se maiora quam sint et isti vocantur blanchopanurgi quasi in quadam astutia simulationis sue delicias habentes. panurgi enim grece dicuntur astuti blancon autem idest deliciosum. Hos autem dicit esse de facili contemptibiles quia nimis manifesta est eorum simulatio. Et talis defectus in exterioribus quandoque videtur ad iactantiam pertinere dum per hoc volunt se ostendere meliores et magis moderatos sicut Laconum qui deferebant vestimenta magis despecta quam deceret statum eorum quia tam superhabundantia exteriorum quam immoderatus defectus videtur ad iactantiam pertinere inquantum per utrumque ostendunt quandam hominis excellentiam. Quidam vero sunt qui moderate utuntur hoc vitio quod neque omnino negant de se gloriam nec etiam attribuunt aliquid nimis parva et utuntur hoc vitio in hiis que non sunt in promptu et manifesta et tales videntur esse gratiosi ut supra dictum est. Deinde cum dicit opponi autem videtur etc. determinat de oppositione vitiorum ad virtutem et dicit quod magis videtur opponi veridico iactator magis est deterior sicut dictum est supra. [illegible] vitium magis virtuti opponitur.

minus · *tumorem*

Quoniam autem et requies etc. Postquam philosophus determinavit de virtutibus que sunt circa humanos actus serios hic determinat de quadam virtute que est circa ludos. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit quod circa ludos potest esse virtus et vitium. Secundo determinat de virtute que circa ludos consistit et de vitiis oppositis ibi qui quidem igitur in derisione etc. Tertio ostendit distinctionem huius virtutis ad supradictas ibi tres igitur que dicte sunt etc. Circa primum considerandum est quod circa id quod est finale [illegible] et non potest homo continue bonum non est virtus et vitium ut in eo actuale est. Sic igitur in ludis nulla continentia [illegible] sed non est circa ludos aliqua virtus habet autem aliquam rationem boni inquantum est utilis humane vite. Sicut enim homo indiget a corporalibus laboribus interdum desistendo quiescere ita et indiget ut ab intentione animi qua rebus

desistendo

hominis

serius homo intendit interdum animam requiescere quod quandoque fit per ludum et ideo dicit quod cum sit quedam requies hominis ab anxietatibus sollicitudinis in hac vita et in conversatione humana per ludum et sic ludus habet rationem boni utilis. Consequens est quod in ludis possit esse quedam decens collocutio hominum ad invicem ut scilicet homo dicat et audiat contraria qualia oportet et sicut oportet et in talibus multum differt dicere et audire. multa enim homo decenter audit que non decenter diceret. Deinde autem est differentia eorum que oportet et eorum que non oportet ubi non solum est medium sed et superhabundantia et defectus a medio. Unde contingit esse medium virtutis et extrema. Deinde cum dicit qui quidem igitur in derisione etc. determinat de medio et extremis. Et primo ostendit quid sit circa virtutem extremorum. Secundo ostendit quid sit virtutis ibi medio autem habitui etc. Circa primum tria facit. Primo ostendit quid sit medium et extrema in ludo. Secundo ostendit quod hoc pertinet ad diversitatem morum ibi morum enim etc. Tertio ostendit quod quis extremum accipit pro medio ibi redundante autem risu etc. Circa primum tria facit. Primo ostendit quid pertineat ad superhabundantiam et dicit quod illi qui superhabundant in derisione ludi dicuntur bomolochi idest raptores templi ad similitudinem milvorum qui volabant circa templa ut raperent intestina animalium immolatorum. Ita et isti insidiantur ad hoc ut possint aliquid rapere quod convertant in derisionem. Et ideo tales sunt onerosi quia tendunt universaliter facere risum ad quod magis student quam ad hoc quod dicunt aliqua decora idest honesta et quod non turbent illum contra quem fit convitium ludo. Magis enim volunt dicere aliqua turpia per que alii turbentur quam quod non inducatur homines ad risum. Secundo ibi qui autem neque ipsi etc. ostendit quid sit in defectu et dicit quod illi qui neque volunt dicere aliquid ridiculum et molesti sunt aliis qui dicunt dum ex hoc irrationabiliter turbantur videntur esse agrii idest agrestes et duri quasi qui non emolliuntur delectatione ludi. Tertio ibi modice autem ludentes etc. ostendit quid sit medium in ludo et dicit quod illi qui moderate se habent in ludo vocantur eutrapeli quasi bene vertentes quia scilicet ea que dicunt vel faciunt convertunt in risum. Deinde cum dicit morum autem etc. ostendit quod predictum pertineat ad diversitatem morum et dicit quod predicti motus idest quod aliquis velit facere risum vel superhabundanter vel diminute vel moderate est quoddam iudicium interioris moralis dispositionis. Sicut enim per motus corporales exteriores discernuntur interiores corporis dispositiones ita et per exteriores hominum operationes discernuntur interiores mores. Deinde cum dicit redundante autem risu etc. ostendit quomodo extremum quandoque assumitur pro medio et dicit quod quia risus ad multos redundat et multi sunt qui magis quam oportet delectantur in ludo et in hoc quod dicunt alius convitia iocosa inde est quod apud eos bomolochi vocantur eutrapeli quasi sint gratiosi quia superhabundant in ludo quia plures homines derident diligunt. Differunt autem non parum bomolochi ab eutrapelis ut ex supradictis patet. Deinde cum dicit medio autem habitui etc. ostendit quid pertineat ad predictum habitum et primo ostendit quid pertine

[illegible] ... et ... [illegible]

pertinet ad medium virtutis, sed quid ad extremum superhabundantie, ibi bomolochus autem etc. Tertio quid pertineat ad extremum defectus, ibi agrios autem etc. Circa primum duo facit: primo ostendit qualiter se habeat eutrapelus ubi est ludus, secundo qualiter se habeat qualiter est in iocosa [illegible] ibi et proprium etc. Circa primum tria facit: primo ponit ad medium habitum virtutis pertinet id quod est [illegible] quod [illegible] i. bene aptum et dispositum ad hoc quod [illegible] hominibus [illegible] ad talia pertinet quod dicat et audiat talia [illegible] que [illegible] modesto et liberali, qui scilicet liberum animum habet a servilibus passionibus. Secundo ibi est enim quedam etc. probat et inducit rationem ad hoc [illegible] quod scilicet ubique est invenire aliquid quod deceat et per hoc pertinet ad virtutem, contingit aliquem [illegible] dicere et audire quedam [illegible] et [illegible] quod differt ludus liberalis hominis qui scilicet [illegible] bonis agit [illegible] aliud hominis [illegible] [illegible] et ludus hominis disciplinati qui scilicet instructus est qualiter debeat ludere differt a ludo hominis indisciplinati qui nulla disciplina in ludo [illegible] [illegible] est quod ad modum habitus virtutis pertinet [illegible] in ludo dicere et audire. Tertio ibi videbit autem utique etc. inducit quoddam signum ad [illegible] quod scilicet ludus disciplinati differt a indisciplinati et dicit quod hoc maxime apparet [illegible] in [illegible] [illegible] [illegible] et representationibus collocutionum [illegible] quod si aliculi in talibus narrationibus occurrerit ad turpiloquium ex hoc quibusdam [illegible] derisio dum talia turpia in risum [illegible] quibusdam autem [illegible] suspicio [illegible] scilicet suspicabantur eos qui [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] manifestum est autem quod non parum differt ad honestatem hominis utrum dicat [illegible] [illegible] vel [illegible]. Deinde cum dicit utrum [illegible] etc. ostendit qualiter se habeat virtuosus circa [illegible] [illegible] et circa hoc tria facit: primo movet questionem [illegible] scilicet [illegible] sit quod aliquis bene [illegible] in ludo [illegible] que [illegible] quod scilicet dicat ea que decet dicere liberalem hominem virtuosum et modestum vel non determinatur [illegible] [illegible] aliquis [illegible] [illegible] ex parte [illegible] vel [illegible] quod scilicet [illegible] non [illegible] audientem vel etiam quod plus est intendit eum delectare. Secundo ibi vel et tale quid etc. respondet quantum ad [illegible] membrum et dicit quod hoc est indeterminatum quid scilicet [illegible] vel delectet audientem quod scilicet diversa diversis sunt odibilia et delectabilia. Talia autem unusquisque libenter audiet que sunt sibi delectabilia, illa enim que aliquis patienter sustinet audire, [illegible] scilicet [illegible] ea aliquis [illegible] non [illegible] [illegible] [illegible]. Tertio ibi non utique omne etc. ostendit aliquid esse determinatum quantum ad primum membrum scilicet quod [illegible] que [illegible] est, non [illegible] [illegible] ponit omne [illegible] quod [illegible] est quedam [illegible] [illegible] tale quid in [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] que [illegible] [illegible] delectationem vel [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ille

[illegible] qui [illegible] [illegible] in [illegible] sicut [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] lex [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] que lex [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] qualis decens est [illegible] medius sive [illegible] [illegible] dextrius i. aptus sive eutrapelus i. bene vertens. Deinde cum dicit bomolochus autem etc. determinat de vitio superhabundantie et dicit quod bomolochus est minor derisore quod scilicet [illegible] [illegible] aliquem [illegible] quod si [illegible] bomolochus [illegible] [illegible] [illegible] risum facere [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] si debeat risum facere. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] et aliorum [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] et talia dicit quorum nullum diceret homo gratiosus i. virtuosus et quedam [illegible] non solum non diceret sed nec etiam audiret. Deinde cum dicit agrius autem etc. determinat de vitio defectus et dicit quod ille qui est agrius i. agrestis est inutilis ad tales collocutiones [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] et [illegible] [illegible] [illegible] totaliter [illegible] ludus qui est [illegible] [illegible] [illegible] sicut requies quedam. Deinde cum dicit tres igitur etc. ostendit distinctionem harum virtutum ad [illegible] duas et dicit quod tres sunt medietates predicte in vita humana que omnes sunt circa communicationem [illegible] et [illegible] [illegible] [illegible] ab invicem quod una earum consistit circa veritatem in dictis vel factis, alie vero due circa delectabile quarum una consistit circa delectationem que est in ludis, alia vero consistit circa delectationem que est in colloquiis que est [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] scilicet [illegible] [illegible].

De verecundia autem ut quadam [illegible] etc. [illegible] [illegible] determinavit de medietatibus que sunt virtutes, hic determinat de quadam medietate que non est virtus scilicet de verecundia et primo ostendit verecundiam non esse virtutem, secundo inducit similiter de [illegible] que cum sit laudabilis non est virtus, ibi non est autem neque [illegible] etc. Circa primum duo facit: primo inquirit genus verecundie, secundo ostendit [illegible] [illegible] ibi non omni utique [illegible] etc. Circa primum duo facit: primo [illegible] quod intendit et dicit quod de verecundia non oportet loqui sicut de quadam virtute, quia magis assimilatur passioni quam habitui qui est genus virtutis. Secundo ibi determinatur igitur etc. [illegible] [illegible] duplex: primo quidem [illegible] distinctionem verecundie dicens quod verecundia est timor [illegible] [illegible] i. confusionis que opponitur glorie. [illegible] timor est passio quedam, ergo verecundia est in genere passionis. Secundo ibi [illegible] autem etc. [illegible] [illegible] item [illegible] verecundie [illegible] quod considerandum est quod passiones sunt motus appetitus sensitivi qui utitur organo corporali, unde passiones omnes est aliqua corporalis transmutatio [illegible] [illegible] autem se habet [illegible] [illegible] ad hoc de verecundia et de timore qui est [illegible] [illegible] [illegible] quantum ad hoc scilicet quod utraque passio [illegible] [illegible] mutationem corporis [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] quod ille qui verecundatur rubescit, ille autem qui timet mortem pallescit [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]

probat [illegible]

[illegible]

est in corde et ideo quando periculum mortis timetur spiritus et humores recurrunt ad cor et ideo exteriora quasi derelicta pallescunt. Homo autem ex studio [illegible] est et ideo quando homo timet verecundiam [illegible] [illegible] humoribus et spiritibus ad exteriora homo rubescit. Sic igitur patet quod et verecundia et timor mortis sunt quedam corporalia magis in quantum habent coniunctam transmutationem corpoream quod videtur magis ad passionem quam ad habitum pertinere et ita patet quod verecundia non est virtus.

Deinde cum dicit Non omni autem etc. ostendit quid sit secundum rationem verecundie. Et primo ostendit cui etati conveniat. Secundo ostendit cui conditioni, ibi Sed neque studiosi etc. Circa primum tria facit. Primo proponit quod intendit, scilicet quod passio verecundie non convenit omni etati sed iuvenili. Secundo ibi Existimamus autem etc. probat quod iuvenili etati congruat verecundia et hoc probat uno modo propter proprietatem iuventutis, quia scilicet iuvenes propter fervorem etatis vivunt secundum passiones et ideo prompti sunt ad multipliciter peccandum et ad hoc prohibendum necessaria est verecundia per quam turpitudinem timent et ideo iuvenes debent verecundiam habere. Alio modo probat idem per humanam consuetudinem: iuvenes laudare consuevimus verecundos. Tertio ibi Senem autem nullus etc. ostendit quod alii etati, scilicet senili, non congruit verecundia et dicit quod nullus laudat senem de hoc quod est verecundus, quia existimamus quod non oporteat eum aliqua turpia operari propter que conveniat esse verecundum. Quia per longitudinem temporis reputamus eos esse expertos. Tum quia defervente fervore etatis reputamus quod per passionem debeat aliquid turpe operari.

Deinde cum dicit Neque enim studiosi etc. ostendit cui conditioni hominis competat vel non competat verecundia. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quod non competat virtuoso. Secundo excludit quasdam cavillationes contra propositum, ibi Si enim sunt quidem etc. Dicit ergo primo quod neque ad virtuosum pertinet verecundia: verecundia enim est in pravorum. Sed virtuosus non operatur prava, quia virtus est que bonum facit habentem et opus eius bonum reddit. Ergo verecundia non competit virtuoso.

Deinde cum dicit Sed enim sunt etc. excludit tres oppositiones contra predicta quarum prima est quod posset aliquis dicere quod verecundia non solum est de his que secundum veritatem sunt contraria que repugnant virtuti, sed etiam de his que sunt turpia secundum opinionem. Sed ipse dicit quod neutrum differt ad propositum quia virtuoso neutra sunt operanda. Sed neque turpia secundum veritatem neque turpia secundum opinionem, et ideo non contingit virtuoso quod de aliquo verecundetur. Sed hoc pertinet ad pravum ut sit talis quod operetur ad turpia vel secundum veritatem vel secundum opinionem. Secundam obviationem ponit ibi Si etiam ad turpia etc. Posset enim aliquis dicere quod licet virtuosus non habeat aliquid de quo verecundetur, est tamen ita dispositus ut si aliqua talia operaretur de hoc verecundaretur. Sed ipse dicit quod propter hoc existimaret quod verecundia competeret studioso. Probat hoc esse inconveniens dupliciter. Primo quidem quia verecundia proprie loquendo non respicit nisi voluntarios defectus quibus debetur vituperium. Sed hoc repugnat virtuti quod aliquis voluntarie operetur malum, ergo non competeret verecundia propter tamen predictam secundum. Autem esset si verecundia esset eorum que involuntarie possunt accidere sicut egritudo involuntarie accidit homini, unde virtuoso et sano pertinet curari de medicina propter sanitatem

que posset accidere. Sed excludit predictam obviationem ibi Erit autem utique etc. et dicit quod si predictam obviationem verecundus esset quis virtuosus ex suppositione quia scilicet verecundaretur virtuosus si turpia operaretur, hoc autem non est de his que proprie conveniunt virtuosis, immo absolute eis conveniunt sicut patet circa omnes virtutes, unde relinquitur quod verecundia non proprie convenit virtuoso. Tertiam obviationem ponit ibi Si autem inverecundia etc. Posset enim aliquis concludere quod quia inverecundia et non verecundari de turpi operatione est quiddam pravum quod propter hoc verecundari sit virtuosum. Sed ipse dicit hoc non esse necessarium, quia utrumque scilicet tam verecundia quam inverecundia supponit operationem turpem que non competit virtuoso. Quamvis supposita inconvenientia est quod etiam aliquem pudeat, propter quod non curet impudentiam. Ex his igitur patet quod verecundia non sit virtus. Nam si esset virtus inesset virtuoso. Sed tamen accidit quod sit quedam passio laudabilis, scilicet inquantum est in eo qui habet inclinationem non tamen ita quod non est in eo secundum ordinationem suam de his passionibus hic determinatur. Hoc idem magis patet ad rethoricam ubi philosophus in rethorica sua inter [illegible] hic de verecundia determinavit et ostendit eam non esse virtutem et reliquit idem intellectus de nemesi.

Deinde cum dicit Non est autem etc. Inducit similiter declarationem quod cum sit laudabilis non est virtus sed habet aliquid virtutis admixtum, scilicet continentie sive tolerantie. Tamen vero quia pertinet ad virtutem patet tamen sequitur quod principaliter autem tecte quod pertinet ad dictam virtutem et de his dicetur infra in septimo. Continentia autem secundum indigentiam similitudinem habet cum verecundia, inquantum per utramque refrenantur passiones prave quod conveniunt iuvenibus ut dictum est. Utroque autem continuatur ad sequentia dicens quod de hac est determinatum de iusticia et iniustitia similiter nunc dicendum in libro.

De iusticia autem et iniusticia etc. Liber Quintus

Postquam philosophus determinavit de virtutibus moralibus que sunt circa passiones, hic determinat de virtute iustitie que est circa operationes. Et dividitur in partes duas. In prima determinat de iustitia. Secundo determinat de iusticia metaphorica ibi Uter autem et quod contingit iniustum facere etc. Circa primum duo facit. Primo determinat de virtute iustitie. Secundo determinat de quadam virtute, scilicet epikeia que est quedam directiva ibi De epikeia autem etc. Circa primum duo facit. Primo dicit de quo est intentio. Secundo exequitur propositum ibi Videmus igitur etc. Circa primum duo facit. Primo dicit de quo intendit, quod de iusticia et iniusticia et ponit tria circa que specialiter inquirendum differt iusticia a ceteris virtutibus quorum primo est quod intentio est de quales operationes sunt iusticia et iniusticia. Virtutes enim et vitia de quibus supra dictum est sunt circa passiones quia scilicet in eis principaliter attenditur qualiter homo interius afficiatur secundum passiones. Sed quid exterius operetur non consideratur nisi ex consequenti in quantum scilicet operationes exteriores ex interioribus passionibus proveniunt. Sed circa iusticiam et iniusticiam principaliter attenditur quid homo exterius operetur. Qualiter autem afficiatur interius non consideratur nisi ex consequenti, prout scilicet aliquis iuvatur vel impeditur circa operationem secundum

vel propter extrem

hnap lib v

autem tangit cum dicit Et qualis medietas est iustitia et iustum quod scilicet est obiectum iustitie. Iustitia enim non sicut in virtutibus accipit medietatem, et ideo vero est iniustitie accipere medium rei ut infra dicetur. Tertium autem tangit cum dicit Et quorum est medium quoniam in superioribus dictum est virtutum est medium duorum vitiorum, iustitia autem non est medium duarum malitiarum ut infra patebit. Secundo ibi Intentio autem etc. ostendit secundum quem modum tractandum sit predicta et dicit quod intendendum est tractare de iustitia secundum eandem artem secundum quam tractatum est de predictis virtutibus scilicet figuraliter et aliis tali modo. Deinde cum dicit Videmus itaque incipit determinare de iustitia et primo distinguit iustitiam particularem a iustitia legali secundo de iustitia particulari determinat. Prima in duas. Primo autem que sit [illegible] ibi [illegible] etc. Circa primum tria facit primo dividit iustitiam in legalem et particularem secundo ostendit que et qualis sit iustitia legalis ibi Quoniam autem legalis etc. tertio ostendit iustitiam legalem esse quodam particularis iustitie ibi Querimus autem eam etc. Circa primum duo facit primo ostendit quid secundum multiplicitatem nominis iustitie vel iniustitie secundo distinguit iustitiam. Primum duo facit tria primo notificat iustitiam et iniustitiam secundo ostendit notificationem esse convenientem ibi Neque enim eundem etc. tertio infert corollarium ex dictis ibi Multotiens quidem etc. Dicit ergo primo quod omnes videntur velle dicere quod iustitia est talis habitus per quem causantur in homine primo quidem inclinatio ad opus iustitie secundum quod dicitur homo operativus iustorum secundum est quod iusta vult. Tertium autem est quod homo vult iusta operari. Et similiter dicendum est de iniustitia quod est habitus secundum quem aliquo homines sunt operativi iniustorum et eligunt et volunt iniusta. Et ideo hoc nobis primo supponendum est de iniustitia sicut [illegible] figuraliter apparet. Sed est considerandum quod [illegible] notificavit iustitiam per voluntatem in qua non sunt passiones [illegible] est [illegible] [illegible] est [illegible] iustitie que est de passionibus. Deinde cum dicit Neque enim eundem etc. ostendit predictas notificationes esse convenientes [illegible] notificata per hoc quod se habet ad volendum et operandum iusta. Iniustitia autem ad volendum et operandum iniusta. Non autem eodem modo se habet in habitibus sicut in scientiis et potentiis. Contraria enim pertinent ad unam et eandem potentiam sicut album et nigrum ad visum et ad eandem scientiam sicut sanum et egrum ad medicinam. Sed habitus contrarius non se habet ad contraria. Et ponit exemplum de habitibus corporalibus. Sanitas enim non producit ea que sunt contraria sanitati sed solum ea que sanitati conveniunt. Sicut dicimus quod aliquis sane ambulat quando ita ambulat sicut ille qui sanus [illegible] [illegible] quod est cognitio quedam ad [illegible] se habeat magis unum contrariorum est ratio cognoscendi aliud [illegible] est habitus quidam se habet tantum ad unum actum qui est cognoscere veritatem. Non autem se habet ad errorem. Sic [illegible] dictum est quod iustitia operatur iusta et iniustitia iniusta. Deinde cum dicit Multotiens quidem etc. infert autem corollarium ex dictis quod [illegible] contrarii habitus sunt duorum et unus actus unius obiecti. [illegible] est quod multotiens unus habitus contrarius cognoscitur per alium et multotiens habitus cognoscitur [illegible] quod est [illegible] habitus et hoc manifestat per exemplum quod si euexia id est bona dispositio sit manifesta et cathexia est manifesta id est mala dispositio et sic habitus cognoscitur a suo contrario cognoscitur [illegible] ex obiecto quod [illegible] que

faciunt hominem bene se habere sit manifesta euexia et hoc ultimum specialiter manifestat quia si ad euexiam pertinet quod homo habeat carnes bene densatas necessarium est quod ad cathexiam pertineat quod homo habeat carnes raras id est [illegible] propter indigestos humores et ideo necessarium est quod illud quod facit hominem se habere sit illud quod faciat eum habere carnes bene densatas. Deinde cum dicit Consequitur autem etc. distinguit iustitiam et iniustitiam et primo ponit distinctionem secundo manifestat membra divisionis ibi Videtur autem avarus etc. Circa primum tria facit primo ostendit quod multiplicitas iniustitie manifestat multiplicitatem iustitie quia ut in pluribus consequens est ut si unum oppositorum dicatur multipliciter et reliquum et ita se habet de iusto et iniusto. Secundo ibi Videtur autem multipliciter etc. ostendit qualis sit horum multiplicitas et dicit quod tam iustitia quam iniustitia videtur multipliciter dici. Sed multiplicitas eorum est latens propter hoc quia que faciunt equivocationem sunt propinqua adinvicem secundum convenientiam ipsorum. In illis autem que multum distant magis est manifesta equivocatio si idem nomen eis imponatur eo quod in promptu apparet multa differentia ipsorum. In his autem que multum distant magis est manifesta equivocatio que est secundum speciem id est secundum rationem speciei. Sicut hoc nomen clavis equivoce dicitur de instrumento quo clauduntur hostia et de quodam [illegible] quod [illegible] que est in collo animalium. Tertio ibi Sumatur autem iniustus etc. ostendit quot modis predicta dicuntur et dicit quod primo sumendum est quot modis dicitur iniustus. Dicitur enim triplex uno modo illegalis qui scilicet facit contra legem. Alio modo dicitur iniustus avarus qui scilicet vult plus habere de bonis. Tertio modo dicitur iniustus inequalis qui scilicet vult minus habere de malis. Unde manifestum est quod iustus dicetur dupliciter. Uno enim modo dicitur iustus legalis id est ille qui est observator legis. Alio modo dicitur iustus equalis qui scilicet equaliter vult habere de bonis et malis. Equale enim opponitur utrique scilicet et ei quod est amplius et ei quod est minus. Et ex hoc ulterius concludit quod iustum dicitur legale et equale et iniustum inequale et illegale. Magis enim [illegible] notificantur per habitus ut supra dictum est. Deinde cum dicit Quoniam autem avarus etc. manifestat membra predicte divisionis et primo ostendit quomodo avarus dicatur iniustus et dicit quod quia avarus qui vult plus habere est iniustus consequens est quod sit circa bona quorum [illegible] hominis appetitus non tamen circa omnia bona sed solum circa illa circa que est fortuna et infortunium. Hec autem sunt simpliciter id est absolute et in se considerata semper bona sed non semper sunt bona alicui quia non semper sunt proportionata homini nec semper ei expediunt. Homines autem petunt hec a deo in oratione et suo desiderio hec inquirunt quasi semper essent bona et ex hoc efficiuntur avari et iniusti. Non autem [illegible] sic sed [illegible] que sunt simpliciter bona esse bona homini [illegible] quod unusquisque eligat quod id quod est sibi bonum scilicet [illegible]. Secundo ibi Iniustus autem etc. manifestat quomodo inequalis dicitur iniustus et dicit quod iniustus non semper dicitur aliquis eo quod plus eligit sed eo quod minus eligit in his que simpliciter et absolute considerata sunt mala sicut sunt labores, inopia et alia [illegible]. Sed quia et minus malum videtur aliqualiter esse bonum in quantum est eligibile cum avaritia sit boni ut dictum est [illegible] quod ille qui appetit minus habere de malis dicitur avarus

Sed iniustus dicitur qui sit inaequalis quia hoc pertinet utrique et est commune ad plus et ad minus. Et ideo dicit: Et illegale etc. Manifestat quoniam iniustus dicitur illegalis, et dicit illegale dicitur iniustum. Haec autem illegalitas secundum quam dicitur aliquis illegalis, quae est inaequalitas, inquantum homo non adaequat se regulae legis, continet universaliter omnem iniustitiam, et est quaedam communis iniustitia, ut infra patebit.

Quia autem illegalis etc. Postquam philosophus distinxit iustitiam, hic determinat de iustitia legali. Et primo determinat de ipso iusto legali, quod est obiectum legalis iustitiae; secundo determinat de ipsa legali iustitia, ibi: Ipsa quidem igitur etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit quod iustum legale determinatur secundum legem; secundo ostendit qualia sint illa quae lege determinantur, ibi: Leges autem dicunt etc. Dicit ergo primo quod cum supradictum est quod illegalis est iniustus et legalis est iustus, manifestum est quod omnia legalia sunt aliqualiter iusta. Dicit autem aliqualiter, quia omnis lex datur in ordine ad aliquam politiam. Non autem omnis politia est simpliciter iusta, sed in quibusdam est iustum solum secundum quid, ut patet per philosophum in III Politicorum. Nam in politia democratica, in qua populus totus vult dominari, attenditur iustum secundum quid sed non simpliciter, ut scilicet quia omnes cives sunt aequales secundum quid, scilicet secundum libertatem, ideo habeantur ut aequales simpliciter. Unde ea quae secundum legem democraticam statuuntur non sunt simpliciter iusta, sed aliqualiter. Dicit autem illa esse legalia quae sunt statuta et determinata per legispositivam, quae pertinet ad legislatores; et unumquodque eorum quae sic determinantur dicimus esse aliqualiter iustum.

Deinde cum dicit: Leges autem dicunt etc., ostendit qualia sint quae lege statuuntur. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit ad quem finem aliquid lege statuatur; secundo ostendit de quibus aliquid lege statuatur, ibi: Praecipit autem lex etc. Dicit ergo primo quod leges de omnibus loquuntur prout quidem pertineat ad id quod est utile vel toti communitati, sicut est in rectis politiis, in quibus intenditur bonum commune; vel ad id quod est utile optimis, id est aliquibus maioribus de civitate per virtutem, qui et optimates dicuntur; vel ad id quod est utile dominis, sicut contingit in politiis quae reguntur regibus vel tyrannis. Sed in illegalibus secundum [illegible] attenditur id quod est utile ei quod est principale in civitate. Ad aliquid autem habetur ut optimum vel secundum virtutem, sicut in aristocratica politia, in qua aliqui propter virtutem principantur, vel secundum aliquem alium modum, puta in politia oligarchica, in qua aliqui pauci principantur propter divitias vel potentiam. Et quia omnis utilitas humana finaliter ordinatur ad felicitatem, manifestum est quod secundum unum modum iusta legalia dicuntur ea quae sunt factiva et conservativa felicitatis et particularum ipsius, id est eorum quae ad felicitatem ordinantur, vel principaliter, sicut virtutes, vel instrumentaliter, sicut divitiae et alia huiusmodi exteriora bona. Et hoc per comparationem ad communitatem politicam, ad quam respicit legis positio.

Deinde cum dicit: Praecipit autem lex etc., ostendit de quibus aliquid lege statuatur. Et dicit quod lex praecipit ea quae pertinent ad singulas virtutes. Praecipit enim facere opera fortitudinis, puta cum praecipit quod miles non derelinquat aciem et quod non fugiat nec proiciat arma. Secundo praecipit ea quae pertinent ad temperantiam, puta cum praecipit quod nullus moechetur et quod nullus faciat iniuriam [illegible] alicui inferendo. Tertio praecipit ea quae pertinent ad mansuetudinem, sicut cum praecipit quod nullus percutiat alium et quod non contendat contra eum convicia inferendo. Et similiter est de aliis virtutibus, quarum actus lex iubet, et de aliis malitiis, quarum actus lex prohibet. Et quidem lex recte posita ad hoc dicitur lex recta; alia vero dicitur lex apoteschediasmenos, ab a, quod est sine, et poiesis, quod est factio, et [illegible], quod est constitutio; quasi lex posita sine constitutione facta, vel schedos dicitur dictamen quod in promptu editur in schedula, id est quod in promptu ad faciendum; unde potest dici lex apoteschediasmenos, id est quae caret debita providentia.

Deinde cum dicit: Ipsa quidem igitur etc., determinat quae sit iustitia legalis. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit conditionem legalis iustitiae; secundo ostendit qualiter legalis iustitia se habeat ad alias virtutes, ibi: Iustitia autem etc. Dicit ergo primo quod ipsa iustitia est quaedam virtus perfecta, non simpliciter, sed in comparatione ad alterum. Et quia esse perfectum non solum secundum se sed in comparatione ad alterum praevalet, propter hoc est multotiens dictum quod iustitia sit praeclarissima inter omnes virtutes, et proverbium dicitur quod neque hesperus, id est stella praeclarissima vespertina, neque lucifer, id est stella praeclarissima matutina, ita est admirabilis sicut iustitia.

Deinde cum dicit: Iustitia autem etc., ostendit ex hoc quod dictum est qualiter iustitia legalis se habeat ad virtutes. Et circa hoc tria facit. Primo ponit quod intendit; secundo manifestat propositum, ibi: Perfecta autem etc.; tertio determinat quandam quaestionem quae potest esse dubia ex praedictis, ibi: Quid autem differt virtus etc. Dicit ergo primo quod quia iustitia legalis ordinat in usu virtutum quae est ad alterum, et secundum omnium virtutum actus lex praecipit, inde est quod in ipsa iustitia comprehenditur omnis virtus, et ipsa est virtus maxime perfecta.

Deinde cum dicit: Perfecta autem est etc., ostendit quod propositum est. Et primo quod iustitia legalis sit virtus maxime perfecta; secundo quod comprehendat omnes virtutes, ibi: quidem igitur iustitia etc. Dicit ergo primo quod ideo iustitia legalis est perfecta virtus, quia ille qui habet hanc virtutem potest uti virtute ad alterum et non solum ad seipsum. Quidam enim non attingunt [illegible] virtuosi. Multi enim possunt uti virtute in propriis, qui non possunt ea uti in his quae sunt ad alterum. Et ad manifestationem praemissorum inducit duo quae solent dici. Quorum primum est proverbium Biantis, id est Biantis, qui fuit unus de septem sapientibus, dicentis quod principatus ostendit virum, id est utrum sit perfectus vel insufficiens. Ille enim qui est princeps iam se habet in comparatione ad alterum, quia ad eum pertinet disponere ea quae ordinantur ad bonum commune. Et ita ex hoc videtur quod perfectio virtutis ostenditur ex hoc quod virtus eius se habet ad alterum. Aliud autem proverbium dicit inducit ad ostendendum quod iustitia legalis sit ad alterum. Propter hoc enim sola iustitia inter virtutes videtur esse alienum bonum, quia est ad alterum. Ipsa enim intendit operari ea quae sunt utilia alteri, scilicet vel principi communitatis. Aliae vero virtutes intendunt operari ea quae sunt utilia alicui [illegible] bonum proprium, puta temperantia intendit quietare animum

operibus corruptis et vitiosis, et hoc est in aliis virtutibus. Consequenter concludit quod sicut pessimus est ille qui utitur malitia non solum ad se ipsum sed etiam ad amicos, ita optimus est ille qui utitur virtute non solum ad se ipsum sed in comparatione ad alterum. Hoc enim est magis difficile. Sic ergo patet quod iustitia legalis est optimus, et iustitia legalis est praeclarissima virtutum. Deinde cum dicit haec quidem igitur etc., concludit quod iustitia legalis includit omnem virtutem. Ordinat enim praecepta omnium virtutum ad alterum, qualibet autem virtute potest uti ad alterum. Unde manifestum est quod iustitia legalis non est quaedam particularis virtus, sed ad eam pertinet tota virtus; unde et contraria iniustitia est per totam malitiam, et ad eam pertinet tota malitia, quia qualibet malitia potest homo uti ad alterum. Deinde cum dicit quid autem differt virtus etc., manifestat quoddam quod posset esse dubium. Et dicit quod ex dictis manifestum est in quo differt virtus et iustitia legalis, quia secundum essentiam sunt eadem, sed secundum rationem non est idem. Sed per comparationem ad alterum dicitur iustitia; inquantum autem est sicut operativus talis boni, est simpliciter virtus. Sed aliud intelligendum est quantum ad ipsum actum iustitiae et virtutis, actus enim ...

Verum autem eam quae in parte virtutis etc. Postquam ostendit qualis sit iustitia legalis quae est omnis virtus, hic ostendit quod praeter eam est quaedam particularis iustitia. Et circa hoc tria facit. Primo proponit quod intendit. Secundo ostendit propositum ibi, signum autem etc. Tertio epilogat quae dicta sunt, et ostendit quo procedat dicendum, ibi, quod quidem igitur sint iustitiae plures etc. Dicit ergo primo quod cum iustitia legalis sit omnis virtus, nos tamen inquirimus principaliter quaestionem illam quae est per totius virtutis, sicut quaedam particularis virtus. Est enim quaedam talis iustitia, sicut communiter dicimus, et similiter inquirimus de iniustitia particulari. Deinde cum dicit signum autem etc., ostendit propositum, et hoc duo facit. Primo ostendit quod praeter iustitiam legalem quae est omnis virtus est quaedam iustitia quae est particularis virtus. Secundo assignat rationem quare vocatur in nomine cum iustitia legali, ibi, univoca quoniam etc. Circa primum considerandum est quod ad ostendendum esse quandam iustitiam quae est particularis virtus assignat signum, quod est quaedam iniustitia quae est particularis malitia, scilicet cupiditas, et significans extraneum in operibus. Inducit autem ad hoc tres rationes, quarum prima sumitur ex operatione iniustitiae aliarum malitiarum; ipsa enim iniustitia invenitur sine aliis malitiis, et e converso, patet quod iniustitia est quaedam particularis malitia a aliis distincta. Dicit ergo quod hoc significamus quod sit quaedam particularis iustitia, vel iniustitia, quia ille qui operatur secundum alias particulares malitias facit quidem iniuste secundum iniustitiam legalem, non tamen facit iniuste ut scilicet aliquid accipiat de alieno, sicut cum aliquis miles abicit clipeum in bello propter timiditatem, vel qui dicit alium convitium propter iram, vel qui non subministrat amico suo in pecuniis propter malam illiberalitatem.

Sic ergo aliae malitiae possunt esse sine avaritia quae est quaedam iniustitia. Quandoque autem est e converso, quod aliquis peccat per avaritiam tollendo aliena, et tamen non peccat secundum unam aliquam aliarum malitiarum, neque secundum omnes, et tamen peccat secundum quandam malitiam, quod patet quia propter hoc vituperatur, et secundum iniustitiam vituperatur. Ergo est quaedam alia iniustitia quae est sicut pars totius iniustitiae, et sicut quoddam particulare iniustum, et similiter iniustum particulare, quod est quaedam pars in iusto, quod est secundum iniustitiam legalem, quod est quod iniustum. Secundam rationem ponit ibi, adhuc si quidem etc., quae sumitur ex ordine ad finem. Manifestum est enim quod si actus virtutis vitii ordinetur ad aliquem finem, inde trahit speciem, et hoc secundum novam speciem malitiae. Sicut si aliquis qui adulterium committat ut lucretur, puta si spoliet mulierem, vel quia vult aliquid ab ea accipiat, propter lucrum. Cum quis autem adulterium committit propter concupiscentiam, non quaerens lucrum, sed magis apponit aliquid de suo, sive de rebus suis, expendens. Talis autem videtur esse magis intemperatus quam avarus. Ille autem qui propter concupiscentiam ... ad lucrum faciendum moechatur, ut accipiat aliena, non videtur esse luxuriosus, quia non intendit luxuriam, sed magis videtur esse iniustus, quia propter lucrum aliena usurpat. Sic ergo patet quod iniustitia est quaedam specialis malitia. Tertiam rationem ponit ibi, adhuc circa alias quidem etc., quae sumitur ex comparatione ad iustitiam legalem. Sicut enim est in genere, quod non sic malitiae diversa ... sic secundum iustitiam legalem reducitur ad quandam particularem malitiam. Sicut si aliquis faciat contra legalem iustitiam moechando, hoc reducitur ad luxuriam. Si autem aliquis miles in bello derelinquat ordinem, quod est contra ius, reducitur hoc ad malitiam timiditatis. Si autem in ira percutiat proximum, hoc reducitur ad malitiam irae. Sed si aliquis mediante lucro iniuste accipiat alienum, hoc non reducitur ad aliquam aliam malitiam, sed ad solam iniustitiam. Unde relinquitur quod sit quaedam iniustitia particularis praeter aliam iniustitiam quae est tota malitia; et eadem ratione est alia iustitia particularis praeter iustitiam legalem quae est tota virtus. Deinde cum dicit univoca etc., ostendit quare particularis virtus iustitia nominatur. Et circa hoc duo facit. Primo enim assignat rationem huius convenientiae particularis iustitiae cum legali. Secundo ostendit differentiam inter ea, ibi, sed quoniam etc. Dicit ergo primo quod iniustitia particularis est univoca, id est conveniens in nomine cum iustitia legali, et hoc ideo quia convenit in diffinitione secundum idem genus, in quantum scilicet utraque est in eo quod est ad alterum. Licet iustitia legalis attendat in ordine ad aliud quod est bonum commune; iustitia autem particularis ordinat ad alterum quantum ad aliquid particulare. Deinde cum dicit sed quoniam etc., ostendit differentiam utriusque iniustitiae. Et dicit quod iniustitia particularis est circa illa secundum quae attenditur communicatio inter homines, sicut honor et pecunia et ea quae pertinent ad salutem vel corporis vel personae, et circa alia huiusmodi. Et est particularis iniustitia non solum circa res exteriores, sed propter delectationem quae consequitur ex lucro, quod scilicet aliquis accipit aliena ultra quam debeat. Sed iniustitia legalis et iniustitia est circa totam materiam moralem, quae est circa ea per quae aliquis est studiosus, id est virtuosus.

Deinde cum dicit Quod quidem igitur etc. epilogat quedam que dicta sunt et ostendit quid restat dicendum. Et primo ponit epilogum. Secundo resumit in speciali, ibi Determinatum est igitur etc. Dicit ergo primo quod manifestum est ex premissis quod plures iustitie sunt, scilicet legalis et equalis, et quod preter iustitiam legalem que est tota virtus est quedam alia particularis iustitia. Sed que et qualis sit postmodum determinandum est.

Deinde cum dicit Determinatum est igitur etc. ostendit in particulari quid sit dictum et quid restat dicendum. Et primo resumit id quod dictum est de ratione iusti et iniusti et dicit quod determinatum est supra quod iniustum dicitur illegale et inequale sive in plus quam oportet sive in minus. Sed iustum dicitur econtrario legale et equale. Secundo ibi Secundum quidem igitur etc. resumit quod sicut duplex iniustum est duplex iniustitia, et dicit quod secundum iniustum illegale est quedam iniustitia de qua dictum est quod est omnis malitia, et similiter secundum iustum legale est quedam iustitia legalis que est omnis virtus. Sed quia iniustum inequale et iniustum illegale non sunt penitus idem sed alterum se habet ad alterum ut pars ad totum, ita scilicet quod omne iniustum inequale est illegale sed non convertitur; item omne iniustum quod se habet ut in plus est inequale sed non convertitur quia est etiam quedam iniustitia inequalis in hoc quod est habere minus de malis. Et quia unum iniustum est pars alterius iniusti et non sunt penitus idem, ideo similiter iniustitia que dicitur inequalitas non est penitus idem cum iniustitia illegali sed comparatur ad ipsam ut pars ad totum. Et similiter comparatur iustitia equalitatis ad iustitiam legalem. Secundo ibi Ita de eo etc. ostendit de qua horum sit agendum. Et circa hoc tria facit. Primo dicit quod agendum est nunc de iustitia particulari et similiter de iusto et iniusto particulari. Secundo ibi Secundum quidem igitur etc. ostendit quod non est hic agendum de iustitia legali et dicit quod dimittenda est ad presens iustitia legalis que ordinatur secundum totam virtutem in quantum scilicet ad eam pertinet usus totius virtutis ad alium, et similiter dimittenda est iniustitia ei opposita ad quam pertinet usus totius malitie. Manifestum est enim quomodo debeat determinari id quod dicitur iustum vel iniustum secundum istam iustitiam vel iniustitiam, quia ea sunt que determinantur lege. Maior enim pars legalium preceptorum preponitur secundum quod conveniunt toti virtuti in quantum scilicet lex precipit operari secundum unamquamque virtutem et prohibet operari secundum unamquamque malitiam. Sunt vero quedam lege determinata que non pertinent directe ad usum alicuius virtutis sed ad aliquam dispositionem exteriorum bonorum. Tertio ibi Secundum autem totius etc. movet quandam dubitationem. Manifestum est enim quod illa que sunt lege posita sunt factiva totius virtutis secundum disciplinam qua instruitur homo in ordine ad bonum commune. Est autem quedam alia disciplina secundum quam instruitur homo ad actus virtutum secundum quod spectat singulariter sibi ipsi, scilicet ad quam homo per hoc efficitur bonus in se ipso. Potest esse dubitatio utrum ista disciplina pertineat ad politicam vel ad aliquam aliam scientiam. Et hoc dicit postmodum esse determinandum scilicet in libro politice, in tertio libro politice ostendit quod non est idem esse virum simpliciter bonum et esse bonum civem secundum quamcumque politiam. Sunt enim quedam politie non recte secundum quas aliquis potest esse civis bonus qui non

est

est vir bonus. Sed secundum optimam politiam non est aliquis civis bonus qui non est vir bonus.

Ius autem quod secundum partem etc. Postquam philosophus distinxit iustitiam particularem a iustitia legali, hic incipit de iustitia particulari determinare secundum iustitiam legalem et dicit inter cetera quod superius determinavit de iustitia legali. Particulari in communi per comparationem ad primum, deinde applicando ad secundum, ibi Quia autem est iniustum faciente etc. Circa primum duo facit. Primo dividit iustitiam particularem. Secundo ostendit qualiter in ea accipiatur medium, ibi Quia autem et iniustus inequalis etc. Circa primum tria facit. Primo ponit unam speciem particularis iustitie et dicit quod una species eius et etiam iusti quod secundum ipsam dicitur est illa que consistit in distributionibus aliquorum communium que sunt dividenda inter eos qui communicant civili communicatione sive sit honor sive sit pecunia vel quicumque aliud ad bona exteriora pertinens vel etiam ad mala sicut labor, expense et similia. Et quod hoc pertineat ad particularem iustitiam patet quia in talibus contingit accipere unum ad alium equalitatem vel inequalitatem unius ad alterum que pertinet ad iustitiam vel iniustitiam particularem ut supradictum est. Secundo ibi Unum autem etc. ponit secundam speciem particularis iustitie et dicit quod una alia species particularis iustitie est que consistit in directione iustitie in commutationibus secundum quas transfertur ab uno in alterum, sicut prima species iustitie attenditur secundum quod transfertur aliquid a communi ad singulos. Tertio ibi Huius autem etc. subdividit iustitiam commutativam secundum divisionem commutationum. Et hoc dupliciter. Primo enim dicit quod iustitie commutative sunt due partes eo quod duo sunt genera commutationum. Quedam enim sunt voluntarie, quedam involuntarie. Dicuntur autem voluntarie propter hoc quod principium commutationis est voluntarium ex utraque parte, sicut patet in venditione et emptione quibus invicem transfertur dominium rei sive materie propter pretium in acceptione, et in mutuatione secundum quam aliquis rem suam tradit alteri ut equale recipiat, et in fideiussione per quam aliquis voluntarie se obligat pro debito alterius, et in usu quo aliquis usum rei sue alteri concedit recipiens retributionem sine dominio rei et in tempore, et in deposito, scilicet cum aliquis deponit rem suam apud alium in custodia, et in conductione per quam aliquis usum rei alterius accipit pro pretio. Secundo ibi Involuntariorum autem etc. subdividit alterum membrum commutationum et dicit quod involuntariarum commutationum quedam sunt occulte sicut furtum quo aliquis accipit rem alterius eo invito, mechia, id est adulterium quo aliquis occulte accedit ad uxorem alterius, veneficium quando scilicet aliquis occulte alteri venenum porrigit vel ad occidendum vel ad ledendum qualitercumque vel etiam magis veneficia dicuntur in quantum per aliqua maleficia occulte homini nocumenta procurantur, per ... id est decipiendo vel deceptione, quando aliquis occulte decipit servum alterius ad alium locum. Servi seductio est scilicet aliquis servum alterius seducit ut a domino suo fugiat. Dolosa occisio que scilicet fit per dolum. Testimonium vero falsum ... quando scilicet aliquis veritatem occultat mendacio. Quedam vero sunt violentarie commutationes que fiunt per violentiam manifestam sive aliquis inferat violentiam in personam alicuius vel ligando vel occidendo, sive in res ... personas per occasionem aliorum sive in inferendo molestiam

in famam que fit accusando et contumelias sive convicia in conviciando. Est autem considerandum quod voluntarium et involuntarium in commutationibus diversificat iustitie speciem quia in commutationibus voluntariis fit restitutio solum rei quam quis accepit propter observandam equalitatem iustitie. In commutationibus autem involuntariis fit etiam quedam iniuria. Unde raptor non solum compellitur reddere rem quam rapuit sed etiam ultra punitur propter iniuriam quam intulit. Et quia involuntarium est duplex scilicet per violentiam et per ignorantiam ut in tertio dictum est ideo involuntarias commutationes dividit in occultas que per ignorantiam fiunt et in eas que manifeste per violentiam fiunt. Deinde cum dicit quoniam autem iniustus etc. ostendit qualiter medium in predictis accipiatur et circa hoc duo facit. Primo ostendit quod iustum sit medium sive quod iustitia sit medietas. Secundo determinat de utroque. Et circa primum duo facit. Primo ostendit quomodo determinetur in medio secundum utramque iustitiam. Secundo excludit errorem quorundam ibi videtur autem aliquibus etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit quomodo accipiatur iustum in medio secundum iustitiam distributivam. Secundo ostendit quomodo accipiatur iustum medium secundum iustitiam commutativam ibi reliquum autem unum etc. Circa primum duo facit. Primo probat quod medium iustitie distributive accipiatur secundum quandam proportionalitatem. Secundo ostendit cuius sit illa proportionalitas ibi est ergo iustum proportionale etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit propositum ex ratione iustitie. Secundo ex ratione dignitatis ibi adhuc ex eo etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit quod ratione iustitie iustum sit quoddam medium. Secundo ostendit quod sit medium secundum aliquam proportionalitatem ibi est autem equale etc. Dicit ergo primo quod sicut supradictum est iniustus est inequalis et iniustum est inequale et sic plus et sic minus. In quibuscumque autem est plus et minus est ibi etiam accipere equale. Equale autem est medium inter plus et minus in quibus consistit inequalitas. Et invenire equalitatem idem est invenire medium. Patet ergo quod si iniustum est quoddam inequale quod iustum sit quoddam equale et hoc sine alia ratione omnibus apparet. Et sic manifestum est quod iustum est quoddam equale quia equale est medium inter plus et minus ut dictum est ita etiam iustum sit quoddam medium. Deinde cum dicit est autem equale etc. ostendit quod iustum sit medium secundum aliquam proportionalitatem et ad hoc ostendendum assumit quod equale ad minus consistit in duobus inter que attenditur equalitas. Cum ergo iustum sit et medium et equale oportet quod iustum inquantum est iustum sit ad aliquid id est respectu alterius ut ex supradictis patet. Inquantum autem est equale sit in aliquibus scilicet in quibus attenditur equalitas inter duas partes. Et sic patet quod si attendamus iustum inquantum est medium sic est medium inter duo que sunt plus et minus. Inquantum autem est equale oportet quod sit duarum rerum. Inquantum vero est iustum oportet quod sit aliquorum quibus alia [illegible] iustitia ad alterum est. Sic autem in quatuor [illegible] requiritur iustum secundum quod est medium velut quedam extremitas scilicet duas res et duas personas [illegible] iustitia. Sic ergo patet quod necesse est iustum ad minus in quatuor consistere. Duo enim sunt persone quibus fit iustitia et due sunt res in quibus fit iustitia. Et ad rationem iustitie pertinet eadem equalitas personarum quibus fit iustitia et rerum in quibus fit ut scilicet sicut se habent res ad invicem ita et persone. Aliquin non habebunt equalia sed

Sed ex hoc fiunt pugne et accusationes cum sit contra premissa quod vel equales non percipiunt equalia in distributione bonorum communium vel non equalibus dantur equalia puta si inequaliter laborantibus dantur equalia stipendia vel equaliter laborantibus dentur inequalia. Sic ergo patet quod medium distributive iustitie accipitur secundum proportionalitatem quandam. Deinde cum dicit adhuc ex eo etc. ostendit idem ex ratione dignitatis. Et dicit quod hoc ex ratione dignitatis manifestum est quod iustum consistit in quadam proportionalitate. Omnes enim aliqui dicunt esse iustum in distributionibus ut unicuique detur secundum suam dignitatem id est quod tantum dignum est dari uni quantum dignificatur secundum quandam proportionalitatem ut scilicet sicut hoc est dignum uni sicut aliud est dignum alteri. Non tamen dignitatem distribuendorum omnes secundum idem attendunt. Sed in democratica politia in qua scilicet plebs dominatur attendunt dignitatem secundum libertatem. Quia enim plebei sunt equales aliis in libertate ideo reputant dignum esse ut equaliter principentur. Sed in oligarchica politia in qua aliqui pauci principantur mensurant dignitatem secundum divitias vel secundum nobilitatem generis ut scilicet illi qui sunt excellentiores genere vel divitiis plus habeant de bonis communibus. Sed in aristocratica in qua aliqui principantur propter virtutem mensurant dignitatem secundum virtutem ut scilicet ille plus habeat qui excedat in virtute. Et sic patet quod medium iustitie distributive accipitur secundum proportionalitatem. a plus

Est ergo iustum proportionale etc. Postquam philosophus ostendit quod medium iustitie distributive accipitur secundum proportionalitatem consequenter hic ostendit secundum quam proportionalitatem accipiatur. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quod iustum accipiatur secundum quandam proportionalitatem. Secundo ostendit quomodo iustum per illam proportionalitatem accipiatur ibi coniugatio ergo etc. Circa primum tria facit. Primo premittit quedam de proportionalitate in communi. Secundo ostendit quomodo iustum distributivum proportionale quoddam est ibi est autem et iustum in quatuor etc. Tertio ostendit qualis sit proportionalitas secundum quam accipitur iustum in distributiva iustitia ibi dividitur autem etc. Circa primum proponit duo quorum primum est quod non invenitur iustum de sola proportionalitate quia proportionalitas non solum invenitur in numero unitatum qui est numerus simpliciter et hic vocatur numerus monadicus sed ubicumque invenitur proportionalitas invenitur numerus. Et hoc ideo quia proportionalitas nichil est aliud quam equalitas proportionis cum scilicet equaliter proportionatur hoc ad hoc et illud ad illud. Proportio autem nichil est aliud quam habitudo unius quantitatis ad aliam. Quantitas autem habet rationem mensure que primo quidem invenitur in unitate numerali et exinde derivatur ad omne genus quantitatis ut patet in X Metaphysice. Et ideo invenitur primo quidem proportionalitas in numeris et exinde derivatur ad omne aliud quantitatis genus et sic secundum omnem materiam. Secundum ponit ibi proportionalitas autem etc. Et dicit quod omnis proportionalitas ad minus consistit in quatuor. Est enim duplex proportionalitas una quidem disiuncta et alia continua. Disiuncta quidem proportionalitas est equalitas duarum proportionum non convenientium in aliquo uno termino ut cum dicitur sicut se habent duo ad quatuor ita se habent tria ad sex. Proportionalitas autem continua est equalitas duarum proportionum convenientium in uno termino equalem proportionem

x fuit res et extra partem

terminis, similiter ut si dicam sicut se habet sex ad tria ita se habet x ad v, utrobique enim dupla proportio. Continua autem proportionalitas est equalitas duarum proportionum convenientium in uno termino puta si dicam sicut se habet viii ad iiii ita iiii ad duo, utrobique enim est dupla proportio. Manifestum ergo quod continua proportionalitas consistit quodam modo in iiii terminis, in tribus scilicet utimur uno termino ut duobus. Unde dicit quod scilicet ... proportionalitas ut si dicamus que est proportio a ad b puta viii ad iiii eadem proportio b ad c, id est iiii ad ii. Sic ergo b dictum bis, unde quamvis b sit unus terminus quando accipitur ut duo erunt iiii proportionata. Deinde cum dicit Est autem et iustum etc. ostendit quomodo secundum proportionalitatem medium distributive iustitie accipiatur et dicit quod sicut proportionalitas ita et iustum ad minus in iiii invenitur in quibus attenditur eadem proportio, quia scilicet in eadem proportione dividuntur res que distribuuntur et persone quibus distribuuntur. Sit ergo a unus terminus puta due libre, b autem sit una libra, g autem sit una persona puta Sor qui duobus diebus laboravit, d autem sit Plato qui uno die laboravit. Sicut ergo se habet a ad b ita se habet g ad d, quia utrobique invenitur dupla proportio. Ergo et permutatim sicut se habet a ad g ita se habet b ad d. Quecumque autem sunt ad invicem proportionalia sunt sicut in predicto exemplo sicut se habet x ad v ita viii ad iiii, ergo commutatim sic se habent decem ad octo ita se habent v ad iiii, utrobique est sesquiquarta proportio. Sic ergo permutatim verum erit dicere quod sicut se habet a ad g, id est due libre ad eum qui duobus diebus laboravit, ita b ad d, id est una libra ad eum qui uno die laboravit. Et est etiam in talibus quedam dicta quod ubicumque sic sunt proportionalia, que est proportio unius ad alterum eadem est proportio totius ad totum, puta si que est proportio x ad viii eadem est proportio v ad iiii. Deinde sequitur quod que est proportio x ad viii et v ad iiii eadem est proportio x et v simul acceptorum, que sunt xv, ad viii et iiii simul accepta, que sunt xii. Quia igitur est res quarta proportio ... quod sicut se habet ista res ad istam personam ita se habet illa ad aliam personam, quod ita se habet totum ad totum, scilicet utraque res simul accepta ad utramque personam simul acceptam, et hoc est quod distributio coniungit; et sic si ita aliquis distribuat res hominibus coniungat iuste facit, puta quod ... id est cui que est dupla cum persona duplo dignior ... cui dimidium ... dimidio est distributum. Et tale iustum est medium ... iustum autem est quod est secundum talem proportionalitatem proportionis, id est est medium inter excessum et defectum, quia proportionalitas est equalitas proportionis ut dictum est, et sic iustum est quoddam proportionale. Deinde cum dicit Vocant autem talem etc. ostendit qualis sit proportionalitas secundum quam invenitur iustitia, et circa hoc duo facit. Primo dicit quod predicta proportionalitas

que attenditur secundum equalitatem proportionis a mathematicis vocatur geometrica in qua scilicet attenditur quod ita se habet totum ad totum sicut alterum ... ad alteram ut supra dictum est. Non autem hoc attenditur in proportionalitate arithmetica de qua infra dicetur. Secundo ibi Est autem non continua etc. dicit quod ista proportionalitas que attenditur in iustitia distributiva non potest esse continua quia non una persona sunt persone et res, non potest accipi aliquid quasi terminus continuus que sit persona cui datur res que datur. Deinde cum dicit Iustum quidem igitur etc. agit de iniusto in distributionibus et dicit quod iniustum est ... iniustum sit preter proportionale quando fit in plus vel in minus quam exigat equalitas proportionis ut patet in operibus iuste vel iniuste distribuentis. Ille enim qui iniustum facit de bonis plus accipit ... autem iniustum patitur minus habet ... est ... minus malum habet rationem boni per comparationem ad maius malum; minus enim malum est magis eligibile quam maius malum; unumquodque autem eligitur ratione boni et ideo illud quod magis eligitur habet rationem maioris boni. Sic ergo una species iustitie que dicta est.

Aliqua autem directiva etc.

Postquam philosophus ostendit quomodo accipiatur medium in iustitia distributiva, hic ostendit quomodo accipiatur medium in iustitia commutativa, et circa hoc tria facit. Primo ostendit esse quandam speciem iustitie preter distributivam. Secundo assignat differentiam huius ad illam ibi Hoc autem iustum. Tertio ostendit qualiter accipiatur medium in hac iustitie specie ibi Et quemadmodum linea etc. Dicit ergo primo quod preter predictam speciem iustitie que consistit in distributionibus reliqua una que directiva in commutationibus tam voluntariis quam involuntariis. Deinde cum dicit Hoc autem iustum etc. ostendit differentiam huius speciei ad primam et circa hoc duo facit. Primo ponit ... dicens quod illud iustum quod consistit in commutationibus est alterius speciei a iusto quod consistit in distributionibus. Secundo ibi Distributivum enim quidem etc. assignat differentiam. Et primo resumit quid pertineat ad distributivam iustitiam; secundo ostendit quid pertineat ad iustitiam commutativam ibi In commutationibus autem etc. Dicit ergo primo quod iustum quidem quod est secundum distributionem communium bonorum semper est secundum proportionalitatem scilicet geometricam que attenditur secundum equalitatem proportionis. Et hoc manifestat quia si de pecunia communi vel aliquorum bonorum debeat distribui in singulos, hoc erit ita faciendum ut singulis detur de communi secundum illam proportionem secundum quam ipsi intulerunt in commune, puta in negotiationibus quanto aliquis plus posuit in societate tanto maiorem partem accipit; et in civitatibus quanto aliquis plus servivit communitati tanto plus accipit de bonis communibus. Et sicut iustum distributivum consistit in medio proportionalitatis ita et iniustum oppositum consistit in eo quod est preter proportionalitatem. Deinde cum dicit In commutationibus autem etc. ostendit quid pertineat ad iustitiam commutativam et circa hoc tria facit

primo ostendit quid pertineat ad iustitiam commutativam secundo
manifestat per exempla ibi etenim cum hic quidem vulneretur etc. Tertio
infert quedam corelaria secundum dicta ibi quare plurimi
quidem et minoris etc. Dicit ergo primo quod iustum quod consi-
stit in commutationibus in aliquo quidem convenit cum
iusto distributivo quia scilicet iustum est equale et iniustum
inequale sed in hoc differunt quod equale in iustitia
commutativa non attenditur secundum proportionalitatem illam scilicet
geometricam que attendebatur in distributivo iusto
sed magis secundum arismeticam que scilicet attenditur secundum equalitatem
quantitatis et non secundum equalitatem proportionis sicut geo-
metrica. Sex enim secundum arismeticam proportionalitatem
~~illam scilicet geometricam que attendebatur in distributi-~~
~~vo iusto sed magis secundum arismeticam que scilicet attendi-~~
~~tur secundum equalitatem quantitatis et non secundum equalitatem~~
~~proportionis sicut geometrica~~ medium est inter
octo et quattuor excedit enim ab uno et exceditur ab alio in
duobus sed non est proportio eadem utrobique nam
sex se habet ad quattuor in sexquialtera, octo autem
ad sex in sexquitertia. E contrario autem secundum geometricam proportionalitatem medium excedit
et exceditur secundum eandem proportionem sed non secundum eandem
quantitatem. Sic enim sex est medium inter novem et quattuor
utrobique enim invenitur sexquialtera proportio sed non
eadem quantitas. Novem enim excedunt sex in tribus
sex vero quattuor in duobus. Quod autem in commutativa iustitia
attendatur equale secundum arismeticam proportionem
manifestat per hoc quod non consideratur ibi diversa
proportio personarum. Nichil enim differt quantum ad iustitiam
commutativam si aliquis bonus privavit per furtum vel ra-
pinam aliquem malum vel e converso vel si
bonus vel malus commisit adulterium sed lex attendit
solum ad differentiam nocumenti ut scilicet qui plus nocuit
plus recompenset secundum quantitatem ... et sic per hoc quod
unus duorum iniustum faciat et alter iniustum pa-
tiatur et unus ledit et alter leditur lex utitur
eis quasi equalibus quamvis sint inequales
et ideo iudex qui est minister legis hoc attemp-
tat ut illud iniustum quod unus lesit alium quod habet
quandam inequalitatem reducat ad equalitatem
attendendo scilicet equalitatem in ipsa quantitate rei
non secundum proportionem diversarum personarum. Deinde
cum dicit etenim cum hic etc. manifestat per exempla quod
dixit et primo proponit exemplum secundo removet quandam du-
bium ibi dicitur enim ut simpliciter etc. Primo ergo ponit exemplum de
lesione personali inquantum est manifestum et dicit quod
si duorum unus vulneretur et alius percutiat vel si
unus occidat et alius moriatur divisa est hec actio
et passio in inequalia quia scilicet percutiens vel occi-
dens habet plus quasi existimatio bono inquantum scilicet im-
plevit voluntatem suam et ita videtur esse quasi in lucro
ille autem qui vulneratur vel occiditur habet plus de
malo inquantum scilicet privatur contra voluntatem vel vita
contra voluntatem et ita videtur esse quasi in damno. Sed iudex
temptat hoc adequare sic puniens alium et appo-
nens damno inquantum scilicet aufert a percutiente vel occi-
dente praeter suam voluntatem et exhibebit in emendam vel

honorem vulnerati vel occisi. Deinde cum dicit dicitur enim etc.
removet quoddam dubium quod posset oriri propter nomen
lucri et damni et dicit quod ut simpliciter loquamur nomen lucri
et damni dicitur in talibus quia scilicet aliquis habet plus vel minus
et proprie accipiuntur hec nomina in rebus bonis possessis
sed in aliquibus ista nomina non videntur proprie competere
puta in iniuriis personalibus ut cum unus percutit
et alius percutitur et in hoc quod damnum patitur eo quod
non potest ibi esse mensura accepta actionis et passionis
in iniuriis personalibus ut sic id quod est plus possit
dici lucrum et quod est minus possit dici damnum. Sed quando
passio est mensurata scilicet per mensuram iustitie tunc id
quod est plus vocatur lucrum et id quod est minus vocatur
damnum. Deinde cum dicit quare plurimi quidem etc.
infert duas conclusiones primam quidem ex premissis, secundam vero
ex parte iudicis ibi propter quod etc. Dicit ergo primo
quod quia iustum commutativum est quoddam equale sic quod sit
medium inter plus et minus ita quod lucrum et damnum
se habeant sicut plus et minus dummodo accipiatur in bo-
nis et malis nam habere plus de bono et minus de ma-
lo pertinet ad rationem lucri, sed e contrario ad rationem
damni. Inter que duo scilicet damnum et lucrum medium est
illud equale quod dicimus iustum. Unde sequitur quod iustum quod
est directivum in commutationibus sit medium inter
damnum et lucrum communiter accipiendo. Deinde cum dicit propter
quod et quando etc. infert rationem ex parte
iudicis de quo supra dixerat quod reducit ad equalitatem
et dicit quod quia iustum est medium inter damnum et lucrum
inde est quod quando homines dubitant refugiunt ad iudicem
quod idem est ac si refugerent ad id quod est iustum nam
iudex debet esse quasi quoddam iustum animatum ut scilicet
mens eius totaliter a iustitia possideatur. Illi autem qui
refugiunt ad iudicem videntur querere medium inter partes
que litigant et inde est quod iudices vocantur medios
vel mediatores ac si ipsi attingant medium in
hoc quod perducunt ad id quod iustum est. Sic ergo patet
quod iustum de quo nunc loquimur est quoddam medium quia
iudex qui determinat hoc iustum medius est inter
partes scilicet constituit id quod est equale inter partes. Equale autem
medium est inter plus et minus ut supra dictum est.

Ex quadam linea etc.
Postquam philosophus ostendit differentiam inter iustum quod
est directivum commutationum et iustum distributivum
hic ostendit qualiter accipiatur medium in hoc iusto quod
est directivum commutationum. Et circa hoc duo facit:
primo ostendit propositum, secundo manifestat originem horum
nominum damni et lucri quibus utitur ibi venit
autem nomina hec etc. Circa primum duo facit: primo ostendit
quomodo invenitur medium commutative iustitie secundum ratio-
nem, secundo quomodo invenitur secundum rem ibi simile autem et in aliis
artibus etc. Circa primum duo
facit: primo inducit exemplum ad ostendendum qualiter acci-
piatur medium in commutativa iustitia, secundo manifestat
quod dixerat ibi duobus equalibus etc. Circa primum
duo facit: primo proponit exemplum ad propositum ostendendum,
secundo ostendit secundum quod exemplum in linea ibi quare et nominatur etc.

x equitas in commutatione et ... [illegible]

Dicit ergo primo quod ita videtur ad equalitatem reducat. Sicut si esset una linea divisa in partes inequales, ille qui vellet ad equalitatem reducere auferret a maiori parte illud in quo excedit medietatem totius linee et apponeret illud minori parti, ita quod medietas totius linee esset quasi quedam virga, id est regula vel mensura partium inequalium reducens ad equalitatem. Et sic cum totum quod est duorum hominum dividitur tali virga vel mensura, tunc dicitur quod unusquisque habet quod suum est, id est accipiunt equale quod est medium inter maius et minus. Et hoc secundum arismeticam proportionalitatem, quia scilicet quantum medium iustitie exceditur ab eo qui habebat plus, tantum excedit illum qui habet minus, quod pertinet ad proportionalitatem arismeticam ut prius dictum est. Deinde cum dicit Propter quod et nominatur etc. manifestat quod premissis consonat modus loquendi apud grecos. Et dicit quod quia medium huius iustitie est sicut quedam divisio in duo, inde est quod iustum apud grecos nominatur dichaeon. Sicut si aliquis volens hoc nomen variare diceret quod dicaon est iustum et dicastes [illegible] et dicaste iustitia. Deinde cum dicit Si enim duobus etc. manifestat quod dixerat, scilicet quod oportet subtrahere ab eo qui habet plus id in quo transcendit medietatem et apponere ei qui habet minus. Et hoc manifestat quod dictum est. Secundo exponit in terminis ibi Equales enim etc. Dicit ergo primo quod si sint duo equalia quorum utrumque habeat duas mensuras, puta duas palmas aut duos pedes, et medietas auferatur ab uno et apponatur alteri, manifestum est quod illud cui apponitur excedit alterum in duobus, quia si ei cui subtrahitur non remaneret nisi unum, illud autem cui additur habet tria. Sed si id quod detrahitur ab uno non apponatur alteri, manifestum est quod non erat excessus nisi in uno. Per id autem cui nichil additur nec subtrahitur intelligit ipsum medium iustitie quod habet quod suum est nec plus nec minus. Per id autem cui additur intelligit illum qui plus habet. Per id autem cui subtrahitur intelligit illum qui minus habet. Sic ergo patet quod ille qui plus habet excedit medium in uno, quod scilicet est sibi superadditum; medium autem excedit id a quo ablatum est in uno, quod scilicet est sibi subtractum. Hoc ergo scilicet medio cognoscemus et quid oportet auferre ab eo qui plus habet et quid oportet apponere ei qui minus habet, quia illud oportet apponere minus habenti in quo medium excedit ipsum. Hoc autem oportet auferre a maiori, id est ab eo qui plus habet, in quo medium exceditur ab eo. Deinde cum dicit Equales in quibus etc. ponit quod dictum est in terminis. Sint enim tres linee equales invicem; una scribatur in terminis a·a, alia b·b, tertia g·g. Linea quidem b·b maneat indivisa. Linea vero a·a dividatur per medium in puncto e. Auferatur igitur ab illa que est a·a una pars que est a·e et apponatur linee que est g·g, et vocetur hoc appositum g·d. Sic igitur patet quod tota linea que est d·g·g superexcedit eam que est altera in duobus, scilicet in duobus, in eo quod g·d et in eo quod est g·e. Sed lineam que est b·b excedit in uno solo quod est g·d. Sic igitur patet quod id quod est maximum excedit medium in uno, minimum

autem in duobus ad modum arismetice proportionalitatis. Deinde cum dicit Est autem et in aliis etc. ostendit quod id quod dictum est observari oportet et in commutatione que est circa artes. Destruerentur enim artes si ille qui facit aliquod artificium non pateretur, id est non reciperet pro illo artificio tantum et tale quantum et quale facit, et ideo oportet commensurari opera unius artificis operibus alterius ad hoc quod sit iusta commutatio. Deinde cum dicit Venerunt autem etc. ostendit originem horum nominum damnum et lucrum. Et dicit quod ista nomina provenerunt ex commutationibus voluntariis in quibus primo fuit usus talium nominum. Cum enim aliquis plus habet quam prius habuit dicebatur lucrari, quando autem minus dicebatur damnificari. Sicut in emptionibus et venditionibus et in omnibus aliis commutationibus que sunt licite secundum legem. Quando autem aliqui neque plus neque minus habebant quam prius habuerant sed ipsa eadem recuperabant in equali quantitate per commutationem eorum que attulerant, tunc dicebant habere ea que eorum sunt et neque lucrari neque damnificari. Concludit autem ulterius conclusionem principaliter intentam, scilicet quod in iustis involuntariis iustum directivum est medium damni et lucri, quia quid iustum nichil est aliud quam habere equale et ante commutationem et post, ut patet in eo qui iudice cogente tribuit alteri quod plus habebat.

Videtur autem aliquibus etc. Postquam philosophus ostendit qualiter accipiatur medium in utraque iustitia, hic excludit quandam falsam opinionem circa acceptionem medii iustitie. Et circa hoc tria facit. Primo proponit falsam opinionem. Secundo improbat eam ibi Contrapassum autem etc. Tertio ostendit in quibus et qualiter habeat veritatem ibi Sed in communicationibus etc. Dicit ergo primo quod quibusdam videbatur quod simpliciter loquendo nichil aliud esset iustum quam contrapassum, ut scilicet aliquis patiatur secundum quod fecerat. Et hii fuerunt sequaces Pythagore qui determinabant quod simpliciter iustum est id quod est contrapassum alii. Deinde cum dicit Contrapassum autem etc. improbat predictam positionem. Et hoc dupliciter. Primo quidem quantum ad distributivam iustitiam, dicens quod contrapassum non congruit neque distributivo iusto [illegible] manifesta est. In iusto enim distributivo non attenditur [illegible] duorum [illegible] equum agit [illegible] vel pater [illegible] adversus contrapassum [illegible] bonorum distribuatur utrique secundum equalitatem proportionis. Secundo ibi Multipliciter autem [illegible] etc. improbat predictam positionem quantum ad iustitiam commutativam. Et primo ostendit quod debet iustitia commutativa et dicit quod contrapassum non congruit secundum omnem modum iusto quod est directivum commutationum. Quamvis illi qui attribuunt predictam sententiam hoc volunt dicere quod in commutationibus sit idem iustum quod contrapassum, quod patet per quendam legislatorem nomine Radamantum qui introduxit tale iustum quod si quis patiatur illa que fecit sit recta iustitia. Deinde secundo ibi Multipliciter [illegible] etc. ostendit quod dictum est duabus rationibus, circa quarum primam dicit quod in multis locis talis vindicta invenitur contrariari iustitie. Sicut si aliquis in principatu constitutus percusserit aliquam privatam personam, non requirit hoc iustitia quod princeps repercutiatur. Et similiter si aliquis percusserit principem, non sufficit quod ipse percutiatur sed quod gravius puniatur. [illegible]

a —— e —— d
b —————— b
g —— z —— g

dixit quod in iustitia commutativa non attenditur distinctio secundum proportionem, sed lex utitur omnibus quasi aequalibus. Sed attendendum est quod ubi philosophus dixit quod in commutativa iustitia lex attendit solum ad differentiam nocumenti, intelligendum est quod quantitas nocumenti attenditur ex consideratione rei exterioris, propter cuius privationem non variatur quantitas nocumenti secundum diversam conditionem personae; sed quantum est nocumentum personale de necessitate est quod quantitas nocumenti diversificetur secundum conditionem personae. Manifestum est enim quod maius est nocumentum cum aliquis percutit principem, quia non solum personam ipsius sed totam rem publicam laedit, quam cum percutit aliquam privatam personam; et ideo non competit iustitiae in talibus simpliciter contrapassum secundum quod ponunt illi. Adhuc involuntarium etc. Et dicit quod circa vindictas interdum multum differt utrum aliquis iniuriam intulerit voluntarie vel involuntarie, scilicet per ignorantiam vel vim aut metum gravem; magis enim debet vindicari si voluntarie peccavit quam si involuntarie. Et huius duplex ratio: primo quidem quia in vindicta non solum attenditur aequalitas iustitiae restituentis, per hoc quod aliquis restituat alteri quod ei subtraxerat, sed etiam quod pro peccato commisso poenam sustineat, et propter hoc lege aliqui puniuntur etiam pro peccatis ubi nulla iniuria vel damnum alii irrogatur; et sic non solum compellitur restituere quod accepit propter aequalitatem iustitiae reintegrandam, sed etiam ulterius punitur propter culpam; culpa autem aggravatur vel diminuitur ex hoc quod quis peccat voluntarius vel involuntarius; unde gravius punitur voluntarium quam involuntarium. Secundo quia maior est prolatio voluntariae iniuriae, addit enim exteriori nocumento interiorem contemptum.

Deinde cum dicit: sed in commutationibus quidem etc., ostendit in quibus et qualiter contrapassum est iustum. Et circa hoc tria facit: primo ostendit quod contrapassum est iustum in commutationibus secundum proportionalitatem; secundo manifestat proportionalitatem, ibi: facit enim retributionem etc.; tertio ostendit quomodo talis forma observari possit, ibi: propter quod et gratiarum templum etc. Circa primum duo facit: primo ostendit quod in commutationibus contrapassum sit iustum; secundo quomodo proportionalitas ibi servetur, ibi: facit enim etc. Dicit ergo primo quod in communicationibus commutativis iustum est quod tale iustum contineat, scilicet contrapassum, non tamen secundum aequalitatem sed secundum proportionalitatem. Videtur autem hoc esse contrarium ei quod supra dictum est, quod in commutativa iustitia medium accipitur non quidem secundum geometricam proportionalitatem, quae consistit in aequalitate proportionis, sed arithmeticam, quae consistit in aequalitate quantitatis. Dicendum est autem quod in iustitia commutativa semper quidem oportet esse aequalitatem rei ad rem, non tamen actionis et passionis, quod importat contrapassum; sed in hoc oportet adhiberi proportionalitatem ut fiat aequalitas rerum, eo quod actio unius artificis maior est quam actio alterius, sicut aedificatio domus quam fabricatio cultelli; unde si aedificator commutaret actionem suam pro actione fabri, non esset aequalitas rei datae et acceptae, puta domus et cultelli.

Deinde cum dicit: propter contrapassum facit etc., dicamus quod propter hoc manifestum esse potest quod iustitia commutativa consistat in contrapassu secundum proportionalitatem, quia per hoc commanent cives sibi invicem in civitate, quod sibi invicem proportionaliter contrapatiuntur, puta si unus facit alio aliquid, alius studet proportionaliter facere pro eodem; et manifestum est quod omnes cives hoc quaerunt ut eis proportionale contra fiat. Propter hoc enim homines commanent invicem, quod sibi invicem faciunt quod quaerunt, scilicet hoc malo quaerunt, quod scilicet eis proportionale contra fiat. Si autem non quaerent hoc malo, videretur esse servile, si non recipiant aliud pro eo quod faciunt proportionale. Servile enim est quod aliquis non adipiscatur ex suo opere id quod non male quaerit. Vel dicendum quod non solum si male quaerunt homines sibi proportionale contra fieri, sed etiam si bene; et sic si non retribuatur eis proportionaliter, non fiet retributio debita, propter quam ipsi commanent ad invicem, quod unus retribuat alteri pro hoc quod ab eo accepit. Et ideo est quod homines prompte exhibent suis benefactoribus gratiarum actionem, quam quodam fatentur ut propter hoc eis retribuatur. Retribuere enim pertinet ad gratiarum actionem; oportet enim quod homo iterum famuletur ei qui sibi fecit gratiam, id est gratuitum beneficium impendit, et quod non sit contentus tantum facere quantum accepit, sed e contrario ipse incipiat amplius exhibendo quam accepit, ut sic ipse gratiam faciat.

Deinde cum dicit: facit enim retributionem etc., manifestat formam proportionalitatis secundum quam fit contrapassum, et ponit exemplum in coriario et aedificatore; secundo ostendit idem esse in aliis artibus, ibi: est autem hoc etc. Dicit ergo primo quod coniunctio quae est secundum diametrum facit in commutationibus retributionem vel contrapassum secundum proportionalitatem. Ad cuius intellectum describatur quadrangulum a b g d, et ducantur duo diametri se intersecantes, scilicet a d et b g. Sit ergo aedificator a, coriarius b, domus quae est opus aedificatoris g, calciamentum quod est opus coriarii d. Oportet ergo quod aedificator accipiat a coriario opus eius, scilicet calciamentum; debet autem ipse contraretributionem dare ei opus suum. Si ergo primo adinveniatur secundum proportionalitatem aequalitas, ut scilicet statuantur ex una parte tot calciamenta contra unam domum, quot plures expensas facit aedificator in una domo quam coriarius in uno calciamento; deinde fiat contrapassum, ut scilicet aedificator accipiat multa calciamenta adaequata uni domui et coriarius unam domum, erit quod dictum est retributio secundum proportionalitatem facta per diametralem coniunctionem, quia scilicet calciamenta proportionata dantur aedificatori, qui secundum diametrum opponitur, et domus coriario. Si autem non sic fiat retributio, non erit aequalitas rerum commutatarum, et sic homines non poterunt adinvicem commanere, pro eo quod nihil prohibet opus unius artificis esse melius quam alterius, sicut domus quam calciamentum; et ideo oportet ista adaequari secundum praedictam proportionalitatem ad hoc quod fiat iusta commutatio.

Deinde cum dicit: est autem hoc etc., ostendit idem esse in aliis artibus, et dicit quod hoc quod dictum est de aedificatore et coriario est etiam in aliis artibus. Si enim fiat contrapassum non commutando secundum proportionem diametralem, destruerentur scilicet artes, si non tantum et tale recipit aliquis artifex quantum et quale facit, et hoc oportet commensurare secundum modum praedictum. Non enim sic se habent sibi

A. edificator — coriarius b

g domus — calciamentum d.

fiat

[illegible]

destruentur

mutatio sua opera duo homines unius artis puta duo
medici sed plerumque homines diversarum artium puta me-
dicus et agricola et omnino diversi et inaequales quos
tamen oportet aequari secundum modum praedictum
Propter quod omnia comparabilia etc. ponit philosophus propor-
tionem proportionalitatis secundum quam contra passum est
iustum in commutationibus hic ostendit qualiter praedicta for-
ma proportionalitatis possit observari et primo ostendit propositum
secundo manifestat quoddam quod dictum fuerat ibi Oportet autem
indigentia etc. Circa primum duo facit primo ostendit quod
ad praedictam formam proportionalitatis observandam necesse est
omnia commensurari secundo ostendit quod per hoc commensuratio fiat
iuste contra passum in commutationibus ibi Erit itaque contra pa-
ssum etc. Circa primum duo facit primo proponit quod sic illud
per quod omnia commensurantur secundo ostendit quod talis commensuratio
in commutationibus fiat ibi Quanta quidem itaque etc. tertio
assignat rationem praedictae commensurationis ibi Oportet itaque uno
aliquo etc. Dicit ergo primo quod ex quo opera diversorum
artificum adaequantur et sic commutari possunt oportet quod omnia
illa quorum est commutatio possint esse aliqualiter
adinvicem comparabilia ut scilicet sciatur quid eorum plus vale-
at et quid minus et ad hoc inventum est numisma id est denari-
us per quod mensurantur pretia talium rerum et sic denarius fit
quodammodo medium in quantum scilicet omnia mensurat et superabundan-
tiam et defectum id est in quantum una res superexcedit aliam
sicut supra dictum est quod medium iustitiae est quasi
dicta quae mensurat superabundantiam et defectum.
Deinde cum dicit Quanta quaedam etc. ostendit quomodo
secundum mensurationem praedictam sit magis aliquid in pretio
quam calciamentum et aliquando calciamenta adaequantur in
pretio uni domui vel etiam cibo unius hominis per ali-
quod longum tempus Oportet ergo ad hoc quod sit commutatio ut tanta
calciamenta dentur pro una domo vel pro cibo unius hominis
quantum aedificator vel agricola excedit coriarium in
labore et expensis quia si hoc non observaretur non
esset commutatio rerum sed homines sibi invicem sua
bona non communicabunt. Id autem quod dictum est scilicet quod aliqua cal-
ciamenta dentur pro una domo non potest esse nisi
aliqualiter sint aequalia calciamenta domui. Dein-
de cum dicit Oportet itaque etc. assignat rationem praedictae commen-
surationis quae fit per numisma et dicit quod ideo possunt
omnia adaequari quia omnia possunt commensurari per ali-
quid unum ut dictum est. Hoc autem unum quod omnia mensu-
rat secundum rei veritatem est indigentia quae continet omnia
commutabilia in quantum omnia referuntur ad humanam
indigentiam non enim appretiantur res secundum dignitatem naturae
ipsarum alioquin unus mus quod est animal sensibile maio-
ris pretii esset quam una margarita quae est res inani-
mata. Sed rebus pretia imponuntur secundum quod homines in-
digent eis ad suum usum. Et huius signum est quia
si homines nullo indigerent nulla esset commutatio vel
si non similiter indigerent id est non eisdem rebus non esset
eadem commutatio quia non daret quis id quod habet pro eo
quo non indigeret. Et quia secundum rei veritatem indigentia
omnia mensurat manifestum est quod propter hoc numis-
ma factum est secundum compositionem id est conventionem quandam inter

homines propter commutationem necessariorum. Ut vero notatur est
id est conditum inter homines quod afferat denarium vel
id quo indiget et inde est quod denarius vocatur numis-
ma, nomos enim id est lex est quia denarius non est mensura
per naturam sed nomo id est lege est et in potestate nostra
est mutare denarios et reddere eos inutiles. Deinde
cum dicit Erit utique contra passum etc. ostendit quomodo
secundum praedictam commensurationem contra passum iuste
in commutationibus fiat et primo manifestat propositum secundo
ponit exemplum ibi Agricola autem etc. Dicit ergo quod
ex quo omnia mensurantur per indigentiam realiter et per
denarium secundum condictum hominum tunc iustum fiet contrapassum
quando omnia secundum praedictum modum adaequabuntur ita scilicet quod
quantum agricola cuius opus est cibus hominis excedit
coriarium cuius opus est calciamentum in tantum proportionaliter
excedit secundum numerum opus coriarii opus agricolae
id est multa calciamenta dentur pro uno modio tritici et
ita quidem sic commutatio rerum erit cum duae res commuta-
bantur in diametrorum figura proportionalitatis ut
supradictum est. Et si hoc non fieret alterum extremorum haberet utras-
que superabundantias puta si agricola daret modium tritici pro
calciamento haberet superabundantiam laboris in opere et haberet super-
abundantiam damni quia scilicet plus daret quam acciperet. Sed quando omnes
habent quae sua sunt sic sunt aequales et sibi invicem communicant
quia praedicta aequalitas potest in ipsis fieri. Deinde cum dicit Agricola
autem etc. ponit exemplum et dicit quod designatur proportiona-
litas describatur quadratum a b c d
et duae diametri se intersecantes a d et b c. Sit ergo
agricola a cibus quod est opus eius c puta modius tritici
coriarius sit b d vero sit opus eius scilicet coriarii adaequatum
id est tot calciamenta quae valeant modium tritici. Erit
ergo iustum contrapassum si a coniugatur cum d et b cum c et si non
talis sit contra passio homines non communicabunt res suas in-
vicem. Deinde cum dicit Quia autem indigentia etc. mani-
festat quoddam quod supradictum est et primo manifestat quomodo
res mensurantur secundum quod commutationes contrahuntur ibi Numis-
ma propter etc. Circa primum duo facit primo ostendit quod natura-
liter mensura secundum rei veritatem sit indigentia sed denarius est mensura
secundum positionem legis ibi Futura autem etc. Dicit ergo primo
quod hoc quod dictum est quod indigentia hominum contineat omnia sicut
una quaedam mensura ostenditur per hoc quod quando homines ita
modo se habent ad invicem quod vel uterque vel saltem alter non
indigeat re quam alius habet non commutant ad invicem sicut
commutat cum aliquis qui habet frumentum indiget vino
quod habet alius et ita dat frumentum pro vino. Oportet ergo ad hoc
quod iusta sit commutatio quod aequetur frumentum vino ut
scilicet tantum de frumento detur quantum valet vinum. Deinde
cum dicit Pro futura autem etc. manifestat quomodo denarius
mensurat et dicit quod quia si homines in praesenti
indigent rebus quas invicem habent non cedit commuta-
tio nisi rei ad rem puta frumenti ad vinum. Sed magis
quod ille cui superabundat vinum ad praesens non indiget fru-
mento quod habet ille qui indiget vino sed forte postea in-
digebit vel frumento vel aliqua alia re. Sic ergo pro futura
commutatione numisma id est denarius est nobis
quasi fideiussor quia si in praesenti homo nullo indiget sed indigeat

a. agricola — coriarius b.
c. cibus — calciamentum d.

[in fu]turo adveniet sibi afferenti denarium illud quo indigebit. Oportet enim istam esse virtutem denarii ut quando aliquis ipsum affert statim accipiat illud quo indiget. Verum est autem quod et denarius patitur hoc idem quod aliae res, quia scilicet non semper pro eo homo accipit quod vult, quia non semper potest aequale, id est non semper est eiusdem valoris. Sed tamen talis debet esse institutus ut magis permaneat in eodem valore quam aliae res. Deinde cum dicit: Propter quod oportet etc., manifestat quomodo secundum commensurationem denariorum fit commutatio rerum quae denariis mensurantur. Secundo ostendit secundum quid denarii mensurent, ibi: Secundum veritatem quidem etc. Tertio ponit exemplum, ibi: Domus in quo A etc. Dicit ergo primo quod quia denarius diutius manet in suo valore, oportet omnia appretiari denario: sic enim poterit esse commutatio rerum et per consequens communicatio inter homines. Numisma quidem adaequat res commutabiles sicut quaedam mensura faciens res commensuratas. Manifestat autem quod dictum est, quia communicatio esse non poterit si non sit commutatio, quae non esset si non esset aequalitas in rebus, et aequalitas non esset si non esset commensuratio. Deinde cum dicit: Secundum veritatem quidem etc., ostendit per quem modum denarii mensurent, et dicit quod res tam differentes impossibile est commensurari secundum veritatem, id est secundum proprietatem ipsarum rerum, sed per comparationem ad indigentiam hominum sufficienter possunt contineri sub una mensura. Unde oportet esse unum aliquod quo omnia ista mensurentur, et quod non mensurat ex sui natura, sed quia ita positum est inter homines. Unde et vocatur numisma, quia quidem omnia facit commensurata, inquantum omnia mensurantur numismate. Deinde cum dicit: Domus in quo A etc., manifestat quod dictum est in terminis. Sit A domus quae valeat quinque minas, B autem sit lectus qui valeat unam minam, et sic lectus erit in valore quinta pars domus. Unde manifestum est quot lecti sunt aequales in valore uni domui, scilicet quinque. Et sic manifestum est quod sic fiebat commutatio antequam essent denarii, dabantur enim quinque lecti pro una domo [illegible] quinque lecti. Ultimo autem epilogando concludit quod dictum est quid est iustum et quid iniustum.

Determinatis autem iustis etc. Postquam philosophus ostendit quomodo iustum sit medium, hic ostendit quomodo iustitia sit medium. Et circa hoc tria facit. Primo ponit quod intendit. Secundo probat propositum, ibi: Et quid quidem iustitia etc. Tertio epilogat quae dicta sunt, ibi: De iustitia quidem etc. Circa primum duo facit. Primo ponit quod operatio iusta sit medium. Secundo quod ipsa iustitia sit medium, ibi: Iustitia autem medietas etc. Dicit ergo primo quod ex praedictis patet quod operatio iusta quae est actus iustitiae medium est inter iniustum facere et iniustum pati, quorum alterum est plus habere, et alterum est minus. Iniustum facere est plus habere quam debetur, iniustum pati est minus habere quam sibi debetur. Actus autem iustitiae est facere aequale, quod est medium inter plus et minus. Unde manifeste concluditur quod iusta operatio medium est inter iniustum facere et iniustum pati.

Deinde cum dicit: Iustitia autem etc., ostendit qualiter iustitia sit medium. Et dicit quod iustitia est medietas non eodem modo quo aliae virtutes morales, quarum unaquaeque medietas est inter duas malitias, sicut liberalitas quae est medium inter illiberalitatem et prodigalitatem; sed iustitia non est media inter duas malitias, sed tamen dicitur medietas effective, inquantum scilicet est constitutiva medii, quia scilicet actus eius iusta operatio, quae est medium inter iniustum facere et iniustum pati, quorum duorum alterum, scilicet iniustum facere, pertinet ad malitiam, scilicet iniustitiam, quae extremorum inaequalitatem accipit sibi plus de bonis et minus de malis; sed iniustum pati non pertinet ad aliquam malitiam, sed magis est poena.

Deinde cum dicit: Et quid iustitia etc., probat quod dictum est, scilicet quod iustitia non sit medietas duarum malitiarum sicut aliae virtutes. Et circa hoc duo facit. Primo assumit quid sit iustitia. Secundo adducit quaedam ad concludendum propositum, ibi: Iniustificationis autem etc. Circa primum duo facit. Primo ponit quid sit iustitia. Secundo quid iniustitia, ibi: Iniustitia autem etc. Dicit ergo primo quod iustitia est habitus secundum quem ille qui est iustus dicitur esse operativus iusti, et hoc secundum electionem, quia sicut supra dictum est virtus moralis est habitus electivus. Hoc autem quod dicitur operativus iusti pertinet ad iustitiam directivam communicationum, in qua magis apparet ratio iustitiae secundum aequalitatem rei. Unde addit: et distributivus, ut comprehendat etiam iustitiam distributivam, quae consistit in medio proportionis. Pertinet autem ad utramque secundum electionem operari iustum et in commutationibus et in distributionibus duplici modo: uno modo inter se et alterum, et quantum ad hoc dicit quod ipsi sibi ad alium; alio modo inter duos alios, quod pertinet ad iudicem vel arbitrum, et quantum ad hoc subdit: et alterius ad alterum. Quid autem iustus operetur iustum manifestat per exclusionem contrarii, dicens quod non sic facit quod de rebus eligibilibus, puta divitiis et honoribus, plus attribuat sibi et minus proximo, et de rebus nocivis, idest laboriosis et poenalibus, e converso plus proximo quam sibi, sed aequale secundum proportionem, et hoc idem observat non solum inter se et alium, sed etiam inter duos alios.

Deinde cum dicit: Iniustitia autem etc., ponit quid sit iniustitia. Et dicit quod iniustitia e contrario est habitus secundum electionem operativus iniusti, quod quidem consistit in superabundantia vel defectu proximi utilium vel nocivorum, quasi accipiens praeter debitam proportionem. Patet quod sicut iustitia dicitur medietas quia est operativa medii, ita et iniustitia dicitur superabundantia et defectus, quia est factiva superabundantiae et defectus, scilicet quando iniustus attribuit sibi ipsi superabundantiam rerum quae sunt simpliciter utiles, defectum autem rerum nocivarum. Aliis autem quidem similiter attribuit totum, idest superabundantiam et defectum, sed non in eisdem, sed defectum quidem utilium, superabundantiam nocivorum. Non proportionem hoc non est determinatum sicut in iustitia debita proportione retinetur, idest quantum plus vel quantum minus debeat accipere, sed hoc facit qualitercumque contingit, idest prout sibi placuerit.

Deinde cum dicit: Iniustificationis autem etc., adducit quaedam necessaria ad concludendum propositum, et dicit quod duplex est iniustificatio

una quaeque comparatur in minus habere de bonis ad quam restat plus habere de malis quod est equidem recipere et iniuste pati. Alia autem iniustificatio habere magis in bonis et minus in malis et hoc est iniustum facere. Ex quibus patet quod sic argumentari ad invicem pertinet iustum facere, sed habere minus in bonis vel plus in malis non est iniustum facere sed iniustum pati, sed hoc non pertinet ad malitiam iniustitiae. Iustitia non est medium inter plus habere et minus habere ut supra dictum est, sed iustitia non est media inter duas malitias. Deinde cum dicit De iustitia quidem igitur etc. epilogat quae dicta sunt et dicit dictum esse de iustitia et iniustitia quae sit utriusque natura et similiter de iniusto et iusto universaliter; quosdam particulares modos iusti et iniusti postea determinabit.

Quia autem est iniusta facientem etc. Postquam philosophus determinavit de iustitia et iusto et oppositis absolute, hic determinat de eis per comparationem ad subiectum operantem, scilicet qualiter aliquis faciendo iniustum fiat iniustus. Et circa hoc duo facit. Primo determinat veritatem; secundo movet quasdam dubitationes circa praedeterminata ibi Dubitabit autem utique aliquis etc. Circa primum tria facit. Primo movet quaestionem. Secundo interponit quaedam quae sunt necessaria ad quaestionis solutionem ibi Oportet autem non latere etc. Tertio solvit quaestionem ibi Existentibus autem iustis etc. Circa primum duo facit. Primo movet quaestionem. Secundo ostendit quandam aliam quaestionem prius esse determinatam ibi Qualiter quidem igitur etc. Dicit ergo primo quod contingit aliquem qui facit aliquid vere iniustum nondum esse iniustum, et ideo quaerendum quales iniustificationes et operationes iniustorum oporteat esse ad hoc quod ille qui facit iniusta iam sit iniustus in utraque specie iniustitiae, puta furti et adulterii vel latrocinii. Vel potest dici quod relinquendo per dictam quod sic quaestio nihil differt, id est quod nihil differt ad hoc quod homo sit iniustus per quaecumque operationes iniusta faciat, sed aliud quaerendum est secundum quales iniustificationes. Contingit enim quod aliquis facit iniustum quod commiscetur mulieri quae est uxor alterius non ignorans personam, quod facit in voluntarium, sed tamen non ex electione sed ex passione. Talis enim facit quidem iniustum, nec tamen videtur esse iniustus quia non operatur ex electione, sicut et in aliquibus potest dici quod aliquis non est fur licet sit furatus quia non ex electione, et similiter non est moechus licet sit moechatus, et similiter est de aliis. Deinde cum dicit Qualiter quidem igitur etc. ostendit quandam quaestionem iam esse solutam, scilicet qualiter se habeat contrapassum ad iustum, de quo supra dictum est. Deinde cum dicit Oportet autem non latere etc. interponit quaedam quae sunt necessaria ad solutionem praedictae quaestionis. Et primo quid sit simpliciter iustum; secundo quid sit iustificatio ibi Differt autem iniustificatio etc. Circa primum duo facit. Primo dicit de quo est intentio; secundo exequitur propositum ibi Hoc autem est etc. Dicit ergo primo quod ad evidentiam quaestionis quam movit oportet non latere quod illud quod quaerimus est iustum simpliciter, et est iustum politicum. Deinde cum dicit Hoc autem est etc. exequitur propositum. Et primo ostendit quid sit iustum politicum. Secundo

dividit ipsum ibi Politici autem iusti etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit quid intendat, scilicet quid sit iustum politicum. Secundo est in quibus iustum etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit quid sit iustum politicum. Secundo ostendit quod sunt quaedam alia iusta similia dicta ibi Quare quibus etc. Dicit ergo primo quod iustum politicum consistit in quadam communitate vitae quae ordinatur ad hoc quod sit per se sufficientia eorum quae ad vitam humanam pertinent. Et talis est communitas civitatis, in qua debent omnia inveniri quae sufficiant humanae vitae. Hoc autem iustum consistit in liberis, non autem in servis. Iustum enim domini ad suos non est politicum iustum, sed dominativum ut infra dicetur. Consistit etiam iustum politicum in pluribus aequalibus, id est quorum unus non subditur alteri naturali ordine vel civili, sicut filius patri, inter quos ut infra dicetur non est politicum iustum simpliciter. Hoc autem iustum politicum vel est secundum proportionalitatem, id est secundum aequalitatem proportionis quantum ad iustitiam distributivam, vel secundum numerum, id est secundum aequalitatem numeralis quantitatis quantum ad iustitiam commutativam. Deinde cum dicit Quare quibus etc. concludit quaedam alia iusta praedictis diversa, dicens quod ex quo iustum politicum consistit in liberis et aequalibus, quibuscumque non inest hoc, scilicet quod sint liberi et aequales, his non est ad invicem politicum iustum quod est iustum simpliciter, sed quoddam iustum, id est dominativum vel paternum, quod est secundum quandam similitudinem politici iusti. Deinde cum dicit Est enim iustum etc. manifestat quod dictum est. Et primo quantum ad iustum politicum quod est iustum simpliciter. Secundo quantum ad iustum dominativum vel paternum quod est iustum secundum quid ibi Dispoticum autem iustum etc. Circa primum duo facit. Primo manifestat quod dictum est, scilicet quod iustum politicum sit in liberis et aequalibus. Secundo infert quoddam correlarium ex dictis ibi Propter quod non sinimus etc. Dicit ergo primo quod ideo dictum est quod iustum politicum est in liberis et aequalibus, quia iustum politicum determinatur lege posita, quia iustum est ad quos datur lex. Lex autem non datur principaliter nisi his quibus competit aequalitas ... qui ambo principalibus. Sed pluribus et aequalibus vero in talibus est politicum iustum. Quod autem in illis sit politicum iustum ad quos datur lex, manifestum est per hoc quod iustitia et iniustitia in eisdem sunt. Lex autem ad illos se extendit in quibus potest esse iniustitia, ad hoc quod vindicta quae sit per legem; nihil aliud est enim iudicium de iusto et iniusto. Et in quo lex est, in his est iniustitia; sed in quibus est iniustitia, in his est iniustum facere, sed non convertitur. Dictum est enim supra quod contingit aliquem facere iniustum absque eo quod sit iniustus. Hoc autem iniustum facere est quod aliquis attribuat sibi ipsi plus de his quae sunt simpliciter et absolute bona, sicut sunt divitiae et honores, et minus de his quae sunt simpliciter et absolute mala, sicut sunt onera et poenae. Deinde cum dicit Propter quod non sinimus etc. infert correlarium ex praedictis. Et primo dicit quod quia iniustum est quod aliquis sibi plus attribuat de bonis et minus de malis, inde est quod in recta gubernatione multitudinis non permittimus quod homines principentur secundum

voluntates et passiones humanas. Sed quia princeps est custos iusti, id est legis, quae est dictamen rationis vel homo qui secundum rationem agat, quia si princeps sequeretur passiones humanas fieret hoc sibi, id est quod plus acciperet de bonis et minus de malis, et ita fieret tyrannus, cum hoc sit contra rationem principis. Ad hoc enim princeps institutus est ut custodiat iustitiam et per consequens aequalitatem, quam praeterit dum sibi usurpat plus de bonis et minus de malis. Secundo ostendit ibi: Quia autem nihil ipsi etc. Et dicit quod quia princeps si sit iustus nihil plus sibi attribuit de simpliciter bonis quam aliis, nisi forte secundum debitam proportionem distributivae iustitiae, inde est quod princeps non laborat ad utilitatem suam sed aliorum. Et propter hoc supra dictum est quod iustitia legalis, secundum quam princeps gubernat multitudinem, est alienum bonum. Tertio ponit ibi: Merces igitur etc. Manifestum est enim quod quilibet debet dare mercedem ei cui pro se laborat. Quia ergo princeps laborat pro multitudine, debita est ei merces a multitudine, scilicet honor et gloria, quae sunt maxima bonorum quae ab hominibus dari possunt. Si autem sint aliqui principes quibus ista non sufficiant, sed quaerunt lucra, isti sunt iniusti et tyranni. Praeter autem mercedem ab hominibus exhibitam boni principes expectant mercedem a Deo. Deinde cum dicit: Dominativum autem iustum etc., manifestat quod supra dictum est de eo quod non est iustum simpliciter sed secundum similitudinem. Et primo quantum ad iustum dominativum et paternum. Secundo quantum ad iustum quod est viri ad uxorem, ibi: Et quod magis etc. Circa primum tria facit. Primo proponit quod intendit, et dicit quod dominativum iustum, quod scilicet est domini ad servum, et paternum, quod scilicet est patris ad filium, non est idem huic iusto quod est politicum, sed habet aliquam similitudinem cum eo secundum quod aliqualiter est ad alterum. Secundo ibi: Non enim est iniustitia etc., ostendit quod dominativum vel paternum iustum non est simpliciter iustum. Iustum enim et iniustum simpliciter pertinet ad iustitiam hominis ad ea quae sunt alterius, sicut supra dictum est, quia iustitia est ad alterum. Sed servus est domini sicut possessio, et filius, quousque est parvus, est quasi quaedam pars patris. Et quod hoc non sit iniustitia ad seipsum patet per hoc quod nullus eligit nocere sibi ipsi. Unde patet quod simpliciter loquendo non est iustum vel iniustum ad filium vel servum. Tertio ibi: Sed iustum politicum etc., ostendit quod dominativum et paternum iustum deficit a simpliciter iusto, quia iustum politicum est secundum legem et in quibus natum est esse lex, et hi sunt illi quibus competit aequalitas quantum ad hoc quod est principari et subiici, ita scilicet quod unus eorum non subiiciatur alteri sicut servus subiicitur domino et filius patri. Unde in his non est politicum iustum. Deinde cum dicit: Propter quod magis etc., determinat de iusto uxorio. Et dicit quod quia uxor minus est subiecta viro quam servus domino vel filius patri, ideo plus habet de ratione iusti illud quod est viri ad uxorem quam id quod est patris ad natos, id est filios, et domini ad possessiones, id est servos. Iustum enim quod est viri ad uxorem est oeconomicum, quia vir praeest in domo sicut princeps in civitate. Sed tamen iustum paterno ac

est aliud a politico sicut domus est alia a civitate.

Politici autem iusti etc. Postquam Philosophus ostendit quale sit politicum iustum, quod est simpliciter iustum, hic ponit divisionem huius iusti politici. Et primo dividit iustum politicum. Secundo tangit divisionem huius iusti in individua, ibi: Iustorum autem et legalium etc. Circa primum tria facit. Primo proponit divisionem. Secundo exponit eam, ibi: Naturale quidem etc. Tertio excludit errorem contra divisionem, ibi: Videtur autem quibusdam etc. Dicit ergo primo quod politicum iustum dividitur in duo, quorum unum est iustum naturale, aliud est iustum legale. Est autem haec eadem divisio cum divisione quam iuristae ponunt, quod ius aliud est naturale, aliud positivum. Idem enim nominant illi ius quod Aristoteles iustum nominat. Nam et Isidorus dicit in libro Etymologiarum quod ius dicitur quasi iustum. Videtur autem esse contrarietas quantum ad hoc quod politicum idem est quod civile, et sic id quod apud Philosophum ponitur ut divisum apud iuristas videtur poni ut dividens. Nam ius civile ponunt partem iuris positivi. Sed attendendum est quod aliter sumitur politicum vel civile hic apud Philosophum et aliter apud iuristas. Philosophus enim hic nominat politicum iustum vel civile ex usu quo cives utuntur. Iuristae autem nominant ius politicum vel civile ex causa, quod scilicet civitas aliqua sibi constituit. Et ideo convenienter hoc a Philosopho nominatur legale, id est lege positum, quod et illi dicunt positivum. Convenienter autem per haec duo dividitur iustum politicum. Utuntur enim cives iusto et eo quod natura menti humanae indidit, et eo quod est positum lege. Deinde cum dicit: Naturale quidem etc., manifestat membra divisionis. Et primo manifestat iustum naturale dupliciter. Uno modo secundum effectum vel virtutem, dicens quod iustum naturale est quod habet ubique eandem potentiam vel virtutem ad inducendum ad bonum et ad arcendum a malo. Quod quidem contingit eo quod natura, quae est causa huius iusti, eadem est ubique apud omnes. Iustum vero quod est ex positione alicuius civitatis vel principis apud illos tantum est virtuosum qui subduntur iurisdictioni illius civitatis vel principis. Alio modo manifestat hoc iustum secundum causam, cum dicit quod iustum naturale non consistit in videri vel non videri, id est non oritur ex aliqua opinione humana sed ex natura. Sicut enim in speculativis sunt quaedam naturaliter cognita, ut principia indemonstrabilia et quae sunt propinqua his, quaedam vero studio hominum adinventa, ita etiam in operativis sunt quaedam principia naturaliter cognita quasi indemonstrabilia principia et propinqua his, ut malum esse vitandum, nulli esse iniuste nocendum, non esse furandum et similia. Alia vero sunt per industriam hominum excogitata, quae dicuntur hic iusta legalia. Est autem considerandum quod iustum naturale est ad quod hominem natura inclinat. Attenditur autem in homine duplex natura. Una quidem secundum quod est animal, quae est sibi aliisque animalibus communis. Alia autem est natura hominis quae est propria sibi inquantum est homo, prout scilicet secundum rationem discernit turpe et honestum. Iuristae autem illud tantum dicunt ius naturale quod consequitur inclinationem naturae communis homini et aliis animalibus, sicut coniunctio maris et feminae, educatio natorum et alia huiusmodi. Illud autem ius quod consequitur propriam inclinationem naturae humanae, inquantum scilicet

homo est rationale animal vocant autem ius gentium quia eo omnes gentes utuntur sicut quod pacta sint servanda et quod legati apud hostes sint tuti et alia huiusmodi. Utrumque autem horum comprehenditur sub iusto naturali prout hic a Philosopho accipitur. Secundo ibi legale autem etc. manifestat iustum legale et videtur ponere tres differentias legalis iusti. Quarum prima est cum universaliter vel communiter aliquid lege ponitur. Et quantum ad hoc dicit quod legale iustum [illegible] quod ex principio quidem, scilicet antequam lege statuatur, nihil differt utrum sic vel aliter fiat. Sed quando ponitur, id est statuitur lege, tunc differt, quia hoc servare est iustum, praeterire iniustum. Sicut in aliqua civitate statutum est quod captivus redimatur mina, id est certo pretio, et quod sacrificetur capra, non autem quod sacrificentur duae oves. Alia vero differentia iusti legalis est secundum quod aliquid lege statuitur in aliquo singulari, puta cum civitas vel princeps alicui personae concedit aliquod privilegium quod dicitur lex privata. Et quantum ad hoc dicit quod adhuc sunt iusta legalia non solum illa quae communiter statuuntur sed quaecumque homines ponunt per legem in aliquibus singularibus, sicut in quadam civitate statutum est quod sacrificaretur cuidam militi nomine Brasidae qui magnam utilitatem civitati attulerat. Tertia differentia iusti legalis est secundum quod sunt sententialia, quae dicuntur quaedam iusta legalia. Est autem hic considerandum quod iustum legale sive positivum semper oritur a naturali, ut Tullius dicit in sua rhetorica. Dupliciter tamen aliquid potest oriri a iusto naturali: uno modo sicut conclusio ex principiis, et sic ius positivum vel legale non potest oriri a iusto naturali. Praemissis autem existentibus necesse est conclusionem esse. Sed cum iustum naturale sit semper et ubique, ut dictum est, hoc non competit iusto legali vel positivo. Et ideo necesse est quod quicquid ex iusto naturali sequitur quasi conclusio sit iustum naturale. Sicut ex hoc quod est nulli esse iniuste nocendum sequitur non esse furandum, quod quidem ad ius naturale pertinet. Alio modo oritur aliquid ex iusto naturali per modum determinationis, et sic omnia iusta positiva vel legalia ex iusto naturali oriuntur. Sicut furem esse puniendum tali vel tali poena, hoc est lege positum. Attendendum est etiam quod iustum legale dupliciter causatur a naturali secundum modum praedictum: uno modo cum permixtione alicuius humani erroris, alio modo sine permixtione alicuius humani erroris, et haec etiam exemplis declarat. Naturale iustum est quod civis [illegible] subveniatur et [illegible] quod captivus redimatur. Taxatio autem pretii quae pertinet ad iustum legale procedit ex iusto naturali absque omni errore. Est etiam iustum naturale quod benefactori honor exhibeatur, sed quod honor divinus exhibeatur homini est ex errore humano, et tale est quod sacrificetur Brasidae. Sententialia vero iusta sunt applicationes iustorum legalium ad particularia facta. Deinde cum dicit Videtur autem etc. excludit errorem circa praedictam divisionem, et circa hoc tria facit: primo ponit errorem cum sua ratione; secundo solvit ibi Hoc autem non est etc.; tertio movet quandam quaestionem circa solutionem [illegible]. Dicit ergo primo quod quibusdam videtur quod omnia iusta sint talia, scilicet lege posita, ita quod nihil sit iustum naturale, et haec quidem fuit opinio Cyrenaicorum sectatorum Aristippi [illegible], et movebantur ex hac ratione quia illud quod

immobile est

est secundum naturam est immobile et ubicumque habet eandem virtutem, sicut patet de igne qui ardet et in Graecia et in Perside. Quod non videtur contingere circa iusta, quia omnia iusta videntur aliquando esse mota; quid enim magis iustum quam quod deponenti depositum reddatur, et tamen non est reddendum depositum furioso repetenti gladium, vel proditori patriae repetenti pecunias ad arma. Sic igitur videtur quod nulla sint naturaliter iusta. Deinde cum dicit Hoc autem non est etc. ponit solutionem. Dicit enim quod dictum est quod illa sunt immobilia non ita se habet universaliter, sed aliquo modo est verum, quia natura rerum divinarum nequaquam aliter se habet, puta substantiarum separatarum et caelestium corporum, quae antiqui deos vocabant. Sed apud nos homines, qui sumus inter res corruptibiles, [illegible] est aliquid quod quidem secundum naturam et tamen quidquid in nobis est mutabile vel per se vel per accidens. Nihilominus tamen est in nobis aliquid naturale sicut habere duos pedes et aliquid non naturale sicut habere tunicam. Et sic etiam quamvis omnia quae sunt apud nos iusta aliqualiter moveantur, nihilominus tamen quaedam eorum sunt naturaliter iusta. Deinde cum dicit Qualia autem etc. movet quaestionem ex praedicta solutione exortam. Et circa hoc duo facit: primo proponit quaestionem; secundo solvit ibi [illegible] etc. Primo ergo proponit talem quaestionem. Si omnia iusta quae apud nos sunt mobilia sunt, restat quaestio inter ea quae contingit aliter se habere, quale sit iustum secundum naturam et quale non secundum naturam sed secundum legis positionem et ad placitum hominum, ex quo ambo sunt similiter mobilia. Deinde cum dicit [illegible] etc. solvit praedictam quaestionem, et circa hoc duo facit: primo ostendit qualiter iusta illa sunt mobilia; secundo qualiter iusta legalia ibi Quae autem secundum compositionem etc. Dicit ergo primo esse quod in aliis naturalibus quae sunt apud nos eadem determinatio competit sicut et iustis naturalibus. Ea enim quae sunt naturalia apud nos sunt quidem eodem modo ut in pluribus sed ut in paucioribus deficiunt. Sicut naturale est quod pars dextera vigorosior sit quam sinistra, et hoc in pluribus habet veritatem, et tamen contingit ut in paucioribus quod aliquis fit ambidexter qui sinistram manum habet ita valentem sicut dexteram. Ita etiam ea quae sunt naturaliter iusta, utputa depositum esse reddendum, ut in pluribus est observandum, sed ut in paucioribus mutatur. Est tamen attendendum quod quia rationes etiam mutabilium sunt immutabiles, si quid est nobis naturale quasi pertinens ad ipsam hominis rationem, nullo modo mutatur, puta hominem esse animal. Quae autem consequuntur naturam, puta dispositiones, actiones et motus, mutantur ut in paucioribus. Et similiter illa quae pertinent ad ipsam iustitiae rationem nullo modo possunt mutari, puta non esse furandum, quod est iniustum facere. Illa vero quae consequuntur mutantur ut in minori parte. Deinde cum dicit Quae autem secundum compositionem etc. ostendit qualiter iusta legalia sunt mutabilia, et dicit quod illa quae sunt iusta secundum compositionem et utilitatem, id est secundum quod est condictum inter homines propter aliquam utilitatem, sunt similia mensuris rerum venalium, puta vini, frumenti. Sed ubi emuntur, quia maiore copia sunt, maiores; ubi autem venduntur, quia minore copia, sunt minores. Ita etiam iusta quae non sunt naturalia sed per homines posita non sunt eadem ubique. Sicut non ubique eadem poena imponitur furi. Et huius ratio est quia non est eadem ubique urbanitas sive politia. Omnes enim leges ponuntur secundum quod congruit fini politiae. Sed tamen sola una est optima politia [illegible] id est leges ponuntur

x mina

prius si ad accipiat manum alicuius per violentiam

secundum rationem unicuique est. Deinde cum dicit: Iustorum autem etc., agit de divisione iusti in particularia. Et dicit quod unumquodque iustorum particularium et legalium se habet ad res humanas ut universale ad singularia, quia ea quae operantur secundum iustitiam sunt multa, sed unumquodque iustorum est unum quia est universale. Sicut hoc quod est depositum esse reddendum est unum quod se habet ad multas res. Deinde cum dicit: Differt autem etc., ostendit quid sit iniustificatio, et primo quid sit iniustificatio, secundo quid sit iustificatio, ibi: Similiter autem et iustificatio etc. Dicit ergo primo quod iniustificatio et iniustum differunt, quia iniustum est aliqua res quae est iniusta vel secundum naturam vel secundum ordinationem humanam, sicut furtum; sed quando aliquis hoc operatur, puta furando, vocatur iniustificatio, quasi executio iniustitiae; sed antequam aliquis hoc operetur non vocatur iniustificatio sed iniustum. Deinde cum dicit: Similiter autem etc., ostendit quid sit iustificatio. Et dicit quod similiter iustificatio est cum quis operatur iustum quod est iustum naturaliter vel ordine legis. Sed apud Graecos operatio iusti communius magis vocatur dikaiopragma, id est operatio iusti. Iustificatio autem non videtur dici quaelibet operatio iusta, sed solum quae est directiva iniustificationis, scilicet reductiva eius quod est iniustum ad iustitiam. Utrum autem dicat quales et quot et quae sint species iusti, scilicet naturalis vel legalis, posterius est inquirendum, scilicet in politica.

Existentibus autem iustis etc. Postquam Philosophus ostendit quid sit iustum simpliciter et quid sit iustificatio et iniustificatio, hic accedit solvere quaestionem quam prius moverat, scilicet secundum quales iustificationes vel iniustificationes aliquis sit iustus vel iniustus. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit propositum. Secundo removet quandam dubitationem ad manifestationem praedictorum, ibi: Involuntariorum autem etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit quando sit iustum vel iniustum, id est quod sit iustificatio vel iniustificatio. Secundo quando ille qui operatur sit iustus vel iniustus, ibi: Voluntariorum autem etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit propositum. Secundo manifestat quoddam quod dixerat, ibi: Dico autem voluntarium quod etc. Dicit ergo primo quod cum iusta et iniusta sint talia qualia supradicta sunt, tunc aliquis facit iniustum, ita quod sit iniustificatio, et operatur iustum, ita quod sit iustificatio vel dikaiopragma, quando aliquis operatur voluntarie, scilicet iustum vel iniustum volens. Sed si aliquis operatur nolens, non est ibi facere iniustum vel operari iustum nisi forte per accidens, inquantum scilicet accidit praeter intentionem operantis illa quae quis facit esse iusta vel iniusta. Illa enim dicuntur per se fieri et non per accidens quae intendimus facere. Unde autem specificatur quod est per se et non per accidens, id quod est per se, et ideo iniustificatio vel dikaiopragma, id est operatio iusti, et similiter iustificatio determinantur per voluntarium et involuntarium, ita scilicet quod cum aliquid sit voluntarium vituperatur ac vel magis vituperatur, tunc erit ex parte operis aliquid iniustum, sed non erit iniustificatio quantum ad speciem operis, si non adsit voluntarium ex parte operantis et secundum hoc non est de iniustificatione. Deinde cum dicit: Dico autem voluntarium etc., manifestat quoddam quod dixerat, scilicet quid sit voluntarium et involuntarium. Et circa hoc duo facit. Primo manifestat propositum. Secundo ponit manifestationem praedictorum exemplo circa iusta, ibi: Est autem similiter etc.

Dicit ergo primo quod voluntarium, sicut dictum est in tertio, dicitur esse cum aliquis operatur aliquid eorum quae sunt in sua potestate, sciens et non ignorans neque quem neque quo instrumento neque cuius gratia hoc faciat, puta quod sciat quem percutiat et quo percutiat et cuius gratia, et horum unumquodque sciat per se et non per accidens, sicut non voluntarium est quod ipso sit per violentiam. Si enim aliquis accipiat manum alicuius et cum ea percutiat alium, hoc quod ille cuius est manus non facit voluntarie, quia non erat in eius potestate non percutere si cogitur. Exponit autem consequenter quomodo cognoscat aliquid secundum accidens, scilicet per se. Contingit enim quod ille qui est percussus ab aliquo sit pater eius. Ille autem qui percutit cognoscit quod percussus est homo vel aliquis de praesentibus, sed ignorat quod ipse sit pater eius, et sic cognoscit patrem per accidens, inquantum cognoscit eum cui accidit esse patrem. Et sicut dictum est ex parte eius quem percutit, similiter est determinandum et ex parte eius gratia cuius et circa totam operationem, id est circa omnes circumstantias operis. Et ex hoc quod dictum est quid sit voluntarium, patet etiam quid sit involuntarium, quia si aliquid sit ignoratum vel etiam si non ignoratum, non sit in potestate eius qui operatur, vel magis fiat per violentiam, hoc erit involuntarium. Ideo autem addidit de violentia, quia multa quae non sunt in nobis non sunt involuntaria. Multa enim sunt naturalia quae operamur et patimur scientes, puta senescere vel mori, quorum tamen nullum est voluntarium vel involuntarium, quia neutrum eorum est eorum quae sunt nata in nobis esse. Sed autem accidit per violentiam esse quod aliquid eorum non sit in nostra potestate, dicitur involuntarium. Deinde cum dicit: Est autem etc., manifestat id quod dictum est circa iusta et circa iniusta, et dicit quod puta si aliquis reddat pignus ei cuius est, non quidem voluntarie sed propter timorem, non est dicendum quod hic sic operetur iusta vel dikaiopragmata nisi per accidens. Et similiter si aliquis coactus vel nolens desistat reddere pignus, per accidens dicendus est facere iniusta vel operari iniusta. Deinde cum dicit: Voluntariorum autem etc., ostendit quando est iniustificatio vel iustificatio et tamen ille qui operatur non est iustus vel iniustus. Et circa hoc tria facit. Primo praemittit quandam divisionem necessariam ad propositum. Secundo ostendit propositum, ibi: Tribus utique existentibus etc. Tertio manifestat quoddam quod dixerat, ibi: Quando quidem igitur etc. Dicit ergo primo quod voluntariorum quaedam operamur praeeligentes et quaedam non praeeligentes, quia sine electione operamur illa quaecumque ex passione subita vel deliberatione faciamus. Et illa sunt praevoluntaria, id est absque electione, quae quo ad causam sunt involuntaria, et alia praecedente deliberatione. Deinde cum dicit: Tribus utique existentibus etc., ostendit propositum. Et primo resumit quando sit iniustum absque iniustificatione. Secundo quando ille qui operatur iniusta sit iniustus vel malus, ibi: Quando autem sciens quidem etc. Tertio ostendit quando est iniustificatio et iniustitia et malitia eius qui operatur, ibi: Quando autem ex electione etc. Dicit ergo primo quod sicut ex supradictis apparet, tres sunt nocumenta in communicationibus, scilicet in commutationibus. Uno modo per violentiam et involuntarie. Alio modo voluntarie quidem sed sine electione. Tertio modo voluntarie et cum electione. Illa igitur nocumenta quae fiunt per ignorantiam quantum aliquis nesciat quod faciat peccatum, quia ignorat quo instrumento vel cuius gratia, existimans se ad favorem operari esse, puta si non existimavit se percutere sed instrumento puta lancea [illegible] vel [illegible]

prius quod faciat quod percutiat
et quo percutiat scilicet instrumento
et cuius gratia [illegible]

praeeligentes

non estimavit se percutere hunc puta patrem sed hostem vel non estimavit hoc quo percussit sed accidit illud esse quo non estimavit puta cum estimavit se percutere non ad vulnerandum sed ad pungendum et simile est cum est ignorantia quantum ad illum gratia cuius cum non cognoscit ut scilicet quo percutiat puta leniter vel fortiter. Sed cum hoc nocumentum est quando nocumentum [illegible] paralogice preter rationem seu intentionem tunc est omnino infortunium puta cum aliquis putat vibrare telum et iacit. Sed quando dicit infert nocumentum non paralogice id est non absque intentione nocendi sed sine malitia quia scilicet non putat multum nocere vel non putat tali modo nocere tunc erit aliquod peccatum sed non iniquitas. Nam aliquis cum principium inordinati actus est in se ipso quia quod intendit aliquid operari. Sed quando principium operationis est totaliter absens quia preter intentionem operatur tunc est infortunium est fortuna cum intellectu agente preter rationem ut dicitur secundo physicorum. Deinde cum dicit Cum autem sciens etc. ostendit quando sit iniustificatio sine malitia vel iniustitia operantis et dicit quod quando aliquis sciens quod nocumentum infert sed non preconsilians id est absque deliberatione tunc est quedam iniustitia. Sicut quecumque aliquis committit per iram et alias passiones si tamen non sint naturales vel necessarie hominibus sicut est gratia cibi et potus in extrema necessitate que excusat a subtractione rei aliene. Illi enim qui per predictas passiones nocent aliis et peccant faciunt quidem iniusta et actiones eorum sunt iniustificationes non tamen per hoc ipsi sunt iniusti et mali quia non inferunt nocumentum propter malitiam sed propter passionem et tales sunt qui dicuntur propter infirmitatem peccare. Deinde cum dicit Cum autem ex electione etc. ostendit quando sit iniustificatio cum iniustitia operantis et dicit quod quando aliquis ex electione inducit alteri nocumentum est iniustus et malus et talis dicitur ex certa malitia peccare. Deinde cum dicit Propter quod bene etc. manifestat que dicta sunt et primo primum membrum [illegible] scilicet de hiis que fiunt ex ignorantia. Secundo vel est manifestat primo secundum scilicet de hiis que fiunt ex electione ibi Si autem ex electione etc. Dicit ergo primo quod quando aliqui peccant ex ira non propter hoc sunt mali vel iniusti propter hoc bene possunt hoc signum accipere peccatorum quod ea que fiunt ex ira non iudicantur esse facta ex providentia et hoc patet ibi Non enim etc. Et assignat causam in ratione quare prima talis est quia ille qui facit aliquid furiose non incipit ipse nocere sed ille qui eum ad iram provocavit et ideo non ex providentia nocumentum pertulisse. Secundam rationem ponit ibi Adhuc neque de etc. et dicit quod quando aliquis infert nocumentum per iram non dubitatur utrum sit iniustum utrum fiat vel non fiat sed utrum iuste fiat. Ira enim est quedam iniustitia manifesta id est manifeste operantis. Vult enim iratus vindictam esse manifestam. Sed videtur sibi quod iuste moveatur. Non enim ita est apud iratos sicut in commutationibus iniustis puta in furtis et talibus in quibus dubitatur an factum sit vel non alterum eorum esse malum puta vel dare vel non dare peccatum enim aliquis ponunt non [illegible] nisi forte excusent per oblivionem sicut cum aliquis oblivione reddere debitum certo tempore statuto. Sed operantes ex ira conveniunt de re id est de facto sed dubitant an sint iniusta. Illud quod facit quod non [illegible] vel qui ex electione et insidiose operatur qui non ignorat se iniuste agere quia hic id est insidiosus

operatur ex ultimate iniuste pati illum cui nocet. Sed hic id est iratus non existimat hoc et ita patet quod ille qui ex ira iniustum facit non agit ex providentia. Deinde cum dicit Si autem ex electione etc. manifestat secundum id est de hiis que fiunt ex electione et dicit quod si aliquis ex electione nocuerit iniustus est quia facit iniustum [illegible] quia voluntarie operatur et [illegible] iniustificatione [illegible] ille qui facit iniustus cum hoc sit preter proportionale id est contra iustitiam distributivam vel preter equale id est contra iustitiam commutativam et similiter dicitur iustus cum electione operatur iustum. Si autem volens operatur et non eligens dicitur iustum operans vel iustificans. Deinde cum dicit Involuntariorum autem etc. ponit quamdam divisionem ad manifestationem predictorum et dicit quod involuntariorum quedam sunt venialia id est venia digna et quedam non. Illa enim sunt venia digna que committuntur non solum ignorantes id est inter ignorantiam existentes sed propter ignorantiam qui [illegible] contingit quod accidit illis illi qui [illegible] Sed illa non sunt digna venia que aliqui non peccant propter ignorantiam operantes sed peccant ignorantes propter passionem que non est naturalis neque humana id est ratione recta. In talibus enim passio causat ignorantiam et peccatum et de hiis supra [illegible] dictum est.

Dubitabit autem utique aliquis etc. Postquam philosophus determinavit quales iustificationes vel iniustificationes dicitur aliquis iustus vel iniustus hic movet quasdam dubitationes de predictis et circa hoc duo facit primo movet dubitationes et solvit eas. Secundo excludit quorumdam errores de predictis ibi Homines autem utique etc. Prima pars dividitur in duas secundum duas questiones quas determinat. Secunda pars incipit ibi Adhuc autem etc. Circa primum duo facit primo ponit questionem [illegible] ibi Iustum operari etc. Circa secundum duo facit primo ponit [illegible] questionis secundo format questionem ibi Utrum enim etc. [illegible] autem questionis primo quod sicut ea que supra determinata sunt videntur facere aliquis dubitare utrum [illegible] sic sufficienter determinatum de iniustum pati et de iniustum facere. Deinde est enim quod iniustum facere est voluntarium utrum preter dubitari utrum hoc respondeat sic ad iniustum pati. Secundo in dubitatione sunt exemplo Euripidis poete [illegible] dicens matrem peccavi [illegible] volens occidi volentem occidi inquiunt utroque intellige quod mater occidi voluit. Deinde cum dicit Utrum enim etc. format questionem et circa hoc duo facit primo format questionem dicens scilicet utrum contingat dare quod aliquis volens patiatur iniustum vel hoc non sit verum. Sed omne pati iniustum sit involuntarium sicut et omne facere iniustum est voluntarium. Secundo ibi Et utrum omne etc. movet aliam questionem quod utrum omne iniustum pati sic sit vel illo modo id est quod vel omne iniustum pati sit voluntarium vel omne sit involuntarium aut quoddam sit voluntarium aut quoddam sit involuntarium. Similiter et preter modum eundem quod est de iustum pati. Deinde cum dicit Iustum operari enim etc. solvit primam questionem et circa hoc tria facit primo argumentatur ad hoc quod omne iniustum pati sit voluntarium vel omne sit involuntarium secundo argumentatur ad hoc quod non omne iniustum pati sit voluntarium ibi Inconveniens autem utique videbitur etc. tertio argumentatur ad hoc quod non omne

iniustum pati sit involuntarium ibi Si autem simpliciter etc. Ideo
primo arguitur sic omne hoc quod est operari iniustum est vo-
luntarium ut ex predictis patet Sed operari iniustum est oppositum ei
quod est pati iniustum correlative videlicet quod iniustum et iustum
quia sic modo opponantur Sed utrumque scilicet voluntarium et
involuntarium ita videtur quod omne pati sit voluntarium vel omne
sit involuntarium. Deinde cum dicit Inquirunt autem utrumque etc.
arguitur ad hoc quod non omne iniustum pati sit volun-
tarium etc. hoc totum. Et primo arguit ad primum
et dicit quod in quibusdam videlicet si ponatur quod omne iniustum pa-
ti sit voluntarium manifestatur in quibusdam patientibus non volen-
tes iniuste sicut illi qui illiciuntur vel quibus aliquis sua fu-
ratur. Secundo ibi quia et hoc etc. movet etiam hoc aliquam
questionem scilicet utrum omnis qui patitur id quod est iniustum simpliciter
et passive possit dici quod sit iniuste patiens formaliter et
per se Dicit ergo possibile aliquem obviare questioni dicendo quod
ille qui non volens patitur rapinas vel
alia patitur quidem id cum accidit esse iniustum non tamen se
habet ut per se patiens iniustum. Tertio ibi ut Et adhuc etc.
Solvit istam questionem et dicit quod sicut se habet et circa facere
ita se habet et circa pati quia utrumque contingit accidentaliter
vel per accidens id quod est fieri actiones que iusta et tales que iniusta
et hoc manifestat quia operari ea quibus accidit esse iniusta
non idem est quod est per se facere iniustum. Deinde est ratio
quia aliquis ignorans facit patrat id quod est in-
iustum non tamen per se loquendo iniustificat et talia pati ea
quibus accidit esse iniusta non est idem ei quod est essentialiter in-
iustum pati per se Similiter impossibile est quod ista sint eadem
[illegible] quod est iniustum pati et quod sit eadem ratio de facere
pati et de iusta quod est iniustum manifestat dicens quod
hoc quod non accidit aliquem pati iniustum vel iustum per se lo-
quendo nisi habeat actiones iustas vel iniustum per se lo-
quendo quia passio est effectus actionis Si ergo aliquis faci-
at id quod est iniustum faciens et non iniustificet per se
patiens est et non ille qui patitur per se iniustum patietur
et cetera est de iusto. Deinde cum dicit Et ante simpliciter
etc. Arguitur etc. hoc quod omne iniustum pati sit invo-
luntarium et primo arguitur ad primum secundo solvit ibi
vel non recta diffinitio etc. Circa primum ponit duas rationes circa
quarum primam totum facit primo proponit quandam diffinitionem
eius quod est iniuste facere que supra posita est scilicet quod simpliciter
et per se iniustum facere nichil est aliud quam quod aliquis volens
noceat et volens quod sit volens intelligere quod sciat et quem
ledit et per quid instrumentum infert et ut id est qualiter et alias
circumstantias Secundo ibi Incontinens autem etc. Arguitur
ex premissa diffinitione dicens quod incontinens volens nocet
ipse sibi ipsi scilicet volens operatur id quod scit sibi esse
nocivum Sed ad iniustum facere sequitur iniuste pati sequitur
quod ipse incontinens iniustum patiatur Ad quod ita quod contingat
aliquem sibi ipsi iniustum facere et sic sequitur quod non omne in-
iustum pati sit involuntarium. Secundo ibi Est autem etc. Ponit
quandam questionem incidentem utrum scilicet contingat quod aliquis sibi
ipsi faciat iniustum Sed tamen questionem postea determinabit Tertiam
rationem ponit ibi et adhuc volens etc. et dicit quod si contingit
aliquem quod per incontinentiam leditur et volens leditur ab
aliquo quia cum non affectu amoris mentis permittit se ab

ea spoliari sequitur quod aliquis volens patiatur iniustum et sic non
omne iniustum pati est involuntarium. Deinde cum dicit
vel non recta etc. ponit solutionem et circa hoc tria facit primo
corrigit diffinitionem supra positam eius quod est iniustum facere et
ex hoc excludit rationem quarum [illegible] et dicit quod diffinitio su-
pra posita eius quod est iniuste facere non est recta Sed oportet
aliquid apponi ut dicatur quod iniustum facere est nocere alicui
scientem circumstantias aliorum preter illius voluntatem et sic hoc
sequitur quod licet aliquis volens ledatur et patiatur patitur ea
que sunt iniusta tamen nullus volens patitur iniustum per se lo-
quendo quia per se iniustum facere est inferre nocumentum alicui
preter eius voluntatem Secundo ibi Nullus autem vult etc. Solvit
primam rationem dicit quod nullus vult quod per eam voluntatem pati iniustum
nec etiam incontinens Sed incontinens operatur sibi nocua preter volun-
tatem habet enim per se voluntatem boni licet per accidens tendat
ad malum et hoc quod dictum est patet per hoc quod cum voluntas sit
apparentis boni nullus vult illud quod non estimat esse
bonum Incontinens autem ex passione concupiscentie non reputat bonum
illud quod facit tamen absolute non vult Sed tamen operatur illud
quod estimat non oportere operari per concupiscentiam que est magis inten-
sa quam voluntas autem in ratione est. Tertio ibi Qui autem sua propria
etc. Solvit secundam rationem de eo qui volens ab alio leditur
et dicit quod non patitur per se loquendo iniustum ille qui volens
dat sua Sicut Homerus narrat de quodam nomine Glauco
qui dedit Diomedi aurea arma et ereis et centum bovum pretium
novem bovum pretium Talis non patitur iniustum quia in potestate sua
est quod ipse det sua Sed iniustum pati non est in potestate eius
qui iniustum patitur Sed oportet existere aliquem qui faciat
iniustum Ideo iniustum pati est involuntarium et iniustum
autem facere voluntarium quia patiens actionis est ingrediens
quod pertinet ad rationem voluntarium principium autem passionis non
est in patiente sed in alio et hoc pertinet ad rationem involunta-
rii. Ultimo autem epilogando concludit manifeste esse non
iniuste pati sit involuntarium

Adhuc autem que proposuimus etc. postquam philosophus solvit
unam dubitationem hic accedit ad aliam et
primo ponit eam secundo solvit eam ibi Si enim contingit etc. Dicit
ergo primo quod etiam circa iustitiam et iniustitiam pertinentes
adhuc sunt due que proposuimus dicere quarum prima est
quis duorum faciat iniustum circa distributiones utrum ille
qui dat alicui aliquid preter dignitatem vel ille qui recipit.
Secunda est utrum contingat quod aliquis faciat sibi ipsi iniustum
quod tamen supra movit et infra prosequetur. Deinde cum dicit Si
enim contingit etc. prosequitur primam questionem et dicit ad recepi-
endam secundo solvit ibi vel non hec etc. Tertio determinat ve-
ritatem ibi Manifestum autem etc. Dicit ergo primo quod si contingit illud
quod prius positum est scilicet quod iniuste distribuens faciat in-
iustum et non ille qui plus accipit videtur sequi inconveniens
per hoc scilicet quod aliquis plus alii quam sibi tribuit sciens et
volens et sic videtur quod ille faciat iniustum sibi ipsi quod iste
inconveniens quod moderati homines hoc videntur facere ut sibi
ipsis minora retineant pertinet enim ad virtutem moderatam quod sit
diminutivus idest minima sibi accipiens. Deinde cum dicit
vel non hoc etc. Solvit duabus rationibus solutionibus quarum prima
est quod hoc non est simpliciter verum esse quod distribuens mino-
ra sibi retineat sed plus enim retinet sibi media bonis

exterioribus rerum simpliciter malo bono · scilicet gloria vel [illegible] bono et honesto facit volontarie ponit ibi Adhuc restat di- que predixit sed dictum supra positum utrum qui est iniustum facit iniquus additum est quod hoc preter [illegible] particulas sunt aut distribuens preter suam voluntatem et id sciens quod non patiatur iniustum sed solum patitur quedam iniusta. Deinde cum dicit Videtur utique etc. determinat dicens iniustum esse in illo qui distribuit preter dignitatem facit iniustum non autem ille qui sibi plus accipit sed quia qui adhoc operatur. Secundo ibi Non enim etc. et [illegible] causis [illegible] quarum prima est quod non dicitur ille facere iniustum cui accidit quod velit sed faciat · id est in quo est principium actionis quod quidem est in eo qui distribuit non autem in accipiente sed distribuens facit iniustum. Non autem accipiens etc. Tertiam rationem ponit ibi Adhuc si multipliciter etc. et dicit quod iniustum dicitur aliquis facere uno modo sicut principalis agens facit alio modo sicut instrumentum facit et hoc modo per dicta quod quedam inanimata puta lapides gladius vel sagitte occidunt et quod manus accedit et quod famulus precipientis occidit quorum nullum proprie loquendo facit iniustum quamvis faciat ea quibus accidit esse iniusta quod iniusta facere est secundum voluntatem operari in quo est principium actionis ut dictum est. Manifestum est quod in distribuendo distribuens se habet ut principale agens recipiens autem se habet ut instrumentum quemadmodum obediens viro relinquitur quod distribuens faciat iniustum. Quartam rationem ponit ibi Adhuc si quidem ignorans etc. et dicit quod si aliquis per ignorantiam legalis iusti male iudicat proprie loquendo non facit iniustum nec iudicium suum est iniustum quod est actio eius est iniusta quia tamen est quodammodo iniustum et id quod iudicat iniustum est secundum quod dictum est de ignorantia legalis iusti et aliud est legale iustum quod ignoratur preter et primum iustum · scilicet tale quod non potest ignorari quod illud est menti humane insertum. Sed si aliquis cognoscens iustum legale iudicat iniuste tunc ipse facit avare · id est iniuste vel propter gratiam alicuius retinendam vel propter penam evadendam. Si quis enim velit propter tales inequales causas iniustificationem ille qui propter hoc iniuste iudicat ut consequatur gratiam alicuius plus habet de bono quod sibi competat et ita avare facit sed non plus habet de illo bono in quo altera consistit quod et in illis qui manifeste propter avaritiam iniuste adiudicat alicui alicuius agrum non accipit aliquem agrum sed argentum. Ita autem se distribuens in distributionibus sicut iudex in commutationibus unde sicut iudex male iudicans iniustum facit ita et ille qui distribuit. Deinde cum dicit Homines autem in ipsis etc. excludit quosdam errores et circa hoc duo facit primo excludit quasdam falsas opiniones circa facilitatem iusti vel iniusti secundo in quibus consistant iusta et iniusta ibi Sunt autem iusta etc. Circa primum excludit tres falsas opiniones quarum prima est de facilitate eius quod est esse iniustum et dicit quod homines multa estimant quod statim in [illegible] habeant facere iniustum unde reputant quod facile sit aliquem esse iniustum. Sed hoc non est ita · facile · non est et statim in potestate hominis quod aliquis faciat ea que

sunt iniusta puta quod committat adulterium cum uxore vicini sui et quod percutiat proximum et quod tallat argentum de manu alterius vel quod de manu sua det alicui argentum ad procurandum homicidium vel aliquid huiusmodi. Sed quod homines faciant sic se habentes prompte et delectabiliter non est facile nec in potestate hominis sed ad hoc perveniunt ad longam consuetudinem. Secundo ibi Similiter autem etc. excludit falsam opinionem circa cognitionem iustorum et iniustorum et dicit quod quidam non estimant esse magne sapientie quod aliquis cognoscat iusta et iniusta quia hoc quod non est difficile intelligere ea que leges dicunt que sunt iusta legalia sed ea que per se simpliciter considerata non sunt iusta nisi secundum accidens nisi attendatur ea [illegible] esse iusta sed ut iusta sunt secundum quod aliqualiter operantur et distribuuntur · id est attribuunt aliqualiter personis et propter hoc autem · scilicet accommodare convenienter ea que sunt posita in negotiis et personis est magis operosum et difficile quam scire sanativa in quo consistit tota ars medicine. Maior enim est difficultas circa voluntaria in quibus consistit iustitia quam circa complexionum in quibus consistit sanitas quod etiam scire virtutes mellis et vini et elebori et cetera et incisionis facile est. Sed distribuere ista ad sanandum sicut oportet et cui oportet et quando oportet tanta opus est quanta et medicum esse quod hoc qui hoc scit medicus est. Tertio ibi Propter hoc autem etc. excludit falsam opinionem de facilitate eius quod est iustum operari iniusta et dicit quod propter hoc homines estimant quod iusti non minus sit facere iniustum quam iniusti quia cum contrariorum eadem sit scientia ideo videtur quod aliquis existens iustus non minus sed magis scit et potest operari singula eorum que sunt iniusta sicut committere adulterium et percutere alium et dimittere clipeum in bello vel quod aliquis faciat insultum ingrediens sed respondet quod quod aliquis faciat operationem quoniam tales et facere iniustum non est facere predicta nisi secundum accidens nisi · scilicet aliquis facit ista que sunt esse iniusta sed facere iniustum est facere predicta sic se habendo · scilicet quod sit volens et promptus. Adhuc sicut est de medicina medicari et sanare non consistit in hoc solum quod est incidere vel non incidere vel dare farmacum · id est medicinam laxativam vel non dare sed quod aliquis sic operatur sicut oportet. Deinde cum dicit Sunt autem iusta etc. ostendit in quibus operantur iusta et dicit quod iusta sunt in illis qui participant quibus possunt adesse ea que sunt bona simpliciter et absolute sicut dicitur et alia huiusmodi et tamen in eis est hoc superabundantia et defectus sicut sunt isti homines quibusdam enim talia non est aliqua superabundantia sed semper optime convenient talibus bonis sicut forte hominibus existimo inmortalibus et forte diis sunt quidam eorum qui pervenerunt ad tales usus et nullus est iustus · id est valde nocivus et incurabilibus aliqua modica particula talium bonorum est utilis sed omnia eis nocent quamquam non omnia nocent sed usque ad aliquid determinatum unde patet quod iustitia est humanum bonum quod convenit hominibus secundum statum.

De epieikeia autem etc. Postquam philosophus determinavit de iustitia ostendit hic determinat de epieikeia que est quedam iustitie directiva. [illegible]

de epikeia

est intencio eius et loquitur consequenter [illegible] ut ibi et cetera. Dicit
ergo primo quod consequens premissis est ut dicatur de epyikeia
que nominat quandam virtutem et de epyikes quod est obiectum eius.
[illegible] autem de eis qualiter quidem epyikeia se habeat ad
iusticiam et qualiter epyikes se habeat ad id
quod est iustum. [illegible] autem intendo epyikes quod id quod est quo-
niam vel tertius [illegible] supra et [illegible] quod est
obediens et [illegible] et epyikeia in excellenciori modo
obedit [illegible] intencionem legis latoris ubi deficit
[illegible] legis. ¶ Deinde cum dicit [illegible] autem ut ibi
et cetera [illegible] et circa hoc tria facit primo [illegible]
[illegible] de eo epyikes [illegible] et [illegible]
et cetera. Circa primum duo facit primo movet dubitationem secundo solvit
ibi [illegible] autem omnia et cetera. Dicit ergo primo quod si aliqui dili-
genter intendant non videtur quod epyikes et iustum simpliciter sit
idem. [illegible] aliquid recedat a iusto legali [illegible] quod [illegible]
sic dubium [illegible] a iusto et hoc assignat rationem quam [illegible]
laudamus id quod est epyikes [illegible] hoc esse bonum et dicit
similiter laudamus talem virum qui hoc operatur vel di-
cimus [illegible] virum virile [illegible] et sic [illegible]
[illegible] transferimus laudem ad id quod est epyikes vel ad
hominem [illegible] ad aliquid magis bonum in hac [illegible] quod
epyikes sit [illegible] aliquid melius quam iustum [illegible] non videtur
esse idem simpliciter cum iusto [illegible] non [illegible]
[illegible] videtur esse inconveniens si id quod est epy-
kes sit laudabile et sit aliquid preter iustum [illegible]
[illegible] iustum [illegible] laudabile [illegible] bonum [illegible] id quod
est epyikes ~~[illegible] laudabile et [illegible]~~ [illegible] sic ad
[illegible] non sit bonum [illegible] bonum [illegible] nullo modo ut vno
[illegible] vel [illegible] si ambo sint bona quod sit
idem et sic concludit quod [illegible] id quod est epyikes [illegible] du-
[illegible] [illegible] videtur quod non [illegible]
laudatur ut melius quam iustum [illegible] videtur quod sit
idem cum iusto [illegible] id quod est [illegible] iustum non videtur
esse bonum et laudabile. ¶ Deinde cum dicit [illegible]
omnia et cetera solvit [illegible] et circa hoc duo facit
primo [illegible] secundo [illegible] assignat ibi facit
autem dubitationem et cetera. Dicit ergo primo quod omnia que dicta
sunt [illegible] dubitationem [illegible] recte se habent et
[illegible] recte intelligat nulla contrarietas ibi latet
[illegible] quod id quod est epyikes est iustum quod est me-
lius quodam alio iusto quod ut supra dictum est quo lo-
cutus [illegible] dividitur in naturale et legale [illegible] id quod
est epyikes melius iusto legali [illegible]
[illegible] et sic et non [illegible] melius quam iustum [illegible]
generis [illegible] [illegible] quod idem est iustum
et epyikes quod sub genere iusti continetur [illegible] ambo sunt
bona [illegible] legale et epyikes melius est id quod est
epyikes. ¶ Deinde cum dicit facit autem dubitationem et cetera
assignat rationem [illegible] et circa hoc tria facit primo
assignat rationem dubitationis secundo assignat rationem [illegible]
ibi causa autem et cetera tertio concludit [illegible] intentam ibi [illegible]
[illegible] quid et cetera. Dicit ergo primo quod hoc est quod
faciebat dubitationem quod id quod est epyikes est quoddam [illegible]
[illegible] non est iustum legale sed est quedam direc-
tio iusti legalis. ¶ Deinde cum dicit [illegible] ¶ Deinde

est [illegible] quod [illegible] sub iusto naturali a quo oritur iustum
legale [illegible] natum est dirigi secundum principium suum
[illegible] ¶ Deinde cum dicit causa autem et cetera assignat rationem [illegible]
[illegible] quod iustum legale indigeat directione et
circa hoc tria facit primo [illegible] iusti legalis defectum
secundo ostendit quod talis defectus non excludit eius rectitudinem ibi
et est nichil minus et cetera tertio concludit directionis necessitatem
ibi cum igitur dicat lex et cetera. Dicit ergo primo quod iustum le-
gale indiget directione [illegible] quia omnis lex datur
universaliter quia particularia sunt infinita non possunt com-
prehendi ab intellectu humano ut de singulis particularibus
lex feratur et ideo oportet quod lex in universali feratur puta quod [illegible]
[illegible] accidat [illegible] autem est quod de quibusdam [illegible]
[illegible] ad verum dicere universaliter sicut in necessariis in quibus
non potest defectus accidere. Sed de quibusdam non est possibile quod
[illegible] ad verum [illegible] sicut de contingentibus de quibus
et si [illegible] sit verum ut in pluribus in paucioribus tamen deficiunt et
talia sunt facta humana de quibus dantur leges et ideo in
talibus necesse est quod legis lator universaliter loquatur propter impossi-
bilitatem legis comprehendendi particularia neque tamen est possibile
quod in omnibus recte se habeat id quod dicitur propter hoc quod deficit
in paucioribus legis lator accipit id quod est in pluribus et tamen
non ignorat quod in paucioribus deficit esse peccatum sicut [illegible]
[illegible] quod homo [illegible] et tamen novit quod propter errorem
[illegible] in paucioribus accidit aliquos habere plures vel paucio-
res. ¶ Deinde cum dicit et est nichil minus et cetera ostendit quod
predictus defectus non tollit rectitudinem legis vel iusti le-
galis dicens quod licet predictum accidat in aliquibus ex ob-
servancia legis nichilominus lex recta est quia [illegible] peccatum illud
non est ex parte legis [illegible] rationabiliter posita est neque ex parte
legis latoris qui locutus est secundum conditionem materie. Sed est [illegible]
[illegible] talis enim est materia operabilium humanorum quod non sunt
universaliter eodem modo sed ut in paucioribus deficiunt sicut
reddere depositum secundum se iustum est et ut in pluribus bonum
in aliquo tamen casu potest esse malum puta si reddatur gladius
furioso. ¶ Deinde cum dicit cum igitur dicat et cetera concludit
necessitatem directionis iusti legalis et dicit quod cum lex
proponit ad universale et in aliquo casu non sit utile illud
observari tunc recte habet quod [illegible] dirigatur illud quod
deficit legi ubi scilicet legis lator [illegible] casum particu-
larem in quo lex deficit non determinavit et peccavit [illegible]
[illegible] quod posuit in hac quod simpliciter [illegible] dicere
[illegible] ipse legis lator si presens esset ubi talis casus
accidit sic determinaret esse dirigendum et si a principio
consideravit posuisset hoc in lege sed non potuit comprehendere
omnes casus particulares sicut in quadam civitate statu-
tum fuit sub pena capitis quod peregrini non ascenderent
muros civitatis ne scilicet possent dominium civitatis usurpare
hostibus autem irruentibus peregrini quidam ascendentes
muros civitatis defenderunt civitatem ab hostibus quos tamen
non est dignum capite puniri [illegible] enim hoc [illegible] ille
[illegible] pena reponitur et id secundum iustum sic or-
[illegible] dirigere iustum legale. ¶ ~~Deinde cum dicit quod igitur~~
~~[illegible] et cetera~~ concludit intentam et dicit quod propter predicta
manifestum est quid id quod est epyikes est quoddam iustum et cetera
~~melius quodam iusto non quidem iusto [illegible] quod simpliciter~~ [illegible]

Margin notes, left column: trans-ferimus; causa

Margin notes, right column: [illegible]; relinquit; cat

dixisset quia et ipse legislator si presens esset vel talem casum attenderet sic determinaret esse dirigendum et si a principio percepisset posuisset hoc in lege. Sed non potuit comprehendere omnes casus particulares, sicut in quadam civitate statutum fuit sub pena capitis quod peregrini non ascenderent muros civitatis, ne scilicet possent dominium civitatis usurpare. Hostibus autem irruentibus peregrini quidam ascendentes muros civitatis defenderunt civitatem ab hostibus, quos tamen non est dignum capite puniri. Esset enim hoc contra ius naturale ut benefactoribus pena rependeretur, et ideo secundum iustum naturale oportet hic dirigi iustum legale. Deinde cum dicit Propter quod iustum quidem etc. concludit veritatem intentam et dicit quod propter predicta manifestum est id quod est epieikes esse quoddam iustum et est melius quodam iusto, non quidem iusto simpliciter, id est universaliter [illegible]. Hec est enim natura eius quod est epieikes ut sit directivum legis ubi lex deficit propter aliquem particularem casum. Quia enim lex deficit in particularibus, ista est causa quare non omnia possunt determinari secundum legem, quia de quibusdam que raro accidunt impossibile est quod lex ponatur, eo quod non possunt omnia talia a legislatore previderi, et propter hoc necessarium est post legem latam sententia iudicum per quam scilicet dictum legis applicatur ad particulare negotium. Quia enim humanorum operabilium est indeterminata materia, inde est quod eorum regula que est lex oportet quod sit indeterminata, quia non semper eodem modo se habet. Et ponit exemplum de Lesbia edificatione. In insula enim Lesbia sunt lapides duri qui non possunt de facili ferro scindi ut sic directe adequentur ad rectitudinem, et ideo edificatores utuntur ibi regula plumbea, et sicut illa regula plumbea coaptatur ad figuram lapidis et non manet in eadem dispositione, ita oportet quod sententia iudicum adaptetur ad res secundum earum convenientiam. Deinde epilogando concludit manifestum esse ex predictis quid est id quod est epieikes, et quod est quoddam iustum, et quod est melius quodam iusto legali scilicet. Deinde cum dicit Manifestum autem ex hoc etc. determinat de ipso epieikes et dicit manifestum esse ex hoc quid sit epieikes. Homo enim epieikes est ille scilicet qui eligit et operatur eadem que dicta sunt. Et ponit quandam proprietatem talis virtuosi et dicit quod talis non est acribodikaios, id est diligenter exequens iustitiam ad deterius, id est ad puniendum, sicut illi qui sunt rigidi in puniendo, sed diminuit penas quamvis habeat legem adiuvantem ad puniendum. Non enim pene per se sunt intente a legislatore sed quasi medicina quedam peccatorum, et ideo epieikes non plus apponit de pena quam sufficiat ad cohibendum peccata. Deinde cum dicit Et habitus iste etc. determinat de ipso habitu virtutis et dicit quod iste habitus qui dicitur epieikeia est quedam species iustitie et non est alius habitus a iustitia legali, sicut et dictum est. [illegible] cognoscitur.

Utrum autem contingat sibi ipsi etc. Postquam philosophus determinavit de iustitia proprie dicta, hic intendit determinare de iustitia metaphorice dicta. Et circa hoc duo facit. Primo movet quandam questionem que est ad se ipsum. Secundo ostendit quod nullus potest proprie loquendo sibi ipsi facere iniustum secundum quod dicitur secundum metaphoram. Circa primum duo facit. Primo ostendit quod nullus potest sibi ipsi facere iniustum vel pati iniustum. Secundo ostendit quid sit peius, utrum facere iniustum vel pati iniustum, ibi Manifestum autem et quod ambo etc. Circa primum tria facit. Primo proponit questionem quod ex supradictis determinari potest. Secundo ponit quasdam rationes quod aliquis possit sibi ipsi facere iniustum, ibi Quedam quidem enim etc. Tertio determinat veritatem, ibi Sed autem etc. Dicit ergo primo quod ex predictis patet esse manifestum utrum contingat quod aliquis sibi ipsi faciat iniustum vel non. Hanc autem questionem movit supra, sed nunc eam prosequitur propter consummationem considerationis iustitie. Deinde cum dicit Quedam quidem enim etc. ponit duas rationes ex quibus videtur quod aliquis possit sibi ipsi iniustum facere. Quarum prima talis est. Iustum legale est, secundum supradicta, illa que sunt iusta secundum quamcumque virtutem ordinata a lege; unde illud quod in nullo casu ordinatur non videtur esse iustum secundum aliquam virtutem, et ita videtur esse iniustum. In nullo autem casu lex iubet quod aliquis se interficiat. Illa autem que lex non iubet tamquam iusta prohibet tamquam iniusta. Quod non est sic intelligendum quasi non sit medium inter preceptum et prohibitionem legis, cum multa sint que a lege non precipiuntur nec prohibentur sed permittuntur humane voluntati, sicut emere rem aliquam vel non emere. Sed est sic intelligendum quod illa sola lex in nullo casu iubet que sunt contraria his que sunt iusta, et ita videtur quod occidere se ipsum sit contra iustum, cum hoc lex nunquam precipiat. Secundam rationem ponit ibi Adhuc autem etc. et dicit quod ille qui nocet alteri preter legis preceptum, puta cum lex precipit aliquid puniri, dummodo non sit contra nocentem, id est resistens nocumento sibi illato, puta cum repellit percussionem, talis iniustum facit volens. Et intelligo quod dico volens, id est cognoscens quid et quo faciat et alias circumstantias. Sed ille qui occidit se ipsum propter iram operatur preter rectam legem volens, quia hoc prohibet lex. Ergo facit iniustum, et ita videtur quod aliquis possit sibi ipsi iniustum facere. Deinde cum dicit Sed autem etc. solvit predictam dubitationem. Et primo ponit solutionem et affirmat eam. Secundo ponit radicem principalis solutionis, ibi Totaliter autem solvitur etc. Circa primum duo facit. Primo solvit dubitationem supra motam quantum ad iustitiam legalem. Secundo quantum ad iustitiam particularem, ibi Adhuc secundum quod iniustus etc. Circa primum duo facit. Primo ponit solutionem et dicit quod ille qui interficit se ipsum facit quidem iniustum, sed queritur cui iniustum faciat. Facit enim iniustum civitati, quam privat uno cive, sed non facit iniustum sibi ipsi. Secundo ibi Volens enim etc. confirmat solutionem positam. Et primo quantum ad hoc quod non facit iniustum sibi. Ipse enim volens patitur occisionem; nullus autem patitur iniustum volens, ut supra habitum est; unde non patitur iniustum neque facit sibi iniustum. Secundo ibi Propter quod etc. confirmat solutionem quantum ad hoc quod facit iniustum civitati, et hoc per quoddam signum, videlicet quia civitas infert damnum quale punitio est, scilicet inhonorationem sive ignominiam ei qui occidit se ipsum, puta quod facit trahi cadaver eius vel dimittatur ipsum insepultum; ex hoc datur intelligi quod ipse fecit iniquitatem civitati. Deinde cum dicit Adhuc secundum quod iniustus etc. ostendit quod nullus facit sibi ipsi iniustum secundum iustitiam particularem. Et primo ponit quod intendit et dicit quod secundum quod aliquis dicitur iniustus non quasi totaliter pravus secundum omnem malitiam, sed solum quia facit iniustum particulare, secundum hoc iniustum non est quod aliquis sibi ipsi faciat iniustum. Hoc enim

particulare est aliud ab iniusto legali, de quo supra
loquebamur. Contingit enim quod aliquis dicatur iniustus secundum
aliquem modum non quia habeat totam maliciam, sed quia habet aliquam
particularem maliciam. Sicut et aliquis dicitur timidus propter particularem
maliciam, unde necesse est secundum istam iniusticiam particularem, quod quando
sibi ipsi faciat iniustum, sed ibi Simul eadem etc. Comparat
iniusticiam ad ceteras virtutes, quarum prima est quod ille qui facit
iniustum secundum iniusticiam particularem habet plus quam sibi de-
beat. Ille autem qui patitur habet minus. Si ergo aliquis sibi
ipsi faciat iniustum, sequitur quod unum et idem auferat ab
eodem et adiciatur sibi. Quod supra apponitur ergo impossibile
est quod idem sit iustum faciens et iniustum patiens
actione ipso, sed ista iusticia quod iniustum necesse est in pluribus
personis invenire. Secundam rationem ponit ibi Adhuc
voluntarium etc. Et dicit quod iniustum facere oportet esse
voluntarium et cum electione, [illegible] et quod sic prius quam iniuste
pati. Ille enim qui primo passus est iniustum, et idem
faciat, non videtur quod lex permittit non videtur facere iniustum, puta non
si recipiat rem sibi ablatam. Sed si aliquis sibi ipsi
noceat, eadem simul et patitur et facit. Item ergo non si-
bi ipsi facere iniustum. Tertiam rationem ponit ibi Adhuc
erit utique etc. Voluntarie enim aliquis sibi ipsi nocet.
Si ergo talis iniustum patitur, aliquis sequitur quod in-
iustum pati sit voluntarium, quod supra improbatum est.
Quartam rationem ponit ibi Cum hiis autem etc. quod secundum
alias in particularibus iniustificationibus vel iniusticie
speciebus manifeste apparet quod nullus
sibi faciat iniustum. Est enim una species particularis
iniusticie mechia vel adulterium. Nullus autem mechatur
vel adulterat uxorem suam, et idem est de furto de muro
et quod pertinet ad aliam iniusticie speciem. Propter hoc
quod suffodere parietem [illegible] idem est quod dicitur aliquis fur si
accipiat aliquam bona sua, unde patet quod non sibi ipsi
iniustum facit. Deinde cum dicit Totaliter autem solvitur
etc. ponit principalem rationem predictam solucionem, et dicit
quod totaliter solvitur predicta questio, scilicet quod est iniustum
facere sibi ipsi, secundum hoc quod supra determinatum est de eo
quod impossibile est voluntarie aliquem iniustum pati. Ex
hoc enim manifeste sequitur quod nullus iniustum facit
cum iniustum facere sit voluntarium ut supra patuit est.
Deinde cum dicit Manifestum autem quod ambo etc. comparat
iniusticiam ad duo, et circa hoc tria facit. Primo ostendit
quod utrumque eorum est malum. Secundo ostendit quod iniustum facere
peius est, ponit ibi Sed accidens etc. Tertio ostendit
quod patiens peius esse etc. ibi Secundum accidens autem etc. Dicit
ergo primo quod ambo, scilicet iniustum facere et iniustum pati,
sunt prava, quia quodlibet in hoc [illegible] hoc quidem, scilicet iniuste
pati, est minus habere quam medium iusticie requirat,
hoc autem, scilicet iniustum facere, est plus habere quam sit
mensura iusticie. Medium autem iusticie quod dicitur iustum
ita se habet in commutationibus et in distributionibus,
sicut sanum in medicinali et bona habitudo in arte ex-
ercitativa. Unde sicut in medicinali et exercitativa aliud
recedit plus vel minus est malum, ita et circa iusticiam.
Deinde cum dicit Sed tamen deterius etc. ostendit quod peius
sit iniustum facere quam iniustum pati, et quod deterius

quod iniustum facere est vituperabile et cum malicia, quod
quidem intelligitur est vel de malicia perfecta et simpliciter,
puta cum aliquis iniustum facit non solum voluntarie
sed ex electione, vel de habitu proxime ad perfectam maliciam,
ut patet de eo qui iniustum facit non ex electione sed
ex ira vel alia passione. Contingit enim, sicut supra dictum est, quod non
omne voluntarium est cum iniusticia, quia enim aliquis vo-
luntarie iniustum facit et tamen non est iniustus simpliciter
nec vituperatur. Sed iniustum pati est omnino sine malicia
et iniusticia. Ille enim qui iniustum patitur nullo modo propter
hoc dicitur iniustus vel malus. Manifestum est autem quod illud
est magis malum a quo denominatur aliquis malus quam a quo non
denominatur malus. Sicut albedo inexistens magis denomi-
nat aliquem album magis dicitur albedo quam illa que in
pariete aqua non denominatur aliquis albus. Sic ergo iniustum
pati simpliciter est minus malum quam iniustum facere.
Deinde cum dicit Secundum accidens autem etc. ostendit quod patiens
peius esse potest, et dicit quod nichil prohibet autem iniustum pati
per accidens sit magis malum quam iniustum facere, puta cum aliquis
ex hoc quod iniustum patitur provocatur ad maiores in-
iusticias faciendas. Sed de hoc quod est per accidens non curat
ars, sed iudicat secundum id quod est per se. Sicut ars medi-
cine dicit pleuresim, que est apostema, sub costis gra-
viorem et mortale esse morbum quam offensionem, scilicet strophe,
sive pedis, tamen minus aut offensio pedis potest per accidens po-
tius esse peior, puta cum aliquis propter hoc quod habet pedes lesos
cadit et sic cadit accidit quod capiatur ab adversario
et sic moriatur. Deinde cum dicit Secundum metaphoram autem
etc. ostendit qualiter sit metaphorica iusticia, et dicit quod secun-
dum metaphoram et similitudinem contingit quod non sit
iustum vel iniustum totius hominis ad se ipsum, sed quod sit
quoddam iustum inter aliquas partes hominis adin-
vicem, non tamen inter eos est omne iustum, sed solum iustum
despoticum vel dispensativum vel yconomicum, quod in his
dicitur vel dispensationis ut dictum est, dominativum vel [illegible]
partes anime, ubi rationali que dominatur irrationabilis et
irascibilis, sed ratio dicitur intellectus, et regit et
gubernat eas, et propter ista respiciunt illi quibus videtur quod sit
iniusticia hominis ad se ipsum propter hoc quod ratio est aliis partibus
[illegible] apparet, puta cum ira vel concupiscentia aliquis
[illegible] ut ita est quoddam iustum et iniustum
sicut inter imperantem et eum qui imperat. Illud autem est proprie
iustum quod non est inter duos sed est [illegible] tam
[illegible] multas pertinet ad [illegible] deinde personarum vel
[illegible] Ultimo autem epilogando concludit quod determinatum est de
iusticia et aliis virtutibus moralibus secundum predictum modum,
in hoc terminatur sententia quinti libri. Incipit liber Sextus.

Quia autem existimant prudentes etc. Cum philosophus
postquam prius determinavit de virtutibus mo-
ralibus, hic in sexto libro tractat de intel-
lectualibus. Et primo generaliter dicit de quo secundum inten-
tio sua determinat principium ibi Prius quidem ergo dictum est etc.
Circa primum tria facit. Primo dicit quod dictum est de ratione
recta scilicet quid [illegible] de ea dicitur sicut ibi In omnibus autem
dictis habitibus etc. [illegible] [illegible] continuat se
ad precedentia ibi Anime autem virtutes etc. Dicit ergo

no
no
c
offensio

quia supra in secundo dictum est quod in virtutibus moralibus
oportet supra dictum est quod eligere medium et non superabun-
dantiam et defectum, medium autem est determinare per rationem rectam
ita ut medium dictum est conveniens, ut scilicet rationi recte, in virtu-
te intellectuali que est recta ratio, rationis divisionem in huiusmodi specie
sicut et supra diximus virtutes morales. Deinde cum
dicit In omnibus enim dictis etc. ostendit quid dictum sit de ratione
recta secundum posse ea que supra dicta sunt, secundo ostendit
quod hoc non sufficit ibi Est autem dicere quidem etc. Tertio concludit
quid quid oportet amplius dicere ibi Propter quod etc. Dicit
ergo primo quod in omnibus predictis habitibus, id est in virtutibus moralibus,
sicut et in aliis rebus, puta in artificialibus, est aliquod quasi si-
gnum ad quod respicit ille qui habet rectam rationem, et sic
intendit et remittit, id est addit vel minuit, et considerat
per hoc signum quod est terminus medietatis, id est quomodo debeat
determinari medietas in unaquaque virtute, quam quidem
medietatem dicimus esse quoddam medium inter superabundantiam
et defectum, et hoc secundum rationem rectam. Hoc autem signum est finis
virtuoso sicut et artifici, est id quod dicit: hoc quidem
non oportet deficere neque ultra addere, et hoc est medium virtutis,
quod quidem in predictis manifestatum sit. Deinde cum dicit
Est autem dicere etc. ostendit quod non sufficit cognoscere de
ratione recta et dicit quod id quod dictum est secundum rationem rectam non
est sufficienter manifestum quantum requiritur ad usum rationis recte.
Est enim id quod dictum est quoddam verum quod utitur in omnibus
humanis studiis in quibus homines secundum scientiam practicam
operantur, puta in militia, in medicina et
in quibuscumque aliis negotiis in quibus omnibus verum est dicere
quod neque plura neque pauciora oportet facere aut negligere quam
ea que medio modo se habent et secundum quod recta ratio det-
erminat. Sed solum ille qui hoc cognoscit habet non propter hoc scit
et amplius parare ad operandum, puta si quis ignoret qualia
oportet dari ad sanandum corpus, aliquis diceret quod illa de-
bent dari que precipit ars medicine, et ille qui
habet hanc artem, scilicet medicus, non propter hoc interrogans sciret
quid deberet dare infirmo. Sic autem se habet ratio recta propter
virtutem in moralibus sicut recta ratio artis in artifi-
cialibus. Unde patet quod non sufficit id quod dictum est.
Deinde cum dicit Propter quod oportet etc. concludit quod circa habitus
etiam anime non solum verum est dicere ad medium sed
quod distincte determinetur quid sit ratio recta et quis sit
terminus, id est diffinitio rationis recte, vel quod secundum quod ratio recta determinat
recte posset. Deinde cum dicit Anime autem virtutes
etc. accingit se ad sententiam, et dicit quod cum supra
in principio diviserimus virtutes anime hoc modo
quod quasdam diximus esse morales, quasdam intellectuales, et
quia de moralibus determinatum est, restat quod determine-
mus de reliquis, id est de intellectualibus, et quod ipsa ratio re-
cta tractari. Et quia prius aliqua dicenda sunt de ipsa anima
secundum cuius cognitionem possunt cognosci anime vir-
tutes, ut dictum est in principio, ideo dicendum est. Deinde
cum dicit Prius quidem etc. Incipit prosequi propositum,
et primo determinat que dicta sunt de anima
secundo prosequitur de virtutibus intellectualibus ibi Sumendum
igitur unusquisque horum etc. Circa primum duo facit: primo
resumit divisionem partis anime supradictam, inducit primum

secundo subdividit alteram membrorum ibi Nunc autem de ratione habente etc.
Dicit ergo primo quod prius dictum est quod due sunt partes anime: una
que est habens rationem, et alia que est irrationalis. Dictum est autem
supra quod id quod est rationem habens comprehendit virtutes in-
tellectuales, id autem quod est rationis particeps per obedientiam comprehendit
virtutes morales. Deinde cum dicit Sumitur autem etc. sub-
dividit alterum membrorum predicte divisionis, et circa hoc tria facit:
primo ponit divisionem, secundo probat eam ibi Ad ea namque que genere
altera etc. tertio imponit nomina membris divisionis ibi Dicatur
autem etc. Dicit ergo primo quod quia nunc intendimus facere mentionem
de virtutibus intellectualibus que perficiunt partem rationa-
lem, ideo ad distinguendum virtutes intellectuales oportet dividere ratio-
nem eodem modo quo divisimus partem anime, non quidem ex principali
intentione sed tantum quod sufficit ad propositum. Supponatur ergo
quod pars rationalis dividatur in duas: una quidem est per quam specu-
lamur illa entia, scilicet necessaria, quorum principia non possunt
aliter se habere. Alia autem est per quam speculamur contingentia.
Deinde cum dicit Ad ea namque que genere altera etc. probat
premissam divisionem tali ratione: ad ea que differunt genere
necesse est quod ad diversa genera partium anime non adaptentur;
manifestum est autem quod contingens et necessarium differunt genere, sicut habetur
de corruptibili et incorruptibili in decimo metaphysice. Relinquitur ergo quod
ad diversa secundum genus partes anime rationalis quibus cognoscuntur
necessaria et contingentia ordinentur. Antecedentem probat ibi Siquidem
secundum similitudinem etc. et hoc tali ratione: partibus anime inest
cognitio secundum quandam similitudinem quam habent ad res cognitas,
non quidem ita quod res cognita sit actu in ipsa potentia cogno-
scentis sicut Empedocles posuit quod terra terra cognoscitur,
igne ignem, et sic de aliis, ut habetur in primo de anima; sed inest potentiis cognitivis
proportio sive convenientia ad cognoscenda, sicut visus ad cognoscendos colores et
auditus ad cognoscendos sonos. Et eorum que sunt ad
invicem alia et proportionata est eadem ratio distinctionis.
Ergo sicut cognoscibilia per rationem genere differunt ita et partes anime
rationalis. Deinde cum dicit Dicatur autem etc. impo-
nit nomina predictis partibus, et dicit quod predictarum partium rationalis
anime una quidem que speculatur necessaria potest dici scientifi-
cum anime quia scientia de necessariis est. Alia autem potest dici
ratiocinativa, secundum quod ratiocinari et consiliari secundum quod consi-
liari idem, scilicet quandam inquisitionem, non dum determinatam,
sicut et ratiocinatio que quidem indeterminata magis
tamen accidit circa contingentia de quibus consilium est. Consiliatur
nullus enim consiliatur de illis que non contingit aliter se habere.
Sic ergo ratiocinativum sit una pars anime rationalis huius.
Sciendum autem quod ista partium determinatio differt ab illa que habetur in
tertio de anima qua distinguitur intellectus in possibilem et in agentem,
et possibile dicit quo est omnia fieri,
potentia autem est quo est omnia facere. Sic ergo et intellectus
agens quod per se ordinatur ad omnia se habet ut lumen et
possibili neuter intellectus sic alia pars anime dicitur intelle-
ctiva quam intellectus contingentia. Quod vero necessarium
et contingens differunt se habere sicut perfectum et imperfectum
in genere entis, eadem autem potentia anime cognoscitur perfecta et im-
perfecta, et eadem quidem sicut visus lucida et tenebrosa,
multo ergo magis potentia intellectiva cognoscit necessaria et
contingentia. Est intellectus se habet intellectus ad intelligibilia

cadit

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ex inspectione [illegible]

quod sensus ad sensibilia. Secundo ibi: Alia autem est aliorum etc. [illegible] magis unita. Sensus autem [illegible] proportionatur et incorruptibilia [illegible] quibus proportionaliter eadem virtus [illegible] contingentia multo magis eadem intellectiva potentia cognoscitur necessaria et contingentia. Hoc autem et Plato [illegible] [illegible]. Non enim quaelibet diversitas generis in obiectis requirit diversitatem potentiarum. Alioquin non eadem potentia visiva videret plantas et alia, sed sola illa diversitas quae respicit formalem rationem obiecti, puta si essent diversi generis colores et lumina, oporteret esse diversas potentias visivas. Obiectum autem intellectus proprium est quod quid est, quod est commune omnibus et necessariis et contingentibus; unde non eodem modo [illegible] et eadem intellectiva potentia cognoscuntur. Necessaria et contingentia [illegible] ratione diversitatis generis necessariorum et contingentium non requirit diversitatem potentiarum intellectivarum. Haec autem dubitatio de facili solvitur, si quis consideret quod contingentia dupliciter cognosci possunt: uno modo in suis rationibus universalibus, alio modo prout sunt in particulari. Universales quidem rationes contingentium immutabiles sunt, et secundum hoc de his demonstrationes dantur et ad scientias demonstrativas pertinet eorum cognitio. Non enim scientia naturalis est solum de rebus necessariis et incorruptibilibus, sed etiam de rebus corruptibilibus et contingentibus. Unde patet quod contingentia sic considerata ad eandem partem animae intellectivae pertinent ad quam et necessaria, quam philosophus vocat hic scientificum; et sic procedunt rationes inductae. Alio modo possunt accipi contingentia secundum quod sunt in particulari, et sic variabilia sunt, nec cadit supra ea intellectus nisi mediantibus potentiis sensitivis. Unde et inter partes animae sensitivas ponitur una potentia quae dicitur ratio particularis sive vis cogitativa, quae est collativa intentionum particularium. Sic autem accipit hic philosophus contingentia in praesenti; sic enim cadunt sub consilio et operatione. Et propter hoc ad diversas partes animae rationalis pertinere dicit necessaria et contingentia, sicut universalia speculabilia et particularia operabilia.

[V]irtutis autem utriusque horum etc. Postquam philosophus distinxit partes animae rationalis, hic incipit agere de ipsis virtutibus intellectualibus quibus utraque pars animae rationalis perficitur. Et primo determinat de singulis intellectualibus virtutibus. Secundo movet quandam dubitationem de utilitate ipsarum, ibi: Dubitabit autem utique aliquis etc. Circa primum duo facit. Primo investigat rationes acceptas virtutis intellectualis. Secundo incipit de eis agere, ibi: Incipientes igitur desuper etc. Circa primum tria facit. Primo proponit communem rationem virtutis, quae in primo dicta est, quod virtus alicuius est quae opus eius bonum reddit. Secundo inquirit quid sit bonum opus animae rationalis quantum ad utramque partem, ibi: Tria autem sunt in anima etc. Tertio concludit quae sint virtutes utriusque partis, ibi: Secundum quas igitur etc. Dicit ergo primo quod ex quo ostensum est quod sunt duae partes rationalis animae habentes virtutes intellectuales, accipiendum est quis est optimus habitus utriusque praedictarum partium, quia talis habitus necesse est quod sit virtus utriusque partis. [illegible] Manifestum est autem supra quod virtus uniuscuiusque rei determinatur ad proprium opus eius, scilicet quod virtus est secundum quam aliquid optime perficit aliquod opus. Deinde cum dicit: Tria autem sunt in anima etc., inquirit quid sit proprium opus utriusque

praedictarum partium. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit quae sint principia propriorum actuum hominis. Secundo inquirit quid sit proprium opus rationis, ibi: Speculativae autem mentis etc. Tertio infert conclusionem intentam, ibi: Utrarumque itaque etc. Circa primum tria facit. Primo proponit tria quae videntur esse principia humanorum actuum. Secundo excludit unum eorum, ibi: Horum autem sensus etc. Tertio ostendit quomodo duo reliqua ad invicem concordare possunt, ibi: Est autem quod in mente etc. Circa primum considerandum est quod duo videntur esse propria hominis, scilicet cognitio veritatis et actus [illegible], scilicet prout homo agit tanquam dominus sui actus et non sicut actus vel ductus ab alio. Sicut hic dicit duo videntur hic dominari et principari, tria quae sunt in anima, scilicet sensus et intellectus et appetitus, quibus [illegible] moventur aliae vires, ut dicitur in tertio de anima. Deinde cum dicit: Horum autem etc., excludit aliud quod de tribus, scilicet sensum, et dicit quod manifestum est quod non pertinet [illegible] ad sensum [illegible] ad appetitum. Manifestum autem [illegible] [illegible] nullius actus principium est [illegible] [illegible] possit dominari actus, quod quidem manifestum est per hoc quod bestiae habent quidem sensum, non tamen communicant aliquem actum [illegible] non habent dominium sui actus, sed [illegible] aguntur secundum instinctum naturae. [D]einde cum dicit: Est autem quod in mente etc., ostendit quomodo alia duo reliqua, scilicet intellectus et appetitus, possunt ad invicem concordare. Et primo ostendit quod eorum actus sunt sibi proportionales. Intellectus enim in iudicando habet duos actus, scilicet affirmationem qua assentit vero, et negationem qua dissentit a falso. Quibus duobus respondent duo proportionaliter in vi appetitiva, scilicet prosecutio qua appetitus tendit in bonum et inhaeret ei, et fuga qua recedit a malo et dissentit ei. Et secundum hoc intellectus et appetitus possunt conformari inquantum id quod intellectus affirmat bonum appetitus prosequitur, et id quod intellectus negat esse bonum appetitus fugit. Secundo ibi: Quare quoniam moralis etc., concludit quomodo in moralibus virtutibus praedicti actus intellectus et appetitus sibi concordant. Virtus enim moralis est habitus electivus, ut supra dictum est in secundo. Electio autem est appetitus consiliativus, id est appetitus alicuius quod praeconsiliatum est, ut dictum est in tertio. Consilium autem est actus rationis. Unde [illegible] est habitus [illegible] ad electionem [illegible] et [illegible] appetitus si electio debeat esse bona, quod requiritur ad rationem virtutis moralis, oportet et quod ratio sit vera et appetitus sit rectus, ita scilicet quod eadem quae ratio dicit vel affirmat appetitus prosequatur, [illegible] [illegible] quod sit perfectio in actu oportet quod nullum [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] sive ratio quae sic concordat appetitui recto, et veritas eius est practica. [D]einde cum dicit: Speculativae autem mentis etc., ostendit quid sit opus rationis secundum utramque partem. Et primo ostendit quomodo practicus [illegible] se habeat ad speculativum, ibi: Est autem [illegible] quidem etc. Dicit ergo primo quod bene et male [illegible] intellectus [illegible] speculativa et non practica consistit simpliciter in vero et falso, ita scilicet quod verum absolutum est bonum eius et falsum absolutum est malum ipsius. Dicere enim verum et falsum est opus pertinens ad quemlibet intellectum

Sed bonum practici intellectus non est veritas absoluta sed veritas confesse se habens id est concorditer ad appetitum rectum. Sicut dictum est quod sicut virtutes intellectuales concordant rationi. Videtur autem hic esse quoddam dubium. Nam si veritas intellectus practici determinatur in comparatione ad appetitum rectum, appetitus autem rectitudo determinatur per hoc quod consonat rationi vere ut prius dictum est, sequitur quaedam circulatio in dictis determinationibus. Et ideo dicendum est quod appetitus est finis et eorum quae sunt ad finem. Finis autem determinatus est homini a natura ut supra in tertio habitum est. Ea autem quae sunt ad finem non sunt nobis determinata a natura sed per rationem investigantur. Sic ergo manifestum est quod rectitudo appetitus per respectum ad finem est mensura veritatis in ratione practica. Et secundum hoc determinatur veritas rationis practicae secundum concordiam ad appetitum rectum. Ipsa autem veritas rationis practicae est regula rectitudinis appetitus circa ea quae sunt ad finem. Et ideo secundum hoc dicitur appetitus rectus qui prosequitur quae vera ratio dicit. Videtur autem hic esse dubium quia de hoc quod praemittitur de speculativo et practico intellectu quod de duabus partibus supponitur, scilicet scientifico et ratiocinativo, cum tamen supra dixerit esse diversas potentias animae scientificum et ratiocinativum, quod de intellectu speculativo et practico ipse negat in tertio de anima. Dicendum est ergo quod intellectus practicus principium quidem habet in universali consideratione, et secundum hoc idem subiecto est cum speculativo, sed eius consideratio terminatur in particulari operabili. Unde philosophus dicit in tertio de anima quod ratio universalis non movet sine particulari. Et secundum hoc ratiocinativum ponitur diversa pars animae a scientifico. Deinde cum dicit: Actus quidem igitur etc., ostendit quomodo utraque pars se habeat ad actum. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit quae mens est principium actus. Secundo quae mens, ibi: mens autem ipsa etc. Tertio ostendit qualiter mens sit principium actus, ibi: non est autem eligibile etc. Concludit ergo ex his quae supra dicta sunt quod cum electio est appetitus consiliativus, sequitur quod sic actus principium unde motus, id est principium efficiens, sed non cuius causa, id est principium finale. Dictum est enim in tertio de anima quod appetitus est movens motum. In quibus autem electionis sunt principia appetitus et ratio quae est gratia alicuius, id est quae ordinatur ad aliquod operabile sicut ad finem. Est enim electio appetitus eorum quae sunt ad finem, unde requirit finem et rationem per quam ordinamus ad finem. Appetitus tendentis in finem comparatur ad electionem per modum [illegible]. Et inde est quod electio dependet et ab intellectu sive mente et ab habitu morali qui perficit vim appetitivam, ita quod non est sine utroque eorum. Et hoc concludit per signum quia electio est actio, ut dictum est. Actio autem bona et contraria ei in actione, id est mala actio, non potest esse sine mente et more, id est sine morali quadam dispositione ad appetitivam partem pertinente. Unde necesse electio bona vel mala est sine mente et more. Deinde cum dicit: mens autem ipsa etc., ostendit quae mens sit principium actus. Et primo ostendit propositum. Secundo inducit quoddam corollarium ex dictis, ibi: propter quod vel appetitivus etc. Dicit ergo primo quod mens quae sit principium actus non est mens quae secundum se absolute consideratur, id est non speculativa, nihil movet, ut etiam dicit in tertio de anima, et hic non est principium actus, sed solum illa quae est gratia alicuius, id est quae ordinatur ad aliquod particulare operabile sicut ad finem. Et ista est mens practica quae quidem non solum principium est actionis quae non transit in exteriorem materiam sed manet in agente, ut concupiscere et irasci, sed etiam factionis quae transit in exteriorem materiam, sicut secare et serrare. Et hoc concludit ex hoc quod omnis faciens, puta faber aut aedificator, facit suum opus gratia huius, id est propter finem, non simpliciter sed ad aliquid particulare quod est factum, id est constitutum in exteriori materia, puta cultellus aut domus. Et non est finis simpliciter sed ad aliquid, id est aliquid agibile magis quam facientis, puta recte scribere aut male. Facit quod omne factum est alicuius et est alterius, id est ex hoc aliud, sicut domus est habitatio. [illegible] est finis simpliciter, scilicet factum, et non actu ad aliquid [illegible] bona actio est finis, puta bene operari ut [illegible] et sicut mens practica est gratia huius finis per rationem [illegible] appetitus est alicuius particularis finis. Deinde cum dicit: propter quod etc., infert quoddam corollarium ex praemissis, quod electio est principium actus, et electionis principia sunt appetitus et ratio, sive intellectus aut mens, quae mediante actione sunt principia actus. Concludit ergo quod electio vel sit intellectus appetitivus, ita scilicet quod electio sit actus intellectus secundum quod ordinat appetitum, vel sic appetitus intellectivus, ita scilicet quod electio sit actus appetitus secundum quod dirigitur ab intellectu. Et hoc magis est, quod probatur ex obiecto, quia obiectum electionis est bonum et malum sicut et appetitus. Verum autem et falsum quae pertinet ad intellectum. Et tale principium est homo, scilicet qui est eligendo per intellectum et appetitum. Deinde cum dicit: non autem est intellectibile etc., ostendit cuius mens sit principium actus per electionem. Et dicit quod nullum factum, id est nullum praeteritum, est eligibile, sicut nullus eligit Ylium, id est Troiam, fuisse captam. Cuius ratio est quia electio est appetitus consiliativus, ut dictum est. Nullus autem consiliatur de praeterito, id est de facto, sed de futuro et contingenti, et hoc consilium non est nisi de aliquo contingenti. Non supererit est factum; quod autem est praeteritum non est contingens non esse, quia non potest non esse, id est quod non sit factum. Et ad hoc inducit verbum Agathonis qui recte dixit quod solo isto Deus privatur ut faciat ingenita, id est non facta quae sunt facta. Et hoc recte dicitur, quia praeteritum [illegible] illud quod [illegible] sub aliquo [illegible] sicut ignis potest calefacere tale scibile. Virtus autem Dei, quae est infinita, extendit se ad omnia. Unde solum illud subtrahitur divinae potentiae quod repugnat rationi entis, et talis est implicare contradictionem. Et talis est quod factum est non fuisse. Eiusdem enim rationis est aliquid esse dum est, et fuisse dum fuit, et non esse quod est et non fuisse quod fuit. Deinde cum dicit: utrarumque itaque etc., concludit ex praemissis quod cognitio veritatis est opus utriusque partis intellectus, scilicet practici et speculativi vel scientifici et ratiocinativi. Deinde cum dicit: secundum quos igitur etc., concludit ulterius quod illi habitus sunt virtutes utriusque partis intellectus secundum quos [illegible] quod est bonum intellectus verum.

Incipientes igitur superius et de ipsis iterum dicamus [illegible]

Margin notes: acte; non; non aut / non actu; Scientifico

virtutum. Secundum quod autem acquisite sunt intellectuales virtutes
hic incipit magister de ipsis intellectualibus virtutibus determinare
et primo determinat de virtutibus intellectualibus principalibus,
secundo de virtutibus quibusdam adiunctis, [illegible]
deinde ibi: [illegible] autem assumere etc. Circa primum duo facit:
primo enumerat intellectuales virtutes, secundo determinat
de singulis, ibi: Scientia quidem igitur quid etc. Dicit
ergo primo quod ex quo posita est ratio acquisitionis virtutum
intellectualium de bonis virtutis maxime ideo quod sciunt
determinatum est, ut sic tractetur de ipsis intellectualibus
virtutibus. Dicendum est igitur quod virtutes intellectua-
les sunt habitus quibus anima dicit verum. Sunt autem v
numero quibus anima dicit verum vel affirmando vel negando,
scilicet ars, scientia, prudentia, sapientia et intellectus. Unde patet quod ista
v sunt virtutes intellectuales. Aliorum autem ratio excludit
suspicionem quia aliquas etiam virtutes videtur de aliquibus prin-
cipalibus facere et opinionem que probabiles ponuntur [illegible]
de aliquibus aliis. Contingit enim putantes duo quibus [illegible] dicit
[illegible] quibus dicitur falsum quod est malum intellectus. Sicut
verum est bonum ipsius. Est autem [illegible] virtutis ut sit
principium mali actus et sic patet quod suspicio et opinio non possunt
dici intellectuales virtutes. Deinde cum dicit: Scientia quidem igitur etc.
determinat de virtutibus intellectualibus enumeratis, et primo de-
terminat de singulis earum, secundo ostendit quomodo se habent principaliter
inter eas, ibi: Quemadmodum [illegible] etc. Circa primum duo
facit: primo determinat de virtutibus intellectualibus specu-
lativis, intellectu et ea que sunt [illegible] secundo de-
terminat de virtutibus intellectualibus practicis [illegible]
[illegible] principia ibi: Alia autem de illis etc. Circa primum
duo facit: primo determinat de scientia que [illegible]
[illegible] de virtutibus practicis intellectualibus de contingentia
ibi: Contingentis non aliter etc. Circa primum duo facit: primo
notificat scientiam ex parte [illegible] ex parte [illegible] ibi: Adhuc do-
cibilis omnis etc. Dicit ergo primo quod [illegible] quid
sit [illegible] que dicuntur [illegible] certitudinem scientia
cognoscere [illegible] similitudines [illegible]
[illegible] dicimus scire [illegible] sensibilia de quibus [illegible]
[illegible] hinc [illegible] subiciamus de
eo quod scimus [illegible] non contingit aliud aliter se habere [illegible]
[illegible] scientias [illegible] certitudo
[illegible] non possit aliter esse [illegible] contingentia
aliter se habet [illegible] ca-
dunt [illegible] speculari [illegible]
[illegible]
[illegible] Sic ergo patet quod omne scibile
est ex necessitate [illegible] quod sic [illegible] omnia que
sunt simpliciter ex necessitate sunt eterna [illegible]
[illegible] de quibus est scientia [illegible]
et de [illegible] et corruptibilibus esse aliqua scientia [illegible]
naturalis non [illegible] generationi et corruptioni
subduntur [illegible] que sunt [illegible]
Deinde cum dicit: Adhuc docibilis etc. notificat scientiam
[illegible] et dicit quod omnis scientia videtur docibilis [illegible]
[illegible] ut [illegible]
[illegible] quod est actu [illegible]
[illegible] omne scibile est discibile ab

eo scilicet qui est potens scientis. Et autem quod omnis doctrina seu
disciplina fit ex aliquibus preexistentibus [illegible]
in principio posteriorum analeticorum. Non enim possumus
devenire in cognitionem alicuius ignoti nisi per aliqua nota.
Est autem duplex doctrina [illegible] una que fit per
inductionem, alia vero per sillogismum. Inductio autem inducit ad
cognoscendum aliqua principia et aliqua universalia [illegible]
[illegible] singularium ut dicitur in principio metaphysice [illegible]
[illegible] principiis [illegible] modo [illegible] procedit sillogismus
[illegible] sunt quedam principia [illegible] sillogismus procedit [illegible]
[illegible] sillogismi. Aliquin procederetur in infinitum in principiis
[illegible] quod est impossibile [illegible]
[illegible] relinquitur quod principiorum sillogismi sit inductio. Sillogismus autem
[illegible] sillogismus est [illegible] scire sed
[illegible] demonstrativus qui ex necessariis necessaria concludit. Sic ergo
[illegible] est quod scientia est habitus demonstrativus [illegible]
[illegible] omnibus illis que [illegible] scientia demonstra-
tiva determinata sunt in posterioribus analeticis. [illegible]
quod aliquis sciat [illegible] principia [illegible] sciat [illegible]
[illegible] magis [illegible] conclusiones [illegible]
non [illegible] habebit scientiam [illegible] contingentis
conclusionem [illegible] principia et non [illegible]
non magis cognoscit quam conclusionem [illegible] potius
[illegible] cognoscitur [illegible] magis notum et
[illegible] modum determinatum est de scientia. Deinde cum dicit
Contingentis autem etc. Determinat de habitibus [illegible]
[illegible] intellectum de contingentia et circa hoc tria facit. Primo
ostendit duos habitus esse contingentia. Secundo determinat de uno
eorum scilicet de arte ibi: [illegible] etc. Tertio de-
terminat de alio scilicet de prudentia ibi: De prudentia autem sic
[illegible] etc. Dicit ergo primo quod [illegible]
[illegible] est [illegible] et aliquid est [illegible] quod quidem
[illegible] et aliud est factio et aliud est actio et
[illegible] possumus [illegible] exterioribus rationibus [illegible] que
determinata sunt ex [illegible] scilicet in .ix. metaphysice. [illegible]
Et [illegible] est [illegible] inter actionem et passionem [illegible] actio
[illegible] manens in ipso agente sicut intelligere [illegible]
et velle. Factio autem [illegible] transiens [illegible] ad ali-
[illegible] sicut edificare [illegible] et [illegible] hic
distinguit [illegible] est [illegible]
[illegible] scilicet prudentia sit alius ab habitu [illegible] qui est
cum ratione [illegible] ars et [illegible] non continetur [illegible]
sicut [illegible] actio et factio [illegible] est
factio [illegible] est actio distinguitur [illegible]
[illegible] contingentia [illegible]
[illegible] repellente [illegible]
[illegible] contingentia [illegible]
[illegible] Est
autem [illegible] contingentium [illegible] est [illegible]
[illegible] quia contingentia est [illegible] contingentia
[illegible] de intellectualibus virtutibus [illegible]
[illegible] contingentia [illegible]
[illegible] contingentia [illegible] scilicet [illegible]
[illegible] autem speculari non sunt contingentia [illegible]
[illegible] Deinde cum dicit: [illegible] autem [illegible]
[illegible] etc. Determinat de arte et primo de ipsa arte [illegible]

sed de arte per comparationem ad oppositum eius ibi Ars quidem etc. circa primum duo facit primo ostendit quid sit ars secundo que sit artis materia ibi Est autem ars omnis etc. primum manifestat per inductionem videmus enim quod edificativa est ars quedam et iterum quod est habitus quidam ad faciendum aliquid cum ratione et nulla ars invenitur cui hoc non conveniat quod scilicet sit habitus factivus vera cum ratione et non sit ars unde idem est quod dicere est ars et habitus factivus cum vera ratione. Deinde cum dicit Est autem ars etc. determinat materiam artis et circa hoc tria facit primo ponit artis materiam secundo ostendit a quibus differt sua materia ibi Neque enim de hiis etc. tertio ostendit cum quo conveniat in materia ibi Et quodam modo circa eadem etc. circa materiam autem artis duo est considerare scilicet operationem actionem artificis que parte dirigitur opus quod est parte factum Est autem triplex operatio artis prima quidem est considerare qualiter id sit faciendum secunda autem est operari circa materiam exteriorem tertia autem est constituere ipsum opus et ideo dicit quod omnis ars est circa generationem idest circa constitutionem et complementum operis quod primo ponit tamquam finem artis et est circa id artificiale idest circa operationem artis qua disponit materiam et est etiam circa speculari qualiter aliquid fiat parte ex parte ipsius operis duo est considerare quorum primum est quod ea que fiunt parte humana sunt contingentia esse et non esse quod patet ex hoc quod quandoque incipiunt esse de novo secundum quod est principium generationis artificialium operum est in solo faciente qui excogitat aliquid et non est in facto quod incipit. Deinde cum dicit Neque enim de hiis etc. manifestat quod dictum est ostendens distinctionem artis ad tria primo quidem ad scientias divinas et mathematicas que sunt de hiis que ex necessitate sunt vel fiunt de quibus non est ars secundo ibi Neque de hiis etc. ostendit differentiam ad scientiam naturalem que est de hiis que sunt secundum naturam de quibus non est ars habent enim ea que fiunt secundum naturam in se ipsis principium motus ut dicitur in secundo physicorum quod non competit operibus artis ut dictum est tertio ibi Altera autem etc. ostendit differentiam artis ad prudentiam et dicit quod quia actio et factio sunt altera invicem necesse est quod ars sit factionis directiva et non actionis cuius est directiva prudentia. Deinde cum dicit Et quodam modo circa eadem etc. ostendit cum quo conveniat ars in materia et dicit quod fortuna et ars sunt circa eadem secundum aliquem modum utraque enim est circa ea que fiunt per intellectum sed ars cum ratione fortuna sine ratione et hanc convenientiam Agathon designavit dicens quod ars dilexit fortunam et fortuna artem inquantum scilicet in materia conveniunt. Deinde cum dicit Ars quidem igitur etc. determinat de arte per comparationem ad eius oppositum et dicit quod sicut ars ut predictum est est quidam habitus factivus cum vera ratione ita e contrario inertia idest inertia est habitus factivus cum ratione falsa circa contingens aliter se habere.

De prudentia autem sic utique assumemus etc. postquam philosophus determinavit de arte hic determinat de prudentia et primo ostendit quid sit prudentia secundo ostendit quid sit obiectum eius ibi Duabus autem entibus etc. circa primum duo facit primo ostendit quid sit prudentia secundo ostendit differentiam eius ab arte quantum ad rationem virtutis ibi Sed et quidem artis autem etc. circa primum duo facit primo ostendit quid sit prudens secundo quid sit prudentia ibi Relinquitur autem necesse etc. circa primum tria facit primo determinat modum agendi et dicit quod

sic assumemus de prudentia quid sit considerando qui dicuntur prudentes secundo ibi Videtur autem prudentis esse etc. ostendit qui sint prudentes et dicit quod ad prudentem videtur pertinere quod sit potens consiliari sicut bene consiliari circa sua bona et utilia non quidem in aliquo particulari negotio puta qualia sint bona vel utilia ad sanitatem vel fortitudinem corporalem sed circa ea que sunt bona et utilia ad hoc quod tota humana vita sit bona tertio ibi Signum autem etc. manifestat quod dictum est per signum quia scilicet illi dicuntur prudentes non simpliciter sed circa aliquid determinatum qui possunt bene ratiocinari de hiis que sunt bona et utilia et ad aliquem finem determinatum dummodo ille finis sit bonus et ratiocinari de hiis que pertinent ad malum finem est contrarium prudentie et dummodo hoc sit circa ea quorum non est ars quia bene ratiocinari de hiis non pertinet ad prudentiam sed ad artem. Sic igitur ille qui est bene consiliativus ad aliquid particulare est prudens particulariter in aliquo negotio sed ille est totaliter et simpliciter prudens qui est bene consiliativus de hiis que pertinent ad totam vitam. Deinde cum dicit Consiliatur autem etc. ostendit quid sit prudentia et primo ponit diffinitionem prudentie secundo manifestat eam per signa ibi Propter quod et Periclem et tales etc. circa primum tria facit primo ostendit per predicta differentiam prudentie ad alios habitus supra positos scilicet scientiam et artem secundo concludit diffinitionem prudentie ibi Relinquitur igitur etc. tertio assignat rationem cuiusdam quod dixerat ibi Factionis quidem enim etc. Dicit ergo primo quod nullus consiliatur neque de hiis que sunt simpliciter impossibilia aliter se habere neque de hiis que sunt simpliciter agibilia illi de quo fit consilium accipiamus igitur ea que supra dicta sunt scilicet quod scientia est per demonstrationem et iterum quod demonstratio non potest esse de hiis quorum principia contingit aliter se habere omnia enim que ex principiis illis consequuntur possunt aliter se habere non enim potest esse quod principia debilius sint habeant quam ea que sunt ex principiis consiguntur autem cum hiis ea que ut dictum sit scilicet quod consilium non est de hiis que ut dicta sunt sunt ex necessitate et quod prudentia sit circa consiliabilia quia dictum est quod prudentis est bene consiliari ex quibus omnibus sequitur quod prudentia sit neque sit scientia neque ars sequitur quod non sit scientia per hoc quod agibilia de quibus est consilium et circa que est prudentia contingit aliter se habere et circa talia non est scientia quod autem scientia non prudentia non sit ars patet per hoc quod aliud est genus actionis et factionis unde prudentia que est circa actiones distinguitur ab arte que est circa factiones. Deinde cum dicit Relinquitur igitur etc. concludit ex premissis diffinitionem prudentie et dicit quod ex quo prudentia non est scientia que est habitus demonstrativus circa necessaria et non est ars que est habitus cum ratione factivus relinquitur quod prudentia sit habitus cum vera ratione activus secundum quod circa agibilia sunt ex hominum bona et mala ipsius hominis. Deinde cum dicit Factionis quidem enim etc. assignat rationem eius quod dixerat scilicet quod prudentia sit habitus activus circa hominis bona et mala manifestum est enim quod finis factionis est aliquid alterum ab ipsa factione sicut finis edificationis est edificium constructum et ideo patet quod bonum ipsius factionis non est in faciente sed in facto. Sic igitur ars que est in mala artificialium sed finis actionis non semper est aliquid alterum ab actione quia quandoque eupraxia idest bona operatio est finis ipsa idest sibi metipsi agentium quia tamen non est semper sic scilicet prohibet actionem ordinari ad aliud sicut ad finem sic considerato et sumit actionis

circa factiones neque circa hominis bona vel mala sed circa bona vel

ad operationem. Finis autem est bonum vivere, et sic patet quod bona actio est finis agentis. Unde prudentia que est circa actiones debet esse circa hominis bona. Deinde cum dicit Propter quod Periclea etc. manifestat diffinitionem positam per duo signa, quorum primum est quod cum prudentia sit circa hominis bona et mala, propter hoc Periclem qui dicebatur Pericles et alios similes existimamus esse prudentes eo quod possunt considerare que sunt bona non solum sibi ipsis sed et aliis. Tales autem qui sibi et aliis possunt bona speculari existimamus yconomicos, id est dispensatores domorum, et polyticos, id est gubernatores civitatum. Secundum signum ponit ibi Hinc et temperantiam etc. et dicit quod quia prudentia est circa bona et mala agibilia, inde est quod temperantiam vocamus nomine Greco sophrosinen, quasi salvantem prudentiam. Quia enim prudentia de facili corrumpitur maxime per delectationes et tristitias, temperantia salvat talem existimationem que est circa agibilia que sunt hominis bona vel mala. Et hoc probat per hoc quod delectabile et triste quod moderatur temperantia non corrumpit nec totaliter nec pervertit quamlibet existimationem, puta speculativam, scilicet quod triangulus habeat vel non habeat tres angulos equales duobus rectis, sed delectatio et tristitia corrumpit et pervertit existimationes que sunt circa operabilia. Manifestum est autem quod talis existimatio circa ... principia operabilium sunt fines cuius gratia fiunt operabilia, que ita se habent in operabilibus sicut principia in demonstrativis, ut habetur in secundo Physicorum. Cum autem est vehemens delectatio vel tristitia, apparet homini quod sit optimum illud propter quod sequitur delectationem et fugit tristitiam, et ita corrupto iudicio rationis non apparet homini verus finis, qui est principium prudentie circa agibilia, neque etiam appetit ipsum, neque videt quod oporteat omnia eligere et operari propter verum finem, sed magis propter delectabile. Quelibet enim malitia, id est habitus vitiosus, corrumpit principium, id est maxime corrumpit rectam existimationem de fine. Hanc autem corruptionem maxime prohibet temperantia, et sic concluditur predictis signis quod necesse est prudentiam esse habitum cum ratione vera circa humana bona activum. Deinde cum dicit Sed tamen artis etc. ostendit differentiam duplicem inter artem et prudentiam secundum rationem virtutis humane, quarum prima est quod cum arte requiritur virtus moralis que scilicet rectificet usum eius, potest enim aliquis habens artem ... quod artifex habens bonam domum edificare tamen non vult, propter aliquam malitiam. Sed virtus moralis puta iustitia facit quod artifex recte arte sua utatur. Sed cum ipsa prudentia non requiritur alia virtus moralis. Deinde est quod principia prudentie sunt fines circa quos facit rectum iudicium per virtutes morales. Unde prudentia que est circa humana bona connexionem habet scilicet adiunctas virtutes morales tamquam salvantes sua principia. Non autem ars, que est circa bona exteriora. Sed postquam ibi habetur ars adhuc requiritur virtus moralis que rectificet usum eius. Aliam differentiam ponit ibi Et in arte quidem etc. Manifestum est enim quod si aliquis peccat in arte ex propria voluntate, reputatur melior artifex quam si hoc non faciat sponte, quia tunc videtur ex impericia artis procedere. Sicut patet de hiis qui loquuntur incongrue sponte

sed circa prudentiam minus laudatur qui volens peccat quam qui nolens, sicut et circa virtutes morales. Et hoc ideo quia ad prudentiam requiritur rectitudo appetitus circa fines ad hoc quod sint ei salva sua principia. Ex quo patet quod prudentia non est ars, cum in illa laudetur voluntarie peccans, sed est virtus ad modum moralium virtutum, requirens rectitudinem appetitus. Deinde cum dicit Dualiter autem entibus etc. ostendit quid sit obiectum prudentie, et dicit quod cum due sint partes anime rationalis, quarum una est scientificum et alia ratiocinativum sive opinativum, manifestum est quod prudentia est virtus alterius horum, scilicet opinativi. Opinio enim est circa ea que contingit aliter se habere, sicut et prudentia. Et tamen prudentia sic inest parti rationis quod non est habitus cum sola ratione, sicut ars vel scientia, sed requirit rectitudinem appetitus. Et huius signum est quod habitus qui est in sola ratione potest oblivioni tradi, sicut ars et scientia, nisi sit habitus naturalis sicut intellectus. Prudentia autem non traditur oblivioni per dissuetudinem, sed corrumpitur cessante appetitu recto, qui quamdiu manet circa ea que sunt prudentie, ita quod oblivio sibi surrepere non potest.

Quia autem scientia de universalibus etc.

Postquam Philosophus determinavit de virtutibus intellectualibus practicis, hic determinat de intellectu qui est circa principia, et primo quidem determinat de intellectu qui est circa principia demonstrationis, secundo determinat de sapientia que est circa prima principia entium, ibi Sapientiam autem in artibus etc. Circa primum ostendit quod preter alias virtutes intellectuales necesse est esse intellectum circa principia demonstrationis. Est enim scientia quedam existimatio de universalibus et de hiis que sunt ex necessitate, particularia enim et contingentia non possunt cadere sub certitudine scientie, quia non sunt nota nisi per sensum et cadunt a sensu. Est autem considerandum circa scientiam quod omnium que demonstrantur ipsius scientie que est circa demonstrabilia necesse est esse quedam principia. Quod ex hoc patet, quod scientia est cum ratione demonstrativa procedente ex principiis in conclusiones. Quia ita se habet circa scientiam, necesse est quod principiorum scientie neque sit scientia neque ars neque prudentia, de quibus iam dictum est, neque aliquid horum. Non scientia, quia id de quo est scientia est demonstrabile, prima autem demonstrationum principia non sunt demonstrabilia, alioquin procederetur in infinitum. Neque autem horum principiorum ars vel prudentia, propter hoc quod hee due virtutes sunt circa ea que contingit aliter se habere. Principia autem predicta demonstrationum oportet esse circa ea que sunt ex necessitate. Et hoc ideo quia horum principiorum non potest esse sapientia, que est alia virtus intellectualis de qua post dicetur, quia ad sapientem pertinet ut habeat demonstrationem de aliquibus, scilicet de altissimis rebus, id est de primis causis entium. Principia autem sunt indemonstrabilia, ut dictum est. Si igitur virtutes intellectuales quibus verum dicimus quod est numquam aliter se habens sive etiam contingentia sunt iste virtutes, scilicet prudentia, scientia, sapientia, intellectus et ars, que est etiam circa contingentia, et nullum eorum quo sit prudentia, sapientia et scientia possit esse circa principia indemonstrabilia, ut ostensum est, relinquitur quod horum principiorum sit intellectus. Accipitur autem hic intellectus non pro ipsa potentia intellectiva, sed pro habitu quodam quo homo

ex virtute luminis intellectus agentis naturaliter cognoscuntur per
incomplexa et terminis cognitis principia statim
cognoscuntur. cognito enim quid est totum et quid
pars statim scitur quod omne totum est maius sua parte. Dicitur autem intellectus
ex eo quod intus legit intuendo essentiam rei. unde
quod obiectum proprium intellectus est quod quid est. et sic etiam cognitio
principiorum que statim innotescunt cognito quod quid est ter-
minorum intellectus nominatur. Deinde cum dicit Sapientiam autem etc.
determinat de sapientia. et primo ostendit quid sit sapientia. secundo
infert quoddam corollarium ex dictis ibi Ex hiis autem sapientem etc.
Circa primum duo facit. primo ostendit quid dicatur sapientia par-
ticulariter sumpta. et ex hoc quid sit sapientia simpliciter ibi Esse
autem quosdam etc. Dicit ergo primo quod in artibus nos assigna-
mus nomen sapientie certissimis artibus que scilicet cognoscentes
primas causas in genere alicuius artificii dirigunt alias artes
que sunt circa idem. sicut architectonica ars dirigit
manualiter operantes. et sic hoc modo dicimus Fydiam
fuisse prudentem sapientem lathomum id est lapidum incisorem
et Polycletum sapientem statuarium id est factorem statuarum. non
enim aliud dicimus sapientiam quam virtutem artis id est illam
perfectissimam in arte quam scilicet aliquis attingit ad id quod est
ultimum et perfectissimum in arte. hec enim est virtus uniuscuiusque
rei ut dicitur in primo de celo et mundo. Deinde cum dicit
Esse autem quosdam etc. ostendit quid sit sapientia simpliciter. et
dicit quod sicut existimamus quosdam sapientes in aliquo
artificio ita et existimamus quosdam esse sapientes tota-
liter id est quantum ad totum genus entium et non secundum aliquam partem
et si non sint sapientes quantum ad aliquod artificium sicut
Homerus dicit de quodam quod dii eum posuerunt non fo-
ssorem neque aratorem neque ad aliud particulare artificium
sapientem. sed sapientem simpliciter. unde manifestum est quod sicut il-
le qui est sapiens in aliquo artificio est certissimus
in illa arte, ita illa que est sapientia simpliciter est certissima
inter omnes scientias inquantum scilicet attingit ad prima principia entium
que secundum se sunt notissima quamvis aliqua eorum scilicet im-
materialia sint minus nota quoad nos. universalissima autem principia
sunt et quoad nos magis nota sicut ea que pertinent
ad ens inquantum est ens quorum cognitio pertinet ad
sapientiam sic dictam ut patet in .iiii.to metaphysice. Deinde
cum dicit Oportet etc. infert quoddam corollarium ex dictis
et dicit quod quia sapientia est certissima principia autem demonstra-
tionum sunt certiora conclusionibus oportet quod sapiens non solum
sciat ea que ex principiis demonstrationum concluduntur circa
ea de quibus considerat sed etiam quod verum est dicat circa ipsa
prima principia non quidem quod demonstret ea sed in-
quantum ad sapientem pertinet notificare communia puta
totum et partem equale et inequale et alia huiusmodi quibus
cognitis statim principia demonstrationum innotescunt. unde
et ad hunc sapientem pertinet disputare contra negantes
principia ut patet in .iiii.to metaphysice. Sic ergo ulterius con-
cludit quod sapientia inquantum dicit verum circa principia est
intellectus inquantum autem scit ea que ex principiis conclu-
duntur est scientia. distinguitur tamen a scientia communiter sumpta
propter eminentiam quam habet inter alias scientias. est enim virtus
quedam omnium scientiarum.

Et quemadmodum capud habens etc. Postquam philosophus
determinavit de singulis virtutibus intellectualibus hic
ostendit que sit principalis inter eas. et primo ostendit que sit
principalis simpliciter. secundo que sit principalis in genere agibilium hu-
manorum ibi Circa quedam utique etc. Circa primum duo facit.
primo ostendit quod sapientia sit simpliciter principalis inter omnes. secundo
infert quoddam corollarium ex dictis manifestans per signum
quedam ea que dicta sunt ibi propter quod Anaxagoram etc. Circa
primum tria facit. primo proponit quod intendit. secundo excludit
errorem contrarium ibi Inconveniens enim etc. tertio concludit intentum
ibi Ex dictis utique manifestum etc. Dicit ergo primo quod sapientia non
est qualiscumque scientia sed scientia rerum honorabilissimarum id est divinarum
et sic ipsa habet rationem capitis inter omnes scientias. sicut enim
per sensus qui sunt in capite diriguntur motus et operationes
omnium aliorum membrorum, ita sapientia dirigit omnes alias scientias
dum ab ea omnes alie sua principia supponunt. Deinde
cum dicit Inconveniens autem etc. excludit quendam errorem qui
attribuebat principalitatem inter omnes scientias politice et
que gubernativa multorum vel prudentie per quam aliquis gu-
bernat se ipsum attendentes ad utilitatem magis quam ad scientie
dignitatem. scientie enim speculative ut dicitur in principio metaphysice
non queruntur causa utilitatis sed sicut per se honorabiles.
unde circa hoc duo facit. primo excludit hunc errorem.
secundo removet quandam obiectionem ibi Si autem quia optimum etc.
Circa primum ponit duas rationes. circa quarum primam dicit inconveniens
est si aliquis politicam vel prudentiam existimet esse tamquam
studiosissimam id est optimam inter scientias quod quidem esse non posset nisi
homo esset optimum eorum que sunt in mundo. scientia enim una
est melior et honorabilior altera ut dicitur in primo de anima. hoc
autem falsum est quod homo sit optimum horum que sunt in mundo. quare
nec politica seu prudentia que sunt circa humana bona sunt
optime inter scientias. secundam rationem ponit ibi Si utique sanum etc.
que quidem procedit ex hoc quod quedam sunt quorum bonitas consistit
in proportione et similitudine ad aliquid et ideo huiusmodi non possunt esse
eadem quantum ad omnia sicut patet quod non idem est sanum et bonum
hominibus et piscibus. quedam vero dicuntur absolute sicut
album in coloribus et rectum in figuris. Et quia sapientia est
de hiis que sunt absolute talia. est enim de primis
entium oportet quod idem sit id quod est sapiens totaliter
et quod sit eadem sapientia simpliciter quoad omnes. sed id quod est pru-
dens oportet quod sit aliud apud diversos propter hoc quod prudentia
dicitur secundum proportionem et similitudinem ad aliquid. ille enim qui potest
bene speculari singula que pertinent ad se ipsum dicitur esse
prudens et tali committunt homines ea que ad ipsum pertinent. et inde
est quod secundum similitudinem homines dicunt quasdam bestias
esse prudentes que scilicet videntur habere quandam providentiam
circa suam vitam non quidem ex ratione sed ex instinctu qui ad prudentiam
pertinet. Sic ergo manifestum est quod sapientia que est principalis inter
omnes non est eadem quod politica. Si enim ponamus quod illa scientia
que est circa utilia cuilibet est politica erit sapientia que
est omnium caput. sequeretur quod essent multe sapientie
non enim potest esse una aliquarum circa ea que sunt bona omnibus
animalibus. sed oportet quod circa singula alia sit alia consideratio
ad dicendum quid sit bonum uniuscuiusque. et eadem ratio est de medi-
cina que non potest esse una omnium. Deinde cum dicit quod
sanum ita et bonum est alterum hominibus et piscibus ostendit
solum unam sapientiam que ad eum pertinet considerare ea

que sunt meliora omnibus entibus vnde relinquitur quod politica que est gubernatiua humane multitudinis non potest esse sapientia simpliciter et multo minus prudentie cum deus qui est gubernatiuus omnium. Deinde cum dicit si autem quia etc. excludit quandam obiectionem posset enim aliquis dicere politicam seu prudentiam esse sic de rebus humanis esse precipuam quia homo est excellentior inter alia animalia. Sed hoc nichil refert ad propositum quia quedam alia sunt que valde sunt multo diuiniora ipso secundum excellentiam quam homo et ut manifestius de celo et de substantiis separatis que non sunt subiecte sensibus et ipsa que manifestissima sunt sensui ex quibus mundus constat scilicet celestia corpora sunt homine potiora siue per comparationem corporis siue per comparationem eius ad mundum. Deinde cum dicit ex dictis utique etc. concludit intentum scilicet quod sapientia sit scientia et intellectus ut prius dictum est eorum que sunt honorabilissima et hec est eius manifestatio quod si aliqua scientia esset honorabilior hec precipue conueniret politice et prudentie que supra est declarata. Deinde cum dicit propter quod anaxagoram etc. inducit quandam conclusionem ex premissis per manifestationem quorundam que dicta sunt et circa hoc duo facit primo inducit conclusionem manifestat quandam rationem nominis dicens propter quod dicunt prudentiam etc. dicit ergo primo quia prudentia est circa bona humana sapientia autem circa ea que sunt homine meliora inde est quod homines dicunt anaxagoram et quendam alium philosophum qui nominatur thales et alios similes esse quidem sapientes non autem prudentes eo quod homines vident eos ignorare ea que sunt sibi ipsis utilia scilicet humana et dicunt eos scire quedam superflua, mirabilia excedentia communem hominum notitiam et difficilia que indigent diligenti inquisitione et diuina propter nobilitatem eorum. Ponunt autem quidam exemplum de thale et anaxagora qui quando se ad hoc exposuit sunt ut philosophi querentes comuniter ut alii occurrerent incidentes in foueam corporis lugentes dixerunt scilicet quedam pericula eminentia occulta cum autem pedes nequeunt videre et que in celo sunt putas cognoscere. Anaxagoras autem cum probabilis diues esset predia sua sunt derelicta et speculationi illi se dedit sed nichil curabat de politicis unde cum negligentia reprehenderetur et diceretur sibi quia nullum est ei cure patrie respondit michi patria valde cure est digito celo demonstrans. Deinde autem homines dicunt eos scire inutilia quia non inquirunt de bonis humanis propter quod non dicunt esse prudentes. Quia prudentia est circa bona humana de quibus contingit consiliari. Prudentis autem maxime videtur esse opus bene consiliari nullus autem consiliatur de necessariis quia impossibile est aliter se habere. Eodem modo sunt res diuine de quibus sapientes predicti considerant neque esse consilium de quolibet celo non ordinatum ad aliquem finem qui est operabile bonum de quibus consilium est et sic sunt et non corruptibilia. Ille autem est simpliciter bonus consiliator et prudens qui coniectando potest attingere quid sit optimum homini in agendis. Deinde cum dicit sed non scientia etc. manifestat quandam quod dixit assignando rationem quare prudentia non sit operabilium prudentia enim non est tantum universalium sed etiam oportet quod cognoscat singularia eo quod est actiua id est principium agendi actio autem est circa singularia. Et inde est quod quidam non scientes scientiam universalium sunt magis actiui

est aliqua particularia quam illi qui habent universalem scientiam eo quod sunt in aliis particularibus experti puta si aliquis medicus sciat quod carnes leues sunt bene digestibiles et sane ignorauerit quales carnes sunt leues non poterit facere sanitatem. Sed ille qui scit quod carnes volatilium sunt leues et sane magis poterit sanare quia prudentia est actiua oportet prudentem habere utramque notitiam scilicet et universalium et particularium quia tamen [illegible] opinionum.

Deinde cum dicit est autem etc.

Postquam philosophus ostendit quid sit sapientia simpliciter inter omnes virtutes intellectuales hic ostendit quid sit prudentia circa res humanas et primo ostendit propositum secundo manifestat quandam quod supra dixerat ibi signum autem est etc. circa primum tria facit primo ostendit quod intendit secundo manifestat propositum ibi est autem politica etc. tertio excludit quendam errorem ibi et videtur quidem est etc. dicit ergo primo quod sicut in cognitione rerum humanarum non consistat sapientia que est simpliciter principalis inter omnia tamen est quedam architectonica id est principalis et ordinatiua eorum sicut notitia hic id est cognitione rerum humanarum. Deinde cum dicit est autem et politica etc. manifestat propositum distinguendo ea que pertinent ad notitiam rerum humanarum et primo distinguit politicam et prudentiam secundo determinat de politica ibi eius autem que circa ciuitatem etc. tertio determinat de prudentia ibi videtur autem et prudentia. Dicit ergo primo quod prudentia et politica sunt eadem habitus secundum substantiam quia utraque est recta ratio rerum agibilium circa humana bona uel mala sed differunt secundum rationem. Nam prudentia est recta ratio agibilium circa unius hominis bona uel mala id est sui ipsius politica autem circa bona uel mala totius multitudinis ciuilis ex quo patet quod ita se habet politica ad prudentiam sicut iustitia legalis ad virtutem ut supra in v. dictum est. Politicas autem duabus extremis intellige medium scilicet yconomica que media est inter unum hominem et ciuitatem. Deinde cum dicit eius autem que circa ciuitatem etc. determinat de politica et distinguit eam in duas partes dicens quod eius habitus qui est circa totam ciuitatem vna pars est quasi prudentia architectonica que dicitur legis positiua. Dicitur enim ars architectonica que determinat aliis quid sit agendum vel faciendum, imponentes leges suis subiectis ita se habent in ciuitatibus sicut architectores in artificialibus et ipsi soli ipsa legis positiua id est ratio recta firmant precepta secundum quam leges rectas ponunt dicitur architectonica prudentia. Alia autem pars politice retinet nomen commune politice que scilicet consistit circa singularia operabilia leges enim comparantur ad opera humana sicut universalia ad particularia ut de iustitia legalibus dictum est in quinto et sicut legis positiua est preceptiua ita et politica est actiua et consiliatiua eorum que lege ponuntur et hoc patet quia sententia politica executiuam partem secundum quam medium est ad applicandum communes universales ad aliquid particulare operabile sententia enim dicitur de aliquo operabili et ex quo omne operabile est singulare inde est quod sententia est ultimum extremum id est singulare quod dicitur extremum ex alio incipit unde generando

executiua

ad illa procedit et ad ipsum terminatur in ea accidentis per et ipsa similiter dicitur executiva que est applicatio legis universalis posite ad singulare operabile et quia ista executio legis posite retinet sibi commune nomen politice id est quia illi soli qui exequuntur leges positas dicuntur civiliter conversari quia isti soli operantur in civilibus sicut chirurgici id est manuales artifices in artificialibus et comparantur ad legis positores sicut ad architectores. Deinde cum dicit Videtur autem etc. agit de prudentia et primo ostendit quomodo dicatur prudentia secundum inspectionem communem. Secundo excludit ibi Species quidem igitur etc. Dicit ergo primo quod sicut politica est legis positiva et executiva sic prudentia est in manifesto videtur esse prudentia que est circa unum tantum scilicet circa se ipsum et talis vero sive ipsius gubernativa retinet sibi commune nomen prudentie quia alie partes prudentie habent propria nomina quibus nominantur. Earum namque quedam dicitur yconomica id est prudentia dispensativa domus, quedam vero dicitur legis positiva id est prudentia ponendi leges et aliarum vero dividitur in consiliativam et iudicativam ut manifestum est in magistratibus primo quinquennio consilium ad invicem [illegible] iudicare [illegible] cuius prudentia non est in ratione solum sed habet ad cappe... [illegible] de quibus hic fit mentio [illegible] ... non in ratione sola consistunt sed habent ad ... in multa ratione dicitur quarta ... practice scilicet ethica yconomica et politica ... quod principalius est pars et ... civitatis quam domus et domus quam unius homo ergo quod prudentia politica sit principalior quam yconomica et quam illa que est sui ipsius directiva. Item et legis positiva est principalior inter partes politice simpliciter prima est omnium agibilium humanarum. Deinde cum dicit Species quidem igitur etc. infert quandam correlativam excludit et dicit quod excausa prudentia que est circa se ipsum est una pars prudentie. Consequens est quod scire ea que sunt sibi ipsi bona quod pertinet ad hanc prudentiam sit quedam species cognitionis humane que habet multam differentiam ab aliis [illegible] speciebus cognitionis humane ... dubitationem [illegible] que ad unum ... pertinet. Deinde cum dicit etc. ... quod est scriptum etc. excludit quendam errorem et primo ponit ... inducit probationem ibi Et quod ... quidem etc. Tertio solvit [illegible] errorem ibi Quaerendum ferto etc. Dicit ergo primo quod quibusdam videtur solus ille esse prudens qui circa se sciunt et curant circa ea quo ad se ipsum pertinent. Illi autem qui sunt politici non videntur esse prudentes sed magis polypragmones id est intromittentes se de multis scilicet que ad multitudinem pertinent. Deinde cum dicit Et quod etc. inducit probationem huius erroris. Et primo quidem probatur quamquam potentia animi videntur quia [illegible] multitudinem talia dicentes quaerunt [illegible] esse prudens ... non est [illegible] in negotiis id est circa negotia non tractant sed cum sint minus insinuos

principio multa equaliter et alius secundum ibi Festinos etc. inducit ad id verbum et dicit quod quia dicentur politici non esse sapientes prudentes tamquam superfluos id est curiosos sive intromittentes et tamquam quaerentes aliud amplius quam ad eos pertinet. Simpliciter operantur inordinate ad se ipsos habent querunt solum id quod est sibi ipsi bonum et existimant quod hoc solum oporteat unumquemque operari quod scilicet sibi est bonum et ex hac opinione homines venit quod illi soli sunt prudentes qui circa se ipsos negotiis intendunt. Deinde cum dicit Quamvis forte etc. excludit hunc errorem et dicit quod proprium bonum unius cuiusque singularis persone non potest esse sine yconomica id est recta dispensatione domus neque sine urbanitate id est recta dispensatione civitatis sicut et bonum partis non potest esse sine bono totius. Unde patet quod politica et yconomica non inconveniens est ad se ipsum sed etiam certum ad se ipsos pertinet non tantum sufficit politica et yconomica sine prudentia proprii quod recta dispositione civitatis et domus adhuc est in manifesto qualiter oportet disponere ea que ad se ipsum pertinent et ideo et ad hoc intendit prudentia que est circa proprium bonum. Deinde cum dicit Signum autem etc. manifestat quoddam quod dictum est scilicet quod prudentia non sit solum circa universalia sed etiam circa singularia et circa hoc duo facit primo ostendit propositum secundo ex hoc comparat prudentiam secundum intellectum ibi Quoniam autem prudentie etc. circa primum ponit duas rationes circa quarum primam duo facit primo manifestat propositum per signum quoddam. Secundo hoc quidem quoddam inducit ibi Causa et hoc utique etc. Dicit ergo primo quod signum eius quod supradictum est scilicet quod prudentia non sit solum circa universalia sed etiam circa particularia quod iuvenes fiunt geometri et disciplinati id est in talibus disciplinalibus et mathematicis et fiunt sapientes in talibus id est ad perfectionem [illegible] scientie pertingentes. Secundum autem non videtur quod iuvenis fiat prudens. Causa autem est quia prudentia est circa singularia que fiunt nobis cognita per experientiam. Iuvenis autem non potest esse expertus quia ad experientiam requiritur tempus multum. Deinde cum dicit Quia et hoc utique etc. movet circa hoc quoddam scilicet quare puer potest fieri mathematicus non autem potest fieri sapiens id est metaphysicus vel physicus id est naturalis et ad hoc respondet quod ad illum quod hic queritur scilicet mathematicus cognoscuntur per abstractionem a sensibilibus quorum est experientia et ideo non requiritur ad cognoscendum talia tempus multum sed principia naturalia que non sunt abstracta a sensibilibus per experientiam considerantur ad quod requiritur tempus multum. Quantum autem ad sapientiam (?) iuvenes quod iuvenes sapientialia quidem scilicet metaphysicalia non credunt id est non attingunt mente sed ea dicunt ore. Sed circa mathematica non est immanifestum eis quod quid est. Et hoc non est quia rationes mathematice sunt circa ymaginabilia. Sapientialia autem sunt pure intelligibilia. Iuvenes autem de facili possunt capere ea que sub ymaginatione cadunt sed ad illa que excedunt sensum et ymaginationem non attingunt mente quia non dum habent intellectum exercitatum ad tales considerationes tum propter brevitatem temporis tum propter plurimas mutationes nature. Secunda ratio hic congruit [illegible] ad ostendendi ut primo quod proprium [illegible] universalibus

inducunt

et logica docet modum totius philosophie. Secundo autem instrumentum dicit scilicet
in mathematicis quia nec experientia indiget nec ymaginatione rerum
excedentium. Tertio autem in naturalibus que et si non excedunt sensum
et ymaginationem requirunt tamen experientiam. Illorum autem
in moralibus quia requiruntur et experientia et animi a
passionibus liberi ut in primo dictum est. Tertio autem in sapien-
tialibus et divinis quia transcendunt ymaginationem et requirunt valde
intellectum. Secundam rationem ponit ibi Adhuc peccatum et cetera. Dicens
est enim quod prudentis opus est consiliari. Consiliando autem
contingit dupliciter peccare uno modo circa universale puta an hec
sit vera quod omnes aque ponderose sunt prave. Alio modo
circa singulare puta an hec aqua sit ponderosa. Et cum
prudentia sit directiva circa illa et circa singularia.
Deinde cum dicit Illum autem prudentiam et cetera comparat pru-
dentiam primo quidem scientie secundo autem intellectui ibi Susceptibiles
quidem et cetera. Dicit ergo primo quod ex predictis est manifestum quod pru-
dentia non est scientia. Scientia enim est universalium ut supra dictum est.
prudentia autem est extremi id est singularis quia est operabilium
quod est singulare et sic patet quod prudentia non est scientia.
Deinde cum dicit Susceptibiles quidem et cetera comparat pruden-
tiam intellectui et primo ostendit differentiam secundo convenientiam ibi Que
autem et cetera. Dicit ergo primo quod tam scientia quam prudentia sunt
susceptibiles vel contingibiles sunt alia tamen intellectu
id est habent aliquam contrarietatem cum intellectu qui est habitus principiorum.
Dictum est enim supra quod intellectus est quorumdam terminorum sive
extremorum id est principiorum indemonstrabilium quorum non est
ratio quia non possunt probari per aliqua sed statim per se innotescunt.
Hec autem id est prudentia est extremi id est singularis op-
erabilis quod oportet accipere ut principium in agendis. Cuius
extremi non est scientia quia non cognoscitur ratione sed est sensus
non aliquo sensu proprio non quidem illo quo sentimus species
propriorum sensibilium puta colores sonos et huiusmodi sed
sensu interiori quo percipimus ymaginabilia sicut
in mathematicis cognoscimus extremum trigonum id est sin-
gulare triangulum ymaginatum quia ibi statur in ma-
thematicis statur ad aliquod singulare ymaginabile sicut
in naturalibus statur ad singulare sensibile. Et ad
istum sensum id est interiorem magis pertinet prudentia per
quem perficitur ratio particularis ad recte estimandum de singula-
ribus intentionibus operabilium. Unde et alia bruta que habent
bonam estimativam dicuntur participare prudentia. Sed ille
sensus qui est circa propria sensibilia est quedam alia species
preter prudentiam quedam discernendi colores et sa-
pores et alia huiusmodi. Et ideo prudentia convenit cum intellectu in hoc
quod est esse alicuius extremi. Deinde cum dicit Querere autem
et cetera ostendit distinctionem inter prudentiam et intellectum. Intellectus
enim non est inquisitivus, prudentia autem est inquisitiva. Est enim
consiliativa. Consiliari autem est querere. Differunt sicut patet in tertio
Consiliari enim est querere quedam ut in textu dicitur.
(O)portet autem assumere et cetera.
Postquam philosophus determinavit de prudentia et aliis
virtutibus intellectualibus principalibus hic determinat de quibus-
dam virtutibus adiunctis prudentie. Et primo deter-
minat de singulis earum. Secundo comparat eas ad invicem
et ad prudentiam ibi Sunt autem omnes habitus et cetera. Circa pri-
mum tria facit. Primo determinat de eubulia. Secundo de synesi ibi

Vocata autem gnome et cetera. Circa primum tria facit. Primo inquirit
genus eubulie ostendens quod sit quedam rectitudo. Secundo ostendit
cuius sit rectitudo ibi Non scientie autem et cetera. Tertio ostendit qualis
rectitudo sit ibi Quod autem rectitudo et cetera. Circa primum duo facit.
Primo ostendit de quo est intentio. Secundo exequitur ibi Scientia
quidem et cetera. Dicit ergo primo quod post principalia de principalibus [marginal note: rectam]
virtutibus intellectualibus oportet assumere ad completam cogni-
tionem predictarum virtutum eubuliam que dicitur bene consiliatio
quid sit utrum sit scientia quedam vel aliter opinio vel etiam eu-
stochia id est bona coniecturatio vel in quo alio genere sit.
Deinde cum dicit Scientia quidem et cetera ostendit quid sit genus
eubulie et primo ostendit in quo genere non sit. Secundo concludit genus
eius ibi Sed quia quidem et cetera. Circa primum tria facit. Primo ostendit
quod eubulia non sit scientia. Secundo quod non sit eustochia ibi Sed [marginal note: 3° quod non sit opinio ibi neque]
tamen neque eustochia et cetera. Dicit ergo primo quod eubulia non est
scientia quia quod sciunt homines scientia ipsi non querunt
de illis de quibus sciunt. Sed bene etiam consiliatio species
eubulia autem cum sit quoddam consilium est cum quadam inquisi-
tione. Ille enim qui consiliatur querit et ratiocinatur. Sed non habet
locum inquisitionis. Ergo eubulia non est scientia. Deinde cum
dicit Sed tamen neque eustochia et cetera ostendit quod eubulia non est eusto-
chia duplici ratione quarum prima talis est. Eustochia id est
bona coniecturatio sine rationis inquisitione et est velox
provenit enim aliquibus ex hoc quod habent promptam intellectus
vel sensitive partis advertendum estimandum de aliquo propter vivaci-
tatem spirituum et bonitatem ymaginationis et puritatem
sensitivorum organorum cooperatur etiam ad hoc multa ex-
perientia. Et hec duo desunt eubulie. Eubulia enim ut
dictum est est cum inquisitione rationis et ex alia parte non est
velox. Sed nos homines consiliatores consiliantur multo tempore
ut diligenter inquirant omnia que pertinent ad negotium
et in proverbio dicitur quod ea que sunt determinata in
consilio velociter exequi. Sed consiliari tarde unde patet quod eu-
bulia non est eustochia. Secundam rationem ponit ibi Adhuc
solertia et cetera que talis est. Si eubulia esset idem quod eu-
stochia oporteret quod quicquid pertinet ad eustochiam pertineret
ad eubuliam. Sed solertia est quedam species eustochie. Est
enim bona coniecturatio circa inventionem medii. Distat tamen
solertia ab eubulia quia eubulia non est circa finem qui
est inquirabilis sicut medium in illis sillogismis. Est
consilium determinare ut dictum est in tertio. Ergo eubulia non est
eadem cum eustochia. Deinde cum dicit Neque opinio et cetera
ostendit quod eubulia non sit opinio talis, quia non solum non
omnis opinio sit eubulia sed quod nulla opinio sit eu-
bulia. Et hoc patet eadem ratione qua supra probavit de scientia
licet opinans non sit certus tamen iam determinavit se ad
unum contra quod consilians. Deinde cum dicit Sed quia quidem
et cetera ostendit quid sit unum genus eubulie. Et hoc quia ille
qui male consiliatur dicitur peccare in consiliando qui autem
bene consiliatur dicitur recte consiliari et tamen concluditur
unum non est quod eubulia est quedam rectitudo. Deinde cum
dicit Non scientie autem et cetera ostendit cuius sit rectitudo et primo
ostendit cuius non sit rectitudo. Secundo cuius sit ibi Sed rectitudo
quedam et cetera. Circa primum duo facit. Primo ponit quod intendit
et dicit quod eubulia non est rectitudo neque scientie neque opinionis
Secundo ibi Scientie quidem et cetera ostendit propositum. Primo quod ad scientiam

sed quod nulla scientia est synesis

Illud non videtur indigere rectitudine quia rectitudo est in aliqua
comparatione sed inquisitio non continet esse perfecta aliquorum sed
nondum et eubulia non est rectitudo scientie sed ibi opinionis autem
etc. ostendit quod neque est quantum ad opinionem nisi duplici ratione
quarum prima talis est opinionis quando est iam quantum ad esse et
certitudinem potest esse aliqua rectitudo sed rectitudo opinionis non dicitur
veritas sed veritas Sicut et peccatum eius dicitur falsitas et eubu-
lia que bonitate denominatur non est rectitudo opinionis
Secundam rationem ponit ibi Simul autem etc. et dicit quod omne id
de quo habetur opinio iam est determinatum quantum ad veritatem
etc. et ideo eubulia differt ab opinione quia non est sine
ratione inquirente eubulia enim est cuiusdam rationis
sed inquisitio Econtrario autem opinio non est inquisitio sed
quedam enuntiatio opinantis opinans enim dicit verum esse quod
opinatur Sed ille qui consiliatur sive bene vel male adhuc
querit aliquid et ratiocinatur non dicit autem enuntiat vel esse
vel non esse Sic eubulia non est rectitudo opinionis Deinde
cum dicit Sed rectitudo quedam etc. ostendit cuius sit rectitudo
eubulia et dicit quod cum non sit rectitudo scientie neque opinionis relinquitur
quod sit quedam rectitudo consilii ut ipsum nomen significat et ideo circa
ad perfectam notitiam eubulie oportet inquirere quid sit consilium
et de quo sit et hoc superius determinatum fuit in tertio unde non
oportet quod hoc resumatur Deinde cum dicit Aliqua autem rectitudo
etc. ostendit qualis rectitudo sit eubulia et circa hoc deter-
minat quatuor conditiones eubulie dicit ergo primo
quod rectitudo multipliciter dicitur uno modo proprie alio modo metaphorice
secundum quod dicitur in malis per similitudinem autem et dicitur similiter
ut si dicamus quod aliquis sit rectus fur sicut dicimus quod est
bonus fur manifestum est autem quod non omnis rectitudo consilii est
eubulia scilicet que est rectitudo consilii in malis sed in bonis
tamen incontinens enim et similiter quilibet pravus ex ratiocina-
tione illud quod proponit consequitur putat enim invenire
via per quam possit peccatum perpetrare unde similitudinem recte
consiliantis inquirit id est invenit viam efficacem ducentem in
finem Sed cum attingit per finem quoddam magnum malum puta
furtum vel adulterium sed bene consiliari quod significat nomen eubu-
lie videtur esse quoddam bonum unde manifestum est quod talis rectitudo con-
silii est eubulia per quam adipiscitur bonum finem Secundam
conditionem ponit ibi Sed est hoc etc. ubi considerandum est
quod sicut in syllogismis aliquando conclusio vera per falsum syllo-
gizatur et in negotiabilibus contingit quod perveniatur ad bonum
finem per aliquam malam viam et hoc est quod dicit quod contingit
aliquem sortiri bonum finem quasi falso syllogismo id est quod aliquis
consiliando perveniat ad id quod oportet facere sed non per quod oportet
puta cum aliquis furatur ut subveniat pauperi et hoc est
ac si in syllogismo aliquis ad veram conclusionem assumeret
medium aliquod falsum terminum sed in intentione finis sic se habet
principium et medium terminus terminum in via executionis quod
inquirit consiliator finis se habet sicut conclusio et id
quod est ad finem sicut medius terminus unde manifestum est
quod non dicitur recte syllogizare qui veram conclusionem per falsum
medium concludit unde manifestum est quod non sit de eubulia
sed quod aliquis adipiscatur finem quem oportet non autem per quod oportet
Tertiam conditionem ponit ibi Adhuc est autem multo tem-
pore etc. et dicit quod contingit quod aliquis multum tempore
in consilio immoretur sed statim alius consiliatur [illegible]

sortitur et quod aliquis quandoque velociter et precipitanter consilia-
tur unde neutra est vere eubulia sed talis rectitudo consilii
que attendit id quod est utile ad finem et finem quem oportet et modo
et tempore Quartam conditionem ponit ibi Adhuc est simpliciter etc.
et dicit quod contingit aliquem esse qui bene consiliatur ad finem simpliciter
ad finem totius vite contingit et aliquem esse qui recte
consiliatur ad aliquem finem particularem unde eubulia simpliciter
est qui dirigit consilium ad finem communem totius humane
vite illa autem que dirigit ad quemdam finem particularem non
est eubulia simpliciter sed eubulia quedam quia cum prudentum
sit bene consiliari oportet quod eubulia sit rectitudo consilii in ordine
ad illum finem de quo veram estimationem habet prudentia simpliciter
dicta et hic est finis totius humane vite ut supra dictum est
Ex omnibus autem que dicta sunt accipi potest quod eubulia est rectitudo
consilii ad finem bonum simpliciter finalis congruas et cetera
Est autem et synesis etc.
Postquam philosophus determinavit de eubulia hic determinat
de synesi et circa hoc duo facit primo comparat synesim scientie
et opinioni Secundo prudentie ibi Non est autem eadem etc. Circa primum duo
facit Primo ostendit quod non omnis scientia vel opinio est syne-
sis ibi Neque aliqua etc. Dicit ergo primo quod synesis secundum quam
dicimus aliquos esse synetos id est sensatos et eius contrarium
quod est asynesia secundum quam dicimus aliquos esse asynetos
id est insensatos non est totaliter idem quod scientia vel opinio
ille enim est qui non habet aliquam scientiam vel opinionem Si enim omnis
scientia vel opinio esset synesis sequeretur quod omnis homo
esset sensatus quod patet esse falsum Deinde cum dicit Neque
aliqua una etc. ostendit quod nulla scientia sit synesis et
dicit quod synesis non est aliqua scientiarum particularium
puta medicina que est de sano et egro Si autem esset
geometria esset de magnitudinibus Neque etiam aliqua scientia
que est de rebus sempiternis et immobilibus sicut scientia rerum
divinarum neque oportet esse synesis neque est de hiis
que fiunt quacumque ab homine Sed de quibus sunt contin-
gentes et ratiocinales Sed est de illis de quibus aliquis
potest dubitare et consiliari et sic patet quod synesis non est
aliqua scientia Deinde cum dicit Non est autem etc. comparat syne-
sim prudentie et circa hoc primo ostendit convenientiam ip-
sarum scilicet synesis est consiliabilia de quibus est et pru-
dentia ut supra ostensum est sed quod synesis sit eadem
prudentie secundo ibi Non est autem ostendit differentiam earum et
primo ostendit quod synesis non est prudentia secundo quod non sit
prudentie ibi Est autem non hec prudentia etc.
Dicit ergo primo quod quamvis synesis et prudentia sint de eisdem
non tamen sunt omnino idem Adeunt enim quia consiliando
quod inquisitivus in quibus non est actio est solum duplex
opus rationis scilicet invenire inquirendo et de inventis
iudicare et hec quidem duo opera sunt rationis speculative cuius
inquisitio est consilium quod pertinet ad eubuliam iudicium
autem de consiliatis pertinet ad synesim illi enim dicuntur
sensati qui possunt bene iudicare de agendis sed ratio
practica habet ulterius quod ex hiis precedit ad agendum
et ideo tertium est eius opus finale et completivum
scilicet precipere quod procedat ad actum et hoc proprie pertinet ad
prudentiam unde dicit quod prudentia est preceptiva
inquantum scilicet est finis ipsius determinare quid oportet agere

Et synesis est iudicativa solum. Et propter hoc accipitur synesis et eusynesia, id est bonus sensus. Sicut et idem dicitur synetus et eusynetus, id est sensatus et bene sensatus, quorum est bene iudicare. Et sic patet quod prudentia est eminentior quam synesis, sicut et finis quam eubulia. Inquisitio enim ordinatur ad iudicium sicut ad finem, et iudicium ad praeceptum. Deinde cum dicit: est autem neque habere etc., ostendit quod synesis non est generatio prudentiae. Et dicit quod synesis sicut non est idem quod prudentia, ita non est idem cum hoc quod est habere prudentiam aut acquirere, quod est sumere, id est acquirere eam. Sed sicut in greco dicitur quod est addiscere illius scientiae sinetere, sic et synetere syniene dicitur in hoc quod aliquis utitur opinione prudentiae in hoc quod iudicat de his in quibus est prudentia, quando aliquid ab alio dicitur iudicare bene. Enim idem est syniene quod est bene. Unde nomen synesis processit, quia dicuntur aliqui eusyneti, quia bene iudicantes, id est bene sensati. Venit autem hoc scilicet syniene, quae dicitur esse hoc quod est discere, unde multum syniene. Est igitur sensus quod syniene in greco significat aliquando usum alicuius intellectualis habitus, qui quidem usus non solum est discere, sed etiam iudicare. Synesis autem dicitur a syniene ratione illius usus qui est iudicare. Unde synesis non est idem quod habere vel uti prudentia, ut dictum est principaliter. Deinde cum dicit: vocata autem gnome etc., determinat de tertia virtute quae vocatur gnome. Et est adhuc virtutis eminentiae residuum. Ad quod sciendum est quod supra dictum est in V de differentia epiikeiae et iustitiae legalis. Iustitia enim legalis determinatur secundum id quod in pluribus contingit, sed id quod est epiikes est directivum iusti legalis, in eo quod necesse est legem deficere in paucioribus. Sic ergo synesis importat iudicium rectum circa ea quae ut in pluribus contingunt, gnome autem importat rectum iudicium circa directionem iusti legalis. Et ideo dicit quod illa virtus quae vocatur gnome, secundum quam aliquos dicimus eugnomones, id est bene sententiosos, et habere gnomen, id est attingere ad rectam sententiam, nihil est aliud quam rectum iudicium eius qui est epiikes. Et huius signum est quod hominem qui est epiikes maxime dicimus sygnomonicum, id est secundum quandam clementiam et gratiam sententiam, et id quod est epiikes dicitur habere sygnomenia, id est quandam clementiam veniae. Et ipsa virtus quae dicitur sygnomi est recte iudicativa eius quod est epiikes, et in hoc est recta quod verum iudicat. Deinde cum dicit: sunt autem omnes etc., comparat praedictas virtutes ad invicem et ad prudentiam. Et circa hoc tria facit. Primo proponit convenientiam horum habituum. Secundo probat, ibi: et in cognoscendo etc. Tertio infert quoddam corollarium ex dictis, ibi: propter quod et principium etc. Dicit ergo primo quod omnes praedicti habitus tendunt in idem, et hoc rationabiliter. Et quod in idem tendant patet ex eisdem attributis. Nominamus enim gnomen et synesin et prudentiam et intellectum, eisdem attribuentes habere gnomen et intellectum, quos dicimus prudentes et synetos. Et quod rationabiliter eisdem attribuantur patet per hoc quod omnia praedicta quae vocantur virtutes, quae sunt actionum principia, sunt circa singularia, quae in operabilibus sunt sicut extrema, sicut supra dictum est de prudentia. Deinde cum dicit: et in eo quidem etc., probat quod dixerat. Et primo proponit, secundo probat, ibi: propter quod et naturalia etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit synesim

et gnomen esse circa extrema et singularia sicut prudentia. Secundo ostendit idem de intellectu, ibi: intellectus etc. Dicit ergo primo quod synesim et gnomen esse circa extrema et singularia in hoc quod synetus et eugnomon, id est bene sententiosus, vel sygnomon, id est compatiens. Synesis est iudicativa de illis de quibus prudens praecipit. Ea enim quae sunt epiikea, de quibus est gnome, communiter conveniunt secundum hoc ad omnia bona humana quorum est prudentia, inquantum sunt comparata ad alterum, quod est de ratione iustitiae. Dictum est enim supra quod epiikes est quoddam iustum. Sicut ergo dictum est quod gnome sit de his de quibus est prudentia, quod autem omnia ista sunt circa singularia et extrema patet per hoc quod operabilia sunt singularia et extrema. Prudentia autem, synesis et gnome circa operabilia sunt. Unde patet quod sunt circa extrema. Deinde cum dicit: et intellectus etc., ostendit quod intellectus sit circa extrema. Et dicit quod intellectus utrobique est extremorum, scilicet cum speculativa tum practica; est extremorum quia primorum terminorum et extremorum, et quorum non est ratio, id est non procedit intellectus et non ratio. Est autem duplex intellectus, quorum unus quidem est circa immobiles terminos et primos qui sunt secundum demonstrationes quae procedunt ab immobilibus et primis terminis, id est a principiis indemonstrabilibus, quae sunt prima cognita et immobilia, quia scilicet eorum cognitio ab homine removeri non potest. Sed intellectus qui est in practicis est alterius modi extremi, scilicet singularis et contingentis et alterius propositionis, quae non est universalis, quae est quasi maior, sed singularis, quae est minor in syllogismo operativo. Quare autem huiusmodi extremi dicatur intellectus, patet per hoc quod intellectus est principiorum. Haec autem singularia quorum dicimus esse intellectum principia sunt eius quod est cuius gratia, id est sunt principia ad modum causae finalis. Et quod singularia habeant rationem principiorum patet, quia ex singularibus accipitur universale. Quod enim haec herba fecit huic sanitatem, acceptum est quod haec species herbae valet ad sanandum. Quia singularia proprie cognoscuntur per sensum, oportet quod homo horum singularium quae dicimus esse principia extrema habeat sensum, non solum exteriorem, sed etiam interiorem, cuius supra dixit esse prudentiam, scilicet vim cogitativam seu aestimativam, quae dicitur ratio particularis. Unde hic sensus vocatur intellectus qui est circa singularia, et hunc philosophus vocat in tertio de anima intellectum passivum, qui est corruptibilis. Deinde cum dicit: propter quod et naturalia etc., manifestat quod dixerat per signum. Quia enim praedicti habitus sunt circa singularia, oportet quod aliquo modo attingant virtutes sensitivas quae operantur per organa corporea. Et ideo praedicti habitus videntur esse naturales, non quod totaliter sint a natura, sed quia ex naturali dispositione corporis aliqui sunt prompti ad hos habitus, ita quod per modicam experientiam complentur in eis. Quod non accidit circa habitus intellectuales qui sunt circa universalia, puta geometriam vel metaphysicam. Et hoc est quod subdit quod nullus dicitur sophos, id est metaphysicus, sicut nec geometer secundum naturam, non quin aliqui secundum naturam sint magis apti ad haec quam alii, sed hoc est secundum dispositionem remotam, non secundum dispositionem propinquam, secundum quam aliqui dicuntur habere gnomen et synesin et intellectum, quos dicimus esse circa singularia. Et signum huius est quia secundum naturam inesse aliquibus aestimamus, quia sequuntur aetates.

homini secundum quas continuatur ratio corporalis. Est enim alia
particularis, scilicet ratio que est collatiua intentionum
et alia; et hic intellectus cognoscitur et gnomen et ita hoc
sit etiam. Deinde cum dicit: propter quod et principium etc. infert
duo corollaria ex dictis, quorum primum est quod intellectus
qui est sensus discretiuus singularium in practicis non
solum se habet sicut principium sicut intellectus in speculatiuis,
sed etiam sicut finis. In speculatiuis enim demonstrationes
procedunt ex principiis quorum est intellectus, non tamen de-
monstrationes dantur de eis; sed in operatiuis demonstrationes
et procedunt ex his, scilicet singularibus, et dantur de his,
scilicet de singularibus, quorum est intellectus operatiuus, secundum quod re-
mouet ad agendum ex minori singulari et conclusio-
ne que concludit ipsum operabile quod est singulare.
Secundum corollarium ponit ibi: quare oportet etc. Quia enim dictum est
supra quod intellectus qui est principiorum operabilium consequitur
experientiam et etates et perficitur per prudentiam, inde est
quod oportet attendere hiis que enuntiant et opinantur circa
operabilia homines experti et senes et prudentes, quam-
uis non inducant demonstrationes, non minus quam ipsis de-
monstrationibus, sed etiam magis. Huiusmodi enim homines propter hoc quod
habent ex experientia uisum, id est rectum iudicium de opera-
bilibus, uident principia operabilium. Principia autem sunt certiora
conclusionibus demonstrationum. Est autem considerandum circa ea que
hic dicta sunt, quod sicut pertinet ad intellectum absolutum in
uniuersalibus, iudicium de primis principiis, et ad rationem autem pertinet
discursus a principiis in conclusiones, ita et circa singu-
laria uis cogitatiua uocatur intellectus secundum quod habet
absolutum iudicium de singularibus. Unde ad intellectum
dicit pertinere prudentiam et synesim et gnomen. Dicitur
autem ratio particularis secundum quod discurrit ab uno in aliud,
et ad hanc pertinet eubulia, quam philosophus hic non connumerat,
nec dixit eam esse extremorum. Ultimo autem epylogat
dicens quod dictum est quid sit prudentia, que est princi-
palis in agibilibus, et sapientia, que est principalis in
speculatiuis, et circa que utraque earum est, et quod non sunt eiusdem
partis anime rationalis.

Dubitabit autem utique aliquis etc. Postquam philosophus
determinauit de uirtutibus intellectualibus, hic
mouet quasdam dubitationes de utilitate ipsarum. Et circa hoc
duo facit. Primo proponit dubitationes. Secundo soluit eas, ibi:
primum quidem igitur dicamus etc. Circa primum duo facit. Primo de utili-
tate sapientie et prudentie, ad quas alie reducuntur
sicut ad principaliores. Secundo de comparatione harum duarum
ad inuicem, ibi: adhuc autem inconueniens etc. Circa primum duo facit.
Primo proponit dubitationem, et dicit quod aliquis potest du-
bitare ad quid uel quomodo sapientia uel prudentia sint
utiles. Secundo ibi: sapientia quidem etc. prosequitur dubitationem,
et primo quantum ad sapientiam, que uidetur non
ualere esse quicquam, id est ad principale bonum humane uite,
ad felicitatem, que est ultimus finis uite humane. Ad quam
nichil uidetur ualere sapientia. Non enim uidetur speculari eorum aliquid
quibus homo fit felix, quod quidem est per operationem uirtu-
tis, ut supra in primo dictum est. Sapientia autem nullius generationis,
id est operis, est speculatiua, cum sit de primis principiis
entium. Sic ergo uidetur quod sapientia non sit utilis homini secundum in-

prudentia autem etc. Secundo prosequitur dubitationem quantum ad prudentiam.
Et primo inducit rationem quod prudentia non sit necessaria
homini; secundo excludit quandam responsionem, ibi: si autem
non horum etc. Dicit ergo primo quod prudentia habet quidem hoc,
scilicet consideratio operum humanorum ex quibus homo
sit felix. Sed non propter hoc uidetur utilis homini. Est
enim prudentia circa ea que sunt iusta et ipsa in operatione
ad alios, et pulcra, id est honesta, et bona, id est utilia homini.
Sed de ipsis que quidem operari pertinet ad bonum uirum.
Non autem aliquis est operatiuior eorum ex eo quod scit ea,
quia uirtutes sunt habitus, sicut ex eo quod scit ipsa ex eo quod habet habitum ad
ea. Sicut etiam in medicinalibus et in hoc quod homo habet scientiam
medicinalem uel exercitatiua non est magis operatiuus
eorum que pertinent ad hominem sanum uel ad bene se haben-
dum, modo ea non consistant in eo quod est facere, sed in
eo quod est esse ab aliquo interiori habitu. Non enim ex eo quod
cognoscit artem operatur quecumque opera sanitatis que consequuntur
ea, et non secundum quod procedunt ab habitu sanitatis, prout scilicet
operatur ea homo sanus. Sic enim non magis procedunt
ab homine ex eo quod scit medicinam, sed ex eo solum quod
est sanus. Cum igitur uirtutes sint habitus, opera uirtutis
secundum quod ab eis procedunt et ducunt ad felicitatem non
magis operatur homo ex hoc quod habet eorum notitiam per
prudentiam. Et sic prudentia non est homini operatiua.
Deinde cum dicit: si autem non horum etc. excludit
quandam responsionem. Posset enim aliquis dicere quod licet homo
ex eo quod est uirtuosus non magis sit operatiuus operum
uirtutis per hoc quod cognoscit ea secundum prudentiam,
est tamen prudentia ad hoc quod homo fiat prudens,
sicut ars medicine est necessaria non ad hoc quod sanus
opera sanitatis exequatur, sed ad hoc quod fiat sanus. Et sic
prudentia est utilis homini, non quidem existentibus prudentibus,
id est ipsis uirtuosis, sed eis qui non sunt uirtuosi. Hanc
autem responsionem excludit in duabus rationibus, quarum
prima est quod existentibus hominibus esse studiosis, id est uirtuosis, ad
nichil erit utilis eis prudentia, que tamen uidetur esse in eis
secundum uirtutem. Secunda ponitur ibi: adhuc autem etc. Videtur enim quod sin-
ceritatem habentibus non solum in illis uirtutem non sit
necessaria prudentia. Videtur enim nichil differre ad hoc quod
aliqui fiant uirtuosi, utrum ipsi habeant prudentiam
uel persuadeantur ab aliis qui habent. Ad hoc enim sufficit
quod ipse homo ad hoc quod fiat uirtuosus, sicut patet de
sanitate. Cum enim uolumus sanari, non propter hoc curamus
addiscere medicinam, sed sufficit nobis uti consilio me-
dicorum. Ergo pari ratione ad hoc quod efficiamur uirtuosi non
oportet quod nos ipsi habeamus prudentiam, sed sufficit quod consu-
lamus prudentes. Deinde cum dicit: adhuc autem etc.
mouet dubitationem de comparatione sapientie et prudentie. Ostensum
est enim supra quod sapientia est dignior et melior. Inconueniens
uidetur quod sapientia, que uidetur esse principalior, sit minus
principalis quam prudentia, que uidetur esse imperatiua et preceptiua
singulorum, et ordinat, scilicet sub prudentia est politica, que
est ut in primo huius libri dictum est, ordinat de discipli-
nis quas oportet esse in ciuitatibus et quales unumquemque
addiscere et usquequo; et sic uidetur prudentia principari
sapientie, cum precipiat circa ipsam. Ista autem uidentur inconue-

[illegible]

quia ratio principatur meliori. Videtur autem inconveniens esse ad sapientiam dicere quod de hiis que secundum ipsam fiunt sit et ut aliquam certam sicut considerantur predicte dubitationes. ¶ Deinde cum dicit: primum quidem etc. Solvit premissas dubitationes. Et primo solvit dubitationem de utilitate sapientie et prudentie secundum se. Secundo de operatione utriusque ibi: Deinde vero et principatiue etc. Circa primum duo facit. Primo solvit dubitationem solvendo ea que ad sapientiam et prudentiam pertinent. Secundo specialiter quantum ad prudentiam ibi: Adhuc opus etc. Circa primum ponit duas rationes quarum prima ostendit quod rationes quas inducit non efficaciter concludunt. Dicit ergo primo quod si sapientia et prudentia nichil operentur homo ad felicitatem, quia per hoc sunt inutiles, et tamen si neutra ipsarum faceret aliquam operationem, tamen essent per se eligibiles cum sint virtutes perfectiones utriusque partis anime rationalis, utraque enim perfectiones autem sunt eligibiles per se. Secundo solvit per interpretationem ibi: Deinde etc. Et dicit quod sapientia et prudentia faciunt quidem aliquid ad felicitatem. Sed quod inducebatur non erat solutio. Non hoc modo se habet sapientia vel prudentia ad felicitatem sicut ars medicine ad sanitatem, sed magis sicut sanitas ad opera sana. Ars enim medicine facit sanitatem sicut quidam operans extrinsecus, sed sanitas facit opera sana quia quidam usus sanitatis. Felicitas autem non est opus extrinsecus operatum sed operatio procedens ab habitu virtutis. Unde cum sapientia sit quedam species virtutis totalis, ex ipso quod aliquis habet sapientiam et operatur secundum eam est felix, et eadem ratio est de prudentia. Secundo specialiter explicat sapientiam, quod in optimo eius consistit felicitas, ut infra in x. dicetur. ¶ Deinde cum dicit: Adhuc opus etc. Solvit que specialiter ad prudentiam pertinent. Et primo quantum ad hoc quod obiciebatur quod prudentia nichil facit ad opera virtutis. Secundo quantum ad hoc quod obiciebatur quod prudentia non est necessaria ad hoc quod homo sit virtuosus ibi: De eo autem quod est etc. Dicit ergo primo quod contra id quod obiciebatur ad prudentiam fallit quod obiciebatur quod prudentia non sunt magis operativi opus virtutis. Bonum enim esse finem, quia opus virtutis perficitur secundum utrumque, scilicet secundum prudentiam et secundum moralem virtutem. Duo enim sunt necessaria in opere virtutis, scilicet quorum unum est ut homo habeat rectam intentionem de fine, quam quidem facit virtus moralis inquantum inclinat appetitum in debitum finem. Aliud autem est ut homo bene se habeat circa ea que sunt ad finem, et hoc facit prudentia que est bene consiliativa et iudicativa et preceptiva eorum que sunt ad finem. Et sic ad opus virtutis concurrit et prudentia que est perfectiva rationalis per essentiam et virtus moralis que est perfectiva appetitive que est rationalis per participationem. Secundo autem quarta particula anime que est potentia nutritiva non est talis virtus que concurrit ad operationem humanam, eo quod in potestate eius non est operari vel non operari. Et ideo non requiritur ad operationem virtutis humane ut ex superioribus patet. ¶ Deinde cum dicit: De eo autem etc. Solvit id quod obiciebatur quod sit prudentia propter aliquis esse virtuosus. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quod prudentia non possit esse sine virtute morali. Secundo ostendit quod virtutes morales possit esse sine prudentia ibi: Intendendum itaque iterum etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit quod ad hoc quod aliquis sit virtuosus requiritur non solum virtus moralis sed et quedam alia operativa principii. Secundo ostendit quid sit illud ibi: Est autem etc. Tertio ostendit quod prudentia superaddit principium adiutricem virtutis moralis ibi: Est autem prudentie etc. Dicit ergo primo quod ad solvendum hoc quod dictum est quod per prudentiam non magis homo operabitur bona et iusta ad hoc quod fiat virtuosus, oportet parum superius incipere resumentes quedam eorum que dicta sunt, et incipiemus hinc, quod sicut supra dictum est aliqui operantur iusta et tamen non dicimus eos esse iustos, sicut cum aliqui operantur ea que sunt statuta legibus vel inviti vel propter ignorantiam aut aliquam aliam causam puta propter lucrum et non propter amorem ipsorum operum, dicuntur tales iniusti non dicuntur iusti quamvis operentur ea que oportet eos facere et omnia que oportet facere bonum virum. Et ita in singulis virtutibus oportet habere aliqualiter operam ad hoc quod sit homo virtuosus, ut scilicet operetur ex electione et propter placentiam ipsorum operum virtutis. Jam autem supra dictum est quod virtus moralis facit electionem rectam quantum scilicet ad intentionem finis, sed ea que nata sunt fieri propter finem non pertinet ad virtutem moralem sed ad aliam operativam potentiam, id est ad quandam aliud operativum principium quod ingeniatur vias directas ad finem. Et hec potentia est necessaria ad hoc quod homo sit virtuosus. ¶ Deinde cum dicit: Est autem etc. Ostendit quid sit illud principium. Et dicit quod predicta aliquid est ulterius dicendum ut manifestius fiat. Sciendum est itaque quod quedam potentia id est operativum principium quod nominamus dinoticam quasi ingeniositatem quandam sive industriam que talis est ut per eam homo possit operari ea que ordinantur ad intentionem quam homo sibi presupposuit sive bona sive mala et ut per ea que consequitur possit operari, id est adipisci. Et siquidem intentio sit bona, tunc ingeniositas est laudabilis, si autem sit prava vocatur astutia que sonat in malum sicut quedam dinotica communis est utrique, et ideo est quod tam prudentes quam astutos dicimus esse dinoticos id est ingeniosos sive industrios. ¶ Deinde cum dicit: Est autem prudentie etc. Ostendit quid prudentia addat super predictum principium. Et dicit quod prudentia non est omnino idem quod predicta potentia scilicet dinotica, sed tamen non potest esse sine ea, sed in anima hunc visum id est huic ingeniositati fit habitus, scilicet prudentie, non fit sine virtute morali que se habet ad bonum ut dictum est. Et ratio huius est manifesta, quia sicut sillogismi speculativi habent sua principia, ita sillogismi operabilium principium est quod talis finis sic bonum et optimum in singulis, scilicet ille propter quem aliquis operatur, et ponatur exempli gratia quod cuiuslibet temperato optimum est attingere medium in concupiscentiis tactus. Sed quod hoc sit optimum non apparet nisi bono id est virtuoso qui habet rectam existimationem de fine, cum virtus moralis faciat rectam intentionem finis. Et quod aliis malis non apparet id quod est vere optimum, propter hoc quod malitia opposita virtuti pervertit iudicium rationis et facit mentiri circa fines qui sunt practica principia, sicut in speculativis oportet sequi. Cum autem recte ad prudentiam pertinet recte sillogizare de operabilibus, manifestum est quod impossibile est esse prudentem illum qui non est virtuosus, sicut non potest

sic prudentia sonat ...

industrie

scientiis quae extrahit ex principiis demonstrationis.

Propter quod utique virtutis etc.

Postquam philosophus ostendit quod prudentia non potest esse sine morali virtute, hic ostendit quod moralis virtus non potest esse sine prudentia. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit propositum. Secundo ex hoc solvit quandam dubitationem, ibi, Sed et ratio sic dissolvetur etc. Tertio concludit principale propositum, ibi, Manifestum autem quoniam etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit propositum per rationem. Secundo per dicta aliorum, ibi, Propter quod et quidam aiunt etc. Dicit ergo primo quod ex quo ostensum est quod prudentia non potest esse sine virtute morali, rursus intendendum est de virtute morali, utrum scilicet possit esse sine prudentia et dinotica. Quia scilicet sicut ista duo non sunt idem penitus, sed tamen habent aliquam similitudinem ad invicem, in quantum utraque adinvenit convenientes vias ad finem propositum, ita etiam videtur se habere virtus naturalis et principalis, idest moralem, quae est perfecta virtus. Et quod sit aliqua virtus naturalis quae praesupponit moralem, patet per hoc quod singuli mores virtutum vel vitiorum videntur aliqualiter existere aliquibus hominibus naturaliter. Statim enim a nativitate quidam homines videntur esse iusti vel temperati vel fortes propter naturalem dispositionem qua inclinantur ad opera virtutum. Quae quidem naturalis dispositio quantum ad tria potest attendi. Primo quidem ex parte rationis, cui naturaliter indita sunt prima principia operabilium humanorum, puta nulli esse nocendum et similia. Secundo ex parte voluntatis, quae de se naturaliter movetur a bono intellecto sicut a proprio obiecto. Tertio ex parte appetitus sensitivi, secundum quod ex naturali complexione quidam sunt dispositi ad iram, quidam ad concupiscentias vel ad alias passiones, aut magis aut minus aut mediocriter, in quo consistit virtus moralis. Sed prima duo sunt communia omnibus hominibus. Unde secundum tertium dicit philosophus quosdam esse naturaliter fortes vel iustos, et tamen requirimus aliquid quod naturaliter (?) sunt tales, ad aliquid quod sit principaliter bonum, ad hoc quod praedictae virtutes secundum perfectiorem modum in nobis existant. Quia praedictae naturales habitus sive inclinationes insunt et pueris et bestiis, sicut leo naturaliter est fortis et liberalis. Sed tamen huiusmodi naturales virtutes esse nocivas, nisi adsit discretio intellectus. Et videmus quod sicut in motu corporali, si fortiter moveatur absque visu dirigente, accidit quod id quod movetur impingat et fortiter laedatur, ita etiam est et hic. Si enim aliquis habeat fortem inclinationem ad opus alicuius virtutis moralis et non adhibeat discretionem, accidet gravis laesio vel corporis proprii, sicut in eo qui inclinatur ad abstinentiam sine discretione, vel rerum exteriorum si inclinetur ad liberalitatem, et simile est in aliis virtutibus. Sed si talis inclinatio accipiat in operando intellectum, id est cum discretione operetur, tunc multum differet secundum excellentiam bonitatis. Et habitus qui erit similis tali operationi cum discretione factae, erit proprie et perfecte virtus, quae est moralis. Sicut ergo in parte animae opinativa sunt duae species principiorum operativorum, scilicet dinotica et prudentia, ita et in parte appetitiva, quae pertinet ad mores, sunt duae species, scilicet virtus naturalis et moralis, quae est principalis. Et haec non potest fieri sine prudentia, sicut ostensum est. Deinde cum dicit: Propter quod aiunt etc., manifestat propositum per dicta aliorum. Et primo per dictum Socratis. Secundo per dicta aliorum (?) qui erant ibi (?), Signum autem etc. Circa primum duo facit. Primo ponit dictum Socratis et dicit quod propter praedictam affinitatem virtutis moralis ad prudentiam, quidam dixerunt omnes virtutes morales esse prudentias, sicut et Socrates etc. Ostendit in quo deficiebat, et dicit quod in hoc quidem Socrates inquirebat quantum ad aliquid erat recta (?), quantum ad aliquid peccabat. In hoc enim quod existimabat omnes virtutes morales esse prudentias peccabat, cum virtus moralis et prudentia sint in diversis partibus animae. Sed quantum ad hoc bene dicebat, quod virtus moralis non potest esse sine prudentia. Deinde cum dicit: Signum autem etc., confirmat idem per dicta modernorum. Et primo ponit dicta eorum. Secundo ostendit in quo deficiant, ibi, Oportet autem etc. Dicit ergo primo quod signum huius quod virtus moralis non sit sine prudentia est quia (?) et nunc omnes diffinientes virtutem ponentes eam in genere habitus addunt ad quae se extendat virtus, et hoc est secundum rationem rectam. Manifestum est autem ex praemissis quod ratio recta in agibilibus est quae est secundum prudentiam. Sic ergo omnes sic diffinientes, etsi non distincte determinent (?), videntur tamen aliqualiter divinare sive coniecturare quod virtus est talis habitus, qui est secundum prudentiam.

Deinde cum dicit: Oportet autem etc., ostendit in quo deficiant sic dicentes, et dicit quod oportet parum transmutare eorum definitionem aliquid addendo. Non enim solum habitus virtutis moralis quod sit secundum rationem rectam, quia sic posset aliquis esse virtuosus moralis sine hoc quod esset habere prudentiam, per hoc quod esset instructus per rationem alterius. Sed ulterius dicendum quod virtus moralis est habitus cum ratione recta, quae quidem est prudentia. Sic ergo patet quod Socrates plus dixit quam isti (?). Quondam (?) existimavit quod omnes virtutes morales essent rationes, et hoc est ratione quod dicebat eas esse scientias sive prudentias. Nos autem non dicimus quod oportet ponere virtutes esse solum secundum rationem, sed (?) illi medium tenuit (?) ponens virtutem moralem esse secundum rationem et cum ratione. Sic ergo manifestum est ex dictis quod non est possibile aliquem habere id quod est bonum principaliter, idest secundum virtutem moralem, sine prudentia, neque prudentem sine morali virtute. Deinde cum dicit: Sed et ratio etc., solvit ex praemissis quandam rationem, et primo magis dubium solvit, ibi, hoc enim similiter (?) etc. Dicit ergo primo quod per praemissa potest solvi ratio quam aliqui inducunt disputantes ad hoc quod virtutes ab invicem separentur, scilicet quod una virtus absque altera possit haberi, quia non idem homo est aptus natus ad omnes virtutes, sed alius ad liberalitatem, alius ad castitatem (?), et sic de aliis. Facile enim unumquodque reperitur in eo ad quod naturaliter inclinatur, difficile autem est assequi id contra quod naturaliter (?) inclinatur. Sic ergo homo qui est naturaliter dispositus ad unam virtutem et non ad aliam, iam assecutus est hanc virtutem ad quam naturaliter erat dispositus, et loquendo secundum (?) [illegible] qui ponebant virtutes esse scientias (?); hanc autem scilicet virtutem ad quam non est naturaliter dispositus nondum assequitur. Deinde cum dicit: Hoc enim etc., solvit dubitationem praedictam, et dicit quod hoc quod dictum est contingit secundum virtutes naturales, secundum quas aliquis dicitur simpliciter virtuosus. Et hoc ideo quia nulla earum potest haberi sine prudentia, sicut ei (?) ostensum est, et sic etiam prudentia quae una existens movet omnes simul concurrit (?), cum ea quaelibet (?) nulla erit prudentia non existente. Signum autem (?) dicit unum (?) [illegible] quod si eadem (?) dicitur (?) prudentia (?) [illegible] virtutum moralium sicut sunt diversa (?) artibus (?)

v'nco prudencia [illegible]

quam nihil prohibet unam virtutem moralem esse sine alia, unaquaeque earum habet prudentiam sibi correspondentem. Sed hoc non potest esse quia eadem sunt principia prudentiae ad totam materiam moralem, ut scilicet omnia redigantur ad regulam rationis. Et ideo propter prudentiae unitatem omnes virtutes morales sibi invicem connectuntur. Potest autem contingere quod aliquis habeat aliquas virtutes morales, dico autem aliquam virtutem determinatam propter defectum materiae, sicut pauper virtuosus potest carere magnificentia quia non habet unde faciat magnos sumptus. Excepta autem prudentia quam habet, et consequenter virtutem principaliter habet magnificentiae secundum quod non deest. Deinde cum dicit at vero manifestum etc. concludit principale intentum epilogando quae dicta sunt, et dicit manifestum esse ex praedictis quod etiam si prudentia non esset operativa, homo indigeret ipsa propter hoc quod est virtus cuiusdam particulae animae; et iterum manifestum est quod est operativa, quia electio recta quae requiritur ad operationem virtuosam non est sine prudentia et virtute morali, quia virtus moralis ordinat ad finem, prudentia autem dirigit circa ea quae sunt ad finem. Deinde cum dicit sed tamen etc. solvit dubitationem motam de comparatione prudentiae et sapientiae, et dicit quod prudentia non principatur sapientiae sed e converso, sicut et medicina principatur sanitati. Duo enim sunt quorum primum est quod ars medicinae praecipit de eo quod debeat fieri ad sanitatem; sanitatem non utitur, quia non principatur sanitati ex quo non utitur ipsa sanitate, quae est finis artis, ut actus praeparantis, id est quasi eam ordinans, praecipiendo illi. Sed ars medicinae praecipit ut fiat sanitas; ita etiam praecipit propter sanitatem, sed non sanitati. Et similiter prudentia et politica non utuntur sapientia praecipiens illi qualiter debeat iudicare circa res divinas, sed praecipit propter illam ordinans, scilicet qualiter homines possint ad sapientiam pervenire. Unde sicut sanitas est potior quam ars medicinae cum sit eius finis, ita sapientia praeeminet prudentiae. Secundum est quod politica praecipiat de illis quae sunt in civitate. Unde est quod praecipiat de his quae pertinent ad cultum divinum, sicut praecipit de his quae pertinent ad studium sapientiae. Similiter ergo est si quis dicat prudentiam vel politicam praeferri sapientiae, ac si aliquis praeferret civem deo, quod multum est inconveniens. Et sic terminatur sententia sexti libri.

Post haec autem dicendum aliud facientes principium. Postquam philosophus determinavit de virtutibus moralibus et intellectualibus, hic incipit determinare de quibusdam quae consequuntur ad virtutem: et primo de continentia quae est quiddam imperfectum in genere virtutis; secundo de amicitia quae est quiddam consequens virtutem, in VIII libro, ibi: post haec autem de amicitia etc. Circa primum duo facit. Primo in hoc libro, ibi: de delectatione autem etc. Circa primum duo facit. Primo determinat de continentia et eius opposito; secundo de delectatione, quae est circa materiam earum, ibi: de delectatione autem etc. Circa primum duo facit. Primo distinguit continentiam ab aliis quae sunt eiusdem generis; secundo determinat de ea, ibi: utrum vero continentia etc. Circa primum duo facit. Primo distinguit continentiam et eius oppositum ab aliis quae sunt eiusdem generis; secundo ostendit de quibus eorum dicendum et de quibus restet dicendum, ibi: quae autem dispositio etc. Circa primum duo facit. Primo enumerat tres

seu dispositiones circa moralia vituperabiles; secundo ponit earum opposita, ibi: contrariorum autem duobus etc. Dicit ergo primo quod post ea quae dicta sunt de virtutibus moralibus et intellectualibus, ad hoc quod nobis manifestum fiat de continentia, oportet alio principio utentes ut dicamus quod eorum quae sunt circa mores fugiendorum tres species sunt, scilicet malitia, incontinentia et bestialitas. Et horum quidem distinctio sic accipitur: actus enim, ut in VI dictum est, bona actio non sit sine ratione recta et appetitu recto. Potest autem contingere quod ad horum duorum alterum deficiat. Si quidem igitur sit perversitas ex parte appetitus, ut tamen ratio recta remaneat, erit incontinentia, quae scilicet est cum aliquis habet rectam aestimationem de eo quod est faciendum vel vitandum, sed propter passionem appetitus in contrarium trahitur. Si vero in tantum invalescat appetitus perversitas ut ratio praeducatur, vel sequatur id in quo appetitus corruptus inclinat, sicut principium quoddam existimans illud in fine et optimum, vocatur ex electione operabilis prava, ex qua aliquis vocatur malus, ut dictum est in VI. Unde talis dispositio dicitur malitia. Est autem considerandum ulterius quod perversitas humani appetitus de se provenit ex eo quod corrumpitur convenientia debita illi rei. Sicut gustato dulcis in homine provenit ex hoc quod corrumpitur in eo debita armonia huic homini. Et similiter perversitas appetitus, quae medium rationis fugiat, in hoc consistit quod corrumpitur commensuratio affectuum humanae naturae. Talis autem corruptio dupliciter contingit. Uno modo in terminis naturae humanae, sicut patet de temperamento humani corporis, quod salvatur in natura humana, et cum maiori vel cum minori caliditate; et similiter commensuratio humanae vitae salvatur secundum diversos modos affectionum. Uno modo potest contingere perversitas in tali commensuratione, ita quod non excedantur limites humanae vitae, et tunc dicitur simpliciter incontinentia vel malitia humana; sicut et corpus humanum corruptum aliqua aegritudine salvatur tamen in natura humana. Alio modo potest corrumpi commensuratio humana et affectuum ita quod transgrediatur ultra limites humanae vitae in similitudinem affectuum alicuius bestiae, puta leonis vel ursi aut porci, et hoc est quod vocatur bestialitas. Et est simile sicut si corpus alicuius complexio aliqua mutaretur in complexionem leoninam vel porcinam. Deinde cum dicit contraria autem etc. ponit contrarias dispositiones praedictis. Et primo ponit duo de quibus est manifestum, et dicit quod contraria duorum praedictorum sunt manifesta, scilicet malitiae contrariatur virtus, incontinentiae continentia. Secundo ibi: ad bestialitatem autem etc. ostendit quid opponatur, scilicet bestialitati. Et primo ponit quod proveniat; secundo manifestat, ibi: quemadmodum Homerus etc. Dicit ergo primo quod bestialitati convenientissime potest opponi quaedam virtus quae excedit humanum modum, quasi heroica et divina, secundum quam gentiles vocabant animas defunctorum aliquorum virorum insignium quos etiam deificari dicebant. Ad cuius evidentiam considerandum est quod anima humana media est inter superiores substantias divinas, cum quibus communicat in intellectu, et animalia bruta, quibus communicat in sensitivis potentiis. Sicut ergo affectiones sensitivae partis in homine quandoque corrumpuntur usque ad similitudinem bestiarum

Incipit liber vii

et hoc vocat bestialitatem. Supra vero malitiam humanam et incontinentiam, ita quod rationalis pars, quae in homine perficitur et confortatur ultra communem modum humanae perfectionis, quasi in similitudine substantiarum separatarum, et hoc vocatur virtus divina super humanam virtutem; et eadem ratione, quia ille est verus ordo, ut medium ex utraque parte attingat utrumque extremum, unde quod in natura humana est aliquid quod attingat ad id quod est divinum, aliquid vero quod pertinet ad id quod est bestiale. Deinde cum dicit: quemadmodum homines etc., manifestat quod dixerat. Et primo quantum ad ea quae sunt virtuti opposita, et in omnibus quae diximus circa virtutem heroicam. Et primo ponit virtutem heroicam et bestialitatem, ibi: et ut quemadmodum etc. Primo autem manifestat duplici modo. Uno modo per Homerum, qui introducit Priamum de filio suo Hectore dicentem quod erat excellenter bonus, ita quod non videbatur mortalis hominis filius esse, sed dei, quia scilicet quaedam divina apparebat in eo virtus. Secundo manifestat idem per sententiam gentilium, qui dicebant quosdam homines deificari. Propter quod dicit esse excessum virtutis ad hoc quod homo efficiatur quasi divinus. Secundo quantum ad excellentiam virtutis supponit quod ex ipso in hominibus esse aliquam quamdam supra virtutem divinam, et concludit quod habitus virtuti heroicae oppositus est bestialitas. Deinde cum dicit: et quemadmodum etc., probat quod dixerat duplici ratione. Prima est quia sicut in bestiis neque malitia neque virtus dicitur, quia neque habent rationem, ita malitia attribuitur bestiae quae est infra hominem, et virtus deo qui est supra hominem. Sed virtus divina est nobilior virtute humana quae simpliciter virtus nominatur; bestialitas autem bestiae est quoddam alterius generis malitiae a malitia humana quae simpliciter malitia dicitur. Secundam rationem ponit ibi: raro autem etc. Et dicit quod homines divini, in quibus invenitur tanta bonitas, quod raro inveniuntur in hominibus viri esse divini, ut Lacones, scilicet quaedam gentes, vocant, qui valde admirantur aliquem hominem. Sive dicunt: iste est vir divinus. Et similiter ex parte malitiae bestialis raro invenitur inter homines, et ponit tres modos secundum quos aliqui sunt bestiales, quorum primus est ex consuetudine gentis, sicut apud barbaros qui rationabilibus legibus non reguntur; propter malam consuetudinem aliqui incidunt in quamdam bestialitatem. Secundo contingit aliquibus propter aegritudines et orbitates, id est amissiones carorum, ex quibus in maniam incidunt et quasi bestiales fiunt. Tertio propter magnitudinem malitiae, ex quo contingit quod illos qui per malitiam excellenter excedunt dicentes eos bestiales. Quia sicut virtus divina raro in hominibus invenitur, ita bestialitas raro in malis. Unde Deinde cum dicit: sed de hac quidem etc., ostendit quid de talibus dicendum sit et quid restet dicendum. Et primo excusat se a determinatione praedicta; secundo de quibus dicendum sit, ibi: sed quae etc. Dicit ergo primo quod de hac dispositione, scilicet bestiali, posterius fiet aliqua commemoratio, scilicet in hoc eodem libro. De malitia autem virtuti opposita dictum est prius, ubi tractatum est de virtutibus. De incontinentia quae vituperatur et de delicatione et malitia quae vituperantur, et de continentia et perseverantia quae laudantur et de delicationes et perseverantia quae laudantur; est tractandum

[margin: Latones]

tractatum, quod non est intemperatus, sed tantum in continentia et malitiae in utroque duplex. Deinde cum dicit: oportet autem etc., ostendit modum procedendi. Et dicit quod oportet hic procedere sicut in aliis rebus, ut scilicet ponantur primo quae videntur probabilia esse circa praedicta, et inducantur dubitationes circa ea, et sic ostendantur omnia quae sunt maxime probabilia circa praedicta. Si autem non omnia, quia non est possibile ut omnia manifestentur, ostendantur saltem plura et principaliora. Si enim aliquae dissolvantur difficultates et derelinquantur ea quae sunt probabilia, sufficienter est determinatum. Deinde cum dicit: videtur utique etc., determinat de continentia et incontinentia et perseverantia et mollitie. Et primo id quod determinatum est. Primo ponit probabilia; secundo inducit dubitationes, ibi: dubitabit autem utique aliquis etc.; tertio solvit, ibi: primum quidem etc. Circa primum tria facit. Primo ponit probabilia circa continentiam et incontinentiam secundum se; secundo comparat continentiam ad alia, ibi: et temperatum quidem etc.; tertio ibi: adhuc incontinentes etc. Circa primum ponit tria probabilia, quorum primum pertinet ad bonitatem et malitiam ipsorum. Et dicit quod probabile videtur quod continentia et perseverantia sunt studiosa et laudabilia, incontinentia autem et mollities sunt prava et vituperabilia. Secundum pertinet ad conditiones ipsorum. Et dicit quod idem videtur esse continens et ille qui permanet in ratione, id est qui firmiter rationi inhaeret; incontinens autem ille qui exit a iudicio rationis. Tertium pertinet ad causas eorum. Et dicit quod incontinens sciens aliqua esse prava, et tamen agit ea propter passionem; continens autem sciens quod concupiscentiae sunt pravae, non sequitur eas propter rationem. Et haec duo sunt in continentia et incontinentia, id est in perseverantia et mollitie secundum eas rationes. Deinde cum dicit: et temperatum quidem etc., ponit duo probabilia circa comparationem continentiae ad alia, quorum primum attinet ad comparationem continentiae ad temperantiam. Et dicit quod videtur temperatum esse continentem et perseverativum. Sed quidam dicunt quod omnis continens et perseverativus est temperatus; quidam autem dicunt quod non. Quidam hos dicunt quod omnis intemperatus est incontinens et econverso; alii cum aliqua distinctione; quidam autem dicunt eos esse alios. Secundum attingit comparationem ad prudentiam. Et dicit quod quandoque dicunt homines quod non contingit prudentem esse incontinentem; quandoque autem dicunt quod quidam prudentes et dirini, id est ingeniosi, sunt incontinentes. Deinde cum dicit: adhuc incontinentes etc., ponit unum probabile circa materiam eorum. Et dicit quod quandoque dicuntur aliqui incontinentes non solum concupiscentiarum, sed et irae, honoris et lucri. Ista sunt secundum quae communiter solent dici de continentia et incontinentia et perseverantia et mollitie.

Dubitabit autem aliquis etc. Postquam philosophus posuit ea quae videntur esse probabilia circa continentiam et incontinentiam, hic movet dubitationes circa omnia praedicta, non tamen eodem ordine quo ea posuit. Posuit enim ea eo ordine quo cadunt in prima hominis acceptione; et aliquid id quod est commune prius, quam sit utrum sit nullus ... sic dicit ... ratione eius ... convenientia ... et ultimo ea quo ... Inquirendo autem dubitationes primo incipit ab eo quod est magis dubitabile ... ponit sex dubitationes, prima quarum est circa probabile

de actu continentie et incontinentie secundum primam. Alia contra v. quod erat de comparatione ad prudentiam, ibi, prudentem autem continentem etc. Tertia dubitatio est contra quartum probabile quod erat de comparatione ad temperantiam, et hoc ibi, Sed et etc. Quarta dubitatio est contra sextum probabile quod erat de distinctione continentie, et hoc est ibi, Adhuc autem si omnis opinio etc. V. dubitatio est contra primum probabile quod erat de bonitate et malitia continentie et incontinentie, et hoc ibi, Adhuc incontinens etc. VI. dubitatio est contra tertium probabile de materia continentie et incontinentie, ibi, Adhuc si circa omnia etc. Circa primum duo facit. Primo ponit dubitationem, et dicit quod aliquis potest dubitare quomodo aliquis cum habeat rectam estimationem est incontinens, operando contraria his que scit. Secundo ibi, Scientem quidem etc., prosequitur dubitationem. Et primo obicit ad unam partem; secundo obicit ad aliam, ibi, Iste quidem igitur etc.; tertio excludit quamdam solutionem, ibi, Sunt autem quidam etc. Dicit ergo primo quod quidam dicunt non esse possibile quod aliquis scientiam habens sit incontinens, sicut enim Socrates existimabat. Inconveniens enim videtur quod existente scientia in homine, dominetur aliquid aliud in homine aliquid aliud imperet scientie et trahat ipsam quasi servum. Est enim magis dignum id cuius proprium est magis dirigere et imperare; scientia autem sicut servus. Et ideo Socrates totaliter resistebat huic rationi, quasi incontinentia non sit. Putabat enim quod nullus cum recte estimat operatur aliquid preter id quod est optimum, sed quod aliquis operatur contrarium per ignorantiam. Deinde cum dicit, Iste quidem etc., obicit in contrarium, et dicit quod iste sermo Socratis dubium inducit contrarietatem que sunt apparentia manifeste. Manifestum enim videmus aliquem operari illud quod scit esse malum. Et si ita sit quod peccet per ignorantiam, oportet quod ignorantia adveniat ei dum sunt in passione. Propter quod oportet querere qualis ignorantia sit ista. Manifestum est enim quod incontinens, antequam veniat in passionem, non existimat faciendum illud quod per passionem postea facit. Deinde cum dicit, Sunt autem quidam etc., excludit solutionem quamdam. Et primo ponit eam, dicens quod quidam concedunt quedam dictorum Socratis, quedam vero non concedunt, scilicet quod nullus peccet nisi per ignorantiam. Concedunt enim quod nihil est melius et fortius quam scientia, quod scilicet possit eam superare; non concedunt quod nullus possit operari preter id quod opinatur esse melius. Et ideo dicunt quod incontinens qui sequitur delectationes non habet scientiam, sed opinionem. Secundo ibi, At vero etc., excludit solutionem predictam, et dicit quod incontinens aut habet opinionem fortem aut debilem. Si fortem, eadem ratio videtur de ea et de scientia, quod non vincitur. Unde Socrates ita videtur dicere. Si autem non sit fortis opinio sed debilis, contra contrarias concupiscentias, sicut est quieta, id est remissa et debilis, sicut accidit in his qui dubitant, videtur hoc non esse vituperandum, sed venia dignum, quod scilicet homo non permaneat debiliter opinatus contra concupiscentias fortes. Non autem dicitur venia neque malitia neque aliquod aliorum vituperabilium. Incontinentia autem est, ita scilicet quod propter hoc ei non imputetur. Deinde cum dicit, Prudentem igitur etc., movet dubium contra opinionem continentie ad prudentiam

quod erat quintum probabile. Et primo obicit ad unam partem, scilicet quod probabile erat quod aliquis possit esse incontinens habens prudentiam, que maxime certa videtur. Si enim incontinens habet opinionem certam et determinatam, a qua per passiones deducitur, et non habet debilem, quod sic non esset ei imputandum. Relinquitur ergo quod habeat firmam opinionem certam et determinatam. Sed inter opiniones prudentia est firmissima. Ergo incontinens maxime habet prudentiam. Secundo ibi, Sed inconveniens etc., ostendit hoc esse falsum, duplici ratione. Quarum prima est quod simul unus et idem erit prudens et incontinens, quod videtur esse impossibile. Nullus enim dicit ad prudentem pertinere quod volens operetur pessima. Dictum est enim supra in VI quod ad prudentiam pertinet quod non solum cognitione precellat, sed etiam quod sit operativus. Secundam rationem ponit ibi, Adhuc autem etc. Est enim supra ostensum quod prudens non solum est cognoscitivus universalium, sed etiam est aliquid extremorum, id est singularium; nam estimationem circa operabilia singularia, que supra in sexto dixit esse extrema. Et est etiam habens alias virtutes, scilicet morales, ut in VI. ostensum est. Unde non videtur possibile quod aliquis prudens contra virtutes operetur. Deinde cum dicit, Adhuc si quidem etc., movet dubium contra comparationem continentie et temperantie, quod erat quartum probabile, scilicet quod ille qui est continens videtur esse temperatus. Et dicit quod primum est quod si continens dicatur aliquis ex eo quod habet concupiscentias pravas et fortes, a quibus non deducitur contra rationem, et si hoc est, tunc temperatus non erit continens, neque continens erit temperatus. Ille enim qui est temperatus non habet pravas concupiscentias, et sic non habet pravas concupiscentias vehementer repugnantes rationi. Quod est temperatum oportet autem quod continens habeat pravas concupiscentias, si sit continens secundum predictam suppositionem. Secundum autem verum est quod continens habet concupiscentias pravas, et bonas; et sic sequitur quod si concupiscentie quas habet continens sunt pravas, talis autem habitus est continentia. Quod non omnis continentia erit studiosa, sicut verum est, quod ex parte continentis si habet concupiscentias non vehementes, sed imbecilles et debiles, et tunc si non sunt prave et indifferentes, continentia earum non erit venerabile vel laudabile; et si sunt prave et debiles, non erit magnum eis resistere, et sic continentia non erit aliquid magnum et honorabile, quod est contra id quod sequi videtur. Quarum hoc secundum dicitur. Deinde cum dicit, Adhuc si omnis opinio etc., movet dubitationem contra ipsam distinctionem continentie, quod erat sextum probabile, scilicet Aristotelis. Et primo movet dubium contra id quod secundo dictum est, quod continens est immanens et perseverans in ratione. Et dicit quod si continentia faciat permanentem hominem in omni opinione, id est facit hominem esse perseverantem in omni opinione, non erit tantum absolute studiosa, quia incontinens sic praua contingit vel aliquam opinionem esse falsam, quam deserere est bonum. Unde ab ea recedere est proprium continentis, tamen laudatur quod aliquid bonum facit. Et si omnis etc. obicit contra hoc quod incontinentia, ut supra dictum est, quod incontinens est egrediens a ratione. Et hoc dicit ratio. Cuius prima est quod si incontinentia sit egressiva a ratione et opinione, secundum rationem sequitur quod aliquam laudabilem incontinentiam esse. Tamen cum tamen sit vituperabilis, ut mala, et hoc est quod aliquam opinionem falsam persuadet alicui malum, a qua recedere est bonum. Et ponit exemplum de hoc, quod quidam

poeta nomine Sophocles narrat quod Neoptholomus qui fuit in bello Troiano persuasus fuit ab Odisseo quod mentiretur Philocteti propter quedam que videbantur honesta qui tamen postea non permansit in opinione que sibi fuit persuasa propter quod erat ei triste et grave mentiri et ideo est laudabilis. Secundam rationem ponit ibi *Adhuc sophistica ratio* etc. et dicit quod ratio sophistica mentiens id est adducens falsum est dubitatio id est dubitationis causa quia sophiste ad hoc quod appareant sapientes volunt concludere inopinabilia cum autem [illegible] sillogizando sillogismus factus inducit dubitationem mentis id est intellectus manet ligata cum ex una parte non velit permanere in eo quod ratio concludit propter id quod conclusio ei non placet et ex alia parte non potest procedere ad contrarium quia non potest dissolvere rationem sillogisticam argumentationis [illegible] incontinentem qui solvere nesciat est incontinens [illegible] eius aquiescit rationi sic incontinentia etiam rationem ponit ibi *Accidit autem* etc. Si igitur eius animus acquiescit rationi [illegible] quod imprudentia iuncta incontinentie virtus sit virtus et sic virtus componetur ex duobus malis quod est impossibile et ostendit hoc quod dicit quod aliquis operatur contraria hiis que opinatur esse propter incontinentiam opinando enim quod bona sunt mala et quod non oporteat ea operari quod est imprudentie vel insipientie quod operetur bona et non mala quod videtur esse virtutis. Deinde cum dicit *Adhuc persuasum* etc. movet dubitationem de bonitate et malicia continentie et incontinentie videtur enim quod ille qui operatur mala ex eo quod est sibi persuasum quod sint bona et non [illegible] quod prosequitur et eligit delectabilia tamquam persuasus bona quod facit intemperatus sit melior eo qui operatur mala non propter ratiocinationem sed sicut deceptus sed propter incontinentiam. Ille enim qui est persuasus videtur esse sanabilior propter hoc quod potest ei persuaderi contrarium [illegible] incontinens non videtur iuvari ex aliqua bona suasione [illegible] potius [illegible] adhuc [illegible] si aliquis agit aliqua mala quia persuasus id est recepta persuasione [illegible] dissuasus id est remota illa dissuasione sicut [illegible] aque [illegible] autem incontinens suasus est et credit ea que recta sunt et nichilominus alia agit [illegible] bone suasionis [illegible] non iuvat [illegible]. Deinde cum dicit *Adhuc si circa omnia* etc. movet dubitationem de materia continentie et incontinentie quod erat sextum propositorum et dicit quod si continentia et incontinentia non solum sunt circa voluptates sed circa iras et lucra et omnia huiusmodi non poterit dici aliquis simpliciter incontinens [illegible] qui habeat omnes incontinentias. Dicimus autem esse quosdam simpliciter incontinentes [illegible] circa omnia. Ultimo autem epilogando concludit quod tales quedam dubitationes accidunt circa premissa proposita et quarundam harum dubitationum oportet [illegible] concludere et quasdam relinquere [illegible] solo dubitationis [illegible] inveniendi quid sit verum circa id quod dubitatur.

Primum quidem igitur intendendum etc.

Postquam philosophus posuit quedam probabilia circa continentiam et incontinentiam movit circa singula dubitationes hic accedit ad solvendum [illegible] est quod non eodem ordine solutiones inducit quo proposuit probabilia neque quo dubitationes induxit sed secundum quod exigit ratio doctrine [illegible] dubitationis solutio ex alia dependet. Primo igitur dicit de quo est intentio [illegible] ibi *Est autem principium* etc. Dicit ergo primo quod ad solvendum predictas dubitationes primo est considerandum utrum hoc quod sciunt homines possint esse incontinentes vel non et si sic per quem modum sciant et hec dubitatio primo solvitur quia eius solo pendet ad considerandum an sit incontinentia vel non [illegible] ad hoc [illegible] primo autem de uno [illegible] considerare an est idem [illegible] considerare [illegible] omnem delectationem et tristitiam vel circa quasdam determinatas [illegible] solvitur [illegible] loco [illegible] principium incontinentie [illegible] vitium est considerare [illegible] sicut ex modo [illegible] consequenter. Et quia [illegible] et perseverantia [illegible] cum hoc considerandum est utrum sint eadem vel differant et similiter considerandum est de aliis [illegible] que conveniunt [illegible] continentiam vel incontinentiam cum hac consideratione. Deinde cum dicit *Est autem principium* etc. incipit solvere dubitationes supra motas et primo declarat [illegible] determinando primam dubitationem que movebatur [illegible] secundo determinat [illegible] continentie solvendo sextam dubitationem que movebatur contra sextum probabile [illegible] ostendit [illegible] solvendo [illegible] dubitationem que movebatur contra [illegible] probabile ostendens quis sit peior utrum intemperatus vel incontinens. Solvendo [illegible] dubitationem que movebatur contra [illegible] probabile et hec pars incipit ibi *Utrum autem est aliquis incontinens* etc. [illegible] solvendo [illegible] dubitationem [illegible] et [illegible] solvit quartam dubitationem que movebatur contra [illegible] probabile et cum [illegible] solvit [illegible] que movebatur contra quintum probabile et [illegible] ostendendo quod prudens non potest esse incontinens et hec etiam pars incipit ibi *Utrum quidem* [illegible] *est* etc. [illegible] premittit quedam que sunt necessaria ad solvendum [illegible] concludit [illegible] solutionem ibi *Dico quidem* etc. [illegible] ibi *Sed quia duplex* etc. [illegible] dicit de quo est intentio [illegible] ibi [illegible] etc. Dicit ergo primo quod ad determinandum predicta oportet primo intendere ut sciamus hec duo quorum primum est utrum continentes et incontinentes habeant differentiam specificam quam ab omnibus aliis differunt [illegible] sicut [illegible] mansuetudinis est [illegible] hoc quod est circa iras vel [illegible] in modo [illegible] sicut prudentia est circa omnem [illegible] materiam [illegible] sicut virtutes morales [illegible] quod [illegible] considerandum est utrum [illegible] dicantur incontinentes solum ex hoc quod est circa aliquam materiam vel solum [illegible] solum ex hoc quod aliquo modo se habeant [illegible] omnem materiam vel non solum [illegible] sed propter utrumque dicantur continentes vel incontinentes scilicet in ambobus id est [illegible] modo et [illegible] determinata [illegible] est [illegible] continentia et incontinentia sint circa omnia vel non [illegible] materiam. Deinde cum dicit [illegible] etc. Determinat [illegible] primo [illegible] dicens quod continentes et incontinentes non dicuntur simpliciter circa omnia sed circa illa determinata materiam circa quam dicitur

comparatur vel incontinentis est scilicet que sunt pecuniarum et delectationes tactus secundum illud. Si autem in hoc etc. Determinat primo et dicit quod si dicitur aliquis continens vel incontinens solum in aliquo, idest in alio determinate, non sic enim idem esse et incontinentis cum sint circa eandem materiam. Sed de [illegible] incontinentis simpliciter, idest quod aliqualiter se habet determinata materia, quia hic scilicet incontinens ex electione ducitur ad peccandum. Sed continens aliquando debeat sequi, idest attingere delectabile sibi presentialiter oblatum. Sed incontinens non hoc [illegible] sed tantum quod [illegible] delectabile quod est sibi presens. Deinde cum dicit Neque quidem etc. excludit falsam solutionem quam quidam supra tetigerat et dicit quod nichil differre ad propositum rationem si dicatur quod illa cognitio per quam aliquis incontinens agit sit vera opinio et non sit scientia. Aliqui enim eorum qui incontinenter operantur non habent debilem inhesionem ad dubitantem, sed estimant se per certitudinem scire illud contra quod agunt. Si quis aliquis dicere velit quod propter hoc magis opinantes quam opinionem agunt quam scientes qui quiete, idest debiliter, inherent opinioni. Respondendum est quod in hoc nichil differt scientia ab opinione. Quidam enim non minus inherent opinionibus quam alii scientiis. Et hoc patet in modo Heracliti qui adeo firmiter retinebat omnia moveri et non esse veritatem aliquam diu permanentem in rebus quod in hoc ipse non solum noluit loqui ne vocis motu transmutaret, sed solum movebat digitum ad ea manifestanda, ut dicitur in quarto metaphysice. Deinde cum dicit Sed quia dupliciter etc. ponit veram solutionem et primo solvit dubium per quasdam distinctiones, secundo removet quod opinione scientie, ibi Adhuc autem et alio modo etc. Circa primum ponit tres distinctiones quarum prima est quod dupliciter dicimus aliquem scire unoquoque modo: uno modo dicitur scire ille qui habet habitum sed non utitur eo, puta geometer cum non considerat geometricalia. Alio modo dicitur scire aliquis quando utitur sua scientia, scilicet considerando ea que sunt illius scientie. Multum autem differt utrum aliquis agat ea que non oportet habens habitum scientie sed non utens, vel quod aliquis habeat habitum et utatur scientia. Hoc enim videtur esse durum si aliquis agat contra id quod actu speculatur. Si autem videtur esse durum si aliquis agat contra id quod habitualiter scit sed non considerat. Secundam distinctionem ponit ibi Adhuc quia duo modi etc. et dicit quod duo sunt modi propositionum quibus utitur ratio practica, scilicet universalis et singularis. Nichil autem prohibet vel quod aliquis operetur preter scientiam quia in universali quidem cognoscit utramque propositionem sed in actu considerat tantum universalem, non autem particularem, et hoc ideo quia operationes sunt circa singularia. Unde si aliquis non considerat singulare non est mirum si aliter agat. Secundo tamen quod duplex est universale: uno quidem modo in comparatione ad ipsum operantem, puta si dicamus quod omni homini conferunt sicca. Alio modo secundum quod est in re singulari, puta si dicamus quod iste est homo vel tale cibus est siccum. Potest ergo contingere quod aliquis sciat utrumque et in actu utatur sed non considerat universale secundum unum singulare vel [illegible] vel in habitu non cognoscit, quia non operatur, idest non agnoscit in actu. Secundum hos modos [illegible] differentiam tantam differre ut impossibile quod contra videbatur ut nullum inconveniens videretur cum quis incontinenter agit uno modo sciens, scilicet in universali tantum vel etiam in singulari in habitu sed non in actu. Sed autem alio modo sciret aliquis qui

incontinenter agit, videtur esse mirabile, scilicet si sciret singulare in actu. Tertiam distinctionem ponit ibi Adhuc in habitu etc. Et per eam distinctionem sic excludit obiectionem ibi Dicere autem sermones etc. Dicit quod primo quod preter dictos modos adhuc invenitur in hominibus alius modus sciendi quod non aliud scire habitum quod actu dictum quidam videntur habere alium non est utitur. Solutio per statum quidem exire in actum cum homo voluit. Aliud autem est habitus ligatus ita quod non possit exire in actum. Uno quidem modo videmus ligatum et quodam modo non habere, sicut patet in dormiente vel in amente aut in ebrio. Et hoc modo sunt dispositi homines dum sunt in passionibus. Videmus enim quod ire et concupiscentie venerea et quedam tales passiones manifeste transmutant et corpus et non solum ad motum puta quidem ex ius [illegible] corporis et quia ista incrementum talem passionem et [illegible] intemperantiam inducunt et sic manifestum est quod incontinentes similiter disponuntur dormientibus aut amentibus aut ebriis, quia scilicet habent habitum scientie presertim in singularibus ligatum. Deinde cum dicit Dicere autem sermones etc. excludit obiectionem predictam quod aliquis dicit dicere verba prolata quod incontinentes dicunt quia ille sciunt id quod universali et in singulari et ita videtur quod non habeant habitum scientie ligatum. Sed ipse hoc removet dicens quod ipse quod dicunt sermones scientie non est signum quod habeant habitum solutum et hoc probat per quattuor exempla. Primo quod illi qui sunt in passionibus predictis puta ebrii et amentes proferunt aliquando demonstrationes geometricas et dicunt illa que verba Empedoclis, que verba sunt difficilia ad intelligendum, que metra posuit. Secundo est ex pueris quod primo addiscunt, qui aliquando sermones dicunt ore proferunt, sed non dum eos sciunt ita, scilicet quod mente intelligant. Ad hoc enim requiritur quod illa que sunt audita fiant eis connaturalia per perfectam impressionem ipsorum intellectui. Ad quod homo indiget tempore in quo intellectus per multiplices meditationes firmet in eo quod accepit. Et eodem ratione est de incontinente. Et si enim dicat istud est mihi bonum non prosequi tale delectabile, tamen non ita sentiunt in corde. Unde sic estimandum est quod incontinentes dicant verba hoc, sicut simulantes, quod scilicet aliud sentiunt corde et aliud proferunt ore. Deinde cum dicit Adhuc autem et sic etc. Solvit propositum dubium secundum illam formam pertinet scientie applicando predictas distinctiones ad propositum. Et primo determinat veritatem, secundo excludit obiectionem Socratis, ibi Et quia non ultima etc. Circa primum duo facit. Primo ponit illam formam scientie practice in generali. Secundo ostendit impedimentum quod accidit incontinenti circa [illegible] quid etc. Dicit ergo primo quod si aliquis velit considerare causam quare incontinentes scientiam habentes non sic scilicet agunt secundum illam formam scientie practice sic debet scire quod in eius forma est duplex opinio: una quidem universalis, puta omne inhonestum est fugiendum; alia autem singularis circa ea que proprie sensu cognoscuntur. Cum autem ex duabus his opinionibus fiat una ratio, necesse est quod sequatur conclusio. Sed in speculativis anima solum dicit acceptionem, in factivis autem statim eam operatur, ut si opinio universalis dicat quod omne dulce est gustandum, opinio autem particularis dicat quod hoc demonstrato aliquo particulari sit dulce necesse est

manaca

maniaca

cf

ille

ame

cf

quod autem ultima

continentia sive ille qui potest gustare statim gustet nisi sit ad prohibens et hoc quod sit in illo contrarium cum non habet concupiscentiam repugnantem rationi propositio quod omne honestum est [illegible] et similiter in illo [illegible] cum ratio concupiscentie non repugnat quecumque inclinat ad hoc quod omne delectabile sit sumendum. Deinde cum dicit unum quidem [illegible] ostendit qualiter accidat actus incontinentie et primo ostendit ad [illegible] esse prohibens, secundo ostendit tamen prohibitionis ubi non separari autem etc. tertio ostendit qualiter ista prohibitio [illegible] ibi [illegible] autem etc. Circa primum [illegible] in incontinente ratio non totaliter obruitur a concupiscentia quin vel habeat rationem suam [illegible] et ita quod [illegible] rationis propositionem universalem prohibentis gustare dulce [illegible] puta si dicatur nullum dulce est gustare extra horam sed ex parte concupiscentie propositio quod omne dulce est delectabile quod est pro questione a concupiscentia et que in particulari concupiscentia ligat rationem non assumere [illegible] rationis ut dicat hoc esse extra horam sed assumit [illegible] concupiscentie ut dicatur hoc esse dulce et ita [illegible] opus et sic [illegible] ille incontinens [illegible] sicut iam dictum est et ex hoc modo [illegible] rationis [illegible] quod forte insurgeret concupiscentia ut dicat hoc concupiscibile esse fugiendum [illegible] ut dictum est concupiscentia autem [illegible] ad hoc [illegible] prohibitione rationis que est ligata quia concupiscentia [illegible] potest movere quodlibet particularem [illegible] et rationi si non sic [illegible] ad [illegible] et sic [illegible] operis ut scilicet aliquis agat incontinentio contra rationem et opinionem [illegible] Deinde cum dicit non separari autem etc. ostendit tamen [illegible] repugnantie et dicit quod non est ibi contrarietas ex parte rationis [illegible] sicut [illegible] [illegible] et solum [illegible] scilicet concupiscentia [illegible] illi rationi [illegible] non autem aliqua opinio [illegible] recte rationi. Sicut [illegible] et ex hoc infert [illegible] quod scilicet bestie non dicuntur continentes aut incontinentes quia non habent universalem opinionem [illegible] concupiscentia sed [illegible] solum ex fantasia et memoria singularium. Deinde cum dicit qualiter autem solvitur etc. ostendit qualiter cessat talis repugnantia et dicit ad qualiter solvat [illegible] quod incontinens habet scientiam singulare [illegible] redit ad rectam scientiam eadem ratio est quod de [illegible] et dormiente quecumque passiones solvit [illegible] aliqua transmutatione [illegible] et [illegible] [illegible] puta [illegible] vel iram [illegible] [illegible] hanc [illegible] ad hoc quod [illegible] redeat ad sanam mentem et hoc [illegible] non est [illegible] sed magis [illegible] audire a physiologis idest [illegible] Deinde cum dicit [illegible] autem [illegible] etc. [illegible] solvit hanc rationem [illegible] et dicit quod [illegible] singularis [illegible] [illegible] [illegible] singularia [illegible] et [illegible] ille qui est in passione [illegible] non habet [illegible] vel habet [illegible] ut non [illegible] sed [illegible] sicut ebrius dicit verba [illegible] et [illegible] scientiam [illegible] [illegible] vel [illegible]

Deinde [illegible] que movebat [illegible] ex predictis patet [illegible] [illegible] principaliter [illegible] que est [illegible] non in particulari [illegible] passione sed [illegible] [illegible] que non est tante dignitatis [illegible] autem [illegible] tamen [illegible] esse de hoc quod [illegible] incontinens [illegible] vel ille qui [illegible] est [illegible] vel [illegible]

Utrum autem est aliquis simpliciter incontinens etc. Postquam philosophus ostendit quod [illegible] [illegible] incontinens [illegible] [illegible] [illegible] et incontinens [illegible] determinat de [illegible] continentia et incontinentia et primo ostendit quod sit [illegible] [illegible] [illegible] secundo [illegible] [illegible] que sunt circa eandem materiam [illegible] autem que [illegible] etc. Circa primum duo facit primo dicit de quo est intentio secundo manifestat propositum ibi aliud quidem etc. Est autem [illegible] quod super [illegible] dubium [illegible] utrum si continentia et incontinentia essent circa [illegible] nullus esset simpliciter incontinens et ideo hanc dubitationem solvit [illegible] duo [illegible] [illegible] quorum primum est utrum aliquis sit simpliciter incontinens vel dicantur incontinentes particulariter. Secundum est si aliquis est simpliciter incontinens circa quid [illegible] est. Deinde cum dicit aliud quidem etc. exequitur propositum et primo proponit [illegible] [illegible] ut manifestum et dicit [illegible] esse quod continentes et incontinentes [illegible] et molles dicuntur circa delectationes et tristitias. Secundo ibi [illegible] autem sunt etc. [illegible] [illegible] et primo ostendit quod dupliciter dicuntur [illegible] et incontinentes circa diversas delectationes. Secundo [illegible] incontinentias diversarum delectationum ad invicem ibi [illegible] autem est [illegible] etc. Circa primum duo facit primo ostendit quomodo dicatur aliquis dupliciter continens vel incontinens secundum diversitatem humanarum delectationum ad invicem. Secundo secundum diversitatem humanarum delectationum ad bestiales ibi [illegible] autem sunt quedam etc. Circa primum duo facit primo ostendit propositum secundo manifestat quedam que dixerat ibi [illegible] autem concupiscentia etc. Circa primum tria facit primo distinguit delectationes humanas secundo ostendit quod circa [illegible] dicitur aliquis continens vel incontinens ibi [illegible] quidem etc. tertio infert quoddam corollarium ibi [illegible] hoc [illegible] etc. Dicit ergo primo [illegible] que faciunt delectationem homini quedam sunt necessaria ad vitam humanam quedam autem non sunt necessaria sed sunt secundum se eligibilia [illegible] [illegible] [illegible] et [illegible] [illegible] ad [illegible] [illegible] [illegible] esse [illegible] et dicit necessaria esse corporalia quedam puta que pertinent ad cibum et [illegible] et [illegible] corporalia [illegible] que [illegible] posuimus [illegible] et [illegible] sed eligibilia secundum se quidem non autem necessaria esse. Dicit [illegible] [illegible] honores divitias et alia [illegible] et delectabilia. Deinde cum dicit [illegible] quidem etc. ostendit quod circa predicta dicantur [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] non necessaria [illegible] quod non necessaria [illegible] [illegible] [illegible] etc. Dicit [illegible] primo quod illi quorum [illegible] [illegible] non necessaria [illegible] excellunt [illegible] preter rectam rationem que [illegible] est [illegible] simpliciter incontinentes sed cum aliqua additione puta incontinentes pecunie vel lucri vel honoris [illegible] non dicimus eos simpliciter incontinentes [illegible] [illegible] similitudinem incontinentes [illegible] quod [illegible] [illegible]

cui dicitur homo qui olimpia vicit et huic quidem communis ratio hominis parum differt a propria quia propria designat quod communis aliquo modo est alia. Et inducit signum ad hoc quod circa predicta non dicatur aliquis simpliciter incontinens quia incontinentia vituperatur non solum ut peccatum quoddam quod pertinet ad culpam et cum aliquis peccat circa aliquod bonum secundum inordinationem vituperatur autem incontinentia sicut malitia quedam vel simpliciter vel quedam malitia, malum quemadmodum ut in illa simpliciter puta cum est ex appetitu condicionum mala et habet rationem malitie que opponitur virtuti vel est secundum quandam partem quia scilicet appetitus tendit in malum non autem est simpliciter incontinentia. Sed nullus predictorum incontinentium vituperatur ut malus sed solum ut peccans quia in bonum tendit. Sed illorum nullus eorum est incontinens simpliciter. ¶ Deinde cum dicit eorum autem qui circa corporales etc. ostendit qualis dicatur simpliciter incontinens et dicit quod illi qui male se habent circa corporales voluptates circa quas est temperantia et intemperantia non tamen quod ex electione prosequuntur superabundantias delectationum et fugiunt excessus tristitiarum puta famis et sitis et alia huiusmodi que pertinent ad gustum et tactum sed preter electionem et preter intellectum rectum qui talis est qui prosequitur et fugit predicta. Tales inquam dicuntur incontinentes non cum aliqua additione sicut dicebatur incontinens ire sed simpliciter. Et ad hoc inducit signum quod molles qui sunt propinqui incontinentibus dicuntur aliqui circa istas tristitias puta quia non possunt pati famem aut sitim aut aliquid huiusmodi. Non autem dicuntur aliqui molles quia non possunt sustinere paupertatem vel aliquid huiusmodi. ¶ Deinde cum dicit propter hoc autem etc. infert quoddam corollarium ex dictis quorum primum est quod in eodem ponuntur incontinens et intemperatus continens et temperatus propter hoc quod unum eorum sic aliud. Sed quia sunt aliqualiter circa easdem scilicet corporales voluptates et tristitias sed non eodem modo sed temperatus et intemperatus cum electione continens autem et incontinens sine electione. Sed quod ex hoc sequitur ponit ibi propter quod magis etc. Et dicit quod ex predictis patet quod magis peccat et vituperatur intemperatus eo quod peccat per se ipsum sectando superfluas delectationes et fugiendo moderatas tristitias non quia turbatur concupiscentia vel patitur quamvis vel remisse et ideo est peior quam homo qui peccat propter vehementem concupiscentiam qualis est incontinens. Ille enim absque concupiscentia peccat quid faceret si adesset ei fortis concupiscentia qualis est iuvenum et fortis tristitia circa indigentias necessariorum. ¶ Deinde cum dicit quoniam autem concupiscentiarum etc. manifestat quod circa alias ab his non sit simpliciter incontinens et primo dicit quod circa ea non sit simpliciter incontinentia. Secundo quod circa ea dicitur incontinentia cum additione ibi similitudinem autem etc. Circa primum tria facit. Primo premittit quod sunt quedam delectationes non necessarie. Secundo ostendit quale sit studium circa eas. Tertio concludit propositum quod circa ea sit malitia vel incontinentia simpliciter ibi malitia quidem igitur etc. Dicit ergo primo quod quedam concupiscentie et delectationes sunt eorum que secundum genus sunt bona

et laudabilia. Sicut et intra ea que delectabilia quedam sunt secundum naturam eligibilia ad quod scilicet natura inclinat. Contraria autem sunt contraria huiusmodi sicut ea que dicta sunt et inclinationem naturalem. Quedam vero sunt media inter ista sicut puta pecunia et lucrum et victoria et honor. Circa omnia huiusmodi et media non vituperantur aliqui ex solo quod patiuntur eorum concupiscentiam et amorem. Sed ex modo concupiscendi qui est superabundans. ¶ Deinde cum dicit propter quod quicumque etc. excludit ex premissis quale sit studium hominum circa predicta et dicit quod illi qui preter rationem vel tenent vel prosequuntur ad eorum que sunt naturaliter bona et quilibet non vituperantur quia male puta illi qui student circa honorem acquirendum vel circa curam filiorum vel parentum magis quam oportet. Hec enim sunt bona et laudantur illi qui circa hec student. Sicut tamen in talibus potest esse quedam superabundantia viciosa. Sicut si aliqua mater propter amorem filiorum se deo vellet opponere propter filiorum mortem sicut legitur de quadam Niobe que ... mores vel sicut ... propter nimium amorem patris aliquid insipienter agat sicut quidam nomine Satirus qui vocatus est philopator id est amator patris valde videbatur desipere propter amorem quem circa patrem habebat. ¶ Deinde cum dicit malitia quidem igitur etc. concludit ex predictis quod non est malitia circa hec quia unumquodque eorum naturaliter est eligibile. Sed tamen superabundantie eorum sunt prave et fugiende. Et similiter nec incontinentia est simpliciter circa predicta quia incontinentia non solum est ad fugiendum sicut peccatum sed est vituperabile sicut turpe. Et ideo circa delectationes corporales que sunt operationes humanas ut predictum est. Et ideo irascibiles naturales sunt illi delectationes appetendo humana et propter naturam. ¶ Deinde cum dicit propter similitudinem autem etc. ostendit quod dicatur non tamen incontinentia cum additione. Et dicit quod vocatur propter similitudinem passionis quia scilicet sicut aliquis immoderate prosequitur voluptates corporales ita pecuniam et alia predicta. Et est simile sicut cum dicimus aliquem hominem esse malum medicum vel malum ypocritam id est representatorem quem tamen non diceremus simpliciter malum. Sicut igitur illorum que sic dicuntur mala non dicimus malitiam simpliciter esse unumquodque eorum sed secundum quandam proportionalem similitudinem scilicet ita se habet malus medicus ad ea que sunt medici sicut malus homo ad ea que sunt hominis ita manifestum est quod solam illam dicimus simpliciter continentiam et incontinentiam que est circa eadem temperantie et intemperantie. Circa iram autem dicimus incontinentiam secundum similitudinem et ideo addimus incontinentem ire sicut incontinentem honoris et lucri.

Quia autem sunt quedam posuit philosophus differentiam secundum quam aliquis dicitur incontinens simpliciter circa corporales et delectationes humanas hic ostendit quod differentie secundum quas aliquis dicitur incontinens circa corporales et delectationes humanas et bestiales et circa hoc duo facit. Primo ostendit differentiam corporalium et delectationum humanarum et bestialium. Secundo ostendit quid differentie circa dictas delectationes sunt ... ibi bestiales quidem igitur etc.

duo facit primo ponit differentiam delectationum secundo ma-
nifestat quod dixerat ibi dico autem bestiales etc.
Dicit ergo primo quod delectabilium quaedam sunt delectabilia
secundum naturam quaedam autem non sunt secundum naturam et utraque horum
subdividuntur. Eorum enim quae sunt delectabilia secundum naturam
quaedam sunt delectabilia omni humano sensui puta dulce
est delectabile omni humano sensui gustus quaedam vero sunt
similiter delectabilia quibusdam distinctis et aliis et homi-
nibus aliis enim sunt similiter delectabiles aliis comedentibus
carnes et aliis comedentibus herbas et in ipsis hominibus
cholericis delectabilia sunt similiter frigida quae temperant eorum
complexionem phlegmaticis vero calida. Eorum vero quae sunt
delectabilia non naturaliter quaedam sunt propter orbitates id est propter
aliquas supervenientes aegritudines corporis aut etiam consue-
tudines ex quibus contingit in aliquam indispositionem
quaedam vero non sunt delectabilia propter pravitates naturae
puta cum aliqui homines habent corruptas et pravas
complexiones corporis et similiter hoc sequitur quod nihil sunt con-
venientissime tam apprehensiones ymaginationum quam
et affectiones sensibilis appetitus quas quidem virtutes
sunt organorum corporalium unde necesse est quod secundum diversam
complexionis variationem et secundum diversitates obiectorum
diversificentur habitus unde necesse est quod singulis praedictis delecta-
bilibus respondeant similes habitus puta quod sint quidam
habitus naturales et quidam non naturales. Deinde cum dicit
Dico autem bestiales etc. manifestat per singula
differentias innaturalium delectabilium et primo de his quae sunt de-
lectabilia propter pravitatem naturae hominum qui fiunt quasi be-
stiales quia propter corruptelam complexionis assimulantur be-
stiis sicut de quadam muliere dicitur quod scindebat
ventres praegnantium mulierum ut pueros inventos
devoraret. Et simile est si quis delectatur talibus
qualibus dicuntur delectari quidam silvestres homines silvas
id est solitarios commorantes circa mare ponticum quorum
quidam comedunt carnes crudas quidam vero carnes
humanas quidam vero sibi invicem ad celebranda
convivia suos filios ut eos comedant et similia sunt
ea quae dicuntur circa fuisse tyrannum quod scilicet delectabatur
reprehensibiliter qui in variis cruciatibus hominum delec-
tabatur. Huiusmodi qui in talibus delectantur sunt quasi similes
bestiis. Secundo ibi hi autem propter aegritudines etc. exempli-
ficat de his quae sunt innaturaliter delectabilia propter orbitates
et dicit quod quibusdam sunt delectabilia ea quae sunt contra
naturam propter aliquas aegritudines puta propter maniam vel
furiam quae quodam dicitur. Sicut de quodam legitur quod servus im-
molavit sacrificans matrem et comedit et in ... accidit ...
servum suum et comedit epar eius. Tertio ibi hi autem aegritu-
dinales etc. Et exemplificat de his quae sunt contra
naturam delectabilia ex consuetudine et dicit quod quibusdam acci-
dunt innaturales delectationes propter interiorem aegritudinem
vel corruptionem provenientem ex consuetudine sicut quidam propter
consuetudinem delectantur evellere sibi pilos et corrodere
ungues et comedere carbones et terram et etiam puta
coitum masculorum. Omnia autem praedicta quae sunt contra naturam de-
lectabilia possunt reduci ad duo quaedam scilicet accidunt
ex natura corporis complexionis quam acceperunt a principio quibus-
dam vero accidit ex consuetudine puta qui assueti sunt ad

hoc a pueritia et simile est de his qui in hoc inciderunt
ex consuetudine recenti sicut prima consuetudo est quasi eadem quod
natura alia. Deinde cum dicit quorum quidem ergo etc. ostendit
quod circa praedicta delectabilia innaturalia non est incontinentia simpliciter sed secundum
quid et hoc dupliciter primo quidem ex ratione accep-
ta ex conditione eorum qui delectantur secundo ratione accepta ex conditio-
ne delectabilium ibi hic autem quod secundum etc. Dicit ergo primo quod nullus
potest rationabiliter dicere hos esse incontinentes in quibus natura be-
stialis est causa talium delectabilium et delectationum. Verum est in-
super quod bestias non dicimus continentes vel incontinentes quia
non habent universalem opinionem sed singularium fantasiam et
memoriam. Sunt autem homines quasi propter pravitatem naturae
bestiis similes habent quidem aliquid de usu rationis sed valde
modicum propter hoc quod ratio in eis est oppressa ex mala complexio-
ne sicut manifeste apparet in illis qui propter indispositionem
corporis. Illud autem quod est modicum quasi nihil esse videtur se-
cundum quod de facili quod modica vis rationis corrumpitur fortes be-
stialiter et ideo tales non dicuntur incontinentes simpliciter nec in-
continentes secundum solum quid in quantum remanet in eis aliquid de
modico rationis et similiter est de mulieribus in quibus ut
in pluribus modicum viget ratio propter imperfectionem corporis nec
ideo ut in pluribus non ducunt affectus suos secundum rationem sed
magis ab affectibus suis ducuntur propter quod raro mulieres inve-
niuntur sapientes et fortes et ideo non simpliciter possunt
dici continentes vel incontinentes et eadem ratione videtur esse de his
qui aegrotative se habent id est qui habent corruptam dispositionem
propter malam consuetudinem quae opprimit iudicium rationis
admodum aegritudinis. Deinde cum dicit habere autem quod secundum etc.
ostendit quod circa innaturalia delectabilia non est simpliciter incontinentia
sed secundum quid ex conditione ipsorum delectabilium et primo facit
quod intendit secundo manifestat propositum ibi omnis enim superabundans
etc. Primo autem duo ponit quorum primum est quod habere sin-
gula horum id est praedictas praedictorum delectabilium concupiscentias
est extra terminos malitiae humanae sicut et bestialitas quae
est supra naturam ponitur ibi habere autem etc. et dicit quod
si aliquis habeat concupiscentias et superet eas non dicetur continens
simpliciter sed secundum similitudinem vel si superetur ab eis non
dicetur incontinens simpliciter sed secundum similitudinem sicut et ille
qui incontinens irae dicitur est. Deinde cum dicit omnis enim su-
perabundans etc. manifestat quod dixerat et primo quantum ad
malitiam secundo quantum ad continentiam et incontinentiam ibi horum autem
etc. Circa primum considerandum est quod in superexcessibus ma-
litiae possunt esse tria genera vitiorum opposita sic-
ut insipientia quae opponitur prudentiae et timiditas
quae opponitur fortitudini et intemperantia quae opponitur
temperantiae et crudelitas quae opponitur mansuetudini
et etiam singula eorum quae sunt dispositiones bestiales propter pra-
vitatem naturae illaturae vel aegritudinales quae sunt propter
aegritudines corporales vel aliquas quae sunt ex mala consuetudine et
hoc similiter quod possunt etiam insipientiam et crudelitatem habere
exemplificat primo quidem de timiditate ibi si quidem et
etc. et dicit quod aliquis est naturaliter sic dispositus ut omnia
timeat et timeat etiam parvas et talis est timidus bestia-
liter quidam vero propter aegritudinem incidit in talem aegritudinem
quod timebat mustelam sed ibi et insipientium etc. exem-
plificat de insipientia et dicit quod quidam naturaliter sunt irratio-
nabiles non quod nullo modo habeant rationem sed valde modicum

accommodant
phalari
tirannum

que et sunt singularia que sensu apprehenduntur ita quod vi-
uunt solum secundum sensum et tales sunt quidam secundum naturam bestiales quod
[illegible] quosdam barbaros remotis mundi habitantes
vel propter infirmitatem aliqui ut sunt multi [illegible] epilepsia
[illegible] visus mens aliqua non estimantur irrationales propter
aliquas egritudines puta epilepsiam vel maniam et huiusmodi
[illegible] insipientes — Deinde cum dicit hominum autem etc ostendit
infirmitatem esse [illegible] ad incontinentiam et primo quod est [illegible]
est quedam similitudo continentie et incontinentie et dicit quod contingit
quod aliquis homo habeat quasdam [illegible] in
[illegible] et non superetur ab eis et est similis continenti puta si
phylaris tyrannus teneat puerum et concupiscat eum vel ad
[illegible] vel ad inordinatam delectationem [illegible] ad
[illegible] qui eo [illegible] quod homo non solum
habeat huiusmodi concupiscentias sed etiam ab eis superetur et hoc est simile
incontinentie. Secundo ibi Quemadmodum autem etc ostendit quod in talibus
non est simpliciter continentia vel incontinentia et dicit quod sicut malitia
que est secundum humanam modum simpliciter dicitur malitia [illegible] autem
est [illegible] non dicitur cum additione malitia bestialis vel
egritudinalis et non malitia simpliciter eodem modo et incontinentia
[illegible] dicitur cum additione puta bestialis vel egritudina-
lis sed simpliciter incontinentia dicitur sola illa que est secundum [illegible]
humanam. Ultimo autem epilogando concludit manifestum esse
quod circa [illegible] incontinentia simpliciter [illegible] illa est que [illegible]
et intemperantia [illegible] alia non est [illegible] incontinentie que
[illegible] secundum metaphoram et non simpliciter

Quod autem est minus turpis etc postquam philosophus ostendit
[illegible] quod est [illegible] incontinentia est [illegible]
[illegible] incontinentias [illegible] et primo incontinentia con-
[illegible] que est incontinentia simpliciter ad [illegible]
[illegible] que est [illegible] secundum quid [illegible]
[illegible] ad incontinentiam bestialem vel egritudinalem ibi [illegible]
[illegible] etc circa primum duo facit primo proponit quod [illegible]
et dicit [illegible] esse quod incontinentia ire est minus turpis
quam incontinentia [illegible] tactus que quidem est [illegible]
et intemperantia. Secundo ibi [illegible] etc et hoc probat [illegible]
rationibus quarum prima dicit quod ira videtur aliqualiter audire
rationem [illegible] quod ratio [illegible]
sibi factam debeat inferre vindictam [illegible] perfecte
audit rationem [illegible] non curat attendere iudicium rationis [illegible]
[illegible] et modum vindicte [illegible] autem [illegible] ratione
invenitur quid [illegible] sicut et alia opera [illegible] ex
[illegible] instinctu. Inducit autem ad manifestationem [illegible]
duo exempla quorum primum est de ministris qui sunt valde ve-
loces qui antequam audiant totum quod eis dicitur currunt ad
exequendum et sic [illegible] in executione [illegible]
[illegible] aliud mandatum. Secundum est de
canibus qui ad [illegible] pulsantes ad hostium latrant an-
tequam attendant [illegible] ille qui pulsat ad hostium sit de
[illegible] familiaribus vel amicis [illegible] audit
[illegible] rationem [illegible] et velociter
[illegible] audiat totum preceptum
[illegible] movet ad [illegible] autem hoc fiat ostendit [illegible]
manifestatio [illegible] et sic [illegible] iniuria [illegible]
[illegible] sicut [illegible] autem [illegible]
puta cum [illegible] ita videlicet [illegible] non sic [illegible]

[illegible] et [illegible] oportet impugnare et debet
modum [illegible] et sic statim [illegible] movetur ad vi-
[illegible] qui [illegible] ad vindictam [illegible]
[illegible] sed concupiscentia statim ad [illegible] delectabile
[illegible] movet ad [illegible] illud delectabile
[illegible] aliquo [illegible] delectabile
[illegible] qui [illegible]
[illegible] appetibilis
[illegible] sicut [illegible]
quod [illegible] magis [illegible] movet
silogizans sed [illegible] silogizans. Secundam rationem ponit
[illegible] concupiscentia [illegible]
[illegible] aliquid turpe [illegible]
[illegible] sic igitur patet quod incontinens concupiscentie
est [illegible] incontinens ire [illegible] aliquid
[illegible] non autem incontinens concupiscentie. Secundam [illegible]
[illegible] etc et dicit quod aliquis [illegible] ea que
apparent magis [illegible]
[illegible] puta [illegible] et [illegible] veniam [illegible]
[illegible] inquantum [illegible]
[illegible] est [illegible] non autem [illegible]
[illegible] et difficile [illegible]
non [illegible] necessarie [illegible]
[illegible] quibus [illegible]
concupiscentie [illegible] quas [illegible]
[illegible] et [illegible] quod [illegible]
[illegible] mansuetam [illegible]
est [illegible]
[illegible] complexionem [illegible]
[illegible] magna [illegible] ad iram [illegible]
[illegible] inflammabilium concupiscentia autem [illegible]
puta [illegible] delicate [illegible] magis [illegible]
et est passio [illegible] complexionem [illegible]
[illegible] complexionem [illegible]
[illegible] pater [illegible]
[illegible] patrem [illegible]
[illegible] dixit [illegible]
ad [illegible] me [illegible] hac est [illegible]
[illegible] aliud [illegible] de eo qui [illegible]
[illegible] et [illegible] ad hostium [illegible]
[illegible] ad illum [illegible] sic igitur [illegible]
est minus est turpis incontinens ire [illegible]
[illegible] etc et dicit quod illi [illegible]
[illegible] iniuriosi [illegible]
[illegible] non [illegible]
manifeste [illegible] vindictam [illegible]
ille [illegible]
[illegible] ira [illegible] latenter et [illegible]
[illegible] delectabilium [illegible] latenter
et [illegible] delectabile [illegible]
[illegible] autem [illegible]
[illegible] non [illegible] ad [illegible]
[illegible] dolore [illegible]
[illegible] et [illegible] dicit esse [illegible]

incontinentie concupiscentie que vincit ligat et dicit concupiscentia quia
tendit in aliquid quod appetit bonum magis est delectabile et
tamen est simpliciter malum et homines [illegible] decepto [illegible]
est figurata [illegible] [illegible] id est [illegible] sapientes et li-
gat [illegible] in eius [illegible] Unde [illegible] [illegible] quod
est de concupiscentia est iniustior et peior illa que est de
ira et si hoc est [illegible] quod sit simpliciter incontinentia
est de concupiscentia [illegible] dolosus est et quia sic aliquis malicia
magis est insidiosa non quia [illegible] agat sed quia latent
sub [illegible] [illegible] ponit ibi Adhuc nullus etc.
et dicit quod nullus cum tristicia agens iniuriam [illegible] est
[illegible] in v° [illegible] involuntarie [illegible] facit [illegible]
[illegible] non facit iniustum [illegible] [illegible] magis [illegible]
id quod est ex ira [illegible] cum tristicia [illegible] [illegible]
facit videmus [illegible] qui [illegible] facit [illegible]
et [illegible] de vindicta quam infert sed magis [illegible]
gaudet tristatur autem de iniuria sibi illata et ex hoc
[illegible] ad iram et sic non est simpliciter voluntarie quia nullo modo
sibi [illegible] quod facit [illegible] habet voluntarium mixtum cum
involuntario unde minus [illegible] quod facit magis [illegible]
[illegible] facit ille autem qui [illegible] cum [illegible]
[illegible] operatur voluntarie et cum delectatione [illegible] illa
dicit esse iniustiora [illegible] que magis [illegible]
[illegible] quod [illegible] que est propter concupiscentiam sic iniustior [illegible]
[illegible] [illegible] ut patet [illegible] malo agente
totaliter voluntarie et cum delectatione Iniuria autem non est
[illegible] iniuria [illegible] [illegible] ad iram provocante
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] peccat et sic est minus iniustus Sic
ergo epilogando concludit [illegible] quod incontinentia que est
circa concupiscentias et delectationes Deinde cum dicit Quarum
autem hec etc. [illegible] humana [illegible] bestia-
li et [illegible] hoc tria facit [illegible] resumit distinctionem concupiscentiarum
et delectationum [illegible] ostendit circa quas harum sit temperantia
et intemperantia et [illegible] continentia et incontinentia [illegible] harum autem etc.
[illegible] humane malicie vel in [illegible] bestia-
li [illegible] minus autem bestialitas etc. Dicit ergo primo quod con-
tinentia et incontinentia sunt circa delectationes [illegible]
[illegible] duplices [illegible] quedam enim [illegible]
est humane [illegible] humane et [illegible] ad ge-
nus [illegible] ea que accidunt [illegible] quantum ad
magnitudinem [illegible] modus appetendi vel
[illegible] non sunt [illegible] bestia-
les [illegible]
[illegible]
Deinde cum dicit Harum autem etc. ostendit circa quas harum
[illegible] sit temperantia et dicit quod temperantia et intemperantia
est solum circa [illegible] concupiscentias [illegible] humanas [illegible]
quod bestias non dicimus [illegible] nec temperatas nec in-
temperatas [illegible] metaphorice loquendo [illegible]
rationem ad aliud genus [illegible] genus aliud differt
ab alio [illegible] quod unum est magis [illegible]
[illegible] turpe et [illegible] sicut
[illegible]
[illegible] sicut asinus equo et [illegible]
[illegible]

horum aliud [illegible] in talibus alia gratia aliud [illegible]
[illegible] similitudinem quandam ut prudentia [illegible]
eorum [illegible]
[illegible] Sicut [illegible]
Deinde cum dicit [illegible] agit cum [illegible]
et [illegible] non est [illegible]
[illegible] bestiales concupiscentias Deinde cum dicit
Minus autem bestialitas etc. Comparat bestialem maliciam
[illegible] humane [illegible] bestialitas minus [illegible]
[illegible] malicia [illegible] bestie vel homini
bestiali Sed bestialitas est terribilior quia facit multa
mala [illegible] de malicia bestialitatis [illegible]
quod in bestia id quod est optimum scilicet intellectus non remanet
sicut corruptum et depravatum [illegible] in homine
malo Sed totaliter ita corruptum est quod non habet de illo
[illegible] bestia homini comparare [illegible]
[illegible] malicia quamvis possunt plus
ledere sicut [illegible] ignis urit aut lapis [illegible] Sed plus
[illegible] culpe [illegible]
[illegible] imputatur ad
ad culpam que propter hoc homini imputatur quod habet [illegible]
quod est dominus suorum actuum [illegible] intellectus
qui in bestia non est Sicut ergo bestia comparatur ad hominem
ita comparatur iniustitia ad hominem iniustum [illegible]
iniustitie [illegible] inclinationem ad malum
homo iniustus habet [illegible]
[illegible] iniustitia [illegible]
iniustitia et homo malus quam bestia [illegible]
[illegible] plura mala facere quam bestia propter com-
[illegible] habet ad excogitandum [illegible] mala Sic ergo sicut
bestia minus habet de culpa quam homo malus sed est ter-
ribilior ita et bestialis malicia [illegible] terribilior
quod est [illegible] minus culpe et minus [illegible] quam
[illegible] humana [illegible]
bestiales [illegible] minus [illegible]

Circa easdem autem etc. [illegible] philosophus
ostendit [illegible]
simpliciter [illegible] que [illegible]
[illegible] hoc duo facit primo ostendit distinctionem [illegible]
et incontinentie ad perseverantiam et mollitiem et [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] Est autem incontinentie etc.
[illegible] duo facit [illegible] distinctionem [illegible]
ad alia [illegible] distinguit [illegible]
[illegible] autem etc. [illegible] duo facit primo distinguit [illegible]
[illegible]
mollitiem [illegible]
[illegible] autem [illegible] etc. [illegible] duo facit [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] duo facit primo [illegible]
[illegible] autem hic [illegible] etc. [illegible]
[illegible]
[illegible] delectationes et tristicias et concupiscentias

fugas que pertinent ad tactum et gustum circa quas est temperantia et intemperantia ut supra determinatum est, in medio eorum inveniuntur. Est quia ad modum se habendi circa praedictas passiones, quod quidam sic se habent circa praedictas passiones ut vincantur a talibus passionibus quibus multi sunt meliores, id est fortiores, quasi dicat quas multi vincunt; contra autem aliqui vincunt tales passiones quibus multi sunt minores, id est debiliores, quasi dicat a quibus multi vincuntur. Deinde cum dicit horum autem etc. ponit differentiam et dicit quod horum qui vincunt et vincuntur circa delectationes et tristitias, praedictas circa delectationes quidem scilicet superatus a delectationibus tactus quas multi vincunt est incontinens; ille autem qui superat delectationes tactus a quibus multi superantur est continens. Sed circa tristitias, ille scilicet superatus tristitiis quas multi superant dicitur mollis et delicatus, scilicet ille autem qui vincit tristitias a quibus multi vincuntur dicitur perseverans. Et quia diversi sunt gradus delectationum et tristitiarum, et ideo illi qui medio modo se habent [illegible] et perfecte medius possunt esse inter primos medios. Sed multi qui sunt in medio magis declinant ad deteriores magis, scilicet sunt incontinentes et molles qui a multis delectationibus et tristitiis vincuntur. Sicut etiam dicitur quod multi hominum habitus inclinat ad meliores magis, scilicet sunt continentes et perseverantes qui multas delectationes et tristitias vincunt; [illegible] multi quidem inclinantur ad deteriores habitus, scilicet ad incontinentiam et mollitiem. Deinde cum dicit quoniam autem etc. ostendit comparationem praedictorum ad temperantiam et intemperantiam. Et dicit quod delectationum gustus et tactus quaedam sunt necessariae sicut cibus et potus, quaedam vero non necessariae sicut superfluitates ciborum, et ille quae sunt necessariae sunt usque ad aliquem terminum necessariae, non autem aliqua superfluitas earum et pro tanto necessitas est in superabundantia sed necesse est in [illegible] defectu. Et similiter se habet etiam circa concupiscentias et tristitias illis contrarias. Ille quidem qui prosequitur superabundantias delectationum prout sunt superabundantiae, vel si non quaerit superabundantes delectationes, quaerit tamen secundum prosecutionem, id est secundum electionem, quaerens eas propter seipsas et non propter aliquid aliud, hic vocatur intemperatus. Ex hoc enim quod tam immobiliter inhaeret, quod propter seipsas eas quaerit, necesse est quod intemperatus non poeniteat de delectationibus quas sequitur et ideo non potest curari, sicut non [illegible] nisi per poenitentiam quam vitium et vitiis insanabile sunt. Et sicut intemperatus sequitur superabundanter delectationes, ita insensibilis qui ei est oppositus deficit nimis. Ille vero qui medio modo se habet est temperatus. Et sicut intemperatus quaerit ex electione corporales delectationes, ita fugiunt corporales tristitias non propter hoc quod vincantur ab eis sed propter electionem. Sed eorum qui non ex electione peccant, quidam ducuntur ex vi delectationis, scilicet incontinens, mollis autem ducitur ex eo quod fugit tristitiam quae causatur a concupiscentia, scilicet fugiendo tristitiam quae est ex carentia delectationis. Et sic patet quod differunt ab invicem incontinens et mollis et intemperatus. Et est [illegible] adiiciendus quartus, scilicet qui ex deliberata [illegible] intemperatus, ut ne erret subtrahet ex incontinentia et mollitie intemperantia et incontinentia quam [illegible] ex principali intentione et sequitur. Deinde cum dicit omnibus autem etc. comparat praedicta secundum bonitatem et malitiam. Et primo comparat intemperantem et mollem incontinenti et molli. Secundo incontinentem molli, ibi: opponitur autem etc. Dicit ergo primo quod omnibus videtur esse deterior siquis operetur turpe cum nullo

non concupiscens vel quiete concupiscens quam si vehementer concupiscens turpe operetur, sicut est deterior si quis non iratus percutiat quam si iratus percutiat. Quid enim faceret passionatus existens qui absque passione peccat? Et ideo intemperatus, qui non victus passione sed ex electione peccat, est deterior incontinente, qui concupiscentia vincitur. Et similiter patet quod unum horum pertinet ad speciem mollitiei, scilicet vinci passione, scilicet fuga tristitiae; aliud autem pertinet ad intemperantiam, scilicet ex electione peccare. Unde intemperatus est deterior quam mollis. Deinde cum dicit opponitur autem etc. comparat mollitiem incontinentiae et perseverantiam continentiae. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quis eorum sit melior. Secundo manifestat quamdam incontinentiae speciem, ibi: deficiens autem etc. Circa primum tria facit [illegible] excludit quemdam errorem, ibi: videtur autem et lusivus etc. Dicit ergo primo quod incontinenti opponitur continens et molli opponitur perseverans. Perseverare autem est in hoc quod aliquis ex eo quod tenet se contra aliquid impellens. Sed continere est quod aliquis superat illud, id est quod continens vincit, perseverans vero non vincitur. Et hoc differunt sicut non vinci et vincere; et hoc ideo continentia est eligibilior quam perseverantia, sicut vincere est eligibilius quam non vinci, quia scilicet continentiae comparatur ad continentem sicut non vinci ad id quod est vincere. Et est manifestum quod vincere est melius quam non vinci, quia vincere addit quiddam. Et ideo continentia est melior quam perseverantia. Et secundum rationem similiter est peior incontinentia quam mollities, quia non sustinere vincitur quod est minus, sed incontinens vincitur a fortiori passione. Deinde cum dicit deficiens autem etc. manifestat incontinentiam quamdam quae est de regione mollitiei et incontinentiae, quae scilicet vincitur a passionibus quas multi superant et dicitur vulgariter mollis et delicatus, qui deficit vincitur a quibus multi resistunt et potestates habent, etiam mollis et delicatus: deliciae enim species quaedam mollitiei sunt, deliciae et delicatus, ille enim est delicatus et mollis qui refugit inordinate omnem tristitiam. Sed delicatus proprie refugit tristitiam laboris. Ille enim qui trahit vestimentum suum per lutum ne laboret se sublevando, vel propter delicatum, vivit secundum illam tristitiam quam reputat sibi imminere si elevaret vestimenta. Et licet imitetur laborantem, in hoc quod vestimenta trahit et sic videtur non esse miser, tamen in similitudine cum miseris infirmis, fugiens laborem sustinet laborem. Et sicut dictum est de mollitie et continentia ita se habet et de incontinentia: non enim est mirabile si aliquis vincatur a fortibus et excellentibus delectationibus et tristitiis, sed hoc debeat dici incontinens vel mollis. Sed magis ei condonatur si tantum vincatur resistens et non statim cadat. Et ponit exemplum de Philoctete de quo Theodectes poeta narrat quod percussus a vipera gravem dolorem passus, incitabatur ad planctum sed non poterat. Et similiter est de gratia (?) mihi, que vocabatur Carcinus in Alope poetica aliquando narratur. Et sicut [illegible] ille qui conatur se detinere a risu et tandem superatus non potest continere, sicut accidit Xenophanto. Sed tamen dicitur aliquis incontinens et mollis siquis vincatur a tristitiis et delectationibus a quibus multi possunt resistere et hoc contingit propter naturam generis vel propter aegritudinem [illegible] passionibus. Non sic enim nam [illegible] qui pulsus est de sine quod aliter non [illegible]

egritudinem, scilicet animi que proveniunt ex mala consuetudine sicut mollities propter naturam generis invenitur in regibus Scitarum qui delicate nutriti sunt, et passiones labores et tristitias etc. Et sicut etiam est de sexu feminarum comparatione ad masculos propter infirmitatem nature.
Deinde cum dicit Videtur autem et lusivus etc. excludit quendam errorem possibilem, videlicet quod aliquis videri possit quod lusivus, id est qui nimis amat ludere, sit intemperatus quia in ludo est quedam delectatio. Sed ipse dicit quod magis est mollis. Ludus enim est quedam quies et remissio animi qua homines quiescunt. Lusivus ergo continetur sub molli, qui est fugitivus difficultatum et laborum. Deinde cum dicit Incontinentie autem etc. distinguit species incontinentie et circa hoc tria facit. Primo ponit divisionem et dicit quod incontinentia dividitur in duo quorum unum est prevolatio et aliud est debilitas. Secundo ibi Hi quidem enim etc. exponit membra divisionis et dicit quod quidam incontinentes sunt qui, venientes contra (sic), consiliantur quidem sed non permanent in his que consiliati sunt propter passionem a qua vincuntur, et talis incontinentia dicitur debilitas. Quidam vero ducuntur a passione propter hoc quod non consiliantur, sed non consiliati revertuntur... [illegible] et hec incontinentia dicitur prevolatio propter velocitatem qua anticipat consilium. Si autem consiliarentur non ducerentur a passione. Dicit per quandam similitudinem quod sicut illi qui prius titillant seipsos postea non moventur ab aliis titillantibus, sic et illi qui presentiunt motum concupiscentie, et previdentes quod est illud in quod concupiscentia inclinat, et consiliantes, id est provocantes seipsos et rationem suam ad resistendum concupiscentie, ex hoc sequitur quod non vincantur a passione neque delectationis a qua vincitur incontinens neque tristitie a qua vincitur mollis. Tertio ibi Maxime autem et acuti etc. ostendit quibus competat hec species incontinentie que dicitur prevolatio. Et dicit quod maxime sunt incontinentes secundum incontinentiam que non retardatur consilio, que dicitur prevolatio, acuti, id est colerici, et melancolici. Neque enim expectant rationem consiliantem, sed sequuntur fantasiam concupiscentie. Colerici quidem propter velocitatem motus cole, melancolici autem propter vehementiam. Unde melancolie advenit quod homo non de facili potest recedere a fantasia et cetera accepta vehementer ardet. Contrario autem est in aliis, scilicet sanguineis et flegmaticis, habent incontinentiam debilitatis propter humiditatem complexionis que non est fortis ad resistendum impressioni.

Est autem intemperatus quidem etc. Postquam Philosophus ostendit incontinentie adiunctam circumstantiam, hic ostendit quod coram sit deterior per solutionem dubitationis quinto libro posite et primum probabile. Circa autem hoc duo facit. Sed hinc [illegible] determinatum ex principali intentione. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit propositum secundo manifestat quandam quod supponebat ibi Omnino autem et quidam talis etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit intemperatum esse peiorem incontinente secundum quod accidit talis circa ... [illegible] Alium quidem etc. Circa primum duo facit. Primo comparat intemperantem incontinenti. Secundo comparat duas species incontinentie adinvicem ibi Peiores autem etc. Circa primum ponit tres rationes per quas ostendit intemperatus peior incontinente. Circa quarum prima dicit

quod sicut supra dictum est intemperatus non est penitentivus quia perstat in electione in qua permanet. Ideo quod eligit delectationes corporales tamquam finem. Omnis autem incontinens de facili penitet cessante passione a qua vincebatur. Unde patet quod sicut supra dictum est intemperatus est insanabilis, incontinens autem est sanabilis, et sic per hanc rationem solvitur dubitatio supra posita que procedebat ex hoc quod incontinens sit insanabilior intemperato. Quia non intemperatus est insanabilior. Patet ergo quod sit peior, sicut et morbus corporalis qui est incurabilis deterior est. Secundam rationem ponit ibi Assimulatur autem etc. Et dicit quod malitia, scilicet intemperantie, assimulatur illis egritudinibus que continue vexant hominem sicut ydropisis et tisis. Sed incontinentia assimulatur egritudinibus que non continue vexant sed interpolate, sicut epilentie, et hoc ideo quia intemperantia quedam malitia est continua. Hic enim semper permanens in proposito eligit mala. Sed incontinentia non est continua, quia movetur ad peccandum incontinens solum propter passionem que cito transit. Et sic incontinentia est cum quieta malitia non continua. Continuum autem malum est peius non continuo. Ergo intemperantia est peior quam incontinentia. Tertiam rationem ponit ibi Et omnino autem etc. et dicit quod aliud genus est incontinentie et malitie sub qua intelligitur intemperantia, quia malitia latet eum scilicet qui in est, quia est deceptus ut existimet bonum illud quod facit. Sed incontinentia non latet eum cui inest. Scit enim pravum malum esse id in quod a passione ducitur. Malum autem latens est periculosius et insanabile. Ergo intemperantia peior est quam incontinentia.
Deinde cum dicit Ipsorum autem etc. comparat species incontinentie ad invicem et dicit quod incontinentes meliores, id est minus mali, sunt extatici, id est prevolantes, quam debiles qui habent quidem rationem consiliantem sed non permanent in ea. Duplici autem ratione sunt peiores debiles. Primo quidem quia vincuntur a minori passione precedente vel secundum velocitatem vel secundum vehementiam. Et secundum hanc rationem supra probavit quod intemperatus est peior incontinente, quia peccat ex ipsa quasi non adiuncta tali passione. Secundo est quia debiles non sunt improvisi sicut alii, id est prevolantes. Et hec ratio supra inducebatur de incontinente et intemperato, quia incontinens esset preconsiliatus, non autem intemperatus. Sed hoc est falsum, quia intemperatus preconsiliatus est quia peccat ex electione. Et ideo Philosophus hoc inducit ad ostendendum quod in loco non habet. Ponit autem exemplum quod incontinens debilis est talis qualis qui velociter, id est de facili, inebriantur et a pauco vino et a minori quam multi. Et sicut isti peius se habent secundum corpus, ita debiles qui a minori passione vincuntur sunt peiores secundum animam.
Deinde cum dicit Alium quidem etc. ostendit convenientiam incontinentis ad intemperatum quantum ad duo. Primo quidem quantum ad hoc quod incontinens et si non sit malus simpliciter est tamen aliquid sicut supra dictum est circa quod dicitur malitia non continua, et quod sit malus simpliciter patet quod incontinens peccat preter electionem, malitia autem cum electione. Secundam convenientiam ponit ibi Huius etc. et dicit quod incontinentia et malitia habent similitudinem in actione sicut quidam Demodocus, id est sententiosus, poeta dixit ad Milesios reprehendens eos quod Milesii non sunt stulti sed operantur ea que operantur stulti. Sic et

incontinentes non sunt mali vel iniusti vel iniuriatores, sed faciunt opera iniusta et mala. Deinde cum dicit: quia autem hic quidem etc., assignat rationem eius quod supra dixerat, scilicet quod intemperatus non penitet, sed incontinens penitet. Est autem aliquis etc. Dicit ergo primo quod aliquis est qui prosequitur superabundantes et preter ordinem recte rationis corporales delectationes non quia est dispositus ut sit ei persuasum quod tales delectationes sunt secundum se sicut bone, et iste est incontinens. Alius autem est intemperatus cui persuasum est quod tales delectationes sunt eligende quasi per se bone, et hoc propter dispositionem quam habet ex habitu. Unde ille cui non est persuasum delectationes esse per se bonas ex habituali dispositione sed solum ex passione, scilicet incontinens, habet falsam estimationem circa particulare, facile recedit a tali credulitate passione cessante. Ille autem qui ex habituali dispositione estimat delectationes corporales per se esse eligendas, scilicet intemperatus, non de facili recedit a tali credulitate. Et huius rationem assignat dicens quod virtus et malitia destruunt principium operabilium, quia malitia corrumpit, virtus autem salvat. Principium autem in actionibus est finis cuius gratia aliquid agitur, quod ita se habet in agibilibus sicut suppositiones, id est prima principia, in demonstrationibus mathematicis. Sicut enim in mathematicis principia non docentur per rationem, sed per habitum virtutis sive naturalis sive per assuetudinem acquisite habet rectam estimationem circa principia agibilium quod est finis. Ille ergo qui habet rectam estimationem de fine circa delectationes corporales, ut scilicet estimet medium in eis bonum et finem sibi intendendum, autem malum est temperatus. Ille autem qui habet contrariam estimationem propter habitum malitie est intemperatus. Manifestum est autem quod ille qui errat circa principia de facili revocari ab errore non potest, et ideo non est transgressibilis, scilicet penitens, nisi forte per aliquam plagam conversionis contrariam tollentem habitum erroris. Deinde cum dicit: est autem aliquis etc., ostendit quod incontinens sit transgressibilis et penitens, et dicit quod aliquis homo est qui propter passionem excedit quidem a ratione recta, quia adhuc passio eum superat ut non agat secundum rationem rectam, non autem superat eum quantum ad hoc ut sit ei persuasum quod oporteat prosequi delectationes corporales quasi per se bonas absque omni refrenatione, et ideo talis cessante passione cito transit reversus in rectam estimationem finis, et iste est incontinens qui propter hoc est melior intemperato, et non est pravus simpliciter quia salvatur in eo optimum principium, scilicet recta estimatio finis. Est autem pravus secundum quid, inquantum scilicet in aliquo particulari operabili operatur preter rationem rectam. Alius autem, scilicet continens, est contrarius incontinenti, qui permanet in ratione recta et nullo modo excedit eam propter passionem. Et quantum ad agere ex quo manifestum est quod continens est bonus habitus, qui permanet in ratione, incontinens autem pravus, qui recedit a ratione recta in agendo. Et hoc erat primum probabile quod concludit soluta quinta dubitatione que circa hoc proponebatur.

Utrum igitur continens est etc. Postquam philosophus determinavit dubitationem, scilicet an continens et incontinens sint circa omnem materiam, hic determinat dubitationem tertiam que movebatur, scilicet quod continens est qui manet. Circa hoc duo facit: primo ostendit utrum incontinens sit in manentibus qualibet rationi et incontinens qualibet, per quod solvit quartam dubitationem que erat circa quartum probabile. Secundo ostendit utrum prudens possit esse incontinens, per quod solvit sextam dubitationem motam circa sextum probabile, ibi: neque simul prudentem etc. Circa primum duo facit: primo ostendit quid continens similitudinem habeat ad temperantiam; secundo quomodo se habeat ad alium habitum virtutis, qui est in medio esse, ibi: utrum autem aliquis etc. Circa primum tria facit: primo ostendit quod non omnis continens laudabiliter manet, et quod non omnis incontinens vituperabiliter excedit; secundo ostendit quod aliquis vituperabiliter immanet, ibi: sunt autem quos vocant etc.; tertio quod aliquis laudabiliter a ratione excedit, ibi: sunt autem quidam etc. Circa primum duo facit: primo movet questionem, que quidem est utrum continens dicatur qui immanet qualicumque rationi, scilicet sive recte sive false, et qualicumque electioni, scilicet sive recte sive false, vel solum ille dicatur continens qui immanet rationi recte et electioni. Et similiter dubium est utrum incontinens dicatur qui non immanet qualicumque rationi et electioni, vel solum qui recte non immanet, vel etiam sicut movit in questione prius dicitur incontinens qui non immanet false rationi et electioni, sicut Aristoteles in dubitationibus proposuit. Secundo ibi: vel secundum accidens etc. Solvit questionem motam et dicit quod per se continens vel incontinens qui immanet vel non immanet qualicumque rationi secundum accidens, sed per se loquendo qui immanet vel non immanet vere rationi et recte electioni. Et hoc quidem sic exponit: si enim aliquis eligit vel prosequitur, id est querit, hoc propter hoc, id est hoc loco huius, puta si eligit fel loco mellis propter similitudinem coloris, estimans illud esse mel, manifestum est quod per se loquendo eligit et querit hoc propter quod alium eligit et querit, puta mel, et ideo similiter est quia in appetibilibus illud dicitur per se ad quod refertur intentio appetentis. Unde quod est appetentis est appetitum, est per se; quod autem appetitur aliud autem quod est preter intentionem per accidens. Quod eligit mel est per se, unde ille qui intendit eligere mel et eligit fel preter intentionem per se quidem eligit mel, per accidens fel. Sicut ergo aliquis qui falsam rationem credit veram, puta si aliquis existimet hoc esse verum quod fornicari sit licitum, immaneat huic rationi false, putans eam esse veram, per se quidem immanet vere rationi, per accidens autem false. Incontinens, id est non immanens, recte est de incontinente qui excedit a ratione falsa quam putat esse veram. Sic ergo patet quod continens vel incontinens per se immanet vel non immanet rationi vere, per accidens autem false. Simpliciter autem dicimus id quod est per se, quod autem est per accidens dicitur secundum quid. Et ideo sequitur quod aliquem modum quod continens vel incontinens immanet

qualicumque opinioni quam elegit, sed simpliciter continens est qui immanet, incontinens vero qui non immanet rationi seu opinioni rectae. ¶ Deinde cum dicit Sunt autem quidam immansivi etc. ostendit quod aliqui vituperabiliter immanent rationi. Et primo ostendit qui sint. Secundo quomodo se habeant ad continentem, ibi Quasi similes autem quidem etc. Tertio quomodo se habeant ad incontinentem, ibi Sunt autem ischyrognomones etc. Dicit ergo primo quod sunt quidam immansivi, immanentes propriae opinioni, quos homines vocant ischyrognomones, id est fortis sententiae sive pertinaces, qui scilicet difficile persuadentur, et si sit eis aliquid persuasum, non de facili transmutantur ab illa persuasione, et maxime ex acumine melancholicae qualitatis quae difficile recipit et recepta fortiter tenet. ¶ Deinde cum dicit Qui si nullo etc. comparat tales continenti, et dicit quod tales habent aliquid simile continenti, quod tamen per excessum habent, id est excessive; sicut prodigus habet aliquid simile liberali et audax confidenti, id est forti. Tales enim immanent rationi plus quam debent, continens autem sicut debet. ¶ Sunt autem alteri etc. ostendit differentiam et dicit quod in multis differunt a continente. Ad cuius evidentiam considerandum est quod aliquis potest recedere ab aliqua opinione uno modo ex parte rationis, puta si superveniat aliqua ratio fortior; alio modo ex parte passionis, quae pervertit iudicium rationis [illegible]. Dicit ergo quod hic quidem, scilicet continens, non transmutatur a ratione propter concupiscentiam passionem, sed tamen quandoque persuasibilis erit ab alia ratione meliori inducta, quod laudabile est, quia non vincit concupiscentia sed ratio. Illi autem, scilicet pertinaces, non mutantur a sua opinione propter aliquam rationem inductam, sed recipiunt concupiscentias, et multi eorum ducuntur a delectationibus, ut patet. Sic ergo vituperabiles sunt, quia etiam non persuadentur a vera ratione, vincuntur tamen a passione. ¶ Deinde cum dicit Sunt autem ischyrognomones, ostendit quomodo se habeant tales ad incontinentem, et dicit quod isti quos dicimus ischyrognomones dicuntur et idiognomones, id est proprii sensus homines, et indisciplinati, quia nolunt ab alio instrui, et rustici, quia cum volunt sequi proprium sensum non delectabiliter possunt cum aliis commorari. Sunt autem idiognomones, id est proprii sensus, propter hoc quod aliquam delectationem habent et aliquam tristitiam. Gaudent enim quando sententia eorum vincit, si non transmutentur per aliquam persuasionem alterius opinionis; contristantur autem si ea quae sunt ipsorum, id est sua apparentia, infirmentur [illegible], et mollibus similiter appetunt delectationes et fugiunt tristitias; unde et pertinaces magis assimilantur incontinenti quam continenti. ¶ Deinde cum dicit Sunt autem quidam qui his non immanent etc. ostendit quod aliqui laudabiliter a ratione recedunt, et dicit quod quidam sunt qui non immanent his quae eis videntur non propter incontinentiam sed propter amorem virtutis,

sicut narratur in libro qui dicitur de Philocteta Sophoclis, quod Neoptolemus non permansit in his quae ei videbantur, non tamen propter incontinentiam, quamvis hoc fecerit propter aliquam delectationem, non tamen malam sed bonam. Apparebat enim ei quoddam bonum dicere verum, et hoc erat ei delectabile. Sed persuasum fuerat ei ab Ulixe quod diceret falsum. In mutatione autem persuasionis ipse non permansit propter delectationem; unde non est incontinens. Non enim quicumque propter delectationem aliquid operatur est intemperatus sive pravus sive incontinens, sed solum ille qui propter turpem delectationem aliquid operatur. ¶ Deinde cum dicit Quia autem est aliquis etc. ostendit quomodo continentia se habeat ad rationem virtutis, ad quam pertinet in medio esse. Et circa hoc duo facit. Primo manifestat continentiam in medio esse sicut et temperantiam. Secundo ostendit ex quibus continentia et incontinentia per similitudinem nominantur, ibi Quia autem secundum similitudinem etc. Circa primum tria facit. Primo ostendit quorum continentia sit medium, et dicit quod aliquis homo invenitur sic dispositus qui minus gaudet corporalibus delectationibus quam oportet, et hoc etiam est propter finem bonum [illegible]; unde sibi contrarius est talibus delectationibus. De incontinente autem iam dictum est quod non immanet rationi propter hoc quod gaudet talibus delectationibus plus quam oportet. Horum autem duorum medius est continens, qui non immanet rationi propter aliquid magis, ille autem illius propter aliquid minus [illegible] pluribus delectationibus quam oportet et debetur. Sed continens permanet rationi et non transmutatur ab ea neque propter alterum praedictorum, id est neque propter magis neque propter minus. Secundo ibi Oportet autem siquidem etc. ostendit qualiter se habeant ad bonitatem et malitiam. Manifestum est autem ex praedictis quod continentia est aliquid bonum; unde oportet quod utrique habitus qui ei opponuntur, scilicet et plus et minus, sint mali, sicut et apparet. Sed quia unus eorum [illegible] et pauci eorum sunt, propter hoc accidit quod sola incontinentia videatur esse contraria continentiae, sicut et intemperantia temperantiae [illegible]. Sed quia alterum extremum in paucis accidit, quod scilicet aliquis regatur ratione in paucis, et ideo non est adeo manifestum sicut alterum extremum, scilicet in pluribus accidit quod delectationes corporales sequuntur, contra rationem inferius(?), et propter eandem rationem videtur esse contraria temperantiae sola intemperantia; quia insensibilitas non est manifesta propter hoc quod in paucioribus accidit. Est autem hic considerandum quod, cum antiqui assignarent duplex extremum, uno modo ex parte bonitatis cui inhaeret, et secundum hoc dicit quod peccat sicut prodigus ad liberalem. Alterum autem extremum est ad virtutem, et ad instabilitatem; alio modo assignant ei extrema ex parte pertinaciae et vinaciae(?), et sic continentia est medium inter extrema iam posita. ¶ Deinde cum dicit

Circa autem superabundantiam etc. ostendit quod continentia et incontinentia per superabundantiam quae dicitur separatim, et primo agit de hoc, hic, de comparatione secundum incontinentiae et continentiae ibi similiter autem etc. circa primum tria facit, primo ponit quod intendit et dicit quod quaedam multa iudicantur opposita et per altitudinem in est quod et continentes sequuntur quia non est quando superabundantiae, secundo ibi et hic continens etc. ostendit qualis sit altitudo continens, quia hic facultatem non resistit praeter rationem operatur et delectationes aliter et hoc idem per se tertio quantus tertio ibi sed hic quidem etc. ponit duas differentias quarum prima est quod continens haec prava concupiscentias sed tunc non habet eas quod cum concupiscit est per altitudinem continentiae ordinata. Secunda differentia est quod ponit ibi et hic quidem etc. quod scilicet per altitudinem continentiae est sic dispositus per se altitudinem continentiae quod non delectatur praeter rationem continens autem est sic dispositus ut delectatur quidem praeter rationem sed non ducatur a passione.

Deinde cum dicit Similes autem etc. comparat incontinentiam intemperantiae et dicit quod incontinens et intemperatus sunt tales tamen cum differunt, unum enim in utroque continens et intemperatus per altitudinem. Sunt enim similes in hoc quod utrique prosequuntur id est quaerunt delectabilia corporalia, differunt autem in hoc quod temperatus existimat oportere ista delectabilia sequi per altitudinem potentiae, incontinens autem non hoc existimat quod salvat in eo principium ut supra dictum est.

Nec simul prudentem etc. postquam philosophus ostendit quod non contingit et in continentia remaneat ut non remaneat rationem, hic ostendit utrum contingat quod prudentia quae est recta ratio agibilium sit simul cum incontinentia et per hoc solvitur sua dubitatio quae movebatur circa principium capituli et circa hoc duo facit, primo ostendit quod prudentem non contingit contingere esse incontinentem, secundo quando se habeat incontinens ad prudentiam ibi et per quid rationem etc. circa primum tria facit, primo ponit quod intendit et dicit quod non contingit quod idem homo sit simul prudens et incontinens, secundo ibi Simul enim etc. probat propositum duabus rationibus quarum prima est quod sicut supra in sexto ostensum est prudens simul est cum virtute morali et sic intelligitur aliquis prudens et studiosus secundum virtutem moralem quae non producit a passionibus quod non potest esse quod sit simul prudens et incontinens, secundo ponit ibi Adhuc in vita etc. non enim dicitur aliquis prudens ex hoc solo quod est sciens sed oportet quod et practicus operativus. Deinde cum tertio ibi ostendit quod prudentia est praeceptiva quamvis et solum consiliativa et iudicativa sed incontinens desistit ab eo quod sic facit non operatur secundum rationem rectam prudentis et non potest esse incontinens. Tertio ibi Dominum autem etc. assignat rationem quare quibusdam videntur prudentes esse incontinentes et dicit quod nihil prohibet dominum id est industriosum seu industrium esse incontinentem et ex hoc est quod aliqui videntur quidam prudentes sunt incontinentes quod scilicet domini reputantur prudentes propter hoc quod dominatio differt a prudentia secundum modum praedictum in sexto quod scilicet prudentia addit supra dominationem ad dominationem. Deinde cum dicit et per quid rationem etc. comparat incontinentem prudenti secundo comparat incontinentem et circa hoc duo facit primo comparat incontinentem prudenti secundo comparat incontinentem ad intemperatum ibi Sanabilior autem etc. circa primum duo facit primo ponit comparationem secundo adhibet similitudinem ibi et assimilatur utique etc. circa primum duo facit primo ponit comparationem secundo manifestat quaedam dicta ibi est semimalus etc. circa primum tria facit primo ponit quod intendit et dicit quod incontinens per id quod pertinet ad prudentiam scilicet secundum rationem quae utique habet rationem rectam similis est et eadem differt prudentibus secundum rationem sed differt ibi incontinens etc. manifestat qualis sit prudens et dicit quod hoc est quia continens sic scit sicut sciens universalia et specialia id est sed adhuc in actu particularia eligibilia sed eo habet sicut dormiens et violentus in quibus est habitus rationis ligatus sicut supra expositum est. Tertio ibi et violentus quidem etc. manifestat quaedam quae dixit de electione secundum electionem et dicit quod incontinens facit quidem violentus scit id est qualiter id est multi aliud quod facit et cuius gratia facit et aliae circumstantiae unde voluntarie agit et tamen est malus quia non agit ex electione sed electio eius est epieikes id est bona quae est ex passione sed quae sequitur passio corrumpit eius electionem et ille malus et secundum electionem incontinens differt a prudente quia prudens electionem non corrumpit incontinens autem corrumpit.

Deinde cum dicit est semimalus etc. subjicit conclusionem ex dictis quia non habet passionem habet bonam electionem sed propter passionem ille malus loquitur et sic ex medio per semimalus id est vult malum et non sic simul ut malus simpliciter quod non est insidiator quia ex consilio et electione agens malum incontinentes autem quidam scilicet debiles assimilantur quidem sed non manifestatur similitudo melancholica autem et acuti quos supra dicit prudentes tantum assimilantur unde patet quod neuter ex consilio et electione agunt malum. Ex huius autem quae dicta sunt accipere possumus quod sic sibi sunt et incontinentes solum non patet dicendum quod sunt simpliciter sic autem quod non differunt secundum acceptionem quales id est continens et incontinens habent praedictas incontinentes simpliciter est non utitur habitu rationis rectae, Relinquitur quod simpliciter utitur sic ut videlicet quod incontinens velit peccare ut dictum est continens velit et manet rationi. Deinde cum dicit et assimilatur utique etc. adhibet similitudinem ad propositum et circa hoc duo facit primo ponit similitudinem et dicit quod incontinens assimilatur civitati cui omnia necessaria calculantur id est disponuntur et quae habet bonas leges sed nullam earum utitur sicut Anaxandrides innuendo dixit quod civitas quaedam volebat leges cui nihil erat curae de observantia legum et aliter incontinens non utitur recta ratione quam habet malus autem prava intemperatus assimilatur civitati utenti legibus sed malis utitur id est malus pulchre rationis sed ibi est autem incontinens etc. manifestat quod dixit qualiter scilicet incontinens et sic est civitatis non utenti rectis legibus scilicet in quibus excessus ipsius recte facit incontinentem. Sed continentia et incontinentia dicuntur per id quod excedit habitum id est facultatem multorum continens enim permanet rationi recte magis quam multi possunt quam vincat concupiscentias a quibus multi vincuntur incontinens

cum mutue in manu et multa possunt quod vinantur a
seipsis quasi simula vivant ut supra dictum est. De-
inde cum dicit Sanabiliores autem etc. comparat incontinentes
ad invicem secundum duplicem differentiam. primo enim dicit quod
inter incontinentes illa est sanabilior quam melancolica
incontinentes agunt scilicet non perseverantes in preceptis eorum
qui consiliantur sibi. remanent quia sibi adhibito consilio
vinci posse sanare. non autem illi ut supra dictum est.
secundo ibi et per consuetudinem etc. comparat incontinentes secundum
aliam differentiam et dicit quod illi qui sunt incontinentes per
consuetudinem sunt sanabiliores illis qui sunt incontinentes
per naturam scilicet ex vitio complexionis ad hoc inclinantis
quia facilius potest transmutari consuetudo quam natura quia ipsa
consuetudo quasi aliud magis consuetudo autem propter hoc est difficilis
ad mutandum quia assimilatur nature sicut evenus po-
eta dicit dico i. dico diuturnam meditationem i. exerci-
tium studium remanere amice i. amicabiliter sequi
fortune et dico hanc sientem i. que perficit amicabili-
ter ultimum vitam. ultimo epylogando colligit dictum esse
quid sit continentia et incontinentia et perseverantia et mollities
et qualiter hec se habent ad invicem.

De delectatione autem et tristitia etc.

Postquam philosophus determinavit de virtute et de aliquibus
que sunt circa delectationes et tristitias hic declarare
intendit de delectationibus et tristitiis et primo ostendit
quod hec consideratio pertinet ad presentem intentionem secundo
exequitur propositum ibi huius quidem igitur etc. circa primum duo
facit primo proponit quod intendit et dicit quod consideratio
de delectatione et tristitia pertinet ad eum qui est secundum
politicam philosophiam ad quam tota moralis doctri-
na reducitur sicut ad principalem ut in prohemio libri
est secundo ibi iste enim finis etc. probat propositum tribus
rationibus quarum prima est quod sicut finis architec-
tonice artis est ille ad quem respiciunt sicut ad
quandam mensuram omnia que sub illa arte continentur
ita se habet delectatio in hiis que pertinent ad mo-
ralem doctrinam respectu enim ad delectationem dicimus
aliquid esse malum et ad simpliciter bonum illi enim
dicuntur esse qui in bonis delectantur mali autem qui
in malis et in hiis que sunt contra rationem obli-
quatur indicamus enim esse malum id quod emula de-
lectatione procedit bonum autem quod ex bona intentione
cum sola maxime continens est id quod est preregula
virtutis ad philosophum moralem maxime pertinet considerare
de delectatione secundam rationem ponit ibi Adhuc autem
etc. et dicit quod non solum conveniens est morali con-
siderare de delectatione sed etiam necessarium quia ad
ipsum pertinet considerare virtutes et malicias omnis
circa ipsum ipso quod virtus et malicia moralis sunt
circa delectationes et tristitias ergo necesse est morali
considerare de delectatione et tristitia tertiam rationem ponit
ibi et felicitatem etc. quia philosophum moralem pertinet
considerare felicitatem sicut ultimum finem sed plures ponunt
esse felicitatem cum delectatione unde et quod ipse
venit et appellatur beatus nominatur ... ergo
moralem philosophum pertinet determinare de delectatione

Deinde cum dicit huius quidem igitur etc. determinat de
delectatione et tristitia et primo determinat de eis in com-
muni secundo determinat de quibusdam delectationibus que
possunt esse contrarie et contrarie ibi de corporalibus vero etc. ...
circa primum duo facit primo ponit opiniones im-
pugnantium delectationem secundo determinat veritatem
ibi sed cum quidem et cetera malum etc. circa primum pro-
facit primo proponit opiniones impugnantium de-
lectationes secundo inducit rationes eorum ibi totaliter
quidem igitur etc. tertio solvit ibi quoniam autem ... etc.
circa primum ponit tres opiniones quarum prima vindicat
quod nulla delectatio esse bona nec per se nec per accidens et
si contingat aliquid delectabile sic bonum non tamen idem
est in eo id quod est bonum et delectatio alii autem di-
cunt quod delectationes quedam sunt bone sed multe sunt
prave et ideo non omnis delectatio est bonum tertio
autem dicere quod et si omnes delectationes essent
bone non tamen contingit aliquam delectationem esse optimam
Deinde cum dicit totaliter quidem igitur etc. inducit
rationes ad tres opiniones et primo ad primam
secundo ad secundam ibi ut in aliis etc. tertio ad tertiam ibi
adhuc autem non optimum etc. circa primum ponit sex
rationes quarum prima sumitur ex diffinitione delectationis
quam ponebant dicentes quod delectatio est quedam sensi-
bilis generatio in naturam enim sensibiliter aliquid a-
genitum ut in corpore ... ex hoc delectantes
sicut patet in ... nulla autem de-
lectatio est de genere finium sed potius generatio est ... in
finem sicut edificatio non domus est sed domus
habet rationem finis ergo nulla generatio et per consequens nulla dela-
tio est bonum. secundam rationem ponit ibi Adhuc temperatus
etc. que talis est nullius virtuosus laudat con-
ditionem quod bonum est temperatus autem laudatur ex hoc
quod fugit delectationes ergo delectationes non est ad bonum.
tertiam rationem ponit ibi Adhuc prudens etc. que
talis est sicut prudens perseverat i. querit non
tristari ita quod querit non delectari sed tristitia non
est bonum ergo nec delectatio. quartam rationem ponit ibi
Adhuc impedimentum etc. que talis est nullo bono
non impeditur prudentia impediuntur autem per delectationes
et tanto magis quanto sunt maiores ex quibus ut apparet
et non pateant impediant sicut patet delectatio venere-
orum que est maxima tamen impedit rationem quod nullus
in ipsa delectatione actuali potest ad actum intelligere
sed tota intentio animi trahitur ad delectationem ergo de-
lectatio non est quid bonum. quintam rationem ponit
Adhuc ars etc. que talis est omne bonum humanum
videtur esse opus alicuius artis quia bonum hominis ex
ratione est sed delectatio non est opus alicuius artis
quia nulla ars est ad delectandum ergo delectatio non est
aliquod bonum. sextam rationem ponit ibi Adhuc pueri
etc. que talis est illud quod est in bonitate puerile
et bestiale invitari sed pueri et bestie persequuntur
i. querunt delectationes ergo delectatio non est aliquod
bonum. Deinde cum dicit huius autem etc. ostendit quod
non omnes delectationes sunt bone et dicit quod hoc ...

non omnes delectationes esse bonas. Quintum est quod sunt quedam delectationes turpes id est inhoneste et probrose id est infames. Et ad hoc quidam delectationes sunt nocive quia patet ex hoc quod quedam delectabilia inducunt [illegible] [illegible] [illegible] et sic patet quod non omnes delectationes sunt bone. Deinde cum dicit At vero non optimum etc. concludit quod nulla delectatio sit optima et si omnis esset bona. Finis enim est id quod est optimum. Delectatio autem non est finis sed magis [illegible] quedam. Ergo delectatio non est optimum. Ultimo autem epilogando concludit quod ea que dicta sunt de delectatione [illegible] sunt.

Quod autem non accidit etc.

[illegible] [illegible] [illegible] rationes ad oppositiones premissas. Et intendit [illegible] [illegible] et primo [illegible] quod intendit dicere quod ex predictis erit manifestum quod [illegible] precedentes rationes non [illegible] [illegible] quod delectatio non sit bona [illegible] quod non sit optima. Primitus autem [illegible] quandam [illegible] a [illegible] quod [illegible] omnes delectationes esse bonas quod est aliquid [illegible] [illegible] [illegible] duas [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] rationibus procedunt [illegible] et [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] quod etc. Solvit precedentes rationes et primo premittit quasdam distinctiones per quas potest sciri qualiter delectatio sit bona vel non bona. Secundo solvit rationes inductas [illegible] Adhuc si non [illegible] etc. [illegible] premittit duas distinctiones quarum utraque sumitur [illegible] distinctionem boni quod est delectationis [illegible] dicit primo quod bonum [illegible] dicitur uno modo id quod est bonum [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ad hoc [illegible] [illegible] et [illegible] et [illegible] [illegible] ordinatus vel ad bonum simpliciter vel ad id quod est alicui bonum et [illegible] [illegible] et [illegible] ex quibus [illegible] naturis et habitibus [illegible] [illegible] [illegible] quod [illegible] [illegible] eodem modo se habeat [illegible] [illegible] [illegible] quedam [illegible] sunt bone simpliciter et quedam sunt bone alicui [illegible] [illegible] [illegible] quod delectationes sunt [illegible] et [illegible] [illegible] [illegible] dicit [illegible] sunt [illegible] [illegible] delectationum quarum quedam sunt bone simpliciter sicut delectationes in operibus virtutum. Quedam autem delectationes [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ad aliquem [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] eligibiles [illegible] [illegible] aliquid [illegible] [illegible] [illegible] sicut medicinalia [illegible] autem [illegible] quedam [illegible] [illegible] [illegible] simpliciter eligibiles et [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] eligibiles simpliciter sicut [illegible] cibum [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] gradu [illegible] delectationes que [illegible] non [illegible] delectationes [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] que [illegible] [illegible] sicut [illegible] delectationes sunt [illegible] [illegible] [illegible] assumunt [illegible] [illegible] [illegible] sicut patet [illegible] [illegible] delectationes laborantes id est [illegible] delectabiles [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] distinctionem ponit ibi Adhuc quod bonum etc. Et dicit quod duplex est bonum quoddam quidem [illegible] [illegible] [illegible] sicut [illegible] quoddam autem [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] autem est [illegible] sicut

bonum perfectum quod est perfectio [illegible] sicut [illegible] est sicut bonum imperfectum quod est operatio prima [illegible] delectatio [illegible] et [illegible] [illegible] [illegible] quod est operatio ~~[illegible] [illegible]~~ delectatio [illegible] [illegible] actiones sive motiones [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] sunt [illegible] delectabiles [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] bonum quod procedit [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] est perfectio [illegible] [illegible] ordine ad hoc bonum [illegible] [illegible] bonum et delectabilis [illegible] [illegible] quod operatio delectabilis [illegible] est [illegible] non est operatio [illegible] [illegible] [illegible] operatio [illegible] non [illegible] [illegible] quod ad [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] talis operatio procedit [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] non est [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] perfectionem [illegible] [illegible] non [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] delectabiles operationes sunt tales patet quod inveniuntur quedam delectationes que sunt sine tristitia et [illegible] [illegible] sicut patet de delectatione que est [illegible] operationes speculationis [illegible] [illegible] delectatio non est cum aliqua indigentia [illegible] [illegible] procedit ex [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] et [illegible] delectationes sunt ille que sunt [illegible] operationes [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] naturis et [illegible] [illegible] [illegible] ille autem delectationes que sunt [illegible] operationes [illegible] [illegible] [illegible] et [illegible] [illegible] [illegible] et simpliciter delectationes [illegible] [illegible] et [illegible] signum est quod [illegible] [illegible] [illegible] delectabilia in omni statu delectabilia [illegible] [illegible] patet [illegible] [illegible] non eodem delectabili gaudet natura [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] homo nimis comedit et [illegible] [illegible] id est [illegible] [illegible] natura [illegible] [illegible] disposita [illegible] gaudet [illegible] que sunt simpliciter delectabilia [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] gaudet [illegible] [illegible] [illegible] que sunt simpliciter delectabilia [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] gaudet [illegible] homines [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] amaris
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] sic ille delectabile [illegible] est [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] sunt simpliciter delectationes [illegible] [illegible] causantur quod [illegible] [illegible] delectabilia [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] delectationes que [illegible] [illegible]. Deinde cum dicit Adhuc non necesse etc. Solvit rationes [illegible] inductas. Et primo solvit rationem inductam ad [illegible] opinionem [illegible] rationem inductam ad [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] etc. [illegible] rationes que sunt inducte ad [illegible] ibi [illegible] autem etc. Dicit ergo primo quod non est necesse quod delectatio non sit optima [illegible] aliquid [illegible] ad [illegible] melius delectatione [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] melior [illegible] delectationem [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] quidam [illegible] [illegible] quod [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] delectationes [illegible] [illegible] [illegible] cum [illegible] [illegible] id est [illegible] [illegible] que sunt cum [illegible] et [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] perfectio [illegible] [illegible] dictum est et [illegible] autem delectationes non accidunt [illegible] id est [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

+ unicuique impedimentum prestant que non sunt proprie delectationes

si dicat non constituit ipsi delectationes impedimentum sed iuvamentum. Sed in ultimo eorum iam excedit [illegible] et tamen hoc patet quod non oportet quod causa delectationum aliquid sit bonum. Sed consimiliter illarum delectationum que consequuntur operationes curativas ad perfectum nature que sunt cum contraria. Et ex hoc [illegible] tollitur dubitatio delectationis que inducebatur in prima ratione prime opinionis, scilicet [illegible] quod omnis delectatio sit generatio sensibilis quod generatio inspicitur delectationibus. Sed magis nec est finis quod generatio perficit delectationibus quod delectatio sit operatio, sicut superius iam est dictum, et loco eius quod posuit sensibilis ponatur non impedita [illegible] qui est finis naturam [illegible] qui nature habitus convenit impedimentum autem operationis dissimilitudinis [illegible] delectationem excludit [illegible] est quod delectatio esset quoddam [illegible] delectatio est principale bonum, id est optimum quod existimant esse idem quod finem, cum tamen non sit idem sed ad propositum, sicut generatio est via in [illegible] operatio autem est usus iam forme aut habitus. Deinde cum dicit esse autem pravas etc. Solvit rationem inductam pro secunda opinione. Et dicit quod hoc quod probatur esse quasdam delectationes pravas quia sunt quedam delectabilia inducentia egritudinem [illegible] quod quedam sanativa sunt prava [illegible] nocent ad pecuniam. Dicit ergo quod ambo, scilicet delectabilia et sanativa, sunt prava secundum unam partem, scilicet in quantum nocent, delectabilia quidem sanativa non possunt, sed non sunt prava simpliciter [illegible] sanativa vel delectabilia que sunt contraria [illegible] concludi quod speculatio [illegible] est prava quia aliquando nocet sanitati. Deinde cum dicit impedit autem etc. Solvit rationes inductas pro prima opinione, quarum prima iam soluta est. Unde primo solvit [illegible] tertiam, ibi: Artem autem non esse etc. Ergo similiter tertiam [illegible] et sextam, ibi: pueri autem et cetera. Dicit ergo primo quod non prestat impedimentum neque prudentie neque alicui alii habitui delectatio [illegible] scilicet ab uno quoque habitu sed aliene delectationes. Propria enim adiungunt ad unumquodque, sicut delectatio qua quis delectatur in speculando et discendo facit hominem magis speculari et discere. Et sic non sequitur quod delectatio sit mala aliqua. Deinde cum dicit artis autem non [illegible] etc. Solvit quintam rationem et dicit quod rationabiliter accidit quod nulla delectatio sit opus alicuius artis [illegible] non enim operationis ars est [illegible] cum sit recta ratio factibilium [illegible] est non est autem ars sicut [illegible] operatio perficit operationem [illegible] unguentariam artem et pulmentariam [illegible] ordinari ad delectationem non sunt principaliter delectationis sed delectabilium. Deinde cum dicit temperatus autem etc. Solvit et quartam et sextam rationem, et dicit quod hoc quod temperatus fugit

Sed cum quia et tristitia malum etc. postquam philosophus exclusit opiniones impugnantes delectationem et solvit rationes earum hic ostendit contrariam veritatem. Et primo proponit quod intendit; secundo adducit rationes ibi manifestum autem et cetera. Circa primum duo facit. Primo ostendit quod delectatio sit bonum; secundo quod aliqua delectatio sit optimum, ibi optimum et cetera. Circa primum duo facit. Primo ponit rationem; secundo excludit quandam evasionem, ibi: non enim utique Speusippus. Dicit ergo primo quod confessum est ab omnibus quod tristitia est simpliciter malum et fugiendum. Sed hoc dupliciter: quedam enim tristitia est simpliciter mala, sicut tristitia que est de bono; illa vero alia est mala secundum quid inquantum scilicet est impeditiva boni, quia et tristitia que est de malo impedit animum ne prompte et expedite operetur bonum. Planum autem est quod id quod est malum et fugiendum contrarium est bono. Contrarium autem duplex: unum quidem quod est fugiendum et malum, aliud autem quod est bonum, sicut timiditati que est mala contrariatur fortitudo tamquam bonum et audacia tamquam malum. Cum ergo tristitie contrariatur delectatio, videtur concludi necessario quod delectatio sit quoddam bonum. Deinde cum dicit ut enim Speusippus etc. Excludit quandam solutionem per quam Speusippus vitabat predictam rationem, non valet eo quod concludit adducta ad alterum extremum, scilicet si fugibili contrariatur bonum vel fugibile, ita delectatio que contrariatur tristitie fugiende sit ad bonum et non Speusippus qui fuit nepos et successor Platonis in scola solvebat dicens quod sicut maius contrariatur minori et equali, ita tristitia contrariatur delectationi non quidem tamquam equali sed sicut maius minori et equali, non sicut malum extremum bono medio sed sicut unum malum extremum alteri, puta quod est in defectu ei quod est in excessu et cetera. Sed contra dicit hanc solutionem non esse convenientem, quia sequeretur quod delectatio esset quoddam malum, scilicet cum sit aliquid vitii sicut tristitia et defectus, sed hoc nullus dicet [illegible] quorum erat hec opinio quod delectatio non sit bonum non ponebant quod delectatio sit malum simpliciter et simul sed negabant eam esse bonum aliquid [illegible] est quedam [illegible] vel impedimentum virtutis sicut patet ex predictis [illegible]. Deinde cum dicit optimum autem etc. ostendit quod aliqua

delectatio sit optimum. Tertio ostendit quomodo [illegible] assignat causam erroris ibi: Sed corporales assumpserunt etc. Primum ostendit duabus rationibus, quarum secunda incipit ibi: Et persequi autem omnia etc. Circa primum duo facit. Primo ponit rationem suam; secundo manifestat quod dixerat per quaedam signa, inferendo quaedam corollaria, et dicit ibi: Et propter hoc omnes etc. Circa primum duo facit. Primo excludit quandam rationem contrariam. Unde dicit quod quaedam delectationes sunt pravae, ex quo posset aliquis aestimare quod delectatio non sit aliquid optimum. Sed propter hoc dicit quod nichil prohibet quin delectatio sit optimum, licet sint quaedam malae, sicut et aliqua scientia est optima, scilicet sapientia, ut supra dictum est, quamvis quaedam scientiae sint pravae, non quidem in quantum sunt scientiae, sed propter aliquem defectum qui inest, vel ex defectu principiorum, quando scilicet procedit ex figuris [illegible], vel ex defectu materiae, sicut patet in scientiis [illegible] quarum usus inducit ad malum. Secundo ibi: Forte autem necessarium etc. iudicat de veritate ad propositum, et dicit quod, cum unicuiusque habitus sint operationes aliquae non impeditae, felicitas autem est operatio non impedita vel omnium habituum vel alicuius eorum, ut patet in [illegible] quae primo dicta sunt, videtur necessarium esse quod operationes non impeditas esse per se appetibiles. Operatio autem non impedita est delectatio, ut supra dictum est. Unde erit aliqua delectatio, ut simpliciter dictum est, sic optimum, scilicet illa in qua consistit felicitas, licet multae delectationes sint pravae, et si contingat quod sint pravae simpliciter. Deinde cum dicit: Et propter hoc omnes etc., manifestat quod dixit per signa, inducendo tria corollaria, quorum primum est quod, quia operatio non impedita est felicitas et habet [illegible] et delectationem causare, inde est quod omnes existimant vitam felicem esse delectabilem, et rationabiliter adiungunt delectationem felicitati, quia nulla operatio perfecta est impedita. Felicitas autem est perfectum bonum, ut positum est. Unde est operatio non impedita, quae delectationem facit. Ex hoc autem concludit secundum ibi: Propter quod indiget etc., quod quia felicitas est operatio non impedita, felix indiget bonis corporis, puta sanitate et incolumitate, et bonis exterioribus, quae dicuntur bona fortunae, ut per horum defectum non impediatur felix in sua operatione. Illi autem qui dicunt quod [illegible] est virtuosus est felix, quamvis sit [illegible] et [illegible] magnis infortuniis, sicut Priamus (?) [illegible], dicunt sive hoc dicant volentes [illegible], sive hoc dicant nolentes [illegible] et cetera. Tertium corollarium, quorum erat ista [illegible] correlarium infert ibi: Propter indigere autem etc., et dicit quod, quia felicitas indiget bona fortuna, idcirco quibusdam visum est quod idem sit felicitas et bona fortuna. Quod tamen non est verum, quia ipsa superexcellentia bonorum fortunae est impeditiva felicitatis, inquantum scilicet aliquem per hoc impedit ab opere virtutis, in quo consistit felicitas, et ideo non est iustum quod talis superexcellentia vocetur bona fortuna, quia terminus, idest finis, vel ratio bonae fortunae est per comparationem ad felicitatem. Deinde cum dicit: Et persequi autem omnia etc., ponit secundam rationem ad ostendendum quod felicitas sit aliquid optimum, et sumitur per quoddam signum. Unde primo ponit signum, et dicit quod hoc quod omnia persequuntur et requirunt delectationem est quoddam signum quod aliqualis delectatio sit optimum.

illud, scilicet in quod omnes vel plures consentiunt, non potest esse omnino falsum (?) vel impossibile. Et inde (?) ponitur versus [illegible] fama, quae apud multos populos divulgatur. Et ideo, quia natura non deficit nec in omnibus nec in pluribus, et solum in paucioribus, inde est quod id in quo inveniuntur vel in omnibus aut in pluribus videtur esse ex inclinatione naturae, quae non inclinat nec ad malum nec ad falsum, et sic videtur quod delectatio in qua concurrit omnis appetitus sit ad optimum. Secundo ibi: Quia non eadem etc. excludit quandam quod posset removeri contrarium, scilicet quod non omnes appetunt eandem delectationem. Et ipse ostendit per hoc non impediri propositum duplici ratione. Primo quidem quia non est eadem natura et habitus optimus omnium, nec secundum naturam nec secundum apparentiam. Illa est enim optima dispositio hominis, alia equi, et alia iuvenis, alia senis. Et quia unumquodque est delectabile id quod est sibi conveniens, inde est quod non omnes appetunt eandem delectationem, quamvis omnes appetant delectationem, quae scilicet delectatio est optimum omnibus, licet non eadem sit, nec eadem dispositio nec est omnibus optima. Secundam rationem ponit ibi: Forte autem etc. Et primo dicit quod omnes homines appetunt eandem delectationem secundum ipsum appetitum naturalem, non tamen secundum iudicium suum, idest non quam aestimant aut etiam non dicunt. Oportet enim eandem delectationem esse optimam, quia tamen omnis inclinat in eandem delectationem, sicut [illegible] [illegible] ad [illegible], quod omnes homines [illegible] desiderant. Et hoc est quia omnia habent naturaliter in se ipsis quoddam divinum, scilicet inclinationem naturae quae dependet ex principio primo, vel etiam ipsam formam quae est huius inclinationis principium. Deinde cum dicit: Sed corporales assumpserunt etc., assignat rationem quare aliqui aestimant solum delectationes corporales non esse bonum aut optimum, et dicit quod ratio huius est quia corporales delectationes assumpserunt sibi quasi hereditarie nomen delectationis, propter hoc quod frequentius inclinantur homines ad istas, et omnes participant ipsas, ut patet [illegible] sensibiles, et quia ipse solae sunt maxime cognitae ab omnibus, propter hoc existimant has solas esse delectationes, idest non [illegible] quidam quod delectatio non sit optimum. Deinde cum dicit: Manifestum autem et quoniam etc., ostendit propositum deducendo ad inconvenientia. Dicit autem ad tria inconvenientia, quorum primum est quod si delectatio et operatio delectabilis non sit quoddam bonum, sequitur quod felix non vivit delectabiliter, cum tamen felicitas sit per se bona, nec deficeret vita felicis delectatione, si delectatio non esset quoddam bonum. Secundum ibi: Sed et tristari etc., dicit quod si delectatio non sit quoddam bonum, contingeret quod vivere tristiter non sit ad malum. Si enim delectatio non sit neque bona neque mala, sequitur quod nec tristitia quae ei contrariatur, et sic non esset fugienda tristitia. Tertium ibi: Neque utique etc., dicit ad tertium inconveniens, scilicet quod vita virtuosi non sit delectabilis, si operationes eius non sint delectabiles, quod utique esset si delectatio non esset bonum. Manifestum est autem quod virtus est quaedam bona.

De corporalibus utique delectationibus etc. Postquam philosophus determinavit de delectatione et eius [illegible], hic specialiter determinat de corporalibus delectationibus, circa quas

delectiones

et ideo quia has solas delectiones

est contrarium et malum etc. Hoc autem facit primo proponit
intentum. secundo movet dubitationem ibi quid igitur etc. tertio
assignat causam quorumdam que accidunt circa delecta-
tiones ibi non separantur etc. Dicit ergo primo quod post eam
dem sunt de delectatione et tristitia intendendum est nobis de
corporalibus delectationibus et dicamus quod quedam delectationes
sunt valde eligibiles scilicet ille que sunt valde bone. corporales
autem delectationes circa quas est intemperantia non sunt tales
Deinde cum dicit quid igitur etc. movet dubitationem
predictam et primo proponit dubitationem. secundo solvit eam ibi
vel sic bone etc. tertio assignat causam duorum in aliis magis
autem non solum quia etc. Circa primum considerandum quod
philosophus supra ad probandum delectationem esse bonum super
argumentum assumptum contrario et ideo videtur quod corporales de-
lectationes non esse bonas presumit id medium solu-
tionem. Si enim malo contrariatur bonum videmus autem
ex quo corporales delectationes dicuntur esse non bone quia
contrarie tristitie sunt male. Deinde cum dicit vel
sic bone etc. Solvit obiectionem dupliciter primo sic secundo dicit
quod delectationes corporales sunt aliqualiter bone in quantum
scilicet sunt necessarie ad depellendas contrarias tristitias et
et per hunc modum omne illud quod non est malum contra-
rium est dicitur bonum sicut dolorem patitur ibi vel usque
ad hoc etc. et dicit quod delectationes corporales sunt
quidem bone non autem absolute sed usque ad hoc in quan-
tum ad eas sufficit et huius rationem assignat quia cum
delectatio consequatur operationem aliquam et motum sive
operationem non potest esse superabundantia melioris vel exce-
dentis habitus quod in delectationibus animi potest esse
excessus sicut habitus operativus quae est contemplatio in qua
non potest esse excessus melioris quia quanto plures
veritates contemplatur tanto melius est et delecta-
tio eius est bona absolute et non solum usque ad ali-
quam mensuram. Si autem habitum et motum sit operationis sit
excessus melioris ita etiam et secundum hoc erit delectationis
contrarium manifestum est autem quod circa corporalia bona potest
esse superabundantia melioris et huius signum est quod
ex hoc aliquis dicitur pravus quia horum bonorum superabundan-
tiam querit et si nulli alii nocet non tamen ex hoc
quod querit corporalia bona et delectationes est pravus quia omnes
homines aliqualiter gaudent obsoniis et vino et venereis
sed ex hoc peccant aliqui quod gaudent in eis non
sicut oportet. Ex quo patet quod delectatio corporalis est bona usque
ad aliquam mensuram superabundantia autem ipsius est mala. Con-
trario autem se habet in tristitia quia non solum superabun-
dantiam fugit virtuosus sed totaliter omnem tristi-
tiam. non enim est contraria superabundantie delectationis
corporalis tristitia sic ... nisi de magno re-
cessu a superabundantia delectationis quecumque tristitia non
multum intemperantis est sed aliqualiter contraria sed ipsius
tristitia inest ei qui prosequitur superabundantiam delectationis
Ex hoc ergo patet quod ex medio delectabilium tristatur
et ideo est quod sicut superabundantia delectationum corporalium
est mala ita et tristitia. Deinde cum dicit quoniam autem etc.
assignat causam predictorum et primo dicit de quo est inten-
tio secundo exequitur propositum ibi primum quidem igitur etc. Dicit

ergo quod non solum oportet dicere solutionem obiectionis sed assignare causam
falsitatis que erat in obiectione hoc enim multum confert
ad hoc quod fides adhibeatur veritati cum scilicet appareat ratio
propter quam videbatur esse verum id quod non est verum hoc enim facit
magis credere veritati et ideo dicendum est propter quid corporales dele-
ctationes videntur nobis esse eligibiliores aliis dele-
ctationibus cum tamen ille sint bone absolute corporales
autem solum usque ad aliquam mensuram. Deinde cum dicit
primum quidem igitur etc. exequitur propositum et primo assignat causam
quare delectationes corporales videntur magis appetibiles
secundo assignat causam quare alie sunt minus appetibiles propter ve-
ritatem ibi alie autem sine tristitia etc. Circa primum assi-
gnat duas rationes quarum secundam ponit ibi adhuc propter vehemen-
tes sunt etc. Circa primum duo facit primo assignat causam
quare delectationes corporales videntur magis appetibiles secundo
assignat causam quare delectationes non videntur bone
ubi ibi et non studiosum neque etc. Dicit ergo primo quod
prima ratio quare delectationes corporales videntur esse magis
eligibiles est quia expellunt tristitiam et per delectationem corporalem
propter eius superabundantiam est medicina contra tristitiam non
scilicet quamcumque delectationem contra tristitiam tollit sed vehementem
ideo etiam homines querunt delectationem superabundantem
et corporalem que cum contrariatur delectatio vel medi-
cina quae est medicamentum non contrariatur alicui
tristitie quod non est secundum sed videtur esse ut supra dictum
est. ex hoc autem quod corporales delectationes sunt me-
dicine contra tristitiam videntur esse vehementes quia inveni-
untur non solum ex sui natura sed etiam ex contrario quod pe-
llunt et ideo est quod valde queruntur propter hoc quod magis
apparent iuxta suum contrarium posita sicut delectatio que
magis apparet sic assuetis sitis et ideo illi qui querunt
delectationem hoc procurant sibi sitim per comestionem
salsorum ut magis in potu delectentur. Deinde cum
dicit et non studiosum neque etc. assignat causam
quare delectationes non videntur bone ubi et dicit
quod propter delectationes corporales sicut in supra dictum est
visum fuit quibusdam quod delectatio non esset aliquid bo-
num in delectationibus enim corporalibus duo inveniuntur secun-
dum que sunt prave primo ut possunt contrarias pravas
delectationes operationes quecumque sunt appetibiles
quibusdam quandoque secundum naturam sicut bestiis et be-
stialibus hominibus quibusdam autem sunt appetibiles
propter assuetudinem sicut delectationes pravorum hominum alia
tamen in delectationibus corporalibus sunt medicine contra aliquem
defectum et hoc signum est quod non sunt nisi indigentibus sicut
scilicet aliquis delectatur in cibo quo non indiget et hec
delectatio cibi est medicina contra famem et tamen
est quod melius est habere bene aliquid quam fieri quod sic
huius autem delectationes quae dicuntur esse medicinales
accidunt his qui fiunt non autem his qui iam sunt perfecti
... ex hoc quod sunt quod sequuntur ne tollunt indi-
gentiam sicut ... quod non sunt bone simpliciter sed per
accidens in quantum scilicet sunt ad aliquid necesse et has duas ra-
tiones excludit inducendo solutionem nam ille de-
lectationes ... que consequuntur
pravas operationes ... corporales delectationes non sunt simpliciter

et motus sive operationum q
sit excessum

mag

bone cum tamen inveniantur magis appetibiles [illegible]
inveniantur ille delectationes et esse bone. Deinde cum
dicit Adhuc persequuntur sunt etc. ponit causam predicti et
circa hoc duo facit primo ponit causam secundo manifestat
quandam conclusionem suppositam ibi et non multas etc. Dicit
ergo primo quod ideo tales delectationes sunt inconvenientes quia
sunt ab hiis qui non possunt aliis delectationibus
gaudere scilicet a brutalibus qui solis sensibilibus nutriuntur
et delectationes intellectuales non percipiunt et non est
quod tales homines preparant sibi ipsis quandam sitim
delectationum corporalium scilicet sponte se ipsos inclinant ad
earum acceptionem sicut dictum est de illis qui comedunt
salsa ut accipiant potum et ideo quod tales homines
non habent alia delectabilia in quibus gaudeant non est
inconveniens si tales delectationes accipiant dum tamen
tales delectationes non noceant nec eis nec aliis. Si
autem sint nocive hoc est pravum et inconveniens. Nullus
delectatione [illegible] nativum. Deinde cum
dicit et non multas etc. assignat causam cuiusdam
quod supposuit scilicet quod omnes homines indigent aliqua
delectatione corporali et primo assignat hanc causam communiter
quantum ad omnes secundo quantum ad iuvenes ibi Similiter autem
tertio quantum ad melancolicos ibi melancolici autem etc.
Dicit ergo primo quod ideo non est inconveniens quod aliqui utantur
delectationibus corporalibus cum non habeant alias quia
indigent eis sicut medicina contra tristicias quia
scilicet ad multa tristicia adveniunt hominibus propter illos
motus et passiones sicut naturales [illegible] est vel la-
borare labor autem est [illegible] sicut illi sermones
[illegible] testantur qui dicunt quod videre et audire sine
[illegible] tristicia [illegible] est laboriosum [illegible]
[illegible] quiete sompni [illegible] in libro de sompno
et vigilia. Sed ideo non percipimus hanc tristitiam quia iam
[illegible] autem tamen [illegible] et audire
[illegible] labore et tristitia [illegible]
[illegible] hinc tamen delectationum [illegible]
[illegible] sensibilium. Deinde cum dicit Similiter
autem etc. assignat causam quare iuvenes maxime
indigent delectatione et dicit quod iuvenes
propter augmentum sunt multe immutationes [illegible]
[illegible] Sicut et [illegible] violentas et ideo propter [illegible]
laborem inveniunt [illegible] querunt delectationem. Deinde
cum dicit melancolici autem etc. assignat causam
[illegible] melancolicorum et dicit quod melancolici sunt
talem dispositionem sunt indigentes medicina contra
tristicias quia corpora eorum propter commixtionem [illegible]
propter siccitatem complexionis et [illegible] vehementer appetunt
delectationes [illegible] tristicia repellit delectatio
non expellit non solum contrariam puta tristiciam quia
[illegible] delectatio [illegible] tristiciam [illegible] delectatio
[illegible] expellit [illegible] alia tristicia [illegible]
[illegible] [illegible] non sunt [illegible]
melancolici vehementer appetunt delectationes [illegible]
[illegible] [illegible] et pravi. Deinde cum
dicit Que autem sine tristicia etc. assignat causam
quare delectationes intellectuales [illegible]

meliores et dicit quod quia hee delectationes non habent con-
trariam tristiciam quam expellant inde est quod non habent [illegible]
[illegible] [illegible] reddant [illegible] hee non delecta-
tiones sunt circa ea que sunt delectabilia secundum se non
et non secundum accidens et hic duo exponit primo quid
sit delectabile secundum accidens que delectat inquantum sunt
medicina [illegible] aliquis [illegible] sanationem [illegible]
[illegible] ad [illegible] operationem [illegible] de-
lectabilis et non est [illegible] hee delectabilia ulte-
[illegible] mediante sunt delectationes [illegible]
[illegible] autem exponit quod delectabilia sunt natura sunt
illa que faciunt operationem talis nature [illegible] non
delectabilis [illegible] operatio [illegible] sit eius [illegible] et ideo
[illegible] delectabilis est operatio [illegible]. Deinde cum dicit
Non semper autem etc. assignat [illegible] quare
[illegible] delectationes [illegible] quorum [illegible]
[illegible] est semper delectabile homini et [illegible] dicit
esse quod [illegible] non est simplex sed est [illegible]
[illegible] et ex uno includit [illegible]
[illegible] corruptionem et ideo si homo [illegible]
dispositionem [illegible] aliquis actionem sibi delectabilem sed
delectatio est [illegible] sive alterum eius dispositio-
nem sicut contemplare est [illegible] homini [illegible]
[illegible] operationum
[illegible] in contemplando et ideo
[illegible] non est semper hoc delectabile et est simile de
[illegible] sibi que est [illegible] homini indigenti
[illegible] corpori iam repleto [illegible] homo
[illegible] ad contrariam dispositionem [illegible] plus erit
delectabile [illegible] dispositionem [illegible] adhuc
[illegible] contraria [illegible] adveniat
[illegible] delectabile [illegible] [illegible]
hoc adudit quandam [illegible] si [illegible]
dicit quod si [illegible] delectatur [illegible] simplex
et immutabilis eadem actio esset sibi delectabilis
puta si homo esset solum intellectus [illegible]
delectaretur et [illegible] quod deus [illegible] simplex et [illegible]
et immutabilis [illegible] gaudet una [illegible] delectatione
[illegible] contemplatione [illegible] non [illegible]
[illegible] delectatio [illegible] solum in motu [illegible]
immobilitate sicut [illegible] intellectus et illa de-
lectatio que est absque motu est maior quam illa que
est in motu [illegible] illa autem [illegible]
[illegible] [illegible]. Deinde cum dicit trans-
mutatio autem etc. assignat causam [illegible] de-
lectationes [illegible] sunt [illegible] etiam [illegible]
est maxime delectabilis hominibus et hoc dicit [illegible]
propter [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] non [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
est [illegible] [illegible] [illegible] simplex
[illegible] hoc est non [illegible] ut [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] et [illegible] delectatio et [illegible] corporis et
[illegible] bona vel mala [illegible] [illegible] et
[illegible] [illegible] libri.

Post hec autem de amicitia etc.

Postquam philosophus determinavit de virtutibus moralibus et intellectualibus et continentia que est quoddam imperfectum in genere virtutis, hic consequenter determinat de amicitia que aliquam virtutem supponit sicut quidam virtutis effectus. Et primo proemialiter dicit de quo est intentio. Secundo incipit de amicitia tractare ibi: Dubitantur autem de ipsa etc. Circa primum duo facit: primo ostendit quod ad moralem pertinet de amicitia tractare; secundo ostendit que sint de amicitia tractanda ibi: Dubitantur autem de ipsa etc. Circa primum inducit sex rationes ad ostendendum quod de amicitia sit considerandum.
1 Dicit ergo primo quod post predicta consequens est de amicitia pertractare, ut scilicet consideremus ea que pertinent ad considerationem moralis philosophie. Premisit huius que pertinent ad considerationem moralis philosophi et principaliter quod de amicitia sit tractandum, quia consideratio virtutis pertinet ad moralem philosophum. Amicitia autem est quedam virtus inquantum scilicet est habitus electivus ut infra dicetur, vel reducitur ad genus iustitie inquantum exhibet proportionale ut infra dicetur, vel saltem est cum virtute inquantum scilicet virtus est causa vere amicitie.
2 Secundam rationem ponit ibi: Adhuc maxime etc. moralis enim philosophia habet considerationem circa ea que sunt necessaria vite humane. Inter que maxime necessaria est amicitia, tantum quod nullus vult vivere. Quod patet ex hoc quod nullus eligeret omnia alia exteriora bona sine amicis. Illi enim qui maxime possident exteriora bona sine amicis, illi enim qui maxime possident exteriora bona, scilicet divitibus et principibus et potentatibus, maxime videntur necessarii amici. Primo quidem ad usum horum bonorum: nulla enim est utilitas bonorum fortune si ex his aliquis nulli benefaciat. Beneficium autem maxime et laudabilissime fit ad amicos. Secundo ad conservationem talium bonorum, que non possunt conservari sine amicis; quia bona fortune quanto est maior tanto est minus secura, quia habet plures insidiatores. Nec solum in bona sunt utiles amici, sed etiam in adversa. In paupertate homines existimant amicos esse singulare refugium. Sic ergo in omni fortuna amici sunt necessarii. Ad hoc quod patrem (?) cohibeant a peccato sunt utiles amici. Senioribus autem sunt utiles amici ad ministrandum propter defectus corporales, et deficiunt in suis actionibus propter debilitatem. Sunt etiam amici necessarii ad adiutorium illis qui sunt in iuvenili etate. Sunt utiles ad bonas actiones exequendas; quando enim duo conveniunt sunt potentiores et in opere et intellectu speculationis, dum unus iuvat alium. Et ideo (?) dum unus iudex quod alius invenire non potest, ad opus exterioris actionis in qua unus alium adiuvat. Et sic patet quod de amicitia considerandum est, sicut de re omnibus necessaria.
3 Tertiam rationem ponit ibi: Natura autem inest etc. Et dicit quod amicitia inest secundum naturam generanti ad genitum, et hoc non solum in hominibus sed etiam in volatilibus, quod manifeste cognoscitur per studium quod adhibent ad educationem filiorum et

quod est maxime naturale est et illis amicitia inter eos qui sunt unius generis ad invicem, inquantum conveniunt in moribus et convictu. Et maxime est illis amicitia illa que est omnium hominum ad invicem propter similitudinem speciei. Et ideo laudamus philantropos, id est amatores hominum, quasi implentes id quod est naturale eis, ut manifeste apparet in erroribus viarum. Revocat enim quilibet alium etiam ignotum et extraneum ab errore, quasi omnis homo sit naturaliter familiaris et amicus omni homini. Ea autem que sunt naturaliter bona sunt consideranda a morali.
Quartam rationem ponit ibi: Videtur autem et civitates etc. Et dicit quod amicitia videtur conservare civitates. Unde legislatores magis student ad amicitiam conservandam inter cives quam etiam ad iustitiam, quam quandoque intermittunt, puta in penis inferendis ne dissensio oriatur. Et hoc patet per hoc quod concordia assimilatur amicitie, quam scilicet concordiam legislatores maxime appetunt, contentionem autem civium maxime expellunt quasi inimicam salutis civitatis. Et quia tota moralis philosophia videtur ordinari ad bonum civile, ut in principio dictum est, pertinet ad moralem consideratio de amicitia.
Quintam rationem ponit ibi: Et amicis quidem etc. Et dicit quod aliquibus existentibus amicis nullo indigetur iustitia, quia amicitia facit quod homines communicant ad invicem. Sed si sint iusti, nihilominus indigent amicitia. Et illud est quod maxime iustum videtur esse amicabile, et ita amicitia multo magis ad moralem pertinet considerare de amicitia quam de iustitia.
6 Sextam rationem ponit ibi: Non solum autem etc. Et dicit quod non solum de amicitia considerandum est quia est quoddam necessarium humane vite, sed quia est quoddam bonum, id est laudabile et honestum. Laudamus enim philophilos, id est amatores amicorum, et philophilia, id est amicitia multorum, videtur esse aliquid bonum, intantum quod quidam existimant eosdem esse viros bonos et amicos.
Deinde cum dicit: Dubitantur autem etc. ostendit que sunt de amicitia consideranda. Et primo proponit quasdam dubitationes que circa amicitiam apparent. Secundo ostendit quales dubitationes sunt de amicitia determinande ibi: Phisica quidem etc. Tertio excludit quorundam errorem ibi: Una quidem etc. Circa primum duo facit: primo ponit diversas opiniones quorundam circa naturam amicitie; secundo inducit rationes ibi: Et de his ipsis etc. Dicit ergo primo quod de amicitia non pauca dubitantur. Et primo quidem manifestat ex diversis opinionibus. Quidam enim volunt quod amicitia sit quedam similitudo et quod similes sunt sibi invicem amici. Et ad hoc inducunt proverbium quod dicitur: simile vadit ad suum simile, et graculus ad graculum. Sunt autem quedam aves garrule sicut pice, et in dictione quod omnes figuli contrariantur sibi invicem, inquantum scilicet unus impedit lucrum alterius. Alii autem dicunt quod omne contrarium est amabile, sicut aridum odit pacem (?), id est impedimentum sui boni.
Deinde cum dicit: Et de his ipsis etc. ponit circa eadem opiniones naturalium. Et dicit quod de hac eadem opinione quidam inquirunt altius et

et magis aliis sicut empedocles qui dixit quod terra
siccata desiderat pluuiam .i. amat et similiter et quod
celum uenerabile propter suam dignitatem quod est impletum
pluuia desiderat cadere in terram eiusmodi quod est similiter
contrarium et plenitudini. eraclitus autem dixit quod contra-
rium confert suo contrario. sic bonum consonantiam sicut
stringitur. maxime ex differentibus. et omnia fiunt secundum
armoniam .i. contemperantiam diuersorum sicut ut contrarius
qui alter sit fit. sunt nec contrarium electa pulcherrima
sunt distincta. sed contrario huius dixit inter quos alii
et precipue empedocles qui dixit quod simile appetit sibi
simile. Deinde autem cum dicit amatum ergo hec quod simile
pro loquendo est desiderabile et amabile aliis prout
autem desiderat contrarium magis est naturalis et medicina-
le. Sicut supra de delectationibus contrariis supponit.
Deinde cum dicit illa quidem igitur etc. ostendit que
dubitationes sint determinande de amicitia et de quibus
alias questiones sint relinquende quod non sint proprie presentis
intentionis. Sed questiones que sunt humana ut puta pertinentia
ad mores et passiones humanas determinanda
tractaturus. Sicut utrum possit esse amicitia in omnibus
hominibus uel non possit esse in malis et utrum sit una
species amicitie uel plures. Deinde cum dicit unam
quidem etc. excludit quorumdam errorem qui estimabant
quod esset una sola species amicitie propter hoc quod omnis
species amicitie sunt susceptibiles magis et minus
puta cum dicimus quod maior est amicitia honesti quam
utilis. sed ipse dicit quod non credentes sufficienti signo
quod et ea que differunt specie recipiunt magis et
minus puta cum dicimus quod melius est amicitia ho-
nesta quam utilis. Sed ipse dicit quod non credentes suf-
ficienti signo quod et ea que differunt specie maxime scilicet
magis puta si dicimus quod albus est coloratior quam nig-
er sunt analogiam puta si dicamus quod actus est prior
uel potentia et substantia accidente. Deinde cum dicit quod de his
dictum est prius quod ad res manifestas de amicitia
inquirit ... i. inpositis inquiritur.

Facte autem utique de hiis etc.

Postquam philosophus premisit ostendit quas dicitur
tantur et que sunt de ea determinanda hic
incipit de amicitia tractare. Et primo ostendit quid
sit amicitia et distinguit species eius ibi In amicabilibus
autem differentiam speciei etc. Primo dicit quid facit sit uincta
sunt magis propter diuersitatem amicitie et concludit
amicitie diffinitionem ibi Oportet igitur etc. Primo autem inuesti-
gat particula que est expressa ibi etc. quod ea faciat
primo determinat obiectum amicitie. Secundo mouet dubium ibi
Utrum igitur etc. Dicit ergo primo quod dependet omnibus forte
fiet aliquid manifestum si cognoscamus quid sit ama-
bile quod est obiectum amationis. Et dicit amatur. Non enim
quodlibet indifferenter amatur sed tantum illud quod est amabile.
Amabile autem quod est uel bonum scilicet ho-
nestum uel delectabile uel utile. Hoc autem tertium scilicet utile
uidetur esse id per quod peruenitur ad bonum honestum uel de-
lectabile. Unde ista amabilia ut fines utile autem
est amabile propter alterum scilicet id quod est ad finem. Bonum autem

Et non amatur sed

et delectabile sicut ut fines amicitie non distinguuntur sed
absolute scilicet solum sicut bonum delectabile non
est ut amabile propter se ... appetibile delectabile autem
quod quiescat appetitus. Sed autem non sunt ... Secundum bonum
... de quo dicit quod sit delectabile aut
quod est sibi conueniens secundum sensum. Deinde cum dicit
Utrum igitur etc. mouet quoddam dubium utrum scilicet homines
ament id quod est bonum simpliciter uel id quod est bonum
ipsis. Hoc enim quandoque uidetur dissonare sicut philosophari est
bonum simpliciter sed non est bonum indigenti necessariis
... quod est ei dubitabile. Similiter de delectabi-
li simpliciter sicut dulce quod non est delectabile huic scilicet homini
gustum infectum. Deinde cum dicit Videtur autem etc.
Soluit predictam questionem. Et primo ponit solutionem et
dicit quod unusquisque uidetur amare id quod est sibi bo-
num. Et similiter potentie sunt inclinatae sibi proportionata
sicut uisus colores. Unde id quod est sibi possibile
sic simpliciter amabile est id quod est simpliciter bonum. Ita
unicuique amabile est id quod est sibi bonum. Secundo amat
autem etc. obicit in contrarium et dicit quod unusquisque non
amat illud quod est sibi bonum sed illud quod apparet sibi
bonum. Apparens enim non sicut ad ... quod est apprehensio
... quod unicuique sit amabile id quod est
sibi bonum. Tertio ibi Differt autem etc. Soluit dicens
quod hoc nichil differt ad propositum. Quod enim amatur
ad apparens bonum amatur ut sibi bonum. Unde
... quod amabile est apparens bonum. Secunda parti-
cula pertinet ad qualitatem amationis et ponit ibi
Tribus autem existentibus etc. et dicit quod cum tria sint propter que
homines amant scilicet bonum delectabile et utile nulla
amatio qua homines amant inanimata puta uinum aut
aurum dicitur esse amicitia. Et hoc ostendit duplici ra-
tione quarum una est quod non ... est retri-
butio que requiritur ad amicitiam. Non enim uinum
amat hominem sicut homo amat uinum. Secunda quod non
sic amamus inanimata quod illis uolumus bonum illorum
ridiculum enim esset dicere quod aliquis uellet uino bonum
sed hoc bonum quod est uini homo uult sibi et propter hoc quod
homo amat uinum non est beniuolus uino sed
sibi. Et si aliquis dicat quod homo uult uino bonum quod
uult quod conseruetur quod quidem est quod uult saluari
uinum ut ipse habeat illud. Unde non uult salutem
eius maxime bonum eius sed maxime bonum sui
ipsius et hoc est contra rationem amicitie. Unde enim quod est
amico uelle bonum gratia illius et non propter bonum a-
mantis. Tertia particula pertinet ad mutuitatem
amicitie quam ponit ibi Uolentes autem etc. et dicit quod
si aliqui uolunt bona alicui illius gratia dicuntur
beniuoli. Et non dicimus eos amicos si non idem fiat
ab illo ut scilicet amatus uelit bonum amanti. Et quod
amicitia dicitur esse beniuolentia in reciprocis uel scilicet
amatus amet. Ex hoc enim quandam mutuationem amicus sen-
tiunt ... sicut tertia particula sunt secundum
conditionem mutui amoris et istam ponit ibi uel
oportet etc. et dicit quod adhuc oportet est ad rationem
amicitie quod sit beniuolentia mutua non latens

1 Secundum bonum honestum et delectabile

delectabile

multi enim sunt benivoli aliquibus quos nunquam viderunt inquantum existimant eos esse virtuosos vel utiles. Si autem contingat quod reparat ad eosdem illorum ad eum qui sic est benivolus tunc benivolentia esset amicitia. Si non posset dici amicitia cum lateat eos affectio sua ad invicem. Deinde cum dicit oportet igitur etc. concludit ex premissis diffinitionem amicitie quod oportet aliquos sibi bene velle ad invicem et quod hoc non lateat eos et quod hoc sit propter unum aliquod predictorum scilicet propter bonum vel delectabile vel utile.

Differunt autem hec etc.

Postquam philosophus ostendit quid est amicitia hic distinguit species eius et primo distinguit species amicitie. Secundo ostendit in quibus amicitie speciebus fiant accusationes et conquestiones ibi Tribus autem existentibus etc. Circa primum duo facit. Primo distinguit species amicitie que inter equales personas salvantur. Secundo distinguit species amicitie que est inter inequales personas ibi Altera autem amicitie species etc. Circa primum duo facit. Primo distinguit amicitie species. Secundo ostendit eas inequalitate consistere ibi Perfecta autem est amicitia etc. Circa primum tria facit. Primo distinguit amicitie species. Secundo declarat de earum proprietatibus adaptans ibi Que autem propter delectationem etc. Circa primum hec [illegible] vel [illegible] in virtutibus etc. Tertio per comparationem ad seipsum. Secundo Tres autem et secundum etc. Circa primum duo facit. Primo ponit species distinctionis. Secundo determinat de singulis speciebus ibi Qui autem amici etc. Dicit ergo primo quod tria sunt amabilia sicut dictum est scilicet bonum simpliciter delectabile et utile. Hec differunt que ab invicem non quid sicut tres species ex equo dividentes aliquod genus sed secundum prius et posterius se habent et quia sunt distincta obiecta diversificant actus. Consequens est quod amationes sint secundum tria differentes specie ut scilicet alia sit species amationis qua amatur aliquid propter delectabile et alia qua propter utile et quia amatio actus est amationis. Consequens est quod sint tres species amicitie equales numero amabilibus quarum una est amicitia propter honestum quod est bonum simpliciter alia propter delectabile et alia propter utile. In singulis enim horum salvatur ratio amicitie secundum quod secundum unumquodque horum contingit esse redamationem non latentem et secundum has tria contingit sibi bona velle ad invicem. Sic qui amant puta si amat se propter virtutem volunt ad invicem bona virtuosa si autem propter utile volunt ad invicem bona utilia et si propter delectationem delectabilia. Deinde cum dicit Qui autem etc. determinat de predictis amicitie speciebus que quidem non equaliter sunt amicitie sed per prius et posterius. Circa hec tria facit. Primo determinat de amicitia utilis et delectabilis que est delectabilis que per posterius amicitie participat. Secundo determinat de amicitia honestorum que est propter bonum simpliciter eum prius et per se participat rationem amicitie ibi Perfecta autem bonorum etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit qualiter sit amicitie species iste. Secundo ostendit quibus competant in maxime autem in senibus etc. Dicit ergo primo quod illi qui amant se ad invicem propter utilitatem vel non amicitialiter propter se ipsum sed inquantum ab alio accipiunt sibi aliquod bonum. Et similiter est in illis qui se amant propter delectationem solum. Non enim amicus amat aliquem propter hoc quod est talis dispositionis puta quod est eutrapelus idest virtuose se habens in ludis sed solum inquantum est sibi delectabilis. Et sic patet quod ille qui amat propter utile amat propter bonum quod ad ipsum provenit et ille qui amat propter delectationem quod percipit et ita non amat amicum secundum quod ipse in se est sed secundum quod accidit ei scilicet secundum quod est utilis vel delectabilis. Unde patet quod huiusmodi amicitie non sunt per se amicitie sed per accidens quia non amatur homo secundum id quod ipse est sed secundum quod ad exhibet utilitatem vel delectationem. Deinde cum dicit Facile solubiles etc. ostendit huiusmodi amicitias facile esse dissolubiles. Sic enim propter id quod accidit hominibus qui amant invicem hominis non permanent semper sibi similes. Sic enim non semper idem est delectabilis vel utilis quod illi qui amabant desinunt esse delectabiles vel utiles amici eorum consequenter desinunt amare. Et hoc maxime manifestum est in amicitia utilis quia non est semper idem utile hominibus sed aliud et aliud secundum diversa tempora et loca sicut in egritudine est utilis medicus et navigando nauta et sic de aliis. Quia ergo amici non amabant se adinvicem propter se sed ad utilitatem que aliquando cessat consequens est quod dissoluta amicitie causa et amicitia dissolvatur et idem est etiam amicitia delectationis. Deinde cum dicit Maxime autem in senibus etc. ostendit quibus hee amicitie competant. Et primo ostendit quibus competat amicitia utilis. Secundo quibus competat amicitia delectabilis ibi Juvenum autem amicitia etc. Ponit ergo primo tria genera hominum quibus competat amicitia utilis. Et primo dicit quod maxime talis amicitia videtur in senibus qui non querunt delectabile propter debilitatem caloris et sensuum sed querunt utile inquantum scilicet indigent ut sustententur non enim delectantur. Secundo ibi Et eorum qui in adolescentia etc. Dicit quod talis amicitia competit etiam adolescentibus et iuvenibus qui querunt utile et hii quidem non omnino sibi adinvicem se mutuo amant sed convivunt ad invicem quia non sunt sibi invicem delectabiles nec unus indiget societate alterius nisi in solum propter utilitatem. Tertio per mutuam societatem est eis delectatio inquantum per hanc aliquam spem boni adipiscuntur sive utilis sive delectationis ibi Hospitalitatem autem etc. Dicit quod ad amicitiam que sunt propter utilitatem quidem reducunt adinvicem amicitiam hospitiorum qui se ad invicem amant inquantum propter utilitatem quam unus ab alio habet in sua peregrinatione. Deinde cum dicit Juvenum autem etc. ostendit hec quibus competit amicitia delectabilis et circa hoc duo facit. Primo ostendit quibus competit in amicitia et est amicitia que est propter delectationem maxime videtur esse iuvenum quia iuvenes sunt quia vivunt secundum passionem non dum roborato intellectus iudicio in hiis maxime passiones accidunt et quia passiones omnes tendunt ad delectationem et etiam ut in secundo dictum est consequens est quod ipsi maxime prosequuntur id quod est eis delectabile secundum presens tempus passiones enim pertinent ad presentem sicut quod maxime respiciat presens

quod duo facit post amicitias utilis et delectabilis ostendit amicitias parentes secundo quod sunt facile solubiles, idest facile solubiles.

amare et id propter hoc quod est sibi delectabile ut sicut iam accedit ad tempus iuvenis, ibi Circa autem etc. ostendit horum amicitias esse facile mutabiles. dicit primo quod propter delectabilia quae sunt praesentia et circa hoc sunt eis alia delectabilia. quia videlicet sunt magis delectantur pueri adolescentes et iuvenes, et ideo citius de facili fiunt amici et de facili cessant quia scilicet transmutato delectabili cessat amicitia. iuvenilis autem delectationis est velox transmutatio eo quod tota eorum inquietudo transmutatur. Deinde cum dicit Amativi etc. ostendit idem ex parte amationis et dicit quod iuvenes sunt amativi id est amici et vehementer in amore quia scilicet amant non ex electione sed secundum passionem et frequenter secundum passionem delectationis et ideo vehementer et incessanter amant et propter passio facile transit sicut et facile advenit. inde est quod tales sicut de facili amare incipiunt ita cito quiescunt, abamando. et multotiens eadem die amicitiam incipiunt et dissolvunt. sed secundum amicitiam conveniunt volunt tales propter simul diem transigere et invicem amare et invicem sibi ipsis inquantum sunt sibi mutuo delectabiles. isto enim modo disponitur eorum amicitia. Deinde cum dicit Perfecta est autem etc. determinat de amicitia principali. quod est propter bonum virtutis et primo ponit sui amicitiam esse perfectam et dicit quod vera amicitia quae est bonorum et sibi invicem similium secundum virtutem est perfecta amicitia. Ibi isti enim bona etc. prosequitur dictas conditiones huius amicitiae et primo ostendit quod ista amicitia est perfecta et non per accidens. secundo ostendit quod ipsa est delectabilis ibi Et est uterque simpliciter bonus etc. tertio quod est rara ibi Raras autem verisimile etc. circa primum tria facit primo ostendit praedictam amicitiam esse perfectam et non per accidens. illi enim qui sunt sibi similes in virtute volunt sibi invicem bona inquantum sunt boni et ipsi sunt boni per se ipsos. unde patet quod tales volunt sibi bona secundum se ipsos. unde eorum amicitia est per se. secundo ibi Volentes autem bona etc. concludit quod talis amicitia est maxima. illud enim quod est per se est potius eo quod est per accidens. cum igitur haec amicitia sit per se aliae autem per accidens manifestum est quod virtuosi qui volunt bona amicis propter eos et non propter aliquid quod sit extra per se operatur sunt maxime amici. tertio ibi Permanet igitur etc. concludit ulterius quod ex quo tales amant se ipsos propter hoc quod boni sunt consequens est quod eorum amicitia permaneat quousque sunt boni secundum virtutem. virtus autem est quiddam permanens et non de facili transit. unde patet ex hoc quod ex secundo dictum est quod talis amicitia est diuturna. Deinde cum dicit Et est uterque simpliciter etc. ostendit quod huiusmodi amicitia maxime delectabilis est propter tres rationes ad eundem sensum reductas vel tres modos plicationis. circa hoc tria facit primo ostendit quod huiusmodi amici complectuntur in se ea quae sunt in aliis amicitiis. et dicit quod in ista amicitia amicus uterque est amicus bonus non solum simpliciter id est secundum se ipsum sed etiam per relationem ad suum amicum quia illi qui sunt virtuosi sunt et simpliciter boni et utiles sibi invicem et hoc ideo quia

utrique sunt delectabiles quia ipsae actiones et tales actiones similes quae sunt actiones aliorum virtuosorum et ita quicquid quod unus operatur sibi et quod alter similiter operatur non videtur delectare sed operationes quae sunt secundum virtutem sed omnes sunt secundum rectam rationem. Sic igitur manifestum est quod amicitia virtuosorum non solum habet bonum simpliciter sed etiam delectationem et utilitatem. secundo ibi Talis autem amicitia etc. concludit idem quod talis amicitia rationabiliter est diuturna et non facile transit quia in ea coniunguntur omnia quaecumque requiruntur ad amicos. omnis enim amicitia est propter bonum vel propter delectationem et hoc vel simpliciter quod id quod amatur est simpliciter bonum et delectabile vel quod est bonum et delectabile amanti et hoc est esse bonum et delectabile non simpliciter sed secundum quamdam similitudinem ad id quod est vere et per se bonum et delectabile. huic autem amicitiae omnia praedicta existunt non per accidens sed per se. illi enim qui sunt similes secundum hanc amicitiam virtutis et reliqua bona habent, quia quod est simpliciter bonum est et delectabile et sic in hac amicitia habentur omnia quae ad amicitiam requiruntur non de facili dissolvitur. illa enim praedicta conveniunt invicem detractis aliquibus. tertio ibi Maxime utique etc. concludit istam amicitiam esse maximam quia scilicet illa in quibus omnes rationes amandi sunt maxime amabilia. sed talia sunt bona honesta quae sunt bona simpliciter et sunt delectabilia et utilia. unde patet quod in amare virtus maxime accidat et amicitia horum sit maxima. Deinde cum dicit Raras autem etc. ostendit praedictam amicitiam esse raram quod est signum perfectionis. sicut perfecta inquantum huiusmodi rarius inveniuntur. et circa hoc tria facit. primo ostendit duabus rationibus propositum. quarum prima est quia haec amicitia est virtuosorum. pauci autem sunt tales propter difficultatem attingendi medium ut dictum est in secundo. unde non est mirum quod tales amicitiae sunt rarae. secundam rationem ponit ibi Adhuc autem etc. quia scilicet amicitia talis indiget longo tempore et magna consuetudine ut se invicem possint cognoscere virtuosos et amicos. quia secundum quod dicitur in proverbio non est quod aliqui se invicem agnoscant antequam simul comedant multum salis. Non oportet autem quod unus acceptet alium ad hoc quod sit eius amicus antequam unus appareat alteri amandus et credatur ab eo. et inde est quod tales amicitiae sunt rarae. secundo ibi Qui autem cito etc. excludit obiectionem illius qui putat cito fieri amicos. et dicit quod illi qui cito sibi invicem exhibent opera amicitiae manifestant quod volunt esse amici non tamen adhuc sunt quousque sciant quod sint amabiles invicem. et sic patet quod cito fit in hominibus voluntas amicitiae sed non ita cito est ipsa amicitia. tertio ibi Sed non hoc quidem etc. epilogando concludit quod praedicta amicitia est perfecta et secundum tempus quod est diuturna et secundum reliqua quae dicta sunt et propter hoc

malus amicitiis et illi sunt utique amici ab alterutro quod volunt ad amicitiam propter hoc scilicet quod sunt similes invicem.

Quae autem propter delectabile etc.

Postquam philosophus determinavit de tribus speciebus amicitiae

hic comparat eas ad invicem et circa hoc tria facit primo ostendit in quo alie amicitie sunt similes perfecte secundo in quo ab ea distant ibi propter delectationem quidem etc. tertio epilogat que dicta sunt ibi speciebus autem amicitie etc.

Circa primum duo facit primo ostendit similitudinem aliarum amicitiarum ad perfectam quantum ad rationem amandi et dicit quod illa amicitia que est propter delectabile habet similitudinem perfecte amicitie inquantum virtuosi sunt sibi invicem delectabiles et similiter amicitia que est propter utile est similis perfecte amicitie inquantum virtuosi sunt sibi invicem utiles secundo ibi maxime autem etc. ostendit similitudinem quantum ad permanentiam amicitie et circa hoc duo facit primo ostendit quod amicitie utilis et delectabilis sunt permanentes secundum quod eorum sunt permanentiores quidam autem propter utile etc. circa primum duo facit primo ponit duos modos quibus possunt due amicitie esse permanentes et in his maxime habent similitudinem perfecte amicitie secundo ponit modum in quo deficiunt a permanentia ibi non autem si delectabile etc. primo ponit primum modum permanentie dicens quod in illis qui sunt amici propter utile et delectabile maxime sunt amicitie permanentes cum idem et equale sibi invicem rependant puta delectationem pro delectatione et quia secundum diversa delectabilia sunt diverse delectationes specie et quantitate differentes oportet quod ad permanentiam amicitie non solum rependatur delectatio sed etiam ab eodem delectabili sicut accidit cum uterque eorum delectatur in ludo alicuius non autem oportet sic esse sicut accidit inter duas personas scilicet amatorem et amatum ubi non eisdem delectantur immo hoc quidem recipit similiter ab amatore quibus delectantibus quibus cessat amicitia dum scilicet ab una parte cessat visio et ex alia parte cessat similiter secundum modum permanentie ponit autem ibi multi autem rursus etc. et dicit quod in amicis utilis et delectabilis multi permanent in amicitia si unus diligat mores alterius sicut luxuriosi diligunt mores alterius luxuriosi vel cupidus mores alterius non quia tales mores sunt secundum se diligibiles sed ex consuetudine magis scilicet ambo sunt similis consuetudinis talis autem est perfecta amicitia nisi pactum impediat propter bonum virtutis deinde ... est ... cum mores ... mali ex consuetudine actu sunt permanentes semper quia talis amicus sit permanens deinde cum dicit qui autem non delectabile etc. ponit modum quo amicitie deficiunt in permanendo et dicit quod illi qui in amabilibus non rependunt delectabile pro delectabili sed utile pro delectabili sunt minus amici propter minorem similitudinem et minus permanent in amicitia deinde cum dicit qui autem propter utile etc. comparat permanentiam utilis amicitie et dicit quod illi qui sunt amici propter utile simul recedunt ab amicitia cessante utilitate quia non erant ad invicem amici sed utilitatis ... delectatio autem magis provenit ab ipso amato secundum se quam utilitas que est quibus finaliter est ex exteriore deinde cum dicit propter delectationem quidem etc. ponit qualiter distent due amicitie ad perfectam primo quantum ad permissionem quod propter delectationem et utilitatem possunt sibi invicem esse amici homines eiusdem conditionis scilicet amici et mali et boni malis et illi qui sunt nec virtuosi nec vitiosi et ad utrosque scilicet et ad virtuosos et ad vitiosos sed secundum perfectam amicitiam quia homines propter se ipsos amant non possunt esse amici nisi boni quia in malis non invenitur quod amici se possint invicem amare aut invicem delectari nisi propter aliquam utilitatem secundum distantiam ponit ibi et sola autem etc. et dicit quod sola amicitia bonorum est perfecta et de se immunis ab infamia et amicitia maxime provocat ut unus amicorum inveniat malo id quod amicitie fructus est sed hoc non potest contingere in amicitia bonorum quia homo non de facili credit alicui malum de illo quem multo tempore probavit et nunquam invenit eum ad iniustitiam faciendum et in quo inveniuntur omnia quecumque reputantur digna ad veram amicitiam unde talis amicitia non dissolvitur quia est perfecta et non passibilis quia est perfecta amicitia mense secundum quod ad amicitiam requiritur et tunc cessant potentie et quia non appareat impedimentum amicitie quia non prohibetur sed in aliis amicitiis nichil prohibet quod unus credat malum de alio et quod unus iniustum faciat alii unde non est secundum hanc amicitiam dicitur alius amicus sed quia homines consueverunt tales vocare amicos scilicet illos qui propter utile amant sicut dicitur amicitia inter civitates propter utilitatem confederationis et inimicitias quorum et eos qui diligunt se invicem propter delectationem sicut patet de pueris ideo et quod nos sequentes loquimur tales nominemus amicos deinde cum dicit speciebus autem amicitie etc. epilogat que dicta sunt de speciebus amicitie et dicit quod plures sunt amicitie species et primo quidem et principaliter est amicitia bonorum secundum quod sunt boni reliquas autem amicitias dicit secundum similitudinem huius amicitie scilicet dicuntur secundum illas amicitias aliqui amici inquantum est ibi aliquod simile ut amicitia que est propter delectabile unde etiam ipsum bonum amatoribus delectationis et ita hec amicitia habet aliquam similitudinem cum ea que est simpliciter bonum et eadem ratio est de amicitia delectabilis non autem hec due amicitie semper coniunguntur ut scilicet sint iidem amici propter utile et delectabile quia ea que sunt secundum accidens coniunguntur particulariter amicitie autem iste particulares sunt sicut dictum est unde non semper coniunguntur sic secundum inspectionem specierum amicitie dividuntur mali possunt sibi invicem esse amici magis scilicet sunt boni unde soli boni sunt simpliciter amici alii sunt amici secundum similitudinem magis scilicet assimilantur bonis

Quemadmodum autem in virtutibus etc. postquam philosophus distinxit species amicitie hic determinat de eis per comparationem ad actum amicitie et circa hoc duo facit primo distinguit amicitiam per habitum et actum secundo ostendit quod sequitur ibi assimilatur autem amatio etc. circa primum tria facit primo distinguit amicitiam per habitum et actum secundo ostendit quod quedam permanent amicitia propter defectum actus ibi si autem diuturnia etc. tertio ostendit amicitiam bonorum esse maxime secundum conceptum actus

va

primo distinguit amicitiam per habitum et actum. Secundo ex
ex suppositis ibi assimilatur autem amatio etc. Tertio
tangit ... amicitie ibi maxime autem etc.
Dicit ergo primo quod sicut in aliis virtutibus est quod qui-
dam dicuntur boni id est virtuosi secundum habitum puta fortes
vel iusti et qui actum virtutis non exercent interdum
non dicuntur virtuosi secundum hoc quod actu exercent interdum
non dicuntur virtuosi secundum hoc quod actu exercent operationem
virtutis ita etiam est in amicitia. Ita quidam dicuntur actu
amici inquantum convivunt cum delectatione ad invicem et alter-
utrum benefaciunt que duo pertinent ad actum a-
micitie quandoque vero non operantur actu opera amicitie sed tamen
sic sunt dispositi secundum habitum ut inclinentur ad operandum
talia opera. Sicut patet de amicis qui dormiunt vel qui ab
invicem loco separantur non enim opera amici simpliciter dis-
solvuntur per distantiam locorum sed sola amicitie operatio et
sic in quantum amici remanent habitu in operatione cessante.
Deinde cum dicit si autem diuturna etc. ostendit quo-
modo inquantum deficit amicitia propter defectum actus
et primo ostendit propositum secundo probat quod supposuerat i-
nicio ibi non enim sic est etc. ostendit autem propositum tria qua-
... primo quantum ad eos qui diu absentes se-
parantur. Unde dicit quod si absentia amicorum ab invicem
fuerit diuturna videtur facere oblivionem amicitie pre-
cedentis sicut et alii habitus per desuetudinem operandi
debilitantur et tandem dissolvuntur. Oportet enim quod sicut
habitus per assuetudinem operum acquiruntur ita et per contrariam
consuetudinem ... corrumpantur ... et ideo dictum
est in proverbio quod multe amicitie dissolvuntur propter hoc
quod unus alium non appellat id est non colloquitur amice.
Secundo ibi non videntur autem etc. ostendit idem de senibus
et severis et dicit quod neque senes neque severi id est homines
... ... et austeri videntur esse amativi id est apti
ad amicitiam propter hoc scilicet quod non sunt apti ad amicitie
actum qui est convivere parum enim invenitur in eis delecta- de
tione et ideo non possunt diu familiariter convivere alicui quia nullus
potest per diem id est per aliquod longum tempus morari cum homine
qui contristat vel qui eum non delectat maxime enim videtur
natura hominibus et aliis animalibus quod fugiant tristia et
appetant delectabilia que nichil aliud est quam quod quilibet
appetit in bono delectato. Tertio ibi qui autem re-
cipiunt etc. ostendit idem de tertio genere hominum qui
se recipiunt ad invicem quod in hoc scilicet quod unus
acceptat mores et conversationem alterius et tamen propter aliquod
tamen numquam convivunt ad invicem et dicit quod tales
sunt magis similes benivolis quam amicis quia amicitia exigit
convictum per aliquod tempus. Deinde cum dicit non autem etc.
probat quod supposuerat scilicet quod convivere requiritur ad ami-
citiam sicut proprius actus eius et dicit quod nichil sic
est proprium amicorum sicut convivere. Possunt enim duo
supponi ad actum amicitie pertinere scilicet convivere et tribu-
ere invicem bona. Ex parte utilitatis autem amico quod
quidem necessitate non omnes in amicitia querunt sed
soli indigentes. Sed commorari simul per diem id est per
aliquod longum tempus etiam amicitie appetunt et beati id est
homines in bonis habundantes quibus non competit quod sint

solitarii nec possunt homines ad invicem conversari
si non sint sibi invicem delectabiles et non gaudeant
in eisdem quod duo inveniuntur in amicitia ... que
... est convivere. Sic ergo patet quod precipuus actus ami- c multi
cicie est convivere amico. Deinde cum dicit maxime quidem ergo
etc. concludit ex premissis quod sit maxima amicitia illa
que est bonorum sicut iam pluries dictum est. Hoc enim vi-
detur esse amabile et eligibile simpliciter et simpliciter quod est simpliciter
bonum et delectabile. Sed unicuique est amabile et e-
ligibile quod est tale bonum vel delectabile quoad ipsum. Sed
unus virtuosus est amabilis et eligibilis alteri propter
ambo ista quia scilicet uterque est bonus et delectabilis simpliciter
et uterque est bonus et delectabilis alteri. Unde maxime
possunt virtuosi delectabiliter ad invicem convivere.
Deinde cum dicit assimilatur autem etc. probat quod suppo-
suerat scilicet quod amicitia non solum dicatur secundum actum sed et secundum
habitum et circa hoc tria facit. Primo proponit quod intendit
et dicit quod amatio videtur esse passio amicitia autem passione sed amicitia non
habitus. Secundo ibi amatio enim etc. probat propositum du- operare
abus rationibus quarum prima est quod amatio simpliciter potest
et inanimata esse sicut dicimus amare vinum vel aurum
sed redamare quod pertinet ad rationem amicitie ut supra
dictum est cum electione fit. Non enim est aliquid redamabile ad
invicem nisi cum sit ex electione non sic quod passione sed
procedit ab habitu quod amicitia est habitus. Secundam rationem ponit
ibi et volunt bona etc. et dicit quod homines secundum amicitiam
volunt bona amicis propter ipsos amicos non secundum passionem ve-
lut bona propter se ipsos. Hoc autem magis est diligere secundum
alios amare autem alios eorum gratia non est secundum pa-
ssionem quia passio est pertinens ad appetitum sensitivum
non excedit proprium bonum amantis unde relinquitur quod
... sit secundum habitum et sic amicitia est habitus. Tertio
ibi et amantes amicum etc. excludit cuiusdam tacite
obiectionem. Dictum est enim supra quod unicuique est
amabile quod est ei bonum. Unde quis posset credere quod homo est
amet amicum illius gratia. Sed ipse excludit quod ille qui amat
amicum amat id quod est bonum sibi ipsi. Homo enim qui
ille qui est bonus in se est factus amicus alicui fit
quoddam bonum amico suo et sic uterque diligit amicum
suum amat quod sibi bonum est et uterque retribuit equale
suo amico et quantum ad voluntatem inquantum scilicet vult ei bo-
num et non suum ... illius gratia. Quia amicitia dicitur equalitas
et maxime scilicet requiritur mutua amatio. Et hoc videtur
addere ad modum virtutis. Quamvis in qualibet virtute
sufficiat actus virtuosi. Sed in amicitia non sufficit actus
unus sed oportet quod concurrant actus duorum mutuo se ama-
ntium. Et ideo philosophus supra non dixit aliquid esse virtutem
sed addidit cum virtute quia videtur aliquid addere super
rationem virtutis. Hec autem que nunc dicta sunt de ami-
citia magis videntur inveniri in amicitia bonorum.
In severis autem et senibus etc.
Postquam philosophus distinxit duplicem amicitie habitum et actum,
determinat de his que ... amicitie per comparationem ad statum et
situm ipsorum amicorum. Et circa hoc facit: primo enim agit de
aptitudine et ineptitudine quorundam ad amicitiam;
secundo agit de multitudine amicorum ibi multis autem etc.

ratio de distinctione eorum ibi in austeris autem et cetera
Dicit ergo primo quod in hominibus severis et senibus tan-
to minus fit amicitia quanto magis sunt discoli id est
id est de se ipsis perversi sequentes suum sensum et quod
cum aliis concordare non possunt minus gaudent collo-
quiis aliorum cum quae sibi ipsis intendunt cum ista
fruitione quae delectabilis sunt ista autem maxime videntur esse
amicitiae opera et factiva ipsius scilicet concordia et collo-
quium amicorum et inde est quod iuvenes qui similiter in
colloquiis gaudent et delectationi aliorum assentiunt
cito fiunt amici quod non contingit de senibus non enim possunt
fieri amici illis quorum convictu et colloquio non
gaudent et eadem ratio est de severis qui scilicet sunt rigi-
di et mordaces eorum quae ab aliis aguntur tales
enim scilicet senes et severi possunt esse benivoli inquantum
aliis bona volunt in necessitatibus et in necessitate subveniunt
non amici propter hoc quod non convivunt neque gaudent in
societate amicorum quae maxime videntur esse amicitiae
opera. Deinde cum dicit multis autem esse amicum et cetera
agit de multitudine amicorum et circa hoc tria facit primo
ostendit quod secundum perfectam amicitiam quae est bonorum non
contingit habere multos amicos secundo ostendit quod hoc contingit
in aliis duabus amicitiis quae scilicet sunt propter utile
et delectabile ibi propter utile autem et cetera ostendit ergo primo
quod secundum perfectam amicitiam quae est propter bonum vir-
tutis non contingit aliquem esse multis amicum tribus
rationibus quarum prima est quia cum talis amicitia sit
perfecta et maxima habet similitudinem cuiusdam superabundantiae
in amando sed scilicet consistit in quadam intensione amoris sed si
consistit pro amicitia in perfecta superabundantia illo
non contingit virtute et voluntate ab aliquo virtu-
oso qui recte ordinat suos affectus multis ami-
ci. Superabundantia autem amoris non est nata esse ad mul-
tos sed ad unum tantum sicut patet in amore venereo
quod non contingit quod aliquis multas mulieres superabun-
danter amet ergo perfecta amicitia bonorum non potest haberi
ad multos secundam rationem ponit ibi multos autem et cetera
quae talis est in perfecta amicitia oportet amicum valde
sibi invicem placere sed non est facile quod eidem multi
placeant quia non multi inveniuntur in quibus non inveni-
atur aliquid quod displiceat homini virtuoso propter multos
defectus hominum et contrarietates eorum ad invicem ex quo
fit ut dum unus multum placet alius multum placere
non possit forte etiam non est bonum et expediens ut
virtuoso homini multi valde placeant quia oportet multis a-
mice conversari sibi ipsi intendere non secundum perfectam
amicitiam quia multi amici trahunt hominem et ideo
et cetera quod talis est in amicitia perfecta oportet
experientiam accipere de amico hoc autem est valde dif-
ficile et ideo non potest in multis contingere secundum per-
fectam amicitiam sunt plures amici. Deinde cum
dicit propter utile autem et cetera ostendit quod in aliis duabus
amicitiis quae scilicet sunt propter utile et delectabile contingit
quod aliquis habeat multos amicos quibus placeant et hoc propter
duo primo quidem quia multi inveniuntur tales
qui possunt esse utiles et delectabiles secundo quia non requirit
experientiam longi temporis sed sufficit ad tales ami-
citias ut in pauco tempore sibi invicem subveniant mi-
nisteriis delectationum vel aliquarum utilitatum. Deinde cum
dicit horum autem et cetera comparat amicos duarum amicitiarum
ad invicem et primo proponit quod intendit et dicit quod
inter amicitias praedictas quae possunt esse multorum magis
videtur esse amicitia eorum qui propter delectationem sunt amici
sicut est quando idem fit ab ambobus ut scilicet uterque alteri exhi-
beat delectationem sic enim in se invicem gau-
dent vel etiam propter communicationem est enim signum quod sit eorum
una qui in eisdem gaudent sed hoc non contingit in
eorum parte exhibet delectabile et ex alia parte utile
sunt autem tales amicitiae iuvenum qui scilicet propter
delectabile se amant. Secundo ibi magis autem liberalis et cetera
comparat per duas rationes quarum prima est quia
in amicitia delectabili magis amici magis se liberaliter
amant quam in amicitia utili in qua requiritur recom-
pensatio lucri et sic ista amicitia videtur esse quasi ne-
gociativa quaedam et ita amicitia quae est propter delectabile est
potior utpote similior perfectae amicitiae quae est
maxime liberalis inquantum in ea propter se ipsum ami-
tur. Secundam rationem ponit ibi felices autem et cetera quae talis
est homines beati id est bonis habundantes non indigent
utilibus amicis quia beati sunt sibi sufficientes indi-
gent autem amicis delectabilibus quia oportet quod aliquibus
convivant quod non potest fieri sine delectatione sustinet
enim homines aliquid triste per modicum tempus sed conti-
nue nullus posset sic etiam sustineret nec etiam ipsum bonum
honestum si esset ei triste et inde est quod homines qui
non delectantur in operibus virtutis non possunt ea diu
perdurare. Sic ergo patet quod amicitia delectabilis potior
est quam amicitia utilis utpote perfectior et me-
lioribus necessaria. Deinde cum dicit propter quod amicos et cetera infert
quandam correlariam conclusionem quod scilicet quia quamvis homo
si sit tristis non potest diu sustinere inde est quod
quaerunt amicos per virtutem et esse delectabiles tamen
et non solum quod sint boni simpliciter ita et sibi
boni sicut amicis et sic habent quaecumque requi-
runt in amicitia. Deinde cum dicit in autem
potestatibus et cetera agit de divisione amicorum et circa hoc
tria facit primo proponit quod intendit scilicet quod homines
qui sunt in potestatibus constituti utuntur amicis divisis
id est quod alii amicorum sunt eis utiles et alii alii de-
lectabiles non autem contingit de facili quod iidem homines
sint eis amici utroque modo. Secundo ibi neque enim delectabiles
et cetera probat propositum quod scilicet huiusmodi potentes non quaerunt
delectabiles cum virtute id est delectabiles virtuosos
neque etiam quaerunt utiles ad bona honesta
quia quidem utiles sint delectationem ad virtutem
sed ad delectationem appetunt quaerunt eutrapelos id est iu-
cundos puta histriones et in utilibus appetunt
amicos quosdam dynos id est industrios ad exequendum
quaecumque praeceperint sive sit bonum sive malum ista autem
duo non sunt in eodem scilicet industria et iocularitas
quia homines industrii non sunt sic iocosi. Sed sicut
dictum est quod potentes habent amicos diversos etiam

sertus

mlo

x
In senitatibus non sunt fuit

o—
tres comparat utrasque amicos ad
invicem id est horum autem

Delectabilis autem et cetera. Removet quandam obiectionem quia
in antiquis dicitur quod potentes sunt amici utiles
et delectabiles et utiles [illegible] sicut dictum est studiosus
id est virtuosus est simul et delectabilis et utilis. Sed
quia credit quod virtuosus non fit amicus homini secundum
excellentiam in potentia vel divitiis nisi ipse virtuosus sit
excellens in potentia [illegible] excellens [illegible]
non adequat sibi [illegible] analogum id est non tales
principes virtuosos sive [illegible] virtuosi
sunt et ut potentiores ita quod excellit virtuo-
sos ut meliores [illegible] id est homines qui excellunt
in potentia et divitiis [illegible] se meliores non
autem consueverunt invenire tales potentes qui in
virtute excedant ut virtuosis [illegible]
melioribus. Deinde cum dicit Sunt autem et cetera ostendit
quod predicte amicitie species in equalitate consistunt et
circa hoc duo facit primo ostendit propositum concludens ex premis-
sis quod predicte amicitie in equalitate consistunt et quod de
amicitia que est propter bonum hoc [illegible]
invicem utilis et delectabilis [illegible] idem volunt
et faciunt ad invicem scilicet recompensantes delectationem
delectationi aut utilitatem utilitati vel amicitiam [illegible]
non [illegible] scilicet utilitatem pro delectatione aut econverso. Secundo ibi
Dictum autem et cetera ostendit quomodo due species se habent
ad veram amicitiam et dicit [illegible] ex predictis quod
sunt vere amicitie et non [illegible] quod perfecta ami-
citia que est bonorum secundum similitudinem et dis-
similitudinem videntur esse amicitie [illegible] id est secundum
similitudinem ad perfectam amicitiam videntur esse amicitie
[illegible] scilicet una earum habet delectabile [illegible]
alia sunt dissimiles [illegible] scilicet perfecta amicitia est in-
mutabilis et permansiva ille vero velociter transmu-
tantur [illegible] et in multis aliis ut ex predictis patet
[illegible] hanc dissimilitudinem non videntur esse amicitie

Altera autem est amicitie species et cetera.

Postquam philosophus distinxit amicitias que in e-
qualitate consistunt hic distinguit species amicitie
que est inter inequales [illegible] et circa hoc duo facit
primo determinat ea que [illegible] pertinent ad talium
amicitiarum distinctionem secundo determinat de dilectio-
ne harum amicitiarum [illegible]
ibi [illegible] circa primum duo facit
primo agit de amicitiis secundum excedentias ad [illegible]
[illegible] sicut patris ad filium viri ad uxorem et [illegible]
[illegible] circa primum tria facit primo distinguit
[illegible] amicitie genus [illegible] amicitiis secundo di-
stinguit has amicitias ab invicem ibi Differunt autem
et cetera circa primum tria facit primo distinguit [illegible] ami-
citie genus [illegible] amicitiis secundo distinguit
has amicitias ab invicem ibi Differunt autem et cetera
tertio ostendit quomodo in amicitia [illegible]
amicitiis [illegible] Quidem vero et cetera
dicit ergo primo quod preter predictas amicitias quas
diximus in equalitate consistere [illegible]
virtutem vel utilitatem vel delectationem est quedam
alia species amicitie que est secundum superexcellentiam [illegible]

scilicet una persona excedit aliam sicut amicitia que
est patris ad filium et universaliter senioris ad iuniorem et
viri ad uxorem et universaliter omnis qui [illegible] se
aliquo [illegible]. Deinde cum dicit
Differunt autem et cetera ostendit differentiam harum amicitiarum
ad invicem et primo proponit quod intendit et dicit
quod iste amicitie differunt specie ab invicem et assignat
[illegible] differentias una quidem secundum diversas relationes
[illegible] alia id est amicitia [illegible] patris ad filium
et alia [illegible] ad [illegible] quibus [illegible] alia non
[illegible] est secundum diversam relationem [illegible]
[illegible] id est eadem est amicitia patris ad filium et filii ad
patrem [illegible] eadem est viri ad uxorem et uxoris
ad virum. Secundo ibi Altera autem ostendit [illegible]
[illegible] prima est quod cum amicitia dicatur per
[illegible] secundum actum necesse est quod cuilibet amico insit
[illegible] vivere ad [illegible] ea que sunt a-
micitie et ideo [illegible] amici [illegible] in singulis
[illegible] est [illegible] puta patris ad filium et
viri ad uxorem aut filii ad patrem et [illegible]
eadem est virtus [illegible] diverse amicitie [illegible]
[illegible] ponit Alterius autem et cetera [illegible]
amicitiis [illegible] diverse [illegible] quas
[illegible] id est [illegible] amat filium et filius
patrem [illegible] uxorem [illegible] diverse a-
micitie sunt diverse [illegible] et [illegible] diverse amicitie.
Deinde cum dicit Tradere autem et cetera ostendit quomodo predicte
amicitie [illegible] et primo ostendit [illegible]
hoc [illegible] sibi exhibent [illegible] amare
et amari [illegible] ostendit [illegible] secundum analo-
giam [illegible] In omnibus autem et cetera tertio ostendit quomodo
hoc [illegible] amicitia
[illegible] non similiter autem et cetera. Dicit ergo primo quod in a-
micitiis [illegible] preter amicitiam [illegible]
[illegible] requiritur [illegible] sicut filius
[illegible] ei exhibet [illegible]
[illegible] amicitiam per delectationem requiritur de-
lectatio et utilitatem utilitas [illegible] filii exhi-
bent parentibus que oportet exhiberi parentibus [illegible]
[illegible] parentes exhibent filiis que oportet
exhibere [illegible] talium amicitia erit per-
manens et equalis [illegible]. Deinde
cum dicit Analogum autem et cetera [illegible] exhibeant
[illegible] amicitias et dicit quod in omnibus a-
micitiis que sunt secundum [illegible] persone
[illegible] secundum proportionem [illegible] me-
lior plus amet quam ametur [illegible] est et
utilior et delectabilior [illegible] vel quacumque
alia excellentia [illegible] amor [illegible]
[illegible] equalitas [illegible]
ad amicitiam [illegible]. Deinde cum dicit Non
similiter autem et cetera ostendit quomodo hoc diversimode
[illegible] iustitia et amicitia et primo [illegible]
[illegible] manifestat [illegible] autem et cetera [illegible]
[illegible] et dubitat et cetera.
Dicit ergo primo quod equalitas [illegible]

Sed dicitur de amicitia [illegible] ad invicem

dignitatem attendi et similiter se habet in iusticia et amicicia
sicut dicitur in v. dictum est enim universaliter quia primo
attenditur vel estimatur dignitas secundum proportionem et tunc mag[is]
fit computatio secundum equalitatem. Sed in amicicia oportet quod primo
attendatur aliqua equalitas inter personas mutuo se a-
mantes et secundo exhibeatur utrique quod est secundum dignitatem
et huius diversitatis ratio est quia amicicia est quedam unio
sive societas amicorum que non potest esse inter multum di-
stantes sed oportet quod ad equalitatem accedat. Unde ad
amiciciam pertinet equalitate iam constituta ea
equaliter uti. Sed ad iusticiam pertinet inequalia ad equa-
litatem reducere quia equalitate autem constituta cessat
iusticie opus et ideo equalitas est ultimum in iusticia
et primum in amicicia. Deinde cum dicit manifestum autem etc.
manifestat quod dixerat per signum et circa hoc tria facit primo
ponit signum dicens quod hoc quod dictum est scilicet quod equalitas
requiratur in amicicia manifestum est per hoc quod si
sit multa distancia vel virtutis vel malicie vel cuiuscumque
alterius non remanent ulterius amici sed neque dignum
reputant ad aliquem habere amiciciam cum hiis qui
multum ab eis distant. Secundo ibi manifestissimum autem etc.
ponit triplex exemplum primo quidem de diis qui
plurimum excedunt homines in omnibus bonis unde non
habent amiciciam cum hominibus ut scilicet conversentur
cum eis. Vocat autem deos more gentium substancias separa- [multis]
tas. Secundum autem ponit de regibus quorum amiciciam
non reputant se dignos illi qui multum ab eis deficiunt.
Tercium exemplum ponit de optimis et sapientissimis
viris quibus non sunt amici illi qui sunt omnino [illegible]
Tercio ibi certa quidem etc. respondet tacite questioni. Posset enim ali-
quis querere in quanta distancia possit amicicia salva-
ri et inquirit non. Sed ipse dicit quod in talibus non potest da-
ri certa determinacio. Sed hoc in generali sufficit dicere
quod multis ablatis ab uno quo insunt aliis adhuc
remanet amicicia et si multum distent puta sicut
homines a deo non adhuc remanet talis amicicia
de qua loquimur. Deinde cum dicit unde et dubi-
tatur etc. solvit quandam dubitationem incidentem et
primo movet eam et dicit quod ex predictis dubitatur
utrum amici velint suis amicis maxima bona [sapientib.]
puta quod dii sint vel reges aut virtuosissimi et videtur
quod non quia iam non remanebunt eis amici et ita perdent
ipsi magnum bonum scilicet ipsos amicos. Secundo ibi si utique
etc. solvit predictam dubitationem dupliciter primo quidem
si recte dictum est supra quod amicus vult bona amico
eius gratia oportet supponere quod ille cui vult bona illeque
remaneat qualiscumque est unde [illegible] maxima bona
amicus amico tamquam homini volet non tamen ultra
[illegible] Secundo solutionem ponit ibi forte autem etc. et
dicit quod amicus vult bona amico sed non magis quam
omnibus [illegible] alius quia unusquisque vult
maxime sibi ipsi bona unde non oportet quod velit amico
illa bona propter que perdat amicum quod est magnum bo-
num.
Multi autem etc. postquam philosophus ostendit quod amicicie
inequalium salvantur per hoc quod est amare et amari

proporcionaliter hic ostendit qualiter amari et amare
se habeant ad amiciciam et circa hoc duo facit primo ostendit
quod amari pertinet ad amiciciam quod amare secundum
proprie quod est amare secundum dignitatem sive proporciona-
liter. Secundo ibi magis autem amicicia etc. circa primum tria facit
primo ostendit quod aliqui magis volunt amari quam
amare secundo comparat id quod est amari ei quod est honora-
ri ibi propter se ipsum etc. Tercio ostendit quod ama-
re magis pertinet ad amiciciam quam amari ibi magis
autem in amare etc. circa primum tria facit primo
ponit quod intendit et dicit quod multi videntur magis
velle amari quam amare et hoc contingit propter amorem
honoris. Pertinet enim ad excellenciores quibus exhibe-
tur honor quod magis amentur quam ament. Secundo ibi
propter quod amatores etc. probat quod dixerat per signum ex hoc
scilicet quod multi volunt magis amari quam amare. Procedit
quod multi sunt amatores adulatorum qui scilicet delectantur
in hoc quod aliquis eis adulatur. Adulator enim est
inferior amicus superexcessus quia minor est adu-
lator vel adulator esse fingit se talem et quod magis
amet quam ametur. Tercio ibi amari autem etc. exponit
quandam quod dixerat quod scilicet propter amorem honoris contingit
quod homines velint magis amari quam amare et dicit
quod amari videtur esse propinquum ei quod est honorari
quod desideratur a multis. Honor enim est quoddam bonum [multis]
eius qui honoratur. Similiter et amicicia quod est bo-
num eius qui amatur. Deinde cum dicit non
propter se ipsum autem etc. comparat id quod est amari ei quod est
honorari et circa hoc tria facit primo ostendit
quod aliqui volunt honorari et dicit quod omnes videntur
desiderare honorem non propter ipsum honorem sed per accidens
[illegible] in duobus [illegible] hominum maxime circa [illegible]
honorari multi enim gaudent non honore [illegible]
[illegible] non propter ipsum honorem sed propter spem quam inde
accipiunt [illegible] ut [illegible]
[illegible] et ita gaudent de
honore sicut de quodam signo futuri boni [illegible]
[illegible] boni [illegible] honoratur [illegible]
[illegible] qui appetunt honorari ab epieikesi
id est virtuosis et sapientibus propter appetitum [sapientib.]
[illegible] confirmare propriam opinionem de sua bonitate
et ita gaudent eo quod credunt bonum [illegible]
iudicio [illegible] ipsorum honorare
[illegible] quod eos honorant [illegible] [illegible]
[illegible] in amari autem etc. docet quod homines
gaudent de hoc quod amantur [illegible] se ipsum et
[illegible] quod est [illegible] amicicie [illegible]
exteriora bona. Tercio ibi propter quod videtur utique [illegible]
[illegible] quod amari [illegible] est melius
[illegible] quod est honorari [illegible] amicicia est per se
eligibilis. Deinde cum dicit videtur autem etc. ostendit
in quo consistit magis amicicia utrum [illegible]
in amare vel in amari et dicit quod magis consistit
in amare [illegible] [illegible]
[illegible] est [illegible] ad [illegible]

amare enim est unum operari. Amari autem passio quedam. Unde patet unum magis est proprium amicitie amare quam amari. Et hoc manifestat per signum sicut matres enim quarum est vehementior amor ad filios in delectantur magis in hoc quod amant filios quam quod amentur ab eis. Quedam enim matres dant filios suos aliis ad nutriendum et scientes autem eos esse filios amant eos non tamen querunt contra ab eis redamari. Et hoc si non potest contingere eis sufficere si videant quod bene agunt et bene se habent et ita ipse amant filios suos ipsi non possunt retribuere matri amicitie amorem propter ignorantiam quia non cognoscat eos esse matres. ¶ Deinde cum dicit magis autem et cetera ostendit quod amicitia sit permansiva secundum hoc quod est amare proportionaliter et cetera. Circa quod ad predicta duo dicit amicitie sunt ibi et cetera quid ergo et cetera. Dicit quod primo quia cum amicitia magis consistat in amare quam amari amici laudentur ex hoc quod amant non ergo quod amantur hoc enim est virtus amicitie. Unde quisque laudatur secundum proportionem autem est quod amicorum virtus attenditur similis et sic est amare et id inquiunt ergo hoc autem quia mutat amicos secundum proportionem dignitatis eorum et ideo permanet amicitia et eorum amicitia est perdurans. Sic enim dicit se invicem amare sunt secundum dignitatem ... qui sunt magis ... possunt esse amici quoniam per hoc equalitatem dat unus eorum quo minus habet in bonitate aut in quantitate excellentie cuiuslibet amici et ita videtur aliquis a quo potest ... et sic per quandam ... et ligamine quodam permanet in amicitia sunt et perdurant amici. ¶ Deinde cum dicit maxime autem et cetera agit diversas amicitie species secundum predicta et primo ostendit que amicitia sit maxime permansiva quia secundum similitudinem que est amicitie firma et vera maxime videtur esse inter virtuosos ipsi enim permanent similes in seipsis et ideo debentur invicem ... in illud et permanent in amicitia. Ad hoc et hoc igitur quod unus eorum non indiget quod aliquis faciat aliquid prave quod est contra facientis virtutem et neque eorum sunt ... et si potest dici quod inter virtuosos sit aliquid magis unus eorum prohibet alterum prave operari ad bonos enim pertinet quod neque ipsi peccent neque sustineant quod amici eorum prava exhibeant. Ibi mali autem et cetera ostendit quod amicitia sit minime permansiva et dicit quod homines mali non habent firmum et stabile in seipsis quia non manent in similitudine sed secundum tempus ... eorum ... variantur ... in malo ... voluntas eorum quiescere possunt ... permanent simul ... et sic ad parvum quod sunt amici ... gaudent ... ibi utiles autem et cetera ostendit quod amicitia in medio modo se habent et dicit quod amici utiles magis permanent in amicitia quam mali ... et delectatio inter homines sunt amici

unum talium contrarium [illegible] ... delectationes vel utilitates. Deinde autem est ... qui sunt amici propter malicias que sunt secundum ... ¶ Deinde cum dicit ex contrariis autem et cetera determinat de amicitia ... ad invicem et primo ostendit ... amicitie hoc ... quod videtur esse amicitia inter contraria ... quod contrarium appetat suum contrarium ibi fortassis autem et cetera est primum ... primo ostendit quod in contrarietate amicorum magis videtur esse propter utilitatem ... amicorum appetat ab alio id quo ipse indiget reddendo et aliquid aliud sicut pauper appetat ... divitias ad invicem et alius ... obsequium ... ibi trahatur autem et cetera ostendit quod hoc possit ponere ad amicitiam delectabilem ... et dicit quod ad hunc modum amicitie potest aliquis reducere amorem ... quo amator amat amatum est enim ... ibi contrarietas sicut inter pulchrum et turpe. Tamen autem que est propter virtutem nullo modo habet locum contrarietas quia talis amicitia est maxime ... similium ... ibi propter quod et amatores et cetera ostendit ... et dicit quod inter amatorem et amatum est quandoque contrarietas sicut inter turpe et pulchrum ... ridiculi ... se dignos ut tantum amentur quantum amant et quidem dignum est si equaliter sint amabiles sed si non habent tale aliquid sunt digni ... ridiculum est si hoc querunt. ¶ Deinde cum dicit fortassis autem et cetera ostendit quod contrarium appetit suum contrarium et dicit quod hoc quod non est per se ... appetit medium quod est bonum ... sicut ... non est ei bonum et appetibile ... medium ... frigidum ... calido ... et in aliis similiter ... magis pertinet ad priorem considerationem ideo dicit sit ergo dimissa.

Videtur autem quemadmodum in principio dictum est ... circa ... diversitatem ... amicitiarum ... inequalium ... distinguit ... et primo ostendit quod in amicitia ... communicationes ... distinguit amicitie ... politicarum ibi politice autem ... alias ... secundum ... rationem amicitie ... ad politicam ... primo ... secundum ibi ... et ... primam ... primo ostendit quod amicitia ... sic ostendit quod amicitia ... diversitatem ... ibi sequitur autem et cetera

adiutor

similitudo

amari

sunt propter ad utile et dicit quod quedam communicatio est videtur fieri propter delectationem

primo ostendit propositum. primo quidem proponit quod talis est. sicut in principio dictum est, circa eadem est iustitia et amicitia. utrumque enim consistit in communicatione quadam, quia iustitia est ad alterum, ut in V dictum est, et amicitia in communicatione consistit. secundo ibi: Appellant igitur etc. ostendit idem ex usu loquendi hominum. consueverunt enim appellare amicos eos qui sunt in aliqua communicatione sibi coniuncti, puta connavigatores qui conveniunt in navigatione, et commilitones qui conveniunt in militia. et eadem ratio est in aliis communicationibus. quantum vero ad amicitiam [illegible] et similiter hoc est quantum est communicatio iustitia. tertio ibi: et proverbium etc. probat idem per commune proverbium, quo dicitur quod ea que sunt amicorum sunt communia. et recte dicitur, quia amicitia in communicatione consistit. Deinde cum dicit: Sunt autem fratribus etc. ostendit quod secundum diversas communicationes differunt amicitie. et circa hoc tria facit. primo ostendit diversitatem amicitiarum per diversitatem communicationum. videmus enim quod fratribus et sodalibus ita communia sunt omnia, puta domus, mensa et alia huiusmodi. aliis autem amicis sunt quedam distincta, et quibusdam quidem plura, et quibusdam quidem pauciora. et secundum hoc et amicitiarum quedam sunt maiores, scilicet inter illos qui habent plura communia, quedam vero minores, scilicet inter illos qui in paucioribus communicant. et ex hoc manifeste apparet quod si nulla esset communicatio, non posset esse amicitia. secundo ibi: differunt autem etc. ostendit quod iustitia diversificatur secundum diversas communicationes. iustum enim est in inequalibus secundum proportionem. sicut patet quod non idem est iustum inter patrem et filios et inter fratres ad invicem, et similiter aliud est iustum inter commilitones, id est coetaneos, et cives, et inter cives qui aliqua sibi mutuo tamquam debita exhibent; et eadem ratio est in aliis amicitiis. et sic patet quod alia iusta sunt inter singulos predictorum. tertio ibi: et augmentationem etc. ostendit quod iustitia diversificatur secundum diversitatem amicitie. et dicit quod iustitia et iniustitia accipiunt augmentum ex hoc quod sunt ad magis amicos, quia scilicet magis amicos [illegible] iustitie. nocere autem amicis, sicut si aliquis defraudet pecuniis socium [illegible] quam extraneum hominem, et similiter [illegible] auxilium ferre quam si subtraheret extraneo, et si percutiat patrem quam si percutiat quemcumque alium. similiter autem augetur amicitia et iustitia; procedit ex hoc quod in eisdem sunt et utriusque pertinet ad quandam equalitatem communicationis. et per hoc [illegible] confirmatur quod supra dictum est. Deinde cum dicit: communicationes autem omnes etc. ostendit quod omnes communicationes similitudinem habent communicationis politice. secundo ostendit quod omnes alie continentur sub politica, ibi: Alie quidem igitur etc. dicit ergo primo quod omnes communicationes habent aliquam similitudinem cum partibus politice communicationis. videmus enim quod omnes communicationes sunt in aliquo utili, ad hoc scilicet quod acquirant ad eorum [illegible] que sunt necessaria vite; et hoc [illegible] politica communicatio, quia propter utilitatem conveniunt cives principio [illegible] et legislatores ad hoc maxime intendunt ut procurent utilitatem communem [illegible] homines hoc dicunt esse iustum

quod communiter omnibus confert. Deinde cum dicit: Alie quidem igitur etc. ostendit quod alie communicationes sub politica continentur. et circa hoc tria facit. primo ostendit quomodo quedam alie communicationes ordinantur ad aliquam particularem utilitatem, et dicit quod communicationes alie preter politicam intendunt aliquod particulare conferens, puta quod navigatores conveniunt ad acquirendum pecuniam, sicut sunt mercatores, vel ad aliquid tale; sicut commilitones aliquam [illegible] sicut bellatores ad illud quod est bellum, sive hoc sit pecunia sive sola victoria sive dominium alicuius civitatis; et sic etiam illi qui sunt unius tribus vel unius plebis ad aliquod particulare commodum conveniunt. secundo ibi: quedam autem etc. ostendit quod quedam communicationes que videntur esse propter delectationem, sicut contubernalium, id est eorum qui simul cantant in choro vel conviviis vel [illegible], id est eorum qui [illegible] sonis instrumentorum, puta tubis et cymbalis. huiusmodi autem communicationes conveniunt [illegible] ut ibi delectabiliter homines detineantur, et etiam [illegible] ut vir et uxor magis se ament [illegible]. tertio ibi: omnes autem etc. ostendit ex premissis quod omnes alie communicationes [illegible] sub politica [illegible] ordinantur, et dicit quod omnes videntur esse sub politica, in quantum scilicet continentur. et huius rationem assignat, quia alie communicationes, sicut dictum est, ordinantur ad aliquam particularem utilitatem; politica autem non intendit aliquod particulare et presens commodum, sed intendit ad id quod est utile in tota vita. et hoc quidem ostendit de communicationibus delectationum, et maxime in [illegible] de quibus [illegible] et dicit quod illi qui faciunt sacrificia vel congregationes [illegible] intendunt honorare deum et sibi ipsis acquirere requiem cum aliqua delectatione, quod ordinatur ad utilitatem totius vite. et apud antiquos post collectionem fructuum, scilicet in autumpno, solebant fieri sacrificia et congregationes hominum, puta ad solvendum primicias, quia tunc erat tempus aptum ad hoc quod homines vacarent, cum non requirerent a predictis laboribus, cum superabundant eis copia victualium. et sic patet quod omnia ista [illegible] ordinantur politice, que principaliter ad utilitatem vite. Deinde cum dicit: omnes itaque communicationes etc. inducit conclusionem intentam, videlicet quod omnes communicationes continentur sub politica, sicut quedam partes eius; alie ordinantur ad quedam particularia commoda, politica autem ad communem utilitatem. et quia amicitie diversificantur secundum tales communicationes, consequens est quod amicitiarum distinctio secundum politicam attendatur.

Politie autem sunt species tres etc. postquam philosophus ostendit quod amicitie species reducuntur ad politicas communicationes, hic distinguit eas secundum distinctionem politicarum communicationum. et circa hoc duo facit. primo distinguit amicitiarum species secundum distinctionem politicarum communicationum. secundo ostendit [illegible] amicitie species [illegible], ibi: secundum unamquamque etc. circa primum duo facit. primo distinguit politicas communicationes adinvicem. secundo distinguit secundum eas amicitiarum species, ibi: Similitudines autem

coetaneos

sunt propter duo facit

politiae. secundo ad earum similitudinem assignat species communicationum

Circa primum duo facit. primo distinguit species politiarum, secundo ibi Similiter autem etc. Circa primum tria facit. primo assignat species politiarum, secundo comparat eas ad invicem ibi Horum autem etc., tertio ostendit quomodo corrumpuntur ibi Transgressio autem regni etc. Dicit ergo primo quod tres sunt species politiae rectae et totidem sunt corruptiones sive transgressiones earum. rectae quidem politiae sunt tres scilicet regnum quod est principatus unius, et aristocratia quae est potestas optimorum eo quod in ipsa civitas per virtuosos gubernatur. tertia autem est quae communi nomine vocatur politia [illegible] ut patet ii. et iii. politicae quae convenienter vocatur tymocratia a timos quod est precium, dicta quia [illegible] politia secundum census pauperibus et divitibus [illegible] ad publicas dignitates ut patet in iiii.to politicae. Deinde cum dicit Horum autem etc. comparat has politias ad invicem et dicit quod inter eas optimum est regnum scilicet quo unus optimus principatur. pessima autem est tymocratia in qua plures mediocres principantur. media autem aristocratia in qua pauci optimi principantur quorum tamen non est tanta potestas ad bene agendum sicut unius optimi propter multitudinem principum. Deinde cum dicit Transgressio autem etc. agit de corruptione sive transgressione predictarum politiarum et primo de corruptione regni, secundo de corruptione aristocratiae ibi Ex aristocratia autem etc., tertio de corruptione tymocratiae ibi Ex tymocratia autem etc. Circa primum duo facit. primo quidem proponit quod intendit et dicit quod transgressio sive corruptio regni vocatur tyrannis et hoc manifestat per hoc quod utraque sunt monarchiae id est principatus unius, sicut enim in regno principatur unus ita in tyrannide. secundo assignat differentiam eorum ad invicem et dicit quod plurimum distant et ex hoc apparet quod sunt contraria [illegible] et medium [illegible]. hanc autem differentiam manifestat dicens quod tyrannus intendit in suo regimine quod est utile sibi ipsi, rex autem intendit ad quod est utile subditorum et hoc probat quia non potest vere dici rex qui non est per se sufficiens ad regendum id est sit superexcellens in omnibus bonis animae et corporis et exteriorum rerum ut sic dignus et potens ad principandum. cum autem talis sit non indiget aliquo et ideo non intendet ad utilitatem suam quae est indigentis, sed ad hoc quod benefaciat subditis. qui est contrarium [illegible] ille qui non est talis scilicet superexcellens in omnibus bonis magis potest dici electus [illegible] forte aliquibus ad principandum quam rex. sed tyrannus se habet contrario modo ad regem quia quaerit bonum sibi ipsi. patet quod ipsa corruptio est pessima [illegible] optimo contrarium. dicitur autem aliquis ex regno quod est optimum [illegible] aliud est quod privat monarchiae id est principatus unius et rex qui fit malus dicitur tyrannus. unde patet quod tyrannis est pessima. Deinde cum dicit Ex aristocratia autem etc.

agit de corruptione aristocratiae et dicit quod aristocratia fit transgressio in oligarchiam quae est principatus paucorum, et hoc propter maliciam eorum qui principantur qui bona civitatis non distribuunt secundum dignitatem, sed omnia bona vel plurima eorum usurpant sibi ipsis et semper principes eosdem statuunt hoc plurimum intendentes ut divites ipsi et alii eorum et ex hoc provenit quod loco magis virtuosorum qui secundum aristocratiam principantur pauci et mali. Deinde cum dicit Ex tymocratia autem etc. agit de corruptione tymocratiae et dicit quod corrumpitur in democratiam quae est potestas populi. [illegible] hae politiae sunt [illegible] id est vicinae [illegible] primo quidem quia tymocratia quae est potestas plurium est principatus multitudinis sicut et democratia. secundo quia in utraque politia omnes qui sunt in honorabilibus [illegible] fiunt aequales. [illegible] quia in tymocratia intenditur bonum divitum et pauperum, in democratia autem intenditur solum bonum pauperum. unde minime prava est democratia [illegible] tymocratia quae est recta politia. [illegible] species politiarum [illegible] transmutantur ad invicem et ita de facili corrumpuntur sicut predictum est. Deinde cum dicit Similitudines autem etc. distinguit secundum predictas similitudines communicationes yconomicas et primo ostendit quid in eis similatur regno et tyrannidi, secundo quid aristocratiae et oligarchiae ibi [illegible] autem etc., tertio quid democratiae et tymocratiae ibi Tymocratica autem etc. Circa primum duo facit. primo proponit quod intendit et dicit quod similitudines et exemplaria predictarum politiarum [illegible] in domesticis conversationibus. secundo ibi Patris quidem etc. ostendit quid [illegible] regno et dicit quod communicatio quae est inter patrem et filios habet similitudinem regni quia pater habet curam filiorum sicut rex subditorum [illegible] regia potestate appellavit patrem [illegible] apparet quod [illegible] in domo est species regni. secundo ibi In persis autem etc. ostendit quid respondeat in domibus tyrannidi et ponit duos modos quorum unus est secundum quod [illegible] pater se habet ad filios [illegible] aliud autem modo est quo dominus se habet ad servos [illegible] ad suam propriam utilitatem [illegible] duo modi [illegible] Deinde cum dicit Viri autem et uxoris etc. ostendit quid in domibus respondeat aristocratiae et oligarchiae et circa hoc duo facit. primo ostendit quid respondeat aristocratiae et dicit quod principatus [illegible] in domo est aristocraticus, quia vir habet dominium secundum dignitatem [illegible] quae pertinent ad virum secundum suam dignitatem et dimittit uxori illa quae pertinent ad eam. secundo ibi Omnium autem etc. ponit duos modos corruptionis oligarchicae

recedit

qi

| Aliam autem convenientem est vocare communi nomine politiam eo quod est communis et divitibus et pauperibus ut patet in 2o politicae.

quorum unus est quia vir vult omnia disponere et nulli rei dominium relinquit uxori. Hoc enim secundum dignitatem est, non secundum quod melius est. Aliquando autem est quando uxores totaliter principantur eo quod ipse sunt heredes et ideo principatus non fit secundum virtutem sed propter divitias et potentiam sicut accidit in olygarchiis. Deinde cum dicit Tymocratie autem etc. ostendit cui assimiletur tymocratia et primo quod assimiletur tymocratie et dicit quod principatus quo fratres dominantur in domo videtur esse tymocraticus eo quod fratres sunt equales nisi in quantum distant secundum etatem in qua si multum distant non videtur fraterna amicitia sed magis paterna. Secundo ibi Democratia autem etc. ostendit quid videatur quid democratie et dicit quod quedam alteratio democratia est in habitaculis quando non habent dominum sicut etiam locum inveniunt in hospitio, quia omnes sunt equales et si aliquis principetur habet debilem principatum sicut qui preficitur ad expensas faciendas et unusquisque eorum habet potestatem in domo sicut in democraticis quilibet de populo habet potestatem quantum ad exequendum et principes parum possunt.

Secundum unamquamque autem etc. Postquam philosophus distinxit diversas species politie et corruptionum hic distinguit amicitias secundum species predictas et circa hoc duo facit. Primo proponit quod intendit et dicit quod secundum unamquamque urbanitatem, id est politie ordinem, videtur esse quedam amicitie species accidentaliter eo quod in unaquaque politia invenitur aliquod iustum. Amicitia autem et iustitia quodam modo circa eadem sunt ut dictum est. Secundo ibi Regi quidem etc. manifestat propositum et primo quidem quantum ad politias rectas, secundo quantum ad politias perversas ibi In transgressionibus autem etc. Circa primum tria facit. Primo ostendit qualis sit amicitia secundum regnum, secundo qualis secundum aristocratiam ibi Viri et uxori ad invicem etc., tertio qualis secundum tymocratiam ibi Fraternalis autem etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit qualis sit amicitia inter regem et subditos, secundo comparat amicitiam paternam regali ibi Talis autem et paterna etc. Dicit ergo primo quod inter regem et subditos est amicitia secundum excessum beneficii sicut et beneficiantis beneficiato. Pertinet enim ad regem ut beneficiat subditis, si ipse sit bonus et habeat curam subditorum ut bene operentur, intendit enim subditos facere virtuosos. Unde et nominatur ex hoc quod curat subditos sicut pastor oves. Propter quod Homerus vocavit Agamemnonem nominans pastorem populorum. Deinde cum dicit Talis autem et paterna etc. comparat paternam amicitiam regali et circa hoc tria facit. Primo comparat amicitiam paternam regali et dicit quod amicitia paterna talis est, scilicet sicut regali, sed differt. Autem etc. ostendit differentiam utriusque amicitie et dicit quod predicte due amicitie differunt magnitudine beneficiorum. Quamvis enim beneficium regis simpliciter sit maximum inquantum respicit totam multitudinem, tamen pater causa prima beneficium prestat

est maius est enim pater filio causa essendi quod maius est bonorum. Secundo quantum est sibi causa educationis que requiritur ad maximum. Tertio quantum est sibi causa nutrimenti, tertio instructionis est sibi causa disciplinae. Hec autem tria non attribuuntur patribus respectu filiorum sed etiam progenitoribus, scilicet avis et proavis respectu nepotum et pronepotum. Tertio ibi Et natura etc. ostendit quod utrique scilicet quod talis amicitia paterna sicut et regalis est in principibus, dicit quod pater principatur filiis et progenitores nepotibus sicut et rex subditis. Unde et filii sunt inferiores patribus et nepotes progenitoribus sicut et subditi inferiores regibus. Deinde cum dicit Iustum autem etc. ostendit quo pacto amicis huiusmodi amicitie et ponit duo quorum unum est quod omnis huiusmodi amicitia consistit in quodam excessu unius ad alterum et propter hoc in regibus et subditis hoc est manifestum. Manifestat hoc etiam patres et filios, quia nam pater est secundum excessum et non est qui principatur, unde eis debetur honor, id est excellentia debetur, ut iustum est et item debetur ei contrario. Aliud autem est quod iustum amicitie non est secundum iustum equalitatem, sed secundum proportionem ut scilicet rex faciat subditis quod subditi regi, vel pater filio quod filius patri. Sed attendendum proportionem, id est secundum dignitatem, ut scilicet unusquisque faciat alteri quod dignum est, quia sic etiam amicitia inter eos aliquatenus est ut unus alterum amet secundum quod dignum est. Deinde cum dicit Viri et uxoris etc. ostendit qualis sit amicitia secundum aristocratiam et dicit quod amicitia que est inter virum et uxorem est talis sicut ea que est in aristocratia in qua principantur aliqui secundum virtutem et propter eorum amantes, quia illi principantur secundum meliores, quia attribuunt eis plus de bonis, in quantum scilicet plures et virtuosiores dignitate. Quia in principatu attribuitur secundum honorem. Quia et illi agunt et pertinent et unicuique congruat secundum iustitiam secundum aristocratiam et ita est etiam in amicitia viri et uxoris. Vir enim melior est principatur uxori etiam ut preponitur ei in his que sunt uxoris. Deinde cum dicit Fraternalis autem etc. ostendit qualis amicitia assimilatur tymocratie et dicit quod amicitia que est inter fratres assimilatur etatibus, id est amicitie coetaneorum. Fratres enim sunt equales et coetanei et tales ut plurimum sunt unius disciplinae et unius moris, ut plurimum eo quod mores sequuntur consuetudinem in qua nutriti sunt. Et ex hoc patet quod talis amicitia assimilatur amicitie que est secundum tymocratiam in qua cives principantur sunt equales et epiikes, id est virtuosi. Vult innuere quod ipsi principantur vicissim, scilicet quod unus non habet totum principatum sed particularem ita quod principatum equalem et sic etiam est amicitia inter eos et hoc manifeste assimilatur amicitie fraternorum et coetaneorum sive sociorum. Deinde cum dicit In transgressionibus autem etc. ostendit qualis sit amicitia secundum politias corruptas et circa hoc tria facit. Primo ostendit quod in tyrannide est parva de amicitia. Secundo ostendit in qua earum sit minima

de amicitia ibi. Minime autem in deterioribus etc. dicit quod
primo quod in transgressionibus, id est in politiis corruptis,
sicut parum est de iustitia, ita et parum est de
amicitia, quae est quaedam iustitia. Secundo ibi ... [illegible]
Deinde cum dicit: Et minime in pessima etc. osten-
dit in qua corruptarum politiarum sit minimum
de amicitia. Et circa hoc tria facit: primo proponit
quod intendit; secundo probat propositum ibi: In quibus enim
nihil etc.; tertio ostendit qualiter debeat intelligi
quod dictum est, ibi: Secundum quidem igitur etc. Dicit ergo primo
quod etiam in corruptis politiis sic parum de ami-
citia, in pessima politiarum corruptarum, scilicet in ty-
rannide, in qua aut nihil aut valde parum est
de amicitia. Deinde cum dicit: In quibus enim etc.
probat propositum, quia enim amicitia in communicatione con-
sistit, ut supra dictum est, manifestum est quod ubi nihil est com-
mune principanti et subiecto, nihil est ibi, puta cum tyrannus
suum proprium bonum intendit, ibi amicitia inter eos
esse non potest, sicut nec iustitia; et inter eos nihil est commune,
scilicet tyrannus usurpat sibi totum bonum quod de-
beret impertiri. Hoc autem accidit in tyrannide quia
tyrannus non intendit bonum commune sed proprium, et ita
se habet ad subditos sicut artifex ad instrumentum
et anima ad corpus et dominus ad servum; utitur enim tyran-
nus subditis ut servis. Haec enim tria quae dicta
sunt iuvantur ab his quibus utuntur, sicut instru-
mentum ab eo, scilicet anima corpus, ... [illegible]
instrumentum ab artifice. Non tamen est amicitia
ad ea quibus utuntur, quia si in aliquo prosunt eis,
non intendunt propter bonum eorum, sed suum, quod refertur
ad proprium bonum. Et hoc praecipue manifestum est de
artifice in comparatione ad inanimata, ad quae
neque est amicitia neque iustitia, quia non communicant in
operationibus humanae vitae. Et similiter non est amicitia
ad equum vel bovem, quia sunt irrationalia. Et ita etiam
non est amicitia domini ad servum inquantum est servus,
quia nihil habet commune, totum bonum suum est domini,
sicut totum bonum instrumenti est artificis; servus enim
est quasi instrumentum animatum, sicut et instrumentum
est servus inanimatus. Deinde cum dicit: Secundum quidem
igitur etc. ostendit qualiter intelligatur quod dictum est. Et
dicit quod secundum quod est servus, non est amicitia domini ad
servum; sed inquantum est homo est amicitia ad ipsum, in-
quantum est homo; videtur enim esse aliquod iustum cu-
iuslibet ad omnem hominem, inquantum potest communicare
in aliqua conventione, id est in aliquo pacto vel promisso,
et similiter in amicitia potest esse amicitia domini ad servum
inquantum est homo. Et sic patet quod in tyrannide, in
qua principes utuntur subditis ut servis, parum est
de amicitia et iustitia. Deinde cum dicit: In demo-
cratiis autem etc. ostendit in qua cor-
ruptarum politiarum sit plurimum de amicitia. Et
dicit quod in democratia, quia in hac politia illi
qui principantur multi intendunt ad com-
mune bonum multitudinis, scilicet popularem, ... [illegible]
... [illegible] principaliter ad bonum

popularium; oligarchicum autem medio modo se habet,
quia scilicet intendit ad bonum multorum, sed tamen
divitum, non ad bonum unius tantum sicut tyrannus, sed
ad bonum paucorum.
Distinctiones autem quidem igitur etc. Postquam philosophus di-
stinxit species amicitiae secundum species politiae et
regiminis, consequenter hic secundum alia distinguit amici-
tias. Et circa hoc duo facit: primo ponit com-
munem distinctionem amicitiarum; secundo specialiter agit
de cognatica amicitia, ibi: Et cognatica autem etc.
Circa primum tria facit: primo ... [illegible]
distinguit amicitias ... [illegible]
sicut supra dictum est, omnis amicitia in communi-
catione consistit, ibi: ... [illegible]
distinguit secundum communicationes species amicitiae, in
quibus ... [illegible] et dicit quod secundum differentiam com-
municationis potest aliquis distinguere ab invicem et
ab aliis amicitiam cognaticam, id est quae est inter consan-
guineos, et etairicam, id est quae est inter ... [illegible]
... [illegible] in origine et ... [illegible]
in nutritione. Tertio ibi: Politicae autem etc. osten-
dit secundum hoc amicitias de quibus prius dictum est. Et
dicit quod amicitiae politicae, id est quae sunt inter cives,
vel tribules, et navales, id est inter ... [illegible]
... [illegible] et quae sunt communicativae, id est inter eos
qui simul peregrinantur, et quaecumque aliae tales sunt,
similiter ... [illegible]
communicativae quam cognatica et etairica. Huiusmodi enim
amicitiae manifeste videntur esse ... [illegible] amicitiae
sic communicatio ... [illegible] amicitia
quae est inter eos qui simul peregrinantur ... [illegible] in-
ter cognatica et etairica ... [illegible] aliquid ...
... [illegible] in quo communicant ... [illegible]
... [illegible]. Deinde cum dicit: Et cognatica etc.
determinat specialiter de quibusdam amicitiis ... [illegible] et
primo de amicitia cognata; secundo de amicitia quae est inter
virum et uxorem, ibi: Viro autem et uxori etc.
Circa primum duo facit: primo distinguit cog-
natas amicitias; secundo ... [illegible] singularum
assignat, ibi: ... [illegible] ad invicem etc. Circa primum
tria facit: primo agit de amicitia patris ad
filium; secundo de amicitia fratrum ad invicem, ibi: Fratres
autem etc.; tertio de amicitia aliorum consanguineorum,
ibi: Nepotes autem etc. Circa primum duo facit: primo
... [illegible] secundo ... [illegible] et dicit
ad alias consanguineorum amicitias. Et dicit quod
est amicitia cognatorum, videtur esse multifaria,
id est in multas species divisa, sed omnis ... [illegible]
... [illegible] amicitiae dependere
ex paterna, sicut ex principali, ut ex ... [illegible]
... [illegible], ibi: Parentes amant etc. assignat ... [illegible]
huius amicitiae, et dicit quod parentes diligunt filios
eo quod sunt ad ipsos existentes ... [illegible]
... [illegible]
... [illegible]
... [illegible] quis amat ... [illegible]

pone et pri

declarat ut in nono dicetur. Unde rationabile est quod paterna amicitia. Filii autem diligunt parentes magis ut ens esse ab eis sicut si pars separata diligeret totum a quo separatur. Deinde ibi Magis autem sciunt etc. Comparat amicitiam paternam ad filialem. Et circa hoc tria facit. Primo praefert amicitiam paternam filiali. Secundo praefert amicitiam maternam paterne ibi Ex hiis autem manifestum etc. Tertio manifestat quoddam quod dixerat ibi Parentes quidem igitur etc. Circa primum ponit tres rationes quarum prima talis est. Tanto aliquid rationabile est magis amare quanto magis cognoscit dilectionis causam. Sicut autem dictum est causa quod parentes amant filios est quod sunt aliquid ipsorum. Causa autem quod filii diligunt est quia sunt a parentibus. Magis autem possunt scire patres qui sunt ex eis nati quam filii ex quibus parentibus sunt nati. Parentibus enim nota est generatio, non autem filiis qui non dum erant. Unde rationabile est quod parentes magis ament filios quam e converso. Secundam ponit ibi Et magis quo approximat etc. Quae talis est. Causa dilectionis naturalis amici coniuncti est propinquitas unius ad alterum. Sed ille a quo aliquid generatur propinquior est genito quam generans. Unde sicut dictum est est aliquid generati pars generantis separata unde videtur appari ad generantem sicut partes separabiles a toto puta dens vel capillus vel siquid est aliud huiusmodi. Huiusmodi autem partes quae separantur a toto magnam propinquitatem habent ad totum quia totum inest quodammodo partes. Sed non autem e converso et ideo ad partes vel nihil vel parum attinet totum pertinent quam e converso. Non enim se habet ad totum ut est ipse toti sicut tota pars eodem modo. Unde rationabile est quod parentes magis diligant filios quam e converso. Tertiam rationem ponit ibi Et tempore multitudine etc. Manifestum est enim quod amicitia quae per diuturnitatem temporis confirmatur manifestatur. Constat autem quod in maiori temporis multitudine parentes diligunt filios quam e converso. Parentes enim diligunt filios statim natos. Sed filii diligunt parentes tempore quo acceperunt intellectum, id est intellectum vel ad minus sensum ad discernendum parentes ab aliis sicut apparet in pueris qui appellant patres et feminas matres ut dicitur in primo physicorum. Unde rationabile est quod parentes plus diligant filios quam e converso. Deinde cum dicit Ex hiis autem etc. Comparat amicitiam maternam dilectioni paterne et dicit quod ex praedictis rationibus potest esse manifestum quare matres magis amant. Et hoc quidem manifestum est quantum ad primam rationem: magis enim possunt scire matres qui sunt eorum filii quam patres. Similiter et quantum ad tertiam rationem patet: tempore enim matres ex conceptu concipiunt amoris affectum ad filios quam patres. Sed quantum ad secundam rationem pertinet quidem sic, patrem autem aliter se habet. Secundum philosophum enim pater dat filio principium formae, praemissum formam in materia non in matre ut dicitur in libro de generatione animalium. Deinde cum dicit Parentes quidem igitur etc. Manifestat id quod dixerat in secunda ratione scilicet filii magis sunt proximi parentibus quam e converso. Hoc enim contingit quia parentes diligunt filios sicut seipsos. Filii enim qui ex parentibus generantur sunt quasi ipsi parentes alii altera existentes in hoc solum quod ab eis separantur. Sed filii diligunt parentes non sicut ipsorum existentes quam magis sint ab eis nati. Deinde cum dicit Fratres autem etc. Determinat de

Ratio

dilectionis in

sic

2 p°

amicitia fraterna. Et primo ponit rationem huius amicitiae. Secundo ostendit per quid huiusmodi amicitia confirmatur ibi Magnum autem etc. Dicit ergo primo quod fratres se amant ad invicem ex eo quod ab eisdem nascuntur. Eo enim quod eodem modo se habent illi invicem sunt quasi eadem. Unde et filii sunt quodammodo idem parentibus sicut dictum est. Identitas autem filiorum ad illa scilicet ad parentes facit ipsos filios quodammodo esse idem. Et inde est quod fratres dicuntur esse ex eodem sanguine et ex eadem radice et per alia huiusmodi. Et quamvis sanguis parentum qui est radix eorum sit idem simpliciter remanet tamen aliquo modo ista identitas et in filiis qui divisi sunt a parentibus et ab invicem. Deinde cum dicit Magnum autem etc. Ostendit per quid huiusmodi amicitia confirmatur. Et dicit quod multum confert ad fraternam amicitiam quod fratres sunt coaevi et propinqui secundum aetatem, quia illi qui sunt coaetanei se invicem diligunt et homines eiusdem consuetudinis scilicet similiter nutriti conveniunt secundum mores quod est causa mutuae dilectionis. Et inde est quod amicitia fraterna similis est etariae id est sodalitiae. Deinde cum dicit Nepotes autem etc. Determinat de amicitia aliorum consanguineorum et dicit quod nepotes et alii consanguinei appropinquant sibi invicem propinquitate generis et amicitiae magis vel minus, id est magis vel minus procedunt ex fratribus qui sunt filii eorundem parentum. Ex hoc enim dicuntur consanguinei quia ab eisdem procedunt. Dicuntur autem magis vel minus propinqui inquantum sunt propinquiores vel remotiores a principio scilicet a prima radice consanguinitatis. Primum autem vel quod accipitur in similitudinem ingenuitas. Deinde cum dicit Et ad parentes etc. Ponit autem proprietates praedictarum amicitiarum. Et primo ponit de filiis. Secundo de fratribus ibi Est autem in fraterna etc. Tertio eius quae est inter alios consanguineos ibi Analogum autem etc. Circa primum ponit duas proprietates quarum prima est quod filii habent amicitiam ad parentes sicut ad bonum et excellens quia ipsi sunt maxime benefactores inquantum ipsi sunt filiis causa essendi et nutriendi et disciplinae. Et talis est etiam amicitia hominis ad deum. Secundam proprietatem ibi ponit Habet autem etc. Et dicit quod amicitia quae est inter filios et parentes habet et delectationem et utilitatem tanto magis quam amicitia extraneorum quanto magis a parentibus bona receperunt ex quo convivunt quod facit sibi invicem magis esse utiles et delectabiles. Deinde cum dicit Est autem etc. ponit proprietatem fraternae amicitiae et dicit quod in fraterna amicitia inveniuntur eadem quae inveniuntur in amicitia etariorum vel sodalium. Et si fratres sunt studiosi id est virtuosi et totaliter sibi similes in moribus tanto magis in coniunctione est inter eos amicitia quanto sibi invicem sunt proximiores. Et hoc quidem secundum tria. Primo quidem secundum diuturnitatem temporis quia statim nati se invicem dilexerunt. Secundo secundum personarum similitudinem: magis enim inesse videtur moribus quod fratres qui sunt ex eisdem geniti et sic unius ritus consueti similiter disponuntur et sunt simul nutriti et similiter disciplinati a parentibus. Tertio secundum experientiam amicitiae quia secundum multum tempus unus probavit alium. Et ideo horum amicitia est maxima et firmissima. Deinde cum dicit Analogum autem etc. ponit proprietatem amicitiae quae est inter alios consanguineos et dicit

quod ea que pertinent ad amicitiam consanguineorum aliorum accipe secundum proportionem amicitie fratrum quia alii consanguinei derivantur a fratribus ut supra dictum est. Deinde cum dicit viro autem et uxori etc. Determinat de amicitia viri et uxoris et circa hoc tria facit primo assignat rationes amicitie secundo ostendit per quid huiusmodi amicitia confirmetur ibi coniunctio autem etc. tertio respondet cuidam questioni ibi qualiter autem convivendum etc. circa primum duo facit primo ponit primam rationem huius amicitie secundo ostendit quod huiusmodi amicitia se habeat ad omnes rationes amicitie ibi propter hoc autem etc. circa primum duo facit primo ponit primam rationem huius amicitie que convenit eis quia illud habent alia sed ponit rationem que propria est hominibus ibi alius quidem etc. Dicit ergo primo quod inter virum et uxorem videtur esse quedam amicitia naturalis et hoc probat per locum a minori homo enim est animal politicum et multo magis animal coniugale quod sic probat duabus rationibus quarum prima est quod ea que sunt priora et necessaria magis videntur ad naturam pertinere societas autem domestica ad quam pertinet coniunctio viri et uxoris est prior quam societas civilis sicut pars est prior toto et magis necessaria quia societas domestica ordinatur ad actus necessarios vite scilicet generationem et nutritionem unde patet quod homo naturaliter est animal coniugale quam politicum secunda ratio est quia generatio filiorum ad quam ordinatur coniunctio viri et uxoris est communis aliis animalibus et ita sequitur naturam generis et sic patet quod homo magis est secundum naturam animal coniugale quam politicum. Deinde cum dicit alius quidem etc. assignat propriam rationem amicitie coniugalis que convenit tantum hominibus concludens ex premissis quod in aliis animalibus est coniunctio inter marem et feminam tantum sicut dictum est scilicet solum ad generationem filiorum sed in hominibus mas et femina cohabitant non solum causa generationis filiorum sed etiam propter ea que sunt necessaria ad humanam vitam statim enim apparet quod opera humana que sunt necessaria ad vitam sunt distincta inter marem et feminam ita quod quedam conveniunt viro puta ea que sunt exterius agenda et quedam uxori sicut nere et alia que sunt domi agenda sic ergo sibi invicem sufficiunt dum uterque propria opera redigit in commune unde patet quod amicitia coniugalis in hominibus non solum est naturalis sicut in aliis animalibus in quantum ordinata ad opus nature quod est generatio sed etiam yconomica in quantum ordinata ad sufficientiam vite domestice. Deinde cum dicit propter hoc autem etc. ostendit qualiter huiusmodi amicitia se habeat ad tres rationes amicitie et dicit quod ex predictis apparet quod amicitia coniugalis habet utilitatem in quantum scilicet per eam sit sufficientia vite domestice habet etiam delectationem in actu generationis sicut et in aliis animalibus et si vir et uxor sint epiekes id est virtuosi potest eorum amicitia esse propter virtutem est enim aliqua propria virtus et viri et uxoris et ipsi propter hoc gaudebunt amicitia reddet iocundam utrique et sic patet quod in amicitia viri et uxoris est et propter virtutem et propter utile et propter delectabile. Deinde cum dicit coniunctio autem etc.

ostendit per quid firmetur huiusmodi amicitia et dicit quod tales videntur firmius coniuncti esse illi qui filios habent et inde est quod steriles qui scilicet carent prole citius abiunguntur seu separantur sicut fiebat apud antiquos separatio matrimonii sterilitatis causa et huius ratio est quia filii sunt commune bonum ambobus scilicet viro et uxori quorum coniunctio est propter prolem illud autem quod est commune continet et conservat amicitiam que ut supradictum est in communicatione consistit. Deinde cum dicit qualiter autem etc. respondet cuidam questioni scilicet qualiter debeant vir et uxor convivere et universaliter et quomodo unusquisque amicus se habeat ad alium et dicit quod querere qualiter se habeat vir ad uxorem et uxor ad virum et universaliter amicus ad amicum nichil aliud est quam querere qualiter iustum sit in ipsis non enim videtur idem esse iustum amico ad amicum et extraneum et amicum et condiscipulum et ideo hec consideratio pertinet ad yconomicam seu politicam.

Tribus itaque existentibus etc. Postquam philosophus distinxit amicitie species hic ostendit qualiter in eis fiunt accusationes seu querimonie et circa hoc tria facit primo ostendit quid oporteat in amicitiis observari ad querimonias vitandas secundo ostendit in quibus amicitiis sunt querimonie ibi sunt autem accusationes etc. tertio ostendit quod sit causa querimonie ibi videntur autem quemadmodum etc. Dicit ergo primo quod cum tres sint species amicitie ut supra dictum est scilicet propter virtutem propter delectabile et propter utile et in unaquaque earum possunt amici se habere vel secundum equalitatem vel secundum excellentiam et hoc manifestat per singulas species amicitie in ea que est secundum virtutem possunt amici esse et illi qui sunt equaliter boni et quorum unus est melior altero et similiter in amicitia delectabilium possunt esse equaliter delectabiles vel unus secundum excellentiam et defectum similiter in amicitia que est propter utile possunt sibi invicem utilitates adequari et quandoque differre secundum magis et minus. Sic ergo si sunt equales amici secundum equalitatem amicitie oportet quod adequentur et quantum ad hoc quod est amare vel scilicet equaliter uterque alterum diligat et quantum ad reliqua que sunt communia amicorum. Si autem sunt inequales oportet quod utrique eorum assignetur ad secundum proportionem excessus et defectus. Deinde cum dicit sunt autem accusationes etc. ostendit in quibus amicitiis fiunt querele et primo proponit quod intendit secundo manifestat propositum ibi illi quidem etc. Dicit ergo primo quod rationabiliter contingit quod accusationes et querele fiunt solum vel maxime in amicitia que est propter utile vel in ea que est propter utile. Deinde cum dicit illi quidem etc. manifestat propositum et primo ostendit quod in amicitia que est propter virtutem non fit accusatio vel querela secundo quod nec etiam multum in amicitia que est propter delectabile ibi sed omnino etc. tertio ostendit quod maxime fit accusatio et querela in amicitia que est propter utile ibi que autem propter utilitatem etc. Dicit ergo primo quod illi qui sunt amici propter virtutem

amici sint propter hoc quod sibi invicem benefaciant. Secundo, est propria operatio virtutis et amicitiae ut homo bene operari ad amicum. Et cum ita sit quod utrique ad se invicem certant ut obsequantur amico, ex parte eorum non consurgunt accusationes et pugnae. Nullus enim contristatur de eo qui se amat et sibi benefacit; sed si gratiosus sit ille qui recipit beneficium, ulciscitur ad retribuendum per aliud beneficium. Et si detur quod unus eorum sit superexcellens, quamvis non tantum recipiat quantum impendit, tamen si sortiatur illud quod appetit, non accusabit amicum suum; hoc autem quod uterque appetit est bonum, id est virtuosum et honestum. Et hoc est illud quod non excedit facultatem amici. Deinde cum dicit: non multum autem etc., dicit qualiter se habeat circa amicitiam delectabilem. Et dicit quod nec etiam in amicitia quae est propter delectationem plurimum fiunt accusationes et querelae. Si enim amici conveniunt sibi in mutua societate gaudentes, uterque habet quod quaerit, scilicet delectationem, et non est multus locus querelae. Si autem unus ab alio delectationem recipiat, ridiculum est quod ille alium accuset quia ei delectationem non exhibet, cum in sua potestate sit ei cum illo non morari. Deinde cum dicit: ea autem quae propter utile etc., ostendit qualiter se habeat in amicitia utili. Et dicit quod illa amicitia quae est propter utile maxime patitur accusationes et querelas. Illi enim qui utuntur se invicem ad utilitatem semper plus indigent quam eis detur, et existimant quod minus recipiant quam eis conveniat, et ideo conqueruntur quod non tanta recipiant quanta indigent, putantes tamen se esse tantorum dignos. Econtrario autem benefactores dicunt quod non possunt ad tanta dare quanta sufficerent indigentiis illorum qui ab eis beneficia patiuntur. Deinde cum dicit: videtur autem quemadmodum etc., assignat radicem querelarum quae contingit in amicitia utilitatis. Et primo quantum ad aequales, secundo quantum ad inaequales, ibi: differentes autem etc. Circa primum duo facit. Primo assignat radicem, secundo movet dubitationem, ibi: determinandum autem hoc etc. Circa primum duo facit. Primo assignat radicem querelarum quae fiunt in amicitia utilis, secundo docet istas querelas vitare, ibi: potenti autem etc. Circa primum duo facit. Primo proponit, secundo exponit quod dixerat, ibi: est autem legalis quidem etc. Dicit ergo primo, quod duplex est iustum: unum quidem quod non est scriptum, sed consistit in iudicio rationis, quod supra nominavit iustum naturale; aliud autem est iustum secundum legem scriptum, quod supra nominavit iustum legale. Et similiter est duplex utilitas quae est in amicitia utili, quarum una est moralis, quae scilicet in hoc consistit quod unus exhibet utilitatem alteri secundum quod pertinet ad bonos mores, et haec utilitas attenditur in ipso contractu. Alia autem est utilitas legalis, quae scilicet exhibet utilitatem alteri secundum quod est lege statutum. Maxime ergo fiunt accusationes in amicitia utili, quando non secundum idem fit commutatio utilitatis, puta cum unus exhibet utilitatem secundum exigentiam legalem, alter non requirit eam secundum exigentiam bonorum morum,

et sic fit dissolutio amicitiae. Deinde cum dicit: est autem legalis etc., manifestat quod dixerat. Et primo quantum ad utilitatem legalem, secundo quantum ad moralem, ibi: moralis autem etc. Dicit ergo primo, quod legalis utilitas consistit ex dictis, id est in commutationibus quae sunt ex pactis invicem. Et haec est duplex. Quaedam enim est omnino forensis, id est pertinens ad forum, sicut in contractibus emptionis et venditionis quae sunt ex manu in manum, scilicet cum statim aliquis accipit pretium. Quaedam autem est magis liberalis, quae habet tempus dilationis. Sed cum determinatur et quid et quo debeat dari, et sic non est dubium secundum iustitiam quid sit debitum; est tamen hic quaedam amicabilis dilatio eius quod debetur. Et ideo apud quosdam talium non est per aliquod iudicium iustitia exhibenda, sed fiducialiter sicut in amicitiis, et existimant quod propter hoc sit diligendum. Deinde cum dicit: moralis autem etc., exponit quae sit moralis utilitas. Et dicit quod moralis utilitas non consistit in dictis, id est in pactionibus quae sunt expressae; sed sicut contingit id quod est dari amico, ita unus dat cuilibet alii sine pacto forensi expresso. Sed tamen quantum ad intentionem ille qui dat dignum reputat ut reportet aliquid aequale vel magis, ac si non esset gratis datum sed accommodatum. Si autem non hoc modo fiat commutatio, ut scilicet ille qui accepit restituat et solvat aequale aut maius, ille qui dedit accusabit recipientem. Et quasi per deceptionem. Consequenter autem assignat causam eius. Et dicit quod hoc contingit ex eo scilicet quod ille qui gratis dat retributionem quaerit, quia omnes vel plures volunt et approbant honesta, sed tamen in suis actibus eligunt ea quae sunt utilia. Cum autem aliquis benefacit alteri non ea intentione ut aliquid recipiat, talis retributio beneficii est honesta; et ideo homines, cum ab aliis accipiunt, volunt videri hoc modo benefacere. Sed quod aliquis beneficia recipiat est utile, et ideo homines eligunt quaerentes aliud recipere. Deinde cum dicit: potenti autem etc., ostendit quomodo ista querimonia sit vitanda. Et dicit quod ille qui recipit beneficium, si potest, debet retribuere secundum dignitatem eorum quae percepit, et hoc voluntarie; quia non debet aliquis facere amicum involuntarie, ut scilicet velit gratis accipere ab eo qui non vult gratis dare. Sed in hoc peccavit a principio ille qui beneficium accepit, et hoc passus est ab eo a quo non oportebat; non enim recepit beneficium ab amico neque ab homine qui beneficium propter ipsum conferret, sed propter utilitatem. Et quasi ille qui beneficium recepit debet solvere damnum, sicut fit in dictis, id est in commutationibus quae fiunt ex pacto. Et si potest, reddet aequivalens ei quod recepit, dicens se totum restituisse. Si vero non possit reddere, neque ille qui accepit beneficium dignum reputat ut sit ab eo exigendum. Et ideo hoc observandum quod in tali beneficio quod retributionem intendit, si retribuere possit. Sed a principio, quando homo beneficium recipit, debet attendere a quo recipiat, utrum scilicet possit respondere vel non, ut sic sustineat se beneficiari

vel non. Deinde cum dicit Dubitationem autem habet etc.
movet dubitationem circa praedicta. Et primo proponit dubitationem
dicens quod dubium est utrum retributionem facere op-
orteat secundum quantitatem et qualitatem eius qui recepit bene-
ficium vel secundum operationem eius qui dedit beneficium. Se-
cundo ibi Patientes enim etc. assignat rationem du-
bitationis. Illi enim qui recipiunt beneficia intendentes
attenuare suscepta beneficia dicunt se talia re-
cepisse a benefactoribus quae parva erant illis ad dandum
et quae illi poterant de facili ab aliis recipere.
Contra autem benefactores volentes magnificare sua bene-
ficia dicunt se contulisse maxima eorum quae habebant
et qualia non poterant ab aliis recipere et quod ea contu-
lerunt in periculis et in magnis necessitatibus. Tertio
ibi Vel propter utile etc. Solvit dubitationem. Et dicit
quod si amicitia sit propter utile mensura retributionis
debet accipi secundum utilitatem eius qui passus est
beneficium. Iste enim est qui indiget beneficio et suffi-
cit ei quod recompenset recte aequalem retributionem.
Tantum enim fuit adiutorium benefactoris quantum recepit,
sed ad minus tantum debet reddere quantum accepit de
adiutorio et si plus faciat melius est. Amicitiae
autem quae sunt secundum virtutem non sunt querimoniae accusatio-
nes sicut supra dictum est, sed tunc mensura est facta
recompensatio et hoc electio vel voluntas conferentis
beneficium habet altitudinem iustitiae quod mensura virtu-
tis principalis electio quae est principale in illo prin-
cipalitas autem virtutis et moris consistit in electione,
et ideo in amicitia quae est secundum virtutem debet fieri
recompensatio secundum voluntatem eius qui beneficium
contulit, quamvis forte nullum auxilium ex hoc est
aliquis consecutus.

Inferunt autem et in his etc. Postquam philosophus ostendit
qualiter fiant accusationes in amicitia
aequalis quae est secundum aequalitatem, hic ostendit quomodo fi-
ant accusationes in amicitiis quae sunt secundum super-
excellentiam. Et circa hoc tria facit. Primo ponit contro-
versiam quae specialiter amicitiis in superexcellentia. Secundo a-
ssignat rationem utriusque ibi Existimat enim uterque
melior etc. Tertio determinat veritatem ibi Videtur autem
quod etc. Dicit ergo primo quod in amicitiis quae sunt se-
cundum superexcellentiam est quaedam dissensio et discordia
inter amicos, dum uterque scilicet et maior et minor
dignum reputat quod ipse plus habeat et si hoc non
fiat dissolvitur propter hoc amicitia. Deinde cum dicit
Existimat enim etc. Assignat rationem praedictae discor-
diae. Et primo ponit rationem ex parte meliorum. Secundo ex parte
indigentis ibi Indigens autem etc. Dicit ergo primo quod quantum ad amicitiam
quae est secundum virtutem ille qui est melior exi-
stimat dignum esse sibi quod plus habeat. Sic enim bo-
no debetur bonum, et ideo quod est melior plus de
bono attribuatur. Et similiter in amicitia quae est propter
utile ille qui est utilior existimat quod ipse debe-
at habere plus. Non enim sic oportet quod ille qui est in-
utilis aequalia recipiat ei qui utilior est.
Sed tunc quaedam ministratio et non amicitia

si amicitia quae est in amicitia continuetur et distri-
buatur secundum dignitatem operum ut scilicet ille qui me-
lius operatur plus habeat existimant enim quod sicut in
communicationibus pecuniae plus recipiunt illi
qui plus posuerunt ita et debeat esse in amicitia
ut qui plus apposuit ad amicitiam plus recipiat.
Deinde cum dicit Indigens autem etc. ponit ratio-
nem indigentis minoris. Dicunt enim indigentes et
minus valentes et deteriores in amicitia virtutis dicunt
enim quod ad amicum excellentem in bono pertinet quod
ipse sufficienter subveniat amicis indigentibus. Alias enim
quae esset utilitas quod aliquis esset amicus alicui
virtuoso vel potenti si nihil ab eo recipere deberet.
Deinde cum dicit Videtur autem etc. determinat veritatem
et primo proponit veritatem. Secundo manifestat eam ibi
Virtutis quidem etc. Tertio infert quoddam co-
rollarium ex dictis ibi Propter quod et utrumque etc. Dicit ergo quod
uterque scilicet et melior et inferior recte videtur aestimare,
id est dignum est quod uterque eorum ad plus habere
eis de eodem. Sed ei qui superexcellit debet plus da-
ri de honore, ei autem qui indiget debet plus da-
ri de lucro. Deinde cum dicit Virtutis quidem etc.
manifestat quod dictum est. Et primo probat pro-
positum ibi Sic autem haec etc. manifestat quod dictum
est. Et primo propositum. Secundo excludit quod-
dam ibi Possibile etc. Dicit ergo primo quod ei qui superex-
cellit plus debet dari de honore, quia honor est
praemium debitum operibus virtutis et beneficentiae. Sed
iuvamen indigentiae est lucrum quod percipitur a meliori.
Deinde cum dicit Sic autem et hoc etc. mani-
festat propositum per exemplum. Sic enim videmus accidere in urba-
nitatibus id est in dispositionibus civitatum. Non enim in
civitatibus honoratur ille qui nihil boni tribuit
communitati, sed ei qui aliquid boni communitati tribuit
quod bonum communitatis est honor. Non enim de facili contingit quod
aliquis accipiat simul divitias et honores a republica. Non enim
aliquis sustinet quod habeat minus quantum ad omnia, id est et quantum
ad divitias et quantum ad honores. Sed ei qui dimi-
nuitur in pecuniis recompensant quantum ad
honorem tribuentes honorem. Et ei qui potest recipere munera dandum est
id est quantum ad illud quod est secundum dignitatem, et ex-
hoc fiat aequalitas proportionalis in amicitiis et
sic amicitia conservatur. Sicut enim civitates quibusdam
exhibent honores, quibusdam pecuniam secundum digni-
tatem, sic faciendum est quod sint amici inaequales,
ut scilicet ei qui suo beneficio iuvatur in pecuniis
vel in virtute, vel qui a virtuoso, reddat
honorem ita quod retribuat secundum id quod est de equi-
valentia tamen quod est possibile. Deinde cum dicit
Possibile etc. Hoc quod sufficiat reddere quod est possibile
quia amicitia requirit id quod est possibile amico ita
quod id quod est dignum quod quia non est possibile
in omnibus beneficiis reddi condignum honorem,
sicut patet in honoribus qui exhibentur deo et
parentibus quibus nullus potest aliquid retribuere condignum.

quoniam maiores secundum rationem [illegible]

Si tamen aliquis famuletur deo et parentibus secundum suam potentiam videtur esse epieikes, id est virtuosus. Deinde cum dicit Propter quod et utique etc. infert quoddam corollarium ex dictis et primo concludit ex dictis quod non licet filio abnegare patrem sed patri licet quandoque abnegare filium. secundo ibi Debentem enim etc. manifestat quod dictum est duabus rationibus quarum prima est quod filius cum sit semper debitor patri propter suscepta beneficia debet ei reddere nec potest ad dignum facere beneficiis receptis unde semper remanet debitor et ideo non licet ei abnegare patrem sed illi quibus debetur habent potestatem dimittendi eos qui sibi debent et ita pater habet potestatem dimittendi filium. secundam rationem ponit ibi Simul autem forte etc. et dicit quod nullus filius videtur recedere a patre abnegando ipsum nisi forte propter excellentiam malitie quia praeter amicitiam illam que est inter filium et patrem humanum est quod aliquis non expellat eum qui sibi auxiliator est et ita inconveniens est quod filius expellat patrem sed si filius sit malus pater debet fugere eum vel ad minus non dare magnam operam ad auxiliandum ei subsidium quia per hoc in malitia crescet multi enim cum sunt mali nolunt bene pati ab aliis sed signum benefacere et si hoc est inutile. Ultimo autem concludit quod de hiis que ad speciem amicitie pertinent in tantum dictum est et sic terminatur sententia octavi libri.

In omnibus autem dissimilium etc.

Postquam philosophus ostendit quid est amicitia et determinavit de amicitie speciebus hic in nono libro determinat de amicitie proprietatibus et primo ponit proprietates amicitie secundo movet quasdam dubitationes circa determinata ibi Dubitationem autem habet etc. circa primum duo facit primo determinat ea que pertinent ad conservationem et dissolutionem amicitie secundo determinat de amicitie effectibus ibi Amicabilia autem etc. circa primum duo facit primo determinat ea que pertinent ad conservationem amicitie secundo determinat quedam que pertinent ad dissolutionem amicitie ibi Habet autem dubitationem et de eo etc. circa primum tria facit primo proponit id quod est amicitie conservativum secundo ostendit quomodo per defectum amicitie dissolvitur ibi In erotica quidem etc. tertio docet remedia contra hoc predicta ibi Dignitatem autem etc. et dicit quod in amicitiis equalium manifestum est quod amicitie salvantur per hoc quod equivalens redditur manifestat primo istius possibilitatem conservari amicitiam que est dissimilium personarum ad invicem quod magis dubium esse videbatur et dicit quod in omnibus talibus amicitiis dissimilium personarum puta patris ad filium regis ad subditum et sic de aliis adequatur et conservatur amicitia hoc est exhibetur analogia id est quod est proportionale et hoc manifestat per exemplum quia civili in politica iustitia sicut ante dictum est in V coriario et calciatori quantum reddit sit retributio secundum dignitatem quod est secundum proportionem et idem est de textore et de reliquis artificibus. Deinde cum dicit In erotica quidem etc. ostendit quid per defectum analogie turbatur amicitia et circa hoc duo facit primo ponit causam que est perturbationis amicitie non proportionaliter retributionem et dicit quod hic, scilicet in amicitiis delectabilibus, invenitur est querela [illegible] sicut admirabilis omnia [illegible] bilia refundi et cum [illegible] prestantes [illegible] et ideo contingit quod parvo perdendo sit. secundo ea que secundum amicitiam utilitatis puta aliquis et obsequia amicorum [illegible] petendo non possint et ideo ibi In amicitia autem etc. ostendit quomodo propter defectum analogie amicitia perturbatur et primo ostendit quod si sit in re apparens ab uno amico alteri secundo ostendit quid recompensans id quod querelam ibi Accusant autem etc. circa primum duo facit primo ponit causam perturbationis amicitie secundo ostendit in quibus amicitiis hoc contingat ibi Accusat autem talia etc. circa primum considerandum est quod recompensatio amicitie attenditur duo primo quidem quantum ad interiorem affectum amoris et quantum ad hoc dicit quod quandoque in amicitia contingit quod amator accusat eum quem amat quod ipse superabundanter amet non redamatur ab eo quem amat et quandoque talis accusatio est iniusta puta si contingat quod nichil habeat unde vere sit dignus amari secundo fit recompensatio amicitie quantum ad exteriora dona vel obsequia et quantum ad hoc dicit quod multotiens ille qui amatur accusat amatorem quia cum prius repromisit sibi omnia, postea tandem [illegible]. Deinde cum dicit Accidunt autem etc. ostendit in quibus amicitiis hoc contingat et dicit quod predicte mutue accusationes inter amatorem et amatum accidunt quando amator amat amatum propter delectationem, amatus autem amatorem propter utilitatem quandoque quod illi non existit quia scilicet non amatus exhibet amatori delectationem nec amator amato utilitatem et ideo sic dissolvitur amicitia cum non permaneat illa propter quam sola amicitia erat, non enim se invicem propter se ipsos diligebant sed propter predicta scilicet utilitatem et delectationem que non sunt permanentia et ideo nec tales amicitie sunt permanentes. sed sicut supra dictum est amicitia que est propter bonos mores est permanens quia scilicet ea amant se invicem propter se ipsos. Deinde cum dicit Differentia autem etc. ostendit quod amicitia turbatur per hoc quod non recompensat id quod querebat sed aliud et dicit quod multotiens amici contendunt ad invicem cum non recompensatur eis illa que appetunt et quedam alia tum enim aliquis non potitur eo quod desiderat, simile est ac si nichil ei fieret et ponit exemplum de quodam cithareda cui quidam repromisit quanto melius cantaret tanto plus ei daret cum autem in mane peteret remunerationem pretium sibi adimpleri petens, ille respondit quod ipse per delectationem reddidit ei delectationem quia quanto iste magis ille cantavit et ipse ei exhibuerat dicebat delectationem. si igitur sic reputaret uterque dimisisset, utique esset sufficiens recompensatio. sed quando unus querebat delectationem et alter lucrum, non est recompensatio cum unus querat quod alter non accipit, ille enim qui exhibet aliquid ad illud attendit quod indiget et huius gratia dat illa que dat. Deinde cum dicit Dignitatem autem etc. docet remedium contra predictas amicitie turbationes et circa hoc duo facit primo docet quid sit

obsequia ad hoc quod per amicitiam coniunctus secundo determi-
nat quandam dubitationem ibi Dubitationem autem habet etc. circa
primum duo facit primo ostendit ad quem pertineat esti-
mare dignam recompensationem in amicitiis secundo ostendit
qualiter fit recompensatio fiat ibi In quibus autem non fit
etc. circa primum duo facit primo ostendit quod estimatio di-
gne recompensationis pertinet ad eum qui primo ac-
cepit beneficium secundo ostendit quod ex eius defectu sequi-
tur accusatio manifesta ibi [illegible] autem etc. dicit
ergo primo quod estimare dignitatem recompensationis per-
tinet ad utrumque scilicet ad eum qui autem dedit et ad eum
qui accepit beneficium sed tamen ille qui autem dedit videtur
[illegible] iudicium recompensationis illi qui accepit sicut
de Pythagora philosopho quod cum doceret discipulos vide-
batur discipulis honoraret eum muneribus quantum digni
sibi iudicarent dare propter hoc quod eo docente sciebat
cum acciperet ab uno quoque eorum [illegible] n. apud
eos obsequium [illegible] quibus quod eis reddere [illegible]
nomine recompensationis [illegible] et sic [illegible]
recipere quod [illegible] datur viro scilicet beneficio non autem [illegible]
exhibitum et id [illegible] videtur esse [illegible] que su-
fficit viro et si non equiparetur beneficium Deinde
cum dicit [illegible] autem etc. ostendit quod [illegible]
[illegible] amicitie [illegible] eorum qui primo
acceperunt et dicit quod illi qui primo acceperunt pecuniam
[illegible] Deinde [illegible] eorum [illegible]
[illegible] compromissiones [illegible]
[illegible] non [illegible] ea que [illegible]
[illegible] propter [illegible]
[illegible] si [illegible]
Pythagoras [illegible] eorum [illegible]
[illegible] et [illegible] Sic ergo [illegible]
[illegible] illa [illegible]
[illegible] Deinde cum dicit In quibus autem etc. ostendit
quomodo debeat fieri recompensatio in amicitiis et [illegible]
[illegible] amicitias ibi non tali autem [illegible] etc.
Dicit ergo primo quod si [illegible] fiat [illegible] beneficium [illegible]
[illegible] [illegible] sicut [illegible]
[illegible] qui autem dare [illegible]
[illegible] aliquibus [illegible] tamen [illegible]
recompensationis [illegible] est [illegible] in [illegible]
[illegible] in [illegible]
[illegible] virtute in qua [illegible]
[illegible] ad [illegible] [illegible]
[illegible] maxime pertinet ad amicitiam et virtutem
Sicut [illegible] Deinde [illegible] et sicut hoc [illegible]
que [illegible] virtutis Sic [illegible]
est [illegible] [illegible] et [illegible]
[illegible] scilicet dignitatem [illegible] qui [illegible] adducat
[illegible] in pecunia [illegible] discipulus
magistro [illegible] Sed forte [illegible]
est illud [illegible] Deinde
cum dicit [illegible] autem etc. [illegible] fiat
recompensatio [illegible] amicitias et circa hoc tamen facit
primo [illegible] secundo [illegible] circa [illegible]
etc. Dicit ergo primo quod si non sit talis datio quod scilicet [illegible]

det amico [illegible] Sed [illegible] recipiens [illegible]
[illegible] intentio [illegible] quod fiat retributio [illegible]
[illegible] digna scilicet et tamen et accepit et si [illegible] non [illegible]
[illegible] estimare digna [illegible]
[illegible] beneficium sed hoc non [illegible] est [illegible]
[illegible] Deinde cum dicit Dubitationem autem etc. [illegible]
[illegible] et primo [illegible] secundo [illegible] ibi [illegible]
autem etc. Dicit ergo primo quod quoniam [illegible]
[illegible] amicitia [illegible] quantum accipitur
delectationem in amicitia delectabili [illegible] dignum est
[illegible] quod sic [illegible] si [illegible] scilicet quoniam
aliquis estimat [illegible] autem [illegible]
[illegible] [illegible] delectationem [illegible]
magis [illegible] qui est [illegible] delectatur et [illegible]
[illegible] amicitie recompen-
satio Deinde cum dicit [illegible] autem etc. ostendit
[illegible] legis et dicit quod in aliquibus civitatibus
[illegible] quod non fiat aliqua [illegible] de vo-
luntariis [illegible] si [illegible] aliquis eorum [illegible]
[illegible] ut si [illegible] voluntarie
[illegible]
[illegible] modo [illegible]
[illegible] legislatores quod ille cui [illegible]
[illegible] est [illegible] recompen-
sationem qui [illegible] et per hoc [illegible] 10
[illegible] non equaliter [illegible]
ea et illi qui [illegible] ea accipere videtur [illegible]
[illegible] bona que [illegible]
[illegible] sed [illegible]
[illegible] Deinde cum dicit [illegible] autem etc. [illegible]
[illegible] quod ille qui recipit beneficium [illegible]
[illegible] dignum [illegible]
[illegible] sed [illegible]
[illegible] bona [illegible]
[illegible] et [illegible]
[illegible]

Dubitationem autem habet etc. Postquam [illegible] ostendit
amicitiam [illegible] per recompensationem pro-
portionalem hic movet quasdam dubitationes de benefi-
ciis amicorum et recompensationibus eorum Et primo mo-
vet dubitationes secundo solvit eas ibi [illegible] talia etc.
circa primum movet tres dubitationes quarum prima est
[illegible] beneficia [illegible]
[illegible]
[illegible] medico [illegible]
[illegible] magis [illegible] duas [illegible]
[illegible] dubium est utrum magis
debeat [illegible] amico suo vel [illegible]
[illegible] dubium est [illegible]
[illegible] beneficium [illegible] dare amico
si [illegible] non [illegible]
Deinde cum dicit [illegible] talia etc. solvit predictas
questiones [illegible] solvit [illegible]
et beneficium [illegible] etc. Dicit ergo primo [illegible]
[illegible] non est [illegible]
[illegible] modis [illegible]

et gratuitate puta quod aliquis virtuosus benefacit
benefactori vel multis vel tantum et secundum quem est dicendum sim-
pliciter et puta ministrare virtuoso suo
amico ut est melius sed ministrare benefactori videtur
magis licitum hoc tamen in talibus est manifestum quod non
omnia sunt eidem exhibenda sed quedam uni quedam alii
Deinde cum dicit et universaliter quidem etc. solvit primam
dubitationem quomodo inquirit et primo solvit tamen dubitationem
secundam solvit primam partem et dicit multi vel rursus aliquam
quemadmodum non eadem etc. circa primum tria facit primo do-
cet quid sit servandum observandum et dicit quod ut in pluribus ma-
gis debet homo retribuere beneficium quam dare gratis
amico si utrumque simul non possit sicut enim magis debet reddi
mutuum quam gratis dare amico. Potest autem intelligi hoc
tamen secundum moralem honestatem ad retribuendum beneficia sive
secundum legalem iustitiam ad mutuum reddendum secundo ibi forte
autem neque hoc etc. ponit casum in quo fallit hoc quod dictum est
et dicit quod forte hoc quod dictum est non semper est obser-
vandum puta in quo pater aliquis liberatus a latronibus potest
esse dubitatio quid horum debeat sit potius faciendum quorum
primum est utrum scilicet homo debeat liberare de manu
latronum etiam cum quocumque ipsum solverit aliquam quomodo il-
lo sit secundum est si benefactor non sit captivus et repetat
sibi redditionem illo tamen quod sit ei retribuendum tertium
est utrum homo debeat liberare patrem a latronibus et
hoc tamen est potius magis eligendum ut scilicet quod homo
debeat magis liberare patrem quam quemcumque alium tertio ibi
quod quidem dictum est etc. ostendit qualiter sit observandum ut puta
dictum est et primo ostendit quomodo sicut dictum est quidam casus
declarans excedat ibi excedit etc. dicit quod primo
quod illud quod dictum est scilicet quod debitum sit reddendum magis
quam gratis dandum est ut observandum sed si donatio do-
natio excedat in bono virtuali puta si sit aliquis
multum virtuosus ministrandus vel si excedat in necessitate
puta cum periret aliquis liberare patrem debet magis
donum retinere quam redere; quomodo non est aequivalens
quod aliquis recipit beneficium secundum rationem aliquam gratitudinis
donationem puta cum quis unam partem aliquis velit retri-
buere quod scit esse virtuosum et aliquid sibi sit retributio et
quod ab eodem magis est sicut est munus si beneficium quod
non est retribuendum quomodo neque accommodanti quandoque de-
bet reaccommodare scilicet quando aliquis malus acco-
modet alicui virtuoso eo quod intendit aliquid
lucri ex eo vir virtuosus autem non sperat lucrum a malo
ac malo. Sed quod si illi vitatur ita se habet quod ille sit ma-
lus manifestum est quod non equalis dignitas est retri-
buere ei et quod datur bono. Si autem non ita se habet quod
benefactor sit malus sed ita existimat ille qui recipit
beneficium non videtur inconveniens facere sibi magis potest
gratis faciendo. Deinde cum dicit multotiens igitur etc.
infert quoddam correlarium et dicit quod sicut multotiens
que iuste dicta sunt de hoc et quod nullatenus dictum
est scilicet de rationibus que sunt circa actiones et passiones
humanas non possunt habere aliquid determinatum secundum certitu-
dinem sicut nec ea circa que sunt. Deinde cum dicit
quod autem quidem etc. solvit primam dubitationem et ostendit

quod non omnia sunt per exhibenda sed determinat que
quibus exhibenda sunt dicens videlicet etc. dicit
quod primo non est manifestum quod non sunt eadem omnibus
reddenda omnia sicut nec quod gentiles omnia sacri-
ficabant Iovi sed quedam aliis diis immolabant alia de-
bent parentibus et fratribus et amicis et benefactoribus singu-
lis autem sunt attribuenda ea que sunt eis attribuenda propria et
que ad eos pertinent et eadem videtur esse de virtuosis
et hoc homines observare videntur quod ad nuptias similiter
sit congregatio quando vocant homines cognatos quibus
est commune genus et similiter ad actiones que sunt de
nuptiis vocantur consanguinei et propter eandem rationem videtur
homines consanguinei debere operari in festa id est
in recreatione insignia circa coniunctionem agendo
Deinde cum dicit videbitur autem etc. ostendit in quibus sit
attribuendum et primo manifestat propositum secundo ostendit in
quibus hoc sit facile et in quibus difficile ibi consanguine
quidem igitur etc. dicit ergo quod in his que pertinent ad susten-
tationem quod est nutrimentum videtur quod filii magis debe-
ant sufficere parentibus suis in hoc debi-
tores eis sicut causa eorum generationis vitam et etiam hoc
quod pertinet ad generationem ipsius est magis decet
subvenire parentibus quam sibi ipsis sed etiam parentibus de-
bent homines honorem tamquam deis tamen sicut et
deus non tamen omnem honorem debent homines parentibus quia
neque eundem honorem debent patri et matri neque tamen patri
et homini honorem qui debet sapienti vel qui debet
duci exercitus sed patri debet homo honorem paternum et
matri maternum similiter et cuilibet senex debet honorem se-
cundum etatem insurgendo et inclinando eis et iuxta simi-
lia et fratribus et homini sodali et collegiali cum et
aliis consanguineis et his qui de una tribu et aliis
et reliquis horum semper temptandum est attribuere quod est
proprium unicuique et adaptare singulis ea que eis speciale
secundum propinquitatem puta cognati et virtutem puta sapien-
tiam officii sicut dux exercitus. Deinde cum dicit cog-
natos quidem etc. ostendit in quibus hoc sit facile et diffici-
le in istis que sunt unius generis puta quod magis est sub-
veniendum magis consanguineo inter duos consanguineos
vel magis sapienti inter duos sapientes sed diffici-
lius est indicare de differentibus puta utrum magis
sit subveniendum sapienti vel magis consanguineo et quid
non sit difficile determinare non tamen ex hoc recedere debe-
mus sed determinare quod dictum est sicut sibi possibile.
Habet autem dubitationem etc.
Postquam philosophus determinavit de his que pertinent ad
conservationem amicitie hic determinat ea que spectare
ad eius dissolutionem et circa hoc duo facit primo inquirit
quomodo debeat dissolvi amicitia secundo ostendit qualiter se de-
beat homo habere ad amicum post amicitie dissolutionem
ibi utrum igitur nihil aliud etc. circa primum duo facit primo
inquirit de dissolutione amicitie quoad eos qui utuntur
aptitudine comparatione secundo de dissolutione amicitie ad eos
qui in virtute sunt propinqui ibi si autem sibi quidem
permaneat etc. circa primum tria facit primo proponit dubitationem
secundo ponit rationem quod ad amicitiam utilis et delectabilis vel

in margin: excedat
in margin: pro pretio liberatur
in margin: Sed ut ostendit multotiens quod Iudicium de talibus est facile

vel ad eos qui amantur etc. Secundo quantum ad amicitiam quae est propter virtutem, ibi: Si autem acceptet etc. Dicit ergo primo quod dubium est utrum debeat dissolvi amicitia vel non debeat ad eos qui non permanent in eadem conditione in qua amici esse coeperunt. Deinde cum dicit: vel ad eos qui etc., solvit dubium quantum ad amicitiam utilis vel delectabilis. Et primo ostendit qualiter huiusmodi amicitiae dissolvuntur. Secundo ostendit quomodo circa eas fiunt multae accusationes, ibi: accusabit autem etc. Dicit ergo primo quod non est inconveniens si dissolvatur amicitia ad eos qui sunt amici propter utilitatem vel propter delectabile, deficiente utilitate vel delectatione. Quia enim habebant amicitias, homines amabant delectationem et utilitatem, non personas. Unde propter hoc quod deficit utilitas vel delectatio conveniens est quod deficiat amicitia. Deinde cum dicit: accusabit autem etc., ostendit quando in amicitiis oriantur accusationes. Et dicit quod merito accusabit aliquis illum qui cum esset amicus propter utilitatem vel delectationem simulabat se amare propter mores, scilicet virtutem. Ut enim in principio huius tractatus dictum est, plures differentiae amicitiae accidunt ex hoc quod non similiter, id est non eodem modo, sunt amici. Quando enim aliqui sunt amici et existimant se invicem sic esse amicos propter utilitatem, et existimat propter virtutem, et uterque eorum [...] ille qui se existimat amari propter virtutem decipiatur ex seipso, sicut si ille qui eum amat non fingeret, debet imputare deceptionem suam sibi ipsi. Sed qui decipitur per fictionem alterius conveniens est quod accusat decipientem multo magis quam eos qui corrumpunt numismata, inquantum illi qui simulant virtutem delinquunt in re quae est magis honorabilis multo quam numisma. Virtus enim pretiosior est quam pecunia. Unde qui fictione simulant virtutem peius faciunt quam illi qui fingunt falsam monetam. Deinde cum dicit: Si autem acceptet etc., solvit praedictam quaestionem quantum ad amicitiam quae est secundum virtutem. Et primo ostendit quod ad eos qui non permanent in virtute est amicitia dissolvenda. Secundo quando sit dissolvenda, ibi: utrum igitur etc. Circa primum duo facit. Primo movet quaestionem. Si enim aliquis acceptet ad suam amicitiam aliquem quasi bonum, et postea fiat malus, ita quod eius malitia videatur manifeste, est quaestio utrum debeat postmodum amari. Secundo, ibi: vel non possibile etc., solvit hanc quaestionem, et dicit duo, quorum unum est quod non est possibile quod ille cuius malitia manifestatur ametur amicitia virtuosa, quia non omne est amabile, sed solum bonum. Secundum est quod non oportet aliquem esse amatorem mali, neque assimilari pravo; et hoc consequitur si conservetur amicitia ad pravum. Dictum est enim quod simile simili amicum est. Deinde cum dicit: utrum igitur etc., ostendit qualiter sit talis amicitia dissolvenda. Et primo proponit quaestionem, utrum scilicet homo statim debeat dissolvere amicitiam ad eum qui factus est malus. Secundo, ibi: vel non omnibus etc., solvit quaestionem, et dicit quod hoc non est faciendum omnibus, ut statim amicitia dissolvatur, sed solum illis qui propter magnitudinem malitiae sunt insanabiles, id est non possunt restitui

falsitas illorum deceptio

reduci ad statum virtutis. Si autem aliqui qui [...] qui susceptivi sunt correctionis, ut scilicet possint reduci ad statum rectitudinis, magis est eis auxilium ferendum ad reparandum bonos mores quam ad reparandum substantiam amissam, inquantum virtus melior est et magis propria amicitiae quam pecunia. Videtur autem dissolvere aliquis amicitiam ad eum qui factus est malus, non videtur ad inconveniens facere, quia non erat amicus huiusmodi talis, id est vitioso, sed virtuoso. Et ideo cum alteratur a prima dispositione, amicus qui non potest eum reducere ad primum statum recedit ab eius amicitia. Deinde cum dicit: Si autem hic quidem manet etc., agit de dissolutione amicitiae. Et primo movet quaestionem: Si enim unus amicorum permaneat in pristino statu, alius autem fiat magis virtuosus, ita quod fiat magna distantia virtutis inter utrumque, quaestio est utrum ille qui proficit in virtute debeat uti ut amico illo qui non proficit. Secundo, ibi: vel non etc., solvit quaestionem, et dicit quod hoc non est possibile, ut scilicet proficiens maneat amicus ad non proficientem. Et hoc maxime apparet in magna distantia amicorum, puta in amicitiis quae fiunt ex pueritia. Si enim unus permanet puer secundum intellectum, alius autem fiat optimus vir, non possunt remanere amici, cum non complaceant sibi invicem in eisdem, neque de eisdem gaudeant et tristentur. Et sine his non potest amicitia conservari, ad quam maxime requiritur quod amici conveniant sibi invicem, ut dictum est [...] et de eisdem gaudeant et tristentur [...]. Deinde cum dicit: utrum igitur nihil etc., inquirit qualiter se quis debeat habere ad amicum post amicitiae dissolutionem. Et primo movet quaestionem, utrum scilicet post dissolutionem amicitiae aliquis alienius vel similiter se debeat habere ad amicum, quasi numquam [...] fuisset amicus. Secundo, ibi: sed oportet memoriam etc., solvit quaestionem, et dicit quod quia oportet habere memoriam praeteritae consuetudinis, sicut existimamus quod magis debemus exhibere amicis quam extraneis, ita etiam his qui fuerunt amici debet homo aliquid magis exhibere propter praeteritam amicitiam, nisi in uno casu, scilicet quando propter superabundantem malitiam facta est dissolutio amicitiae. Tunc enim nihil familiaritatis debet homo exhibere ei a quo dissolvit amicitiam.

Amicabilia autem etc. Postquam Philosophus determinavit de conservatione et dissolutione amicitiae, hic agit de quibusdam effectibus ex quibus ostendit quae sunt actus amicitiae. Secundo determinat de eis, ibi: benevolentia autem etc. Circa primum [...] facit. Primo ponit [...] actus amicitiae. Secundo ostendit quomodo ad eos se habent boni, ibi: ad seipsum autem etc. Tertio quomodo se habent mali ad praedicta, ibi: videntur autem etc. Circa primum duo facit. Primo ponit [...] actus amicitiae. Secundo ostendit [...] actus, ibi: ponunt enim amicum etc. Dicit ergo primo quod amicabilia, id est amicitiae opera, quibus aliquis ad amicos utitur, et ex quibus determinatur amicitia, videntur procedere ex his quae sunt homini ad seipsum. Sic enim videtur esse unusquisque homo alter amicus. Si ergo agit ad amicum

Item quod cum malus [illegible] quod fallacia amicum [illegible] non [illegible] amicitiam ad mali [illegible]

quae agit ad seipsum. Deinde cum dicit: ponunt enim amicum etc., enumerat opera amicitiae, et ponit etiam quorum quaecumque benivolentia exhibitione beneficiorum. Et dicit quod homines ponunt illum esse amicum qui vult et operatur ad amicum bona vel apparentia gratia ipsius amici. Dicit autem volentem et operantem, quia unum sine altero non sufficit ad amicitiam, nam ut dictum est amicabilis benivolentia sine alteri beneficiat, virtute sed non voluntate operis explere negligat. Dicit autem bona vel apparentia, quia interdum aliquis ex amicitia exhibet alteri quod existimat ei bona et tamen non sunt. Dicit autem illius gratia, quia si quis exhibet voluntarie alicui beneficia non quia intendat bonum illius, sed sui ipsius, non videtur esse amicus illius, sed sui ipsius, sicut cum aliquis nutrit equum propter usum suum. Secundum pertinet ad benivolentiam, quam ponit ibi: vel volentem esse etc., et dicit quod amicus vult suum amicum esse et vivere gratia sui ipsius amici, et non propter seipsum, ut scilicet quaerat ex eo solum proprium commodum. Et hoc patitur maxime ad filios, quos scilicet volunt esse et vivere. Et similiter amici cum invenerint aliquam amicitiae offensam amicabiliter amici simul saltem volunt eos esse et vivere. Tertium pertinet ad concordiam, quam ponit ibi: hi autem etc., quae quidem potest attendi quantum ad tria: primo quantum ad exteriorem conversationem, secundo quantum ad electionem, tertio quantum ad passiones, ad quas omnes reducuntur gaudium et tristitia. Unde dicit quod quidam determinant illum esse amicum qui convivit, quantum ad primum, et qui eadem eligit, quantum ad secundum, et qui condolet et congaudet, quantum ad tertium. Et hoc etiam videtur maxime in matribus respectu filiorum. Videtur autem quod complacendo quod aliquo praedictorum determinatur amicitia. Existimant enim homines inter illos esse amicitiam in quibus horum aliquod invenitur. Deinde cum dicit: ad seipsum autem etc., ostendit qualiter se habeat bonus homo: primo ostendit qualiter se habeat bonus homo ad seipsum, secundo quomodo se habeat ad alium, ibi: damnum autem etc., tertio movet quandam quaestionem, ibi: ad seipsum autem etc. Circa primum tria facit: primo proponit quod intendit, secundo assignat eius causam, quod dicitur ibi: videtur enim etc., tertio manifestat principale propositum, ibi: iste enim etc. Dicit ergo primo quod unumquodque praedictorum convenit bono virtuoso respectu sui ipsius, aliis autem in quantum se existimant virtuosos esse. Deinde cum dicit: videtur enim etc., assignat rationem eius quod dictum est, idest quare unicuique amicabilia patiens ad seipsum secundum quod existimat se virtuosum, quia virtus et virtuosus videntur esse mensura uniuscuiusque hominis. In unoquoque enim genere habetur quasi mensura id quod est perfectum in genere illo, inquantum scilicet omnia alia iudicantur vel maiora vel minora secundum appropinquationem vel remotionem a perfectissimo. Unde cum virtus sit propria perfectio hominis et homo virtuosus sit perfectus in specie humana, conveniens est ut ex hoc accipiatur mensura in toto humano genere. Deinde cum dicit: iste enim etc., manifestat principale propositum, et primo ostendit quod virtuoso conveniunt respectu sui ipsius id quod pertinet ad beneficentiam, secundo quod pertinet ad benivolentiam, ibi: et vivere autem vult etc., tertio quod pertinet ad concordiam, ibi: sed et convivere etc. Dicit ergo primo quod virtuosus maxime vult sibi ipsi bona et vera et apparentia bona; vult enim sibi bona virtutis quae absolute sunt hominis bona, nec in voluntate in eo est vana, sed sibi bona et operatur ad seipsum, quia bonum hominis est ut laboret ad perficiendum bonum. Verum est enim ipsum quod virtus facit habentem bonum et opus eius reddit bonum. Et hoc etiam vult et agit gratia sui ipsius, idest gratia intellectivae partis quae est principalis in homine. Unumquodque autem videtur id maxime esse quod est principale in eo. Virtuosus autem semper ad hoc tendit ut operetur id quod est conveniens rationi. Et sic patet quod semper vult sibi bonum propter seipsum. Deinde cum dicit: et vivere autem etc., ostendit quod virtuoso respectu sui ipsius conveniat id quod pertinet ad benivolentiam, et dicit quod virtuosus maxime vult vivere seipsum et conservari in esse, et praecipue quantum ad illam autem partem cum inest sapientia. Si enim homo est virtuosus, ex quo vult id quod est sibi bonum, et unusquisque vult sibi ipsi bona, bonum autem est virtuoso suum esse, quod scilicet sit virtuosus. Si autem contingeret quod aliquis homo fieret alius, puta si fieret familiaris homo transformaretur in lapidem vel asinum, nullus curaret an illud in quod transformaretur haberet omnia bona. Et ideo unusquisque vult sibi esse in quantum conservatur quod est ipse. Id autem quod maxime conservatur idem in esse est deus, cum quidem non vult sibi ad bonum quod nunc non habet, sed nunc habet ipse perfectum bonum, et ipse semper quod aliquid est quod est immutabilis. Deo autem maxime similis est secundum intellectum, qui est incorruptibilis et immutabilis. Et ideo esse uniuscuiusque hominis maxime consideratur secundum intellectum. Unde virtuosus, qui totus vivit secundum intellectum et rationem, maxime vult seipsum esse et vivere; vult enim se esse et vivere secundum id quod in eo permanet. Idem autem vult se esse secundum principalem partem, quae si transmutationi subiaceret non vere se vult esse et vivere. Deinde cum dicit: sed et convivere etc., ostendit quod virtuoso competat respectu sui ipsius id quod pertinet ad concordiam, et primo quantum ad convictum, et dicit quod virtuosus maxime vult convivere sibi ipsi, scilicet redeundo ad cor suum et secum meditando; hoc enim facit delectabiliter. Uno quidem modo quantum ad memoriam praeteritorum, quia memoria bonorum quae operatus est est sibi delectabilis. Alio quantum ad cognitionem praesentium; habet enim in mente theorematibus, idest considerationibus veris et utilibus. Secundo ibi: condolet etc., ostendit quod virtuosus habet concordiam ad seipsum secundum passiones, et dicit quod ipse maxime condolet et condelectatur sibi ipsi, quia totum secundum idem, idest quantum ad partem sensitivam et intellectivam, est idem triste et delectabile, et non aliud alii, quia intellectus per sensitivam concordat est rationi subiecta, quod semper movetur rationi, ut saltem non inveniatur repugnantia. Unde dicit quod virtuosus quasi immemoribus sensitivae partis non contingit passione contraria poenitere, cum etiam statim certa rationi. Sed quod secundum hoc ratio agit et non deficit poenitentia, et ita maxime concordat sibi ipsi. Ultimo autem epilogando concludit

secundo quantum ad spem futurorum habet in spe bene operandi in futuro quae est sibi delectabilis

quod predicta conveniunt virtuoso respectu sui ipsius. Deinde cum dicit Ad amicum autem etc. ostendit quod predicta conveniunt virtuoso respectu amici, et dicit quod virtuosus se habet ad amicum sicut ad se ipsum, quia amicus suus alter amicus est quasi alius ipse, quia scilicet homo afficitur ad amicum sicut ad se ipsum. Unde quod amicitia in aliquo predictorum consistat quod homines ad se ipsos patiuntur, et quod illi videntur esse amici quibus predicta existunt. Deinde cum dicit Ad se ipsum autem etc. movet quandam dubitationem utrum scilicet sit amicitia hominis ad se ipsum, et dicit quod ista questio relinquatur ad inspiciendum, quia magis pertinet ad nomen quam ad rei veritatem. Amicitia enim videtur in tantum esse hominis ad se ipsum inquantum ei apparent duo vel plura ex predictis, et etiam ad aliquos superhabundantia amicitie hominis hec assimilatur dilectioni qua homo habet ad se ipsum. Unde cum aliquis vult commendare amicitiam suam ad alterum affirmans dicit ego diligo te sicut me ipsum. Unde non refert quantum ad rei veritatem utrum nomen amicitie dicatur de hiis [illegible] que sunt amicitie convenientia respectu hominis ad se ipsum. Deinde cum dicit Videtur autem etc. ostendit qualiter mali se habeant ad predicta amicitie opera. Et primo ostendit quod hoc non possunt habere mali. Secundo infert quoddam corollarium, ibi Si utique etc. Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit. Secundo manifestat propositum, ibi Differunt autem etc. Dicit ergo primo quod predicta amicitie opera videntur inesse multis etiam qui sunt pravi. Sed si sic sint dubitandum est utrum inquantum participant predicta amicitie opera quibus ad se ipsos inquantum placeant sibi ipsis et estimant se esse virtuosos. Sed nulli eorum qui valde pravi id est nefarii nec predicta conveniunt nec apparere videntur, et forte nullus pravus omnino predicta habet. Raro enim inveniuntur homines pravi qui estiment se virtuosos suam malitiam non cognoscentes. Deinde cum dicit Differunt autem etc. manifestat propositum. Et primo ostendit quod pravi non habent respectu sui ipsorum opera amicitie que pertinent ad benivolentiam. Secundo quod non habent ad beneficentiam, ibi Eligunt autem multa etc. Tertio quod nec illud quod pertinet ad convictum, ibi Quibus autem multa mala etc. Dicit ergo primo quod mali differunt a se ipsis inquantum scilicet alia concupiscunt secundum partem sensitivam et alia volunt secundum rationem, sicut patet de incontinentibus qui loco eorum que sibi secundum rationem iudicantur esse bona appetunt delectabilia que sunt eis nociva. Alii autem propter timorem et pigritiam pretermittunt operari ea que sibi secundum rationem iudicant esse bona. Et sic duplici parte [illegible] benivolentia ad se ipsos, uno modo inquantum optant sibi nociva, alio modo inquantum non optant sibi utilia. Deinde cum dicit Quibus autem etc. ostendit quod eis non convenit ad eos se ipsos opus quod pertinet ad benivolentiam, et dicit quod illi quibus facta sunt multa et gravia mala propter suam malitiam odiunt se ipsos, ab hominibus odiuntur, non volunt se esse et vivere. Sed est eorum [illegible] cognoscentes se omnibus esse graves, et ita fugiunt vivere interimentes se ipsos. Deinde cum dicit Querunt mali etc. ostendit quod non est in eis opus pertinens ad convictum, et dicit quod ad amicum non possunt sibi ipsis convivere vivendo ad cor suum, sed querunt alios cum quibus convivant, colloquendo et cooperando et sic exteriora illa et huiusmodi. Ideo quia stant secum cogitando de se ipsis recordantur multa et gravia mala que in preterito commiserunt et presumunt se similia facturos in futurum, quod est eis dolorosum. Sed quando sunt cum aliis hominibus distrahendo se ad exteriora obliviscuntur suorum malorum. Et sic cum nichil intus ipsi habeant quod sit dignum amari, nullum amicabile patiuntur ad se ipsos. Secundo ibi Neque gaudent etc. manifestat quod non habent secum concordiam quantum ad passiones, et dicit quod tales neque congaudent neque condolent sibi ipsis. Anima enim eorum est inquietata contentione secum ipsa, inquantum scilicet pars sensitiva repugnat rationi, et quod una pars dolet si recedat a delectabilibus propter malitiam unde abstinet que est in eius [illegible] sensitiva. Alia autem pars delectatur scilicet ratio que iudicat mala esse vitanda. Et sic una pars anime trahit hominem malum ad unam partem, alia autem pars trahit eum ad partem contrariam, ac si anima eius in diversas partes dilaceretur et tota se ipsam disiparet. Tertio ibi Si autem etc. removet quandam dubitationem quia posset aliquis dicere non esse possibile quod homo pravus simul de eodem doleat et delectetur, et hoc quidem verum est quantum ad sensum utriusque [illegible] Sed tamen possibile dividi autem per [illegible] quod etsi non sit possibile quod homo pravus simul tristetur et delectetur, tamen post modicum tristatur de hoc ipso quod delectatus est et vellet quod ei delectabilia non provenissent. Homines enim pravi replentur penitudine, quia malis operibus [illegible] cessante quo mala faciunt cognoscunt se mala egisse et dolent. Et sic patet quod pravus non disponitur amicabiliter ad se ipsum propter hoc quod non habet in se ipso aliquid amicitia dignum. Deinde cum dicit Si utique sic habere etc. concludit ex hoc quod miserum est nimis se habere absque amicitia ad se ipsum, id est vehementi studio fugere debemus malitiam et conari ad hoc quod simus virtuosi. Per hunc enim modum se habebit quis amicabiliter ad se ipsum et fiet aliis amicus.

Benivolentia autem etc. Postquam philosophus ostendit que sint opera amicitie et quibus conveniunt, hic determinat de singulis horum. Predicta amicitie opera reducuntur ad tria, scilicet beneficentiam, benivolentiam et concordiam, ut supra dictum est, et ideo de his tribus nunc determinat. Primo quidem de benivolentia que consistit in interiori affectu. Secundo de concordia que consistit in consensu. Tertio de [illegible] que sunt proprie amicabilia, ibi Benefactores autem etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit quod benivolentia non est amicitia. Secundo ostendit quod est amicitie principium, ibi Videtur utique etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit quod benivolentia non est amicitia que fiatur per modum passionis, ut in VIII dictum est. Secundo ibi Sed neque amatio etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit quod benivolentia videtur esse aliquid amicitie conveniens, scilicet quod omnes amici sunt benivoli, non tamen est idem quod amicitia. Secundo ibi Fit autem etc. et hoc probat primo media

quorum primum est quod benevolentia fit et ad homines ignotos quorum scilicet experientiam aliquis non accepit, amicitia autem familiaritatem et consuetudinem. Et hoc idem patet de manifestatione. Secundum medium est quod benevolentia fit vel latens ad benevolentiam habendam quod dicitur amicitia non fit, et hoc supra in principio octavi declaratum est. Deinde cum dicit *Sed neque amatio etc.* ostendit quod benevolentia non sit amatio duplici ratione quarum prima est quod benevolentia non habet distensionem id est appetitum vel passionem inappetitivam sensitivo quod cum quodam impetu distenditur sicut aliquando propter vehementiam ad aliquid movet et quod accidit in passione amatoria non autem in benevolentia quae consistit in simplici motu voluntatis. Secunda ratio ponitur ibi *et amatio quidem etc.* et dicit quod amatio fit cum consuetudine requirit enim amatio ut detur ei quaedam vehementia appetitus cum sit non autem consuevit amans tamen vehementer ad id movere sed paulatim adveniens per amorem et ideo per quandam consuetudinem amatio crescit. Sed quod benevolentia inspirat simplici motu voluntatis potest repente fieri sicut accidit homines videntibus pugnas agonistarum fiunt enim benevoli ad alterum pugnantium et placet aspicientibus quod hic vel ille vincat, cum nulla quasi ad hoc tardet, sicut dictum est homines fiunt repente benevoli et diligunt superficialiter id est simpliciter et debili motu voluntatis non propter vehementem motum. Deinde cum dicit *Videtur autem etc.* ostendit quod benevolentia sit principium amicitiae et circa hoc duo facit primo ostendit benevolentiam esse amicitiae principium. Secundo ostendit cuius amicitiae principium sit ibi *non eam quae propter utile etc.* Dicit ergo primo quod benevolentia videtur esse principium amicitiae sicut delectatio in aspectu alicuius mulieris est principium amationis. Nullus enim incipit amare aliquam mulierem nisi prius fuerit delectatus in eius pulchritudine, non tamen statim ille qui gaudet de pulchritudine mulieris amat eam, sed hoc est signum amationis completae quod si sit absens desideret eam et concupiscat eius absentiam et praesentiam concupiscit, et ita se habet de amicitia et benevolentia. Non enim possibile est aliquos esse amicos nisi prius fuerint benevoli, non tamen propter hoc quod sunt benevoli perfecte amici sunt. Ad benevolum enim pertinet hoc solum quod velit bona illis quibus sunt benevoli; non autem quod velint facere in eorum favorem (?) turbationem, unde potest dici translative loquendo quod benevolentia est quaedam amicitia otiosa quae scilicet non habet operationem amicabilem adiunctam. Sed quia cum durat tempore in benevolentia et consuetudo, bene velle aliquem fit ut moveat animum eius ad volendum bonum ita quod voluntas non remaneat otiosa, sed efficax, et sic fit amicitia. Deinde cum dicit *Non eam quae propter utile etc.* ostendit cuius amicitiae benevolentia sit principium et primo ostendit cuius non sit principium. Secundo cuius sit principium ibi *totaliter autem etc.* Circa primum duo facit, primo proponit quod intendit, et dicit quod benevolentia praedicta non est principium amicitiae quae est propter utile aut delectabile. Secundo probat ibi *neque enim etc.* et probat primo quod non est benevolentia illius amicitiae quae est propter utile. Benevolentia enim non habet non autem quod benevolentia sit principium amicitiae et hoc patet manifeste apparet in amicitia delectabili, in qua uterque amicorum propter consuetudinem delectationis quae est cum illo alterum, et sic totaliter benevolentia. Sed in amicitia utilis patet quod benevolentia quandoque adest quia ille qui recepit beneficia qui sunt impendunt reddunt debitam benevolentiam pro beneficiis quae recepit. Sed si aliquis de aliquo velit quod bene se habeat et bona operetur propter spem quam habet ut per illum in prosperis habeat non videtur esse benevolus ad illum sed magis ad se ipsum sicut neque videtur esse amicus alicui qui aliquem curat apponit ad bonum eius propter aliquam suam utilitatem ut scilicet ad aliquid ipso utatur. Deinde cum dicit *totaliter autem etc.* ostendit cuius amicitiae benevolentia sit principium et dicit quod universaliter benevolentia videtur esse propter aliquam virtutem et epieikeiam id est aequitatem, quae ex illo ad quem aliquis benevolus fit bonus aut fortis aut ad aliquid aliud quod homines solent laudare sicut dictum est de agonistis quibus efficiuntur benevoli propter fortitudinem quam ostendunt in eis ut ipsi aestimant.

Unanimitas autem etc.

Postquam philosophus determinavit de benevolentia hic determinat de concordia et primo ostendit quid sit concordia. Secundo ostendit quibus conveniat ibi *videtur autem talis etc.* Circa primum duo facit primo ostendit quid sit concordia. Secundo quid se habeat ad amicitiam politicam ibi *politica autem amicitia etc.* Circa primum duo facit primo determinat genus concordiae secundum rationem eius ibi *nec est opinio etc.* Dicit ergo primo quod concordia videtur ad genus amicitiae pertinere. Dictum est enim supra quod ad amicos pertinet quod eadem eligant in unum. Et hoc pertinet ad concordiam et ex hoc patet quod concordia non est homodoxia quae significat similitudinem opinionis potest enim contingere quod sint eiusdem opinionis etiam illi qui se invicem non cognoscunt inter quos tamen non est concordia sicut neque amicitia. Deinde cum dicit *nec de quibuscumque etc.* inquirit rationem concordiae et primo ostendit quae non sit concordia et dicit quod non dicimus concordare homines qui concordant de quibuscumque sicut illi qui consentiunt sibi invicem in speculabilibus puta de his quae pertinent ad corpora caelestia. Concordare enim sibi invicem in his non pertinet ad rationem amicitiae quia amicitia consistit in operabilibus, et de his quae sunt circa speculabilia est contingit claudus (?) [illegible] non videbit aliquos amicos contra se sentire et alios inimicos in his concordare. Ex quo patet quod concordia quae ad rationem amicitiae pertinet est talia non est. Secundo ibi *sed civitates etc.* ostendit

est que sit concordia et primo ostendit in generali quod est
circa operabilia et dicit quod civitatem dicunt concordare quando
[illegible] cives conveniunt circa utilia ita quod eadem
eligunt et communiter operantur ea que opinantur communia
et sic patet quod concordia est circa operabilia secundo in quantum hoc
est quod est ostendit in speciali circa que operabilia sit
concordia et ponit duo quorum unum est quod concordia
attenditur circa ea que habent aliquam magnitudinem [illegible]
non talis tollit concordiam aliquorum etsi de minoribus
bus nimis discrepant aliud autem est quod illud est
que est concordia sit talia que possunt ambo vel utrique
concordantium vel in omnibus sicut hominibus sicut civibus
unde civitatem [illegible] aliquem quod [illegible]
quilibet alius [illegible] non multum pertinet ad
concordiam et ponit exemplum [illegible]
[illegible] est concordia quando omnibus civibus videtur quod
principes assumantur [illegible] non autem [illegible]
[illegible] vel [illegible]
[illegible] ad [illegible]
[illegible] vel [illegible] omnibus civibus [illegible]
[illegible] principetur [illegible] volunt
[illegible] qui hoc volunt et concordant [illegible]
[illegible] vult se [illegible] preparare [illegible]
[illegible] sicut [illegible]
[illegible] stat concordia
in hoc quod [illegible] bonum [illegible]
[illegible] voluntatem [illegible] vult sibi
[illegible] bonum [illegible] concordia [illegible]
[illegible] ad hoc quod sit concordia [illegible]
[illegible] sicut [illegible]
[illegible] virtuosi in hoc concordant quod [illegible]
[illegible] omnibus sit illud
[illegible] concordia [illegible]
[illegible] dicit politica autem est ostendit qualiter se
habet concordia ad amicitiam politicam et dicit quod
amicitia politica que sit civium unius civitatis
[illegible] inter diversas civitates videtur
esse concordia [illegible] homines [illegible]
[illegible] amicitia
[illegible] amicitia politica est utilium et
circa ea que [illegible] ad vitam humanam est qualiter
[illegible] est concordia Deinde cum dicit est autem
[illegible] ostendit in quibus inveniatur concordia et primo
ostendit quod invenitur in bonis secundo ostendit quod non in-
venitur in pravis ibi pravos autem et cetera dicit
ergo primo quod concordia talis qualis determinata est
invenitur in illis qui sunt virtuosi [illegible]
homines [illegible] quibus [illegible] sibi [illegible]
[illegible] concordant ad invicem [illegible]
[illegible] permanent [illegible]
[illegible] sicut [illegible]
[illegible] ut est [illegible] non
[illegible] quod homines [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] in bonis [illegible]

quod [illegible] malum [illegible]
[illegible] aqua [illegible]
[illegible] homines virtuosi volunt utilia et
iusta et [illegible] appetunt [illegible]
pravos autem et cetera ostendit quod in pravis non est concor-
dia et dicit quod pravi non possunt concordare
nisi forte parum sicut et possunt parum esse
amici [illegible] concordare non possunt quod volunt
[illegible] in bonis utilibus [illegible]
[illegible] in laboribus [illegible]
[illegible] vel [illegible]
[illegible] vel [illegible]
[illegible] in bonis et deficere in malis
[illegible] non hoc
[illegible]
bonum [illegible]
[illegible]
[illegible] adhoc quod [illegible]
[illegible] non vult [illegible]
[illegible] in bonis et deficere in malis [illegible]
[illegible]

Benefactores autem et cetera postquam philosophus determi-
navit de benivolentia et concordia hic
determinat [illegible] et primo ponit id quod
[illegible] et dicit quod benefactores magis videntur
amare eos quibus benefaciunt [illegible]
[illegible] bona [illegible]
[illegible] ratio autem et cetera [illegible]
[illegible]
[illegible] beneficia [illegible]
ad [illegible] benefactorum [illegible] plures
[illegible] ponit [illegible] assignat rationem
[illegible] et primo ponit rationem apparentem secundo
assignat rationem veram ibi videbitur autem et cetera dicit
ergo primo quod pluribus [illegible]
beneficiati debent benefactoribus sed benefactores
[illegible] et [illegible] hoc autem
[illegible] qui debent
[illegible] debent [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] beneficia [illegible]
[illegible]
[illegible] benefactores et [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] memores beneficiorum et ma-
gis appetunt bene [illegible] ab aliis quam benefacere
Deinde cum dicit videbitur autem et cetera assignat veras
rationes [illegible] prima duo facit primo
[illegible] ponit et dicit

ca nalia

contrarium eius quod dignum est ~~ex illis~~ contra quod non dicunt de malis fuisse aliqua mala beneficia nec est simile contra hoc assignatur quae sumpta est ex parte accommodantium; accommodantes enim non amant illos quibus accommodant sed quod volunt eos conservari in esse non est ex amore sed propter lucrum. Sed benefactores amant suum appetitum conservari et diligunt sicut creditores qui ab eis bona receperunt et tranquillo sunt et nullam in posterum nec expectent aliquam utilitatem inde. Secundo ibi: *quod in materialibus etc.* ponit veram causam et dicit quod idem accidit in artificialibus [illegible] operibus; omnis enim artifex aliquid proprium opus magis diligit ab eo quod si esset possibile quod opus illud fieret animatum et hoc maxime videtur accidere poetis qui superabundanter diligunt sua poemata sicut parentes amant filios; poemata enim nihil ad bonum pertinent sicut homo est homo [illegible] alia mechanica opera et huic assimilatur hoc quod accidit de benefactoribus; diligentes enim eos quibus benefecerunt quia ille qui bonum patitur ab illo est sicut opus eius et ideo magis diligunt benefactores opus suum scilicet beneficiatos quam [illegible] ponit autem exemplum [illegible] bonum et dicit quod causa predictorum est quia omnibus hominibus est eligibile et amabile suum esse unumquodque enim magis ens bonum est; bonum autem est eligibile et amabile. Esse autem nostrum consistit in quodam actu, est autem vivere in actu et operari [illegible]; non enim est vita absque motu [illegible] unumquodque est amabile ~~operans~~ opera [illegible] autem in actu est [illegible] opus faciens; actus enim moventis et agentis est in moto et patiente; itaque diligunt opus suum et artifices et poete et benefactores quia diligunt suum esse. Hoc autem est ille scilicet quod unusquisque suum esse amat [illegible] scilicet quod diligant opus quod diligunt esse manifestat [illegible] autem actu vivere; ac homo enim est magis hoc anima rationalis quae autem est actus primus corporis physici potentia vitam habentis scilicet quod est in potentia ad opera vitae. Sic igitur primus est hominis esse consistit in hoc quod [illegible] ad opera vitae [illegible] reducitur [illegible] opus quod homo facit [illegible] actu opera vitae [illegible] ponit ibi: *simul autem etc.* et quod [illegible] primo ponit [illegible] unicuique aliquid [illegible] bonum autem benefactoris consistit in [illegible] actu [illegible] beneficia [illegible] actus [illegible] et ideo benefactor delectatur in beneficiato sicut in eo in quo invenit suum bonum. Sed beneficiatus qui scilicet recipit beneficium non habet ad bonum honestum [illegible] operantem et benefactorem non enim est virtutis actus recipere ab alio beneficia sed si habet aliquod bonum [illegible] est bonum utile quod est minus delectabile et amabile quam bonum honestum [illegible] quod minus est amabile beneficiatus beneficiato quam [illegible] ibi: *delectabilis autem etc.* ponit [illegible] suppositis duplici [illegible] quod est delectabile [illegible] presentis [illegible] futuri autem spes [illegible] in memoria [illegible] delectabilissimum est actus [illegible] magis

amabile quam spes vel memoria. Benefactori autem manet honestas [illegible] opus quod bonum honestum non [illegible] sed est diuturnum et ita delectatur in eo cui benefecit non in spe [illegible] bono sed utilitas quam [illegible] recipit de facili transit et ita beneficiatus delectatur in beneficio [illegible] in memoria praeteriti magis quod est delectabile et amabile benefactori bonum honestum quod habet in beneficiato quam beneficiato bonum utile quod habet in benefactore. Secundo ibi: *et memoria etc.* probat idem [illegible] dicens quod memoria bonorum scilicet honestorum quae [illegible] in praeterito fuerunt est delectabilis; sed memoria bonorum utilium [illegible] [illegible] non est delectabilis [illegible] contrario autem [illegible] est quia [illegible] est delectabilis [illegible] memoria honestorum praeteritorum [illegible] sed [illegible] expectationem futurorum [illegible] se habet scilicet quod magis est delectabile expectare utilia quam expectare honesta [illegible] autem [illegible] quod bonum ignotum non delectat [illegible] bonum [illegible] honesta autem nemo cognoscit [illegible] cognoscatur [illegible] sunt praeterita [illegible] sunt futura bona autem utilia cognoscuntur et praeterita et futura [illegible] [illegible] autem quod [illegible] in futurum expectatur [illegible] remedium [illegible] futuras necessitates [illegible] plus delectatur homo in spe utilium quam in memoria [illegible] praeteritorum [illegible] sed in memoria honestorum plus delectatur [illegible] quam in memoria utilium. Benefactori autem habet in beneficiato memoriam boni honesti [illegible] beneficiato autem in benefactore memoriam boni utilis [illegible] delectabilior autem et amabilior [illegible] benefactori beneficiatus quam [illegible] ponit ibi: *et amatio quidem etc.* dicit quod amare assimilatur [illegible] facere [illegible] ad amantem quod velit [illegible] bonum [illegible] amat sed amari assimilatur [illegible] pati [illegible] autem [illegible] patienti [illegible] amabile [illegible] qui [illegible] in agendo scilicet benefactoribus et artificibus et poetis [illegible] [illegible] quae ad amorem [illegible] [illegible] ponit ibi: *adhuc autem etc.* illa enim quae laboriose sunt ab omnibus magis diligunt sicut illi qui [illegible] labore [illegible] magis amat [illegible] quam illi qui acceperunt eas ex [illegible] vel ex [illegible] [illegible] magis sunt [illegible] in [illegible] bonum est [illegible] autem recipere [illegible] ab aliquo est sine [illegible] labore [illegible] ad alium benefacere [illegible] est [illegible] [illegible] quod [illegible] laborem [illegible] est [illegible] benefactores magis amant beneficiatos quam [illegible] [illegible] magis amat [illegible] quam [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] et [illegible] [illegible] magis [illegible] quod sunt eorum filii quam [illegible] [illegible] beneficiorum [illegible] amant [illegible] [illegible]

Dubitatur autem etc. Postquam philosophus determinavit de conservatione et dissolutione amicitiae [illegible] de amatione quibus hic movet quandam dubitationem

et amicitia et primo exponit amicitias, secundo exponit amicorum ibi verum autem ipsum philosophos etc. Circa primum duo facit: primo solvit dubitationem de amore amicitie quam habet ad se ipsum; secundo de amore amicitie quam habet ad alterum ibi dubitatur autem etc. et etiam felicem etc. Circa primum tria facit: primo movet dubitationem, secundo ostendit eam esse rationabilem ibi increpant [illegible] etc., tertio solvit ibi fortasse igitur tales etc. Dicit ergo primo quod dubium est utrum oporteat quod aliquis diligat se ipsum maxime vel aliquem alium magis quam se ipsum. Deinde cum dicit increpant autem etc. ostendit dubitationem esse rationabilem, et primo obicit ad unam partem, secundo ad aliam ibi rationibus autem huius etc., tertio concludit dubitabilitatem questionis ibi dubitatur autem etc. Circa primum primo inducit hoc ex hominibus increpantibus illos qui maxime amant se ipsos, et hoc quod aliquem sive amatores sui reputant quasi ad malum; secundo ibi videtur etc. Inducit quod pravus omnia facit propter suam utilitatem, et tanto hoc magis observat quanto peior est, et quanto hoc magis facit magis accusatur ab aliis, velut qui nichil facit extra se ipsum, id est quod sit propter bonum aliorum, sed solum propter suum. Sed homines virtuosi non agunt solum propter se ipsos, sed magis agunt propter bonum honestum et propter amicos, propter quem postponunt suas utilitates. Deinde cum dicit rationibus autem etc. obicit ad partem contrariam et dicit quod a principiis rationibus dissonant opera, scilicet que docent maxime oportere amare se ipsos, et hoc non irrationabiliter. Primo quidem quod sicut communiter homines dicunt, oportet hominem maxime amare eum qui maxime est nobis amicus; ille autem est maxime amicus qui maxime vult ei bonum et operatur, et si nullus alius sciret; que quidem maxime existunt homini ad se ipsum, unusquisque enim maxime vult sibi bona. Sic ergo patet quod homo maxime debet amare se ipsum. Secundo ibi et reliqua etc. inducit et hoc a parte id quod dictum est, et dicit quod reliqua omnia quibus terminatur et definitur quis sit amicus maxime existunt homini ad se ipsum; prius (?) dictum est quod omnia amicabilia que sunt in amicitia ad alios provenerunt ex amicabilibus que facit homo ad se ipsum. Tertio ibi et proverbia etc. inducit ad idem quedam proverbia que vulgariter dicuntur convenientia rationi predicte quod homo maxime diligat se ipsum, sicut hoc quod dicitur: una est anima duorum amicorum; et quod communia que sunt amicorum sunt omnia; et quod amicitia est quedam equalitas; et quod amicus se habet ad amicum sicut genu ad tibiam (?); que omnia maxime [illegible] amicitias. Omnia autem dicta [illegible] quod amicitia in unitate consistit, que maxime est alicui ad se ipsum, et sic omnia predicta proverbia maxime [illegible] de aliquo respectu sui ipsius, et hoc ideo quia homo maxime est amicus sibi ipsi, et sic homo maxime debet se ipsum amare. Deinde cum dicit dubitatur autem etc. concludit dubitationem [illegible] et dicit quod convenienter dubitatur qualiter oporteat [illegible], sic dubitandum [illegible] ambe partes ad credibile. Deinde cum dicit fortasse igitur etc. solvit premissam dubitationem, et primo determinat modum solvendi, secundo solvit ibi in opprobrium quidem igitur etc. Dicit ergo primo quod

tales sermones qui sunt contrarii probabiles per utramque partem oportet distinguere et determinare quantum ex utraque parte verum dicat et in quo; et sic si acceperimus qualiter dicatur amator sui secundum utrumque predictorum obiectionum, statim fiet manifestum illud quod querimus. Deinde cum dicit in opprobrium quidem igitur etc. solvit dubitationem predictam, et primo ostendit qualiter dicatur amator sui secundum quod vituperatur, secundo qualiter dicatur amator sui secundum quod laudatur ibi videbitur autem utique etc. Circa primum duo facit: primo manifestat propositum, secundo ostendit quod [illegible] ibi quoniam autem talia etc. Dicit ergo primo quod qui illum in opprobrium reputant esse amatorem sui, illos vocant sui amatores qui tribuunt sibi ipsis plus in bonis corporalibus, scilicet in pecuniis et honoribus et corporalibus [illegible], qualia sunt ciborum et veneriorum. Huiusmodi enim bona multitudo hominum appetit et attendit ad ipsa homines ac si essent optima, et quia multi querunt nimis superabundantiam quam non possunt omnes simul habere, ideo sequitur quod circa huiusmodi bona fiunt pugne et contentiones. Illi autem qui circa talia plus volunt [illegible] habundantiam [illegible] ad satisfaciendum concupiscentiis et universaliter passionibus et parti irrationali anime, ad quam pertinent passiones; et sic illi qui talia bona appetunt amant se ipsos secundum partem irrationalem scilicet. Tales sunt multitudo; autem hominum talis est quod magis sequitur [illegible], et ideo ipsa appellatio amantium se ipsos sumpta est ab eo quod est pravum quod multis est; et sic patet quod philautos, id est amatores sui, iuste vituperantur [illegible] in pluribus [illegible] iuste vituperatur. Deinde cum dicit quoniam autem etc. probat quod dixerat, et dicit manifestum esse quod multi consueverunt illos vocare philautos, id est amatores sui ipsorum, qui plus tribuunt sibi de bonis predictis que pertinent ad partem irrationalem; quia si aliquis velit superabundare in bonis rationis que sunt opera virtutum, puta si velit ante alios principaliter agere opera iustitie vel temperantie sive quecumque alia virtutis opera, ita quod se velit sibi bonum honestum acquirere, nullus de predicta multitudine vocabit eum philautum, id est amatorem sui, vel si aliquis sapiens vocet eum philautum, non ideo dicet eum vituperandum.

amator sui secundum quod vituperatur
secundo qualiter dicatur amator

Videbitur autem utique etc.

Postquam philosophus ostendit qualiter dicatur aliquis amator sui secundum quod est vituperabile, hic ostendit qualiter aliquis dicatur amator sui secundum quod laudabile, et circa hoc duo facit: primo ostendit contrarium modum quo aliquis est amator sui, secundo ostendit quomodo amatorem sui esse laudabile ibi et bonum quidem etc. Circa primum tria facit: primo ostendit illum esse amatorem sui qui sibi tribuit habundantiam bonorum rationis, secundo ostendit quod virtuosus est talis ibi et cum quidem etc., tertio ostendit hunc modum amandi se differentem esse a primo ibi tantum differens etc. Circa primum tria facit: primo proponit quod intendit, et dicit quod talis qui scilicet studeret excellere in operibus virtutis magis videtur esse philautus, id est amator sui, quam ille qui tribuit sibi superabundantiam bonorum sensibilium; secundo ibi tribuit enim etc. probat propositum duabus rationibus, quarum prima est quod tanto aliquis amat se ipsum quanto

maiora bona sibi attribuit sed ille qui studet ex-
cedere in operibus virtutum tribuit sibi optima quod-
libet maxime bona scilicet bona honesta et talis maxime
diligit se ipsum secundum rationem ponit ibi et largitur etc.
quia scilicet talis largitur bona ei quod est principalissimum
in ipso scilicet intellectui et facit quod omnis potentia que est in illo
obediunt tanto autem quis magis amat id quod est
principalius in eo et ita patet quod ille qui vult ex-
cellere in operibus virtutum maxime amat se ipsum
tertio ibi Quemadmodum autem etc. probat quod supposuit
scilicet quod ille qui amat principalissimum in ipso scilicet in-
tellectum vel rationem maxime amat se ipsum et hoc ostendit
tribus rationibus quarum prima est quod civitas maxime videtur
esse id quod est principalissimum in ea unde illud quod faci-
unt in ea rectores civitatis dicitur tota civitas facere
et eadem ratio est de omni alia re ex pluribus composita unde
et homo maxime est id quod est principale in eo scilicet ratio
vel intellectus et sic ille qui diligit intellectum vel rationem
et ei largitur bona maxime videtur esse philautos id est a-
mator sui secundum rationem ponit ibi et continens etc.
dicens quod continens dicitur qui se tenet et incontinens qui se
non tenet et hoc inquantum homo retinet intellectum secundum
quod iudicium rationis vel non retinet propter quod tertium
quod unusquisque homo sit hoc id est suus intellectus et
ita videtur quod ille homo maxime se amet qui amat
intellectum etiam rationem ponit ibi et operantur videntur etc.
et dicit quod illa que homines faciunt cum ratione maxime
videntur ipsi met fecisse et voluntarie facta esse que
autem homo facit per concupiscentiam vel iram non videtur
ipse fecisse cum voluntate sed extraneo motu ductus
et sic patet quod homo est principaliter id quod est secundum intellectum et
rationem unde maxime se amat quantum amat intellectum et
rationem ¶ Deinde cum dicit Unumquodque etc. ostendit
cum apparet secundum predictum modum esse amatorem sui et
dicit manifestum esse ex predictis quod unusquisque est hoc
scilicet intellectus vel ratio vel quia aliqua alia concurrunt ad
esse hominis potest dici quod homo maxime est hoc scilicet
intellectus vel ratio quia hoc est formale et completivum
speciei humane manifestum est etiam quod virtuosus maxime
diligit hoc scilicet intellectum et rationem quia totaliter adheret
ipsi et in omnibus obedit ei unde manifestum est quod
virtuosus maxime est philautos id est amator sui
¶ Deinde cum dicit Secundum alteram speciem etc. ostendit hunc
modum amandi se differre specie ab omnibus etc. ostendit
quod virtuosus est amator sui secundum alteram speciem a-
mandi se ab eo quod exprobatur ut supra dictum est
et assignat duas differentias quarum una est ex parte
actionis virtuosus enim amat se ipsum inquantum vivit
secundum rationem sed alii secundum passiones irrationabiles ...
... dictum est alia vero differentia est ex parte finis quia
virtuosus amat se ipsum inquantum sibi appetit
id quod est simpliciter bonum ille autem qui vituperatur
amat se ipsum inquantum appetit sibi id quod apparet
bonum utile cum sit sic nocivum ¶ Deinde cum dicit
circa bonas quidem actiones etc. ostendit quod amare
se ipsum hoc secundo modo est laudabile et primo ostendit

quomodo secundo excludit ab eo qui secundo modo amat se
ipsum id quod dictum est quod amator sui vituperatur ibi Dimi-
sso de studioso etc. circa primum tria facit primo ostendit
quod ille qui amat se ipsum secundum rationem est laudabilis
sed ostendit ut dictum est ad hoc studet ut se excel-
lat in operibus virtutum manifestum est autem quod omnes ac-
ceptant et laudant illos qui student ad bonas
actiones differentes ab aliis secundum ... alias et sic
patet quod ille qui amat se secundum virtutem est laudabilis
secundo ibi Omnibus autem etc. ostendit quod est utilis et sibi
et aliis dicens quod ille qui amat se ipsum quantum ad
virtutem studet se excellere bene agere si autem omnes
contenderent ad bonum ita scilicet quod unusquisque intenderet
excellere alium in bonitate optime agendo sequeretur
quod omnia que habent ... quibus indigent quod
unus alteri subveniret et ipse unusquisque haberet illa que
sunt maxima bonorum scilicet virtutes tertio ibi Quare bonum
etc. infert duo corelaria ex predictis quorum unum
est oportunum esse quod bonus amet se ipsum quia bo-
na operando et se et alios iuvabit sed non oportet quod
malus amet se ipsum quia sequitur pravas passio-
nes et se ipsum ledet privando se virtutibus
et proximos privando eos bonis sensibilibus secundum positum
malo quidem etc. dicit quod in malo dissonant
sunt ea que agit et que oportet agere quia omnis
intellectus et ratio omnis autem intellectus eligit id quod est
optimum sibi et ita malus non agit ea que oportet
ipsum agere sed studiosus virtuoso qui in omnibus
obedit intellectui ¶ Deinde cum dicit Verum autem de
studioso etc. excludit ab eo qui amat se secundum
virtutem id quod supra positum est in accusationem amatoris
sui ipsius scilicet quod nichil facit propter amicum sed hoc tantum facit
quod proponit quod intendit secundo manifestat propositum ibi
paucum autem tempus etc. tertio epilogando concludit intentum
ibi sic quidem etc. dicit ergo primo dicens
esse quod de virtuoso quod multa operatur gratia a-
micorum et patrie et maxime inde animam ... et si
sit oportet cum mori non deseret amicum pecunias
vero et honores et omnia exteriora bona que homines
pugnando sibi querunt et conquirunt propter amicum quia
quemadmodum procurat sibi ipsi bonum scilicet honestum quod
est eminentius unde et in hoc magis amat se
ipsum quod sibi magis bonum procurat ¶ Deinde cum dicit
paucum autem tempus etc. manifestat quod dixit et primo
quantum ad mortem quam virtuosus eligit pro amico
secundo quantum ad hoc quod propter amicum contempnit exteriora
bona ibi et pecunias etc. tertio quantum ad actiones
virtuosas etc. quas quidem virtuosus concedit a-
mico ibi contingit autem etc. dicit ergo primo quod id mo-
riens pro amico procurat sibi ipsi bonum quia magis
eligit vel parum tempus multum delectari in magno
opere virtutis quam per multum tempus quiete id est mediocriter
delectari in mediocribus operibus virtutis et magis
eligit excellenter bene vivere per unum annum quam
per multos annos mediocriter et ... magis eligit
unam actionem bonam et magnam quam multas bonas et

Et quia hoc est actus huius qui moritur propter virtutem quod longum tempus vivat quam una tamen sola actione [illegible] se pro amico exponit magis bonum facit quam in aliis multis talibus actionibus. Et ita patet quod exponit se morti pro amicis virtuose agendo magnum bonum sibi ipsis eligit et in hoc manifestum est quod maxime se amat. Deinde cum dicit Et pecunias etc. manifestat idem quantum ad communia exteriora bonorum et primo quantum ad pecuniam. Et dicit quod virtuosi etiam amicorum gratia id est complacentie et displicentie pecunias a se id est ab se quod eorum amici plus de pecuniis accipiant et in hoc etiam magis se amat quia virtute dando id est aliquis pecuniam concedit amico est enim ipsi accipit bonum honestum id est quod maius bonum sibi ipsi attribuit et sic magis se amat. Deinde ibi Et eodem honores etc. ostendit idem de honoribus et dignitatibus. Et dicit quod eodem modo se habet de honoribus et principatibus id est virtuosus de facili dimittit amico quia hoc ipsum est quoddam bonum opus virtutis et laudabile. Et sic patet quod virtuosus talibus omnibus loco exteriorum bonorum eligit bonum virtutis quod est maximum et sic maxime diligit seipsum. Deinde cum dicit Contingit autem etc. ostendit idem quantum ad ipsas actiones virtutis. Et dicit quod contingit quod virtuosus quasdam actiones virtuosas concedit quod fiant per amicum ut ex hoc complaceat et laudet et tamen in hoc etiam accipit sibi id quod est melius; melius est enim esse causam virtuosum quod ipse sit causa amico suo talia faciendi quam quod si ipse faceret. Et tamen sibi [illegible] [illegible] talia ut maior fuerit. Sic igitur patet quod virtuosus sibi tribuit de bono quantum ad omnia laudabilia et sic maxime amat seipsum. Ultimo autem concludit syllogizando quod ergo est amator sui sic sicut dictum est de virtuoso non autem sicut multi homines quia id est sicut non virtuosi amant se ipsos.

Dubitatur autem et circa felicem utrum egebit amicis vel non. Postquam solvit questionem que movebatur ex parte amantis in ista parte hic solvit dubitationem que movetur ex parte amicicie et proponit primo dubitationem. Secundo [illegible] dubitationem ex rationabilitate ibi Inconveniens autem etc. Circa primum [illegible] ibi Quid autem etc. Dicit ergo primo quod dubitatur de felice utrum indigeat amicis vel non. Deinde cum dicit Inconveniens autem etc. ostendit dubitationem esse rationabilem obiciendo ad utramque partem et primo ad partem negativam. Secundo ad partem affirmativam ibi Videtur autem etc. Circa primum obicit dupliciter primo quidem per commune dictum id est quidam quod beati qui sunt per se sibi sufficientes non indigent amicis. Habent enim omnia bona ipsi existimantes [illegible] per se bonorum sufficientiam nullo alio indigent. Amicus autem videtur esse alter ipse quod est sicut [illegible] [illegible] tribuit ea que homo per seipsum habere non potest et sic videtur quod sic beatus non indigeat amicis. Secundo ibi Unde est dictum etc. adducit ad idem dictum poeticum. Et est sententia dicentis id est quod cum demon dat bonum [illegible] non est opus amicis. Ponebant enim gentiles quod maxime bonorum humanorum procurantur ordinatione quorundam [illegible] mediantibus demonibus, secundum quam providentiam gubernarentur. Demonem [illegible] esse meliores et quosdam maiores est [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] bonum [illegible] bona sicut [illegible] felicibus non indiget homo humano auxilio amicorum. Deinde cum dicit Assimilatur autem etc. obicit ad partem affirmativam tribus rationibus. Videtur id est quod inconveniens quod omnia exteriora bona dentur felici et amici non tribuuntur cum tamen amicus sit ad maximum inter exteriora bona. Secundam rationem ponit ibi Et si amici etc. et dicit hoc duo facit quod ponit rationem ut patet sicut dictum est magis proprium est ad amicum benefacere quam benefieri. Et est virtutis benefacere. Felicitas autem consistit in operatione virtutis ut in primo dictum est et sic necesse est felicem esse virtuosum et per consequens quod benefaciat. Melius autem est quod homo benefaciat amicis quam extraneis [illegible]. Unde patet quod hic homo delectabilius [illegible] hoc facit. Si felix est sic virtuosus indiget amicis quibus benefaciat. Tertiam rationem ponit ibi Propter quod et queritur etc. Et dicit quod propter predictam rationem queritur id est homo magis indigeat amicis in bonis fortunis an in infortuniis vel homo indiget amicis in bonis fortunis et in infortuniis. Infortunatus magis indiget amicis qui ei benefaciant. Sed bene fortunatus indiget amicis quibus ipse benefaciat. [illegible] autem rationem ponit ibi Inconveniens autem etc. Et dicit quod hoc videtur esse inconveniens quod felix sit solitarius. Nullus enim eligeret ut [illegible] omnia bona habeat [illegible] solus. Et si omnia alia bona haberet quia homo natura est animal politicum et aptus natus convivere. Unde ergo felix habet ea que sunt natura bona homini conveniens est quod habeat cum quibus convivat. Melius autem est convivere cum amicis et virtuosis quam cum extraneis et quibuscumque. Sic ergo manifestum est quod felix indigeat amicis. Deinde cum dicit Quid igitur etc. solvit predictam dubitationem et primo ostendit quod [illegible] qui [illegible] negantes felicitatem indigere amicis. Secundo quomodo dicunt ibi Hoc autem verum est etc. Dicit ergo primo quod est considerandum quid sit quod felix indigeat amicis. Dicendum est ergo quod primi dicunt negantes felicem indigere amicis et quantum ad quid verum dicant. Et est considerandum quod multi extimant illos esse amicos qui sunt utiles in collatione exteriorum bonorum que sola [illegible] homines communiter [illegible] talibus autem amicis non indiget beatus qui sufficit sibi in bonis. Unde hec dicit et non indiget amicis propter delectationem [illegible] in conversatione humana [illegible] quia ita [illegible] ad [illegible] sicut in [illegible] dictum est felicitatis vita est sic delectabilis secundum se ipsum ut in primo dictum est non indiget superinducta delectatione propter quam sunt sibi necessarii amici et ideo non indiget talibus amicis id est utilibus et delectabilibus [illegible] videtur indigere amicis. Deinde cum dicit Hoc autem non est forte verum etc. ostendit non esse omnino verum

[illegible] naturaliter eligibile et delectabile [illegible]

quod dicitur. Et post hoc ostendit quibusdam rationibus moralibus scilicet per quandam rationem magis [illegible] ibi Videtur autem [illegible] autem etc. Et circa primum ponit tres rationes. Dicit primo dicens non esse verum quod dictum est, scilicet quod si felix non indiget amicis utilibus et delectabilibus quod propter hoc non indigeat amicis [illegible], amici quidem [illegible] virtutes quibus indiget [illegible] quia sicut in primo dictum est felicitas est operatio quaedam. Manifestum est autem quod operatio consistit in fieri et non est quoddam existens ad modum rerum permanentium sicut si esset aliqua possessio qua habita esset homo felix ita quod non oporteret eum operari. Sed esse felicem consistit in vivere et operari. Secundum autem quod operatio boni viri sit bona et delectabilis secundum se ipsam [illegible] bona. Sicut in primo dictum est [illegible] operatio bona. Inter delectabilia [illegible] delectabile virtuoso [illegible] delectabile [illegible] proponit [illegible] ut in primo dictum est. Requiritur autem ad felicitatem quod felix delectetur in operibus virtutis. Non autem possumus delectari nisi in eo quod cognoscimus. Magis autem possumus speculari proximos quam nos ipsos et actiones illorum quam [illegible] quia unusquisque iudicat [illegible] magis [illegible] privatis [illegible] ad se ipsum. Sic ergo patet quod boni [illegible] delectabiles [illegible] actiones eorum qui sunt boni et amici in quibus inveniuntur ambo que sunt natura delectabilia scilicet bonum et amatum. Sic ergo [illegible] indigebit talibus amicis scilicet virtuosis inquantum vult considerare bonas actiones et sibi appropriatas quales quidem sunt actiones viri boni qui est amicus [illegible] amicus [illegible] alter ipse actiones amici [illegible] Secundam rationem ponit ibi Existimatur autem etc. Dicit quod [illegible] existimatur [illegible] felicem [illegible] delectabiliter vivere [illegible] delectatio [illegible] eorum que requiruntur ad felicitatem ut in primo dictum est. Solitario autem qui solitarius vivit [illegible] difficilis scilicet gravis [illegible] quia non continuatur sua delectatio que operationem [illegible] non enim est facile quod homo secundum se ipsum scilicet solitarie continue operetur. Sed hoc est facile si cum aliis [illegible] scilicet quando [illegible] ad [illegible] bona operantes et sic continuatur delectatio. Sic ergo [illegible] amicis [illegible] que delectabilis secundum ipsam scilicet virtuosa erit magis continua. Et hoc [illegible] ut scilicet continue [illegible] delectetur [illegible] virtutis virtuosis [illegible] gaudet in actionibus virtuosis sicut [illegible] in operibus contrariis que ex malitia [illegible] procedunt. Sicut musicus delectatur in bonis melodiis et offenditur in malis. Tertiam rationem ponit ibi Fiet autem etc. Et dicit quod ex hoc quod virtuosus convivit amicabiliter bonis [illegible] exercitatio in virtute sicut dixit Theognis quidam poeta. Et talis societas [illegible] est [illegible] virtuoso sicut et alia humana opera [illegible]

Naturalius autem intendentibus etc. Postquam philosophus [illegible] quasdam rationes morales ex quibus

apparet quod felix indiget amicis nunc dicit idem per quandam rationem magis [illegible]. Et primo ostendit quod felici eligibile est habere amicum. Secundo concludit ulterius quod felix amico indiget ibi Quod autem est ibi eligibile etc. Circa primum duo facit. Primo ponit quod intendit et dicit quod si aliquis velit considerare [illegible] magis [illegible] manifeste apparet quod virtuoso et felici amicus virtuosus est naturaliter eligibilis et magis quam alia exteriora bona [illegible] etc. Probat propositum et ostendit quid sit naturaliter eligibile et delectabile amici ibi [illegible] ad se ipsum etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit quod virtuoso [illegible] est eligibile esse et vivere. Secundo ostendit quod est sibi delectabile et eligibile hoc sentire ibi Videns autem quod videt etc. Circa primum ponit talem rationem. Omne quod est bonum naturaliter est virtuoso bonum et delectabile secundum se ipsum [illegible] in viii dictum est. Sed [illegible] vivere naturaliter bonum est et delectabile [illegible] et vivere est bonum et delectabile virtuoso maxime. [illegible] ponit ibi Vivere autem etc. Et circa hoc tria facit. Primo manifestat [illegible] vivere et dicit quod in animalibus aliis [illegible] determinatur vivere [illegible] in hominibus autem determinatur [illegible] ad id [illegible] omnis autem potentia reducitur ad operationem sicut ad perfectionem [illegible] id quod est principale [illegible] et non [illegible] actus [illegible] est [illegible] in ix metaphysice et ex hoc patet quod [illegible] vivere [illegible] homo est sentire vel intelligere [illegible] quia non actu sentit vel intelligit non perfecte vivit [illegible] ut in primo dictum est ibi Vivere autem etc. Ostendit quod vivere sit [illegible] bonum et delectabile et dicit quod ipsum vivere est de numero eorum que sunt secundum se bona et delectabilia et hoc probat per hoc quod est determinatum. Illud autem quod est determinatum pertinet ad rationem boni [illegible] evidentia considerandum est quod potentia [illegible] secundum se indeterminata est [illegible] ad multa determinatur autem per actum sicut patet [illegible] potentia [illegible] que facit bonum [illegible] malum sicut perfectio que est per actum facit [illegible] bonum [illegible] sicut [illegible] autem est determinatum [illegible] bonum omne autem determinatum est perfectum [illegible] consistit ut dictum est [illegible] patet quod vivere est naturaliter bonum. Eo autem quod est naturaliter bonum est [illegible] virtuoso bonum ut dictum est [illegible] ut dictum est [illegible] vivere [illegible] bonum [illegible] quod omnibus est delectabile [illegible] ibi Non autem oportet etc. [illegible] dictum est quod vivere est naturaliter bonum et delectabile non oportet accipere [illegible] vitam malam scilicet viciosam et corruptam [illegible] in tristitiis [illegible] talis [illegible] sicut [illegible] determinatur [illegible] si [illegible] est

[illegible] et malum [illegible]

[illegible] et [illegible] erit [illegible] et [illegible] mala [illegible] et ista malitia et corruptio [illegible] et hoc magis [illegible] in [illegible] de [illegible]. Deinde cum dicit Si autem ipsum vivere etc. [illegible] bonum et [illegible] ipsum vivere est illud bonum et delectabile [illegible] apparet [illegible] virtuosi et [illegible] sic bonum et delectabile vivere quia [illegible] vita est [illegible] et [illegible] quod est ideo magis eligenda. Deinde cum dicit Videns autem etc. ostendit quod sentire se vivere est eligibile et delectabile [illegible] ille enim qui videt se videre sentit suam visionem et similiter est de illo qui audit se audire et sic [illegible] quod sentit se operari in [illegible] nos [illegible] et intelligimus [illegible] est bonum et [illegible] est sentire vel intelligere [illegible] sentit se vivere [illegible] que sunt [illegible] delectabilia [illegible] bonum [illegible] est delectabile et sic patet quod [illegible] eligibile et maxime bonum [illegible] et delectabile quod [illegible] sentire et intelligere [illegible] delectabile [illegible] in hoc delectantur. Deinde cum dicit [illegible] ad se ipsum etc. [illegible] quid sit virtuoso et felici eligibile et delectabile [illegible] amici [illegible] virtuosus [illegible] ad amicum [illegible] amicus [illegible] et delectabile [illegible] eligibile et delectabile [illegible] amicus [illegible] et [illegible] maior est [illegible] amicus [illegible] amicum [illegible] virtuoso [illegible] eligibile et delectabile [illegible] et vivere [illegible] amicum [illegible] delectabilis [illegible] amicus [illegible] et vivere [illegible] amicos [illegible] eligibile [illegible] virtuosum [illegible] amicum [illegible] Deinde cum dicit [illegible] autem est etc. [illegible] felici [illegible] amici [illegible] felicitatem [illegible] amicis virtuosis [illegible] felicitate [illegible] vita [illegible] est

Utrum autem plurimos amicos etc. Postquam philosophus determinavit quasdam dubitationes de amicitia [illegible] hic [illegible] dubitationem [illegible] et hoc tres dubitationes [illegible] est de numero amicorum [illegible] ubi [illegible] autem invenire [illegible] etc. [illegible] de [illegible] duo [illegible] dubitationem [illegible] aliquis debeat [illegible] amicos [illegible] non etc. sicut [illegible] de peregrinatione [illegible] dicitur [illegible] neque multos peregrinos neque nullum peregrinum [illegible] [illegible] amici [illegible] nullus sit amicus [illegible] sic amicus [illegible] nullus [illegible] ubi hic quid etc. [illegible] amicitiam utilis [illegible] quod de [illegible] est de [illegible] multitudine amicorum [illegible] amicis qui sunt ad [illegible] tales amicos [illegible] obsequia [illegible] multis [illegible] et hoc est valde laboriosum [illegible] non sufficit [illegible] vite huius [illegible] sunt plures amici [illegible] sunt [illegible] ad [illegible] vita [illegible] que [illegible] virtutis [illegible] non posset [illegible] vita [illegible] de se ipso [illegible] plurimos amicos utiles [illegible] amicis delectabilis [illegible] delectationem sufficiunt pauci amici [illegible] tales amicos [illegible] nimia [illegible] pauci amici sufficiunt [illegible] ad delectationem [illegible] Studiosos [illegible] ad amicos [illegible] [illegible] etc. [illegible] et dicit [illegible] aliquis [illegible] amicos virtuosos plures [illegible] multitudinem amicorum [illegible] de mille [illegible] decem hominibus [illegible] et si constat ex decem [illegible] ista [illegible] non [illegible] sic [illegible] ad [illegible] amicorum [illegible] et [illegible] de [illegible] amicitia [illegible] amicorum [illegible] debet [illegible] multitudine eorum [illegible] amici [illegible]

no

tum possit homo convivere [illegible] magis videtur esse a-
mabile, id est conveniens amicitie que est secundum virtutem, contra
est autem quod non est possibile quod homo conviveat in moderate mul-
titudini [illegible] et quod quando [illegible] dividat se inter mul-
tos, et sic patet quod non possint esse multi amici secundum virtutem.
[illegible] ponit ibi: Adhuc autem etc. [illegible] est, id est opor-
tet eos adinvicem convivere, et ita si aliquis habet multos
amicos oportet quod omnes illi sint amici sibi invicem, alio-
quin non possunt amici adinvicem commorari et per consequens
convivere amico. Hoc autem est difficile quod in multis fiat
[illegible] ad invicem et ita non videtur possibile quod [illegible]
[illegible] habeat plures amicos [illegible] ibi: Diffi-
cile autem etc. Deinde est [illegible] quod amicus congaudeat amico,
difficile est autem quod quis familiariter congaudeat et condo-
leat multis [illegible] contingit quod oporteat cum
uno delectari et cum alio tristari, quod est impossibile, et ita
non est possibile habere plures amicos. Deinde ibi: Forte igitur bene
habet etc. Concludit propositum ex dictis, quod non videtur bene
quod homo requirat se amicissimum multis sed tot quot
sufficiunt ad convictum, quia etiam hoc non videtur esse possi-
bile quod homo sit valde amicus multis [illegible]
neque simul amare [illegible] unus homo amat
plures [illegible] amore qui [illegible] amicitie
[illegible] superabundantia amoris [illegible]
[illegible] ad unum vel ad valde paucos [illegible]
[illegible] paucis [illegible] in multis [illegible]
[illegible] ad summam perfectionem [illegible] multiplices
[illegible] et impedimenta. Deinde cum dicit: Sic
autem videtur etc. ostendit propositum per experientiam [illegible]
[illegible] ad paucos [illegible]
amicitia non inveniuntur esse multi amici unius
[illegible] amicitia [illegible] id est sodalium vel [illegible]
[illegible] quodam [illegible] aliqui [illegible]
[illegible] id est [illegible] et [illegible]
[illegible] bini [illegible] sed velut fi-
[illegible] id est amatores multorum qui secundum omnibus famili-
ariter [illegible] non videntur esse nec amici alicui [illegible]
[illegible] et [illegible] familiariter ad unumquemque. Sed tales vocantur
amici politice [illegible]
[illegible] amicitia [illegible] et familiaritate
[illegible] amici multorum non
[illegible] homines placitos [illegible]
[illegible] Deinde [illegible]
Deinde post [illegible] amici [illegible]
[illegible] amici et dicit quod hoc [illegible]
[illegible] amicitia politica [illegible] modo [illegible]
placidus [illegible] amicus multorum. Sed non hoc [illegible]
[illegible] dicit [illegible] amicus
[illegible] concordia [illegible] nulla
[illegible] que pertinent ad vitam politicam
[illegible] amicitiam ad
multos [illegible] virtutem [illegible]
[illegible] vel delectabile [illegible]
[illegible] homo [illegible] amabile et [illegible]
paucos tales amicos possit invenire [illegible] vir-
tutem [illegible]

Utrum autem in bonis etc. Postquam philosophus solvit dubitationem
de multitudine amicorum, hic [illegible] du-
bitationem de necessitate eorum. Et circa hoc duo facit: primo
movet dubitationem; secundo solvit eam, ibi: Necessarii quidem
igitur etc. Circa primum ostendit quod supposito [illegible] est
in presentia etc. [illegible] primo [illegible] dubitari potest
utrum homo magis indigeat amicis in bonis
fortunis vel in infortuniis. Manifestum est enim quod in
utraque fortuna requiruntur amici. Infortunati
enim homines indigent opitulatione amicorum qui ferunt auxilia [illegible]
infortunia; in bonis autem fortunis homines indigent
amicis quibus convivant et quibus benefaciant;
sed [illegible] bene operari. Deinde
cum dicit: Necessarium magis etc. ponit solutionem [illegible]
[illegible] quod amicos est [illegible]
magis necessarium in infortuniis quibus indigent
auxilio [illegible] ut dictum est, et inde
est [illegible] utiles [illegible] amicis necessariis
qui eis auxilium ferunt. Sed in bonis fortunis est
melius, id est magis honestum habere amicos, et inde
est quod in hoc statu [illegible] amicos virtuosos
[illegible] est talibus benefacere et cum eis [illegible]
Deinde cum dicit: Est autem et presentia etc. probat
[illegible] amicos [illegible] fortuna sit
[illegible] et [illegible] et dicit quod [illegible]
presentia amicorum est delectabilis et in bonis for-
tunis et in infortuniis [illegible] alleviantur etc.
[illegible] ad infortunia [illegible] ad
bonas fortunas ibi: in bonis fortunis etc. [illegible]
infert quoddam corollarium ex dictis [illegible]
primo manifestat [illegible] et dicit [illegible] qui
[illegible] in tristitia alleviationem [illegible]
[illegible] amicorum est condolentia [illegible] In-
[illegible] quod [illegible] et ponit duas
causas [illegible] quarum potior sit [illegible]
prima [illegible] qui [illegible] aliquis [illegible]
[illegible] quorum unus alleviatur ex societate al-
terius [illegible] similiter [illegible]
[illegible] melius [illegible] amicorum [illegible]
[illegible] Sed hec
[illegible] non videtur [illegible] ad quantitatem [illegible]
[illegible] qui quis [illegible] aliud
[illegible] alterius [illegible] minuatur [illegible]
[illegible] ad [illegible] puta [illegible]
[illegible] ex damno quod patitur [illegible] amicus [illegible]
[illegible] minuitur damnum alterius [illegible]
[illegible] melior est [illegible] ad [illegible]
[illegible] est [illegible] delectatio [illegible]
[illegible] amici autem [illegible] condolens [illegible]
[illegible] duplex. Uno modo quod [illegible]
[illegible] delectatio [illegible] amicitia [illegible]
minorat [illegible] et hoc est [illegible] principale [illegible] sub-
[illegible] ad [illegible] amici [illegible]
hoc [illegible] alleviant [illegible]
[illegible] ex presentia amicorum condolentium [illegible]
[illegible] hoc [illegible] dicit ibi:
Ipsa autem etc. [illegible] presentia amici condolentis [illegible]

q̄dam tanctā amicitiā et p̄o ondit q̄pitū ꝯ inst
q̄dam correlariū ex dc̄is ibi ꝑ ꝙ virules quid ꝛc
dicat. p̄mo ꝙ p̄ntia amicoꝝ ꝯdolenciū vꝫ
q̄dam mixtione hꝫ ex delcabili ꝛ ꝯtabili q̄a
.n. visio amicoꝝ est delcabilis ꝛ p̄ alia ꝓmi
iuem ꝛ q̄palis hoi infortunato q̄n abamic⁹
adiuuat adhoc ꝙ nō ꝯcristet magis ꝯue
ꝯsolatur sicut amicū ex visione ꝛ ex sermone
sic sit ex ꝑ dc̄is .i. ydone⁹ ad ꝯsoland ꝯ
nosc̄t .n. animus amicus mor̄ alteri⁹ ꝛ quib⁹
ꝯmoueus simus delc̄atur ꝛ ꝯtatur ꝛ sic ꝑ ea
ꝯcus remediū adhibe ꝯtra tristicia ꝑ hoc ꝗ
videt p̄ñtia amici ꝯdolentis est delcabilis
s; ex alia pte est triste magis homo sentit a
micū suū ꝯcristari mitis i infortuniis qꝫ
.n. homo bū dispositus refugit q̄ntū pt̄ ꝯ ca
tristicia suis amicis. Deinde cū dicit ꝑ ꝙ viriles
ꝯ ꝯcludit ex p̄missis ꝙ homines qui sunt viri-
les animi nolūt ꝛcaucīt ne amici
eorū ꝑ ꝯ ipsos ꝯtristent̄ est .n. delca amic
ꝙ amicus velit bñfacere amico nō aūt eū ei ca
dicm̄ nichil ꝛ nichil modo sustinēt virules ho
mines ꝙ amici eoꝝ ꝑ eos ꝯtristent̄ s; ꝯ trix
ꝯdat auxilii ꝙ diminuit sibi ꝑ levent adnō
ꝯcristandū tristicia amicoꝝ sustinēt .n. ꝙ ꝑ
modica amicoꝝ tristicia sua tristicia solijeuē. fflebiles
ꝯue virilibꝫ hoībꝫ nō ꝯplacet hec ꝛ ꝯ
ratores/ illes hoīes sunt plorantes sūt ꝗ
quidā viri muliebr̄ dispositi qui delectant̄
in hoc ꝙ habeāt aliquos simul secū angustī-
ates ꝛ amant eos qui sibi ꝯdolent sicut amicos
s; in hac difficultate hominē oꝫ imitari q̄ntū ad
omia meliores inrebꝫ moribꝫ. Deinde cū dic̄
fortunis autē ꝛc ondit sam pt̄ ꝯ
.s. ꝙ p̄ntia amicoꝝ in bonis fortuniis sit
laudabilis ꝛ dicit ꝙ p̄ntia amicoꝝ duo de
lcabilia hꝫ p̄mo quidē ꝯuersatio amicoꝝ ꝙ
delcabile est cū amicis ꝯuersari. s̄; hoc ꝙ hō
intelligit amicos suos delcāri in suis bonis q̄
est .n. vnusquisq; ꝯ amicis suis delcatiois
ca. Deinde cū dicit ꝑ ꝙ incolꝫ ꝛc infert
q̄dam correlariū ex dc̄is ꝯtinens inse q̄dam
documenta moralia et p̄mo q̄ntū ad eos qui vo
cant amicos ꝯ ꝯntū ad eos qui ꝯuenit ad
amicos accedat. itē aūt ꝛc ꝛc p̄mū po
nit ꝑ tria documenta moralia p̄mo quidē ꝯdu
centis ex p̄missis ꝙ ꝯ delcabile est ꝙ homo
intelligat amicos in suis bonis delcāri oꝫ ꝙ
hō p̄mo vocet amicos ad suas bonas for
tunas ut eas ꝯ amico ꝯtetet oꝫ .n. ꝙ bonū
hō bñfaciat amico. sc̄m documētū est ꝙ homo
tarde ꝛ cū quadā ꝯgruitā vocet amicū ad
sua infortunia oꝫ .n. homo tēd̄ amico de
suis malis q̄ntū minima pt̄ ꝛ adꝫ inducere
ꝯsimul ꝯdam dicit⁹ sufficit ego infortunat⁹
sū dicit sufficit ꝙ ego infortuniū patiar

nō oꝫ ꝛ ꝙ ut amici mei hoc paciant̄ tert
documentū est ꝙ tunc magis debz amici ad
infortunia vocari q̄n cū paucā sua tribu-
latiōe poterit amico magnū iuuam̄ ꝯstare.
Deinde cū dicit vocari aūt ꝛc post tria do
cumenta ex pte ꝯuenit euntiū ad amicos ꝯ ꝯ4 p̄ ꝯ ꝙ ad amicos
in infortuniis ꝯuenit oꝫ aliq̄ ꝯmittere ꝛ ꝙ ꝯ
notantū ꝙ amici ꝯ bñfaciūt amicis ꝛ magis
illis qui sunt in necte ꝛ qui nō dignificant
.i. qui nō dignū iudicāt hoc requirere abami-
co sic .n. bñ agēdum ꝑ ꝙ nō requirēdu
ambobꝫ .s. ꝑ tanti ꝛ recipienti fit melius .i.
honestius ꝙ ꝛ ille qui dat mag̃ opus virtutis
facit ꝛ ille qui recipit ꝯ magis honore dare
ꝛ illo qui recipit virtuose agit nolendo grauare
amicū est ꝛ ambobꝫ delcabilius ꝙ ꝛ recipienti
ꝑ venit altercandia q̄ntū quis parit inquirendo
amicū ꝛ dans magis delcatur ꝙ ex se ipo nō
puocat̄ facit ꝯ opus virtutis sc̄m documentū
est ꝙ ad bonas fortunas amici ꝑ ꝑter ꝯ oꝫ
homo ire ad cooperandū ei cū necce sit ꝙ
ad hoc indiget homo amicis ut .s. ei cooperet̄
tertiū documētū est q̄d adhac ꝙ homo bñ patiat
ab amico bñ fortunato oꝫ homo accedat quiete
.i. remisse ꝛ nō ꝯfatali nō .n. est bonū q̄ hō
reddat se promptū ad suscipiend iuuam̄ ab
amico s; homo oꝫ ulci ꝛ caue opiōm delcato
ris .i. ne habeat famā inciuitat ꝙ ipe nō sit
delcabilis amico ꝛ in hoc ꝙ est ondit eū .i.
ꝑ hoc ꝙ ipe se reddit honestū amico ꝙ cū
ꝑ nō est quē accidet aū .n. aliqui nimis se
ingerūt bñficiis recipiendis reddūt se ingratos
ꝛ indelcabiles suis amicis vel sustalia licentia oꝫ
homo reuereri .i. cauē opiōm delcationis in
amore .i. nō amicus eius amicus ꝯ ꝙ de
lectans iniuriam ex ipsis ꝑ bñficia illata aut
ꝯ ꝙ ꝯcludit ꝙ p̄ntia amicoꝝ i omibꝫ
sit ꝯ eligibilis.
Utrum igitur quemadmodum ꝛc. postquam ꝯmulta de
multa ac ꝛ neq; de amicitia hic in-
quirit de ꝯuictu eoꝝ ꝛc hoc. eā facit p̄mo
ponit ꝯditionem ꝯ manifestatio ꝯ ꝯ secūdo
ibi ꝛc. ꝛ infert correlariū ꝯ dc̄is ibi sic
ꝛc. qd ꝯ p̄ma ꝯsideratur in quadā amicitia
amicos ad amicum ꝯ inqua quidē
ꝙ amantibꝫ est magis appetibile videre
illos quos amant ꝛ magis eligunt hunc sensū
.s. visus ꝙ alios exteriores sensus ꝙ sic ꝯ ꝯ
est ꝑ visionē incipit ꝯ nutrit passio amoris
ꝛ ꝯ hunc sensū ꝯ ꝯuāt ꝑ ꝯ ꝑ talis
amor ꝯ ꝯ q̄ ꝯ ꝯ ꝙ visus ꝑ
ꝯ ꝯ ꝯ sic ꝯ ꝯ visioni ꝯ
ꝯ .s. ꝯ sic amicis mag̃ ꝯ
ꝯ ꝯ amicis ꝯ ꝯ ꝯ nō in
ꝯ ꝯ ꝯ ꝯ ꝯ
ꝯ sic ꝯ ꝯ quēadmodū ꝛc ꝛ pt̄ ꝯ

concludit quod eo quod supra declaravit de perfecta amicitia
in omnibus est delectabilem. Deinde cum dicit Manifestum
autem etc. manifestat rationem predictam sic dicens
sicut dictum est supra quia propria amicorum
in delectatione consistit ut dictum est
in octavo maxime autem [illegible]
in invicem convivere maxime [illegible] et de-
lectabile [illegible] secundo [illegible] et ut
ad eos quidem etc. Sicut enim se habet homo ad se ipsum
ita se habet ad amicum ut ex gratia [illegible] ad se ipsum
ita se habet quod esse sit eligibile et delectabile quod per-
cipiat se ipsum esse sic hoc est et delectabile esse
amici. Et hoc fit in convivendo quod per mutuas commu-
nicationes [illegible] se invicem [illegible]
et amici appetitus ad invicem [illegible]
ponit ibi Et quam non est etc. [illegible] absque
[illegible] quod habere voluit [illegible]
amicus [illegible] actionum [illegible] principaliter de-
lectatur [illegible]
[illegible] ordinatas
et illud est quod quidam amicus volunt [illegible]
[illegible] ad aliquid [illegible]
[illegible] in [illegible]
[illegible]
[illegible] actione volunt [illegible] cum ami-
cis [illegible] maxime [illegible]
[illegible] voluntas [illegible] amicus [illegible]
[illegible] maxime [illegible]
[illegible] actibus [illegible]
amicus [illegible] convivere et
sic [illegible] eligibilissimum [illegible]
Deinde cum dicit Sit igitur pravorum etc. concludit
ex premissis primo quod [illegible] pravorum amicitia
est mala [illegible] delectantur [illegible] maxime
[illegible] instabiles [illegible] de malo [illegible]
[illegible] malus [illegible]
[illegible] Sed ibi Quae autem etc. concludit
ad bonos quod amicitia virtuosorum [illegible]
se bonis [illegible] virtutis [illegible]
amici fiunt meliores [illegible] sunt
et se invicem [illegible]
[illegible] virtuosi [illegible]
[illegible] bona [illegible]
[illegible] de amicitia [illegible]
est et [illegible] de delectatione et sic terminatur
sententia nonus liber

Postea autem de delectatione

Postquam philosophus determinavit de virtutibus
moralibus et intellectualibus et de [illegible]
amicitia quae quodam [illegible] est virtute [illegible]
in hoc decimo libro [illegible] determinare de
[illegible] quae est [illegible]
[illegible] de fine [illegible]
[illegible] circa [illegible]
[illegible] et [illegible] duo facit [illegible] delectat-

de delectatione quae [illegible] et [illegible] ponit [illegible]
[illegible] de felicitate [illegible]
[illegible] etc. [illegible] duo facit
primo [illegible] determinandum est de de-
lectatione [illegible] de-
lectatione etc. [illegible] primo ponit
quod intendit [illegible]
[illegible] de delectatione tractatur [illegible]
[illegible] de delectatione [illegible] est
[illegible] delectationes
[illegible]
de delectatione [illegible] maxime enim
etc. [illegible] de delectatione [illegible]
[illegible] delectationis [illegible]
[illegible] delectatio maxime [illegible] humano
[illegible]
[illegible] delectationem et tristitiam [illegible]
[illegible] ad bonum et declinare a malo [illegible]
[illegible] aliquibus [illegible]
[illegible] malis [illegible] illis et
[illegible] moralis philosophia [illegible] ponit ad
moralem de delectatione considerare [illegible] ponit
ibi Et autem etc. quod [illegible] ad virtutem
et dicit quod maxime [illegible] ad moralem virtutem [illegible]
quod homo gaudeat [illegible] et odiat ea quae
[illegible]
[illegible] inordinatio [illegible]
[illegible] delectationis [illegible] omnis
[illegible] et hoc
[illegible] delectatio [illegible] ad
[illegible] humane [illegible]
[illegible] ad hoc quod homo sit virtuosus et felix
[illegible] inordinate delectatur [illegible]
[illegible] eligunt delectabilia
mala et fugiunt [illegible] bona [illegible]
homo qui [illegible] est virtuosus et felix [illegible]
[illegible] delectationem [illegible]
[illegible] aliquas malas [illegible]
[illegible] virtutis [illegible] quod non est eligendum [illegible]
mala [illegible] bona [illegible]
[illegible]
[illegible] ad
moralem [illegible] considerare de delectatione [illegible]
[illegible] moralis [illegible]
[illegible] quae quidem [illegible] dubitatione [illegible]
[illegible] delectatio [illegible] hoc duo facit primo
[illegible] quaedam de delectatione ex [illegible]
[illegible] quidam [illegible]
[illegible] ibi Neque etc. Dicit [illegible] quod alia [illegible]
determinandum est de delectatione [illegible]
[illegible] de dubitate loquentur [illegible]
[illegible] delectationem [illegible]
[illegible] delectationem [illegible] et hoc
[illegible] quia hoc [illegible] est [illegible]
[illegible] dicere [illegible]
[illegible] quod delectatio [illegible] ad
[illegible] melius est [illegible]

eniciatur

cimitatem quod delectatio sit quoddam bonum; quamvis non sit
ad redirigendum homines a delectatione ad quam multi
inclinantur et insistunt delectationibus et ideo homines
inferri dicere ut scilicet abhorreant delectationes esti-
mando eas esse malas. Sic enim pervenient ad medium
ut scilicet homo moderate delectationibus utatur. Deinde
cum dicit Ne forte autem etc. refellit id quod ultimo
dictum est. Non enim videtur bene dici quod homines si-
mulantes delectationes esse malas adhuc cum tamen re-
trahantur ab eis. Et causa est quia actiones et passiones humanae
[illegible] credunt sermonibus quam operibus. Sic enim dicit quod
dicit esse in illis plus persuadeat exemplo quam verbo
[illegible]. Et huius ratio est quod unusquisque videtur eligere
id quod videtur esse bonum in particulari et quia passiones
et operationes magis [illegible]; sermones autem discordantes
operibus sensibilibus in quibus proprie apparent, tales
sermones contemnuntur et per hoc inclinantur [illegible]
[illegible] et ita accidit in proposito. Si enim aliquis
vituperans delectationem aliquis videtur ad aliquam
delectationem declinare dabit intelligere quod omnis
delectatio esset eligenda. Multitudo enim vulgaris non
potest determinare distinguendo hanc esse bonam et illam
malam sed indistincte accipit esse bonum quod in
uno bonum apparet. Sic ergo sermones veri non solum
[illegible] et vitae [illegible] si non sit bona [illegible]
[illegible] non est inquantum concordant cum operibus et ideo
tales sermones provocant eos qui intelligunt
veritatem [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] sufficiat dictum esse et
[illegible] ad ea quae dicta sunt ab aliis de de-
lectatione

Eudoxus quidem delectationem etc. Postquam philosophus
determinavit de delectatione hic incipit
de ea tractare et primo recitat opiniones aliorum secundo
determinat veritatem ibi Quod quidem autem est ut aliquis quis
etc. Circa primum duo facit primo recitat opinionem ponentium
delectationem in genere bonorum secundo recitat opinionem contrariam
ibi Tali utique ratione etc. Circa primum duo facit primo po-
nit rationes ex quibus probabat Eudoxus delectationem esse
in genere bonorum secundo ponit rationes ex quibus probabat eam
esse maximum bonum ibi Maxime autem eligibile etc.
Circa primum duo facit quia primo ponit quomodo Eudoxus probabat
delectationem esse in genere bonorum ex parte ipsius dele-
ctationis secundo quomodo probabat ex parte contrarii ibi Non
minus autem etc. Circa primum duo facit primo ponit
opinionem et rationem Eudoxi secundo ostendit quare eius dictis
[illegible] credebatur ibi Credebant autem etc. Dicit
ergo primo quod Eudoxus existimabat delectationem esse
de genere bonorum quia videbat quod omnia desiderant
[illegible] tam rationalia scilicet homines quam irrationalia
scilicet bruta [illegible] illud autem quod est apud omnes
eligibile videtur esse epieikes id est bonum et maxime
potens [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] omnia
appetunt et [illegible] ad idem scilicet ad de-
lectationem [illegible] quod delectatio non solum bonum
sed et quoddam optimum [illegible] est enim [illegible]

[illegible] [illegible] est sibi bonum sicut [illegible] et bonum
omnibus aliis [illegible] appetunt. Sic et [illegible] delec-
tationem quam omnia appetunt esse aliquod bonum. Deinde cum dicit
Credebant autem sermones etc. ostendit quare Eudoxi ma-
gis credebatur et dicit quod sermones Eudoxi magis credebantur
propter mores virtutem [illegible] quam propter se quia existimabatur
quod excellenter [illegible] et ideo cum laudaret delectationem
non [illegible] hoc dicere quasi amicus delectationis
sed quia sic se habet secundum veritatem. Deinde cum dicit
Non minus autem etc. ponit rationem Eudoxi quae su-
mebatur ex parte contrarii et dicit quod Eudoxus existima-
bat esse manifestum delectationem esse de genere bonorum
non minus ex contrario scilicet ex parte tristitiae quam
ex parte ipsius delectationis manifeste enim apparet
quod tristitia secundum se omnibus est fugienda. Contra-
rium scilicet delectatio [illegible] omnibus esse eligendum.
Deinde cum dicit Maxime autem etc. inducit
duas rationes Eudoxi ad ostendendum quod delectatio
sit maximum bonum quarum prima est: illud autem
videtur esse maxime eligibile et per consequens maxime bonum
quod eligimus non propter aliud quod ei accidit et quod aliud
sicut finis. Hoc autem omnibus manifestum est
esse delectationem. Nullus enim quaerit alicui cur gau-
deat delectari quasi delectatio sit secundum se eligibilis.
Ergo delectatio est maxime bonum. Secundam rationem ponit
ibi Apposita quoque etc. et circa hoc duo facit. Pri-
mo ponit rationem [illegible] Hoc enim apparet esse de-
lectationem quod apposita cuicumque bono facit ipsum
eligibilius sicut si apponatur ei quod est iustum
agere vel [illegible] esse [illegible] bonitatem
meliorem enim est quam quae [illegible] inopinate [illegible]
secundum convenientiam et ex hoc volebat concludere quod
delectatio esset optimum quia cuilibet bono adiecta
augetur. Secundo ibi [illegible] etc. [illegible]
huius rationis et dicit quod procedit ratio videlicet
quod delectatio sit de genere bonorum [illegible] quod
quia est magis bonum cum uno alio bono quam per se
bono hoc est [illegible] quod aliud bonum coniunctum
est melius quam sit [illegible] pro ipso.
Deinde cum dicit Tali utique ratione etc. ponit
opinionem ponentium delectationem non esse bonum et primo
ostendit quomodo obviabant praemissis rationibus secundo ponit
rationes eorum quas in speciali adducebant ibi Non tamen si neque
contrariorum etc. Circa primum duo facit primo ostendit quomodo Pla-
to [illegible] ad [illegible] delectationem esse optimum
[illegible] ad contrarium secundo ostendit quomodo obviabant aliis
rationibus ibi Instantes autem etc. Circa primum duo facit
primo manifestat quomodo Plato praemissa ratione ad
oppositum utebatur secundo solutionem [illegible]
[illegible] est ibi [illegible] etc. Dicit ergo primo quod Plato
immediate praemissa [illegible] qui erat contrariae
opinionis [illegible] quod [illegible] [illegible]
[illegible] quod delectatio non est per se bonum [illegible] est enim
quod delectatio est eligibilior [illegible] coniunctum
[illegible] quod delectatio mixta alteri melior est
[illegible] quod [illegible] delectatio [illegible] sit per se bonum

illud enim quod est per se bonum non fit eligibilius per appositionem alterius eo quod sicut ens est quod per se bonum non participabat id quod est ipsa essentia bonitatis sicut per se homo ipsam essentiam humanitatis ipsi autem conve[nit] bonitatis nichil potest apponi quod sit bonum alio modo quam participando essentiam bonitatis et sic per se bonum non fit melius aliquo addito. Deinde cum dicit manifestum autem etc. concludit ex premissis propositum. [illegible] est quod cum nullum bonum humanum sit aliud in rebus humanis quam per se bonum, quod cum quolibet humano bono fiat eligibilius addito alio non per se bono, [illegible] ad inquisitionem humane vite [illegible] quod sit tale ut scilicet non fiat melius per appositionem alterius talis autem ad quod inquirimus quod scilicet in [illegible] humane vite veniat [illegible] dicunt delectationem esse bonum [illegible] eam esse quoddam humanum bonum [illegible] autem [illegible] bonum quod est ipsa essentia bonitatis. Deinde cum dicit Insistunt autem etc. ostendit quomodo Platonici obviabant rationi Eudoxi [illegible] delectationem esse bonum. Et primo quomodo obviabant rationi que sumebatur ex parte contrarie delectationis. Secundo quomodo obviabant rationi que sumebatur ex parte [illegible] i[bi] Videtur autem etc. obviabant autem primo rationi [illegible] bonum est quod omnia appetunt [illegible] quomodo [illegible] rationi Eudoxi dicentes quod non est necessarium esse bonum id quod omnia appetunt [illegible] illud est quod [illegible] omnibus [illegible] principium quod non est [illegible] inordinatis fallat [illegible] appetitus [illegible] id quod ab omnibus appetitur omnibus [illegible] bonum et sic delectatio que ab omnibus appetitur est bona [illegible] ab omnibus [illegible] totaliter credibiliora [illegible] sustinent illud quod [illegible] ea que sine intellectu agunt sicut bruta animalia et homines [illegible] appetunt delectationes quod non indicat bonum nisi [illegible] et sic [illegible] delectationem esse bonum simpliciter [illegible] bonum [illegible] appetunt aliquam delectationem [illegible] et [illegible] omnia que agunt sine intellectu appetunt delectationem [illegible] delectatio est quoddam bonum [illegible] bonum [illegible] est melius quam [illegible] homines [illegible] sicut [illegible] virtus moralis [illegible] in [illegible] ita [illegible] corruptio sicut intellectus corruptio [illegible] ad malicia [illegible] homines [illegible] malitie [illegible] delectationem [illegible] magis ad [illegible] Deinde cum dicit Non videtur autem etc. ostendit [illegible] obviabant rationi quod sumebat ex parte

contrarie dicebat enim quod [illegible] tristicia est malum et [illegible] hoc delectatio sit bonum quod inveniuntur que ma[la] sunt opponi non solum bono sed et medio sicut au[]dacia non solum fortitudini sed et [illegible] et ambo scilicet bonum et malum opponuntur ei quod neque est bonum neque malum sicut extrema opponuntur medio [illegible] est autem [illegible] [illegible] sed nunc [illegible] dicit quod non dicunt male [illegible] contrarium [illegible] malum ad malum et quod non [illegible] tristicia opponitur delectationi sicut malum malo [illegible] ambo essent mala oportet quod ambo essent fugienda sicut [illegible] est appetibile [illegible] malum [illegible] fugiendum [illegible] sic [illegible] tristiciam tanquam malum et appetere delectationem tanquam bonum sic [illegible] opponuntur ad invicem sicut bonum et malum

Non [illegible] si non qualitatum etc. [illegible] Ponit obviationes Platonicorum ad rationes Eudoxi [illegible] ponit rationes [illegible] et [illegible] Et [illegible] hoc duo facit primo ponit rationes [illegible] ostendens quod delectatio non sit de genere bonorum [illegible] ad ostendendum quod delectatio non [illegible] per se bonum [illegible] manifestare autem videtur etc. [illegible] delectatio [illegible] ponit [illegible] quorum [illegible] est bonum [illegible] qualitatem [illegible] et quale est hoc [illegible] bonum delectatio non est qualitas [illegible] bonum [illegible] non [illegible] delectatio non sit de genere qualitatum [illegible] hoc non sit de genere bonorum [illegible] ipsa felicitas que manifeste sunt de genere bonorum [illegible] non [illegible] in qualitate [illegible] sicut [illegible] est [illegible] dicit autem etc. [illegible] ponit [illegible] bonum [illegible] determinatum [illegible] delectatio autem [illegible] indeterminata [illegible] [illegible] delectatio [illegible] de genere bonorum [illegible] Considerandum est quod duplex [illegible] ad magis et minus uno modo in [illegible] alio modo in abstracto [illegible] ad magis et minus [illegible] [illegible] quod recipit magis et minus [illegible] [illegible] magis et minus [illegible] [illegible] magis et minus participat [illegible] forma sicut [illegible] et simpliciter forma [illegible] magis et minus [illegible] [illegible] magis et minus [illegible] perfectius vel minus perfecte participat [illegible] est aliqua forma que [illegible] quidam proportione [illegible] ad [illegible] et [illegible]

tionem recipit magis et minus sicut patet de sanitate et [illegible] [illegible] non [illegible] et est [illegible] ut tantum et quod in [illegible] est magis vel minus [illegible] est quod [illegible] et sanitas non [illegible] dicitur [illegible] magis et minus et ex hoc patet quod unitas [illegible] aliquando [illegible] est quod non recipiat magis et minus quod delectatio recipit magis et minus videtur non esse [illegible] et [illegible] non esse de genere bonorum [illegible] obviando dicit quod si platonici iudicant delectationem esse aliquid indeterminatum ex eo quod recipit magis et minus [illegible] quod aliquis delectatur magis et minus [illegible] et alias virtutes [illegible] aliquis dicitur esse aliqualis magis et minus [illegible] aliquis magis et minus iustus et fortis et [illegible] accidit esse [illegible] quod aliquis agat iuste et [illegible] magis et minus et sic hoc ut virtutes non [illegible] de genere bonorum Si vero dicunt delectationem recipere magis et minus [illegible] delectationem [illegible] est ne forte [illegible] non [illegible] ad delectationes Si assignet causam quod quedam delectationes sunt simplices et immixte puta delectatio [illegible] [illegible] delectationes sunt mixte puta [illegible] aliquorum sensibilium [illegible] aut [illegible] et delectatio simplex [illegible] recipiet magis et minus [illegible] mixta [illegible] delectationem causat [illegible] magis et minus [illegible] delectatur [illegible] delectationes que recipiunt magis et minus [illegible] non esse determinata neque bonas [illegible] delectatio recipiet magis et minus [illegible] aliqualis [illegible] [illegible] sicut [illegible] et hoc [illegible] [illegible] que nullo modo ad hoc attingit non est determinata [illegible] sanitatis [illegible] recipiat magis et minus [illegible] non est eadem [illegible] in omnibus [illegible] et [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] et magis et minus et [illegible] non est mixta [illegible] ponit [illegible] et hoc duo facit primo [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] motione [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] affirmare quod delectatio sit motio vel generatio [illegible] delectatio [illegible] quod delectatio non est [illegible] [illegible] ibi non videtur autem etc excludit [illegible]

tionem duplex primo quod quantum ad hoc quod dicit delectationem esse motionem dicit quod non videtur verum dicere delectationem esse motionem omnis enim motio videtur esse velox aut tarda velocitas autem et tarditas non sunt motionum absolute sed secundum [illegible] [illegible] ad aliud sicut motio [illegible] diurnus quo revolvitur totum celum dicitur velox per comparationem ad alios motus et hoc ideo est quia sicut in vi physicorum habetur velox est quod in parvo tempore multum movetur tardum autem quod in multo parvum multum autem et parum dicuntur ad aliquid ut habetur in predicamentis Sed delectationi non competit neque velocitas neque tarditas quantum ad [illegible] quod aliquis pervenit velociter ad delectationem sicut et velociter provocatur ad iram Sed quod aliquis delectatur velociter [illegible] non dicitur neque per comparationem ad alium sicut velociter dicitur aliquis tarde [illegible] disponatur in delectationem id est quod perveniat ad [illegible] et hoc ideo quia [illegible] moveri [illegible] pervenimus ad delectationem sed non secundum velocitatem operari secundum delectationem ut scilicet aliquis velociter delectetur [illegible] magis [illegible] [illegible] est quod [illegible] [illegible] etc excludit rationem platonicorum quantum ad hoc quod ponebat delectationem esse generationem et hoc duo facit primo ostendit quod delectatio non sit generatio secundo excludit originem huius opinionis ibi opinio autem etc dicit ergo primo quod delectatio non videtur esse generatio [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] delectatio est generatio [illegible] et hoc [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] delectatio sit repletio [illegible] [illegible] delectatio est repletio [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] delectatio est [illegible] [illegible] [illegible] delectatio non est [illegible] repletio seu generatio [illegible] [illegible] repletione [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] opinio autem etc [illegible] originem [illegible] opinionis [illegible] opinio que ponit delectationem esse repletionem [illegible] [illegible] delectationibus que [illegible] indigentia [illegible] delectantur [illegible] repletione [illegible] non [illegible] omnes delectationes [illegible] [illegible] [illegible] repletio [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] non [illegible] [illegible] [illegible] delectationes non sunt ad repletionem [illegible] [illegible] delectationibus [illegible] puta [illegible] auditus et visus [illegible]

aut augeri et cum hic [illegible]

[illegible] quod [illegible] velociter [illegible] tarde

durnus

sunt et multe species et memorie delectabiles et tamen potest assignari quod semper sunt hujusmodi delectationes quod non inveniuntur aliqui defectus precedentes quorum fiat repletio per hujusmodi delectationes. Deinde cum dicit: Manifestum autem quod neque delectatio est tale bonum est quod est delectatio eorum que sunt [illegible] vel aliqua delectatio inveniretur absque defectu [illegible] restat quod non omnis delectatio sit cum tristicia.

Opponentes autem etc. Postquam philosophus excludit tres rationes probantium delectationem non esse de genere bonorum, hic excludit quartam quo [illegible] ex turpitudine quarundam delectationum probant quod probant in[illegible] quasdam exprobratas delectationes puta adulteriorum et ebrietatum, ut ex hoc ostendant delectationes non esse de genere bonorum. Secundo ad argumentum philosophus obviat primo quidem ut negans dicat quod hujusmodi turpia non sunt simpliciter delectabilia, similiter nec sunt alia delectabilia male dispositis quia propter hoc sunt delectabilia simpliciter, nisi quod sunt delectabilia huic scilicet male disposito. Sicut etiam non sunt simpliciter sana illa que sunt sana infirmis, nec etiam sunt simpliciter dulcia vel amara que videntur hujusmodi [illegible] infectum, nec etiam sunt simpliciter alba que videntur [illegible] his qui patiuntur obtalmiam et [illegible] ex quo procedit simpliciter quod delectabile est simpliciter hujusmodi, id est quod est delectabile secundum rectam rationem et non est de hujusmodi turpibus, quamvis sint delectabilia secundum corruptam. Secundam obviationem ponit ibi: Vel sic utique etc., id est dicendum quod delectationes sunt eligibiles, non tamen omnibus, sicut etiam dicitur bonum est ditari tamen non est bonum quod aliquis ditetur ille qui prodit patriam quia sic plus mali quam boni. Similiter etiam sanum bonum est, non tamen est bonum ei qui comedit aliquid nocivum sicut faciunt [illegible] curat [illegible] primum sanum. Sic delectationes [illegible] quamvis sint appetibiles non tamen [illegible]. Tertiam etiam obviationem ponit ibi: Vel specie etc., et dicit quod delectationes specie differunt. Alie enim sunt secundum speciem delectationes que fiunt ab operibus alie que fiunt a turpibus, differunt enim operationes secundum speciem, et ideo ille qui non est justus non potest delectari delectatione que sequitur opera justitie, similiter et ille qui non est musicus non potest delectari delectatione musica, et idem est de aliis delectationibus.

Deinde cum dicit: Manifestare autem etc., quia delectatio non sit per se et simpliciter bonum, et hujusmodi ex quarum primum dicit quod delectatio non sit bonum vel quod sunt diverse species delectationis quarum quedam sunt bone et quedam male, manifestatur per hoc quod est [illegible] amicus et adulator. Amicus enim colloquitur amico propter bonum, adulator autem propter delectationem. Unde adulator vituperatur, amicus autem laudatur, et sic patet quod propter diversa colloquuntur. Ergo aliud delectatio et aliud bonum. Secundam rationem ponit ibi: Nullus utique etc., et dicit quod nullus eligeret puerilem intellectum habere toto tempore vite ita quod sic delectaretur in quibus pueri delectantur qui tamen turpissima peccata [illegible] et sic nunquam deberet tristari quod dicit contra epicureos qui ponebant quod turpes delectationes non sunt vitande nisi propter hoc quod inducunt [illegible] tristitias et sic patet quod delectatio non est per se bonum quod quolibet modo esset eligenda. Tertiam rationem ponit ibi: Et circa multa etc. Manifestum est enim multi curam adhibent hoc eligere et si nulla delectatio ex hujus sequeretur sicut videre recordari scire virtutes habere. Nihil autem differt ad propositum si ex hujus sequuntur delectationes quia etiam propter ea eligerentur nulla delectatione adhibita. Quod autem est per se bonum tale est sine quo nichil est eligibile ut patet de felicitate. Sicut ergo delectatio non est per se bonum. Ultimo autem epylogando concludit quod manifestum videtur ex premissis quod delectatio non sit per se bonum et quod non omnis delectatio sit eligibilis et quod quedam delectationes sunt eligibiles que vel secundum se ipsas differunt specie a malis delectationibus vel secundum ea a quibus capiuntur. Et sic sufficienter tractatum est de his que ab aliis dicuntur et de delectatione et tristitia.

Quid autem est et quale quid etc. Postquam philosophus determinavit de delectatione secundum aliorum opinionem hic determinat de ea secundum veritatem. Et primo ostendit delectationem non esse in genere motus sicut aliqui [illegible] ponebant. Secundo determinat veritatem et [illegible] ibi: Perficit autem omnem etc. Circa primum duo facit: primo dicit de qua est intentio et modum agendi, et dicit quod manifestius fiet proloquendo quid sit delectatio secundum genus suum vel quale quid sit, id est utrum sit bonum vel malum. Secundo ostendit propositum ibi: Videtur enim [illegible] etc. Circa hoc tria facit: primo proponit quoddam principium ostendendo secundo ostendit propositum ibi: Unde et neque motus etc. Tertio excludit quandam [illegible] ibi: Ex hujus autem et manifestum etc. Dicit ergo primo quod opus sensus visus quod est visio est perfecta secundum [illegible] non indiget aliquo quod superveniens perficiat eius speciem et hoc ideo quia visio perficitur in primo instanti [illegible]. Si autem requireret tempus ad complementum non esset in [illegible] tempore ad hoc sufficeret. Sic etiam est quod determinavit sicut accidit in motibus qui fiunt in tempore quorum generatio etiam fiunt in [illegible] motus in [illegible] etiam est de delectatione | quam [illegible] in motum [illegible] delectatio scilicet est in instanti quo [illegible] incipit ita quod non potest accipi aliquod tempus in quo sic delectatio quod requirat aliquod tempus ad complementum delectationis [illegible] sicut etiam in aliis quorum opus est in tempore. Potest enim accipi aliquod tempus in motibus hujusmodi quod requirit aliquod tempus ad speciem hujus perficiendam. Deinde cum dicit: Propter quod neque etc. Ostendit propositum duabus rationibus, quarum prima talis: omnis motus sive generatio [illegible]

tur in determinato tempore in quolibet parte non sit motus perfectus. Hoc autem non accidit de delectatione, quia delectatio non est motus. Circa hoc autem duo facit. Primo ponit conclusionem. Secundo conclusionem ex premissis principio in quo intendit. Tota ratio consistit in hoc quod delectatio non est motus. Secundo autem ibi: *Sed neque* etc. ponit maiorem premissam rationis, scilicet quod omnis motus est in tempore et omnis motus est alicuius finis, id est habitualiter finem ad quem ordinatur, ad quem determinato tempore pervenit. Et hoc manifestat primo quidem in generatione artificiali: aedificatio enim perficitur quando artifex perficit id quod intendit, scilicet domum, quod quidem facit in toto aliquo determinato tempore. Motus in partibus omnes generationes sunt imperfecte et differunt specie a completa generatione et ab invicem. Tunc enim est quando species recipit suam formam, quae est finis generationis. Est autem quod aliud est forma totius et aliud sunt formae singularium partium, et generationes differunt specie ab invicem. Sic enim aliquis accipitur aedificatio in aliquo determinato tempore et in aliqua parte illius temporis componuntur lapides quod facit fieri parietem in alia parte temporis, et fiunt columne, et in alio modo fiunt sculpture. Sed in toto tempore consummatur templum, et haec tria differunt specie, scilicet lapidum compositio et columnarum erectio et templi aedificatio. Et tunc de hoc ostendens quod perficitur forma totius templi; est perfecta forma. Autem alie sunt imperfecte, et ita constructio templi est generatio perfecta, nullo enim extrinseco indiget ad propositum aedificationis ex parte eius. Sed generatio fundamenti est imperfecta, et similiter generatio triglyphi, id est columnarum sculptarum, intra ordines dispositarum super fundamentum. Sed utraque horum est generatio partis, quae sunt generationes imperfecte. Sic ergo patet quod perfectiones differunt specie a totius et a parte, et quod non est accipere perfectam speciem motus perfectam in quocumque tempore, sed perficitur in toto tempore. Secundo autem ibi: *Sed et* etc. manifestat idem in motu locali, et dicit quod idem quod dictum est de motu generationis similiter est etiam in ambulatione et in aliis motibus. Quia cum motus localis est motus unde et quo, id est a termino et ad terminum, et sic oportet quod species distinguatur secundum diversitatem terminorum. Sunt autem diverse species motus localis, scilicet volatus, qui convenit avibus, ambulatio, qui convenit animalibus gressibilibus, et saltatio, quae convenit locustis, et alia huiusmodi, quae differunt secundum diversas proprietates animalium moventium. Non solum autem sic etiam species differunt; sed etiam aliorum non solum predicto modo differentia invenitur secundum localem motum, sed etiam in una et eadem specie, puta ambulatione, diverse species inveniuntur. Sed accipitur motus quo quis ambulat stadium et motus quo quis ambulat aliquam partem eius; non est utrobique eadem species, quia terminum a quo et terminum ad quem; et similiter est de motibus quibus aliquis pertransit lineam et illam partem stadii, quia non sunt eadem terminus. Sic enim est idem secundum speciem pertransire unam lineam et

illi ergo differunt, quia omnis linea non continentur tantum, sed etiam species differunt ab invicem loco situ secundum accidens differentes. Sed diversitas locorum accidit secundum diversas ordines ad quantum ad terminos illos. Autem qui pertransit lineam; sed linea in loco existente quod in alio loco est alia linea ab alia; et ita non est quod sit diversitas terminorum differentia specie. Totius motus localis aliquid partibus ita est quod totius motus perfectum et species perfecta autem unicuique speciei in perfectum; et quod ad manifestationem horum requiritur plene consideratio, ideo motus subiungit quod in aliis, id est in libris Physicorum, dictum est de motu perfectum; id est sufficit et completum. Sed hoc sufficit hic de motu dicere quod motus non est non est perfectus omni tempore. Sed multi motus sunt imperfecti et differentes specie in diversis partibus. Quod quidem ex eo est quod unde et quo, id est terminus motus, specificant motum. Sic ergo manifesta propositione maiori, subiungit minorem, scilicet quod species delectationis est perfecta in quolibet tempore; et hoc non est expressum, dictis autem videtur manifestum quod delectatio et motus sunt alteri ad invicem, et quod delectatio est aliquid de numero totorum et perfectorum, quia in qualibet parte temporis delectatio habet completam suam speciem. Tamen ponit aliam rationem; et dicit quod hoc quod talis est non contingit moveri nisi in tempore; sed in quibusdam perfectorum, sicut est delectari; motus in non tempore. Secundo dicendum est quod de delectatione est quoddam totum, quod est delectari in nunc. Hec non dicit, cum hic dicit totum quod perfectum in ipso nunc. Ex his ergo manifestum quod delectatio non est motus, et est conveniendum quod dicunt aliqui, quod delectatio est generatio quae erat. Non, enim species delectationis est perfecta in quolibet tempore, non autem species motus; quia delectatio est in instanti. Motus autem omnis in tempore, et hoc designat per modum loquendi, quia fieri in eo dicitur. Motus autem et hoc est non contingit.

Deinde cum dicit: *Sensus autem manifestum* etc. concludit ex premissis principale intentum. Et dicit quod ex premissis ergo non bene dicunt delectationem esse motum vel generationem. Sed non motus et generatio non possunt dici omnibus actibus, sed solum divisibilibus, quae non sunt tota, id est quae non statim habent suam completam speciem; scilicet in qualibet parte cuius sic inducit ita, scilicet quod in toto successive completur; sic et non potest dici de puncto et unitate, haec enim non generantur generatione quorum dam. Sed non potest hoc actum motus. Sed ipse delectatio, quae est quoddam totum, ... perfectum ...

Sensus autem omnis ad sensibile operetur ... quod delectatio non est ... motus sicut quidam posuerunt. Secundo ostendit ... delectationes et modo ...

quid sit delectatio. secundo agit de differentia delectationum
quam innuit ibi videtur vero etc. circa primum duo facit
primo ostendit quid sit delectatio. secundo ex determinatis quas-
dam delectationis proprietates ibi utique quia autem etc.
circa primum duo facit. primo ostendit quod delectatio est
quaedam operationis perfectio. secundo manifestat quoddam
quod dixerat ibi sensu utique quia etc. circa primum tria facit
primo ostendit quae sit perfecta operatio. secundo ostendit quod
perfectio operationis sit delectatio ibi secundum autem unumquemque etc.
tertio ostendit qualiter delectatio operationem perficit
ibi perficit autem operationem etc. circa primum duo facit
primo ostendit propositum et dicit quod cum sensus de-
lectatio est operans in re ad quod sensibile quod est sensus
obiectum, adhuc quia operatio ista sit perfecta requiritur aliqua
dispositio ex parte utriusque scilicet illius et obiecti, et id subdo
quod tunc perfecte ille operatur qui est operatio illius
bene dispositi ad aliquid pulcherrimum id est decen-
tissimum eorum quae sensui subiacent. secundo in-
manifestat [illegible] perfecta operatio quod scilicet agentis praedispositi
in dispositione ad tale obiectum obiectum secundo ibi ipsum autem etc.
facit mentionem de quadam dubitatione, quia diceret
forte quod operatio est operantis et nunc dicitur esse quod
aliqua non operatur. secundo hoc parum id subiungit quod
non differt ad propositum utrum ipse sensus operetur vel
homo sive aliud in quo est ille, quia quamvis horum di-
catur in est quod unumquodque quaecumque optima operatio est
operantis optime dispositi respectu ad id quod est po-
tissimum inter ea quae subiacent utrique tali
operantis. ex his igitur duobus videmus magis de opti-
more operationis perfectio scilicet ex optimo activo et
obiecto. deinde cum dicit secundum autem etc. ostendit
quod delectatio sit operationis perfectio, ad idem id est quod ea-
dem operatio quam diximus esse perfectissima est et delec-
tabilissima utique igitur invenimus in aliqua cognosci-
tiva operatione [illegible] et invenimus operationem delectabilissimam
est id est delectatio non solum secundum tactum et gustum sed
et secundum omnem sensum, nec solum secundum sensum sed et secundum
speculationem intellectus, intellectus id est speculatur ad veri
certitudinem, et ipsius operationes sentitur et melius
illa est delectabilissima et quae est perfectissima perfectissi-
ma autem operatio est quae est illius vel melius bene
dispositi in comparatione ad optimum eorum quae subia-
cent illi vel intellectui. secundo quod operatio perfecta est de-
lectabilis perfectissima autem delectabilissima ante est
quod operatio magis est perfecta sic delectabilius delectatio
quae est operationis perfectio. deinde cum dicit perficit
autem etc. ostendit qualiter delectatio perficiat ope-
rationem et dicit quod non eodem modo delectatio perficit
operationem, puta sensus sicut perficit eam obiectum
quod est sensibile et principium actionis quod est
sensus quod etiam sunt quaedam bona et perficiunt
operationem aliqua sicut non et operatio sanitatis
non eodem modo est causa sanitatis et medicus sed
sanitas quidem est per modum formae, medicus autem
per modum agentis. secundo autem obiectum perficit per modum

agentis quia formae delectatio quae est ultima perfectio est
per modum autem agentis perficit potentiam secundum bene dispositionem
sicut movens movet mobile. aut secundum sicut
movens non motum, et eadem ratio est de intellectu.
deinde cum dicit sensu utique quia autem etc. manife-
stat quoddam quod dixerat, et primo dicit manifestum esse
quod secundum unumquemque sensum est delectatio. nam videmus esse
per hoc quod dicimus et experimur visiones esse delectabiles
puta pulchrarum formarum et auditiones puta sua-
vium melodiarum. secundo ibi manifestum autem etc. manifestat
aliud principium dicens manifestum esse per experimentum
quod visio et auditio et quaelibet operatio sensus maxime
est delectabilis quando et sensus est potentissimus id est optime
dispositus in sua virtute et quando operatur per tale
obiectum scilicet maxime decens. per comparationem ad talem dispositionem
manet et utique sensibile et aliud his semper tantum
diu manet delectatio sicut et melius apparet quod
quamdiu permanet in eadem dispositione facientis et patien-
tis necesse est quod permaneat idem effectus. tertio ibi perficit
autem etc. manifestat quod secundo dictum est de modo quo
delectatio perficit operationem. dictum est enim supra quod delectatio
perficit operationem non effective sed formaliter. est autem duplex
formalis perfectio una quidem intrinseca quae constituit
essentiam rei, alia autem quae advenit rei iam in sua specie
constitutae. dicit ergo quod delectatio perficit operationem non
sicut habitus existens id est non sicut forma intrans
essentiam rei sed quoddam superveniens id est quaedam perfectio superve-
niens sicut quaedam pulchritudo sequitur iuvenibus non
in eo quod sicut de essentia iuventutis et talis delectatio
sequitur bonam dispositionem causarum operationis. deinde cum
dicit usquequo quidem etc. determinat quaedam quatuor
proprietates delectationis ex his quae praedeterminata sunt
de eius quidditate. et primo agit de delectationis du-
ratione et continuitate ibi utique autem etc. circa primum duo
facit primo ostendit quamdiu debeat durare delectatio. et
dicit quod tamdiu erit delectatio in operatione quamdiu
et una parte obiectum quod est sensibile vel intelligibile
est in decenti dispositione et ex parte eius qui operatur
discernens per sensum vel speculans per intellectum. et huius
ratio est quia quamdiu inter activum et passivum manet
eadem dispositio, et eadem beatitudo ad invicem tamdiu
manet idem effectus. cum ergo bona dispositio potentiae cognosci-
tivae et alia sit causa delectationis, eadem durante
necesse est delectationem durare. secundo ibi quomodo etc.
assignat rationem quare delectatio non possit continue durari
et dicit quod id est ut nullus continue delectatur quia labo-
rat in operando quia cessat delectatio et sic operatio
efficitur non delectabilis. hoc autem id est quod quaecumque
humana sunt passibilia non possunt continue opera-
ri. propter hoc quod eorum non sunt immutabilia et talia dispositione
per motum quia continue operando aliquis ab ipsis deci-
dunt eorum ipsi quae aliqualiter deficit a pristina
dispositione sicut operatio continuata quae paulatim vel
per tempus exercitium vel mediate sicut operatio in in-
tellectu quo utitur operationibus virtutum sensitivarum

ex quo

q̄ sunt ⁊ organa corporea ⁊c̄ [illegible] anima [illegible] delectatio [illegible]

[illegible]

dicit similiter aūt delectantes ⁊c̄. [illegible]

[illegible] delectacio [illegible]

[illegible]

delectacio [illegible] appetere [illegible] delectacionem [illegible] appetit [illegible]

[illegible]

[illegible] musicus maxime [illegible] ad audiendum melodias ⁊ ille qui est amator [illegible] theoremata .i. consideraciones speculativas [illegible]

[illegible] delectacionem [illegible]

[illegible] delectacio sine operacione [illegible] operacio sine delectacione [illegible]

[illegible] delectacio [illegible]

Unde [illegible] ⁊ s'c̄ [illegible] ⁊c̄.

[illegible] naturam delectacionum ⁊ operacionum [illegible] de differencia delectacionum [illegible]

[illegible] delectaciones differunt [illegible] operacionum [illegible]

[illegible] de diff'a delectacionum que sunt ex [illegible]

[illegible] manifestat [illegible]

[illegible] delectacio [illegible] operacionis [illegible]

[illegible] operaciones differentes [illegible]

[illegible] delectacionibus [illegible] operacionibus [illegible]

[illegible] delectaciones que [illegible]

[illegible] operaciones [illegible] delectacionem [illegible]

[illegible] geometrie [illegible] delectatur [illegible] musicalia [illegible] delectatur [illegible]

[illegible] delectaciones augent operaciones [illegible]

[illegible] operaciones que augent [illegible] delectaciones [illegible]

[illegible] delectacionum [illegible] operaciones magis appet

[illegible] de differencia delectacionum que sunt ex [illegible]

ex eo quod operationes impediuntur per delectationes ab aliis
operationibus factas. id autem magis fit manifestum
considerando quod praeter hoc quod delectationes augent operationes
proprias, actibus contrariis ipsum delectationis. Sed autem proprie
huius delectationis, scilicet quae disponunt delectationes extrin-
secae. Manifeste apparet quod delectationes quae ab ex-
trinseco adveniunt, quia propria delectatio auget ope-
rationem, et extranea impedit. Videmus enim quod illi qui sunt
amatores fistularum non possunt attendere ser-
monibus quando aliquem audiunt fistulantem,
ex eo quod magis gaudent in opere fistulationis quam
in praesenti operatione, scilicet in audiendo sermonem. Sic ergo
et sic patet quod delectatio quae fit per opus fistulativae
artis corrumpit operationem sermonis, et ita videmus
accidere in aliis, cum occurrunt aliqua simul cum
quod aliqua duo operatur. Unde est enim quod delectabilius
opus expellit aliud in tantum quod si sit magna di-
stantia in excessu delectationis, homo totaliter abiicit
operari secundum operationem minus delectabilem, et propter hoc est quod
vehementer delectamur in aliquo, non aliud
possumus operari. Sed quando aliqua placent nobis
quiete, id est remisse vel parum, possumus et alia
quaedam facere. Sicut patet de his qui in theatris
id est in spectaculis ludorum, quia plus delectantur in
his quae ibi fiunt, intendunt comestioni
leguminum quod non est multum delectabile. et hoc
maxime faciunt homines qui inspiciunt aliquos
non bene pugnantes in agone, quia ex inspectione
talis pugnae non sic eis delectabilis. Quia igitur propria
delectatio confirmat operationes ex quibus consequitur, ut scilicet
homo vehementius eis intendat, et facit eas
diuturniores, ut scilicet homo magis in eis proficiat,
et facit eas meliores, id est perfectius finem attingentes,
et cum hoc delectationes alienae, id est quae sequuntur
quasdam alias operationes, obviant, id est nocent, manife-
stum est quod delectationes multum distant ab invicem,
quia propria delectatio iuvat, aliena impedit. Deinde
cum dicit Fere enim etc. comparat alienas delectationes tri-
stitiis propriis, ut ex hoc magis appareat delectationum
distantia. et dicit quod fere eundem effectum habet circa aliquam
operationem delectatio aliena, scilicet quae causatur ex aliqua
alia operatione, et tristitia propria, scilicet quae causatur de
ipsa operatione. Manifestum est enim quod tristitia quae est de aliqua
operatione corrumpit ipsam, sicut si alicui scribere vel
ratiocinari sit non delectabile vel magis triste, patet quod
non ratiocinabitur propter tristitiam consequentem ex tali opera-
tione. Sic ergo est quod operationes contrarium effectum habent delecta-
tionis propriae et tristitiae propriae quae scilicet ex ipsis operationibus olfactus(?)
consequuntur. Alienae autem sunt quae causantur ex aliis
operationibus. et dictum est quod extraneae delectationes faci-
unt ad contrarium tristitiae propriae. ex utraque enim parte
corrumpitur opus, non tamen similiter, sed magis per tristitiam
propriam, quae directe contrariatur delectationi propriae.
Aliena vero delectatio contrariatur secundum aliud, scilicet per opera-
tionem.

Differentibus autem operationibus etc. Postquam philosophus

quod delectationes secundum differentiam operationum distinguuntur, hic
ostendit quod secundum differentiam operationum differunt in boni-
tate et malitia. Et primo quantum ad bonitatem moralem,
secundo quantum ad bonitatem naturalem quae attenditur secundum puritatem
et impuritatem, ibi Differt autem visus etc. Circa primum duo
facit. Primo proponit quod intendit. secundo plenius manifestat,
ibi Et enim cupidinum etc. Dicit ergo primo quod cum operationes
differant secundum epieikeiam et pravitatem, id est virtutem
et malitiam, ita scilicet quod quaedam operationes sunt eligibiles
sicut operationes virtuosae, quaedam autem fugiendae sicut
operationes vitiosae, quaedam autem se habent
sicut neutro modo se habentes, sed possunt ad utrumque trahi,
ita etiam se habent et delectationes, quia cuilibet oper-
ationi sua aliqua est delectatio propria. Delectatio virtuosae opera-
tionis est virtuosa, et illa quae est propria pravae operationis
est prava. Deinde cum dicit Et enim cupidinum etc. probat
propositum ratione sumpta ex parte cupiditatum, dicens quod
cupiditates quibus aliquis bona, id est honesta, concupiscit
sunt laudabiles, puta si aliquis concupiscat virtuose(?)
fortiter agere. Cupiditates autem rerum turpium sunt vitupera-
biles, puta si desiderat furari aut moechari.
Manifestum est autem quod magis sunt propinquae et propriae operationibus
delectationes quibus in ipsis operationibus delectamur, quam
cupiditates quibus eas concupiscimus. Cupiditates enim distinguuntur
ab operationibus et tempore, cum enim concupiscimus ad operandum
aliquid, operationem distinguitur et secundum naturam, quia operatio est
actus perfecti, cupiditas autem imperfecti, et non distinguuntur.
Sed delectationes sunt coniunctae operationibus quibus
est aliqua ... et indivise secundum tempus, quia
si non dum aliquis operatur in tali operatione delectatur,
eo quod delectatio est rei praesentis, sicut cupiditas rei
futurae. et in natura delectatio propinqua est operationi, quia
videtur dubitabile utrum delectatio sit idem operationi vel
non ... sicut dictum non est enim praesens delectatio in
operatione ... vel in intellectu ... quae cognitione caret
delectari non contingit. nec tamen est eadem cum opere in-
tellectus nec sensus, quia opus ... delectatio ... ad
appetitivam partem pertinet. Est autem inconveniens si delecta-
tio aliquibus videatur esse idem operationi propter hoc quod
ab operatione non separatur. Sic ergo patet quod sicut operationes
sunt aliae secundum virtutem et malitiam, ita et delecta-
tiones. ex quo patet inconveniens esse ...
de delectationibus quod sint bonae vel malae. Deinde
cum dicit Differt autem visus etc. ostendit differentiam
delectationum secundum puritatem et impuritatem. Manifestum est
enim quod operationes sensuum secundum puritatem differunt. purior
enim est opus visus quam tactus, et opus auditus
et olfactus quam opus gustus. Dicitur autem aliqua operatio
purior quae est immaterialior, et secundum hoc inter omnes
sensibiles operationes purissima est opus visus, quod est
immaterialius ... de corporibus
... et ex parte obiecti quod sit sensibile in actu lumine
quod derivatur a corpore caelesti, et ex parte medii quod sola
spirituali immutatione immutatur. et propter eandem causam
opus tactus est maxime materiale, quia eius obiecta sunt ...
materiae passibiles. Medium autem eius non est ex-

tactum. Sed intellectus et eadem differt puritate, accidit etiam quod delectationes secundum hoc differunt ad invicem. Unde et operationes et delectationes intellectus puriores operationibus et delectationibus sensitivis, ut potest magis intelligi. Deinde cum dicit videtur autem esse unicuique etc. ostendit differentiam delectationum ex parte eorum. Et primo quantum ad alia animalia. Secundo quantum ad homines qui sunt unius speciei, ibi, differunt autem non parum etc. Dicit ergo primo quod cum delectatio consequatur operationem, videtur quod unicuique animali sit propria delectatio sicut et propria operatio. Unicuique autem sit propria operatio secundum virtutem rei. Apparet ex hoc quod operationes consequuntur formam rerum, secundum quas res specie differunt. Unicuique autem singulorum sit propria delectatio. Apparet etiam si quis velit unumquodque considerare. Manifestum est enim quod alia est delectatio equi et alia canis et alia hominis, sicut Heraclitus dicit quod asinus magis eligeret fenum quam aurum, quia delectabilius est eis nutrimentum quod exhibetur sibi per fenum quam aurum. Sic igitur patet quod eorum quae differunt specie sunt delectationes specie differentes. Sed eorum quae non differunt specie rationabile est quod sit indifferens delectatio secundum rationem speciei. Deinde cum dicit differunt autem etc. ostendit diversitatem delectationis in hominibus. Et primo ostendit quod hominum sunt diversae delectationes. Secundo ostendit quod in virtuosis sit maior delectatio, ibi, videtur autem in omnibus etc. Tertio ostendit quae sit potior delectatio inter delectationes virtuosi, ibi, Sive autem etc. Dicit ergo primo quod quamvis rationabile videatur quod indifferentium specie sit indifferens, et ita sit in aliis animalibus, tamen in hominibus, qui omnes sunt eiusdem speciei, multum differunt delectationes, sicut et operationes. Cuius ratio est quia operationes et delectationes aliorum animalium consequuntur naturalem inclinationem, quae est eadem in omnibus animalibus eiusdem speciei. Sed operationes et delectationes hominum proveniunt a ratione, quae non determinatur ad unum. Et inde est quod eadem quosdam homines delectant et quosdam contristant, et quibusdam sunt tristia et odibilia, quibusdam autem delectabilia et amicabilia, quia quod se consequens est quod unusquisque delectatur in eo quod amat. Et accidit hoc etiam in dulcibus per diversam dispositionem corporis. Non enim eadem videntur dulcia febricitanti, qui habet gustum infectum, et sano, qui habet gustum bene dispositum. Neque etiam videtur idem calidum ei qui habet debilem tactum et ei qui bene se habet. Et ita etiam est in aliis. Deinde cum dicit videtur autem in omnibus etc. ostendit quod delectatio virtuosorum sit potior inter delectationes humanas. Et dicit quod in omnibus talibus quae pertinent ad passiones et operationes humanas, illud videtur esse verum quod apparet studioso, qui habet rectum iudicium de talibus, sicut etiam dictum est in III. Et si hoc bene dicitur, sicut videtur, ita quod virtus sit mensura secundum quam iudicetur de omnibus rebus humanis, et bonus inquantum est virtuosus, sequitur quod illae sint verae delectationes quae videntur virtuoso, et illa sunt delectabilia quibus virtuosus gaudet. Si quae autem aliqua quibus contristatur virtuosus appareant alicui delectabilia, non est admirandum,

quia contingit quod multae corruptiones et multiplicia hominum nocumenta, ex quibus pervertitur eorum affectus. Et sicut illa quae repudiat virtuosus non sunt simpliciter delectabilia, sed solum male dispositis. Sic ergo manifestum est quod illae delectationes quas omnes confitentur esse turpes non dicuntur esse delectationes nisi omnino hominibus corruptis. Deinde cum dicit earum autem etc. ostendit quae aliqua est potior inter delectationes virtuosi. Et dicit quod considerandum est inter delectationes virtuosas qualis vel quae sit propria delectatio hominis. Et hoc dicit esse manifestum ex operationibus, ad quas consequuntur delectationes. Quia sive sint una delectatio sive plures quae sunt perfecti hominis et beati, manifestum est quod delectationes earum dicuntur esse principaliter delectationes hominis. Reliquae vero secundario et multipliciter delectationibus, sicut et earum operationes, ut dictum est.

Dictis autem his quae circa virtutes etc.

Postquam philosophus determinavit de delectatione, hic determinat de felicitate. Et primo continuat se ad praecedentia; secundo exequitur propositum, ibi, Diximus autem etc. Circa primum tria facit. Primo narrat ea quae tractata sunt. Dictum est enim de virtutibus a secundo libro usque ad octavum; de amicitia in octavo et nono; de delectatione in prima parte huius decimi. Secundo dicit de quo restat dicere, quod de felicitate, de qua omnes proponunt, et sunt dicenda typo et figuraliter, sicut et de aliis moralibus. Secundum dictum est enim de felicitate quod omnes ponunt eam finem humanorum, ad hoc quod alia opera ordinantur ad finem. Tertio continuat tractandum de felicitate et dicit quod oportet resumere ea quae supra dicta sunt de ipsa. Sic enim erit brevior sermo si non a principio de ipsa tractetur.

Deinde cum dicit Diximus autem etc. exequitur propositum. Et primo manifestat genus felicitatis, ostendens quod non est habitus sed operatio. Secundo ostendit quod est operatio secundum virtutem, ibi, Operationum autem etc. Tertio investigat cuius virtutis sit operatio, ibi, Si autem felicitas etc. Dicit ergo primo quod supra in primo dictum est quod felicitas non est habitus. Sequerentur enim duo inconvenientia, quorum unum est quod, cum habitus remaneat in dormiente, sequeretur quod felicitas esset homini qui dormiret et degeret per totam vitam suam, vel per totam vitam; et hoc est inconveniens, quia dormientes non habent operationes vitae nisi eas quae pertinent ad animam vegetabilem, quae inveniuntur in plantis, quibus felicitas attribui non potest. Aliud est quod ille qui patitur extremas calamitates, tamen inordinatae sunt inordinate et si hoc sit sicut supra melius determinatum est. Ipse autem operationes inveniuntur propter se eligibiles. Aliud autem inconveniens est quod infortunatus maneret, sicut virtuosi operationes ab infortunio impediuntur. Si ergo felicitas sit habitus, sequeretur quod infortunati essent felices. Hoc autem Stoici propter intentionem non bona ponentes exteriora

bona nullo modo esse hominis bona et ideo pueri et animalia
nichil preter hominem de sua felicitate communicant, sed
tantum est extra operationem continuam que infortunium
repugnare felicitati existimat. Similiter et aliis
quibus ista inconvenientia non placent dicendum est quod
felicitas non sit habitus sed magis sit inter opera-
tiones ponenda sicut in primo dictum est. Deinde
cum dicit Operationum autem etc. ostendit quod feli-
citas sit operatio secundum virtutem et circa hoc tria facit
quia primo felicitatem ponit sub operationibus que per se
sunt eligibiles. Secundo dividit huiusmodi operationes in operationes
virtutis et operationes ludi ibi Tales autem vide-
tur etc. Tertio ostendit sub quibus horum felicitas
continetur ibi Relinquitur autem et ad tales etc.
Circa primum duo facit: primo ponit quandam operatio-
num divisionem et dicit quod operationum quedam sunt necessarie ad
aliud et eligibiles propter quoddam aliud, propter quod
non eligibiles nisi propter finem; quedam vero sunt eli-
gibiles secundum seipsas quia etiam si nichil aliud ab
eis proveniret tamen in seipsis habent unde appeta-
tur. Secundo ibi Manifestum etc. ostendit quod felicitas con-
tinetur sub illis operationibus que sunt eligibiles
secundum se ipsas, non autem sub illis que sunt eligi-
biles propter aliud. De ratione enim felicitatis est quod sit
per se sufficiens et non indigeat aliquo alio
ut patet ex hiis que dicta sunt in primo. Ille
operationes dicuntur secundum se eligibiles ex quibus nichil
aliud queritur preter ipsam operationem et nullo alio
indigentes ad hoc quod sint eligibiles. Ille vero
que sunt eligibiles propter aliud indigent alio ad hoc quod
sint eligibiles, et sic patet quod felicitas est operatio per se
eligibilis. Deinde cum dicit Tales autem etc.
subdividit operationes secundum se eligibiles et dicit quod primo
quidem tales esse videntur operationes que sunt secundum
virtutem quia hoc est per se eligibile homini quod eli-
gat ea que sunt per se bona et honesta. Unde
et honestum a quibusdam dicitur quod sua vi nos
trahit et sua dignitate nos allicit. Secundo videntur
esse per se eligibiles operationes delectabiles que
sunt in ludo, non enim propter alias utilitates ho-
mines operationes propter aliquam utilitatem eligunt
cum magis propter tales operationes homines ledantur quam
iuventur. Propter eas enim homines propter ludos negligunt
et corpora que laboribus et periculis exponunt et
possessiones propter expensas que in ludis fiunt.
Deinde cum dicit Relinquitur autem etc. ostendit
sub quibus horum continetur felicitas et primo ostendit
quod videtur quibusdam felicitatem esse in operatione
ludi. Secundo excludit rationem ad hoc inducentem
ibi Nullum autem forte signum etc. Tertio ra-
tione ibi Et non in ludo etc. Dicit ergo primo quod
multi eorum qui apud homines reputantur feli-
ces confugiunt ad tales conversationes voluntarie
[illegible] et inde est quod tyranni assumunt
in conversatione ludi eutrapelos, qui scilicet sunt
socii ludorum. Vocat autem hic potentes tyrannos

quia non vivunt cum utilitate nisi secundum propter delectationem
quam in ludis consequuntur. Ideo autem tyranni acceptant quia ta-
les lusores exhibent se tyrannis delectabiles in
hiis que ipsi tyranni appetunt scilicet in delectationibus
ludi, et ideo indigent talibus hominibus. Sic ergo videtur
quod felicitas in talibus consistat propter hoc quod in hiis vacant
illi qui sunt in potentatibus, quos homines
reputant felices. Deinde cum dicit Nullum autem etc.
excludit predictam rationem et dicit quod ex hiis potentibus
non percipitur sufficiens signum quod felicitas in
ludo consistat. Primo quidem, non enim in potentibus excellentia
pro aliis hominibus nisi secundum potentiam mundanam, ex qua non
sequitur quod operationes eorum sint virtuose quia virtus mo-
ralis et intellectualis que sunt principia bonarum opera-
tionum non consistunt in hoc quod aliquis sit potens, et
ideo non oportet quod operationes illorum quibus potentes vacant
sint optime et felices. Et quantum ad appetitum qui per
virtutem rectificatur non oportet quod potentes bene se
habeant, et ideo si isti potentes interiori gustu non
percipiunt delectationem virtutis active vel specula-
tive que est munda et absque corruptione, unde qui
delectantur corporalibus que est secundum vim sensitivam [illegible]
[illegible] et propter hoc confugiunt ad corporales delecta-
tiones inter quas comprehenduntur delectationes ludi,
non propter hoc existimandum quod hee delectationes sive opera-
tiones sint magis eligibiliores, quia videmus quod pueri
qui carent intellectu et virtute reputant quedam pueri-
lia in quibus vivunt esse preciosa et optima, que tamen
non sunt magni ponderis nec aliquis perfectus aliquid
reputans rationabile, sed est quod sicut pueris et vi-
ris perfectis alia et alia videntur preciosa esse, ita et
pravis et virtuosis. Ostensum est autem supra multotiens
quod illa sunt vere preciosa et delectabilia que talia
videntur virtuoso, qui est regula humanorum
actuum. Sic autem unicuique videtur esse maxime eligi-
bilis operatio que est secundum propriam habitum, ita et virtuoso est
maxime eligibilis et preciosa operatio que est secundum
virtutem, et ideo in tali operatione est ponenda felicitas,
non autem in operatione ludi. Deinde cum dicit Et non
in ludo etc. determinat veritatem pluribus rationibus quod in operatio-
ne ludi non sit felicitas, quarum
prima sumitur ex hoc quod felicitas est finis, et
quia felicitas est finis. Absurdum est in ludo
consistere; utrum huiusmodi est finis totius
humane vite esse ludum, ita scilicet quod homo negotietur
et omnia alia laboriosa et mala patiatur
solum ut ludat, et ideo cogitare quod propter hoc omnia
eligimus alterius gratia propter felicitatem, que est ultimus
finis. Hoc autem quod non studeat speculationi et la-
boret et actioni propter ludum videtur esse stultum et val-
de puerile. Sed quod e contrario se videtur habere, scilicet Anacharsis
quod aliquis ludat ad hoc quod postea
diligentius studeat, quia iusto est quedam re-
laxatio et requies anime. Homo autem cum non possit
continue laborare indiget requie. Unde patet quod
requies sive ludus non est finis quia requies quia

propter aliquem ut scilicet homo postea vehementius operetur et sic patet quod felicitas non consistit in ludo. [illegible] posi-tionis propter ipsum ibi Videtur autem etc. Ideo non ponitur aliqui felicitatem in ludo propter delectationem que in ludo est. Habet autem felicitas delectationem quandam quia est operatio secundum virtutem que cum gaudio consistit non tamen cum gaudio ludi quod cum felicitas [illegible] sic sumitur bonum hominis et quod in operibus consistat meliora autem dicimus virtuosa que serio agimus ridiculosa que ludo fiunt et hoc sic patet quod operatio que est melioris partis anime et que est ipsa hominis est magis virtuosa patet autem quod operatio que est melioris partis est melior et principalior et felicior. Preterea autem iungit quod corporalibus delectationibus potest potiri quilibet homo et bestialis non minus quam optimi quidam viri. Felicitatem autem nullus attribuit homini bestiali nisi et vitam bestialem sicut non attribuit ei vitam que est propria hominis et sic patet quod in talibus conversationibus scilicet in delectationibus corporalibus [illegible] delectationes ludi non consistit felicitas sed solum in operationibus que sunt secundum virtutem sicut prius dictum est.

Si autem felicitas etc. Postquam philosophus ostendit quod felicitas est operatio secundum virtutem hic incipit ostendere cuius virtutis sit operatio et primo ostendit hoc in generali secundo in speciali ibi Quoniam autem speculativa etc. Dicit ergo primo quod cum felicitas sit operatio secundum virtutem [illegible] et in primo [illegible] est rationabile [illegible] quod sit operatio secundum virtutem optimam [illegible] est enim quod felicitas est optimum inter omnia humana bona. Est autem [illegible] et melioris potentie melior est operatio [illegible] ergo operatio optima hominis sit operatio eius que est in homine optimum et hoc quidem sive intellectus sive [illegible] quod aliquid [illegible] non est [illegible] talia [illegible] ad [illegible] relinquitur [illegible] optimum hominis sic intellectus [illegible] ad aliud ponit tria signa quod [illegible] potest [illegible] quod intellectus sit optimum eorum que sunt in homine et [illegible] ad ea que [illegible] intellectus sunt quibus [illegible] sua excellentia principatur et dominatur principat[illegible] quod [illegible] et [illegible] autem intellectus [illegible] quia [illegible] in aliquo [illegible] dicitur autem corporis intellectus [illegible] ad nutum obedivit [illegible] et ideo [illegible] intellectus presidet corpori [illegible] despotico principatu ut dictum est in primo politice. Secundo ponit signa excellentie intellectus [illegible] ad superiora scilicet ad res divinas adequans [illegible] comparatur [illegible] sua [illegible] ad [illegible] solius intellectus habet [illegible] de rebus [illegible] que sunt res divine illo modo comparatur intellectus [illegible] ad res divinas [illegible] ad [illegible] quod [illegible] intellectus humanus est aliquid [illegible] et separatum et similiter intellectus est [illegible] quia [illegible] res divinas est [illegible] separatione et [illegible] alia [illegible]

[illegible] sicut [illegible] et secundum hoc intellectus non est simpliciter [illegible] est divinissimum inter omnia que sunt in nobis propter maiorem [illegible] quam habet cum rebus separatis [illegible] eius operatio est sine organo toto quo [illegible] autem modo se habeat necesse est secundum [illegible] quod perfecta felicitas sit operatio huius optima secundum virtutem propriam [illegible] non [illegible] operatio quod requiritur ad felicitatem [illegible] perfecte [illegible] que est virtus [illegible] secundum quam reddit optimum operationi bonum [illegible] Cum dicit Quoniam autem est speculativa etc. ostendit in speciali cuius virtutis operatio sit perfecta felicitas et circa hoc duo facit primo ostendit quod in operatione speculative virtutis consistit perfecta felicitas secundo agit de felicitate [illegible] ad res exteriores [illegible] operis erit autem etc. Circa primum duo facit primo ostendit quod perfecta felicitas consistit in operatione speculationis secundo preferet hanc felicitatem felicitati que consistit in operatione [illegible] secundum aliam virtutem etc. Circa primum duo facit primo ostendit quod felicitas perfecta consistit in operatione speculationis secundo preferet hanc felicitatem felicitati que consistit in operatione speculativa secundo ostendit qualiter felicitas ad hominem ibi Talis autem utique erit etc. Circa primum duo facit primo proponit quod intendit et dicit [illegible] dictum est in vi [illegible] quod speculativa operatio intellectus secundum propriam virtutem cuius [illegible] sapientia principalis que comprehendit intellectum et scientiam [illegible] in tali operatione consistat felicitas videtur esse consonum eis que in primo dicta sunt de felicitate etc. Secundo ibi Optima etenim etc. Hoc probat sex rationibus prima est talis. Dictum est prius quod felicitas est optima operatio. Optima autem inter operationes humanas est speculatio intellectus et hoc patet ex duobus ex quibus pensatur dignitas operationis. Uno modo ex parte potentie que est operativa et sic patet quod operatio est optima sicut et intellectus est optimum eorum que in nobis sunt ut prius ostensum est. Alio modo ex parte obiecti quod dat speciem operationi [illegible] et hoc operatio est optima [illegible] omnia cognoscibilia optima sunt intelligibilia et praecipue divina et sic in operatione speculatione consistit perfecta humana felicitas. Secundam rationem ponit ibi Adhuc autem et continuissima etc. Dictum est enim in primo quod felicitas est maxime continua et permanens inter omnes autem operationes humanas continuissima est speculatio intellectus [illegible] enim quod magis continue potest homo perdurare in speculatione intellectus quam in qualibet alia operatione cuius ratio est quia necesse est [illegible] propter laborem quem non possumus continue ferre labor autem et fatigatio accidit in operationibus nostris propter in-[illegible] corporis quod alteratur et removetur a sua dispositione sua cum intellectus in sua operatione minime utitur corpore sequitur quod minimum [illegible] ad perveniat labor et fatigatio [illegible] nulla [illegible] intellectus in speculando non indiget [illegible] materialibus exterioribus [illegible] organis corporis et sic patet quod maxime invenitur felicitas in speculatione intellectus propter eius felicitatem [illegible] Et [illegible] etc.

et dicit quod manifestum est quod oportet quod felicitati delectatio admisceatur; inter omnes operationes virtuosas delectabilissima est contemplatio sapientie sicut manifestum est et concessum ab omnibus. Habet enim philosophia in sui contemplatione delectationes admirabiles et quantum ad puritatem et quantum ad firmitatem. Puritas quidem talium delectationum attenditur ex hoc quod sunt circa res immateriales. Firmitas autem earum attenditur secundum hoc quod sunt circa res immutabiles. Qui enim delectantur circa res materiales inveniuntur quedam impuritate affectus ex hoc quod eis inferioribus occupantur. Illi autem qui circa res mutabiles delectantur non possunt firmam delectationem habere, quia mutata re aut corrupta que delectationem afferebat delectatio cessat et quandoque in contrarium vertitur. Dicit autem delectationes philosophie esse admirabiles propter eminentiam talium delectationum apud intelligentiam hominum qui intellectualibus delectantur. Speculatio autem veritatis est duplex: una quidem que consistit in inquisitione veritatis, alia vero que consistit in contemplatione veritatis iam invente et cognite, et hoc perfectius est, cum sit terminus et finis inquisitionis; et ideo maior est delectatio in consideratione veritatis iam cognite quam in inquisitione eius, et ideo dicit quod delectabilius conversantur illi qui iam sciunt ~~sciunt~~ veritatem intellectam perfecte per intellectualem virtutem quam illi qui adhuc inquirunt eam. Unde perfecta felicitas non consistit in qualicumque speculatione intellectus secundum intellectualem virtutem sed in ea que est secundum propriam virtutem, ipsius scilicet sapientie; et ideo quod dicit in secundo ostensum est, scilicet in primo, quod per se sufficientia, quam Greci dicunt autarchiam, requiritur ad felicitatem, hic autem per se sufficientiam maxime invenit contemplativam operationem. Ad ea enim homo non indiget nisi his que sunt necessaria communiter ad totam vitam. Indigentia enim necessariis inest tam sapienti, scilicet speculativo, quam iusto et reliquis habentibus virtutes morales, que perficiunt vitam activam. Sed cum aliquis datur sufficienter necessariis ad hanc vitam, adhuc indiget virtuosus secundum virtutem moralem. Indiget enim iustus aliquibus ad suam operationem, aliis scilicet quibus et cum quibus iuste agat, quia iustitia ad alterum est ut dictum est in V. Similiter autem indiget aliquibus temperatus et fortis et quilibet alius virtuosus moralis. Sed non ita contingit de sapiente speculativo, qui potest speculari veritatem etiam solus existens. Quia contemplatio veritatis est quedam operatio intellectus, et aliorum non indiget; et tamen non potest esse magis contemplationem ipsius sapientis qui speculatur veritatem quam si sint plures. Potest enim melius contemplari secundum quod talis plura cognoscit et minus indiget ab aliis instrui vel iuvari. Nec hoc dicitur quod contemplativus non indigeat societate aliquorum quia aliquantulum adhuc est cum sociis operantibus et intelligentibus et agentibus magis profectum. Et ideo subdit quod melius est sapienti quod habeat cooperatores, per quorum communicationem speculatio eius magis iuvatur, quia aliquantum latet sapientiorem quod occurrit alii minus sapienti. Sed tamen sapiens, etsi ab aliis iuvetur, tamen inter omnes ipse est maxime per se sufficiens ad suam operationem. Et sic patet quod maxime in operatione sapientie invenitur felicitas. Quinto vero probat idem ex hoc quod illa operatio maxime et propter se ipsam diligitur; et non propter aliud. Nihil enim accidit ex contemplatione sapientie preter ipsam contemplationem, sed ex exterioribus operabilibus semper homo acquirit aliquid preter ipsam operationem aut plus aut minus, puta honorem aut gratiam apud alios, quod non acquirit sapiens ex sua contemplatione, nisi per accidens inquantum scilicet veritatem contemplatam aliis enuntiat, quod iam pertinet ad exteriorem actionem. Sic ergo patet quod felicitas maxime consistit in operatione contemplationis.

Sexto Tertio felicitas videtur consistere in vacatione. Sexto rationem ostendit quod felicitas consistit in speculatione intellectus secundum sapientiam; ad ea que supra dicta sunt hic addit sextam, que procedit ex quadam conditione felicitatis, quam supra non posuit. Felicitas enim consistit in quadam vacatione. Vacare enim dicitur cum non restat circa aliquid agendum, quod contingit cum aliquis iam ad finem pervenit; et ideo subdit quod non vacamus ut vacemus, id est laboramus, ut perveniamus ad quietem finis que est vacatio. Et hoc ostendit per exemplum bellantium qui ad hoc bella gerunt quod ad pacem optatam perveniant; est enim considerandum quod secundum Apostolum dicit quod requies sit otium operationis, sed ibi loquitur de requie qua intimetur opus autem actionum finis est impossibilium? animi (?); in ipsa omni quidem sequitur operatio ordinata ad operationem sicut ad finem, a deque ordinatio operum et sic felicitati quo est ultimus finis maxime competit vacatio, que quidem non invenitur in operibus virtutum practicarum quarum precipue sunt ille que consistunt in rebus politicis utpote ordinantes bonum commune, quod est divinissimum, vel in rebus bellicis quibus ipsum bonum commune defenditur contra hostes. Et tamen huiusmodi operibus non competit vacatio, et maxime quantum ad bellicas operationes. Hoc est pene manifestum quod nullus eligit bella gerere aut preparare bella solum gratia bellandi. Si enim videretur esse nimis bellicus et sanguinarius, si bella gereret faciens sibi amicos inimicos ut ex hoc possit pugnare et occidere. Sed et hoc est manifestum in politicis quod non est in eis vacatio, sed preter ipsam conversationem civilem vult homo acquirere ad aliud, puta potentiam et honores, vel quia ipsius non est ultimus finis, ut in primo dictum est, vel ut saltem per politicam actionem aliquis velit acquirere felicitatem sibi ipsi et civibus, ita quod talis felicitas quam intendit acquirere per politicam vitam sit altera ab ipsa politica vita. Sic enim per ipsam politicam querimus eam quasi alteram existentem ab ipsa. Hec est enim felicitas speculativa, ad quam tota vita politica videtur ordinata, dum per pacem que per ordinationem vite politice statuitur et conservatur, datur hominibus facultas contemplandi veritatem. Sic ergo inter omnes actiones virtutum moralium excellunt politice et bellice tam pulchritudine quam

maxime honorabiles quia in magnitudine quantitatis excedit
maxime bonum quod est bonum divinum. Et iterum operationes
habent unde ipsis vacatio ... propter appetitur
aliquis finis et neque sunt eligibiles propter se ipsas nec ex
... virtutum moralium propter felicitatem. Sed
operatio intellectus que est speculativa videtur communiter ...
... differre secundum proprium studium quia scilicet homo vacat
operationi propter se ipsam ita quod nullum alium finem preter ipsam
appetit. Habet in se operatio propriam delectationem quam ...
que auget eam. Secundo patet quod secundum hanc operationem specula-
tivam intellectus manifeste apparent omnia existentia in ho-
mine que ... solent attribui beato scilicet quod sit per se
sufficiens et quod non vacat et quod non laboret et ...
dito quantum possibile est hominem mortalem ... agitur
in qua vita ... non possunt perfecte existere. Sic ergo in
operatione contemplationis intellectus consistit perfecta felicitas
hominis dum modo assit diuturnitas vite que est
requiritur ad bonam esse felicitatem quia secundum quod dictum est nichil eorum
que pertinent ad felicitatem est imperfectum. Deinde cum
dicit talis autem utique etc. ostendit qualiter hec vita con-
templativa se habeat ad hominem et primo ostendit propositum
secundo excludit errorem ibi oportet autem non secundum suadentes
etc. Dicit ergo primo quod talis vita que ... in
contemplatione intellectus est melior quam vita que est secundum
hominem. Cum enim homo sit compositus ex anima et
corpore habet sensitivam ... et intellectivam vitam. Hoc
... secundum ... in hoc quod homo per rationem
ordinet actiones operationes sensitivas et alias ...
nature soli operationi intellectus videtur ...
... in quibus invenitur sola ... intellectiva
que participat secundum intellectum et ideo manifestum quod ...
est ... quod homo sit vivens scilicet vacando con-
templationi non vivit secundum quod homo qui est compositus
ex diversis sed secundum quod aliquid divinum in ipso existit
... scilicet secundum intellectum divine similitudinis participat
et ideo ... intellectus in sua puritate ... di-
ffert a composito ex anima et corpore tantum differt operatio spe-
culativa ab operatione que fit secundum virtutem moralem
que proprie est circa humana. Sicut ergo intellectus comparatione
ad hominem est quoddam divinum ita et vita speculativa
comparatur ad vitam moralem sicut divina ad humana. Deinde cum dicit oportet autem etc.
excludit quorundam errorem qui suadebant quod
homo debebat intendere ad sapiendum humana
et mortalis ad sapiendum mortalia. Et fuit hoc dictum
Symonidis poete ut patet in principio methaphysice. Sed
quod ipse dicit est ... quod homo debet tendere
ad immortalitatem quantum potest secundum ... posse sunt facere
ad hoc quod vivat intellectu qui est optimum eorum que
sunt in homine ... est immortalis et divinus.
... hoc optimum sit parvum mole quia est in-
corporeum et simplicissimum et parvum caret magni-
tudine ... tamen quantitate virtutis et preciositate ... multum
excedit omnia que in homine sunt virtute quidem sicut
... excedit ... quibus sensibus con-
... et ... principatur et sic quodammodo omnia

complectitur. Preciositate autem quantum ad dignitatem naturalem
quia intellectus est immaterialis et simplex incorruptibilis
et impassibilis. Unumquodque autem ... id est hoc id quod
hoc scilicet intellectus. Si ita est immo quia ita est quod intellectus
principalius et melius quod est in homine dictum est
in ... quod unumquodque precipue videtur esse id
quod est principalius in eo ... alia sunt quasi instrumenta
illius et sic cum homo vivit per operationem intellectus
vivit secundum vitam ... propriam. Et ... in operationibus
... eligeret ... non secundum vitam propriam ...
sed secundum vitam alicuius alterius ... quod
suadent quod homo non debet vacare specula-
tioni intellectus. Et cum hoc dictum sit prius in ix quia id
quod est secundum intellectum est proprium ...
... illud ... quod est optimum secundum naturam
in unoquoque est maxime proprium. Sed quod autem est
optimum et proprium unicuique est quod sit delectabilissimum
quia unumquodque delectatur in bono et ... Sic ergo
patet quod si homo maxime est intellectus tamquam princi-
palissimum in ipso quod vita que est secundum intellectum est
delectabilissima homini et maxime sibi propria. Nec homo
est contra illud quod supra dictum est quod non est secundum hominem
sed supra hominem non est enim secundum hominem quantum ad
eius compositum est autem propriissime secundum hominem quantum ad
id quod est principalissimum in homine quod quidem per-
fectissime invenitur in substantiis superioribus in homine autem
imperfecte et quasi participative et tamen illud parvum est maius
omnibus aliis que in homine sunt. Sic ergo patet quod iste
qui vivit speculationi intellectus est maxime felix
quantum ... vivit vita felix est patet.

Secundo autem que secundum aliam virtutem etc. Post-
quam ostendit quod perfecta felicitas est et principaliter secundum
speculationem intellectus hic ostendit quomodo alia secundario
felicitas consistit in operatione moralium virtutum
primo ponit quod intendit et dicit quod cum ille qui va-
cat speculationi intellectus sit felicissimus secundario
est felix ille qui vivit secundum aliam virtutem scilicet
secundum prudentiam que dirigit omnes morales vir-
tutes ... felicitas speculativa attribuitur sapientie que
comprehendit in se alias habitus speculativos tamquam prin-
cipalior existens ita et felicitas activa que est secundum
operationes moralium virtutum attribuitur prudentie
que est perfectiva omnium moralium virtutum ut in
sexto ostensum est. Secundo ibi secundum ipsam enim etc. probat
propositum ... rationibus quarum prima est quia ...
... secundum alias ... actuales sunt ...
... sunt enim res humane primo quidem quia
res exteriores in usu hominis perveniunt secundo ...
et fortitudinis et aliarum virtutum ... agimus
existentes in commutationibus ... secundum iustitiam ...
... et in ...
... scilicet bonus homo alteri tribuit unicuique quod ...
... in quibuscumque actionibus et passionibus hu-
manis ... secundum virtutes moralium ... id
quod convenit unicuique omnia autem predicta videntur quo-
dam humana. Secundo autem quantum ad ... prudentia

fit vel actiones exteriores cum nihilominus ad virtutem
exigantur quam ipsius electio

unde pertinet ad corpus et ad animae passiones quibus virtus
moralis secundum quamdam affinitatem coniungitur. Ostendit etiam
moralium virtutem sunt circa passiones, sicut ex
praedictis patet. Sic ergo virtus moralis est humana.
Unde magis egere videtur bonis exterioribus et bonis corporis
et eius passionibus. Morali autem virtuti coniungitur
prudentia intellectualis virtus existens, secundum quamdam
affinitatem et cetera, quia principia prudentiae accipi-
untur secundum prudentiam quae facit rectam electionem
eorum quae sunt ad finem; capiuntur virtutes morales
quarum fines sunt principia prudentiae. Principia recti-
tudinis moralium virtutum accipiuntur secundum prudentiam
quae facit rectam electionem eorum quae sunt ad
finem, ut patet ex his quae in sexto dicta sunt. Cum
autem scilicet virtus moralis et prudentia sic copu-
lentur cum passionibus, quarum utraque moderativa est,
passiones autem sunt compositi ex anima et
corpore, consequens est quod secundum rationem consilium utrumque patet quod
tam virtus moralis quam prudentia sunt compositi.
Virtutes autem compositi proprie loquendo sunt humanae,
unde et vita quae est secundum eas
et vita quae est secundum has, id est secundum prudentiam et vir-
tutem moralem, est humana, quae dicitur vita activa,
et per consequens felicitas quae in hac vita consistit est
humana. Sed felicitas speculativa, quae est propria
intellectus, est separata et divina. Et tantum dictum sit de ea ad prae-
sens. Diligentius autem certitudi-
nem explicare est ad maius quam pertineat ad propo-
situm. Ostenditur autem in tertio De anima, quod in-
tellectus est separatus. Sic ergo patet quod fe-
licitas speculativa est potior quam activa, quanto
aliquid separatum et divinum est potius quam id quod est compo-
situm. Consequenter cum dicit: videbitur
autem utique et cetera, ostendit quod speculativa vita et fe-
licitas vel etiam parum indiget exteriori fortuna quam moralis vir-
tus. Et primo de ipsa largitate exteriora bona. Secun-
do quod ambobus, scilicet tam speculativo quam morali,
opus est bonis necessariis ad vitam, puta cibo et potu
et aliis huiusmodi, quamvis etiam circa corpus maiores labores
activus quam speculativus; sed exteriores actiones
propter operationem, et ideo quantum ad hoc non est magna differentia
quam equaliter necessitatem utrique indigeat. Sed quantum ad
operationes utriusque magna est differentia. Non enim
quod virtuosus moralis indiget ad suas operationes,
sicut patet quod liberalis opus est pecuniis ad
agendum liberaliter, et similiter iustus indiget pe-
cuniis ad hoc quod reddat illa quae debet, et si aliquis
dicat quod actus liberalitatis est in velle dare
et actus iustitiae in velle reddere, quod patet non esse,
sine pecuniis considerandum est quod voluntates
hominum non fiunt manifestae sine operibus
exterioribus; multi enim qui non sunt iusti simulant
se velle iuste. Sed ad hoc quod sit manifestum de
aliquo an sit iustus, fortis indiget aliquo exte-
riori, sicut dicitur fortis potentia, id est fortitudo exterioribus,
et similiter temperatus indiget potentia vel facultate delectabilium

ad hoc quod manifestetur virtus. Aliter enim non apparet si
facultas operandi non posset esse manifestum utrum
iste virtuosus sit, scilicet castigatus vel fortis vel ali-
quid aliud. Et ideo potest quaeri quid sit principalius
in virtute morali, utrum electio sit principalior
in virtute morali vel actio. Et dicit quod manifestum est
quod ad omnimodam perfectionem virtutis moralis requiri-
tur non solum electio sed etiam opus exterius. Ad
exteriores autem actiones opus est homini quod habeat multa, et tanto
plura quanto actiones debent esse maiores et melio-
res. Sed ille qui vacat speculationi nullo ta-
lium indiget ad suam operationem, immo potest dici
quod exteriora bona impediunt hominem a speculatione
propter sollicitudinem quae exigunt et propter
distractionem animi hominis ne totaliter possit
speculationi vacare. Sed in quantum speculativus
indigeat exterioribus rebus, hoc erit in quantum est
homo indigens victu, et in quantum convivit
pluribus hominibus quos inducit ad virtutem, et in quantum
homo contemplativus eligit operari secundum virtutem
moralem, et sic indigebit talibus ad hoc quod
humanum conversetur. Sic ergo patet quod felicitas specu-
lativa est potior quam activa quae est secundum virtu-
tem moralem. Tertiam rationem ponit ibi: perfecta
autem felicitas et cetera. Et dicit quod ad hoc quod felicitas
perfecta consistat in quadam speculativa operatione,
ex hoc apparet quod deos, id est substantias separatas, maxi-
me suspicamur esse felices et beatos. Quas vero po-
ssumus eis actiones attribuere, actiones moralium virtu-
tum? Utrum iustitiae attribuemus eis iustas operationes, appa-
rebit derisibile, ut puta commutationes facientes
vel sua bona apud alios deponentes vel
quaecumque alia opera iustitiae faciunt. Et similiter non
possunt eis attribui fortitudinis opera, ut scilicet sustineant terri-
bilia et pericula propter bonum. Sed neque attribuere possumus eis
liberalitatis opera, non enim habent cui dare. Erit etiam
inconveniens quod habeant denarios vel alia bona quae
dant homines liberaliter, quia in eis non est ut
dent. Sed neque ad temperantiam denarios pertinent.
Si autem aliquis attribuat eis temperantiam, hoc laus erit
magis onerosa quam laudabilis. Non enim laudabile
est quod non habeant pravas concupiscentias, quarum est tempe-
rantia. Sic ergo pertranseuntibus omnes actiones
moralium virtutum apparet quod sint parva et
indigna diis, id est substantiis superioribus. Sed tamen omnes
opinantur quod vivant et per consequens quod operentur.
Non enim existimant quod dormiant sicut dormi-
visse dicitur Endymion, qui diu iacuit dor-
miens. Si ergo viventi divina auferamus actiones
moralium virtutum et prudentiae et adhuc
magis auferant activam vitam quae facit, quae
pertinent ad artes, nulla alia operatio relinquitur deo praeter
speculationem. Et sic patet quod operatio dei, quae excel-
lit multitudine, est speculativa. Et per consequens
illa quae ad deum magis accedit, sicut patet
inter operationes humanas, illa quae est simillima

Unde speculatio est felicissima. Videtur autem hoc idem
esse signum autem et cetera. Et dicit quod signum huius quod perfecta
felicitas consistit in operatione speculativa est quod alia animalia
irrationabilia que carent felicitate omnino sunt priva-
ta tali operatione quia non habent intellectum quo nos spe-
culamur. Deitate aliquo autem modo participant operationes
virtutum moralium sicut leo actum fortitudinis
et liberalitatis et ciconia actum pietatis ad parentes
et hoc rationabile. Dii vero rebus separatis quia habent
solam intellectualem vitam. Tota enim vita inest bea-
ta. Hominibus autem et cetera. Sic ergo hominis similitudo ad hanc
talis operationis speculative. Sed nullum aliorum animalium
est felix quia in nullo communicant speculatione.
Et sic patet quod quantum se extendit speculatio tantum se
extendit felicitas et quibus magis competit specu-
lari magis competit esse felices non secundum accidens sed
per speculationem que est secundum se honorabilis. Unde
sequitur quod felicitas principaliter sit quedam specu-
latio.

Opus autem erit et exteriori et cetera. Postquam philosophus ostendit
que sit perfecta felicitas hic ostendit quomodo se
habeat ad exteriora. Et primo ostendit quomodo se habeat
felix ad bona inferiora. Secundo quomodo se habeat ad deum,
ibi secundum intellectum autem et cetera. Circa primum duo facit. Primo
ostendit quantum indigeat felix exterioribus et recitat
ad hoc opinionem auctoritate sapientum, ibi Solon
autem et cetera. Circa primum duo facit. Primo ostendit quod felix indiget
exterioribus bonis. Secundo ostendit quod non indiget
multis et magnis, ibi non tamen existimandum et cetera. Dicit
ergo primo quod felix cum sit homo opus habet ex-
teriori prosperitate, humana enim natura non est per se suffici-
ens ad speculandum. Et indiget corpore sano et ad sui
sustentationem indiget exterioribus rebus sicut cibo. Sed
intellectualis natura per se sufficiens est ad spe-
culandum, homini autem ad hoc quod speculetur opus
est primo quod corpus sanum quia per infirmitatem
corporis debilitantur vires sensitive quibus homo
utitur in speculando, impeditur intentio mentis
ab attentione speculationis. Indiget etiam cibo
ad nutrimentum corporis et reliquo famulatu ut scilicet
ministretur omnia alia que sunt necessaria ad vitam huma-
nam. Deinde cum dicit non tamen existimandum et cetera, ostendit quod
homo non indiget multis exterioribus rebus. Et dicit quod licet ad
vitam humanam non tamen est existimandum quod
quod aliquis felix indigeat multis et magnis di-
vitiis. Quia non enim hoc sibi per se sufficit neque requiritur ad
felicitatem non consistit in superabundantia. Dicit
enim quod non indiget superabundantia. Alia vero fa-
cit per se sufficientiam indiget. Patet hoc multorum
ratione. Sed in medio adipiscuntur, sed superabundantia
diviciarum sicut et ratio et iudicium tam
in speculando quam in agendo, et exteriora actione vir-
tuosa. Sed sunt esse absque superabundantia. Et quod
in medio est quantum ad indigentiam bonis magnificentie
ad quantum ad actiones virtutis que pluribus indi-
gent. Patet ut sunt dein est et dicit quod possibile est quod

ad felicitatem et dicitur quod felix non contingat aliquis esse beatum hominem absque exterioribus rebus

illi qui non sunt principes terre et maris quia possunt
vivere et conversari sine opera. Sed non multa et non conversatio
habet de bonis exterioribus potest operari secundum vir-
tutem. Et hoc manifeste apparet quod ex privatis apparet homines
videre, scilicet ipsos et privatos, sicut agentes
virtuosa agere virtuosa non minus quam potentes. Sed
et magis quia potentes impediuntur a multis vir-
tuosis actibus tum propter nimias occupationes et
sollicitudines, tum propter superbiam quam et superabundan-
tia generat diviciarum. Sufficit autem ad felicitatem
quod homo tantum habeat de exterioribus bonis quod possit
virtuosa operari quia si aliquis operetur secundum virtutem
erit vita eius felix cum felicitas in operatione
virtutis consistit sicut prius dictum est. Deinde
cum dicit et Solon autem et cetera, confirmat quod dictum
est per dicta sapientum. Et primo proponit eorum dicta.
Secundo ostendit in quo differt eorum dictum, ibi concordare
videntur et cetera. Circa primum duo facit. Primo introducit
dictum Salonis qui illos existimavit esse felices
moderate sunt diciati quod ad exteriora bona habentes
et maxime inveniunt agere virtuose et vivunt
temperate quia aliquis moderatus divitias possidens
potest agere recte. Quod aliquo impeditur tamen illi qui su-
perabundant in divitiis propter nimiam sollicitudinem vel
propter elationem animi. Et illi qui penitus deficiunt quia ex
nimia sollicitudine et metu furandi de facili
impeditur operationes bene operandi. Secundo ibi Anaxagoras autem et cetera
inducit ad idem sermonem Anaxagore qui nunc
inducit quod non divites neque potentes esse felices non
mirabitur si sit multis inconveniens. Multi enim
multitudo hominum iudicat secundum exteriora bona que sola
cognoscunt ignorant bona interiora que sunt vere hominis
bona secundum que quis est felix. Deinde cum dicit concordare
videntur et cetera, ostendit quod dicta sapientum videntur
modo esse acquiescendum et ipsorum exponit quod
opiniones sapientum concordant rationibus. Et tamen
habent aliquam fidem. Sed in operabilibus veritas videtur
ex operibus et vita et modo vivendi
de ipsis quod in ex vita quid dicunt. Et ideo quod est
principale in operabilibus attendit, utilis scilicet operibus
et vita. Ideo non enim tales principales auctoritate
sed operibus ut inde dictum est. Et ideo eorum que dicta sunt
considerare per opera et vitam sapientum.
Et ea quibus opera sapientum consonant sunt accipienda pro
vero. Quod non requirantur ad felicitatem divitie
diciarum superabundantie non consonat, sed non dissonant opera
suspicanda est que sint sola sermones nisi
vita habita sunt patet de Salone sanctitate qui declarat
exteriora nihil sunt vero esse eius que multa
opera apparet apparuit non ea consistunt talis bona.
Deinde cum dicit secundum intellectum autem et cetera, ostendit quod
felix se habeat ad superiora, scilicet ad deum, et dicit quod
felix felicitate speculativa qui operatur per intellectum
exercitando curat suam operationem ad bona
intellectus videtur esse optime dispositus in quantum ex tali operatione
mente sua optimum habet. Et ideo amantissimus deo sunt

id est sic etiam videtur hoc quod deus habeat curam et providentiam de rebus humanis. Rationabile est quod delectetur deus de eo quod est optimum in eis et quod est cognatissimum, id est simillimum deo, quod quidem est intellectus, ut ex premissis patet. Et per consequens rationabile est quod deus maxime benefaciat his qui amant intellectum et honorant ipsum, bonum intellectus omnibus preferentes, quasi ipsi deus curet de his que sunt eius amici. Rationabile est etiam quod benefaciat his qui recte et bene operantur. Manifestum est autem quod omnia predicta sunt sapienti. Sapiens enim diligit et honorat intellectum, qui maxime amatur a deo inter res humanas. Sapiens etiam recte et bene operatur. Relinquitur ergo quod ipse sit deo amantissimus. Ille autem est felicissimus qui maxime amatur a deo, qui est fons omnium bonorum. Relinquitur ergo quod etiam per hoc quod felicitas hominis est in hoc quod amatur a deo, sapiens est maxime felix. Ex quo patet quod ultimam felicitatem humanam ponit actus in operatione sapientie, de qua supra in sexto determinavit, non autem in continuatione ad intelligentiam agentem, ut quidam fingunt. Attendendum etiam quod in hac vita non ponit perfectam felicitatem, sed talem qualis potest competere humane et mortali vite. Unde et supra in primo dixit: beatos autem ut homines. [margin: nullo]

Ergo si de his sufficienter dictum etc. Postquam philosophus determinavit de fine virtutis considerando ipsum in homine virtuoso, qui est delectatio vel felicitas, hic determinat aliud sine quo attingere [illegible] ad bonum commune, ostendens quod post predictam doctrinam moralem necesse est de alia, scilicet legis positiva, que intendit ad bonum commune. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit necessitatem esse legis ponendi. Secundo necessitatem esse quod aliquis fiat legis positivus, ibi: Singula autem disciplina etc. Tertio quomodo possit fieri legis positivus, ibi: Quod quidem etc. [margin: non] Circa primum duo facit. Primo [illegible]. Dicit ergo quod si sufficienter dictum est in typo, id est figuraliter, et de virtutibus et aliis dici debuit de his, scilicet que pertinent ad felicitatem, et de virtutibus et de amicitia et de delectatione, existimandum sit quod electio nostra habeat finem et complementum, quia scilicet eligimus tractare de bono humano. Vel adhuc est ad tractandum, sed ibi: Vel quemadmodum dicitur etc. determinat, ut ostendit quod adhuc aliquid ad propositum requiritur. Et primo ostendit quod requiritur aliud ut bonum. Secundo ostendit quod ad hoc quod aliquis fiat bonus requiritur consuetudo, ibi: Sed esse fieri [illegible] etc. Tertio ostendit quod ad hanc consuetudinem requiritur legis positio, ibi: Ex iuvene autem etc. Dicit ergo primo quod finis scientie que est de operabilibus non est cognoscere et speculari singula, sicut in speculativis, sed magis facere ipsa. [margin: recitu… do] Et ita circa virtutes scire non sufficit ad scientiam que intendit bonum humanum, quod aliquis cognoscat virtutes, sed temptandum est quod aliquis habeat eas, scilicet secundum habitum, et utatur eis, scilicet secundum actum, vel si aliqualiter existimemus quod aliqualiter possit homo fieri bonus quam per virtutem, querendum est illud. Deinde cum dicit: Siquidem igitur etc., ostendit quod ad hoc quod aliquis fiat bonus requiritur consuetudo. Et primo ostendit quod ad hoc non sufficiunt soli sermones persuasionis, secundo

quod necessaria est consuetudo, ibi: Amabile autem etc. Dicit ergo primo quod si sermones persuasionis per se sufficerent ad faciendum homines studiosos, multas et magnas mercedes deberent aliqui [illegible], id est secundum artem persuadendi ad bonum, et oporteret omnino tales magnas mercedes retribuere persuadentibus. Sed non ita nunc videmus, id est quod sermones persuasivi possunt provocare et movere ad bonum iuvenes liberales, qui scilicet non sunt subiecti vitiis et passionibus, et qui habent nobiles mores, id est qui sunt apti ad nobiles operationes virtutis, et qui vere amant bonum, possunt esse [illegible], id est repleti virtute et honore. Tales enim, quasi sunt bene dispositi ad virtutem, ex bonis persuasionibus provocantur ad perfectionem virtutis. Sed multos homines non possunt sermones provocare ad bonitatem, quia non obediunt verecundie, que timet turpitudinem, sed magis cohibentur timore penarum. Non enim recedunt a pravis operibus propter eorum turpitudinem, sed propter penas quas timent. Quia enim vivunt secundum passiones, querunt proprias delectationes et ea per que magis in eis existunt, et fugiunt contrarias tristitias consequentes delectationibus, que penales eis inferunt. Illud autem intelligunt id quod est vere bonum et delectabile, quia non dulcedinem eius gustaverunt. Tales autem homines nullo sermone transmutari possunt [illegible] ad hoc, quod a sermone transmutetur requiritur quod disponatur homo ad hoc quod accipiat illum. Sed [illegible] non capit honestum, sed inclinatur ad passiones, [illegible] sermone inducere ad virtutem. Unde non est possibile vel saltem non est facile quod aliquis per sermonem possit homines transmutare ab his que antiquitus consuetudine comprehendit. Sic ergo [illegible] non possit reduci ad virtutem ille qui [illegible]. Deinde cum dicit: Amabile autem etc., ostendit quod requiritur consuetudo ad hoc quod aliquis fiat bonus. [illegible] non debemus esse contenti solis sermonibus ad acquirendum virtutem, sed [illegible] virtuosi [illegible]. Dicit quod quidam existimant quod homines fiunt boni per naturam, quidam per consuetudinem, alii vero dicunt quod homines fiunt boni per doctrinam. [illegible] ad virtutem [illegible] est quod [illegible] amantur [illegible] et [illegible] est in potestate, ut [illegible] que sunt [illegible] per opinionem [illegible] virtutem [illegible] requiritur ad virtutem [illegible] quod per naturam [illegible] ad bonum, sed illud quod ad naturam pertinet non est in nobis, sed [illegible] divina causa [illegible] a deo [illegible] fortunati [illegible]. Sermo et doctrina non habet efficaciam in omnibus, sed oportet quod ad hoc

quod existimatur homo in aliquo gaudio vel tristitia. exercitatio vero consuetudinibus sic preparata ad gaudendum de bonis et odiendum mala, sicut terra debet terram que bene culta adhoc quod nutriat semen. Sic enim se habet sermo iudicans mala sicut semen mittit. ille enim qui vivit secundum passionem non libenter audit sermonem monentem eum et iterum intelligit. ita scilicet quod iudicet aliud esse bonum ad quod inducitur. Unde non potest ab aliquo persuaderi et ut ulterius loquitur passio que preualet nec omnino sermoni cedit, solum sermoni set oportet adhibere violentiam ut scilicet homo compellatur ad bonum. et sic patet quod ad hoc quod sermo moueat aliquo existimatur habere set preexistere consuetudinem per quam homo acquirit mores proprios virtutis ut scilicet diligat bonum honestum et abhominetur turpe. Deinde cum dicit Ex iuuentute autem etc. ostendit quod ad bona consuetudine requiritur legis positio. et ostendit quod per legem oportet fieri bonos homines quod hoc sine lege agitur fieri non potest. Ubi primo ostendit quidem quod duo facit primo ostendit quomodo homines inducit ad hoc quod dicit signum dicit ibi quod existimatur etc. Circa primum duo facit. primo ostendit quomodo ad iuuenes secundo quomodo ad alios dicit ibi Non sufficiens autem etc. Dicit ergo primo quod difficile est quod aliquis a iuuentute statim ducatur ad virtutem secundum bonas consuetudines nisi nutriatur sub legibus bonis. Quod quidem necessarium inducitur homini ad bonum quod ut aliquis uiuat temperate abstinendo scilicet a delectabilibus et perseueranter ut scilicet non recedat a bono propter labores et estimatur non est delectabile multis et maxime iuuenibus qui sunt proni ad delectationes ut in vii. dictum est et ideo oportet quod nutritiones puerorum et ad nutritiones eorum id est uite exercitia quibus homines ad iuuentute sunt ordinate per bonas leges. exercitationibus quemadmodo iuuenes compellitur assuescere bona quecumque id in consuetudine venerint non erunt tristia set magis delectabilia. Deinde cum dicit Non sufficiens autem etc. ostendit quod etiam alii indigent legis latione et dicit quod non sufficit quod homines solum dum sunt iuuenes sub nutriantur sub legibus et bona cura de eis habeatur set quando perfecti id est tenens est vir oportet quod ad predicta instet et homines assuescat ad operandum et que consuetudinibus ostenderat et ad hoc indigemus legibus et non solum a principio quidem scilicet a iuuentute usque ad finem vite set etiam ulterius propter multa homines multi enim sunt qui magis obediunt ca(?) necessitati id est coactioni quam sermoni et magis obediunt dampnis scilicet in quibus incurrunt propter penas quam bono et honesto. Deinde cum dicit Propter quod existimant etc. inducit quoddam signum ad propositum et dicit quod quod ad vitam hominis requiritur necessitas inducta per legem signum est quod quidam legis positores existimant quod oportet homines aduocare ad virtutem in iis scilicet virtuosi qui prius sponte obediunt rebus honestis propter preceptionem aliquam et ut ergo inuitentur per bonum puta audiendo eis honestatem et quod quidam propter hoc vivunt qui sunt inobedientes et moribus degeneres huiusmodi apponunt penas corporales puta flagella et alias punitiones inuitando eos in aliis rebus dampnificando illos autem qui sunt totaliter insanabiles exterminat sicut est suspendere latrones et homicidas

quod uirtuosus autem secundum suam naturam ordinatur ad bonum solum sermoni obedit quo ei bonum proponitur. Set homo prauus qui appetit delectationem set puniri per tristitiam seu dolorem quemadmodum subiugale id est sicut asinus diuertere flagellis et ideo est quod sicut dicunt quidam talibus tristitias adhibere que maxime contrarie sunt amatis delectationibus puta si aliquis inclinatur ut quod detur eis aliquid adhibendum. Deinde cum dicit Si igitur quemadmodum etc. ostendit quod exercere necessaria ad hoc quod fiat bonus et hec duabus rationibus quarum prima est quod ergo qui est futurus bonus bene nutritus et assuetus et quod postea vivat secundum adinuentiones rectas uiuat ita quod abstineat a prauis sine propria voluntate sit in suam voluntatem coactus quod quidam ita fit quando homo uiuit dirigentiam per aliquem intellectum qui habet rectum ordinem ad hoc quod ducat ad bonum et habet fortitudinem id est uim coactiuam ad hoc quod compellit volentes quam quidam uim coactiuam non habet preceptum paternum neque alicuius habito per suadente qui non sit rex vel aliquo alio principatu preditus set lex habet coactiuam potentiam inquantum est promulgata a rege vel principe et est sermo procedens ex aliqua prudentia et intellectu dirigente ad bonum unde patet quod lex necessaria est ad faciendum homines bonos. Secundam rationem ponit ibi Et hominum quidem etc. et dicit quod homines qui volunt contrariari prouis(?) rebus alios statim odio habeo odio cum sciunt quod si recte hoc faciant existimant enim quod faciant hoc ex aliquo malo odio set lex que precipit honesta non est honorosa id est grauis et odiosa quod autem ter proponitur vult relinquitur quod lex est necessaria ad faciendum homines bonos

In sola autem lacedemoniorum etc. Postquam philosophus ostendit quod legis positio necessaria est adhoc quod homines fiant boni hic ostendit quod necesse est fieri de legis positione et primo proponit quod intendit secundo probat propositum ibi Videtur autem etc. Dicit ergo primo quod in sola ciuitate lacedemoniorum non est uisum quod legum positor adinuentiones et opiniones uiuit non insola ciuitate lacedemoniorum et cum paucis aliis legis lator videtur habuisse curam uel ordinasse et nutritiones puerorum et uias uiuentes ad opinionem. Set in pluribus ciuitatibus talia sunt neglecta in quibus unusquisque viuit sicut vult constituens et filius et uxore sua sua voluntate admodum ciclopum id est quarundam gentium barbarorum que legibus non utuntur optimum igitur est quod fiat recta cura de nutritionibus puerorum et virtuosis actionibus comunis per principatum auctoritatem et quod homo instruatur ut possit hoc ydoneo operari. Set cum homines negligant hoc communiter scilicet non exhibent ad hoc principium unumquemque ciuitatem unicuique priuate persone ut inducat suos filios et amicos ad ad hoc quod sint uirtuosi et si non potest aliquis quod saltem eligat ut ipse possit facere quod aliquis prouidet unde potius fit per precepta si aliquis fiat legis positor id est sciat ordinare rectas leges et sic de legis positione principaliter apertio principis persone secundario autem priuate. Bonum ergo dicit quoniam quidem etc.

probat comparationem per duas rationes. Dicit ergo primo quod manifestum est quod communes curae, scilicet quae fiunt per publicas personas, quarum est leges condere, fiunt per leges. Sic enim unicuique de aliquibus curare [illegible] huiusmodi leges statuuntur; bonae autem curae sunt quae fiunt per studiosas leges. Non differt autem ad propositum utrum hoc fiat per leges scriptas vel per leges quibus unus instruitur ad perfectionem, sicut etiam patet in musica et exercitativa et in aliis eruditionibus, quia non differt quantum ad propositum utrum eorum documentum tradatur cum scripto vel sine scripto. Nam scriptura adhibetur ad conservandam memoriam [illegible] et non differt etiam in talibus documentum proponere uni tantum aut pluribus. Et ita videtur eiusdem rationis esse quod aliquis pater familias instruat filium suum vel paucos domesticos sermone auditorio sive scripto, et quod aliquis princeps ferat legem scriptam ad ordinandam totam multitudinem civitatis. Sicut enim se habent leges principum et mores per eas inducti in civitatibus, sic se habent in domibus paterni sermones et mores per eos inducti. Una autem sola differentia est, quod paternus sermo non habet plenariam vim coactivam sicut sermo regis [illegible] sufficiens est. Amplius autem [illegible] quantum ad ad hoc [illegible] potest praeferri paternus quam principis ex cognatione et beneficiis, scilicet propter quae filii diligunt parentes et naturaliter obediunt illi amicitiae quae est filiorum ad parentem. Et ideo sermo regius magis potest [illegible] tamen sermo paternus magis praevalet propter amorem quo quidem est efficacior [illegible] qui non sunt omnino male dispositi. Deinde ponit secundam rationem ibi: amplius autem etc. Et dicit quod disciplina quae est universalis in modo habet aliquid differentiae a disciplina particulari, sicut patet in arte medicinali, quia in universali febricitantibus utile est abstinentia et quies, ut natura non gravetur per ingestionem cibi et calor non excitetur per motum. Sed forte alicui homini febricitanti hoc non expedit, quia per abstinentiam nimis debilitaretur virtus, et forte alicui febricitanti induceret motum ad hoc ut dissolvantur aliqui humores. Et idem etiam patet in pugilativa [illegible] eodem modo pugnandi [illegible] unusquisque [illegible] impositione [illegible] ars activa si adhibeatur propria cura circa unumquemque. Sic enim unusquisque magis consequitur id quod sibi convenit. Sed tamen optime adhibebitur cura ad aliquid faciendum si medicus et exercitativus et quilibet alius artifex cognoscat universale, puta quid convenit omnibus hominibus, vel quid convenit omnibus talibus, puta cholericis, et hoc idem quod scientiae dicuntur esse et sunt de communibus. Optime igitur curare potest qui ex scientia universali procedit ad curandum de aliquo particulari. Non tamen hoc solum impedit medicum curare, sed [illegible] contingit aliquem particularem hominem [illegible] curare [illegible] si [illegible] ex experientia considerat diligenter accidentia particularis hominis, sicut et quidam videntur

esse optimi medici sui ipsorum, propter hoc quod sunt experti accidentia sua, non tamen sufficiunt ad adiuvandum alios. Quamvis autem aliquis sine scientia universali possit bene curare [illegible] ad particulare, nihilominus tamen ille qui vult fieri artifex debet tendere ad cognitionem universalis, ut aliquo modo illud cognoscat. Sicut hoc etiam necessarium est ei qui vult esse speculativus, puta geometer vel alius. Dictum est enim quod scientiae sunt de hoc, scilicet de universali. Et ita etiam videtur quod curam adhibentes faciant bonos [illegible] est quod sine arte et scientia [illegible] cognoscere ille qui potest facere vel illud [illegible] bonum per experientiam [illegible] circa id. Si aliquis velit per suam curam aliquos facere meliores, sive multos sive paucos, debet tentare ut perveniat ad scientiam universalem, per quam quis fit bonus, idest ut fiat legis positivus, idest ut sciat artem qua leges sunt ponendae; per leges boni fiamus ut dictum est. Non enim est [illegible] aliquid [illegible] disponere [illegible] bonam dispositionem hominis inducendo propriam et opposita removendo [illegible] puta sanitatem et aegritudinem [illegible] et malitiam non est cuiuslibet, sed solum alicuius scientis, sicut patet in arte medicinali et in omnibus aliis rebus quibus adhibetur cura et prudentia [illegible] in omnibus enim oportet quod non solum cognoscat singularia, sed etiam quod habeat scientiam universalem. Forte enim occurret aliquid quod [illegible] secundum scientiam, non autem per cognitionem singularium accidentium.

Deinde cum dicit [illegible] etc., postquam philosophus ostendit [illegible] quod fiat legis positivus, hic inquirit a quo aliquis legis positivus fieri possit. Et primo dicit de quo est intentio [illegible] ex similibus [illegible] expedire, scilicet quod fiat legis positivus [illegible] fiat legis positivus [illegible] ex [illegible] vel ex doctrina [illegible] sicut ibi vel [illegible] etc. [illegible] quibus [illegible] non [illegible] quod aliquis fiat legis positivus [illegible] relinquentibus etc. [illegible] aliquis [illegible] legis positivus [illegible] non [illegible] etc. Dicit ergo primo quod videtur esse [illegible] si [illegible] intendo de lege positiva loquitur de politica, quia in VI dictum est [illegible] legis positiva est quaedam pars politicae. Prudentia enim legis positiva quaedam architectonica politica [illegible] obviari [illegible] civitate [illegible] de legis positiva [illegible] iustitiam [illegible] Dicit ergo primo quod [illegible] rationabile [illegible] sicut [illegible] politica et alias artes operativas [illegible] ad id quod [illegible] non [illegible] principia [illegible] artes, scilicet docentes eas et qui operantur secundum ipsas, sicut medici [illegible]

causa docent et sunt medianam quamdam et alie non de sophistis et quilibet alius sunt artes operativis sed de politica aliter est. Vel quidam scilicet sophiste promittunt se docere legum positivam, tamen nullus eorum per eam agat. Sed quidam alii, videlicet contra illi, scilicet qui civiliter conversantur. Deinde cum dicit Civium videbitur utique etc., ostendit [illegible] utrorumque et primo civiliter conversantium, secundo sophistarum, ibi Sophistarum autem etc. Circa primum [illegible] quod promittit quod intendit dicens [illegible] civiliter conversantes, scilicet operi civilia qui operantur magis videntur facere ex quadam potentia, id est ex quadam virtute per consuetudinem acquisita et ex quadam experientia quam ex ratione, id est intellectu vel scientia. Secundo ibi Neque enim videntur etc. probat propositum per duo signa, quorum primum est quod illi qui agunt [illegible] statim possent docere scripto vel verbo rationes eorum que agunt. Illi autem qui civiliter conversantur non videntur neque scripto neque verbo [illegible] de politica, quamvis hoc esset multo melius scribere contiones iudiciales [illegible] aliquid invenire per quod leges ponat qualiter debeant iudicare et concionatores per quas [illegible] aliquid decernit [illegible] sunt [illegible]. Secundum signum est quod illi qui [illegible] statim possent facere alios operatores [illegible] eos. Sed [illegible] qui politice [illegible] non faciunt politicos neque filios suos neque [illegible] amicorum suorum, et tamen [illegible] est quod facerent si possent [illegible] possent [illegible] civitatibus [illegible] facerent aliquos [illegible] politicos [illegible] [illegible] qui [illegible] politicam [illegible] [illegible] experientia [illegible] excludit errorem [illegible] errare existimare quod experientia [illegible] civilis [illegible] [illegible] quod [illegible] non sufficiat [illegible] aliquid [illegible] adhuc quod [illegible] sicut aliquis magnus politicus [illegible] politice [illegible] et [illegible] scire aliquid de politica [illegible] experientia in re politica. Deinde cum dicit Sophistarum autem etc. ostendit [illegible] sophiste et circa hoc [illegible] tria facit. Primo ponit quod intendit et dicit quod sophiste qui promittunt se docere politicam [illegible] ab hoc quod [illegible] non [illegible] et quod [illegible] sit politica et [illegible] [illegible] ad hoc quod dicit eos nescire [illegible] quid est. Si enim hoc scirent non ponerent quod politica esset eadem rethorice vel peior [illegible] rethorica. Secundo [illegible] [illegible] et [illegible] [illegible] iudiciis [illegible] sunt [illegible] [illegible] et [illegible] [illegible] politica [illegible] solum [illegible] iudicia [illegible] reputant [illegible] legum [illegible] ad aliquid [illegible] sunt signum [illegible] ad hoc quod dixit eos nescire [illegible] sit

politica. Sed [illegible] hoc scirent non existimarent quod facile esset ponere leges per legum positionem que est [illegible] politice [illegible] scilicet quod ad ponendas leges sufficiat quod aliquis aggreget diversas leges approbatas et eligat optimas earum et illas instituat in quo quidem quantum ad duo peccant: uno modo quantum ad hoc quod ponunt quod aggregare leges et eligere optimas earum sit sufficiens ad hoc quod fiat [illegible] positivus [illegible] legis positivam. [illegible] non solum debeat iudicare de inventis legibus sed etiam novas adinvenire ad [illegible] aliarum [illegible] [illegible] [illegible] non solum habet iudicare de remediis ad inventis [illegible] sed etiam nova remedia adinvenire [illegible] [illegible] [illegible] quod hoc non est facile quod aliquis eligat optimas leges sicut electio non pertinet ad [illegible] iudicio recte existimat quod maxime sit [illegible] in musica. Illi enim qui sunt experti circa singula habent rectum iudicium de operibus et intelligunt per quas [illegible] et qualiter [illegible] opera perfici possunt et qualia opera quibus [illegible] et [illegible] [illegible] Sed [illegible] est quod inexperti latent utrum bene vel male fiat opus sicut qui inveniunt [illegible] inexperta latet [illegible] eos applicatis [illegible] [illegible] inexpertum [illegible] leges que [illegible] [illegible] operibus politice [illegible] [illegible] politicorum [illegible] illi qui nesciunt [illegible] opera [illegible] non possunt scire quales sunt leges [illegible] Sic [illegible] ex legibus [illegible] non fit aliquis [illegible] legis positivus vel iudicare qualiter sunt optime nisi habeat experientiam sicut [illegible] non [illegible] ponere se bonum medicum [illegible] remedia [illegible] illi [illegible] inexperti illa remedia [illegible] ponere [illegible] solum [illegible] [illegible] modos [illegible] et qualiter oportet distribuere remedia ad singulas [illegible] hominum. Sed tamen omnia [illegible] [illegible] solis expertis illis autem qui nesciunt singularia per experientiam [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] conclusionem [illegible] errorum quo [illegible] [illegible] ex [illegible] legum [illegible] [illegible] et dicit quod sicut [illegible] est [illegible] [illegible] remedia medicinalia [illegible] [illegible] [illegible] scilicet quod aggregaret leges et politicas [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] utile est illis qui per experientiam possunt [illegible] et iudicare [illegible] opera vel leges bene vel male [illegible] et qualia [illegible] [illegible]. Sed illi qui non habent habitum per experientiam acquisitum [illegible] tales [illegible] non possunt [illegible] bene iudicare [illegible] tamen [illegible] admittere talia [illegible] [illegible] leges [illegible] [illegible] Deinde cum dicit [illegible] etc. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] aliud quod reliquerunt [illegible] ad legum positionem melius est quod nos ipsi

intendamus ad tractandum de legis positione et ultimo
de tota politica cum pars est legis positiva ut sit
perficiam philosophiam doctrinam ad posse id est scientiam
operativam que est de humana quantum per hoc ultimo
tradidisse videtur ideo ibi primum quidem ergo et ostendit
quo ordine hoc executurus sit et dicit quod
primo temptabit priusquam tangit siquid
in parte bene dictum est de politia a progenitoribus
id est a doctoribus sapientibus, et faciet in libro politi-
corum, tum dicit ex dictis politiis considerabit
quales politie salvant civitates, scilicet politie
recte que sunt regnum aristocratia et politia
et quales corrumpunt scilicet perverse politie que
sunt tyrannis oligarchia et democratia et iterum
considerandum est qualia conveniunt et vel corrumpunt
singulas politias et propter quas causas quedam civita-
tes agunt civiliter quedam autem male et hoc de-
terminabit a tertio libro politicorum usque ad vii ubi
post predicta considerata incipit considerare qualis sit
optima politia et qualiter debeat esse ordinata
et quibus legibus et consuetudinibus utens erit,
omnia hec continent quedam principia politice sub
primo a quibus dicit se incepturum et quid
est continuatio [illegible] et terminatio [illegible]
[illegible] libri ethicorum et cum deo dante [illegible]
explicium Deo gratias …

